రాజస్థాన కథావళి

మొదటి భాగము

గ్రంథకర్త — కళాప్రపూర్ణ

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము గారు

ప్రకాశకులు

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్స్,

సంస్కృతాంధ్ర బుక్‌డిపో (స్థా. 1882) రాజమండ్రి.

1961

ఉపోద్ఘాతము

ఆర్యావర్తమని పూర్వులచేత వ్యవహరింపబడుచు వచ్చిన యుత్తరహిందూస్థానమున రాజస్థానమను దేశ మొకటి కలదు. దీనినే రాజపుత్రస్థానమని వాడుదురు; ఇందు రాజపుత్రస్థానమనియు, రాజస్థానమనియు పేర్లు కలిగినవి. ఈ దేశముయొక్క వైశాల్యము 1,30 000 చదరపుమైళ్ళు; దీని కుత్తరమున పంజాబుదేశమును, దూర్పునం దాగ్రాయును, దక్షిణమున బొంబాయి రాజధానియు, బడమట సింధుదేశమునందలి యెడారులును గలవు. ఒకకోటి యిరువది లక్షల జనులిందు వసించుచున్నారు. ఈ దేశమునకు మధ్యగానున్న యజిమీరనునది తప్ప తక్కిన భాగములన్నియు స్వదేశ రాజులచేత పాలింపబడుచున్నవి. ఆ యజమీ రొక్కటియు నింగ్లీషువారి స్వాధీనములో నున్నది. స్వదేశ ప్రభువులచే బరిపాలింపబడు సంస్థానములు అల్వార్, బికనీరు, కృష్ణనగరు, జయపురము, భరతపురము, ధోలాపురము, కెరాలి, టాంకు, బూంది, కోట, జలావారు, ప్రతాపఘర్, బన్సువారా, దంగపురము, మీవారు (అనగా నుదయపురము) సిరోహి, మార్వారు (అనగా జాద్పురము) జసల్మీరనునవి యిరువది. ఇందు టాంకు సంస్థాన మొక్కటియు మహమ్మదీయ ప్రభువుల చేత పరిపాలింపబడుచున్నది. తక్కినవారిలో భరతపురము, జాటు వంశస్థుడైన రాజు ఏలుచుండెను; తక్కిన పదునెనిమిది సంస్థానములును స్వదేశ క్షత్రియ ప్రభువు లేలుచున్నారు. ప్రస్తుత మీ రాజ్యములన్నియు నాంగ్లేయులకు లోబడి వారిచేత సంరక్షింపబడుచున్నవి ఈ దేశము వైశాల్యమున మిక్కిలి పెద

దయ్యు ప్రాముఖ్యతయందు మిగుల తక్కువగా నున్నది. కడు దూరము వ్యాపించు నిసుకతిన్నెలేగాని ఫలవంతములైన భూములుగాని, మంచి ప్రవాహములు గల నదులుగాని యంతగా లేవు. అందుచేతనే జనసంఖ్య మిక్కిలి తక్కువగానున్నది. ఆరావళి పర్వతములు ఈశాన్యదిగ్భాగమునుండి నైఋతిమూలవరకీ దేశమున వ్యాపించియున్నవి. ఈ కొండలకు బడమటివైపున చాలభాగ మిసుక యెడారియై యున్నది. కాని తూర్పున జాల వరకు భూమి సారవంతమై ధాన్యము, దూది, చెఱకు, పొగాకు, నల్లమందు పండును, చంబల్ నదియు దాని యుపనదియగు బెనాసును, లూనియను నొక చిన్నయేరు నిందు ముఖ్యనదులు. నదులు తక్కువగా నుండుటచే జనులకు పానయోగ్యమగు నీరు నూతులనుండి లభించుచున్నది. ఉప్పునీటి సరస్సులు విస్తారముగా నుండుటచే వానినుండి ప్రజ లుప్పుచేసి వాడుదురు. ఇండ్లనిమిత్త మిచ్చటి కొండలలో మంచిరాళ్ళు దొరకును. పూర్వము షాజహాను చక్రవర్తి తన భార్యపేర నాగ్రా నగరములో గట్టించిన తాజమహాలను దివ్యభవనమున కీ దేశమునందలి మక్రానా జాతిగనులనుండియే ఱాయి పంపబడినది

పట్టణములు

ఆరావళీ పర్వతములలో నాబూ యను శిఖరముపై గట్టబడిన యాబూనగర మీ దేశమునందలి ముఖ్యనగరములలో నొకటియై యారోగ్యప్రదాయినిగా నున్నయది ఈ పర్వతశృంగము జైనమతస్థులకు యాత్రాస్థలముగా నున్నది ఈ శిఖరముమీద స్ఫటికశిలా నిర్మితములగు దేవాలయము లనేకములు దర్శనీయములై యుండును. వానిలో ప్రధాన దేవాలయము గట్టుటకే పదునెనిమిది కోట్ల రూపాయలు వ్యయము చేయబడినవట. మీవారు సంస్థానమున ఉదయపురము రాజధాని. ఇది మిక్కిలి

సుందరమగు పట్టణము; జోడుపురము మారువారు దేశమునకు రాజధాని. ఇందును రాతికట్టడము లనేకము లున్నయవి. జయపురము హిందూస్థానమునం గల నగరములలో నెల్ల మిక్కిలి మనోహరముగ నుండును. తక్కిన ప్రతి సంస్థానమూ పేరుగల పట్టణమే రాజధానిగా గలిగియుండును. ఈ దేశమున వసియించు జనులు రాజపుత్రు లనబడుదురు. వీరాజానుబాహులు, శౌర్యనిధానులైన జాతివారు. సాము కసరతులు నేర్చి యెక్కువ చాకచక్యము గలిగి వీరు యుద్ధముపేరు విన్నపుడు పండువుగా దలంచుచుండువారు. ఈ రాజపుత్రులవంటి యభిమానధనులగు సాహసిక శిఖామణులు, ప్రపంచమునం దుండుట యరిది. తమ దేశ స్వాతంత్ర్యమును, కుటుంబ గౌరవమును కాంతల పాతివ్రత్యమును నిలుపుటకై తమ ప్రాణంబుల తృణప్రాయముగ ధారవోసిన శూరాగ్రేసరులు. ఈ రాజపుత్ర స్త్రీలన్నను తమ మగవారికన్న నెక్కు డభిమానము శౌంతముగల వీరమాతలు. వీరపత్నులునయి మానసంరక్షణార్థము దేహముల నగ్నిహోత్రునకాహుతులు చేసిన వీరరసాధి దేవతలని చెప్పవచ్చును. భర్తగాని కుమారుడుకాని కయ్యంబున పరాజయము నొంది శత్రువులకు వెన్నిచ్చి పరుగెత్తుకొని కోటలో దలదాచుకొన వచ్చినప్పుడు రాజపుత్ర స్త్రీ వానిని కోటలోనికి రానియ్యక ములుకులవంటి పలుకులచే వాని మనసు నొప్పించి శౌర్యము గలిగించి మరల యుద్ధంబునకు బంపుచు వచ్చెనని యికముందు వ్రాయబోవు కథలలో మీరు చదివి యక్కజపడకపోరు. ఈ జాతిలో బుట్టిన బాలుడయినను సమరమునకు బోవుటకుగాని కాంతాజనంబుల వధించి కులగౌరవమును నిలుపుటకు గాని యవసరమయినప్పు డగ్నిహోత్రమున దుమికి యాత్మహత్య జేసికొనుటకుగాని యెన్నడు వెనుదీయడు; ఈ రాజపుత్రులలో గొందరు సూర్యవంశజులు, కొందరు చంద్రవంశజులు, కొంద రగ్నికులులు,

పరశురామునిచేత క్షత్రియవంశము లిరువదియొక్క మారు నాశనము చేయబడినప్పుడు లోక మరాజకమై దర్మమార్గంబులు విడిచి వర్తించుచుండగా వేదవిదులగు మును లగస్త్యు నాశ్ర యించి మరల క్షత్రియవంశముల సృజింపుమని ప్రార్థింప నాతడు వేదియందు వైదికాగ్ని గల్పించి మంత్రబలముచే నగ్నిహోత్రమునుండి క్షత్రియులను మరల సృజించెననియు వారి వంశస్థులే యిప్పుడున్న రాజులందరనియు నొకకథ గలదు. కొన్ని రాజకుటుంబము లీకథ నొప్పుకొనక తమ వంశకర్త సూర్యుడో చంద్రుడో యని తక్కిన రాజులను నిరసన చేయు చుందరు వీరు పలు తెగలుగా విభజింపబడియున్నారు. ఏ తెగలోవా రాతెగకు నాయకు డగువానిని మిగుల మన్నింతురు. నేల దున్నుకొని జీవించు సేద్యగాడు సయితము కులగౌరవమున దాను గొప్ప జమీందారుతో సమానుడనని గర్వించుచుండును. ఈ రాజపుత్ర సంఘములలో నొక్కొక్క కుటుంబము నొక్కొక్క భట్టువా డాశ్రయించి యా కుటుంబముల యశస్సు కైవారములు సేయుచు వారి విరోధులను హాస్యరసప్రధానములగు పాటలతో బరిహసించును. ఈ భట్టువారుగాక చారణులనుపేర మరికొందరు స్తోత్రపాఠకులు గలరు. వీరు జనులకు గురువులుగాను, దేశ చరిత్రముల దెలుపువారుగ నుండి జనులచే మిక్కిలి మన్నింప బడుచున్నారు. ఈ రాజస్థానమున జైనుమతస్థులు గూడ విస్తా రముగా నున్నారు. ఈ దేశస్థులందరు మాటలాడునది హిందీ భాష. వీరరసమునకు బుట్టిన యిల్లగు నీ రాజస్థానమునందలి సంస్థానాధిపతు లందరు దమ దేశ స్వాతంత్ర్యమును, తమ యార్యమతమును, గోబ్రాహ్మణులను, దేవాలయములను, సంరక్షించుటకయి పలుమారులు మహమ్మదీయ చక్రవర్తులతో యుద్ధములు చేసచేసి ప్రసిద్ధిగాంచిరి ఈ సంస్థానము లన్నిటిలో మివారనునది సుప్రసిద్ధమై రాజపుత్ర దేశమున కలంకారమై

శూరశిఖామణులకు నిలయమై యలరుచుండును. దాని పూర్వ రాజధాని చిత్తూరునగరము. ఢిల్లీచక్రవర్తు లానగరము నాక్రమించి నాశన మొనర్చినపిదప, ప్రభువు లుదయపుర మను పట్టణము వేరొకచోట గట్టుకొని దానిని రాజధానిగా జేసికొని ఉదయపుర సంస్థానాధిపతియే రాజపుత్రులకెల్ల నాయకుడు ఆతనియాజ్ఞ నాజాతివారందరు శిరసావహింతురు. ఉదయపురాధీశ్వరునకు రాణాయను బిరుదము కలదు ఈతని వంశము నిష్కలంకమని ప్రజలు చెప్పుకొందురు. శ్రీమద్రామాయణ కథానాయకుడును ధనుర్ధరులలో నగ్రగణ్యుడు నగు శ్రీరాముని రెండవ కుమారు డగు కుశుని సంతతివారమని యీ రాజులు చెప్పుకొందురు. ప్రస్తుత మీ యుదయపుర రాజవంశము శిశోదయ వంశమని పేరొందియున్నది ఈ విధంబుగనే కొందరు రాజులు పాండవ మధ్యముడగు నర్జునుని ప్రియపుత్రు డభిమన్యుడు తమకు మూలపురుషుడనియు దత్కారణమున చంద్రుడు వంశకర్త యనియు సంతసింతురు. జగద్విఖ్యాంత కీర్తులగు నీ రాజ కులభూషణుల యద్భుత చరిత్రము లాంధ్రభాషలో వ్రాయ వలెనని నాకు జిరకాలమునుండి కుతూహల మున్నందున నేనిప్పుడు తచ్చరిత్రములు సంగ్రహముగ వ్రాయబూనుకొన్నాడను. ప్రప్రథమమున నుదయపురము రాజధానిగానున్న మీవారు దేశము యొక్కయు, జాడుపురము రాజధానిగానున్న మారువారు యొక్కయు చరిత్రములు దెలుపబడును.

రాజస్థాన కథావళి

బప్పరావుల కథ

అనేక సంవత్సరముల క్రిందట హిందూదేశమున వల్లభిపుర మను పట్టణమును శిలాదిత్యుండను మహారాజొకడు పాలించు చుండెను. అతడు చిరకాలము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యముగ ప్రజారంజకముగ నేలనేలెను. శిలాదిత్యుడు సూర్యుని కుమారుడనియు, నా కారణముననతడా మహారాజును సంరక్షించుననియు ప్రసిద్ధి కలదు. అతని సేనలతో నెవరు పోరినను వారు తప్పక పరాజయము నొందెడివారు. వల్లభినగరపు గోటలో నొక దివ్యసరస్సు కలదట. శిలాదిత్య మహారాజు శత్రువులకు జంకినప్పుడా దివ్యసరస్సునకు బోయి యొడ్డునసిల్చి చిన్ననాడు తన తండ్రి కరపిన మంత్రము నుచ్చరించునట వెంటనే యా సరోవర మధ్యమునుండి సూర్యుని రథములాగు రంగుల గుఱ్ఱ మొకటి బయలుదేర నా రాజు దాని నారోహించి రణరంగమునకుం జన శత్రుసేనలు వాని యెదుట నిలువలేక పటాపంచలై పారుచుండును ఇట్లుండ కొంతకాలమున కుత్తర దిక్కునుండి యరులమూకలు వచ్చి వల్లభిపురమును ముట్టడించెను ఎన్నినాళ్ళు మగంటిమి జూపి పోరొనర్చినను వారు శిలాదిత్యుని గెలువజాలక నిరాశులైరి అంతలో చిరకాలమునుండి రాజుపై మనస్సులో క్రోధము నిల్పియున్న యాతని మంత్రి యొక డర్ధరాత్రమున శత్రుశిబిరముం బ్రవేశించి వారితో "నాకోరిన బహుమానము నిత్తురేని శిలాదిత్యునిగెల్చి వల్లభిపురమును బట్టుకొను నుపాయంబు మీకుపదేశించెద" నని పలికె. ఆ పలుకులు విని వారు సంతసించి వాని

కోఁక తీర్చునటుల వాగ్దానముజేయు, నాతడును దనరేని జయ రహస్యమును బగతురకిట్లెరింగించెను. "శిలాదిత్య మహారాజు సూర్యపుత్రుడు; అతని ప్రభావమువలన కోటలోని యొక దివ్య సరస్సునుండి సూర్యాశ్వ మొకటి బయలువెడలును, రాజు దానిపై నెక్కి కయ్యమునకు బోవుటంజేసి విజయుడగుచున్నాడు ఆ సరస్సు మైలపడినయెడ భాను డలుగును. అతని యలుకచే రాజున కాగుర్రము లభింపదు. అప్పుడు మీరాతని సులభముగా జయింపవచ్చును" అట్లు పలికి వైరులను మహానంద మగ్నుల జేసి దుష్టబుద్ధియగు నా మంత్రి నగరమునకు బోయి యొక గోవును జంపించి దానినెత్తు రా కొలంకు నీటిలో గలిపించి కలుషంబు గావించె, కొండొకవడికి వేగులవా డొకడువచ్చి దేవా! శత్రువులు కోటపై గవియుటకు మొనలుదీర్చి యున్నవారని చెప్ప క్షాత్రవసేనరుతో బోరుమని తన బలంబుల కానతిచ్చి, యా ధరణీశ్వరు డెప్పటియట్లు దివ్యసరోవరంబునకుం బోయి తన ప్రియహయమును బిలిచెను కాని తొంటియట్లు నీరొకించుకయు గదల బారదయ్యెను. ఆ రాజేంద్రుడు తత్కారణ మరసి, తన మంత్రపటిమంబు చెడినదనియు దనజనకుడగు ప్రభాకరునకు దనపైననుగ్రహంబు తప్పినదనియు నిశ్చయించి సేనలం బురి కొల్పికొని యాయుధపాణియై దుర్వారసంగ్రామం బొనర్చి దేశ సంరక్షణార్థమై ప్రాణములు విడిచి కీర్తిశేషుడయ్యెను. శత్రువులు వల్లభిపురంబును బట్టుకొని కొల్లగొనిరి. అప్పుడు దైవవశమున నగరమునందు లేమి నొక్కరితతక్క తక్కిన రేనికాంతలందరు జిచ్చురికి భర్తృసహగమనము జేసిరి. అమె తన పుట్టినింటికిజని మరల భర్తృసన్నిధికి వచ్చుచుండ దారిలో నొక సేవకు డా రాణింగని శిలాదిత్యుడు లోకాంతరగతుడగుటయు, వల్లభి పురము శత్రువులకు జిక్కుటయు నాదిగాగల వృత్తాంత మెరి గించెను ఆ దేవియు గుండెలవియు తద్వార్తవిని విడుగడచిన

తెఱంగున పుష్పావతి దరిసేని శోకాబ్ధిలో మునిగి వల్లభిపురంబునకు బోవ గాళ్ళాడక యెండచూలా లగుటచే నెటుబోవ దోచక దాపు నున్న యొక కొండగుహకు మెల్లమెల్లన జనియె. అందుండ కొన్నాళ్ళ కామె కొక నందనుం డుదయించె. అనంతర మాయెలనాగ యొక బ్రాహ్మణుని బిలిచి తన కుమారుని వాని కొప్పగించి బ్రాహ్మణకుమారు నట్లు వానిం బెంపవలయుననియు సంప్రాప్త యౌవనుడైన పిదప నొక రాజకన్యను వివాహము చేయవలయుననియు నొక్కి చెప్పి చిరభర్తృ వియోగముచే నవసి యున్న తన శరీరము విడిచెను. బ్రాహ్మణుడు శిశువునెత్తుకొని యింటికిజని యా బిడ్డకు గుహలో జన్మించిన కారణమున గౌహు డను పేరుపెట్టి పెంచుమని తన కూతున కొప్పగింప నామెయు తన బిడ్డలతోపాటు వానికి సంరక్షణ చేయుచుండెను. పెంపుడు తలిదండ్రులు బిడ్డలపై నెంత యనురాగము జూపుదురో యంత యనురాగము బ్రాహ్మణుడును వాని కూతురును వానిపైనిజూపి పెంప, రాజకుమారుడును క్రమక్రమంబునం బెరిగి కడుంగడు నల్లరిబాలుడయ్యె. అనుదినంబును బక్షుల జంపుచు వన మృగంబుల వేటాడుచు రాజకుమారుల గలిసి యాడుచు పోరా టంబు సల్పుచు నాతడు దుండగీడగుటంజేసి వానిని బ్రాహ్మణ కుమారునట్లు బెంచుట వానికి నలవిగాదయ్యె ఇట్లుండి పదు నొకండేండ్ల ప్రాయమున నొకనాడా నృపకుమారుడు పెంపుడు తల్లిదండ్రుల యిల్లు విడిచి యడవుల, గొండల వసియించు భిల్లులమూకలగలసి వారలతో నిచ్చవచ్చిన తెరంగున మెలగుచు వేటలాడుచు పాటలుబాడుచు విహరింపజొచ్చె. ఒకనాడు గౌహుడు భిల్లబాలకులం గలసి వేటలాడుచుండ నక్కుమారు లందరు తమ చుట్టుప్రక్కలనున్న నాగరికులవలె తాముగూడ నొక రాజు నేర్పరచుకొందమని పరిహాసార్థ మనుకొని గౌహుని తమ ప్రభువుగా నియమించుకొనిరి. వెంటనే యొక పిన్నవాడు కత్తితో

దన వ్రేలుం జీరికొని జొటజొట కారు క్రొన్నెత్తురు గొహుని నెన్నొసట టీకా వేసెను రాచరికము పూనువాని కట్లుచేయుట యా దేశములలో నాదిననుులయం దాచారమయి యుండెను. భిల్లుల కులవృద్ధు తద్వృత్తాంతమువిని సంతసించి తమ ఈదూరు గ్రామ మశేషము గొహులకు పుత్రపౌత్ర పారంపర్య మేలుమని యర్పించి యెల్ల భిల్లులకు వానిం దొరగా నొనర్చెను. నాట నుండియు తద్వంశస్థులు గిహలోటులని చెప్పబడుచున్నారు. ఇట్లు గిహలోటు లీదూరిపురమును, భిల్లులను నెనిమిది తరముల వరకు బాలించిరి. అనంతరము భిల్లులు క్రొత్తవంశపు రాజు పరిపాలనకు విసువుజెంది వారి నెట్లయిన దేశమునుండి పారదోల దలంచుచుండిరి. ఒకనా డప్పటిరాజు వేటతమకంబున తిరుగు చుండ భిల్లులు వాని నాకస్మికముగ దాకి వధించిరి. అప్పుడు రాజకుటుంబమెందేని తలదాచుకొనవలసివచ్చె. పూర్వము గొహుని కాపాడిన బ్రాహ్మణుని కూతురు సంతతివారు వంశ పారం పర్యముగ గురువులుం బురోహితులగుటంజేసి తద్వంశజుడగు బ్రాహ్మణు డొకడు మృతినొందిన రాజకుమారుని మూడేండ్ల ప్రాయమువాని జేరదీసి చేరువనట్టడవిలోనున్న యొక కొండ కోటకుం దీసుకొనిపోవ నొక భిల్లుడు వాని తండ్రిమీది విశ్వాసము చేత రహస్యముగ వానినందు సంరక్షింపజొచ్చె అచ్చట గొన్ని నాళ్ళు గడచినపిదవ పురోహితుడు రాజపుత్రున కచట యపాయము వాటిల్లునని తలచి యిప్పటి యుదయపురమున కైదు క్రోసులదూరమున నున్న నాగేంద్ర మను పుణ్యక్షేత్రమున కాకుఱ్ఱని జేర్చెను ఈ పట్టణమున మూడు శిఖరములుగల యొక కొండ మొదట యేకలింగస్వామి యను పేర బరగు మహాదేవుని శివుని వాని వాహనమగు నందిని బ్రాహ్మణు లారా ధించెడువారు. అడవుల నేరుల నిండిన యీ యేకాంతస్థలమున

రాజపత్ని తన కుమారుని దాచి పెంచుచుండె. అతనికి నామకరణ
మేదియు జేయక తల్లి బప్పాయని పిలుచుచు యూరిపిల్లలతో
పాటు పెరుగనిచ్చె. ఆ భాషలో బప్పయన బిల్లవాడని యర్ధము.
ఆయూరి పిల్లలవలె నా కుఱ్ఱడు నుదయుమొద లస్తమయము
వరకు పశులమందలం గావ నూరిబైటికి బోవుచు వారివలెనే
తాను నాడుచు బాడుచు వారందరకు యజమానుడయి తన
యాజ్ఞ వారు శిరసా వహించునట్లు ప్రవర్తించెను. బప్పడు
నానాటికి బెరిగి నెరజవ్వనంబు బ్రాప్తించియుండ నొకనా డట్ల
తద్ది పండుగకు నాగేంద్ర గ్రామనాయకుని కూతురు తోడి
పడుచులంగూడి పండుగదినంబున హాయిగ నుయ్యాలలూగ
నూరుబైట దేవళముచుట్టునున్న మామిడితోపుల కరిగి యచట
నుయ్యాల పన్నుటకు త్రాళ్లుదొరకమి చిన్నబోయి యుండె. దైవ
వశమున నా సమయంబున బప్పడా మావితోటలో దిరుగుచుండ
బాలిక లాతనింగాంచి తమకొక యుయ్యాలత్రాడు తెచ్చిపెట్టు
మని వేడ బప్పడును దానికియ్యకొని "సరే మీరు నాతో నొక
యాట యాడుటకు నొప్పుకొందురేని మీకు త్రాడిచ్చెదను, మీరు
మనసార నూగవచ్చు" నని పలుక గ్రామనాయకునికూతు రది
యేమియాట యని యడిగెను. మరేమియులేదు; మనము పెండ్లి
యాట యాడుకొందమని బప్ప డుత్తరమిచ్చెను. బాలురును
బాలికలును బొమ్మల పెండ్లియాటలను తమ పెండ్లియాటలు
నాడుకొనుట లోకవిదితమే కదా! ఉయ్యాలత్రా డెక్కడ దొరకక
పోవునో యని బాలిక లట్లు చేయుట కియ్యకొనిరి. గ్రామనాయకుని
గూతురు చీరకొంగున రాజపుత్రుడు తన శాలువకొంగు ముడివేసి
యామెయు నామెతోనున్న మరి యాఱువందల పడుచులయు
చేతులు పట్టుకొని యొక వృక్షమునకు బ్రదక్షిణముజేసి కొండొక
తడవునకు పాణిగ్రహణ మహోత్సవము నిర్వర్తించెను.

నాగరికతలేని యా పల్లెటూరి పడుచులు తమ చుట్టములం
యిండ్ల జరుగు వివాహములలో ప్రధానాంగముగ జరుగునది
యదియే గావున యా పనికప్పుడు సంతసించి తనివి దీర
నుయ్యాలలూగి సాయంకాల మిండ్లకుజని యా పెండ్లియాటల
మాట మరచియుండిరి. ఇప్పుడు తనతోడి బాలకులనందర
జేరబిలిచి తానాదినమున గావించిన చిత్రకథ వారెవ్వరికిం
దెలుపగూడదనియు గ్రామంబున నెవ్వడేమాట వినినప్పు డది
తన కెరుగజేయ వలయుననియు గట్టడిచేసి వాండ్ర సందు
కొడంబరచి వారిచే బ్రమాణములు చేయించుకొని యంతట
నెల్లర వీడ్కొలిపె. ఇప్పుడు పశువులమంద మేపుచున్న యా
కాలమున జింతపువ్వువన్నె యావొకటి స్వభావమున నరపు
సాధువయ్యు నింటికివచ్చి పాలుచేపక యెగదన్నుచుండుటంజేసి
కారణము దెలియక యెట్టకేలకు నిప్పుడే దానిపాలు పితికికొను
చుండవలయునని నిశ్చయించి వాని దొంగతనము పొంచియుండి
పట్టుకొమ్మని యూరిపెద్దలు కొందరని నియోగించిరి. ఇప్పుడది
యెరిగి కడునలిగి యావు పట్టి పొదుగుతో నింటికివచ్చుమాట
నిజమేకాని తానేపాప మెరుగననియు పొదుగుపై నెవ్వడు చేయి
యైన వేయలెదనియు జెప్పి యా గోవుబాధలు దాగనిపెట్టి
రహస్యము నట్టి బయలు చేయుటకయి యత్నించి మందలో
నుండి యా పసరము ప్రతిదినము తప్పిపోవుచుండెనని తెలిసి
కొని యొకనాడు సాయంకాలము పుంతలు పొంచలు దాగి వెను
వెంటం జని యొక కొండచరియం జేరెను. అచ్చట నల్లపిల్లిగ
నల్లుకొన్న పొదలనడుమ నొక వేదికపై నమరియున్న మహా
శివలింగమునకు దప్పిపోయిన యా పశువు తన పొదుగునుండి పాలు
చేపి యభిషేకము జేయుచుండెను. చిరకాలమునుండి జప
ములు తపములు నుపవాసములు చేసి ముక్తిని బడయు

విచ్ఛతో మనస్సు పరబ్రహ్మముతో నైక్యముజేయ బ్రయత్నించుచు నా సమయమున సమాధిలోనున్న యొకానొక సిద్ధుడా వేదిక సమీపమున నుండెను. బప్పడా మహాత్ముని సమాధి నుండి మేలుకొలుప నాతండు తన దివ్యజ్ఞానమహిమమున నెదుటనున్న బాలు డుత్తమరాజకుల సంభూతుడనియు మహాకార్యములుచేయ నవతరించినాడనియు దెలిసికొనియె. బప్పడా సిద్ధునకు సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి తాను నాగేంద్ర గ్రామవాసి యగు పశులకాపరి యనియు దప్పిపోయిన యొక యావును వెదకికొనుచు వచ్చెననియు జెప్పెను. సిద్ధుడా పలుకులు విని వాని నాదరించి యా గోవనుదినంబు నా కొండ చరియకువచ్చి పాలు తనకును దేవునకు నొసంగుచుండెనని చెప్పెను. అదిమొదలా గోవు మందనుండి తప్పిపోయినపుడెల్ల దాని వెదకుచు బప్పడు సిద్ధుని నెలవునకుంబోయి వాని దర్శించి కడుభక్తి వాని పాదములం గడిగి యెడనెడ పాల, పండ్లు నాహారములుగ సమర్పించుచు వానికిం బ్రియశిష్యుడయ్యెను. సిద్ధుడును బప్పనియెడ బ్రసన్నుండై శైవరహస్యముల నుపదేశింప నాతడు పరమశివభక్తుడయ్యెను ఆ ముని బప్పని కుపనయనముజేసి మంత్రోపదేశముచేయ మంత్రమహిమచె నాతని కొక నాడు శివుని భార్యయగు మహిషాసురమర్దని వ్యాఘ్రవాహన మెక్కి రక్తాంబరంబుల ధరియించి ప్రత్యక్షమై శత్రు నిర్మూలన సాధనంబగు నీటెయు, విల్లును, నమ్ములపొదియు నొసంగుటయే గాక మనుష్యకృతముగాక కేవల విశ్వకర్మ నిర్మితమై యిరు ప్రక్కల వాడిగల యొక మహాఖడ్గమును గూడ బ్రసాదించెను. ఆఖడ్గ మతిభార మగుటచే దివ్యపురుషులు మహాశూరులు దక్క సామాన్యులు దానిం దాల్పనోపరు. దేవి యంతర్ధాన మనుగ హించుటయు సిద్ధుడు బప్పనిం జూచి "వత్సా! రేపు నేను శరీరము విడిచి దివికిం బోవుదును కావున నీ వరుణోదయము

గాతమును వచ్చి నా కట్టకడపటి దీవెనలం బడయు" మని యానతిచ్చె రాజకుమారుండును తరువాత తప్పక వచ్చునట్లు నచ్చుబలికి మునిని వీడ్కొని పోయెను కాని పెందలకడ నిద్ర మేల్కొనంజాలక కొంత ప్రొద్దెక్కిన వెనుక నతఁడా కొండ చరియకు వచ్చి చూచునప్పటికి సిద్ధు డందు లేడయ్యె అమహా పురుషునికొరకు బప్పడు పొదలు, పుంతలు, పొలములు వెదకి వేసారి యెందును గానక యెట్టకేలకు నాకసమువంక జూచెను. అప్పుడు మహేంద్రలోకమునుండి వచ్చి కన్నులు మిరుమిట్లు గొలుపు దేదీప్యమాన ప్రభలుగల దివ్యపురుషులు మణిమయం బగు స్వర్ణవిమానంబున గూర్చుండ బెట్టికొనిపోవ నంతరాళంబున మహావాయుపథంబున దిరుగుచు సిద్ధుడు పుడమిపై కడుదవ్వుల నున్న బప్పనిం జూచి పైకివచ్చి నా యాశీర్వచనముల నందు కొమ్మని కేకవేసెను. ఆ పరమమునీంద్రుని వాక్శుద్ధివలన బప్పడు చూచుచుండగనే యిరువదిమూళ్ళ పొడఁగెదిగెనట. అప్పుడు ముని వానిఁ బిలిచి నోరు తెరువుమని యానతిచ్చి బప్ప డట్లు చేయఁ తుబుక్కున మొగముపై నుమిసెను రాజకుమారున కది కడు నసహ్యముగ దోచుటంజేసి యతఁడు సిద్ధుని యుమ్మి తననోట బడకుండ నించుక యావలకుం దప్పుకొన, నది వాని కాలిపైబడియె సిద్ధుడది గనుంగొని నీవు నే చెప్పినచొప్పున జేసితివేని చిరంజీవివై యుందువుగదా! కానిమ్మిప్పడైన నీకె యాయుధమువలనను భయముగలుగదని పలికి యంతర్ధాన మయ్యెను. అనంతర మా బప్ప డింటికరిగి జరిగిన వృత్తాంత మంతయు దల్లి కెరిగింప నామెయు నతిలోకంబగు నయ్యద్భు తంబున కానంద పరవశయై "నాయనా! నీ వందరనుకొన్నట్లు పశుల కాపరివి కావు; సకలమహీభరణదక్షుఁడవగు రాజపుత్రుఁడవు; నేను రాజకన్య" నని గుట్టు వెల్లడిచేసి పూర్వవృత్తాంత మెరి గించెను. బప్పడది విని నాఁడుమొద ఁలావులమందలగాచుట

మాని రాచరికము సంపాదింప దేశములవెంట దిరుగ నారంభించెను. ఆ సమయమున బప్పడు నాగేంద్రగ్రామమును విడుచుటయు నాతనికి మిక్కిలి క్షేమకరము. ఏలయన నాతని విషయమై దుర్భరమగు నొక చెడువార్తక వ్యాపించుటం జేసి నూరెల్ల నట్టుడికిన ట్లుడుక సాగెను. గ్రామనాయకుని కూతురు సంప్రాప్త యౌవనయై వివాహయోగ్యయగుటం జేసి దానికిందగు వరుడొకడు లభించెను వివాహప్రయత్నములన్నియు జరిగి సిద్ధముగనుండ ముహూర్తము నిశ్చయించుటకు వచ్చిన బ్రాహ్మణుడు బాలిక జాతకమును జూచి గ్రహచారమునుబట్టి యామెకు నిదివరకె వివాహమయినదని చెప్పెను. ఊరిపెద్ద లీమాటపిని మితిమీరిన యలుకచే మండిపడి బాలికను నొక్కియడుగ నామెయు భయపడుచు వెనుక నెరపబడిన యాటపెండ్లి నెరిగించెను ఆ తెగవారి శాస్త్రమును బట్టియు, నాచారమునుబట్టియు గొంగులు ముడివేయుటయు జేతులు పట్టుకొనుటయు జెట్టు చుట్టు దిరుగుటయు నిజమైన వివాహమును సూచించుటంజేసి బప్పడు గ్రామమునందల యూరువందల కన్యలకు విధిగా మగడయ్యెనని పెద్ద లలుకజెందుటకు తగినంత కారణము లేకపోలేదు; అనతోడి పసులకాపరులలో నొకనివలన నీ సంగతిని బప్పడువిని క్రోధపరవశులగు మామగార్ల బారినుండి తప్పించుకొని తక్షణ మా గ్రామమును విడిచి కొంత దవ్వరిగి గొప్ప బయలునేల నొక రాతిపై గట్టబడిన చిత్తూరునగరముం బ్రవేశించెను. ఆ కాలమున చిత్తూరునగరము మాళవరాజవంశస్థుడగు బప్పని మేనమామ పాలించుచు చిరకాలముక్రిందట జూచిన తన తోబుట్టువును మేనయల్లుని గారవించెను ఎవరో యెచ్చట నుండి వచ్చెనో యెవ్వరికిం దెలియని యా క్రొత్తచుట్టాలపై రాజునకుంగల యాదరంబునను గారవంబును జూచి రాజాశ్రితులనందరు గడునల్గి. తమ పట్టణముపై నొక శత్రువు

దండెత్తిరా వారందరు నతనికి సహాయముగా బోరరయిరి. రాజు వారిని సాయమడుగ మేనమామచేసిన యాదరంబునకెల్ల బప్పడు తగినవాడైన పక్షమున యత డొక్కడే పగతురం దాకి జయింప గలడు. ఇంక మా సహాయ్య మెందుకు? కావలసినయెడల మా మడిమాన్యములనైన వదలుకొని మే మెందయిన బోవుదము కాని నీపక్షమున బోరమని రాజునకు వారు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. బప్పడు జంకును గొంకునులేక యొక్కడే యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెను. అతని సాహసమును జూచి సరదారులందరు దమతమ మనస్పర్ధలను విడిచి సిగ్గుపడి యెట్టకేలకు బప్పని వెంట రణంబునకు బోయిరి నాటికలహంబున శత్రురాజు బప్పనిచే పరాజయమునొంది యా శూరశిఖామణికి తనకూతు నిచ్చి వివాహముచేసెను సరదారు లందరు బప్పనిం జేరబిలిచి యారాజు దుష్పరిపాలనముచే దమకు విసువుగలిగెననియు, నందుచే మామను సింహాసనభ్రష్టునిజేసి యల్లుండు గద్దెయెక్కి పాలించిన నుచితముగ నుండుననియు నుపదేశించి యట్లుచేయ బ్రోత్సాహపరిచిరి బప్పడు నిశ్శంక బిరుదుండగుటచె సరదారుల సాయమున మేనమామయని సంశయింపక రేపెం బారదోలి రాజ్యమాక్రమించెను. తొల్లి సిద్ధుడు బప్పని యేకలింగస్వామికి ధర్మకర్తగా నేర్పరచెను అదిగాక బప్పడు హిందూమత ప్రభాకరుడనియును సర్వభూమండలాధీశ్వరుడనియు బిరుదులు గ్రహించెను; అతడు చిత్తూరుదేశము శండశాసనుడై చిరకాలము పాలించి రాజ్యము గడువృద్ధిచేసెను. అత డనేకకన్యలను వివాహమాడెను. అందు ద్వీపాంతరములనుండి వచ్చిన యొక కొనొక రాజకన్య తనసారెతో నొక దేవీవిగ్రహమును దెచ్చి కోటలో నుంచెను; లోకమాతయగు నాదేవి బహువత్సరము లాకోటను సంరక్షించెనట. కాని యొక మంచిసమయమున పిరికిరాజు కోటను విడిచిపోయెను; ఆ ద్వీపాంతర రాజకన్యకవలన బప్పని కుదయించిన నందనుడు పితురనంతరమున సింహాసనమెక్కెను.

బప్పని జీవితమంతయు నెట్టి యద్భుత కథలతో నిండి యుండెనో, వానిమరణము నట్టికథలతో నిండియున్నది. అతడతి వృద్ధుడైన వెనుక రాజ్యమును భార్యలను బిడ్డలను విడిచి సేనలం గూర్చుకొని పశ్చిమదేశములపయి దండువిడిసి చూచిన తావెల్ల జయించుచు తుట్టతుదకు కొరాసానను మ్లేచ్ఛదేశము జేరి యచ్చట నొకరాజ్యము స్థాపించెను. కాశ్మీర, గాంధార, పారశీక ప్రభువులును కాఫరస్తాను ఇస్పహాను దొరలును, తక్కుంగల పశ్చిమదేశాధీశ్వరులును వానికి లోబడి కప్పము గట్టిరట బాల్యమునందు బోలె వార్ధకమునందు నతనికి వివాహేచ్ఛ మిక్కుటముగుటజేసి మ్లేచ్ఛ సామంతరాజుల పుత్రికల బలువుర పాణిగ్రహణము జేసికొని యా కన్నెలవలన నూట ముప్పదుగురు కుమారులం గనెనని చెప్పుదురు. ఈ కొడుకులే నూటముప్పది పటాను తురకతెగలకు వంశకర్తలై యుండెనని ప్రసిద్ధిగలదు. మున్ను చిత్తూరుపై విసుకు పుట్టినయట్లు కొరాసానుపై నయిత మాతనికి విసుగుజనింప నతడా దేశమును వైభవమును విడిచి తిరిగి పరమపావనమగు మహామేరుశైలము నెక్కి జితేంద్రియుడయి సన్యసించి జపతపంబుల కాలము పుచ్చి యెట్టకేలకు శతవృద్ధయి శరీరము విడిచెనట ఈతడు చచ్చి లోకము విడిచినను నద్భుతములు మహిమలు వీనిని విడువవయ్యె అతని మొదటి ప్రజలగు హిందువులును, తరువాత ప్రజలగు మ్లేచ్ఛులును వాని కళేబరవిషయమై వివాదపడిరి హిందువులు తద్దేహము నగ్నిసంస్కారము జేయవలె యనిరి. మ్లేచ్ఛులు నేలంబూడ్చి పెట్టవలయుననిరి. ఇట్లు కొంత తడవు మ్లేచ్ఛ హిందువులు కార్యనిశ్చయము జేయలేక వివాదపడుచుండ నప్పు డందులో నొకడు శవముమీద గప్పిన బట్ట నించుక యెత్తెను. అప్పటి యద్భుత మేమని వర్ణింతును ? ఆ స్థానమందు బప్పరావుల శరీరముగాని, దాని జాడగాని యొక్కింతయు గానబడక పోవుటయేగాక శవమును పండుకొన బెట్టినచోట భూమిలోనుండి లెక్కలేని తామరపువ్వులు మొలక

లెత్తెను. ఈ విధమున బప్ప డద్భుతముగా న స్తమించెను. యీ బప్పరావులే మీవారు సంస్థానము నేలు శిశోదయ వంశజులగు రాజులకు మూలపురుషుడు. అతని యనంతరమున సింహాసనమునకు వచ్చిన ప్రభువులు గొందరు బప్పనివలెనే రావులని బిరుదము వహించిరి గాని, యిటీవల వారు రాణాయను నామము ధరించిరి బప్పరావుల కాలము మొదలు చిత్తూరు రాజు లచటి శివాలయమునకు ధర్మకర్తలై వారు స్వయముగా నాలయమునకు బోవునపుడు దేవునకు నర్చకులై యుండెడు నాచారము గలదు.

ప ద్మి ని

పూర్వకాలమున మీవారుదేశమునకు వైభవమునుసాటిలేని చిత్తూరునగరము రాజధానియై యుండెను ఆ నగరము చుట్టు పట్లనలుదెసల బయలగు నేల నొక చదరపుకొండపై గట్టబడి దుర్గములగు కోటగోడలు, నున్నతములగు దేవాలయములు రమ్యములగు మేడలు, మనోహరములగు పూదోటలు, శూరులగు రాజకుమారులు గలిగి రాజస్థానమున కలంకారమై యుండెను. ఆ కొండమీదనే వెలసిన యొక దేవత యా నగరమును గాపాడుచుండెనని యానాటివారు నమ్మియుండిరి పదుమూడవశతాబ్దాంతమున మీవారు దేశమునకు లక్ష్మణసింగను నొక బాలుడు రాజయ్యెను. అతడు రాజ్యభారమును వహించుటకు దగని బాలుడగుటచే నాతని పినతండ్రియగు శూరశిఖామణి భీమసింగు సంరక్షకుడై రాజ్యతంత్రమును నిర్వహించుచుండెను భీమసింగు సింహళద్వీప రాజపుత్రియు నసమాన లావణ్యవతియు నగు పద్మిని బెండ్లియాడెను ఆ చక్కదనమును సౌకుమార్యమును నెరజవ్వనమును బట్టి భూలోకమున నిట్టి సౌందర్యవతి లేదని యా కాలపు జనులు చెప్పకొన దేశమంతట నామెకీర్తి వ్యాపించి యప్పటి ఢిల్లీచక్రవర్తియు నధమాధముడు నగు నల్లా

యుద్దీను చెవినిబడెను. ఈ చక్రవర్తి పరమదుర్మార్గుడు. చిన్న నాట నుండియు నన్ను పెంచిన పినతండ్రిని జలాయుద్దీను చక్రవర్తిని విశ్వాసఘాతకుడై చంపి సింహాసన మెక్కెను. గద్దె యెక్కినది మొద లతడు ప్రజలను మంగళములోబెట్టి వేచినట్లు పలువెతల గుడిపెను. ఆ చక్రవర్తి తన యాగ్రహమునకు బాత్రులగు మందభాగ్యులను గన్నులు బొడిపించియు ధనము హరించియు జెరబెట్టించియు జంపించియు నాలుబిడ్డల బిచ్చ గాండ్ర జేసియు ననేక చిత్రవధల పాలుజేసి కలియుగ రావణు డయ్యెను. అతడు తనపై దండెత్తివచ్చిన పగతుర బారదోలుట లోను పరరాజుల దేశముల నాక్రమించుటలోను పితూరీల పేరైన లేకుండ నడచుటలోను సాటిలేని చండశాసనుండగుటచే వాని రాజ్యము సకలైశ్వర్యముల కునికిపట్టయి విలసిల్లెను. అతని క్రౌర్యము నిరంకుశమై నేరములు చేసిన వారియెడలనే గాక నిరపరాధులగువారి యాలుబిడ్డలపై సైతము జూపబడుచు వచ్చె. ద్రోహులగు పురుషుల దండించిన రాజు లనేకులుండిరి కాని యేపాపమెరుగని పసిబిడ్డలను బడతులను గ్రూరశిక్షల పాల్గావించు నీచు నితనిం దక్క మరొకని నెరుగము. ప్రజల హింసించుటలో హిందువులు మహమ్మదీయులను భేదములేదు, స్వమతస్థులగు తురకలు సయితము వాని సెలవులేక యొకరి దర్శన మొకరు చేయరాదు. విందులకు బోరాదు, పదిమందిచేరి మాటాడరాదు. వేయేల! తన పాలనకు లోబడిన యానాటి హిందువుల నితడు కడుపునిండ దిననీయక కంటినిండ నిదుర బోనీయక పన్నులవేసి బందెలద్రోసి పీడించుటచే దలగోకి కొనుటకైనను వానికి స్థిమితము లేకపోయెనని యొక చరిత్ర కారుడు వ్రాసియున్నాడు.

అట్టి యీ మహాపాతకుడు పద్మినీదేవి సౌందర్యాతి శయములను వీనుల విందుగా విని యామెను చేకొనగోరి మహా సేనం గూర్చుకొని యడవులు గొండలు నేరులు దాటి మీవాడు దేశము జొరబడి చిత్తూరునగరపు గోట యెదుట నిలిచి పద్మినీ

దేవిని తనకుం గానుకగ నడిగెను. రాజపుత్రులు నింద్యమగు తన కోరికను నిరాకరించుటచేతను నగరపు రాతికోట తనకు దుర్భేద్య మగుటచేతను జక్రవర్తి తనమాట లచ్చట సాగిరావని తెలిసికొని బింకమువదలి సామవాక్యము లకుం జొచ్చి పద్మినీ దేవి తనకక్కరలేదనియు నామె చక్కదనము తాను వినినంత జగన్మోహనముగ నుండునో లేదో యెరుంగగోరి వచ్చితిననియు బద్మినీదేవి రూపప్రతిబింబము నొక యద్దములో దనకు జూపిన తాను రాజపుత్రుల బాధింపక సంతసించి పోవుదుననియు భీమసింగునకు వర్తమాన మంపెను తన పగతుడు తనవలె మాటదప్పని మనుష్యు డనుకొని భీమసింగు వానికోరిక దీర్చుట కియ్యకొనెను, అల్లాయుద్దీను పరమానంద భరితుడై స్వల్ప పరివారముతో జిత్తూరు కోటకుం జని రాచనగరు బ్రవేశించి యచ్చట నొక నిలువుటద్దములో బద్మిని రూపప్రతిబింబము ను జూచి కృతార్థుడై భీమసింగున కెన్నియో సలాములుచేసి కోట విడిచిపోయెను. అంతటి చక్రవర్తి తన యింటికి వచ్చినప్పుడు కొంతదూరము వానిని సాగనంపకపోవుట సదాచారము కాదని యెంచి రాజపుత్రశూరుడు కోట విడిచి కొండదిగి చక్రవర్తివెంట శిబిరమునకు బోయెను పద్మినీదేవి సాగనులుగులకు తమ్మి కొనలను కెలకున నొక మేడలోనుండి ప్రాణేశ్వరుని రాక కెదురు చూచుచు నెంతసేపటికి నతడు రామి కలవలపడజొచ్చెను. మానధనుడగు భీమసింగు తన్ను సాగనంపుటకు తప్పక వచ్చు నని యెరింగి కరకుతురక తన శిబిరముచెంత నొక గట్టిచాటున నాయుధ హస్తులగు భటులను దాచినందున రాజపుత్రుడు చక్రవర్తివద్ద సెలవుంగైకొని కోటకుంబోవ మరలినతోడనే తురక జోదులు వానిపైబడి పట్టుకొని శిబిరమునకుం గొనిపోయి యబా మానున యానతిం జెరబెట్టిరి. చక్రవర్తియు దన కావించిన గొప్పపనికి సంతసించుచు "పద్మినీదేవిని నాకుం గానుగా సమర్పింపకపోయిన పక్షమున భీమసింగు నింక విడచు వాడ గా" నని ప్రతిన జేసెను.

ఇంతలో సేవకులు పరుగుపరుగున వచ్చి యీయశుభ వార్త దెలిపి దేవిని రాజబంధువులను దుఃఖమగ్నుల జేసిరి. తక్షణమ రాజపుత్రనాయకు లందఱును గర్తవ్యమును నిర్ణయించుటకుం గొలువుదీర్చి భీమసింగువంటి శూరశిఖామణిని గోల్పోయి చిత్తూరు రాజ్యలక్ష్మిని దిక్కుమాలిన దానిగా జేసి రాజకుమారు నసహాయు జేయుటకంటె బద్మినిదేవి నాడురాత్మని కడకు బనుచుటయె కాలోచిత మని సిద్ధాంతీకరించిరి. పద్మినీ ప్రాణరక్షణమునకన్న మానరక్షణమే యధికముగా నెంచుకొను రాజపుత్ర స్త్రీయయ్యు రాజబంధువులు చేసిన తీర్పు నిచమని నిరాకరింపక యీపత్సమయమున మానభంగము రాకుండ గాపాడు నాయుధమును జెంతనుంచుకొని పోవుటకు సిద్ధమయ్యెను అంతట జిత్తూరు కోటలోనుండి యేడువందల పల్లకులు స్కంధావారమునకు బయలుదేరెను పల్లకి కారుగురు బోయలు చొప్పున దమారమి నాలుగువేలమంది బోయ లోంకార ధ్వనులచే దిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లు వానిని మోసికొనిపోయి చక్రవర్తి శిబిరమున దింపిరి పద్మిని మేనమామయగు గోరాసింగును, వాని యన్నకొడుకు పండ్రెండేండ్ల ప్రాయమువాడు బాదూలి సింగును పల్లకులవెంట వచ్చిరి పద్మిని వెంట బల్లకులలో గూర్చుండివచ్చిన తక్కినవా రెవరని చక్రవర్తియడుగ బద్మినీదేవిని సాగనంపుటకై చెలికత్తెలు, చుట్టములు పరిచారికలు లోనగువారుండు ప్రేమాతిశయమున వచ్చిరని గోరాసింగుత్తరము జెప్పెను రాజపుత్ర స్త్రీల ఘోషా చెడకుండ జక్రవర్తి గుడారములు వేయించి జాగ్రత పెట్టించుటచే బోయలు పల్లకుల నచ్చట దింపిరి గోరాసింగు చక్రవర్తియొద్దకు బోయి తన మేనకోడలు కడసారి భర్తతో మాటలాడ గోరుచున్నది కావున నట్లు చేయుట కనుమతింప మని ప్రార్థింప నల్లాయుద్దీను సంతోష పరవశుడై యందుకు సమ్మతించెను. భీమసింగు గుడారము లోపలికరిగి లోనివారితో నించుక మాటలాడి పద్మిని యెక్కి వచ్చినదన్న పల్లకినెక్కి మెల్లమెల్లగ నావలికిం దాటెను.

కుటిలుండగు చక్రవర్తి పద్మినిని స్వీకరించియు భీమసింగును విడువ నిచ్చగింపక భమసంగు తప్పించుకొనిపోవుట గ్రహించి వానిం బట్టుకొమ్మని విచ్చుకత్తుల జొదుల బంపెను. ఆ సమయమున మహమ్మదీయుల కద్భుతముగ సింహళ రాజకన్యయగు పద్మినీదేవియు నామె పరిచారికలు వచ్చుటకు మారుగ నేడువందల పల్లకులనుండి యేడువందలమంది మహావీరులగు రాజపుత్రులు వెలువడి యాయుధపాణులై నిలిచిరి పల్లకులు మోసిన బోయలందరు సైనికులై కత్తులు దూసి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. చక్రవర్తిసేన యింతవాటు వచ్చునని యెఱుంగక నిర్లక్ష్యముగ నుండుటంజేసి రాజపుత్రసైనికులు కరకుతురకలపైబడి సంహరించి సైన్యంబును బటాపంచలుచేసి తురకలు తమరాజునకు గావించిన ద్రోహమునకు బరాభవమునకుం దగినట్లు కసిం దీర్చుకొనిరి. రాజపుత్రు లసహాయ శూరులై పగతురం బొడిచి నురుమాడిరిగాని చక్రవర్తి యొద్దకుబోయి వానిం గడతేర్పనేరక నలుదెసలం గ్రమ్మిన మ్లేచ్ఛసైన్యంబుచే గ్రమక్రమంబునం గూల నారంభించిరి భీమసింగును పట్టుకొనుటకు వెంటనంటి చన్నతురక బంటుల కతడు దొరకక పల్లకిదిగి వేగవంతమగు నొక గుఱ్ఱమునెక్కి ప్రాణము దక్కించుకొని మివారు రాజ్యమును సంరక్షించుటకు బ్రతికి కోటలో బడెను.

అల్లాయుద్దీను నీవిధముగ వంచించి భీమసింగు ప్రాణము బద్మిని మానము గాపాడిన గోరాసింగును దక్కిన రాజపుత్ర శూరులును స్వదేశమునకయి ప్రాణములవిడిచి యుద్ధభూమిని బడియుండిరి. రణనిహతులగు శూరుల పత్నులు చిచ్చురుకుటకు సిద్ధముగ నుండ నంతలో యుద్ధమునుండి తప్పించుకొని బాలుండగు బాదూలుసిం గచ్చటికివచ్చెను గోరాసింగు భార్య వానిం జూచి "నాయనా! కయ్యమున నా ప్రాణేశ్వరుం డెట్లు వర్తించెనో వినగోరుచుంటి గాన నేనాయనను గలసికొనుటకు బోవకమును పె నాకెఱగింపు" మని యడిగెను. ఆ పలుకులు విని బాదూలుసింగు "తల్లీ! అత డిట్లు వర్తించినాడని నేను

వర్ణింపగలనా? నీ హృదయేశ్వరుడు స్వదేశ సంరక్షణమునకై శౌర్యము మెఱయ బోరాడి తన క్రొన్నెత్తుటచే భూదేవి నలంకరించి ప్రాణముల బరిత్యజించి వీరస్వర్గము జూరగొని యున్నవాడు పగతుర కళేబరంబుల మెత్తని పాన్పుగ గావించుకొని యొక కరకు తురక మేను తలగడ నమర్చుకొని వీరశయమునందుండి చచ్చియు బగతురను వెరపు గొలుపుచున్నవాడు సుమీ" యని విన్నవించెను. ఆ మాటలు విని యా వీరపత్ని యెనిక డడయరాదు, అలస్యమైన నా జీవితేశ్వరు డాగ్రహింపగలడని నిర్ణయముగ నిర్విచారముగ నిశ్శంకముగ జిచ్చురికి మృతినొందెను. అప్పుడు మీవారు రాజ్యమంతయు దుఃఖసముద్ర నిమగ్నమయ్యెను రాజపుత్ర వీరులలో ననేకులు మృతినొందినను జక్రవర్తి చిత్తూరుకోటం బట్టుకొను విషయమున నాసవదలుకొని చిన్న బుచ్చుకొని ఢిల్లీనగరమునకుం బయనమై పోయెను.

చక్రవర్తి కంతటితో బుద్ధివచ్చియుండునని రాజపుత్రులు తలంచిరి గాని యా పంతగాండ్ర చిత్తూరునందు జరిగిన పరాభవము నిప్పువలె వాని హృదయమును దహించుటంజేసి పగ దీర్చుకొనుటకు దగిన సమయమును నిరీక్షించుచుండెను. వెనుకటి కయ్యమునాటి బాలుడైన లక్ష్మణసింగు యుక్త వయస్కుడై రాజ్యభారము బూని క్రమక్రమముగ బండ్రెండు గురు కొడుకుల తండ్రి యయ్యెను. భీమసింగు పద్మినీదేవినిం గూడి యెప్పటికిని రాజగౌరవము నందుచు దేహదార్ఢ్యము గలిగి తమ్మికొలనిచెంత మేడలో సుఖించుచుండెను అల్లాయుద్దీను చక్రవర్తియు నేపని చేయుచున్న నేవిషయమై యాలోచించుచున్న నెవరితో మాటలాడుచున్న పద్మినీ ముఖపద్మమును మరువక యుత్కంఠముతో నుండెను.

ఇట్లుండి యుండి ప్రజలకు దుర్భరముగ బన్నులుగట్టి ధనముచేర్చి మహాసైన్యమును గూర్చుకొని మీవారుపై దండెత్తి చిత్తూరుకోటను మరల ముట్టడింపసాగెను. చక్రవర్తి సాహసమును జూచి రాజపుత్రులు తొలుదొల్త నెగతాళిచేసిరి. రాతి

గద్దియపై గూరుచున్న యంగనలవలె ఖురలక్ష్మి చక్రవర్తికి దుర్భేద్యమైనట్లు కనబడెను కాని తూర్పు ద్వారమువద్ద నేల కొంచె మెత్తుగ నుండినందున జక్రవర్తి యది గనిపెట్టి యాచో టెత్తుచేయింపదలంచి తట్టకొక డబ్బు చొప్పున నిచ్చెదనని చెప్పి సైనికులచేత మట్టి మోయించి కోట యెత్తున నొక దిబ్బగావించి దానిమీద గోడలను బగులగొట్టుటకు కోట సంరక్షించువారిం జంపుటకు లోపలివారిని గడతేర్చుటకు దగిన యుద్ధసాధనములను యంత్రసాధనములనుబెట్టించి పనిచేయించెను కోటలోపల నున్న రాజపుత్రులకు లోకసామాన్యమగు ప్రతాప పౌరుషములు కలవుగాని మహమ్మదీయుల వద్దనుండు యంత్రసాధనాదులు లేకపోవుటచే గోట నిలుచుటయు దమ ప్రాణములు దక్కుటయు నసాధ్యమని తలంచిరి అంతలో వర్షాకాలము ప్రారంభమై రాజపుత్రుల బాధల నధికముచేసెను. రాణాయగు లక్ష్మణసిం గొకనాడు రాత్రి మేల్కొని యొకచోట నొక్కడు గూర్చుండి మీవారు రాజ్యమునకు రాదలంచిన మహోపద్రవమునుగూర్చి యోచించుచుండగ నొక మూలనుండి "నాకలి యగుచున్నది నాకలి యగుచున్న" దని యొక ధ్వని వినబడెను. ఆ శబ్దము విని యత దదరిపడి దిగ్గునలేచి నలుకెలంకుల జూచునప్పటికి వాని యెదుట దీపము వెలుగున భయంకరాకారము కల యొక పెనుభూతము గనబడెను. లక్ష్మణసింగు దానింగాంచి యామె చిత్తూరు నగరమునకు గాపాడు పురదేవత యని నిశ్చయించి దానితో "రాజపుత్రుల నెత్తురు కావలసినంత ద్రావితివిగదా! నీకింకేమి కావలయు" నని భయభక్తులతో నడిగెను అప్పుడా పాడుదయ్యము వానితో "నాకు రాజుల నెత్తురు ద్రావినంగాని తనివి సనదు ఈ నగరమునకు నా సహాయము గావలయునేని మూర్ధాభిషిక్తులగు రాజులు పండ్రెండుగురు నాకు బలికావలయు" నని యుత్తరమిచ్చి యంతర్ధాన మయ్యెను రాణాయు మిగిలిన రాత్రి యంతయు నిశ్శబ్దముగా గడిపి ప్రాంతకాలమున సేనాధిపతులను బంధువులను రావించి కొలువుదీర్చి రేయి జరిగిన

చిత్రకథ వారి కెరిగించెను. కాని వారెవ్వ రాకథ నమ్మరైరి. "మాటలు నమ్మరేని మీరీ రాత్రి నా మందిరమునకువచ్చి యేమి జరుగునో చూడుడు ఆ దేవత మరల రావచ్చునని నే దలచెద" నని రాణా పలుకుటయు రాజబంధువు లారాత్రి వాని మందిరమున కరిగి కనుమూయక చూచుచుండ నడిరేయి వెనుకటి యట్లు భూతము కనంబడలేదుగాని వినువారి గుండెలు జల్లు మనునట్టు లీక్రిందపదములు వినబడెను, "నా కాకలి యగుచున్నది, నా కాకలి యగుచున్నది, దురాత్ములగు మ్లేచ్ఛుల నెత్తు రెంత ద్రావినను నాకు దృప్తిలేదు. నాకు రాజుల రక్తము గుటగుట ద్రాగవలెనని యున్నది. రాణాకుటుంబమునుండి పండ్రెండుగురు రాజకుమారుల నేరి యందొక్కనికి బట్టాభిషేకము జేసి ఛత్ర చామరాది రాజచిహ్నములిచ్చి మూడు దినములు మీవారు రాజ్యము వానిచేత నేలించి నాలుగవ దినమున మ్లేచ్ఛులమీదికి యుద్ధమునకు బంపుడు. ఒకని తరువాత నొకని నీవిధముగ బలియిచ్చిన నేను జిత్తూరు నగరమునుండి దేశమున కొక భంగము గాకుండ గాపాడెదను"

పురదేవత పలికిన యా దారుణ వచనములకు నాడచ్చట జేరిన రాజపుత్రులలో శంకించినవాడు వెరచినవాడు నొకడయిన లేడయ్యె. రాణాకొడుకులు పండ్రెండుగురు దేశక్షేమకరమగు నీ పనికిం దమ ప్రాణముల నిచ్చెదమని నిర్భయముగ జెప్పి నేను ముందు బోవుదు, నేను ముందు బోవుదునని తమలో దాము వంతులు వోవజొచ్చిరి తుట్టతుదకు జ్యేష్ఠకుమారుడు తండ్రికడుపున దాను దొలుదొల్త నుదయించుటచే ముందుగ బోవుటకు దనకు స్వాతంత్ర్యము గలదని వాదింప వాని యనుజు లందరు నందుకు సమ్మతించిరి గ్రామదేవత చెప్పినట్లతడభిషిక్తుడై మూడు ప్రొద్దులు రాజ్యమేలి నాల్గవనాడు పగతుర దాకి వీర స్వర్గము నొందెను. అనంతరము రెండవకుమారుడగు నజేయ సింగునకు వంతువచ్చె. ఇతడు తండ్రికి దక్కిన కొడుకులకన్న

నధికప్రియయు డగుటచే దండ్రి "నాయనా! అందరు నన్ను బాసి పోవ వలచుకొన్నను నీవైన నాకడ గొంత తడవుండి నాకూరట గలుగజేయు మని దీనముగ వేడుకొన కుమారు డట్లుచేయుట కిష్టము లేకయు దండ్రిమాట దీసివేయలేక క్రమక్రమంబున దక్కిన సోదరులందరు రణమునం దెగువరకు జనకుని సమీపమున నుండెను. రణమునకు బోవుటకు గుమారునివంతు వచ్చినదని తెలిసికొని రాణా మంత్రుల సామంతుల సేనాధిపతుల రాజబంధువుల బిలపించి కొలువుదీర్చి "శూరులారా! హతశేషుడైన నా ప్రియనందను డజేయసింగు పోవలసిన కాలము వచ్చినది ఈ నగరరక్షణమునకయి యీ బాలుని బదులు పెద్దవాడను నేనే ప్రాణము లర్పించెదను. దైవానుగ్రహ మున్నయెడల మన మిప్పుడు చేయజాలని యీ వీరకర్మ మీబాలుడు చేయగూడదా!" అని సభ్యుల మనస్సులు నీరగునట్లు జాలి గలుగ బలికెను ఆ పలుకులు విని సభాసదు లందరు నైక్యకంఠ్యముగ "వలదు వలదు మీ రొక్కరు పోవలదు, మన మందరము గలసియే పోవుదము, ఇప్పుడే యుద్ధసన్నద్ధులమై వీరకంకణముల గట్టుకొని పసుపుబట్టలు ధరించి ఖడ్గపాణులమై మీవెంటవచ్చి చిత్తూరుపుర రక్షణమునకు మా యసువుల విడిచెద" మని శౌర్య ముట్టిపడ నుత్సాహవచనముల బలికిరి.

అంతట రాణా వారితో నిట్లనియె. సరే! మీరట్లే చేయ వచ్చును గాని మన యంతఃపురస్త్రీలు పాపమునకు వెనుదీయని పచ్చితురకలపాలు గాకుండునట్టి యేర్పాటులు మనము సేయ వలయును. పిమ్మట మనము నిశ్చలమనస్కులమై పగతుర దాకవచ్చును అనుటయు నందరు నది యవశ్యకర్తవ్యమని తత్ప్రయత్నము జేయదొడగిరి ఆ కోటలో నాపత్కాలమున దాగొనుటకు నిడివియు నన్నదనమును గల నేలగదులు సొరంగములు గుహలు కొన్ని కలవు. సేవకు లాస్థలములలో కట్టెలతో చితులంజేర్చి చమురుబిందెల నచట సిద్ధపరచిరి.

అంతయు నాయత్తమగుటయు నంతఃపుర కాంతాజనంబులు రాణి మొదలు దాసివరకందరు బసపుబట్టలు గట్టి సమస్త భూషణములు ధరించి పెండ్లికిబోవు తెరగున సంతోషముతో నొక యుత్సవము జరిగినట్లు గుహలోనికిబోయి మల్లెపూపాన్పుల నెక్కినట్లు చితులపై దుమికి శరీరము లగ్నిహోత్రున కాహుతులు చేసిరి. తన కారణమున మీవార రాజ్యమున కింత దురవస్థ సంభవించెనుగదా యని చింతిలుచు పద్మినీదేవియు దక్కిన కాంతలతోడ నిప్పుగుండమువద్దకు బోయి సాటిలేని తన చక్కని మేనగ్నిహోత్రున కాహుతి జేసెను. పిమ్మట మగవాండ్రవంతు వచ్చినందున వారందరు పసపుబట్టలను గట్టుకొని మృత్యుకన్యను వరించు పెండ్లి కుమారులవలె సమర రంగమునకు బయనమైరి. ఆజోదులను మొనగాడై నడిపింప నజేయసింగు సిద్ధమయ్యెఁ గాని రాణా వాని నట్టి ప్రయత్నము నుండి మరల్చి "నా తండ్రి నాకంఠరమున ప్రాణముండ నా వంశ మంతమయ్యె ననుమాట నా చెవిని బడనీకుము నీవెందైనం జని నీ ప్రాణములం దక్కించుకొ"మ్మని శూరులగు రాజపుత్రులను కొందర సాయమిచ్చి కొడుకు నావల నంపెను. అజేయసింగు జనకుని యదృష్ట వశముననో రాజకుమారుల నందర దనపాట్టం బెట్టుకొన్న పురదేవతా ప్రసాదంబుననో శత్రువులకంట బడకుండ నవ్వలకుం బోయి సురక్షితమగు ప్రదేశమును జేరెను. కొందరు నిరపాయముగ బోయెననుమాట వినిన తోడనే రాణా కోటతలుపులం దీయించి సైన్యమును బగతురపై బురికొల్పుటయు నాసేన దిగబారు సెలయేట ఖండంబున వడివడి వచ్చి మ్లేచ్ఛసైన్యంబు దాకె రాజపుత్ర యోధులు నెత్తురులు ద్రావవచ్చు బెబ్బులులట్లు కదనరంగమున బ్రవేశించి వీరావేశముచే నొడలెరుంగక నడచినచో నెల్ల పీనుగ పెంటలు గావించుచు వేటాడు తునియలుగ దురకల నరకుచు వీరవిహారంబు సల్పిరి. రసపుత్రులకు శౌర్యమెంతయున్నను వారి సంఖ్య యనధిక మగుటచేతను శౌర్యహీనులగు తురకల సంఖ్య మితిమీరి యుండుటచేతను గొట్టకొనకు విజయము మ్లేచ్ఛులకే

లభించెను రాజపుత్ర సేనలు పేరైన లేకుండ నశించినపిదప చక్రవర్తి జయ జయ ధ్వనులతో గోట ప్రవేశించెను.

అతడు ప్రవేశించి చూచునప్పటికి మహాలక్ష్మి విహరించు మందిరంబులు నిర్మానుష్యములై మృత్యుదేవత కొలువు జేయు హజారములై యుండెను పరిజనంబుల కోలాహలంబుల బ్రతిధ్వనులిచ్చు చదుకములు నిశ్శబ్దములై భయంకరములై యుండెను. వీధులు విపణివలంబులు, గుళ్ళు, గోపురములు, మఠములు, మందిరములు వెలవెలబారుచు కఠినచిత్తులైన తురకలకు సైతము వెఱపు గొలుప జొచ్చెను చక్రవర్తి యిట్లు పాడుపడియున్న తావులు జూచుచు నంతఃపురమునకు బోయి హృదయేశ్వరియైన పద్మినికొరకు వెదకులాడి యామె నెందుం గానక తనలో 'పురుషులందఱు యుద్ధమున జచ్చిరి సరే ఇది యేమి చిత్ర మాడుది యొక్కతెయైనం గానబడదు. అడువాం డ్రందఱు నేమైరిచెపుమా!' యని విచారించుకొనుచు నలు వెంలు పరికించిచూడ నొకవైపుననుండి ఘుమఘుమకంపుతో గూడిన నల్లని పొగ బయలువెరి వచ్చుచుండెను దానింబట్టి శుద్ధాంత కాంతాజనంబులు చిచ్చురికి చచ్చియుందురనియు వానితో, బద్మినియు నశించి యుండుననియు నిశ్చయించుకొని యందఱి ప్రాణముల దీసినను తన మనోరథసిద్ధి గాకపోయెగదా యని బిట్టువగచి నిప్పుల గుండములున్న యా నేలగదులం జూడ గోరెను. అల్లాయుద్దీను సేవకులు గుండెలు తీసిన బంటులే యైనను వారిలో నతిధైర్యవంతులు సైతమా నేలగదుల తలుపులం తెరపసాహసింపరైరి

నాటికి నేటికి నా స్థలంబుల కెవ్వరు బోవజాలరు. ఒకమారొక మనుష్యుడు మాత్ర మా చీకటి సొరంగముల ద్వారముల దాటి యావలకు జని మరల నేదో బగవత్కటాక్షమున ప్రాణములతో బయటికి రాగలిగెనని చెప్పుదురు. అప్పట యగ్నిహోత్రము లాఱనివై యెడతెగక మండుచుండుననియు నా ద్వారము ముంగఱ నొక పెనుత్రాచుపాము చుట్టలు చుట్టుకొని

పందుకొని యెవరయిన నచ్చటికి వచ్చినప్పుడు నిప్పులు విసముం గ్రక్కుచు వచ్చెననియు జనులు కొంతకాలము చెప్పుకొనిరి

రాజపుత్రులది మొదలు రణరంగమున నెంతెంత శూరులైన శత్రులనైన నెదుర్కొన సాహసించిరిగాని యీ నేలగదులం జూచుటకుజననొల్లరైరి మీవారుదేశస్థులగు రాజపుత్రు లీనాడును గొప్ప యొట్టు పెట్టుకొనవలసినప్పుడు "చిత్తూరు నాశనము చేసినట్టే" యనుచుందురు. ఆ నగరము మువ్మూరు మహమ్మదీయులచేత ధ్వంసము చేయబడి యిష్టదేవతలవల్ల బరిత్యజింపబడి మీవారుల కుటుంబముచేత విడువబడి యున్నందున నిప్పుడు పూర్వవైభవము దొలంగి నామావశేషమై కథావశేషమై చూచువారలకు వినువారలకు దాని చరితము దుఃఖకారణ మగును.

రాణాహమీరు

అల్లాయుద్దీను చిత్తూరుపై దండెత్తకమునుపు రాణాలక్ష్మణసింగు యొక్క పెద్దకుమారుడు హరసింగొకనాడండ్వాయడవికి సపరివారముగా వేటకుజని గుహలోనున్న యొక యడవిపందిని లేపి తఱుమగా నది దొరకక పఱచిపఱచి చివరకొక జొన్నచేనిలో దూరి దాగెను రాజకుమారుడును వానిబంట్లును చేని చుట్టు కాచుకొనియుండి పంది నెవరయిన చేనిలోనుండి బయటకు దఱిమిన బాగుండుననితలంచిరి ఆచేనిలో బిట్టలుదోలుటకై కట్టబడిన మంచెపై మాసిన గుడ్డలు కట్టుకొని దృఢశరీరములో నున్న యొక పడుచుకన్య తప్ప చూపుమేరదూరములో వారికెవ్వరు గనబడరైరి. వేటకాండ్ర ప్రయత్నముం జూచి యాబాలిక యీ మృగమును మీ పంపుసను దఱుముదునా! యని రాజకుమారు నడిగెను. ఆమె యేమిచేయునో యా చమత్కారమును జూడవలెనని యతడు సరే యట్లు చేయుమనెను. వెంటనే యాయువిద జొన్నకఱ్ఱ నొకదానిని విరికి చివర పదునుగా జెక్కి

మంచెవైపునకుబోయి యొక్క నిమిషములో నా పందిని బొడిచి చంపి రాజకుమారుడు బరివారము నద్భుతపడునట్లు దాని కళేబరమును బర బర యీడ్చితెచ్చి వారిముందు బడవైచెను. రాజకుమారుడు వేటాడ దలచిన జంతువులు మఱియొకరు చంపినచో వారిప్రాణములు నిలుచుట యరిది అయినను హరసింగు మాత్ర మా పడుచుపై కోపపడక సాహసమునకు మెచ్చుకొనెను. ఆ బాలిక మరల బొలమునకుబోగా వేటకాండ్రు దాపుననున్న చిన్న యేటియొద్దునకు బోయి యన్నము దిని సల్లాపములాడుచు గూర్చుండిరి. అంతలో నొక మట్టియుండ విసవిసవచ్చి రాజపుత్రుని గుఱ్ఱపుకాలికి దగిలెను గుఱ్ఱముకాలు కుంటువడెను అందఱును కోపవిస్మయములతో నలుదెసల జూడ వెనుకటి బాలిక మంచెపై నిలుచుండి వడిసెలతో రివ్వున రాళ్ళు రువ్వుచు చేసిపైర్వాలు పిట్టలం దోలుచు వారి కన్నుల కగపడెను ఆమె తను కావించిన తప్పెఱింగి వడివడి రాజ నందనునియొద్దకు బఱతెంచి తన్ను క్షమింపుమని ప్రార్థించెను. అతడును బాలికపై గోపింపక మంచి మాటలంబలికి యామెం బనిచెను

ఆ దినమున వేటముగించి రాజపుత్రుడు పరివార సమేతుడై మందిరమున కరుగుచుండ నా బాలిక నెత్తిమీద పాల కుండతోను నిరుప్రక్కల మెడకు ద్రాడుగట్టిన యొక్కొక్క మేకపిల్లతోను నడచుచు వారివైపునకు వచ్చుచుండెను. ఆమెను జూచినతోడనే యా పరివారములో నొకడు కొంటెతనమునకు నామె పాలకుండను జారవిడుచునో మేకపిల్లను వదలునో చూడ నభిలషించి యామెను బెదరగొట్టుటకై తన గుఱ్ఱమును యామె వైపునకు దుమికించెను ఆ బాలిక వాని టక్కరితనమును ముందే గ్రహించి జాగ్రతపడి యించుకయు జడియక చల్లగ నొక మేకపిల్లను గుఱ్ఱపుకాళ్ళ కడ్డముగ వదలెను. గుఱ్ఱముబెదరి తత్తరపడి యా సూరశిఖామణిని నేలబడవైచెను ఆ పడుచు

చెక్కుచెదరక పాలొక చుక్కయైన దొనకకుండ చేతిలోనిత్రాళ్లు వదలకుండ నేమియు నెరుగనట్లు తనదారిం బోయెను. రాజ కుమారు డీ వినోదమును గనిపెట్టి చూచి బాలికను బిలిచి నీ వెవ్వరిదానవని యడిగెను. "నేను చందనవంశజుడగు నొక రాజపుత్రుని కుమార్తెను. మా యిల్లిక్కడకు సమీపమే" యని బదులుచెప్ప "రేపు మీ తండ్రిని నాయొద్ద కొకసారి రమ్మని చెప్పు" మని పలికి యాతడు త్వరితముగా నింటికిబోయెను.

మఱునా డుదయమున నా బాలిక తండ్రి రాజపుత్రుని యొద్దకు వచ్చి తాను నిరుపేదయయ్యు నందఱు నాశ్చర్య పడునట్లు వానితో సమానముగ గూర్చుండి సమానునితో మాట లాడునట్లు సంభాషించెను. అప్పుడు హరసింగు నీ కూతును నాకిచ్చి పెండ్లిచేయుమని యడుగ నా వృద్ధుడు తన కూతును రాజులకిచ్చు యుద్దేశములేదని ఖండితముగ జెప్పెను. హర సింగు సజ్జనుడగుటచే వానిం జెరబెట్టించి మామెను బలవంత ముగా గ్రహించుటకు జెల్లుబడియుండియు నట్టిపనిచేయుటకు కిష్టపడడయ్యె. కాని యా ముసలివాడు గృహంబునకుబోయి తన్నామె మెచ్చుకొనునని తలచి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు భార్యకు దెలుప నామె కోపించి యెంత తెలివిమాలినపని జేసితిరి? సిరిరా మోకాలొడ్డుదురా? ఇప్పుడైనను రాజపుత్రుని యొద్దకుబోయి చేసిన తప్పుల క్షమింపుమని ప్రార్థించి కూతును వానికాళ్ళపై బడవేయుమని మందలింప మఱునాడతడు మరల చిత్తూరునకుబోయి రాజనందనుని గాంచి దప్పు క్షమింపుమని ప్రార్థించి కూతును వానికిచ్చి వివాహముజేసెను. వారిరువురకు గలిగిన కొడుకే హమీరుసింగు.

చిత్తూరు పురరక్షణమునకు హరసింగు ప్రాణత్యాగము చేసిననాటికి హమీరు మిక్కిలిబాలుడు. అజేయసింగును చిత్తూరు కోటనుండి దాటించి యావలకు బంపునపుడు మీవారురాజ్యము నకు దన ముద్దులమనుమడైన హమీరును యువరాజుగజేసి

సింహాసన మెక్కింపుమని లక్ష్మణసింగు కడసారపు కోరికగ నజేయసింగును గోరెను. హమీరు తగియున్నయెడల నట్లు చేయుదునని యజేయసింగు వాగ్దానము జేసెను. అల్లాయుద్దీను నకు వెరచి చిత్తూరునందలి స్త్రీలందఱు జిచ్చురికి పురుషు లందఱు శౌర్యము మెరయ యుద్ధముచేసి మృతినొందిన యా దుర్దినమున హతశేషులై కొందఱుజను లజేయసింగుతో గలిసి పారిపోయి కొండలలో కెయిల్వారలో దాగియుండిరి. అల్లా యుద్దీను దేశమంతయు దోచుకొని నాశనము చేయుచున్నను వీరు మాత్రము వానికి దొరకక సురక్షితులైయుండిరి. పద్మినీదేవి వసియించు మందిరము తప్ప చిత్తూరులో తక్కిన మేడల మిద్దెలన్నిటి నల్లాయుద్దీను పాడుచేసి తాను పోవునపు డా నగర మునకు మాల్దేనను హిందువును పాలకుడుగా నేర్పరచి మీవారు దేశమునందలి యనేక పట్టణములగూడ నాశనముజేసి మరల ఢిల్లీకి జనియెను

కెయిల్వారాలో హమీరు తన పినతండ్రి కుమారులతో గలిసి విలువిద్య నేర్చుకొనుచుండెను విలువిద్య కరచుట కట్టి యడవులే కదా తగిన చోటులు ఆ కుమారులు మువ్వు రచిర కాలములోనే పగతుర దాకుటకు యెట్లో పొంచివైరిం బడగొట్టుట యెట్లో పరచుచున్న పగవానిని సిలుగులు బెట్టుట యెట్లో నేర్చిరి. అల్లాయుద్దీను దేశమునం దుంచిపోయిన సైనికుల తోడను రాజ్యవిహీనుడై యడవుల జరియించు రాణాకు లొంగుట కిష్టములేక స్వేచ్ఛగా దిరుగుచు కొండ దొరలతోడను దోపుడుకాండ్రతోడను దుర్మార్గులతోడను పలుమారు వారు పోరాడుచు వచ్చిరి, అట్టివారిలో బ్రధానుండు మూంజ జాతీయు డగు నొక శూరుడు. ఆ మూంజు డొకనాడు కొయిల్వారా మీదికి దండెత్తి వచ్చి రాణా నెదిరించి వానిని తలపై బల్లెముతో బొడిచెను.

అజేయసింగు గాయమున కంత లక్ష్యము జేయలేదుగాని తీవ్రమైన యా పరాభవ కళంకమును మూంజుని నెత్తిటితో గడిగి వేయ వలయునని నిశ్చయించి తన కొడుకులం బిలచి మీరు

నాకపకారముచేసిన మూంజునిపై జని పగదీర్చుకొనగలరాయని యడుగ వారు వీరపురుషోచితమైన యుత్తర మొసంగలేక పోయిరి. అప్పు డతడు హమీరునకు దనకోర్కె నెరిగింప నాకుమారసింహుడు పినతండ్రితో "నేనిదే పోవుచున్నాను నేను పగతుని జయింతునేని నన్ను మీరు వేగమే చూడగలరు. అపజయ మొందుదునేని మీరు నన్నిక నెన్నడు జూడ" రని ప్రతిజ్ఞంజేసి వెడలెను.

అనంతరము కొన్ని దినములకు కెయిల్వారాజు లందరు సంతసించునట్లు హమీరు విజయుడైవచ్చి పినతండ్రికి నమస్కరించి "దేవరవారి శత్రుని శిరస్సిదిగో" యని మూంజుని తల వాని పాదములపై బడవైచెను అజేయసింగు సంతోషమున బాలుని గౌగిలించుకొని "నాయనా! నీవే మీవారు దేశమునకు రాజువగుదువని నీనొసటను వ్రాసియున్నది" అని మూంజుని నెత్తుటిలో దన వ్రేలుముంచి కుమారుని ఫాలమున నెత్తుటిబొట్టు పెట్టి తక్షణమే వానిని యువరాజుగ జేసెను.

అజేయుని కొడుకులవలన నించుకయు బాధ కలుగదయ్యె ఏలయన నొకడు స్వల్పకాలముననే మృతినొందెను. రెండవవాడు రాజ్యసంపాదనమునకై దేశాంతరముల కరగి మరల రాడయ్యె. కొండలు నడవులు దప్ప మీవారు దేశమున మంచి భాగము లన్నియు నప్పుడు ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమున నున్నందున మీవారు రాణాగా నెవ్వరున్న నొకటియే యని యెంచి రెండవయత డట్లుచేసెను. తరువాత మూడువందల యేండ్లకు భాంస్లే కుటుంబమున బుట్టి తురక రాజుల యేలుబడిచే నలుగుల బడుచుండిన మహారాష్ట్ర దేశంబునకు స్వాతంత్ర్యము కలుగజేసి తురక రాజులకు బ్రక్కలో బల్లెమై ఢిల్లీ పాదుషా యగు నౌరంగజేబునకు లోబడక వానిని బలుబాముల బెట్టిన దేశోపకారి యగు శివాజీ యీతని వంశస్థుడే.

అజేయుని యనంతరమున హమీరు రాణా యయి ఢిల్లీ చక్రవర్తి సైనికులతో క్రమక్రమమైన యుద్ధములు జేయుటకయి పూని తన్ను రాజుగా నంగీకరించి తన రక్షణ మపేక్షించినవా రందరు కుటుంబములతో వచ్చి కెయిల్వార్గాల్లో కాపుర ముండ వలసినదని యానతిచ్చెను. అట్లు వారువచ్చి చేరినపిదప నా రాజకుమారుడు వారి సాయమున చక్రవర్తికి లోబడియున్న భూములలో దండువిడిసి దారుల నరికట్టి మ్లేచ్ఛసైనికులకు గర్వనిర్భేదముగ విహరించెను. అప్పుడు రాణా హమీరుపేరు సింహస్వప్నమువలె నుండుటచే తురకసైనికులు వాని యెదుట బడలేక కోటలో దాగిరి. అతని నొకవేళ తరుముఃకొని పోదలంచి నను కొండదారుల నత డెరిగినట్లు శత్రువు లెరుగకపోవుటచేతను చుట్టుపట్ల ప్రజలందరు వానియం దిష్టముగ నుండుటచేతను వైరుల ప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యె.

ఇట్లతడు వీరవిహారంబు సలుపుచుండ చక్రవర్తిచే జిత్తూరు పాలించుటకు నియమింపబడిన మాలదేవు తన కుమార్తెను హమీరునకిచ్చి వివాహము చేయుటకయి వానిని రమ్మని వర్త మాన మంపెను. అతని యనుచరు లేదో ద్రోహము జరుగునని పోవలదని ప్రార్థించిరి. కాని హమీరు వారి పలుకులు విని నవ్వి "సాహసే లక్ష్మి" యనుమాట నెరుగరా? ఎట్లైన జిత్తూరు మరల బట్టుకొనవలయును. నగర మేస్థితిలో నున్నదో తెలిసి కొనుట కిదియే మంచిసమయము, కాన పోవక మాననని కొందరు మిత్రులం గలసి యశ్వారూఢుడయి యా కన్నియను జేపట్ట తన తాతతండ్రులు పాలించు నగరమునకు జనియె.

మాలదేవుల మందిరము సమీపమున కతడు పోయిన తోడనే వాని మనస్సు శంకింప నారంభించెను. పట్టణమందు గాని రాచనగరునందు గాని వివాహసంబంధమైన శోభ యించు కయు గానరాదయ్యె వేయేల? పెండ్లిప్రయత్న మున్నట్లే తోచదయ్యె. ఆ స్థితిని జూచి వాని యనుచరులు తప్పక ద్రోహము

జరునని నిశ్చయించిరి. కాని హమీరు వారిని వారించి నిర్భయముగ నిశ్శంకముగ గుఱ్ఱము దిగి లోపలి హజారమునకు జనియె. అక్కడ మాలదేవు బంధుగణ సమేతుడయి యెదురుగా వచ్చి పెండ్లికొడుకును గౌరవించెను. పెండ్లికొడుకువా రను కొన్నట్లు ద్రోహమేదియు గనబడదు. కాని యది పెండ్లివారి యిల్లువలె నుండదయ్యె. అంతట మాలదేవు వధువునుం బిలిపించి యామె నప్పుడే యక్కడనే యొక బ్రాహ్మణునిచేత హమీరునకు వివాహము జేయించెను. పెండ్లికుమార్తె మేలిముసుగు కొంగునకు పెండ్లికుమారుని శాలువచెరగు ముడివేసెడి తంత్ర మొకటి తప్ప మరి యేతంత్రముగాని మంత్రముగాని కన్యాప్రదానముగాని ఫలప్రదానముగాని జరుగదయ్యె.

దంపతులిరువురు రాత్రి గలసికొన్నప్పుడు ప్రపంచమునం దే పురుషునకును భార్యగ నుండదగని యే వికృతాగ్రహముగల కురూపినో తనకుం గట్టిపెట్టి యుండరుగదా యని యనుమానించి హమీరు మునుముం దామె మేలిముసుగెత్తి మొగము జూచెను. ఆ ముసుంగు మఱుంగున హమీరు నిరుపమాన లావణ్యము గలిగి శాంతరస మొలుకు వదనారవిందమును గనుంగొనెను కాని యామె యతిదుఃఖితయై చిన్నబోయి మగని మొగము జూచుటకె సిగ్గుపడుచున్నదానివలె కనంబడియె; ఆ తెరంగుననున్న భార్యనుజూచి హమీరు "యేమిది మనకీ విధముగ నిర్మంత్రవిధిగా నిరుల్లాసముగా వివాహము జరుగ కారణమేమి ? నీవిట్లు బిట్టువగవనేల ?" యని యడిగెను. అనవుడు నా పడతి మెల్లగ నాతని కిట్లనియె. "స్వామీ దీని కారణమిది. మిమ్ము మావాండ్రు నిష్కారణముగా వంచించి నారు. మీ చెట్టబట్టిన యీ సేవకురాలు వితంతువుగాని కన్య గాదు. నేను పసిపాపనై యున్ననాడు మాతండ్రి నాకు వివాహము చేసె, పిదప కొన్ని దినములకే నాభర్త యుద్ధమున మృతుడయ్యె. ఆయన మొగమైన నాకు జ్ఞాపకములేదు" ఆ పలుకులు విని

హమీరు తాను నిశ్చయముగ వధింప బడియెనని యెరింగి గాఢ
విచార సంతప్తుడయ్యె. హిందూదేశమున వితంతువును వివాహ
మాడునతడు మిక్కిలి నీచుడుగ నెంచబడుటచే నతడు శోకా
కుల చిత్తుడయ్యె. శుభకార్యములు జరుగునప్పు డెదుటనైన
బడగూడదని వితంతువును పరువుగల సుక్షత్రియుడు పెండ్లి
యాడుటకన్న హైన్యమింక లోకంబున లేదనితలచి యతడు
నాటితో తన యభిమానము కులగౌరవము పెంపు నశించెనని
బెంగపెట్టుకొని యేదియు దోచక పాన్పుపై బవ్వళించి విచారింప
జొచ్చె. ఆ సమయమున నత డా బాలికను కోపావేశమున
వధించిన నామె నోరెత్తక యుండియుండును. ఏలయన దుర్భర
పరాభవముదెచ్చు నా వివాహమునకు వరుడెంత సిగ్గుపడు
చుండునో వధువు నంతియు సిగ్గుపడుచుండును. తన జోలికి
రాక తన్నేమియు నిందింపక తనలో దాను దుస్సహమగు
పరివేదన మందుచున్న రాజనందను జూచి యా బాలిక
యిట్లనియె. "స్వామీ! సేవకురాలను క్షమింపుడు, ఇందు
నా నేరమేదియులేదు. మీకింత యవమానము గలిగించిన
మీ పగతుర పగ దీర్చుకొను నుపాయము నేను జెప్పెదను.
మీ పితృపితామహార్జితమగు చిత్తూరు నగరమును మీరు మరల
స్వాధీనము జేసికొనవచ్చును" అప్పుడు రాణా శాంతమువహించి
యామె చెప్పెడు నుపాయమేదియో వినగోర నామె మరల
నిట్లనియె. "మా తండ్రిని మీరు కట్నములు కానుకలు నగలు
భూములు నడుగక తన మంత్రియైన జాలుడను వాని నరణముగ
నిమ్మని యడుగుడు, అతడు మీ కోరిక ద్రోసిపుచ్చడు జాలుడు
మన కార్యము నవలీలగా సాధించును అనప్పుడు హమీరామె
యుపాయమునకు సంతసించి విచారమును విడిచి వితంతు
వైనను దన భార్య జాణతనమును శౌర్యమును గలిగి రాణిగా
నుండదగినదని నిశ్చయించి మరునాడుదయమున మామయగు
మాలదేవునొద్దకు బోయి కోపమును విషాదమును లేకయే మంత్రి

యగు జాలుని తమకు శరణముగ నిమ్మని యడిగి శలవు పుచ్చుకొని భార్యతోడను క్రొత్తమంత్రితోడను కైలువారా పట్టణముం జేరెను.

అనంతర మొక సంవత్సరమునకు రాణా కిభార్యవలన నొక కుమారుడుదయించెను రాణాయు రాణియు జాలుడును గలిసి యెవ్వియో పన్నుగడలం బన్నుచు దినములు గడుపు చుండిరి. అట్లుండ పెండ్లియయిన రెండేండ్ల తరువాత చిత్తూరున కొక యాచారివచ్చి హామీరుసింగు భార్య తన చిన్నకుమారు నెత్తుకొనివచ్చి కులదేవతలకు మ్రొక్కించి పోవలయునని కోరు చున్నదని చెప్పెను. అప్పుడు మాలదేవు యుద్ధయాత్ర వెడలి పరదేశమున నుండెను. అతని జ్యేష్ఠకుమారుడు తన తోబుట్టువు రాక కనుమతించి యామె వచ్చినప్పుడు సగౌరవముగా నామె యంతఃపురమున బ్రవేశపెట్టెను. ఆ జాణయు మెరియలవంటి సైనికులతోడను మంత్రియగు జాలునితోడను కోటలో బ్రవేశించి మాయోపాయము లెన్నియో కడునేర్పునం బన్ని ప్రార్థింపదగిన వారల బ్రార్థించి లంచములు కావలసినవారికి లంచములిచ్చి బెదిరింపదగినవారిని బెదిరించి, పొగడ్తల కుబ్బువారిని పొగడి తండ్రిసైనికుల నెల్ల వశముచేసుకొని తన భర్తను రావించి వాని ననాయాసముగ లోపల బ్రవేశపెట్టించి బంగారపు సూర్య బింబముగల రాణా హమీరుయొక్క ధ్వజము కోట బురుజుపై నెత్తించెను. పిమ్మట గొన్ని దినములకు మాల్దేవు యుద్ధము నుండి రాగా కూతురు నల్లుడును వానిం గోట జేరనియ్యక తమ రది యాక్రమించినట్లు తెలియ జెయుటకయి ఫిరంగిగుండ్లు బ్రయోగించిరి. రాణా తన రాజధానిని మరల నాక్రమించెనని మీవారు దేశమునం దంతటను జనులు చెప్పుకొనసాగిరి.

అందుచే బ్రజానురాగముగల వానిసేనలో వేనవేలు చేర సైన్యము ప్రబలమయ్యెను. ఆ సేనం గూర్చుకొని యతడు

శత్రుసంహారమున కయి సమకట్టి నొకని వెనుక నొకరుగ రాజు లెల్లరులో బడిరి. మాలదేవుని తనయులలో నొకడు హమీరు ప్రేరణమున వధియింపబడియె. రెండవవాడు వానికిలోబడి సేనాపతియై కొంతదేశమును జయించి యతని కొప్పగించెను. చిత్తూరునందున్న చక్రవర్తి సైనికులు రాణా యెదుట నిలువ జాలరైరి. స్వదేశరాజు లదివరకే వానికి లోబడియుండిరి. చిత్తూరు నగరమునకు మీవారు దేశమునకు మరల యెప్పటి మహోన్నతదశ వచ్చెను. ఈనడుమ నల్లాయుద్దీను చక్రవర్తి మృతినొందుటచే ఢిల్లీరాజ్య మనేక సంక్షోభములకు లోనయి తన యవస్థలలో దానుండుటచే స్వతంత్రించిన విదేశములవంక జూడలేకపోయెను. అందుచే మీవారు రాజ్యము హమీరు రాజ్యము హమీరు పాలనముక్రింద వృద్ధిజెంది కడు బలపడియె.

హమీరు చిత్తూరుసింహాసనమున సుప్రతిష్ఠితు డయిన పిదప తురకలు తొల్లిచేసిన చెరుపంతయు జూచి దుఃఖించి మరల బాగుచేయబూనెను. అల్లాయుద్దీను తాను గొనిపోయినంత గొనిపోయి తీసుకొనిపోలేని దానిని బాడుచేసి రాణాల ధనాగారము నందలి ధనమంతయు గొల్లగొనెను. హమీరు చేయిదాటిపోయిన యమూల్యాభరణములకు ధనమునకు నంతగా విచారింపలేదు గాని కోటలో నడుగుపెట్టినది మొదలు పూర్వార్జితమగు నొక వస్తువునకై చింతిల్లజొచ్చెను అది యేదియన మున్ను జగన్మాత యగు భవాని వంశకర్తయగు బప్పరావునకు బ్రసాదించినదియు విశ్వకర్మ నిర్మితమైనదియు రెండంచుల వాడిగలదియు నగు మహాఖడ్గము. అది యెచ్చటనున్నదో యెవ్వరెఱుగకున్నను లోకమాత యా ఖడ్గము మాత్రము గోహింసకుల పాలుసేయదని యతడు నమ్మెను అది చిత్తూరు ముట్టడిలో యెట్లో యదృశ్య మయ్యెననియు బద్మినివలెనే నదియు శాశ్వతముగా నశించె ననియు జనులు చెప్పుకొనిరి. అయిన్నను తనయం దనుగ్రహించి

తనకు మరల రాజ్యము నొసగిన దేవత లాఖడ్గము మరల నియ్యకపోరని నమ్మి సకలదేవతలను ముఖ్యముగా నగర సమీపమున వ్యాఘ్రగిరి మీద వెలసిన చారుణీదేవిని నతడు మిక్కిలి ప్రార్థించెను. అంతట చారుణీదేవి వానికి బ్రత్యక్షమై యా ఖడ్గమంతఃపురమున కడుగుననున్న నేలకొట్లలో నున్నది తీసుకొమ్మని చెప్పెను.

చిత్తూరు రాజపత్నులు రాజపుత్రికలు చిచ్చురికి చచ్చిననాడు మొద లింతవరకు మనుష్యమాత్రు డెవ్వడు సాహసించి యా సొరంగముల బ్రవేశింపలేదు. చచ్చినవారి యాత్మ లచ్చట గ్రుమ్మరుననియు ద్వారమున నొక మహాసర్పము బుస్సుకొట్టుచు నిలిచి యెవ్వని దరిజేరదీయదనియు బ్రజలు భయంకరములగు కధలం జెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. కాని నూనూగు మీసములైన రాకమునుపే హమీరు మహాసాహసములు చేసిన శూరుడగుటచే నీ మాటలకు వెరువక దయ్యము లుండనీ దేవతలుండనీ పాము లుండనీ యేముండనీ లోపలకు బోయి ఖడ్గమును దెచ్చుకొనుట కతడు నిశ్చయించెను.

అట్లు కృతనిశ్చయుఁడై యా శూరశిఖామణి సూర్యరశ్మి యెన్నడెరుగని యా మహాంధకార గుహలలో బ్రవేశించి మెరక పల్లము తెలియగక చేతితో గోడల దడుముకొనుచు తనమీద మంద మందలుఁగా బ్రాలుచున్నవి గబ్బిలములో దయ్యములో యెఱుగ జాలక తాను ద్రొక్కిపోవుచున్నవి తన తల్లియెముకలో తక్కిన రాజాంగనల యెముకలో యని తలంచుకొని జాలి నొందుచు పోయి పోయి తుదకు విశాలమగు నొక మహాభాగము బ్రవేశించి యచ్చట నొక వెల్తురు జిమ్ము మంటయు పొగయు జూచి దాని సమీపించెను సమీపించి చూచునప్పటి కామంట చుట్టు సగము సర్పదేహము సగము మనుష్య దేహము గలిగి వికృత వేషములతో నున్న కొన్ని స్త్రీ విగ్రహముల జూచెను. అందొకటి

పండ్లికిలించుచు నీవెవ్వడవు? ఇక్కడ నీకేమి పనియున్నది? మా యుత్సవమున కేల భంగము కావించెదవని వాని నడిగెను. అతడును నిప్పుపైనున్న యొక డేగిసాచుట్టు గూర్చున్న యా దయ్యములయొద్దకు బోయి మీ పండుగ నేజెరుపరాలేదు. విశ్వకర్మ నిర్మితమగు నా ఖడ్గమును నాకిచ్చిన నా దారిని నే బోయెదనని చెప్పెను. ఆ పొగనడుమ నుండి చూడ జూడ తలలు విరియబోసికొనియున్న యా దయ్యముల కొకిబికి మొగములు మరింత భయంకరములయి వికృతములయి కానంబడియె. అప్పు డవి యతనితో మాటలాడక డేగిసామూత తీయుమని సన్నజేయ నతడు వెరువక యట్లుచేసి లోనున్నదానిం జూచెను. అత డేమిచూచెనో యెవ్వ రెఱుగరు. అందొక చింపిర దయ్యము వికవిక నవ్వి డేగిసాలో నుడుకుచున్న పదార్థము కొంతదీసి యొక మూకుడులో బెట్టి తినుమని వానికిచ్చెను. అతడును సందేహింపక మారుమాటాడక యిచ్చిన దానిని భక్షించెను.

అప్పు డవి వానిని మెచ్చి యొక మూలనుండి రెండంచుల ఖడ్గమును దెచ్చి వానికిచ్చి పంపెను హమీరును కృతకృత్యుడై యెప్పటియ ట్లంధకార బంధురమగు గుహను జాగరూకతతో దాటి బయటబడి విశ్వకర్మ నిర్మితమగు ఖడ్గమును చేతధరించి తనవారి కన్నులకు విందుచేసి యా ఖడ్గముతో శత్రువుల దెగటార్చి మీవారురాజ్యము చిరకాలము బాలించెను.

చండుని కధ

పదునాల్గవ శతాబ్దము యొక్క యంతమునందు మీవారు దేశమునకు లఘుడను నతడు రాజయ్యెను. అతడు తనకు బూర్వులయిన హమీరు, హమీరుని కుమారుడు నడచిన దారిని నడచి తొల్లి మీవారు రాజులు దుర్బలులయిన కాలమున వారి వద్దనుంచి ఢిల్లీచక్రవర్తియు దక్కిన రాజపుత్రులు నన్యాయముగ దీసికొనిన దేశములను మరల గ్రహించి దిట్టరియయ్యెను.

అంతియగాక యతడు పెదనూరను పట్టణమును గట్టించెను. పూర్వులెఱుగని తగరపు గనులను వెండి గనులను గనుగొని త్రవ్వించెను. అతనికిద్దఱు కుమారులుండిరి.

అందు జ్యేష్ఠుడగు చండుడు శూరుడు, గౌరవనీయుడునై ప్రతిజ్ఞలు నిలుపుకొనుటలో నతినిష్ఠురుడై విద్యావంతుడై బుద్ధి శాలియై యుండెను, కనిష్ఠుడగు రఘుదేవుడు చక్కదనమునకు శాంతస్వభావమునకును పేరుబొంది ప్రజానురాగమును బడసి యుండెను. ఒకనాడు రాణాయగు లఘుమహారాజుకొలువై యుండగా నొకరాయబారివచ్చి వాని పాదములపై నొక కొబ్బరి కాయను బడవైచెను. రాజస్థానమునందు దమకూతు నెవనికైన వివాహార్థమయి యర్పింప దలచినవారు పెండ్లికొడుకు వారి యొద్ద కొక టెంకాయను బంపుటా కాలమునం దాచారము. మార్వారు దేశపు రాజగు రణమల్లు తన కూతురగు హంసయను నామెను చండునకు వివాహము సేయదలంచినాడని చెప్పవచ్చి యారాయ బారి ముందుగ దేశాచారము నడపెను. కాయ తన కాళ్ళపైబడ వేయుటచే నా రాజు తనకేకూతురు నీయదలంచు కొన్నాడనుకొని యూరాణా పకక్కననవ్వి మీసము వడివేయుచు రాయబారితో నిట్లనియె.

"ఆ కాయ తీసికొని నా కుమారుడగు చండున కిమ్ము, తలయంతయు నెరసిన నేనేమి? పడుచు కన్యను వివాహమాడుట యేమి ఎవరైనా నవ్వరా?"

అనంతర మా రాయబారి చండున కావార్త విన్నవించి నప్పుడు తండ్రి మోటతనంబు చేసినాడనుకొని కోపలజ్జాభరితుడై "ఏమీ తండ్రికి ధర్మపత్నిగా నుద్దేశింపబడిన కన్యను నేను వివాహమాడుదునా? వారు నా నిమిత్తమే కన్య నుద్దేశించిరేని టెంకాయ నా కాళ్లమీదనే మొదట పడవేయరా? కావున దత్ప్ర శంస నావద్ద దలపెట్టక కాయ మఱల మార్వారుదేశమునకు బంపదగునని స్వభావ సిద్ధమగు ధైర్యముతో బలికెను. అప్పుడు

రాణా కొడుకునుంబిలిపించి "నాయనా నా మాట వినుము. మనము మిత్రుడైన మార్వారు రాజును మన మవమానింప వచ్చునా ? రాజపుత్రులు పరాభవమును సహింతురా ? ఈ యక్కసు మనసునం బెట్టుకొని వారు మనపై బగదీర్చుకొన జూడరా ? బాహుబలసంపన్నులగు నతని కొడుకు లూర కుందురా ?" యని మందలింప చండు డా మాటలు విని "నా కదంతయు దెలియదు; జగము తలక్రిందయినను సరే! ఆమె నాకు తల్లిగాని వేరుగాదు ఆ మాటలు తలంచుకొనుట మహాపాపము, నన్ను కదపవ"ద్దని తండ్రికి చెప్పెను. అప్పుడు రాణా మండిపడి తనయునితో నిట్లనియెను. నీవింత మూర్ఖుడ వేని నేనే యా కన్యను వివాహమాడెదనులే, కాని యీ సంగతి జ్ఞాపకముంచుకొనుము. ఆమెవలన నాకు గలిగిన కుమారుడే రాజ్యప్రతిష్ఠితుడగును.

తండ్రి కోపోద్దీపితుడైనను జంకక చండుడు "సరే! మీ యిచ్చవచ్చిన తెరగున జేసికొనవచ్చును. హంసాదేవి కుద యించిన నందనులలో నెవనికి రాజ్యమిచ్చినను నాకు సమ్మతమే. ఆమెను వివాహమాడి యధర్మకార్యము చేయుట కంటె రాజ్యము వదలుకొనుటయే యుచిత" మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అనంతరము రాణా హంసాదేవిని వివాహమాడుట కంగీక రించి మార్వారునుండి యామెను చిత్తూరునకు రప్పించి యచ్చటనే యథావిధిగా బెండ్లియాడెను. కొన్ని దినముల కా దంపతులకు ముకుళుడను కుమారుడు కలిగెను. ముకుళుడు పసితనమున నున్నపుడే లఘు మహారాజు వానిని విడిచిపోవలసి వచ్చెను. హిందువులు పుణ్యక్షేత్రమగు గయను మహ్మదీయులు పట్టుకొని నాశనము చేయబోవుదురని యా రాణా విని కత్తిగట్టి వానితో బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తురకలబారికిం దప్పి

మరల తాను యాలుబిడ్డలను ప్రజలను దేశమును జూడ వీలగునో లేదో యని సందేహించి చండునిం బిలిపించి తన పయన మెరిగించి బాలుడగు ముకుళునకు రాజ్యములో నెంత భాగ మిచ్చిన బాగుండునని యడిగెను. చేషిన ప్రతిజ్ఞల నసి ధారావ్రతముగ నడపునట్టి చండుడు తండ్రి కిట్లనియె ముకుళుడు మీవారు దేశమునకు రాజగుగాక! అతడు గద్దె యెక్కినతోడనే నేను వానికి విధేయుడనై ప్రియభృత్యులలో మొదటివాడనై యుందును. తండ్రిచేసిన ప్రతిన నిలిపి తా నాడినమాట దప్పక నడచు కుమారుని జూచి రాణా మహానందభరితుడై నిర్విచార ముగ గయకు బోయి రణరంగమున నిలచి మహమ్మదీయులతో బోరి లెక్కకు మీరిన వారి సేనలం గెలువలేక తుదకు మతము నిమిత్తమై ప్రాణములు విసర్జించి వీరస్వర్గ మలంకరించెను

రాణా పరలోక గతుడైనవార్త మీవారులో దెలిసినతోడనే చండుడు ముకుళుని రాజుగా నభిషేకించి వానికిం బదులుగ దాను రాజ్యము సేయుబూని తమ్ముని సింహాసనమున కీవల తన పీరము వేయించుకొని సకల వ్యవహారములయందు రాజునకుం దోడ్పడుచు విధేయుడైయుండి జనానురాగము గలుగునట్లు చక్కగ బ్రజాపాలనము చేయుచుండెను చండునియం దందరి కిష్టముండెను; కాని యే కారణముచేతనో హంసాదేవికిమాత్ర మిష్టము లేకపోయెను. అతనియెడ గ్రమక్రమముగ బ్రజానురాగ మతిశయించుటచే హంస యోర్వలేనిదై భయమంది తనలో "నీవేళ చండు డల్పుడై నా కుమారునకు భృత్యుడైనను ముందు ముందు నా కుమారునే యితడు భృత్యుని జేయగలడు. ఈ యొదిగియుండుట యెల్ల రాజ్యసంపాదనమునకై చేసెడు నటనగాని నిజముకాదు. ఇప్పుడు పేరునకు రాజైన యితడు ముందుముందు నిజముగా రాజే యగు" నని తలపోయజొచ్చెను. ఈ తలంపు లామెలో నడగియుండక క్రమక్రమంబున వెలికి

వచ్చుటం జేసి చండునకు దెలిసెను దైవముఖము జూచి తాను సత్యముగా నడచుకొనుచున్నను దనయం దామెకట్టి యను మానము గలిగినందుకు విచారించి యిక నెన్ని చెప్పిన యామె తన్ను నమ్మదని నిశ్చయించి తన యధికార మంతయు వదలు కొని సవతి తల్లియొద్ద సెలవుపుచ్చుకొని చండుడు చిత్తూరు నగరము బాసి తనకు నమ్మిన బటులై తన్నెడబాయం జాలని రెండువందల మందిని వేటగాండ్రను వెంటబెట్టుకొని దూర దేశమునకు బోయెను.

చండుడు పోయినతోడనే హంసాదేవి హృదయశల్యమును బాసినట్టు సంతసించి మారువారు నుండి తన చుట్టములం బక్కములం బిలిపించె. వాండ్రును గొడ్డునేలలుగల మారు వారును విడిచి రత్నగర్భయగు చిత్తూరునకు బోవుటకు మహా నంద భరితులయిరి. ఆమె తండ్రియగు రణమల్లు చిత్తూరునకు వచ్చియా పట్టణము సర్వసంపన్నముగా నుండుటచే దానిం బాయుదలపడయ్యె. రాణిసోదరులు దమతమ కుటుంబములతో వచ్చి చిత్తూరున గాపురముండి కాల్క్రమమున నధికార మంతయు వహించిరి వారి మాటయే యా దేశమున శాసన మయ్యెను. వారి యాజ్ఞ నిరంకుశ మయ్యెను. వేయేల? వారే రాజులైరి. తరములనుండి మీవారు సంస్థానము గనిపెట్టుకొని యున్న యుద్యోగస్థు లందఱు మెల్లమెల్లన దప్పుకొనవలసివచ్చె. ప్రజలు సేవకులు జరుగుచున్న దుర్నయముల జూచి తమలో తాము సణుగుకొనుచు గోరచూపుల జూచుటయె కాని నోరెత్తి పలుకరైరి. ముక్కుపచ్చలారని యొక రాచకుఱ్ఱని నిమిత్తము చండశాసనులగు రాణి బంధుగుల నెదిర్చి యెవడు ధనమును ప్రాణమును బోగొట్టుకొనగలడు? పౌరుషశాలులకు ప్రజలీ తెరంగున నసహాయులై యుండగా నంతిపురమందలి యొక యాడుది యీ దౌర్జన్యముల సహింపక తెగువజేసెను. అది ముకుళునకు బాలిచ్చి పెంచినదాది. రాజస్థానమునందు దాదులు తమ ప్రాణములనేని ధారవోసి రాజకుమారుల రక్షించిన కథలనేకములు గలవు, ముకుళుని దాదియు నట్టిదియే.

ఒకనాడు రణమల్లుడు కొలువుకూటములో రాణా కూరుచుండెడి సింహాసనముపై గూర్చుండి తన మనుమని దన కాళ్ళ వద్ద గూర్చుండబెట్టుకొని యాడించుచుండె. అంతలో బాలుడు మెల్ల మెల్లగ దిగజారి నేలగంతులు వేయసాగెను. అప్పుడేనియు రణమల్లు గద్దెదిగక ఠీవితో గూర్చునియుండుటం జేసి సభవారికిని సభవారికంటె నెక్కుడు దాదికిని మనసు మండెను. తోడనే దాది పట్టరాని బిట్టలుకలో నంతిపురి బ్రవేశించి రాణి యొద్దకు బోయి నిలిచి జరుగుచున్న దౌర్జన్యమును విన్నవించి యెక్కడనుండియో పొట్టకూటికి జేరిన లాతివారు రాజకుమారుని దృణీకరించి గద్దెయెక్కి కూర్చుండియుండగా సహించి యూరకొనుట యుచితముగాదని నొక్కి చెప్పెను. రాణి తన తప్పు దెలిసికొని యా రాత్రియే తన తండ్రిని జీవాట్లు పెట్టెను వృద్ధుడగు రణమల్లుడు పనికిమాలిన యాడుదాని పలుకులకు జంకగూడదని నిశ్చయించుకొని యెదురామెపై గోపపడి "నేనును నా కొడుకులు చేసెడు పనుల కొప్పుకొని నీవు నోరుమూసికొని పడియుండుము. లేనిచో నీ కుమారుని సింహాసనమునకేగాక బ్రాణములకుగూడ నపాయము రాగల" దని బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆ పలుకులు విని రాణి తనకును దన కుమారునకును నేమికీడు మూడునో యని భయపడజొచ్చెను.

ఆమె భయము మరింత యధికమగునట్టుల రాణాయొక్క రెండవ కుమారుడగు రఘుదేవుడు తన తండ్రి సేవకుల చేతనే వధింపబడెనని యొక్క ఘోరవార్త యామెకుం దెలిసెను. అతడు మిక్కిలి యోగ్యుడగుటచే రాణియె గాక రాజస్థానము నందలి జనులంద రాబాలగోపాలము వాని యకాల దుర్మరణమునకు విచారించిరి. అతని యందలి భక్తిశ్రద్ధలను సూచించుటకై మీవారుదేశ స్త్రీలు వాని బ్రతిమను దమయిండ్ల నిలుపుకొని దానికి మ్రొక్కి పూజించుచు నేఁటేట నుత్సవముల జేయుచు వచ్చిరి. సజ్జనుడగు రఘుదేవుని గడతేర్చిన రణ

మల్లుని బంటులే తన కుమారునిగూడ దెగటార్తురని రాణి మిక్కిలి భయమునందుచు వచ్చెను అట్టులుండ మీవారు రాజకుటుంబములో బుట్టి రాణికిం జెలికత్తెయగు నొక జవ రాలును జూచి రణమల్లుడు తన కామెనిచ్చి పెండ్లిచేయుమని కూతురును బలవంతపెట్టి దానినో వెలయాలినో తీసికొని పోయి నట్లు దానిం జేకొనెను. దినదినము నధిక మగుచున్న తండ్రి దుండగముల సహింపలేక రాణి యెట్టకేలకు దిటము తెచ్చుకొని యా సమయమున దనయక్కర గడపగల శూరుడు చండుడే యని నిశ్చయించి సత్వరము వచ్చి తనను దన కుమారుని రాజ్యమును రక్షింపుమని వానికి వర్తమాన మంపెను.

ఇది జరిగిన కొన్ని దినములకు వెనుక చండునివెంట బోయిన వేటకాండ్రు కొందరు మరల జిత్తూరునకు వచ్చిరి. ఏలవచ్చిరని వారిని కొంద రడుగగా దాము చండునితో నొంటిగ చిరకాల ముండలేక వినికి యాలుబిడ్డల జూడవచ్చితిమని వారు చెప్పిరి, వారి నెవ్వరును ననుమానింపక కోట జొరనిచ్చి యెప్పటియట్ల పనుల జేయనిచ్చిరి. ఆ సేవకులు వచ్చినది మొదలు రాణి మిక్కిలి దైవభక్తిగలదై దేవతలకు నుత్సవములు జాతరలు చేయించుచు చుట్టుప్రక్కలనున్న పల్లెల జనంబులకు నిరతాన్న దానప్రదానము చేయింపసాగెను. ఆ యుత్సవములు జూచుటకు బాలుడగు రాణా దన దాదియు బురోహితుడును వెంటరా గుఱ్ఱము నెక్కి తఱుచుగ బోవసాగెను. ఈ కార్యము గర్వితులగు వాని మేనమామల కనుమానము గలిగింపదయ్యె. నల్లమందు ముద్దలు మ్రింగుటచే మతిలేకయో పడుచు పెండ్లాము వలపుల దగులుటచే నొడ లెరుగకయో వాని తాత యా విషయము దలపెట్టడయ్యె ఇట్లు దినములు జరుగుచుండ జిత్తూరున కేడుమైళ్ళ దూరమున దక్షిణముగానున్న గోసుంద యను గ్రామమున దీపావళిపండుగనాడు రాణి హంసాదేవి లక్ష్మీ పూజ చేయించి గొప్ప యుత్సవము గావించి దానిం జూచుట కెప్పటియట్ల తన కుమారుని బంపెను రాచనగరమును

నీరుపేదవాని గుడిసెయు దీపములతో వెలుగుచున్న యా మహా నంద సమయమున చిన్న రాణాయొక్క సేవకులు కొందఱు మిక్కిలి హృదయసంతాప మొంది యేమియుం దోచక చిత్తూరు పురప్రాంతమున మొగములు వ్రేలవైచి నిట్టట్టు తిరుగుచుండిరి.

"ఏమి చెపుమా యతడు రాకపోవుటకు కారణము! అతడు చెప్పినట్లు రాణాను గ్రామములవెంట ద్రిప్పితిమి, దీపావళి పండుగనాడు గోసుంద గ్రామమున నతడు సెలవిచ్చిన ట్లుత్సవము జేసితిమి. ఈ రాత్రి వత్తునని యతడు ప్రమాణము చేసెనే! ఏల రాకపోవలె? ఆ మాట మరచియుండెనా? లేక శత్రువులచే నిరోధింప బడెనా? చంద్రుడు రానిపక్షమున మీవారు గతి యింతే"

అని తలపోయుచు నా బంటులు చిన్నరాణాను వెంట బెట్టుకొని తూర్పుద్వారమువద్ద పూర్వ మల్లాయుద్దీను వేయించిన దిబ్బ జేరునప్పటికి వారి చెవులకు గుఱ్ఱపుదౌడు చప్పుడు వినబడెను ఇది యేమగునని నిలిచిచూడ నలుబదిమంది యాయుధపాణులగు జోదులు వచ్చుచుండిరి. అందు మొనగాడు మాసినగుడ్డలు నసమానమైన యాయుధములు ధరించివచ్చి యొక సంజ్ఞజేసి తనరాక రాణా కెరిగించెను. ఎవరా వచ్చుచున్న దని కోటకావలివాండ్రు వానిం బలుకరించిరి. మే ముత్సవము జూచుటకు గోసుందకు రాగా రాణా వారింగొలిచి వెంట బోవలసిన దని రాణి సెలవగుటచే వచ్చితిమని వారుత్తర మిచ్చిరి. ఆ కావలి వాండ్రకు దృప్తిపరచి యత డనేక ద్వారములు గడచి చుట్టు తుదకు రామద్వారము పేరుగల లోపలిగుమ్మమువద్దకు బోగా నక్కడివాండ్రు వాని నడ్డగించి వాని వెనుక నింత నొక పెద్దసేన వచ్చుటం జేసియు లోపలికి జొరనీయరైరి. అప్పు డుపాయములతో బనులు సాగవని యొరలోనుండి కత్తి నూడబెరికి ద్వారరక్షకుల శిరంబుల కొబ్బరిపుచ్చెలట్లెగనరకెను. వెంటనే తొల్లిటి వేటకాండ్రందరు వానికి సాయమై నిలిచిరి. చంద్రుడు

వచ్చె వచ్చెనని కోటయంతయు బ్రతిధ్వను లెగయునట్లు కేకలు వెడలెను. రాణి సోదరులు నిశ్చేష్టులై యూరకుండిరి. చండుడు నిరపాయముగ సైన్యసమేతుడై కోటలో బ్రవేశించె.

చండున కందరు గనబడిరి కాని ముసలిరాజు గనబడడయ్యె. అతడు నల్లమందు మ్రింగి యా మత్తుచే స్పృహదప్పి యొకమూల గదిలో గడ్డిపరుపు వేసిన మంచముపై బండుకొనెను. ఆ భర్తచెంత రాణి చెలికత్తెయగు రాజపుత్రాంగన నిలువంబడియుండె. ఆమె కెవ్వరైన సన్నచేసిరో లేక యావల జరుగు కోలాహలము చేతనో యామె వాని తలపాగ నూడదీసి వాని మేనిచుట్టుం ద్రిప్పి గట్టిగా మంచమునకు బిగించికట్టి తా నవలకు దాటెను చండునిబంట్ల సింహనాదములు చచ్చెడు వారి యార్తధ్వనులు కత్తులరాపిడి చప్పుడులు నగరమంతయు వినబడుచున్నను నల్లమందు తాతకు మెలకువ గలిగింపజాలవయ్యె. ఎట్టకేల కతడు మెలకువ దెచ్చుకొని యమ కింకరులవలె నెదుట నిలిచిన శత్రువుల మొగముల జూచె. అప్పుడు వచ్చియు రాని తెలివితో నాతడు కట్టువడినసంగతి యెరుగక లేవ నుంకించి లేవజాలక క్రొత్త పెండ్లాముచేసిన మోసమెరిగి చింతించి హుమ్మని మంచముపాళమున లేచి యాయుధముకొరకు వెదకుకొను చుండగా చండుని సేవకులు వానిం దుదముట్టించిరి.

ఇట్లు చిత్తూరు క్రొత్తప్రభువుల బారినుండి విముక్తిజెందెను. రణమల్లుయొక్క పెద్దకుమారుడు జోడా యనునతడు తక్క తక్కిన మార్వారు దేశస్థులందరు హతులైరి. జోడా 128 మంది బంట్లతో చండుని బారింబడక తప్పించుకొని ప్రాణములు దక్కించుకొని తన స్వస్థానమును మార్వాడు దేశమునకు రాజధానియు నగు మండూరు పట్టణమునకు పయనమైపోయెను. చండశాసనుడగు చండుడు వెన్నంటి తరుముటచే నచ్చట నిలువలేక యతడు హర్బశంకరుడను నొక మిత్రుని యింటికి

పారిపోయెను. విజయుడగు చండుడు మీవారుదేశమును గ్రొత్తగా నాక్రమించిన మార్వారు దేశమును తమ్మునిపేర బాలించుచుండెను.

ఈ హర్బశంకరుడు *మీవారు మార్వారు సరిహద్దులోనున్న యొక యడవిలో గాపురమున్న క్షత్రియుడు. అతడు పరమ భక్తుడు; మహాశూరుడు, ఆపద్బాంధవుడు, శరణాగత రక్షకుడు, అడిగినవారికి లేదనకుండ నిచ్చునటుల దానకంకణము గట్టుకొన్నవాడు. కాకులను గొట్టి గ్రద్దలకు వేయునట్లుత డప్పుడప్పుడు చుట్టుపక్కల గ్రామములు దోచుకొనివచ్చి బీదలకు బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణలు చేయుచుండును తన చిన్నసేనతో జోడా హర్బశంకరుని యింటికిబోయిన దినము పండుగ యగుటచే నచ్చట విశేషముగా నన్నప్రధానము జరుగుచుండెను. కనుక తమ కేవెలితియు గలుగదని యతడనుకొనెను. కాని శంకరుడు వారు వచ్చునప్పటికొక్క మెతుకైన మిగులకుండు నట్లన్నప్రదానము చేసెను అకలి దప్పికలచేతను మార్గాయాసము చేతను బడలి యా క్రొత్తగా వచ్చిన నూట యిరువదిమంది యతిథులకు నేమిపెట్టుదును. నాకీ దిన మెట్లు పరువు దక్కునని శంకరుడు విచారించి యొక యుపాయము గనిపెట్టెను. అప్పుడప్పుడు రంగులు వేయుటకును కఱువు కాలమున బీదలు దినుటకు నుపయోగించు నొక మొక్క యతని కప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఆ చెట్లు తెప్పించి మెత్తగా నలగదంపించి పిండియు బెల్లమును గలిపించి వండించి వారికి బెట్టించెను. వారందఱు మిక్కిలి యాకలిగొని యుండుటచే నది యేదో క్రొత్తపిండివంట యనుకొని తమకముతో భక్షించిరి. ఆ మొక్కలు రంగువేయుటకు దఱచుగ నుపయోగింపబడుటచే భోజనాంతరమున నతిథుల గడ్డములు మీసములు కొంచె మెఱ్ఱబడి యుండుటచే వా రొండొరులు మొగంబులు జూచుకొన నారంభించిరి. అప్పుడు శంకరుడు వారియొద్దకు బోయి తనపై వారి కనుమానము కలుగకుండునట్లు

వారితో నిట్లనియె. "చూచితిరా యీశ్వరమాయ? మీ కష్టకాల మిట్లే మారిపోయి సుఖకాల మగునని తెలియజేయుటకు భగవంతుడు మీ మీసముల కీమార్పు గలుగజేసెను" అని యతండు చెప్ప వానియెందలి భక్తిచే వారా మాటలు నమ్మి యట నుండిపోయి సమయము వచ్చువరకు మండూరు చుట్టు పట్ల నడవులలో దిరుగుచుండిరి. అంతట ముకుళుడు యుక్త వయస్కుడై రాజ్యభారము వహించెను. చండుడును వాని కొడుకులును మండూరు రాణాకు బదులుగ నేలుచుండిరి. రాణీ హంసాదేవి తన కుమారుడు రాజ్యభారము బూని నిరపాయస్థితి నున్నందున దిక్కుమాలిన యడవులం దిరుగు చున్న తన సోదరున కేదేని యుపకారము జేయ నిశ్చయించు కొని వాని రాజ్యము వానికిమ్మని కొడుకును బ్రతిమాలుకొనెను. ముకుళుడు సరేయని చండునితో నాలోచించుటకు వానిం దన యొద్దకు రమ్మని వర్తమాన మంపెను. ఇరువురు కొడుకులను సపరివారముగ మండూరునందుంచి చండుడు పెద్దకుమారుడగు ముంజునితో గలిసి రాణావద్దకు బయనమై పోయెను.

వాని పయనముమాట చారులవల్ల నెరిగి జోడా హర్ష శంకరుడు మొదలగు కొందరు జోదులం గూర్చుకొని మండూరు నకు బోయి చండుని కొడుకుల వధించి పట్టణ మాక్రమించెను. చండుడు మార్గమధ్యమున నామాట విని కోట గాపాడుమని ముంజుని వెనుకకంపె. కాని సపరివారముగ సోదరు లదివరకే మృతినొందుటం జేసి తా నొంటిగ నేమియు జేయలేక ముంజుడు మరలివచ్చుచుండ జోడా వానిని వెన్నంటి తరిమి త్రోవలో దెగటార్చి ప్రాతపగ దీర్చుకొనియె. చండుడు తన కుమారుల మరణవార్త విని తాను మండూరు పట్టుకొని జోడాను సంహ రించుటకు సమర్థుడయ్యు గయ్యమునకు గాలుదువ్వక తన కొడుకులు రణరంగమున వీరపురుషోచితమైన మరణము

నందినారని సంతసించి జోడా తండ్రిని సోదరులను తాను మున్ను జంపినందుకు దన కుమారుల నిప్పుడతడు వధించి యుండునని సరిపెట్టుకొని రాజపుత్రు లొకరితో నొకరు పోరాడుట తగని పనియని హితోపదేశముచేసి ముకుళునితో చెప్పి వాని రాజ్యము వాని కిప్పించి మారువారు రాజ్యములోని యొక్క తాలూకామాత్రము చిత్తూరు రాజ్యమున గలిపించి యెల్లల నేర్పరచి తా నెప్పటియట్లు తమ్మునిం గొలిచి బ్రతుకుచుండెను.

నాడు మొదలు మీవారు రాజకుటుంబమును మారువారు రాజకుటుంబమును తమ తమ ప్రాత పగలు మరచిపోయి వియ్యము నెయ్యము హెచ్చ సుఖమున జీవించుచుండిరి. తరువాత జిత్తూరు నగరముపై నొక్కసారి శత్రువు లెవరో దండెత్తిరా జోడా తన సేనలం గూర్చుకొని మేనల్లునకు సాయ మయ్యెను. చండునివంటి నీతిమంతులు దేశాభిమానులు ననేకులు మన దేశమున బుట్టి మార్గప్రదర్శకు లయ్యెదరుగాక!

రాణా కుంభుడు

రాణా ముకుళుని దర్బారులో నున్న దొరలలో గాచుడు, మేరుడు నను నిరువురు సోదరు లుండిరి. వారు ముకుళుని తాతయగు ఖేటసింగునకు గుమారు లగుటచే నతనికి సవతి పినతండ్రులైరి. కాచమేరుల తల్లి ఖేటసింగునకు నగ్నిసాక్షిగా వివాహమైన ధర్మపత్నిగాక యుంపుడుకత్తెయై పేదయగు వడ్లబత్తుని కూతురగుటచే వారు సంస్థానమందు జండుని తరువాత గౌరవనీయులయ్యు గొంచెము తక్కువగ జూడబడుచుండిరి. ఆ యన్నదమ్ము లిరువురు తమ వడ్లబత్తుల చుట్టరికపు మాట యెవరు దలపెట్టినను మహా కోపోద్దీపితులగుచు వచ్చిరి. యీ సంగతి రాజుకొలువున నున్నవారి కందరకు విశదము.

మహారాణాయగు ముకుళు డొకనాడు కొందఱు బంది పోటు దొంగల దరిమికొట్టుచు విశ్రాంతికై యొక మామిడి తోపులో దొరలందఱు గొలువ గూర్చుండెను. అదివర కెన్న డతడు చూచి యెఱుగని యొక చెట్టక్కడ కనబడుటచే ముకుళుడు దాని పేరేమని దగ్గరనున్న యొక దొర నడిగెను. ఆ దొర తనకును గాచమేరులకును మనస్పర్ధ లుండుటచే వారి నవమానము చేయుటకై యా వ్రూనిపేరు దా నెఱుగనట్లు నటించి వారి నడుగుమని రాజుతో మెల్లగ చెప్పెను. రాణా యందలి కిటుకు నెఱుగక పినతండ్రుల బిలిచి యా వృక్షముపే రడిగెను. ఆ యన్నదమ్ము లిద్దరు వెంటనే తాము వడ్లబత్తుని సంతతి యగుటచే జెట్లయొక్క పేర్లు నాణెములు దమకు జక్కగ దెలియునను నర్థముతో రాజా ప్రశ్న తమ్మవమానించుటకయి యడిగెనని మహా కోపోద్దీపితులై యప్పటి కూరకుండి సాయం కాలము రాణా జపము చేసికొనునప్పుడు కత్తుల దూసి వానిపై బడి తుత్తునియలుగా నరికి చిత్తూరుకోటం బట్టుకొనుటకు నప్పుడు గుఱ్ఱముల నెక్కి పోయిరి. కోట కావలివాండ్రు జాగరూకత గలవా రగుటచే వారి ననుమానించి తలుపులం దెరువరైరి.

ముకుళుని దుర్మరణవార్త తెలిసినతోడనే ప్రజలు హాహా కారములు చేసిరి. ముకుళుడు చిరకాలము రాజ్య మేలకున్న నేలినన్నినాళ్లు న్యాయముగా బ్రజాపాలనము చేయుచు బగతుర బారదోలుటలోను స్వరాష్ట్రమును బలపరచుకొనుటలోను మిక్కిలి సమర్థుడయ్యెను. అతని కొడుకు కుంభుడు తండ్రి మరణమునాటికి బాలుడయ్యు బుద్ధిమంతు డగుటచే దూరపు టాలోచనచేసి తన తండ్రికి బ్రాతపగతుడును మేనమామయు నగు జోడాను తన సహాయార్థము రమ్మని వర్తమాన మంపెను. జోడాయు వెనుకవైరము మరచి దయాళుడై కుంభునికి సహా యము నిమిత్తము కొంతసేననిచ్చి తన కుమారుని బంపెను.

అతడును చిత్తూరు రాణాయు గలిసి రాజద్రోహులగు నన్న దమ్ముల నిరువురను స్థిమితముగ నొక్కచోట నిలువనీయక యొక తావుననుండి యొక తావునకు దరిమికొట్ట నెట్టకేలకు కాచమేరులు వారిబారి కోడి ప్రాణభీతిచే రాటకోట యను నొక కొండకోటం బ్రవేశించిరి. ఈ దుర్గము నట్టడవులలో గొండలపై నుండుటచే దుర్గమ మనియు మీవారు ప్రభువును మార్వారు ప్రభువును దానిం బట్టుకొనజాలరనియు నిశ్చయించి కాచ మేరులు దానిం బ్రవేశించి మరమ్మతుచేసి బలపరచిరి

కాచమేరుల జాడలు దెలియుటకై మీవారు మార్వారు ప్రభువు లొకనా డడవులలో దిరుగుచుండ నొక మనుష్యుడు వచ్చి వారి పాదములపైబడి న్యాయము దయచేయుడు మహా ప్రభూ! యని ప్రార్థించెను నీ వృత్తాంత మేమియని వా రడుగ నత డిట్లనియె "స్వామీ! నేను రాజపుత్రుడను, చోహాణ వంశస్థుడను. నా పేరు సుజా; నాకు చక్కని చుక్కయగు నొక కూతురు గలదు ఈ కొండలం దిరుగుచు నొకమారు కాచ మేరులు నా ముద్దుకూతును జూచి దాని నెత్తుకొని రాటకోటకుం బారిపోయిరి. నా దుర్గతినిగూర్చి నేను రాణావారితో మొరవెట్టు కొనుట కిప్పుడే పోవుచుండగా నా యదృష్టవశమున మార్గ మధ్యమున మీరే యగపడిరి. రాటకోట లోకులనుకొనునంత దుర్భేద్యముగాదు దాని యాయువుపట్లు నే నెఱుగుదును. యీ నడుమ కోట మరమ్మతులు జరిగినప్పుడు నేనొక కూలివాని వేషము వేసికొని పనిచేసినట్టె చేసి దాని గుట్టెరిగితిని. తక్కినచోట్ల కోట దుర్భేద్యమే కాని యొక్కమూల వీలుగనున్నది. ఏ కష్టము వడియైన నొక్కసారి మనము కోటమీది కెక్కగలిగితిమా యింక కోట మన స్వాధీనమే, ఏలయ్యందురేని కావలివాండ్రు కోట దుర్భేద్యమను తలంపున నశ్రద్ధతో నున్నారు"

ఈకథ చెప్పునప్పు డతడు ప్రజల మొగము జూడలేక తలపై ముసుగు వేసికొనెను. మీవారు మార్వారు ప్రభువులు

గుబ్బములపై గూరుచుండియే వాని పలుకులు విని "సరే! యా కొండమీదికి దారి జూపగలవా?" యని యడిగిరి. చిత్తము స్వామీ యని యత దనుమతించుటయు మెరియలవంటి బంట్లను కొందర గూర్చుకొని మార్వారు రాజకుమారుడు వాని వెంట జనియెను. మొదట సుజాయు బిదప మార్వారుప్రభువును జీకటిచాటున బర్వతశిఖరమున కెగబ్రాకిరి. ఆ రాత్రి యాకాశ మంతయు గారుక్రమ్మిన మబ్బులతో నిండియుండుటచే జిమ్మ చీకటి యెల్లెడల వ్యాపించె. ఆకసము చిల్లిపడినట్లు వాన గ్రిమ్మ రింపజొచ్చె. బ్రహ్మాండములు పటపట పగులన ట్లురుములు మొఱయసాగెను కన్నులు మిరుమిట్లు గొలుపునట్లు తళుకు తళుకు మని మెరపులు మెఱయజొచ్చె. సకలఘాతుక జంతు షలకు శరణ్యమైన యా కొండపై నా రాత్రియందా శూరశిఖా మణులు కన్నుకన్ను కనబడని చీకటిలో ముందేమియున్నదో యెఱుగక వ్రేలు మోపుటకు తావు దొరకిన నందు నిలుచుచు జేతికేది దొరకినదాని నూతగా బట్టుకొనుచు మెరపు కనబడినపు డెల్ల దారి జూచుకొనుచు నిరుకుసందుల గొందులబడి నడువ సాగిరి చీమ చిటుక్కు మన్న నొక బొమ్మరాయి గదలిన యట్టి చిన్నయలుకుడైన బగతురు దమజాడ దెలిసికొని కార్యవిఘ్నము చేయుదురన్న భయమున నొండొరులతో మాటలాడకొనక ధైర్యము నిమిత్త మొండొరుల బ్రోత్సాహము జేసికొనక జారి పడినం బరస్పర సహాయ మడుగక యా వీరు లా పర్వత శిఖరముల మీద నడచుచుండిరి. కొంత దవ్వరిగి సుజా యెత్తగు నొక రాతిపై నడుగు పెట్టబోవుచుండ జింతనిప్పులవంటి గుడ్లు గలిగి యెరకొరకై చూచుచున్న యొక యాడుపులి గానబడియె. అచ్చమగు తన కులంబునకు మచ్చ గలిగెనని మనంబున మిక్కిలి పరితపించుటచే యా సుజా పులియైనను సరే భూత మైనను సరే బ్రతికినను సరే చచ్చినను సరే భయపడక వెను కంజ యిడక యచ్చటనే నిలువబడి మాటలాడ వలనుపడమి

యుపాయమును సూచించుటకై రాజకుమారుని హస్త ముస్పృశించెను. రాజనందను డాసన్న యెరిగి యుపాయ మాసన్నమయ్యెనని నలుదెసలు పరికించి నెత్తురుముద్దలవంటి కన్నులు గలిగి తమపై నుంకించి యురుకబోవుచున్న బెబ్బులింగాంచి కత్తిదూసి పొడిచి యొక్కయేటున దాని నంతమొందించె. ఆ దెబ్బతో నది కొండపైనుండి దొర్లి కిందపడియె. కాచునికూతు రప్పుడే మెలకువనొంది యేదో చప్పుడగుచున్నదని తండ్రినిలేపి "శత్రువులేమో చూడు నాయనా" యని పలికెను. ఆ పలుకులు విని కాచుడు భయములేదు పండుకొనుము. మన శత్రువులు చాలదూరమున నున్నారు; అది యురుముల చప్పుడుగాని మరియొకటి గాదు, దైవమును దలచుకొనుచు నిర్భయముగా నిద్రింపుమని తానును గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రించెను.

అంతట గొంతసేపటికి శత్రువులు గోటలో బ్రవేశించినారని యందఱకు స్పష్టముగా దెలిసెను. కోటలోని సైనికు లందఱు చప్పుచప్పున నాయుధములకొఱకై పరుగులెత్తిరి. కాని వారి శ్రమయంతయు వృథయయ్యె. మార్వారు రాజకుమారుడు మేరుని గడతేర్చె, సుజా కాచుని దెగటార్చి తన యక్కసు దీర్చుకొనియె. ఇవ్విధంబున నొక్క ముహూర్తమందే రాజద్రోహంబును స్త్రీమాన ద్రోహంబును జేసిన దురాత్ములు తమ దోసంబులకు దగిన శిక్షలం బొందిరి. ఇట్లు తండ్రిం జంపిన దురాత్ముల నంత మొందించి కుంభుండు సింహాసనమున సుప్రతిష్ఠుడై నేలం బాలింప నారంభించెను.

ఆ కాలమున ఢిల్లీరాజ్యము పూర్వవైభవము నంతను బాసి నామావశిష్టమై యుండెను. తొల్లి చక్రవర్తులకు లోబడిన రాజ్యములన్నియు గ్రమక్రమంబున ఢిల్లీకి గప్పము చెల్లించుట మాని స్వతంత్రములయ్యె. ఈ విధముగా స్వాతంత్ర్యముబడసిన రాజ్యములలో మాళవదేశ మొకటి. అది పూర్వము హిందూ ఛాజుల పాలనమున నుండియు నా సమయంబున మహమ్మదను

పేరుగల యొక మహావీరుని పాలనంబున నుండెను అతడు మహాబలదర్పితుడై ఢిల్లీపై దిరస్కారభావము జూపుటయే గాక యనేకదేశముల జయించి చిట్టచివరకు రాజస్థానముమీద దండెత్తుటకు యత్నించెను కుంభుడా సమాచారము ముందుగానే విని లక్ష గుఱ్ఱముల దళమును పదునాలుగువందల యేనుగులను గూర్చుకొని మహాసేనతో మాళవదేశముపై దండువిడిసె. అప్పుడు కుంభునకును మహమ్మదునకును దారుణయుద్ధము జరిగెను. దైవానుగ్రహముచే నా కయ్యమునందు మహ్మదీయులకు సంపూర్ణ పరాజయమును హిందువులకు పరిపూర్ణజయంబును గలుగుటయే గాక మాళవదేశాధిపతియగు మహమ్మదు కుంభునిచే జిక్కి చిత్తూరునకు ఖైదీగా దీసికొనిపోబడెను. అచ్చట నత డారుమాసములు చెరలోనున్న పిదప కుంభుడు వానిం గరుణించి వానివద్దనుంచి ధనమునుగాని కానుకలుగాని రాజ్యమును గాని గ్రహింపకయే తానే వాని కనేక బహుమానములిచ్చి వానిని విడిచిపుచ్చెను మహమ్మదు తన కిరీటమును మాత్రము చిత్తూరుకోటలో విడిచిపోయెను. మహారాణా కుంభుడు తన యెడల జూపిన నిర్హేతుక కృపారసమును దలచి మహమ్మదు వానియెడ జాల కృతజ్ఞుడై వానితో గలిసి సాటితురక యగు ఢిల్లీచక్రవర్తి మీదికి యుద్ధమునకు బోయి యిరువురుం గలసి మరల దలయెత్తకుండ వానిని నోడించిరి.

మాళవదేశాధిపతి గర్వ మడంచినపిదప కుంభుడు తన విజయ మాచంద్ర తారార్కముగ భూమిలో నిలుచునట్లు చిత్తూరునం దొక జయస్తంభమును గట్టించెను. అది చిత్తూరు రాజ్యలక్ష్మి యొక్క తొంటి వైభవమును తెలియజేయుచు నిప్పటికి నిలిచియున్నది. దానిం జూడనివారు దాని గొప్పతన మూహింపజాలరు; చూచినవారు వర్ణింపజాలరు. అది కట్టుటకే ౧౦ సంవత్సరములు పెట్టెను. దాని పొడవు నూటయిరువది రెండడుగులు. అది నలుదెసలకు నాలుగు పలకలు గలిగియున్నది.

దానికి తొమ్మిది యంతస్థులు గలవు. ప్రతి యంతస్థునం దొక్కొక్క నల్లరాతి పలకమీద జిత్తూరు రాజవంశ చరిత్రము వ్రాయబడియున్నది. అంతియగాక దేవతలయు రాక్షసులయు నప్సరసస్త్రీలయు వీరపురుషులయు విగ్రహములు చిత్ర చిత్రములుగ విన్నాణమేర్పడ చెక్కబడియున్నవి. దాని సొగసంతయు నిచట వర్ణించుటకు వీలుగాదు.

ఈ జయస్తంభమునే గాక యమ్మహావీరుడు చిత్తూరు నగరమునందు శ్రీకృష్ణునకును బ్రహ్మకును వేరువేరుగ నాలయములును అరావళీపర్వతముల యందలి యాబూ శిఖరముమీద మఱియొక కోవెలను గట్టించెను.

అతడు మిక్కిలి దేవతాభక్తుడే గాని తన రాజ్యసంరక్షణమునకు గేవలము దేవతలనే నమ్మియుండక మనుష్యప్రయత్నము గూడ నమ్మి ప్రాతకోటలను బాగుచేయించి క్రొత్తకోటల గొన్ని కట్టించి దేశము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యముగ జేసెను. ఈ కోటలో 'గుంభల్ మియర్' అనునది ముఖ్యమైనది కుంభల్ మియర్ అనగా గుంభునికొండ యని యర్థము ఈ కొండకోటలో గూరుచుండియే కుంభ మహారాజు తన యిష్టదైవమగు శ్రీకృష్ణుని మీద బద్యములు కృతులు చెప్పుచు వచ్చెను. మహారాణా కుంభుడును వాని పట్టపుదేవియగు మీరాభాయియు హిందీ భాషలో మిగుల లలితమగు కవిత్వము జెప్పగల ప్రోడలు. సత్కులప్రసూనత చక్కదనము సత్ప్రవర్తనముగల రాజపత్నులనేకు లుందురు; కాని సాహిత్యము సంగీతము దైవభక్తిగలవారుండుట యరిది.

మీరాభాయి హిందీభాషలో ననేకపద్యములు కృతులు భగవత్పరముగా జెప్పెను. చెప్పుటతో దనివిసనక చిత్తూరునందొక కృష్ణాలయమును గట్టించి యచ్చటి కనుదినమును బోయి తానుజెప్పిన కృతులు పద్యములు చదివి స్వామిని స్తుతియించి

తాను మహారాజ పట్టపుదేవి ననుమాట మఱచి సామాన్య స్త్రీవలె భగవంతుని యెదుట నాడి పాడి వచ్చినవారందఱి కన్నులకు వీనులకు విందుసేయుచుండును. సహజముగ గంతమాధుర్యము గల స్త్రీ సంగీత శాస్త్రమునం దసమాన ప్రజ్ఞగలదై భక్తిరస ముట్టి పడునట్లు పాడునపుడు వినువారి మనస్సులు కఱగి నీరై పోవా? అందుచేత మీరాభాయి మాట విన్నవారందఱు గృష్ణునియందు బరమభక్తులైరి. ఆమె జగమంతయు శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మ స్వరూపమేయని సంసారపుగొడవలు వదలుకొని స్వామిగుణముల వర్ణించి కవనము చెప్పుటయు పాడుటయు నాడుటయు, దక్క తక్కిన పనులజోలికి బోదయ్యె. పురజను లామె గానమును వినుటకు బ్రతిదినము వేనవేలు కృష్ణాలయమునకుబోవుచు వచ్చిరి. ఆమెకీర్తి క్రమక్రమంబుగ నుత్తరహిందూస్థాన మంతయు వ్యాపించుటం జేసి దూరదేశమునుండియు ననేక జనులు వచ్చి యామె గానమును విని భక్తికి సంతోషించి పోవుచు వచ్చిరి. ఆనాటి ఢిల్లీచక్రవర్తి యామె యసమానప్రజ్ఞలను విని తన చెవులు దన్యములుగ జేసికొనవలయునని నిశ్చయించుకొని మహారాజు పట్టపుదేవి కరకుతురక యెదుట నిలిచి పాడదను కొని గోసాయివేషము వేసికొని యొక్క సేవకునితో బయలుదేరి చిత్తూరునకు వచ్చి సాయంకాలమున హిందువులతో గలసి కృష్ణాలయము ప్రవేశించెను.

ప్రవేశించి జగన్మోహనమగు నామె రూపమును మనసును కరగించు పాటయు గని విని ఢిల్లీశ్వరుడు పరవశుడయి యామె యడుగులకు మ్రొక్కి తన జేబులోనున్న యమూల్యమగు రత్న హారము దీసి యామె కిచ్చెను. ఇది యెక్కడిదని యామె యడుగ నతడు స్నానముచేయుచుండ నాకిది యమునానదిలో దొరికినదని చెప్పి యవ్వలకుం బోయెను. ఆ దేవియు నతడు చక్రవర్తియని యెఱుగక నిజముగ గోసాయి యనుకొని యా హారము స్వామి కర్పించెను

రాణా కుంభుడా హారమును జూచి యది చక్రవర్తివద్దనే గాని గోసాయీలవద్ద నుండునదిగాదని నమ్మి రత్నాలవర్తకులకు జూప వారు దానిం బరీక్షించి యది ఢిల్లీచక్రవర్తిదని యానవాలు పట్టి చెప్పిరి. కుంభుడు భార్యపై ననుమానపడి భార్యం జంపుమని మంత్రుల కానతిచ్చె. ఆమె మహా పతివ్రతయని యెరుంగుటచే నామె నెవ్వరు జంపరైరి. అనంతరము భర్త కిష్టము లేనప్పుడు తాను బ్రతుకగూడదని నిశ్చయించుకొని యా దేవి యర్ధరాత్రమున నెవ్వరికి దెలియకుండ కోటపడలి యావలకుం బోయి యొక నదిలో బడెను. అప్పుడు భగవంతుడు కృష్ణుడే వచ్చి యామెను జావకుండ గాపాడెనట। పిదప నామె బృందావనమున కరిగి భక్తురాలై తన జీవితశేషము నచ్చటనే గడపెను. ఉత్తర హిందూస్థానమున మీరాబాయి చేసిన కృతులు నాబాల గోబాలముగ నిప్పటికిని బాడుచు నామెపేరు శిరసావహింతురు

అనంతరము కుంభుని చుట్టములగు మార్వారు రాజకుమారులలో నొకనికి జాల్వారుదేశపు రాజకూతురునిచ్చి వివాహము చేయుటకు పెద్దలు నిశ్చయించిరి. కుంభుడా వార్తవిని యా కన్యను తానే పెండ్లిచేసికొనగోరి ప్రాతచుట్టరికమయినను దలంపక యపకీర్తికి జంకక యా కన్యను బలాత్కారముగా నెత్తుకొనివచ్చి యామె కిష్టము లేకున్నను వివాహము చేసికొనెను. ఈ యవివేక కార్య మతని ననేక కష్టములపాలుచేసెను అదివరకు గొంతకాలమునుండి గలిసియున్న మీవారు మార్వారు రాజకుటుంబములకు మరల బ్రబలవైరము గలిగెను? కొత్త పెండ్లాము మనసున మగనిపై నిష్టములేదు.

ఆమె మొదట మార్వారు రాజకుమారుని వలచుటచే నెల్లప్పుడు నతనినే ధ్యానించుచు చిత్తూరునకువచ్చి తనను దీసికొని పొమ్మని వానికి సందేశముల నంపుచు తన హృదయమున మదనానలమిట్లే యుండుచున్నదని తెలియజేయుటకు

దనమేడపై నొక పెద్దదీపమును రాత్రులు పెట్టించుచు వచ్చెను. మీవారు రాజకుమారుడు నామె యందే వలపు నిలుపుటచే నామె కొఱకే పరితపించుచు నొకమారు చిత్తూరునకుబోయి కోటలో బ్రవేశించి యామెను దీసికొనిపోవుటకు యత్నించెను గాని యాతని యత్నము కొనసాగదయ్యె.

కుంభుడు కొలువునకు వచ్చినపుడెల్ల ముందుగా దన చేతి కత్తి దనలోదాను గొణుగుకొని పిమ్మట గూర్చుండెను ఇది యంతకుమున్ను చాలా కాలమునుండి వానికి యభ్యాసము. కుంభుని జ్యేష్ఠపుత్రుడును యువరాజునగు రాయమల్లుడు తన తండ్రి చేయునట్టి యా పని కేమియర్థమో తెలియక తన సందియము తనలో నణచుకొనజాలక సందేహనివృత్తి జేసికొన దలచి దాని యర్థమేమని తండ్రినడిగెను. తండ్రి దానికి యర్థమును జెప్పలేదు సరిగదా మీదు మిక్కిలి తన దేశమునుండి తక్షణమే వెడలిపొమ్మని కొడుకున కాజ్ఞాపించెను. రాయమల్లుడు విదేశములం దిరుగుచుండ రాణా చిన్నకొడుకులలో నొక డొక చారునకు లంచమిచ్చి వానిచే దండ్రిని జంపించి తన యన్నగారి కావార్త దెలియకమునుపే తానే గద్దెనెక్కెను. ఆ పితృద్రోహి తన పదవి స్థిరముగా జేసికొనుటకు జుట్టుప్రక్కల రాజులకు లంచములిచ్చి వారి మైత్రిగావించి యట్టిటో దేశము నైదేండ్లు పాలించె. అంతలో రాయమల్లుడు మహాసేన గూర్చుకొని తమ్మునిపై నెత్తివచ్చి వాని నొడిచిపుచ్చి పారదోలి తాను సింహాసన మెక్కెను. తండ్రిం గడతేర్చిన శూరశిఖామణి స్వరాష్ట్రమున నిలువ నీడగానక యప్పటి ఢిల్లీచక్రవర్తియగు బహలాల్ లోడి వద్దకు బోయి వాని నాశ్రయించి తన యన్నబారినుండి తన్ను రక్షించి రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేయుమని బ్రతిమాలి యట్లు చేసినచో మీవారుదేశము ఢిల్లీకి లోబడునట్లు చేయునట్లును విశేషించి సూర్యవంశ ప్రదీపకుడగు తాను తన కూతును చక్రవర్తికిచ్చి

నిశ్శంకముగా వివాహము చేయునట్లును వాగ్దానము చేసెను. చక్రవర్తి వాని చెలిమి కిచ్చగించి సాయముచేయుదునని యభయహస్త మిచ్చి వానిని సబహుమానముగ నావలకు బంపె. ఆనాడు గొప్పవాన కురియుచుండెను. పితృద్రోహి యగుటయే గాక కులద్రోహియు దేశద్రోహియునై గౌరవంబునకు బుట్టిన యిల్లగు చిత్తూరు రాజవంశమున జన్మించిన కన్యను గోవును గోసికొని తిను పచ్చితురకకిచ్చి వివాహము చేయదలచిన యా దురాత్ముడు బ్రతుకంగూడదని తలంచి భగవంతుడు వాని జంపబంపిన యాయుధమో యనున ట్లొక పెద్దపిడుగువచ్చి గుమ్మము దిగగానే వాని నడచె. పడియున్న యజమానునికడకు సేవకులువచ్చి చూచునప్పటికి నంతయుమాడిన మేనుతో బీనుగైయుండె మహారాణా కుంభుని యనంతరమున రాజ్యము నకు వచ్చిన యాదుష్టునకు బ్రజలు 'హంత' యను పేరు పెట్టిరి హంత యనగా జంపినవాడని యర్థము, అంతియకాని వాని నిజమయిన నామ మెవ్వరికి దెలియదు ఈ నృశంసుడు విరుగడయి పోయినదే మంచిదని సంతోషించి ప్రజలందఱు రాయమల్లుని తమకు రాణాగా నంగీకరించి వానిం గొలుచుచు సుఖించిరి.

పృథివిరాజు సాహసములు

మీవారుదేశపు రాణాయగు రాయమల్లునకు సంగుడు పృథివిరాజు. జయమల్లుడు నను ముప్వురు కొడుకులుండిరి. అందు పృథివిరాజు నిరుపమాన సాహసుడు. మహా తేజశ్శాలి అతడు పదునాలుగేండ్లు వయసుగలిగినది మొదలు ప్రతికక్షు లెందఱు వచ్చినను లెక్కసేయక యాయుధసహాయుడై యనేక వీరకర్మముల నొనర్చుచుండెను. మీవారునందె గాక చుట్టు ప్రక్కల దేశములందుగూడ పృథివిరాజు ధైర్యసాహసమునకు

పెట్టినదిపేరు. అందుచే నతని యకాలమరణమునకు దరువాత కొన్నివందల యేండ్లవరకు జనులాతని వీరవిహారముల నెంతో చిత్రముగ జెప్పుకొనుచు వచ్చిరి.

పృథివిరాజు తన బలము తానెరిగినవా డగుటచే దనకు తరతరముల నుండి శత్రువులయిన మహమ్మదీయులతో జిత్తూరులోని శూరులం గూర్చుకొని యుద్ధముచేయుట పండువుగా దలంచుకొనెను. తన యన్న సంగుడు తనకన్న శాంతుడును వివేకియు నైనను అతడు సింహాసన మెక్కడనియు దానె సింహాసనమెక్కి చిత్తూరు నేలునట్లు బ్రహ్మ వ్రాసినాడనియు నతండు పలుమారు చెప్పుచుండును. ఒకనాడు పృథివిరాజు పినతండ్రియగు సురేశమల్లుడును సోదరులునుండగ పైన జెప్పినట్లు పలికెను. ఆ మాటలు విని సంగుడు తమ్మునితో నిట్లనియె.

“ తమ్ముడా ! దేవతల యభీష్టమే చెల్లనిమ్ము, విధినిర్మాణ మట్లున్న యెడల నేను జ్యేష్ఠుడయినను రాజ్యమును నీనిమిత్తమయి విడిచిపెట్టెదను. అయినను మనయూరుబైట వ్యాఘ్రగిరి మీదనున్న చారుణీదేవియొక్క యర్చకురాలి యొద్దకు బోయి తండ్రి యనంతరమున మాలో నెవ్వడు రాజగునని మన మడుగుదుము ” అందుకు సోదరు లంగీకరించి సురేశమల్లునితో వ్యాఘ్రగిరికిం బోయిరి. అత్తరి నమ్మవారి యర్చకురా లచ్చట లేనందున నామె వచ్చువరకు వారందు నిలువనిశ్చయించిరి. పృథివిరాజును జయమల్లుడు నా యర్చకురాలి మంచముమీద గూర్చుండిరి. సంగుడు నేలబరచిన యొక సివంగిచర్మముపై గూరుచుండెను. సురేశమల్లుడు వాని ప్రక్కనే మోకాలు సివంగిచర్మమునకు దగులునట్లు నేల గూర్చుండెను. అంత గొంత సేపటి కర్చకురాలు వచ్చుటయు ముందుగా పృథివిరాజు లేచి తమ వచ్చిన పని నామె కెరిగించెను. ఎరిగించుటయు నామె సంగునివంక దిరిగి యిట్లనియె.

'సింవంగి చర్మమే పూర్వము రాజులకు సింహాసనము దానిని నీ విప్పు దధిష్టించితివి గనుక ముందు మీవారు సింహా పనమును నీవయధిష్టింప గలవు' అని పిదప సురేశమల్లుని వంక దిరిగి యనేకసంవత్సరములు బహుశ్రమల ననుభవించిన వెనుక నీకును దేశమును ప్రభుత్వమును లభింపగలవు అవి యెట్లనిన నింక గొంతకాలమునకు పితృవిహీనుండగు నొకరాజ కుమారుని జగతుర బారింబడకుండ దల్లి సంరక్షించుచుండును. ఆమె కతంబున నీకు రాజరికము లభించునని మొగమోటము విడిచి పలికెను.

ఆ పలుకులు విని పృథివిరాజు మండిపడి పట్టరాని బిట్టలుకయు నీర్ష్యయు దన్నుబురికొల్ప గత్తి దూసి సంగుని జంపుటకై వానిమీద దుమికెను. అంతలో సురేశమల్లు డడ్డుపడి సంగుని రక్షింప వారలకు మహాకలహము సంభవించె. ఆ యర్చకురాలును మిక్కిలి భయపడి తన నెక్కడ చంపుదురో యని గుహవిడిచి పారిపోయెను. ఆమె చిన్నగుహ రాజపుత్రుల దూషణ భూషణములతోను ఖడ్గసంఘట్టనములతోను ప్రతి ధ్వనుల నిచ్చెను.

ఆ దినమున వ్యాఘ్రగిరికి సమీపమున నొక మఠమువద్ద రహతూరు వంశస్థుడగు నొక రాజపుత్రుడు గుఱ్ఱముపై జీను వేసికొని యెక్కడికో పయనమగుటకు సిద్ధముగనుండెను. అప్పుడు వాని యొద్దకు నొక పురుషుడు తన గుఱ్ఱమును మిక్కిలి వేగముగా బరుగెత్తించుచు వచ్చెను. అతని శరీరమున నైదు కత్తిపోటు లుండెను. వాని గుఱ్ఱము మిక్కిలి యలసట పడి నోట నురుగలు గ్రక్కుచుండెను. రక్తమున స్నానము చేసినట్లు వాని దేహమంతయు నెఱ్ఱబడి యుండెను. బాణము తగులుటచే నొకకన్ను పోయియుండెను. రహతూరు వంశస్థుడు నీవెవ్వడవని వాని నడుగ నాతడు "నేను రాయమల్లు కుమారు డగు సంగుడను. నన్ను నా సోదరులు చంపనెంచి" రని చెప్ప

రహతూరుడు వాని కభయమిచ్చి చేయూత యిచ్చి గుఱ్ఱముపై నుండి దింపి సేదదేర్చునప్పటికి వారి యెదుట గుఱ్ఱపుదళము వచ్చుచున్న జాడ దెలుపు దుమ్ముగుపడెను. అది చూచి సంగుడు "అదె నా తమ్ముడు జయమల్లుడు నన్నుం దెగటార్చుటకు వచ్చుచున్నాడు. పృధివిరాజు సురేశమల్లుడు నొండొరులం దాకి పోరి యలసటజెంది కదలలేక యచ్చటనే యుండి" రని పలికెను. రహతూరు వంశస్థు డా మాటలు విని భయములేదు. ఈ మఠములోనికి వారు రాకుండ నేను నిలిపెదను, అంతలో నీవు నిరపాయముగ బారిపొమ్మని ధైర్యముచెప్పి వాని నావలకు బంచె. అంత గొంత సేపటికి జయమల్లుడువచ్చి రహతూరు వంశజుని జూచి "సంగుని మా కప్పగింపవలసిన" దని యడుగ నతడు సంగుడు నన్ను శరణుజొచ్చె. గావున నతని నప్పగింపనని నిర్భయముగా బలికెను. అప్పుడు జయమల్లుడు "అట్లయిన మేమే వానిని బట్టుకొనెద" మని మఠముం బ్రవేశింపబోవ రహతూరుడు కోపాయత్తుడై కత్తిదూసి జయమల్లుని వాని సేనను లోనం జొరనీయక నిరోధించె అంతట కొండొక సేపువరకు సందడికయ్యంబు జరుగ శరణాగత బిరుదమును బూనిన రహతూరుడు ప్రాణములు విడిచెను. అతడు గూలిన జయమల్లుడు మొదలగు వారు మఠముం జొచ్చి యందు సంగుని గానక యతడు మరల తప్పించుకొని పారిపోయెనని విషాదము నొంది చనిరి.

ఈ వార్త రాయమల్లునకు దెలిసినతోడనే యతడు పృధివిరాజును మందలించి జీవాట్లుపెట్టి యిట్లనియె. "నా గారపు కొడుకగు సంగుని నాకు దక్కనీయక దుండగీడవైతివి. పాపము వాడు నీకు వెఱచియేగదా నిలువనీడలేక యడవుల గొండల గ్రుమ్మరుచున్నవాడు, నీ మొగము జూడరాదు. నావద్దనుండి లేచి పొమ్ము. పోయి నీవెప్పుడు పోరాటములే కోరుచుందువు, గావున యెందేని పోరులు సలుపుచు బ్రతుకుము.

అభిమాన ధనుడగు పృథివిరాజు తండ్రి పలుకులు విని రోషముజెంది తన గాయములు కుదిరిన వెనుక తండ్రివద్ద సెలవు గైకొని యొక గుఱ్ఱమునెక్కి యైదుగురు సేవకులను వెంటగొని తన యాయుధముల సంగ్రహించుకొని తాను గొప్ప కార్యములజేసి ప్రసిద్ధుడైనప్పుడు గాని మరల దండ్రి యింటికి రాగూడదని నిశ్చయించుకొని యిల్లు విడిచి విదేశముల పాలై పోయెను.

రాజస్థానమున గద్వారను చిన్న దేశము కలదు. దానిని బూర్వము మీనవంశజులగు రాజు లేలుచుండిరి. చిత్తూరు రాజు లా దేశమును మీనకులజులవద్ద నుండి జయించి పుచ్చుకొని తమపాలనలో నుంచిరి. రాయమల్లుని సోదరుడు మీవారు పాలించిన కాలమున గద్వారుసంస్థానము మీవారునకు లోబడక స్వాతంత్ర్యము నొందెను. రాయమల్లు మరల దానిని లోబరచు కొనలేకపోయెను. పృథివిరా జిల్లువిడిచి క్రమక్రమముగా నా దేశమును జేరెను. అతడు పోవునప్పటి కాదేశమునం దంతట బందిపోటు దొంగలు నిరంకుశవర్తనులై పట్టపగలు దోపుడులు చేయుచు చెలరేగియుండిరి. మీనవంశజు డొక డా దేశమునకు దాను ప్రభువునని చెప్పుకొనుచుండును; కాని యధికారము పేరునకు మాత్రమే రాయమల్లు డా దేశమున నతని యధికారము స్థాపింపలేకపోవుటయే గాక దొంగల దౌర్జన్యమయిన నడపలేక పోయెను పృథివిరా జా దేశమును జయించి మరల దన తండ్రి కర్పింపవలయునని నిశ్చయించుకొని యేదేని యుపాయము దొరకకపోవునా యని ముఖ్యపట్టణమునకు బోయెను. ఇంతలో నతనివద్దనున్న ద్రవ్యమంతయు వ్యయమయ్యెను. అతని యనుచరు లతనికన్న నిరుపేదలైయుండిరి. తన యనుచరులకు దనకు నొకపూట బసయు, నన్నమును సమకూర్చుకొనుటకు దన వ్రేలనున్న వజ్రపుటుంగరము గొదువబెట్టుట దప్ప గత్యంతరము కానబడదయ్యె. అతడా యుంగరమును దీసికొని

పోయి ఓజుడను నొక వర్తకునికి జూపి దానిమీద కొంత సొమ్మడిగెను. దైవవశమున నా వర్తకుడు మునుపా యుంగరమును పృథివిరాజున కమ్మిన యతడే యయ్యెను. ఆ వణిజుడా యుంగరమును, రాజకుమ్మారుని గుర్తుపట్టి తద్వృత్తాంతము వినగోర పృథివిరాజు తన సంకల్పమును మర్మము విడిచి యతనితో జెప్పెను. అది విని వర్తకుడు సంతసించి యుపాయముచే గద్వారు దేశము ననాయాసముగ గెలువవచ్చునని యతనికి ధైర్యముచెప్పి వానికిం దోడ్పడనెంచెను.

అనంతరము పృథివీరాజు నేర్పరియగు నోజును యాలోచనము విని మారువేసము వేసికొని యూరుపేరు దెలియనీయక తన యనుచరులతో గూడి యచ్చట మీనవంశపు రాజునొద్ద కొలువుకు గుదిరి వానికి మిక్కిలి విధేయుడై భక్తిశ్రద్ధలతో బరిచర్య సేయుచుండె. ఇట్లుండ నొకనాడు పండుగ రాగా మీనరాజు నమ్మికగల తన బంట్ల కందరకు సెలవిచ్చెను. పృథివిరాజును వానికడ సెలవుగైకొని తన యనుచరులను మాత్రము కోటలో రాజువద్ద నిలిపి తాను పండుగసౌఖ్య మనుభవింపక యూరుబైట చెట్లచాటున దాగుకొనెను. అంతలో గోటలో బృథివిరాజుచే విడువబడి సేవకులైదుగురు పరివారశూన్యుడై యొంటిగ నున్న మీనరాజుపయిం బడి వానిం దుదముట్టింప దలంప నతడు ప్రాణభీతుడై గుర్రముపైనెక్కి కోట వెలువడి యూరుబైట కొండలలో దలదాచుకొనుటకు బారిపోవుచుండెను. అతడు వచ్చు దారిలోనే చెట్లచాటున దాగియున్న పృథివిరాజు తన పన్నిన కుట్ర నిర్విఘ్నముగ నెరవేరినందుకు సంతసించి పరుగెత్తుచున్న మీనరాజును బట్టుకొని బల్లెముతో బొడిచి వాని కష్టము నంతమునొందించెను. పిమ్మట మీనరాజు పరిజనులు గొంత యాగడము సేయ పృథివిరాజును వాని యనుచరులను వారి నోడించి పట్టణము పరశురామప్రీతి గావించి దేశమును స్వాధీనము జేసికొనిరి. పృథివిరాజే తానప్పుడు సర్వస్వతంత్రు

డయ్యు నా దేశమునకు రాజగుట కిష్టములేక యోజుని దానికి బాలకునిగా నియమించి తన తండ్రిపేరనే పాలింపుమని వానికి జెప్పి తన కక్కడ కాలు నిలువకపోవుటచే ననేక సాహస కార్యముల నింక నొనర్చి ప్రఖ్యాతిం గాంచవలయునని గద్వారు విడిచి యనుచర సమేతుడై యన్యదేశములకు బోవ నిశ్చయించుకొనెను.

ఆ కాలమున మీవారు రాజ్యమునందలి బదనూరు పట్టణములలో రాజ్యభ్రష్టుడైన యొక రాజపుత్రప్రభు వుండెను. అతని రాజధాని తోడా యను పట్టణము. అతడొక తురక రాజువలన జయింపబడి యూరువిడిచి తలదాచుకొనుటకు బదనూరునకు వచ్చి మరల దనరాజ్యమును దాను సంపాదించుకొనుటకనేక పర్యాయములు సేవకులబంపి విఫలప్రయత్నుండై యూరకుండెను. ఆ రాజునకు తారాభాయి యనునొక చక్కని కూతురు గలదు. ఆ బాలిక సూర్యరశ్మిరాని యంతఃపురముల గూపస్థమండూకమువలె బడియుండుట కిష్టములేక ఘోషావిడిచి విల్లు వంచుటయు గత్తిదూయుటయు గుఱ్ఱపు సవారు చేయుటయు పౌజులం గూర్చుకొని కయ్యములు నడపుటయు నేర్చి తండ్రిని మరల రాజ్యప్రతిష్ఠితునిజేయ నిచ్చగించె. ఆ వన్నెలాడి చక్కదనమును సాహసమును విని జయమల్లుడు తన కాకన్నియ నిమ్మని తండ్రికి సందేశమంపెను. ఆమె తండ్రి యా మాటకుత్తరమును దానియ్యక యాపని కూతురుమీదనే పెట్టగా నామె "నా తండ్రి కెవడు మరల రాజ్యము సంపాదించి యిచ్చునో యతడే నాపాణిగ్రహణము సేయుగాక" యని యుత్తరమిచ్చెను. జయమల్లు డట్లు చేయుదునని ప్రమాణముచేసి నమ్మిక పాదమునట్లు సంచరించి తారాదేవినిం జూడగోర నామె తండ్రి దాని కంగీకరించె. వారుభయులు పరస్పరసందర్శనము చేయువేళ జయమల్లుడామె చక్కదనమును జూచి పరవశత్వం జెంది మతిభ్రష్టు డౌటచేతనో లేక రాజపుత్రు లందఱు మైకము

నిమిత్తము ద్రావు నల్లమందు మద్దత్తు మితిమీర ద్రావుటచేతనో యామె గౌరవమునకు దనగౌరవమునకు దగనట్లు వర్తించి యా బాలిక నవమానించె. వెంటనే యభిమాననిధియగు నామె తండ్రి ఖడ్గపాణియై వచ్చి జయమల్లుని నిల్చుచున్నవానిని నిలుచున్న యట్లె ఖండించివైచె.

జయమల్లుని మరణవార్తలు రాయమల్లు మహారాజునకు దెలిసినప్పుడు వాని కొలువునందున్న రాజపుత్రు లనేకులు కోపోద్దీపితులై తారాదేవి తండ్రినిం దెగటార్చి పగదీర్చుకొనక తప్పదని రాణాతో విన్నవించిరి. రాణా వారిని వారించి యిట్లనియె. రాజ్యమును గోల్పోయి నిలువ నీడలేక మనయుండ నుండి యెట్లెటో కాలక్షేపము సేయుచున్న యా రాజున కంత యవమానము చేసినవాడు నాకొడుకైనను జావవలసినవాడే. మానరక్షణమునకై యీ సాహసమొనర్చిన యా రాజు శౌర్యము నకు మెచ్చి బదనూరు భూముల నతనికి బహుమానములుగ నిచ్చుచున్నాను.

అంత గొన్నాళ్ళకు పృథివిరాజు తన సోదరుని మరణ మును తారాదేవి యొనర్చిన ప్రతిజ్ఞయు విని సత్వరంబుగ బద నూరునకు వచ్చి తన్ను వివాహమాడుమని యామె నడిగెను. తనతండ్రిని రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేయువానినేగాని వివాహమాడనని యామె యెప్పటియట్ల బలుకుటయు బృథివిరాజట్లు చేయుదు నని శపథముచేయ వాని సాహసములయందు నమ్మిక గలిగి తారాదేవినిచ్చి యామెతండ్రి యతనికి వివాహముచేసెను. వధూ వరు లిరువురును తోడాపట్టణమును బట్టుకొనుటకు సమయము వెదకుచుండిరి. అంతలో తురకల మోహరముపండుగ వచ్చెను.

తురకరాజు వారిసైనికులు చుట్టములు నానంద పరవశులై యుత్సవములం జూచుచుండిరి పండుగ కడపటి దినము నీళ్ళంబడిన వెనుక పీరులను శవాకారముగగట్టి తుర కలు నాలుగువీధుల మొగలోబెట్టి వారి యాచారప్రకారము దుఃఖించుచుండిరి. జను లనేకులు గుంపులుగూడి యా వినోద

మును జూచుచుండిరి అప్పుడు గంభీరాకారములును చిత్రవేష ములుం గలిగిన ముగ్గురు మనుష్యులా గుంపులో గానబడిరి. తురకరాజు తన మేడమీదనుండి యాయుత్సవమును జూచుచు క్రొత్తమనుష్యులపై దృష్టినిలిపి వారెవ్వరని ప్రక్కవారి నడిగెను. ఆ మాటలు వానినోటనుండి కడతేర రాకమునుపె రివ్వు రివ్వున యొకబాణ మాగుంపులో నుండి వెడలి నిలుచున్న యా రాజును గుభాలున నేలంబడవైచి శవముగ జేసెను. అంతట నగర మంతయు గళవళము పుట్టెను. ఉత్సవము జూడవచ్చినవారు నిర్విణ్ణులై పరుగెత్తిరి మ్లేచ్ఛసైనికులు తాదాయదలైరి ఆ క్రొత్త మనుష్యులు ముగ్గురు పృథివిరాజు తారాదేవి వారి సేవకుడు దక్క మరొకరుగాదు, వారు వచ్చినపని నిర్వర్తింపబడినదిగదా యని యూరుబైటకుం బోవుచుండిరి. అప్పుడు కొందరు మ్లేచ్ఛసైనికులు ధైర్యము దెచ్చుకొని వారిని దఱుమ నారం భించిరి ఆ ముగ్గురు వారిని లెక్కసేయక చనుచుండ నగర ద్వారమువద్ద కొండవంటి యొక యేనుగు వారికడ్డమువచ్చె. తోడనే తారాదేవి యొరలోనుండి ఖడ్గము నూడబెరికి ఝుళిపించి తొండమును నరికి యేనుగును పీనుగునుగావించె.

అనంతర మా ముగ్గురు నూరుబైట సిద్ధముగానున్న తమ సైన్యముం గలిసికొని యనాయకమై యరాజకమై మ్లేచ్ఛసైన్యము పయింబడి దానిం జెల్లాచెదురుగా జేసిరి. కాలి కొలది పరుగెత్తిన వారు తక్క దక్కిన మ్లేచ్ఛులు హతులైరి. తారాదేవియొక్క మనోరథము సంపూర్ణముగ సఫలమయ్యె తోడానగర మాపె తండ్రి స్వాధీనమాయె. సాటి తురకరాజునకు జరిగిన పరాభవ మునువిని యజమీరును బాలించుచున్న మ్లేచ్ఛప్రభువు పృథివి రాజును దండింపవలయునని నిశ్చయించుకొనెను ఆ వార్త విని పృథివిరాజు వాడు తనమీదికి వచ్చువరకు గనిపెట్టుకొని యుండక తానే వానిమీదికి ముందుగ యుద్ధమునకు సిద్ధమయి సైన్యముం గూర్చుకొని తనజాడ వారెరుంగకుండ నడిరేయి పయనముజేసి యుదయ మగునప్పటి కాయూరు జేరి వారి దళంబుల నోడించి కోట నొక్కపూటలో బట్టుకొనియె

రాజమల్లుడు తన గుమారుని మహాసాహసములు విని యానందభరితుడై వానిం దన సన్నిధికి రమ్మని వర్తమాన మంపె. జయమల్లుడు కులమునకు పరాభవము దెచ్చి దుర్మర ణము నొందుటయు సంగునిజాడ యొక్కింతయు దెలియ రాకుండుటయు దలంచి రాయమల్లుడు పృథివిరాజొక్కడే తనకుం గొడుకని యెంచి చిత్తూరునకు రావించి వానిని సబహుమానముగా నాదరించె. పృథివిరాజు ను తండ్రికి విధేయుడై యుండదలంచెను. కాని వానికి జిత్తూరు నగరమున శూరకర్మలుమాని సోమరియై భోగపరాయణుడై యుండుట కిష్టము లేకపోవుటచే తన యిచ్చ వచ్చిన తెరంగున వీరవిహారము సలుపుటకు మీవారు దేశమున పడమటిభాగమున నున్న కమల్ మియర్ కోటలో గాపురము చేయదలంచి యచ్చటికి బోయెను. ఆ కోట యిప్పుడు మిక్కిలి పాడువడియున్నను మిగిలిన భాగములం జూచువారికి దాని తొంటి గొప్పతనము తెలియకపోదు దృఢమయిన రాతిగోడలు మహోన్నతములయిన గోపురములు గురుజులు మంచి మంచి మేడలు గలిగి యా కాలమున నది సకల సౌఖ్య నిధానమై శత్రు దుర్భేద్యమయి యుండెను పృథివిరా జందు భార్యాసమేతుడై వసియించి దుష్టుల దండించుచు దొంగల నడచుచు హాయిగ నుండె. రాజపుత్రు లనేకు లా మహావీరుని గొలుచుటకు వచ్చి యాతడు చిచ్చురుకుమన్న నురుకుటకు సిద్ధముగనుండిరి. ఇట్లుండ పృథివిరా జొకనాడు తండ్రిని దర్శించుటకు సేవకునితో మిక్కిలి చనువిచ్చి తన గౌరవమునకు దగనట్లు వానితో మాట లాడ జొచ్చె. ఆ సంభాషణము విని పృథివిరాజు సేవకుడు చనిన వెనుక తండ్రిని బిలిచి యట్టి నీచుల కంత చనువిచ్చి మాటలాడుట రాణావంటి వాని కనుచిత మనియు నాడు జరిగిన సంభాషణము తనకేకాక రాజబంధువుల కందరకు నలుక పుట్టించినదనియు నట్టి చనువు లింక నియ్యగూడదనియు జెప్పెను. రాయమల్లు డా మాటలు విని కుమారునితో " నాయనా

నీవు మహాసాహసుడవు, రాజులంబట్టి బంధింపగలవు, నాకంత ప్రయోజకత్వము లేదు. నేను చుట్టుప్రక్క రాజులతో మంచి మాట చేసికొని యెట్లైటో నా రాజ్యము గాపాడుకొను చున్నాడ” నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

పృథివిరా జది విని తండ్రికి మాటలతో నుత్తర మియ్యక వెంటనే యచ్చోటు వాసి తన నెలవునకుంబోయి యొక సేనం గూర్చుకొని మాళవదేశముపై దండువిడిసె. మాళవరాజు వాని దౌర్జన్యమునకు సైపక మహా సేనాసమేతుడై వేశ్యాంగనల యాట పాటలు, హెగ్గడల హెచ్చరికలు, వందిమాగధుల కైవారములు సెలంగ మహేంద్రవైభవముతో గయ్యమునకు బయలుదేరెను. ఈ మహాసేన యొకనాటిరేయి యొకచో విడిసియుండ సంగీత సాహిత్యములతో మహా కోలాహలము చేయుచుండ రాజు గుడారమునకు సమీపమున పెద్ద కలకలము పుట్టెను. అది యేమగునని కొందరు చూచుచున్నప్పటికి శూరశిఖామణులు కొందఱాయుధపాణులై గుఱ్ఱముల నెక్కి శిబిరముం జొచ్చి నిర్భయముగా రాజున్నకడ కరుగుచుండిరి. ఆకస్మికముగా శత్రువులు పయింబడుటచే మాళవసైనికులు నిశ్చేష్టులై పగతు రను నిలువరింప నేరరైరి. అప్పుడు పృథివిరాజు సింగపుం గొదమవోలె మాళవరాజున్న గుడారములోనికి దుమికి యా మహా రాజుం జెరబెట్టి వాని సైనికులు రిచ్చవడి చూచుచుండ వానిం గొనిపోయెను. అంత గొంతవడికి మాళవసైనికులు రిచ్చపాటు నుండిమేలుకాంచి యాయుధముల సంగ్రహించి తమ రాజును విడిపించుటకు పృథివిరాజు వెన్నంటి తఱుమజొచ్చిరి. ఆ సైనికులు తనకు గూతవేటుదూరంబునకు వచ్చినప్పుడు పృథివిరాజు వారిని వారించి సమీపమునకు రావలదనియు సాహసించి రాజును విడిపించుటకు వచ్చిరేని రాజు నప్పుడు పొడిచి చంపెదననియు రాక నిలిచిన పక్షమున రాజున కేయపా యమును సేయుననియు మాళవరాజును తన జనకునిపాదముల

పయిం బడవైచి మరల వానిని విడిచిపుత్తుననియు వారికి సందేశ మంపెను. ఆ మాటలు విని మాళవసైనికులు వెనుకకుం జనిరి.

పృథివిరాజు మాళవేంద్రుని దీసికొని చిత్తూరునకు బోవునప్పటికి రాయమల్లుడు కొలువుదీర్చి యుండె. వీరరసావతారుడగు కొడుకును బిక్కమొగముతోనున్న మాళవపతిని జూచి రాయమల్లుడు మాళవపతి నదివర కెన్నడు జూచియుండమి నత డెవ్వరని కొడుకుం దరచి తరచి యడిగెను. కొడుకు తండ్రితో "నీత డెవ్వడో నేను చెప్పను తొల్లి మిక్కిలి చనువుతో మీతో మాటలాడిన యా సేవకునిం బిలిపింపుడు అతడే చెప్పగల" డని పలికెను. రాణా యా సేవకునిం బిలిపించి యత డెవ్వడనడుగ నాతడు మహేంద్రవైభవుడగు తన యేలిక యంత నీచదశలో నుండుట గనుంగొని రిచ్చవడి నోట మాటరాక యెట్టకేల కతడు మాళవేంద్రుడని రాణాతో విన్నవించెను. రాణాయును వాని సామాన్యు నట్లాదరింపక రాజునకు దగుగౌరవముతో నాదరించి చిత్తూరులో గొన్ని దినములుంచి వానివద్దనుండి కప్పము గ్రహించి లోబఱచుకొని సబహుమానముగ విడిచిపుచ్చె. పృథివిరాజు తండ్రికి తన ప్రతాపము జూపగలిగెగదా యని సంతసించి మరల కమలమియరు కోటకుం జనియె. ఇట్టి శూరకర్మల పృథివిరాజవలీలగా ననాయాసముగ జేయుచుండును. గాని వానికై పెద్ద ప్రయత్నము జేయనక్కరలేదు.

పృథివిరాజు కమలమియరుకోటకు బోయి కొన్నిదినము లుండునప్పటికి వాని పినతండ్రియగు సురేశమల్లుడు రాణాపై తిరుగుబాటుచేసి యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెను. పూర్వము చారణీదేవి యర్చకురాలు తనకు ప్రభుత్వము రాజ్యము వచ్చునని చెప్పినమాట మనసులోనుంచుకొని సురేశమల్లుడది యెంత కాలమునకు సఫలము కాదయ్యెననివగచి 'సాహసేలక్ష్మి' యను మాట నమ్మి భుజబలముచేత రాజ్యము సంపాదింపదలచి తన సోదరుడును మహారాణాయునగు రాయమల్లునిమీద గత్తిగట్టెను.

రాణాకు మున్ను మిక్కిలి నమ్మకముగలవాడును దగ్గర చుట్టము నగు సారంగదేవుడను రాజపుత్రుడు రాజద్రోహియై సురేశమల్లునితో జేరెను. వారిరువురుం గలిసి మీవారు దేశముంజొచ్చి గ్రామంబుల దోచుకొని గృహంబుల్ల పరశురామప్రీతి గావించి కొంతదేశము నాక్రమించిరి. రాయమల్లుడు తన సైన్యములం గూర్చుకొని వారిపై నడచి యెదుర్కొని సంకుల సమరము గావించి తుద నొక్క సామాన్యపు జోదువలె పోరి యిరువదిరెండు గాయముల దిని యేమియుం జేయలేక యుండెను. అప్పుడు రాయమల్లుని సైన్యము పగతురచేత నిర్మూలింపబడుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతలో పృథివిరాజు వచ్చి తండ్రిసేన నిర్మూలింపబడకుండ గాపాడెను. కాని శత్రువులను పరాజయము నొందింపలేదు.

ఉభయుల సేనలు నొండొంటికి తీసిపోక వెనుకంజయిడక చావునకు వెరువక రాత్రు లాయుధములమీదనే బవ్వళించుచు నెప్పుడు తెల్లవారు నెప్పుడు పోరుసేయ గలుగునని యువ్విళ్ళూరుచు దినములం బుచ్చుచుండిరి అట్లుండ నొకనాడు రాత్రి సురేశమల్లుడు మంచముపై బండుకొని వ్రణవైద్యుడగు నొక మంగలివానిచే గాయముల గుట్టించుకొను చుండెను. అప్పుడు పృథివిరాజు మెల్లమెల్లగ శిబిరముంజొచ్చి సైనికులచే జిక్కకుండ పినతండ్రి గుడారమునకు వచ్చి వాని కట్టెదుట నిలిచెను వానిం జూచి సురేశమల్లుడు భయవిస్మయములతో బలిమిని లేచెను. లేచునప్పటి కదివరకు కుట్టిన గాయములన్నియు బటాలున బగిలి నెత్తురులం గ్రక్కజొచ్చె పృథివిరాజు వాని సంభ్రమము వారించి భయములేదని సేమమడిగెను. సురేశమల్లుడు "నాయనా! సుఖముగా నున్నాను. నీ రాకచే మరింత సుఖము గలిగినది సుమీ" యని కుమారునకు బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిదప పృథివిరాజు "నేను మిక్కిలి యాకలిగొనియున్నాను. నిన్నెప్పుడు చూతునో యెట్లు చూతునో యని బెంగగొని మాతండ్రినైనం దర్శింపక యన్నమైనం దినక నీతావు

నకు వచ్చితిని. నా కించుక యన్నము బెట్టింపు" మని పిన తండ్రిని బ్రార్థించెను సురేశమల్లుడు నన్నము తెప్పింప పగలెల్ల నొకరిప్రాణముల నొకరు దీసికొనుటకై ప్రయత్నముచేసిన యా రాచకొడుకు లిరువురు నా రాత్రి జుట్టరికము నెయ్యము మెరయ కలిసిమెలసి భుజించిరి. అనంతరము పృధివిరాజు పినతండ్రితో "రేపు మన కయ్యమును ముగింపవలయు" నని పలుక "నాయనా! పెందలకడ రమ్ము పొ" మ్మని సురేశమల్లుడు బదులుచెప్పి వానిం బుచ్చె.

మరునా డుదయమున యుద్ధమారంభ మయ్యెను. ఆ కయ్యమున నెప్పటియట్లు పృథివిరాజే జయము నందె. సారంగదేవుడును సురేశమల్లుడును యుద్ధభూమి విడిచి పలాయితులైరి. పృధివిరాజు వారిం దరుముకొనిపోవ నెడనెడ చిన్న చిన్న పోరాటంబులు జరుగుచుండె. వానిలో సయిత మెప్పుడు పృధివిరాజే విజయము నందుచువచ్చె. ప్రళయాంత కునిబోలు రాచకుమారుని దాడి కోడి సురేశమల్లిట్టకేల కొక యడవిం జొచ్చి యందు నట్టనడుమ దుర్భేద్యమగు నొక ప్రదేశము నెలవుగా జేసికొని పగతురకు తమజాడలు తెలియవనుకొని యచ్చట నుండిరి. అట్లుండ నొకనాడు రేయి నిశ్శబ్దమైన యడవిలో కత్తులరాపిడి చప్పుడు వినంబడియె. అదివిని సురేశ మల్లుడు "మాయన్నకొడుకు వచ్చినట్లు తోచుచున్న" దని యింకనేమో చెప్పబోవుచుండగనే బృధివిరాజు సపరివారముగ వాని ముందరకు దుమికి ఖడ్గముతో బినతండ్రి నొకయేడు వేయుటయు సారంగదేవుడు వానికడ్డమువచ్చి "సురేశమల్లుటు గాయములచే బీడితుడై కదలలేక యున్నవాడు తొల్లి యిరువది దెబ్బలకైనను సరకుసేయని యీ శూరుడిప్పు డొకగ్రుద్ధునకైన నోపలేడు గావున నవధ్యు" డని పలికె. అప్పుడు సురేశమల్లుడు "నేను పోవునది నా యన్నకొడుకు చేతిలోనేగదా" యని పృధివిరాజువంక దిరిగి "కుమారా! కయ్యము మానుము.

నీవు నన్ను జంపినది యొక లెక్కలోనిది గాదు. నాకు గుమారులు కలరు వారు రాజపుత్రులగుటచే వారికి సాయసంపత్తులు గలుగును. కాని మేము నిన్నే చంపుట సంభవించిన యెడల చిత్తూరుగతి యేమగునో? నిన్నుజంపి నే నెల్లకాలము లోకనింద పాలుగావలసివచ్చు" నని వీరపురుషోచితముగ బలికెను. దయనీయములగు పినతండ్రి పలుకులు విని పృధివిరాజు హృదయము గరుగ గత్తులొరలో నుంచుడని తనసైనికుల కానతిచ్చెను పిమ్మట పినతండ్రియు గొడుకును నొండొరుల బిగ్గ గౌగిలించుకొనిరి. తోడనే నిరుబలములు తమతమ ప్రాఁతపగలు కొండెకతడవు మరచి మరల కలిసిమెలసి కూరుచుండి యిష్టాగోష్ఠిం బ్రవర్తిల్లిరి.

అనంతరము పృధివిరాజు పినతండ్రిని జూచి "అయ్యా! నేను వచ్చునప్పటికి మీ రేమిచేయుచుండి" రని యడిగెను. చేయుటకేమి యున్నది? ఉన్నమట్టుకుదిని యబుసుపోక పిచ్చపాటి చెప్పుకొనుచుంటిమని సురేశమల్లు డుత్తరమిచ్చెను "కాని నీజాడ లరయుటకై నేను విశ్వప్రయత్నము చేయుచుండుట నీ వెఱిగియు నింత యజాగ్రత్తతో నేలయుంటి" వని మరల గుమారుడడుగ బినతండ్రి యిట్లనియె. "నాయనా! నేనేమి చేయగలను? నీవు నన్నెక్కడ కాలూని నిలువకుండ దఱుముచుంటివి. నే నెచ్చటనైన దలదాచుకో వలయునుగదా! అందుచే నిచ్చటనుంటి" నని సురేశమల్లుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చె. ఆ రాత్రి యట్లుగడపి మఱునా డుదయమున పృథివిరాజు పినతండ్రిని జూచి యచ్చటకు సమీపమున నున్న భవానీదేవాలయమునకు దనతోవచ్చి యా దేవికి బలి సమర్పింపుమని యడిగెను. సురేశమల్లుడు లోకానుభవ మెఱింగినవా డగుటచే పృథివిరాజు దన కీనెపమున నేదేని యపాయము సేయునని యనుమానించియో యంతకుమున్ను కొన్నినెలలనుండి తెరపిలేక పోరులు సలుపుచు గాయములచే బీడితుడై కదలజాలకయో పృథివి

రాజును జూచి క్రిందటి రాతిరి తగిలిన గట్టిదెబ్బకే తాను కదల జాల కున్నవాడనని వంకపెట్టి తనబదులు సారంగదేవునిం గొంపొమ్మని యొత్తిపలికెను.

ఎవరు వచ్చినను మంచిదేయని పృథివిరాజు సారంగ దేవుని దనవెంట నాలయంబునకు గొంపోయి యచ్చట వానిం జంపనుంకించుటయు నా వీరుడును పృథివిరాజునకు లొంగక కొంతసేపు పోరొనర్చి తుదకు వానిచేత హతుడయ్యె. తొల్లి మీవారు రాజులలో మొట్టమొదటివానికి నప్రతిహతమగు ఖడ్గము బ్రసాదించిన యా మహాదేవికి పృథివిరాజు భక్తిమెఱయ సారంగ దేవుని తల బలిగా సమర్పించి తండ్రికిగల ప్రాతపగ దీర్చికొని సంతుష్టాంతరంగు డయ్యె.

సారంగదేవుని దుర్మరణవార్తలు విని సురేమల్లు డేదియో నెపముపెట్టి యన్నకొడుకుతో జనకపోవుట చాల మేలయ్యెనని సంతసించి గుఱ్ఱమునెక్కి ప్రాణభయమున నచ్చోటు విడిచి సపరి వారముగ నొండొక యెడకు బోవదలంచి మున్ను తాను జయించి యాక్రమించిన భూములకుం జనియె. ఆ భూములలో నిరపాయ ముగ దాను నన్నినాళ్ళనుండి పగతురబారికోడి తానందు నిలువ లేనప్పుడు తన భూములు రాణాకు దక్కనిచ్చుట కిష్టములేక సురేశమల్లుడు రాజుకన్న బలవంతులు బ్రాహ్మణులేకదా యని నమ్మి వారికి దానమిచ్చిన మాన్యములు రాజు మరల గ్రహించు టకు భయపడునని యా భూములను వారికి దానమిచ్చి తా నెందేనిం జనియె. రాణా సురేశమల్లుడు చేసిన యా పనికి గోపోద్దీపితుడయ్యు బ్రాహ్మణ క్షేత్రములను మరల గ్రహించినచో దానును దన వంశస్థులును నరువదివేలయేండ్లు నరకకూపముల బాధపడవలయునని నమ్మి యా బాధలు పడుట కిష్టములేక బ్రాహ్మణుల జోలికి పోవక యొక దండము పెట్టి యూరకుండెను.

అనంతరము సురేశమల్లుడు మీవారు శాశ్వతముగ విడిచి దక్షిణాభిముఖుడై చని యడవుల కొండల గ్రుమ్మరుచుండ

నొక్కనా డొక యాడుమేక తన పిల్లను తోడేలు కబళింపకుండ సంరక్షించుచుండగా జూచి తొల్లి చారుణీదేవి యర్చకురాలు తనకు జెప్పిన భవిష్యద్వృత్తాంతంబు జ్ఞప్తికిం దెచ్చుకొని యా సమయ మిప్పుడు వచ్చినదని యా మేకను బిల్లను తోడేలు బారినుండి కాపాడి యా ప్రాంతములందె చరియించుచు మెల్ల మెల్లగ నచ్చటి యాటవికుల లోబరచుకొని చుట్టుప్రక్కల దేశ మాక్రమించుకొని దేవల యను గ్రామము దనకు నివాసముగ జేసికొని యందొకచోట గట్టిరాజై తన జీవితశేష మచ్చటనే గడపెను. దైవయోగమున సురేశమల్లుడు తాను చిత్తూరునకు దొంగయైనను యచ్చటం బుట్టిపెరిగిన వాడగుటచే నా పట్టణ మందును మీవారు దేశమునందును ప్రేమము విడువజాలక తానా పురమం దభిమానము గలవాడగుటయేగాక యెల్లయపుడు చిత్తూరునే మాతృస్థానముగ నెంచుకొనవలసినదని తన కొడుకుల కవసానకాలమున జెప్పిపోయెను. ఆ మాటలయందు వాని కొడుకులు విశ్వాసముంచుటచేతనే చిత్తూరున కగ్బరు చక్రవర్తి వలన మహాపాయము వాటిల్ల రాణా యప్రయోజకుడై చావునకు వెరచి యిల్లు దూరినప్పుడు సురేశమల్లుని తనయులలో నొక్కండు చిత్తూరు నిమిత్తము తన ప్రాణములు ధారవోసె

ఇట్లు పినతండ్రిని స్వదేశమునుండి పారదోలి యనంతరము పృథివిరాజు తన యన్నయగు సంగు డప్పటికిని జీవించియున్న వాడనియు వానికి వివాహ ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు విని తొల్లి చారుణీదేవి యర్చకురాలు చెప్పినమాట తలంచి సంగుడు జీవించియుండినచో దనకు రాజయోగము బట్టదని వానిని వెదకి వెదకి జంపుటకు బయనమైపోవ నిశ్చయించు కొనియె. అంతలో వాని సోదరివచ్చి దీనమగు తన వృత్తాంతము జెప్పి సోదరుని పయన మాపెను.

రాయమల్లుడు తన కూతును సిరోహిదేశపు రాజునకిచ్చి వివాహము చేసెను. ఆ కన్యక చక్కదనంబునకును సౌజన్య

తకును బాతివ్రత్యమునకును బేరువడసిన యోగ్యురాలైనను మగడామెను నిరంతరమును దగిన యాదరణ సేయక నీచముగా జూచుచుండెను. ఆరాజు నల్లమందు మద్దత్తు మితిమీఱునట్లు ద్రావి యొడలెరుంగక భార్యను కొప్పుపట్టి పాన్పుమీదనుండి లాగి రాత్రియంతయు గటికినేలం బండుకొన జేయుచుండును. అభిజాత్యముగల రాజకన్యక కంతకంటె నెక్కుడవమానములేదు. కావున యా బాలిక తన దైన్యమును బాపుమని సోదరునకు విజ్ఞాపనము నంపుకొనియె పృధివిరాజు సోదరీవత్సలుండై సంగునిమీదికి బోవలసిన పయనము మాని సిరోహి పట్టణమునకు బయనమై పోయి యా నగరముజేరి యర్ధరాత్రమున నెవ్వ రెరుంగకుండ కోటగోడలందాటి యంతఃపురము బ్రవేశించి పండుకొన్న గదిలో నిలిచె అప్పుడు సిరోహిరాజు నల్లమందు మత్తుచే మేనుమరచి మంచముపై బవ్వళించియుండె వాని భార్యయు భర్తచేత నవమానింపబడి పట్టినేలం బండుకొని యుండె.

పృథివిరాజు తన గారపు జెలియలి దురవస్థ గన్నులార గనుంగొని కోపావేశ బున పరవశత్వంబుజెంది పరాభవానలముం జల్లార్పగోరి నిద్రించుచున్న మరదిమీదికి ఖడ్గము నెత్తెను. తన యన్న మగనిం దెగటార్చుటకు నుంకించుట జూచి యా బాలిక మహాపతివ్రత యగుటచే నట్టి క్రూరకార్యమున కిష్టపడక సోదరుని వారించి భర్తప్రాణముల రక్షించెను. ఈ కళవళములో సిరోహిరాజు మేలుకాంచి యమదూతవలె నెదుట నిలిచిన బావం జూచి భయముచే వడకుచుండ పృథ్విరాజు వాని నుద్దేశించి యిట్లని యెను. "నీవు మా చెలియలికి గావించిన పరాభవమునకు దగిన ప్రాయశ్చిత్తంబు చెప్పెద వినుము. నీ వామె పాదములంబడి వేడుకొని యామె చెప్పుల నీ తలం దాల్చితివా నిన్ను రక్షించెద, లేనిచో నొక్క యేటున నిన్ను గడతేర్చెద" నని గంభీర నాదములతో బలుక నా నల్లమందు పిరికి చేయునదేమియు లేక ప్రాణభయమున నాపని కొడంబడి యట్లుచేసె.

తన చెప్పినచొప్పున నతడు కావించినతోడనే పృథివిరాజు మరదిం గౌగలించుకొని వానిపై నెనరు కలిగి యాదరింప వారిరువురు కలసిమెలసి సౌహార్ద్రమున నుండిరి. కాని రాచ కొమరునకు భార్య చెప్పులు నెత్తినిడాల్పుటకన్న నెక్కుడవ మానములేదు. కనుక సిరోహిరాజు హృదయమున నీపరాభ వాగ్ని రవులుచుండె. పందయగుటచే నప్పుడేమియు జేయలేక యతడు సమయమునకయి నిరీక్షించుచుండె పృథివిరాజు రాచ నగరు దొంగతనముగా బ్రవేశించినను రాజుగారికి స్నేహపాత్రుడై విందుల నారగించుచు మహానందమున కొన్నిదినము లచ్చట పుచ్చి తన కమల్మియరుకోటకు బోవ పయినమై మరదిని వీడు కొనియె. సిరోహి మంచి మంచి మిఠాయిలకు బ్రసిద్ధికెక్కిన దగుటచే రాజు మార్గమధ్యమున దినుమని పృథివిరాజునకు గొన్ని భక్ష్యముల నొసంగె.

పృథివిరాజు తనపై తనతండ్రిపై గత్తికట్టిన పినతండ్రి శిబిరమునకుబోయి నిర్భయముగ నిశ్శంకముగ నన్నముతిన సాహసికుడగుటచే దన బావయిచ్చిన భక్ష్యములనుకూడ మనం బున నే యనుమానంబు నిలుపక పుచ్చుకొని మార్గమధ్యమున వానిని భక్షించెను భక్షించి కొంత దవ్వరుగునప్పటికి వాని గుండెలు బరువెక్కెను. నోటమాట రాదయ్యెను. గుఱ్ఱముపై గూరుచుండలేకపోయెను. అతడప్పటికి దనకోటకు కొంతదూర ములోనున్న మాయాదేవి యాలయమువద్దకు వచ్చె. అక్కడ నుండి యొక యడుగైన గదలలేక యతడు కడసారి తన ప్రియురాలిని గనుంగొనగోరి తారాదేవి నచ్చటికి రమ్మని వర్త మాన మంపెను. కాని యా దేవి వచ్చులోపలనె తనకు బ్రియ నిదానంబైన యా కోటపై దృష్టినిలిపి చూచుచు సిరోహిరాజు చేసిన విషప్రయోగముకతంబున బ్రాణంబుల విడిచె.

అనంతరము తారాదేవి యచ్చటకు వచ్చి భర్తకళేబర మును గాంచి విలపించి వీరపుత్రికయు వీరపత్నియు నగుటం

జేసి పతివ్రతల మార్గమనుసరింప నిశ్చయించి భర్తను జితి పర
పించి నిర్విచారముగ స్వయంవరమునకరుగు కన్యవోలె చిచ్చురికి
తన భర్తతోగూడ పరమపద మొందెను. ఇప్పటి కాదంపతులు
గతించి రమారమి నాలుగు వంధల సంవత్సరములైనను
మాయాదేవి గుడివద్ద నేటికిని తద్దంపతులు తమ దేహములు
నగ్నిహూత్రున కాహుతిచేసిన స్థలము గనబడుచుండునట పృధివి
రాజు తనచేసిన యుద్ధములన్నిటియందు జయము కపటోపాయ
ములచే నొందినను మొత్తముమీద నత డధిక సాహసుండనియు
రణమున వెనుకంజ యిడనివాడనియు పిఱికికండలేనివాడనియు
జెప్పవచ్చును

అన్నను జంపి తాను చిత్తూరుసింహాసన మెక్క దలంచుట
యీతనియం దొక గొప్పలోపమే యనవచ్చును. ఈతడు గాక
రాజపుత్రులలో మిక్కలి ప్రసిద్ధికెక్కిన పృధివిరా జింకొకడు
కలడు. అతడు చోహాణవంశస్థుడు ఢిల్లీచక్రవర్తి. అతడే మహ
మ్మదుగోరీ యను మ్లేచ్ఛరాజును మొట్టమొదట జయించి మరల
నా మ్లేచ్ఛుడు కన్యాకుబ్జ భూపాలుడగు జయచంద్రుని గలిసి
యెత్తివచ్చి నప్పుడు వారిరువురచే నోడింపబడి రణముఖంబున
ప్రాణములు విడిచిన శూర శిఖామణి చిత్తూరు రాజకుమారుడగు
నీ పృధివిరాజును ఢిల్లీచక్రవర్తియగు నా పృధివిరాజని చదు
వరులు భ్రమచెందదగదు కాలాంతరమందా పృధివిరాజు
చరిత్రముగూడ బ్రకటింపబడును.

రాణా సంగుడు

పదునారవ శతాబ్ద ప్రారంభమునందు మీవారు సంస్థా
నము నందొక మారుమూల నొక గ్రామమున బీదకాపు కుటుంబ
మొకటి యుండెను. ఒక చిన్న మేకలమంద, నాలుగుకాళ్ళ
పశువులు, కట్టుకొను ముతకగుడ్డలు, మొదలగునవి తక్క వారి

కితర సొత్తేమియు లేదు. ప్రపంచమునం దెంతటి దరిద్రు లున్నను వానికన్న దరిద్రులుకొందఱు కనబడుచునే యుందురు. ఆ కుటుంబయజమాని యొకనాడు పొలమునుండి వచ్చుచుండ దారిలో చినుగుగుడ్డలు కట్టుకొని యన్నములేక మలమల మాడు చున్న యొక క్రొత్తమనుష్యుడు వాని కగుపడెను. పశువుల గాచుట కెవసినైన నొక సేవకుని బెట్టుకొనుట కదివరకే యోచించుచుండుటచే నతడీ క్రొత్తవాని నా పనియందు నియోగించెను ఆ కాపువాని భార్య యీ సేవకుని దెచ్చుట కిష్టపడి కొంచెము సణుగుకొని యిట్లనియె "బ్రాహ్మణులకు బిచ్చగాండ్రకు నన్నముపెట్టుట పున్నెముగాని తక్కినవాండ్రకు దానముచేసిన నేమి లాభము. దేశములో దుర్మార్గులనేకులు పనిపాటలుమాని తిరుగుచుందురు ఈ మహానుభావు డెంతటి వాడో మన మేమెఱుగుదుము ? అదిగాక పశువులను మేపుట మాత్ర మంత పైపైనున్నదా ? ఆ పని యందఱు జేయగలరా ? చిన్నప్పటినుండియు యలవాటుపడిన కుఱ్ఱవాండ్రకే లొంగును గాని పశువులు క్రొత్తవానిని దరికి జేరనిచ్చునా ? ఈ మనుష్యుని వలన మనపని యగునని తోచదు."

భార్య పలుకులు పెనిమిటి మొదట సరకుచేయలేదు, కాని పిమ్మట గొన్ని నాళ్ళకవియే నిశ్చయములయ్యెను. ఏల యన సరిగా నడువనైన లేని కుర్రవాండ్రు కర్రపుచ్చుకొని యదలించినంత మాత్రమున గడగడ వడకి దారినిపోయి దారినివచ్చు మోటపశువు లా క్రొత్తకాపరిని లక్ష్యముసేయక విజృంభించి తిరుగ జొచ్చెను. యజమానుడా సేవకుని తెలివితేటలు గనిపెట్టి యత డందుకు పనికిరాడని యా పనిలోనుండి తప్పించి యింటి పనులు సేయుమని వానిని నియోగించెను. అతని దురదృష్ట మేమోకాని యాత డింటిపనులకుం బనికిరాడయ్యె. ఒకనాడు యజమానుని భార్య రొట్టెలు కాల్చుచు తానేదో మరియొక పనిమీద లోనికిం బోయి యవి మాడిపోకుండా జూచుచుండుమని

సేవకున కానతిచ్చెను. సేవకుడు సరేయని యా మాట మరచి పోయి పరధ్యానముగా నుండునప్పటి కంతలో రొట్టెలు మాడి బొగ్గులయ్యెను ఆ పూట భోజనము బుద్ధిలేని సోమరిపోతు మూలమున నిష్కారణముగ జెడిపోయెగదా యని యజమానుని భార్యయేగాక యింటిలోనున్నవా రందరు వానిపై మండిపడి "రొట్టెలు కమ్మగా వేగినప్పుడు పొట్ట బ్రద్దలగునట్లు తినుటకు నీవు నోరు తెరవగలవు గాని యవి మాడిపోవుచున్నవేమో చూచుటకు గన్నులు తెరవలేవు నీవు మాకక్కరలేదు నీయిష్టము వచ్చిన చోటికి బొమ్మని" చెప్పిరి.

ఆ మందభాగ్యు డామాటలు పడి బదులు చెప్పక యాయిల్లు విడిచి మెల్లగ నవతలకు నడచెను పశువుల కాపరిగను వంటల వాడుగను పనికిరాకున్న నతడు తెలివితేటలు లేనివాడు కాడు. అతని శరీరము సుందరమయ్యు దృఢమయి చాకచక్యము కలదియు కష్టమున కోర్చునదియు నైయుండెను. రాజపుత్ర దేశమందు బుట్టినవా డెవ్వడు చేత నాయుధములేక సంచరింపడు. ఈ పురుషుడు నిరాయుధుం డగుటయేగాక నిర్భాగ్యుడై దారిద్ర్యమును వెళ్ళబోయుచుండెను. ధగధగలాడు నతని శరీర చ్ఛాయను బట్టి యతడు కాపువాడనుటకు వీలులేదు.

రాయమల్లు జ్యేష్ఠకుమారుడగు సంగుడు నాడట్లొక మఠము వద్ద నొక రాజపుత్రవీరుని సహాయమున నెట్టెటో ప్రాణములు దక్కించుకొని యావలకు దాటి మహారాజకుమారుని కొరకెవ్వరును పశువుల కాపరులయిండ్ల వెదకరని నమ్మి గొల్లవాండ్రతో గలిసి మెలసి కాలక్షేపము జేయుచుండెను. తాను నమ్మిన గొల్లలే తన్ను లేవగొట్టినప్పుడు పట్టుట కాయుధము, తినుట కన్నము, తలదాచుకొనుటకు పంచ, కష్టసుఖములు జెప్పుకొనుటకు మిత్రుడు లేని విదేశములలో నిక నెట్లు బ్రదుకుదునా యని సంగుడు విచారింపజొచ్చెను. అట్లు విచారించుచు నతడేమియు దోచక నడవుల దిరుగుచుండ నొకనాడు

కొందరు గుఱ్ఱపురౌతులు వానికగపడి వెంటనే గుఱ్ఱములనుండి దిగి వినయమున వాని పాదములపైబడి నమస్కరించిరి. శరీరమునకు గాయపుమచ్చలు కొంతమార్పు తెచ్చినను ఆ విశాల లోచనములు ఆ చక్కదనము నొకమారు చూచినవా రెవ్వ రతనిని మరచిపోరు, అందుచేతనే కనబడిన రాజపుత్ర వీరు లాతడు తమకు ముందు రాజగునని గ్రహించి సంగుని గౌరవించి "అయ్యా! మీరు బ్రతికియున్నవార్త పృధివిరాజు విన్న పక్షమున మీకపాయము గలుగును గనుక మేము మీ రహస్యమును వెలిపుచ్చము. కాని మేము మిమ్ము విడువక సేవించుచుందుము. ఈ ప్రాంతములకు సింహస్వప్నముగా నున్న శ్రీనగరు రాజు యొక్క కొలువులో మే మున్నాము. మీరుకూడా నా రాజును కొలుతురేని మీకు గావలసిన యాయుధములు గుఱ్ఱము నిప్పించెదము" అని వారు పలుకుటయు దాను బాగుపడుట కింతకన్న మంచి సమయము దొరకదని నిశ్చయించి సంగుడు శ్రీనగరరాజు కొలువు వంగీకరించి రాజపుత్ర వీరులు విశ్వాసము కలిగి తన్ను సేవింప దినము లొకతరబడిగా బుచ్చుచుండెను.

ఒకనాడు శ్రీనగరరాజు పరివారసమేతుడై ప్రయాణమున నలసి సొలసి మిట్టమధ్యాహ్నమున నెండ కోర్వలేక యొక పెద్ద మర్రిచెట్టుక్రింద పండుకొనెను. సంగునకు వంటయందు నేర్పు కుదుర నందున దక్కినవారందరు పండుకొనుచుండ నతడు వంటమాని యా చెట్టుక్రింద చల్లగ బండుకొనెను. అన్నమువండి వాని మిత్రులు దెచ్చునప్పటికి సంగుడు కత్తి తలక్రింద బెట్టు కొని గాఢముగ నిదురించెను ఆ మఱ్ఱిచెట్టు తొఱ్ఱలోనుండి యొక మహాసర్పము వచ్చి సంగుని తలవద్ద నిలిచి పడగవిప్పి వానితల కెండ సోకకుండ గొడుగుపట్టినట్లాడుచుండెను. ఆ పాము పడగ మీద చిత్రవర్ణములుగల యొక పక్షి యవ్యక్తమధురముగా గూయుచుండెను. ఆ సమయమున నొక గొల్ల డాదారిని బోవుచు నిది యేమివింత చెప్పుమా యని నోరుతెరచి రెప్పవేయక చూచు

చుండెను. తక్కిన రాజపుత్రులు వానిదగ్గరకు రాగానే సంగుడు మేల్కొని కన్నులు దెరచెను. ఆ గొల్లబోయడు నేలపైబడి సంగునకు సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి భయసంభ్రమములతో "భళి భళీ! ఈ బాబు గొప్పరాజు కాగలడు, ఇంత ప్రభువు లోకములో లేడు"

ఆ మాటలువిని సంగుడు తన రహస్యము వెల్లడిచేయుట కిష్టములేక తాను వట్టి నిరుపేదననియు దనకట్టి యోగము పట్ట దనియు వాదించెను. గొల్లబోయడు వాని పలుకులు చెవిబట్టక తనకు పాముల యొక్కయు, పక్షుల యొక్కయు భాషలు తెలియుననియు నవి రెండు నిద్రబోవువానికి మహారాజభోగము పట్టనున్నదని చెప్పుకొన్నవనియు దృఢముగా బలికెను. సంగు డప్పటికిని గొల్లవాని మాటలు కల్లయని నిరసించెను. కాని శ్రీనగరరాజు తనకు బంటై పనిచేయుచున్న రాజకుమారుడు నిజముగా బంటులా గుండకపోవుటచే నత డెవ్వరో ప్రచ్ఛన్న వేషుడని నమ్మి వాని జన్మవృత్తాంతాదికము నెరిగింపుమని బలవంత పెట్టి యెరిగించినచో దన కూతునిచ్చి వివాహముచేసి రాజ్యము రావలసియున్న సాయముచేసి యిప్పించెదనని వాగ్దానము జేసెను.

అప్పటికి సంగుని తమ్ముడు జయమల్లుడు నీచమగు మరణమును బొందెను. కాని పృథివిరాజు మాత్రము మహో న్నతదశలో నుండెను సంగుడు మొదటినుండియు దురదృష్ట వంతుడే యగుటచే శ్రీనగరరాజు వానిని జేరదీయుట కూతునిచ్చి పెండ్లిచేయుట సాయము చేయదలంచుట మొదలగు వార్తలు కర్ణాకర్ణికగా పృథివిరాజునకు దెలిసినందున నతడు తన యన్న గారిని బెద్దపులిని దరిమినట్లు దరిమి చంపదలచె. అంతలో దైవయోగమున సంగుని పున్నెము బాగుండబట్టి పృథివిరాజు తన చెల్లెలి యాపద గడుపబెట్టుటకు బోయి తనకు మిక్కిలి ప్రియమయిన కమలమియరు కోటకు దిరిగి రాకయె దారుణ

మరణము నొందెనని వెనుకటి రాజు చరిత్రలో జెప్పబడి యున్నది. పృధివిరాజు గతించిన కొన్ని దినములకే తండ్రియగు రాయమల్లుడు మహా దుఃఖభారముచేత గ్రుంగిపోయిన యా మేను విడిచి పరమపదమును బొందెను. రాయమల్లుడు మీవారు దేశమున కంత యెక్కువ యభివృద్ధిని జేలేకపోయినను మును పున్నదాని జెడగొట్టకుండ గాపాడెను. రాయమల్లుడు కృపాళువై గౌరవనీయుడై రాజపుత్రులయం దుండగూడని శాంతరసమునకు స్థానమైయుండెను. కాని కొడుకులను పంచుకొనలేకపోయెను.

పితురనంతమున సంగుడువచ్చి సింహాసన మెక్కి చారుణీ దేవి యర్చకురాలిమాటలు గొల్లబోయని మాటలు నిశ్చయము లుగా జేసి రణసింహుడను పేరు వహించెను రాజస్థానమునందే గాక యితర దేశములందు గట్టి రాజు గద్దె యెక్కెనని వెల్లడి యయ్యెను. మార్వారు అంబరు అజమీరు బూందీ గ్వాలియరు కాల్పి మొదలగు రాజపుత్ర సంస్థానములు సంగుని యాజ్ఞను శిరసావహించుచు వచ్చెను. మాళవదేశము మొదలు అబూ యను పర్వతశిఖరమువరకు నత డేక ఛత్రాధిపత్యము వహించెను. రాజ్య మారంభించిన వెనుక నాతడు పదునెనిమిది చిన్నచిన్న యుద్ధములు ఢిల్లీచక్రవర్తితోను మాళవరాజుతోను జేసి గెలుపు చేకొనుచు వచ్చెను. ఢిల్లీ చక్రవర్తిని యొకమారు గాక యనేకమారులు గెలిచెను. మీవారు రాజ్యము యొక్క సరిహద్దు లన్నిప్రక్కలను పెరిగెను ఉత్తరపుటెల్ల బయానా యను కోటవద్దనున్న పసుపుటేరు వరకు వ్యాపించెను. సంగుడు మీవారు రాణాలో నెల్ల సగ్రగణ్యు డగుట కొక కథ కలదు.

ఒకమారు దేవతలలో నొకడు మనుష్యావతారమెత్తి తన పూర్వశత్రువగు నొక మనుష్యునిమీద పగదీర్చుకొనుటకు భూమి మీదకువచ్చి తిరుగుచు చిత్తూరునకు వచ్చెనట. సంగుడు వానిని చూడగనే యతడు మహా పురుషుడని గ్రహించి యాదరించి గౌరవించెనట. ఆ దివ్యుడు సెలవుపుచ్చుకొని పోవునప్పుడు

పటుత్వముగల యొక రక్షరేఖ నొక సంచిలోబెట్టి సంగునకిచ్చి దానిని మెడలో గట్టుకొమ్మనియు నది మెడలో నున్నంతకాలము వానికి జయము గలుగుననియు నది పొరపాటునగాని దైవవశమున గాని వీపుమీదకు దిరిగినపక్షమున వానికి చెడ్డదినములు వచ్చిన వని నమ్మవలసినదనియు దృఢముగా జెప్పెనట, తన మాట నిశ్చయమని ఋజువుచేసికొనుటకు దివ్యపురుషుడు సంగునకు నెమలియీక నిచ్చి "దీనిని దీసికొనిపోయి మీనగరమందు మృతినొందినవారి నందరిని దీనితో స్పృశియింపుము వారందరు మరల బ్రతుకుదు" రని పలికెను. ఆ మాట చొప్పున రాణా చిత్తూరునకువచ్చి కనబడిన ప్రతి శవమున కా నెమలి యీకను దగిలింప నా మృతకళేబరము ప్రాణవంతమై లేచి నిలుచుచు వచ్చె అంతట దేవునిమాటలు నిజమని నమ్మి సంగు డా దివ్య పురుషునిపేర తనయూర నొక యాలయము గట్టించెను. ఆ యాలయము సంగుడు పోయిన వెనుక చాలాకాలమువర కుండెను.

దివ్యపురుషు డిచ్చిన రక్షరేఖ రాజపుత్రుల మీదను మహమ్మదీయుల మీదను పలుమారు ప్రయోగింపబడి యజ మానునకు విజయము కలిగించుచు వచ్చెను. కాని స్వల్ప కాలములోనే మహావీరాధివీరుడై మేటిమగల గండడగించి శూరమండలమును గడగడ వడకించిన రాజసింహమునకు దనకు వెరపు గలిగింపగల సాహసు డొకడు బయలుదేరు చున్నాడని సంగు డించుకయు నెరుగడయ్యె. అప్పుడు సుల్తాను యిబ్రహిమ్మను నతడు ఢిల్లీచక్రవర్తిగా నుండెను. వాని క్రూర త్వము దౌర్జన్యము గర్వము మితిమీరి యుండుటచే మంత్రి సామంతాదులు వానితో వేగలేక వానిని విడిచిపోయిరి. దేశమం దంతట పితూరీలు బయలుదేరెను. చక్రవర్తి యొకదానిని క్రౌర్యముతో నడప మరియొకటి తలయెత్తుచుండెను. ఇట్లుండ చక్రవర్తి పినతండ్రి ఢిల్లీమీద దండెత్తుమని బేబరును ప్రేరే పించుటకు కాబూలు నగరమునకు బోయెను.

ఈ బేబరు మొగలాయి వంశస్థుడగు మహమ్మదీయుడు. ఈతని పూర్వులు చంగిసుఖాను టామరులేను మొదలగువా రింతకుమున్ను హిందూస్థానముపై దండెత్తి తురకల కందరకు దారిచూపిరి. బేబరు చిరకాలమునుండి హిందూదేశముపై నెపుడు దండెత్తుదునా యని యూటలూరుచు మంచి యదనుకై వెదకు చుండెను అదివర కత డొకసారి పాంచాలదేశముపై దండెత్తెను. ఆ దండయాత్రలో నతనికి రాజ్యలాభ మంతగా లేకపోయినను వాని సైనికులు పర్వతమయమగు తమ గొడ్డుదేశముల నెన్న డెరుగని మహా భోగముల రత్నగర్భమగు హిందూదేశమున ననుభవించుట జేసి యీ దేశమును వదలిపోజాలక దండెత్తుమని తమ యజమానుని బురికొల్పిరి. యజమానుని యొక్కయు సైనికుల యొక్కయు కోరికల కనుగుణముగా ఢిల్లీచక్రవర్తి బందుగుడుగూడ వచ్చి పిలుచుట సంభవించెను. అందుచేత బేబరు దిట్టమయిన సేనం గూర్చుకొని పర్వతములలోనుండి బయటబడి పంజాబు దేశమును గడచి తన్నెదిరింపవచ్చిన సేనల నొకదాని వెనుక నొకటి జయించి క్రమక్రమమున ఢిల్లీ మీదికి వచ్చెను. అట్లు వచ్చివచ్చి పానిపట్టు గ్రామమున లక్ష సైన్యముతో యుద్ధమునకు సిద్ధముగానున్న ఢిల్లీ యిబ్రహీంలోడీని గాంచెను. ఇబ్రహీం రణరంగమున మృతినొంది చక్రవర్తియని యానవాలు పట్టుటకు వీలులేనిస్థితిలో పడియుండెను. బేబరు చక్రవర్తి యగుటచే మసీదులో ప్రార్థనల వినిపేరనే జరిపెను.

మహా సేనాసమేతుడగు ఢిల్లీచక్రవర్తి కాబూలు ప్రభువగు చిన్నదొరచేత నోడింపబడుట హిందువులకు సంతోషకరము గాదయ్యె ఏలయన నిద్దరు గొడ్డుమాంసము దిను పచ్చితురకలే. ఇద్దరు హిందువుల దేవాలయముల నాశనముచేయు ఘాతుకులే. వారిరువురిలో నెవరుగెల్చిన వానిని దరిమికొట్టు భారము రణ సింహుడగు మీవారు రాణా దని జనులు చెప్పుకొనిరి.

అందుచేత రణమల్లుడును తేజోరాశియునగు సంగ మహా రాజు బేబరుపై గత్తికట్టి కయ్యమునకు వెడలెను. ఆ రాజసింహు నకు సాయమై యెనుబదివేల గుఱ్ఱపుదళము, నుత్తమ వంశజు లగు నేడుగురు మహారాజులు, రావు బిరుదములుగల తొమ్మండు గురు సామంతులు, రావలులు రాహూత్తూలను బిరుదులుగల నాయకులు నూటపదునలుగురు నడుచుచున్న కొండలవంటి యేనుగు లైదువందలును వచ్చి సంగరరంగమున నిలిచె. ఈ సేనం గూర్చుకొని సంగుడు మొట్టమొదట బయానా యను నూరికి బోయి యచ్చటి కోటను ముట్టడించెను. ఆ ముట్టడి జరుగుచున్న కాలముననే సంగు డొకనా డచ్చటి పసుపునీటి యేటిలో స్నానము సేయుచుండ గంతమునందలి రక్తరేఖ వెనుక ప్రక్కకుం దిరిగి వీపుపై వ్రేలబడియె, అప్పుడు దన మరణ మాసన్నమైనదని యతడు దెలిసికొని తగు ప్రయత్నము జేయునప్పటి కంతలో బేబరు బయానాకోటను విడిపింపు మని పదునైదువందల సైనికుల నంపెను కాని యా సైనికులలో గొందరు మాత్రమే బ్రతికివచ్చి రాజపుత్రవీరుడు సామాన్యుడు కాడనియు జీతములకొరకే యుద్ధములు సేయు ఢిల్లీసైనికులకును రాజపుత్ర సైనికులకును జాల భేదము కలదనియు జెప్పిరి. మీవారు రాజ్యమున కుత్తరపుసరిహద్దుగా నుండవలయునని సంగుడు కాణ్వాహ యను గ్రామమున గొప్ప మేడగట్టించెను.

ఆ మేడయెదుటనే బేబరుశిబిరము వేయించెను ఫిరంగుల బండ్లను సరకులబండ్లతో గలిపి గొనెసంచులతో గట్టి సేనలో మొదటివరుస నమర్చి వానివెనుక సేనను నిలిపెను. ఆ బండ్లు చాలనిచోట్ల కాపుదల నిమిత్తము గోతులు త్రవ్వించెను. వాని ఫిరంగులలో జయఫిరంగి యనుపేర నొకఫిరంగి యుండెను. దానిని ఉస్తాదా యను సేనానాయకుడొక్కడే మిక్కిలి నేర్పుతో నుపయోగించు చుండునట అతని శక్తియేమోకాని యొక్కమా రాతడా ఫిరంగి దినమునకు బదియారు సారులైనను ప్రయోగింప

గలిగి యుండెనట ఆ యుద్ధము భయకక్షలవారికి గడుబాధకర ముగ నుండెను. కాని పైనుండి చూచినవారికి మిక్కిలి వినోద ముగ నుండెను. ఉభయులు నొకరి కొకరు తీసిపోవువారుకారు జన్మమంతయు యుద్ధములయందే గడపి దేశసంరక్షణము నిమి త్తము రక్తము ధారపోసి యుద్ధములలో నొక కన్ను నొకచేయి యొక కాలు పోగొట్టుకొని యెనుబది గాయములచేత తూట్లు పడియున్న శరీరముగలిగి శూరశిఖామణియను పేరుగాంచిన సంగుడొక ప్రక్కనుండెను. పెద్దపులి మీసములు మెలిపెట్టుట కైన సింగపుజూలు నూడబెరుకుటకైన వెనుకదీయనివారును గయ్యములయందు మడమ దిరుగనివాడును బ్రతికియుండిన మహాకీర్తిని మృతినొందిన వీరస్వర్గమును జూరగొనుటకు సిద్ధ ముగ నున్నవారునగు రాజపుత్రవీరు లనేకులా మహారాజు వెనుక బాసటయై నిలిచిరి. వారందఱు దరతరములనుండి పూర్వులు చేసిన శూరకర్మముల దలంచి గర్వోద్దీపితులై యుండిరి. ఆ రాజకుమార రత్నములు క్రొత్తపెండ్లికూతులను వరించునట్లు మృత్యుదేవతలను గూడ వరించు విద్యను నేర్చికొని వీరపురుషు నకు నంతఃపురమున హంసతూలికాతల్పము శాశ్వతమయిన పాన్పు కాదనియు దమ యాయుధములచే దెగిన పగతుర కళేబరములతో నిండిన యుద్ధభూమియే శాశ్వతమయిన పాన్ప నియు నమ్మిన మహాశూరులు.

ఇక రెండవప్రక్క నున్నవాడో పదునొకండేండ్లప్రాయము ననే రాజ్యమున కభిషిక్తుడైనవాడు పరరాజులపీడవలన పితృ పితా మహార్జితమయిన రాజ్యమును గోల్పడి దేశభ్రిమ్మరియై చిరకాలము గడపినవాడు. అదివఱకు సమర్కమందు నగర మున నతడు రెండుసారులు సింహాసనమెక్కి రెండుసారులు దానిని వదలుకొవలసినవాడయ్యు నెప్పటికైన దానిని మఱల సంపాదించి మఱి చావవలయునని తలంచు చుండువాడు సంగునివలెనే యిల్లువాకిలి లేక గొడ్డగాసికొనియు కొండలవెంబడి

తిరిగియు గొంతకాలము పుచ్చి యెట్టకేలకు 'కాబూలు' నగరమును బట్టుకొని దానికిం బ్రభువై యంతకన్న మంచిదేశమును స్వాధీనముచేసికొనుటకై యదనువెదకుచున్నవాడు. ఈయుద్ధము నాటికైన నతడు నడివయస్సును దాటినవాడు గాక మంచి శరీరదార్ఢ్యముగలిగి శత్రుదుర్నిరీక్షుడై వెలయుచుండెను. బలముగల మనుష్యుల నిద్దరను చెఱియొకచంక బెట్టుకొని కోటగోడలపై బరుగెత్తుటకును వానికి సామర్థ్యముగలదు. అతడెప్పుడు గుఱ్ఱపుజీనుమీదనే కాపురము చేసినవాడని చెప్పవచ్చును. మార్గమధ్యమున నడ్డమువచ్చిన ప్రతిన విని నతడు నిండు వరదలోనైన ననాయాసముగా నీదుకొని పోవునేగాని దోనెలనైన నెక్కువాడు కాడు. అంతటి శూరాగ్రేసరుడయ్యు బేబరు పారశీకభాషలో మృదువయిన కవిత్వము చెప్పగల రసికుడు. ఆతనికి స్వమతాభిమాన మెక్కుడుగ నున్నది కాని యా యభిమానవేషము చేత శత్రురాజులయందు మంచిగుణములేవైన నున్న వానిని మరచిపోవక వానిని మెచ్చుకొనుచు నతడు వ్రాసిన గ్రంథములలో నెక్కు డౌదార్యమును జూపుచు వచ్చెను.

రాణాసంగున కింతకంటె సుగుణవంతుడు నింతకంటె పౌరుష శాలియునగు శత్రుం డెన్నడు దొరికియుండలేరు. రెండు తెగలవారికది మంచియుద్ధమే. రాజపుత్రులందరు తమ దేవాలయముల నెల్ల నేలమట్టముగజేసి దేవతావిగ్రహముల బగులగొట్టి పాడుచేసిన మ్లేచ్ఛులను తమ కులదేవతయగు భవానిమాత తప్పక యడచి తమకు జయమును గలిగించునని నమ్మి ధైర్యముగ నుండిరి. మొగలాయీలు విగ్రహారాధనము చేయు పాపాత్ములగు హిందువుల సంహరించుటకు దోడ్పడుమని అల్లాను ప్రార్థించిరి. ఈ రాజపుత్ర మొగలాయి ప్రభువులు తక్కిన గుణములలో సమానులైనట్లే కైపునకు నల్లమందు మద్యము త్రాగుటలోగూడ సమానులే. పదునైదు దినములవరకు రెరడు సైన్యములు యుద్ధ మారంభింపక నొకదాని నొకటి

చూచుకొనుచు నేది ముందుగా గయ్యమునకు దిగిన నేమి ప్రమాద మగునోయని శంకించుచు నూరకొనిరి. బేబరు సైనికులు కొంతవరకు నిరుత్సాహులయి యుండిరి. ఏలయన వారు తమ యాలుబిడ్డలను గృహములను బాసి చిరకాల మగుటచే నిండ్లపై దృష్టులుబార మిడిమిడి యెండలుగాయు హిందూదేశపు బయళ్లను విడిచి తమ కొండగేహముల కెప్పుడు పోవుదుమాయని బెంగగొని స్వదేశమునకు దోడ్కొని పొమ్మని బేబరును బలవంత పెట్టిరి. వెనుక బేబరు పంపిన పదునైదువందల సైనికులలో హతశేషులువచ్చి సంగుని సైనికుల పోరువిన్న గడగడ వడకు నట్లు తక్కినవారిని భయపెట్టిరి. తురక శిబిరము నంటివచ్చిన జ్యోతిష్కు లెప్పుడు చెప్పినను నీచదశనే గాని యుచ్చదశను జెప్పరైరి. అంగారకు డప్పుడు పడమట నున్నందున వాని కెదుట దిక్కుననుండి యుద్ధము చేయువారికి తప్పక యప జయము కలుగునని వారు నొక్కి పలికిరి.

ఆ రెండువారములలోను రాణాకును ఢిల్లీ చక్రవర్తికిని సంధిమాటలు జరిగినవని రాజపుత్ర చరిత్రకారులు కొందరు వ్రాసిరి. బేబరు తాను విదేశములలో పంచాగ్ని మధ్యమువంటి శత్రుమండల మధ్యమున నొంటిగ నుండుట యెరుంగును. ఈ యుద్ధములో తన కపజయము సంభవించెనా పగతురు నలువురు నాలుగుమూలలనుండి వచ్చి తన్ను చుట్టుకొందు రనియు నప్పుడు తాను కష్టపడి సంపాదించిన ఢిల్లీ రాజ్యము చేయి దాటిపోవుటయేగాక స్వస్థానమైన కాబూలునైన చేరుట సంభవింపదనియు గూడ నతడెరుగును. రాణా సంగుడు చాక చక్యముగలవాడు వివేకియునై మీవారురాజ్యము నిమిత్తము స్వసౌఖ్యమును గణియింపక పాటుపడుచున్నవాడని యతడు వినియుండెను. అందుచే రాజపుత్ర చరిత్రకారులు చెప్పినట్లు భయులు సంధిప్రయత్నములు చేసియుందురనియే మనము నమ్మవచ్చును. ఆ యొడంబడికలో బేబరు కోరిన పద్ధతులన్నియు

రాణా కవమానకరములు గానివియు నతడు తప్పక యంగీకరింపదగినవియునై యుండెను.

పద్ధతులివి 1. పసుపునీటియేరు మీవారు రాజ్యమున కుత్తరపు టెల్లగా నుండవలయును. 2. బేబరు ఢిల్లీరాజ్యము నాక్రమించినందుకు రాణా వారి కేటేట కొంత కప్పము నిచ్చుచుండవలయును. కాని యిట్లు సంధినిగురించి మాటలు జరుగుచుండ సంగుడు బేబరువద్దకు బంపిన రాయబారి తురకలవద్ద లంచము గ్రహించి నీతుడై తన యజమానునిగుట్టు బయలు పెట్టెనని రాజపుత్రులలో నొక వాడుకకలదు. ఆ రాజద్రోహి తారా వంశస్థుడగు శిలాదేవుడనువాడు బేబరు పలుమారు తాను జేసిన తప్పులను గూర్చి నిజమయిన పశ్చాత్తాపమును బడుచు వచ్చెను. దాని కుదాహరణముగ నొక చిన్న కథ గలదు.

అత డదివరకు మద్యపానము విశేషముగా జేసెడు వాడుక కలదు. అది పాపమనియు నా కారణంబున భగవంతునకు దనపై నాగ్రహంబు వొడముననియు దెలిసికొని యత డా దినము మొదలు సారాయములను ద్రాగనని గొప్ప యొట్టుపెట్టుకొని యంతకాలమును సారాద్రాగెడు వెండి బంగారుగిన్నెలు పళ్ళెములు ముక్కముక్కలుగా బగులగొట్టి యా ముక్కలను ఫకీరులకు బీదలకు పంచిపెట్టెను. అంతతో తనివి సనక యతడు గూనలతోనున్న సారానంతయు నేల బారబోయించి యా దినమున దనకు జయము లభించిన పక్షమున మహమ్మదీయుల వద్ద నుండి తాను గ్రహించుచున్న దస్తావేజున్ను కొట్టివేయుదునని ప్రమాణముచేసెను. మాటలతో బోవక కార్యముజేసి చూపిన తమ చక్రవర్తియొక్క మార్గము ననుసరించి సేనాపతులు, సామంతులు, ఉమ్మరావులు, అమీరులు మొదలగువారు మున్నూరుమంది యొక్క దినములోపుగ త్రాగమని శపథము చేసి త్రాగుబోతుతనమును మాని పవిత్రులయిరి. ఇట్లు జరిగిన పిదప బేబరు విచారగ్రస్థులయిన సైనికులను సేనాపతులను

బిలిచి వారికి మతావేశము గలిగించి కయ్యమునకు బురికొల్ప వలయునని తలంచి యిట్లని విజ్ఞాపనము చేసెను.

"ఓ వీరులారా! ఈ ప్రపంచమున బుట్టినవాడు గిట్టక మానడు. ఎప్పుడో యొకప్పు డీలోకమును విడువక తప్పదు, బ్రతికియుండి పరాభవములు పొందుటకంటె చచ్చి గౌరవ మందుట మేలు. నేను చచ్చినను సరే మంచిపేరుతో చని పోయితినా చాలును, భగవంతుడు దయామయుడు, మనమిందు గడతేరితిమా మతముకొరకు మృతినొందిన శూరుల మగుదుము. గెలిచితిమా దేవుని మెప్పించినవార మగుదుము. కాబట్టి మనము మరణమునకు జంకమనియు యుద్ధభూమినుండి వెనుకంజ యిడమనియు నొకమారు ప్రమాణములు చేయుదము"

ఆ పలుకులు విన్నవారి కందరకు పౌరుష మెక్కించెను, సైనికులందరు దమవేదమగు ఖురాను జేతబట్టుకొని యుద్ధమున గెలువవలయు లేక చావవలయునని ప్రమాణములు చేసిరి. ఒడలిలో నూపిరిలేనివాడు సయితము మతావేశముచేత పరవ శత్వము నొంది ప్రాణములపై నభిమానము వదలుకొని ముక్కలను దేరిన పగతురం బొడుచుటకు సిద్ధముగనుండెను. అంతట శత్రువులపయిం బడుటకు వారేర్పాటు జేసికొన్నందున మొనలుతీరినవెనుక బేబరు గుఱ్ఱమునెక్కి సైనికుల కుత్సాహము గలిగించుచు సేనాపతులను నడచుకొనవలసిన పద్ధతులను గరపుచు గొంతసేపు దిరిగెను.

1927 వ సంవత్సరమున మార్చి 27 వ తేది శనివారము నాడు రాజస్థానము యొక్క భాగ్య మెట్లున్నదో నిర్ణయించెడు యుద్ధము జరిగెను. రక్తరేఖ మరియొకలాగైపోయినను మొట్ట మొదట జయ మెప్పటియట్లు రాణా సంగునికే యగునని యెల్లరు భావించిరి. బేబరు చక్రవర్తియొక్క సైన్య మదివరకెన్నడు రాజపుత్రవీరులపోటు చవిచూచి యెరుగదు. నల్లమందు మత్తుతో కన్ను లెఱ్ఱబడ రాజపుత్రయోధులు శత్రువులపయిబడి

కత్తులను రక్తములోముంచి యెత్తుచు వీరవిహారము చేయ నారంభింప దిట్టతనమునకు ప్రసిద్ధికెక్కిన కరకతురక లేమియుం జేయలేక యూరకొనవలసివచ్చెను. పూర్వ మెన్నెన్ని యుద్ధములలో వైరుల యదరిపాటున నడచిన బేబరుయొక్క జయఫిరంగియైన రాజపుత్రుల నించుక యేదుపులో నుంచజాలదయ్యె. ఆ సమయమునెరిగి బేబరు మంచి యుపాయము నాలోచించి తన సేనలో గొంతభాగమును గుంద్రముగా దిరిగివచ్చి రాజపుత్రుల జుట్టుకొమ్మని యానతిచ్చి ఫిరంగులను ముందునకు జరిపించి మూలబలమునకు తుపాకులిచ్చి ముందు నడిపించి బాణవర్షమును గురిపింప నారంభించెను. అప్పుడు రాజపుత్ర సైన్యములో నొక భాగమున కధిపతియైన శిలాదేవు డనునతడు రాజద్రోహము సేయదలంచి గుండె రాయిజేసికొని తన సేనతో బయలుదేరివచ్చి శత్రుపక్షమున జేరెను.

పగతురసేనవచ్చి యాకస్మికముగ వెనుక దాకుటచేతను స్వజనము మోసపుచ్చుటచేతను, తురకలు పట్టినపట్టు విడువక పోవుటచేతను రాజపుత్రసేన యెట్టకేలకు కట్టుచెడి తిరిగి పారిపోవలసివచ్చెను. మహమ్మదీయులు రాజపుత్రసేన నొక మూలకుం దరిమి ఫిరంగులు బారుచేసి కొట్టజొచ్చిరి. అందుచే దాదాపుగా నందఱు హతులయిరి. కొంద ఱెట్టెటో దెబ్బలు తప్పించుకొని పాఱిపోగలిగిరి. వారిలో రాణా యొకడు. ఆ రణమున దగిలిన గాయములచేత కుంటియగుటచే రణరంగముననుండి పారిపోవుట కతని కిష్టము లేకున్నను సేవకులే యతనిని మోసికొని పోయి యపాయమునుండి దాటించిరి. కాని యనేకులు యుద్ధభూమినుండి విడువక ప్రాణములు విడిచిరి. అట్టివారిలో చందావితు వంశస్థుడగు రాజపుత్రవీరు డొకడు మహాశూరులగు మూడువందలమంది చుట్టములతో మృతినొంది రాణావారికి తొల్లి రాజ్యము సేయునప్పు డాలోచనలు చెప్పుటలో నెట్లు ప్రథమగణ్యు డయ్యెనో వారినిమిత్తము ప్రాణములు విడుచుటలో

నల్లే ప్రథమగణ్యుడయ్యెను అతనికి సాయమై మార్వారు రాజ కుమారుడు మఱి యిరువదిమంది రాజకుమారులతోగూడి నేలం బడియుండె. ఈ యుద్ధము జరిగిన తావునకు సమీపముననే బేబరు రణసహతు లయిన రాజపుత్రశూరుల పుఱ్ఱెలతో నొక జయస్తంభమును గట్టించెను.

ఇట్లు సంపూర్ణ పరాజయము నొంది కూరుచున్న చోట నుండి కదలలేని కుంటియయ్యు రాణాసంగుడు శౌర్య గాంభీర్య ములందు సింహమువలె మెలగజొచ్చెను. తలుపు వేసికొని చిత్తూరుకోటలో దాగికొనుట కతని కిష్టములేక కోటతలుపు లెప్పుడు తెరచియుండ వలసినదని యానతిచ్చి తా నెప్పటికైన శత్రువులను జయించి జయధ్వనులతో గోటలో బ్రవేశింతునని చెప్పుచువచ్చె. ఈ పరాజయము వలన గలిగిన పరాభవము పోగొట్టుకొనువరకు యుద్ధభూమిలో నొక గుడారము వేసికొని యదియే యిల్లుగా నత డుండెనట. అది సభకు యుద్ధభూమిలో మృతినొందిన రాజపుత్ర శూరులయొక్క భార్యలు సేనలం బోగుచేసి ఢిల్లీచక్రవర్తిమీదికి జనుమని రాణాకు సమర్పించిరి గాని పరాజయమునొందిన యొక్క సంవత్సరములోనే యతడు పరలోకగతు డగుటచే నాసేనలం గూర్చుకొని తురకలతో పోరు సంతతిభాగ్య మతనికి బట్టదయ్యె.

సంగుడు విషముదిని చచ్చెనని కొందరందురు. కాని యది నిజముకాదు చిన్నతనమునుండియు నిల్లువిడిచి తిరిగి యతడు పడిన కష్టములను మహాయుద్ధములయందు దగిలిన యెనుబదిగాయములను విశేషించి 'కణ్వాషా' దగ్గర జరిగిన యుద్ధమును విషముకంటె నెక్కుడు తీక్ష్ణములై వాని కకాల మరణమును గలిగించెను. మీవారు రాజ్యమును పాలించిన రాణాలలో సంగుడు మహాప్రతాపశాలి. అందుచేత నతడు యందఱికన్న గొప్పవాడని యప్పుడప్పుడు కొందఱనుచుందురు.

అతనివెనుక సింహాసనమునకు వచ్చిన వాని వంశస్థులు సంగుని వలె దృఢచిత్తులై చరించినచో చిత్తూరునకు దీనదశ రాక యుండును.

సంగుని చరిత్రము సంగ్రహముగా జెప్పబడినది గావున నింక నతనివైరియగు బేబరు చరిత్రము నించుక చెప్పవలసి యున్నది. ఇతడు మొగలాయి వంశస్థుడు ఈతని పూర్వుడగు చంగిసు ఖానుడు ఆశియా, యూరపుఖండముల రెండును దండెత్తి మిడుతల దండువంటి తురక సేనలతో నింపి రక్తప్రవాహములు ప్రవహింపజేసి యా నాటి మానవజాతి నంతను గడగడ వడకించిన చండశాసనుడు. అతడు పదమూడవ శతాబ్దముయొక్క ప్రారంభమున హిందూదేశముపై దండెత్తి సింధునదికి బడమట నున్న భూముల నాక్రమించి యెందుచేతనో మనదేశమున నిలువక స్వస్థానమునకు బోయె. వాని తరువాత వాని వంశస్థుడును వానికంటెను గ్రూరుడునగు తామరలేను 1399 వ సంవత్సరమున హిందూదేశముపై దండెత్తి వచ్చెను. ఈతని కాలొకటి కుంటిగ నుండెను. సహజముగ దుర్బలుడయ్యు నితడు మెచ్చదగిన మనోబలముచే మొగలాయీలకెల్లప్రభువై తార్తారుదేశమున నున్న సమర్కండు నగరమున సింహాసనమెక్కి యనేక దేశముల జయించెను. బేబరు తామరలేనున కా అవతరమువాడు. ఇతడు తన వంశస్థులవలె ప్రతాపవంతుడే కాని వారివలె నిష్కారణముగా మానవజాతిని నిర్మూలించునట్టి క్రూరుడు కాడు. ఇతని తలిదండ్రులు చిన్నతనమునందె మృతినొందుటంజేసి బాల్యమునందే సింహాసనస్థుడై పలుమారు రాజ్యభ్రష్టుడై యనేకస్థలముల యందు క్రొత్తరాజ్యములు స్థాపించి యెట్టకేలకు హిందూస్థానముపై దండువిడిసి ఢిల్లీచక్రవర్తి యయ్యెను. ఇతడు ప్రతాపవంతుడగుటయే గాక పారశీక భాషలో మంచి కవనము గూడ జెప్పగల సమర్థుడు. ఇతడు హిందూదేశమును జయించినాడన్న మాటయేగాని జయించినపిదప పట్టుమని పదికాలములపాటు

దేశము నేలలేదు అతడు 1526 సంవత్సరమున చక్రవర్తియై 1530 సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆ నాలుగు సంవత్సరము లైనను మనస్థిమితములేక యుద్ధములోనే గడపవలసి వచ్చెను. ఇతని మరణమును గూర్చి యొక చిత్రకథగలదు. అతని పెద్ద కుమారునకు జబ్బుచేసి ప్రాణముమీదికి వచ్చెనట. కుమారుని యందు బేబరుకు మితిమీరిన ప్రేమయుండుటచే దన కొడుకును రోగవిముక్తినిజేసి తనకాజబ్బు తెప్పింపుమని భగవంతుని ప్రార్థించెనట. అతడు ప్రార్థించినట్లుగానే క్రమక్రమముగా హుమాయూనున కారోగ్యము గలుగుటయు బేబరు జబ్బుపడి మృతినొందుటయు సంభవించెను. ఢిల్లీపాలించిన మొగలాయి చక్రవర్తుల కితడె మూలపురుషుడు.

చిత్తూరు రెండవ ముట్టడి

కణ్వాహాయుద్ధ మైనతరువాత పాడుపడిన స్థలములు బాగుచేసికొనుటకును మరల పూటుబడుటకును రాజస్థానము నకు గొంత విశ్రాంతి కలిగినది ఎవడో యొకవీరుడు మృతి నొందని కుటుంబము గాని గృహముకాని లేకపోవుటచే రాజ స్థానమం దంతట శోకదేవత విహారము చేయుచున్నట్లు కన బడెను. ఆ దారుణయుద్ధమైన తరువాత గలిగిన విశ్రాంతిచే రాజపుత్రస్త్రీలు తమ మగవారలకు జరిగిన పరాభవపు మచ్చను దుడిచివేయగల శూరులగు కుమారులను గని పెంచుచుండిరి.

రాణాసంగుడు పోయిన రెండుసంవత్సరములకే బేబరు చక్రవర్తియు గాలధర్మము నొందుటచే గ్రొత్తగా జయించిన భూములన్నిటిని గలియగట్టుకొని సంరక్షించుకొను భారము వాని కుమారుడగు హుమాయూనుపై బడెను. హుమాయూను ధైర్య శాలియు నౌదార్యవంతుడునై స్వగౌరవము గాపాడుకొను విషయ మున రాజపుత్రు లెంతతీవ్రముగా నుందురో యంత తీవ్రముగ నుండి దయాళువై సర్వజనులచేత బ్రేమింపబడుచు వచ్చెను. రాచరికమున కుండవలసిన కాఠిన్యము మనోధైర్యము చిత్త

నైర్మల్యము మొదలగు గుణములు లేకపోవుటయేగాక తొల్లి వానితండ్రి కభ్యాసములైన నల్లమందు మద్యము మొదలగునవి వాని కలవడెను. అందుచే నతడు స్థిరబుద్ధి లేనివాడై బేబరువలె నలుదెసలం జెదిరియున్న రాజ్యమును కూడగట్టుకొని పాలింప లేకపోయెను.

అదియటుండ రాణాసంగుని జ్యేష్ఠపుత్రుడు రత్నసింగు రాజపుత్రకులజులవద్ద నుండు శౌర్యగాంభీర్యాది సమస్తలక్షణములు గలిగి తండ్రి పరోక్షమున రాజ్యమునకు వచ్చెను. గద్దెయెక్కిన తోడనే యతడు కోటకావలివాండ్ర బిలిచి 'తొల్లి మా తండ్రియగు రాణాసంగుడు తెరచియుంచుమనిన తలుపులు తెరచియే యుంచవలయును. కాని మరల మూయవద్దు వాని నాలాగుననే యుండనిండు. ఢిల్లీ మండూరు పట్టణములే చిత్తూరునగర ద్వారములగుగాక" యనినొక్కి చెప్పెను. కాని యత డెన్నో కష్టము లనుభవింపవలసి వచ్చెను ఆ కష్టములలో గొన్ని స్వయముగా దెచ్చుకొన్నవియు గొన్ని వానియనుచరుల బుద్ధిహీనతచేతను ద్రోహబుద్ధిచేతను దెచ్చి నవియునైయుండె. మొట్టమొదట నతడు నిగ్రహింపవలసిన ప్రబలశత్రువు వాని సవతితల్లియగు జవాహీరుభాయి ఆమె మారువారు రాజుల యాడుపడుచు. తనకు దోచినంతయేగాని యొకరు చెప్పినట్లు వినకపోవుటయు దురాశచే నెప్పుడు కుట్రల జేయుటయు నామెచేయు ప్రధానకార్యములై యుండెను భర్తయగు రాణాసంగుడు మృతినొందినతోడనే జవాహీరుభాయి సవతి కొడుకును రాజ్యభ్రష్టుని జేయదలంచి తన కుమారుడగు విక్రమజిత్తును చిత్తూరుసింహాసనమునందు నిలుపుమనియు నట్లుచేసిన పక్షమున మున్ను మాళవదేశపు రాజగు మహ్మదు చిత్తూరులో విడిచిపోయిన కిరీటమును రంతంబార్ అను కొండకోటను బహుమానములుగ నిత్తుననియు బేబరుచక్రవర్తికి రహస్యముగ వర్తమాన మంపెను. బేబరు పనితొందరలోనుండి తెరపిలేక యామెకు బ్రత్యుత్తరమునైన నొసంగపోవుటచే నామె సంకల్ప మంతరించెను.

ఇది యట్లుండ రత్నసింగు అంబదేశపు రాజు కూతును వివాహమాడదలచి తనకత్తి యక్కడకుఁబంపి యామెను పెండ్లి చేసికొనెను వివాహమాడియు నెంతకాలమునకు నామెను దన వద్దకు దీసికొని రాకపోవుటచే బూందీ సంస్థానాధిపతియగు సురాజమల్లుఁ డా బాలికను వివాహమాడి తన యంతఃపురము నకు దీసికొనిపోయెను ఈ కార్యముచేత సురాజమల్లునకును రత్నసింగునకును మనములలో గ్రోధాగ్నులు పొడమి రవులు చుండెను అట్లుండ రత్నసింగొకసారి వసంతకాలమున నొక యడవిలో వేటాడుటకువచ్చిన సురాజమల్లును నిష్కారణముగ బొడిచి యాతనిచేత మరల నొకపోటుతిని పగతుని చంపిన సంతోషములేకుండ తానును జచ్చెను. రత్నసింగు స్వయం కృతాపరాధమున దెగుటచే జవాహీరుభాయియొక్క చిరమనో రథము ప్రయత్న మక్కరలేకయే సిద్ధించెను. విక్రమజిత్తు చిత్తూరు సింహాసన మెక్కెను విక్రమజిత్తిట్టివాడని నిర్ణయించి వ్రాయుటకు వీలులేదు రాజస్థాన చరిత్రకారులు వానియొద్ద సద్గుణములేవియు లేవనివ్రాసిరి బంధువులయెడను సామంతుల యెడను నిరాదరణ చూపుటయేగాక యతడు నీచులతో సహవా సము చేయుచు రాణాసంగుని కొడుకైనందుకు బ్రజలవలన బొందవలసిన గౌరవమును బొందకనిరసింపబడుచువచ్చె రాజ్య వ్యవహారములను జూడక వస్తాదులను పందెగాండ్రను గలసి యతడు కాలమంతయు నేల వ్యర్థముచేసెనో తెలియదు. ఇట్లు దుస్సహవాసములుచేసి పాడగుచున్నను విక్రమజిత్తు సహజముగ తెలివిగలవాడని యీ క్రింది కథవలన దెలియవచ్చును. అతని కాలమువరకు రాజపుత్రవీరులు గుఱ్ఱములనెక్కి కత్తులు బల్లెములు పూని యుద్ధములు చేయుచుండిరి. రాజపుత్రులు శత్రువులు తుపాకులను ఫిరంగులను బూని యుద్ధము సేయుచు వచ్చిరి. అందుచేత రాజపుత్రులు తరుచుగ నోడిపోవుటయు మహమ్మదీయులు గెల్చుటయు సంభవించెను.

విక్రమజిత్తు బుద్ధిశాలి యగుటచే రాజపుత్రు లెంత శూరులైనను నిప్పులఁజిమ్ము ఫిరంగులు మొదలగు నాయుధములు లేక వట్టి కత్తులు కరాఁచలు బూని గుఱ్ఱములపై నెక్కి యుద్ధము చేసినంత మాత్రమున గెలువజాలరని నమ్మి ప్రాతపద్ధతిని విడిచి క్రొత్తపద్ధతి ప్రకారము నూతనాయుధములను బూనవలసినదని తనవారి నందరిని బురికొల్పెను. క్రొత్తపద్ధతి యనగా రాజపుత్ర శూరులు యుద్ధరంగమున కొందరు గుఱ్ఱములుడిగి ఫిరంగులు కాల్చుటయు మరికొందరు నేలనే యుండి కాల్బలమై తుపాకులతో యుద్ధము చేయుటయు నని దెలిసికొనవలయును. విక్రమజిత్తు చెప్పిన మాటలు రాజపుత్రులకు మిక్కిలి గౌరవభంగమని దోచుటంజేసి వారందరు బుర్రపోయినను గుఱ్ఱములుదిగి కత్తి విడిచి యుద్ధము చేయమని వాదించిరి. అట్టి మోటయుద్ధము వలన గలుగు నష్టమును తుపాకి యుద్ధమువలన గలుగు లాభమును జూపి రాజు వారి నెంతవేడుకొన్నను వినక వారు గుఱ్ఱముల మీదనుండియే శత్రువుల ఫిరంగుల బాలుపడి ప్రాణములనైనను విడుతుము, కాని నేలదిగి తుపాకి చేతబట్టుకొని పరువుప్రతిష్ఠలు జంపుకొనము సుమీ యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. అట్టివారితో వాదించుట నిరుపయోగమని గ్రహించి రాణా వారియెడల నాస వదలుకొని జీతములనిచ్చి కొందరు సిపాయిల నేర్పరచి వారికి నూతనపద్ధతి ప్రకారము యుద్ధము చేయుట నేర్పించెను.

ఈ పనివలన రాజపుత్రులకు మనసులలో రాణాపై క్రోధము నిలిచెను. దానికిదోడు విక్రమజిత్తు క్రొత్తసిపాయిలకు బహుమానములిచ్చి వారిని గౌరవించి వారితో గలసిమెలసి యుండుటచే రాజపుత్రులు తమ క్రోధమును లోలోపల నణచుకొనజాలక పైకి వెడలి రాణాతో గలహమునకు ఢీకొనిరి. రాజ్యమున ప్రతిష్ఠలమందు ప్రజలు రాణాయొక్క యధికారము దిరస్కరించి రాజశాసనముల నతిక్రమించి యుద్యోగస్థులను

బరిహసించి యథేచ్ఛముగ దిరుగజొచ్చిరి. కొండలలో నుండు మన్నెగాండ్రు గుంపులు గుంపులుగ జిత్తూరునగరమువరకు వచ్చి రాణాకన్నుల యెదుటనుండియే ప్రక్కపల్లియల దోచుకొని పశులమందలను దోలుకొని పోవజొచ్చిరి. విక్రమజిత్తు కొండదొంగలను దరిమికొట్టి రక్షింపుడని దన గుర్రపుదళముల కాజ్ఞాపింప రౌతులందరు నవ్వుచు "జీతబత్తెములిచ్చి నిల్పిన క్రొత్త కాల్బలమును బంపుడు మేమేమి చేయగల" మని పలికిరి.

చిత్తూరురాజ్య మట్టి దుస్థితిలో నుండుటచే శత్రువులు తమ తమ ప్రాతపగలు దీర్చుకొనుట కదియే సందని విజృంభించిరి. గుజరాతు దేశప్రభువగు మహ్మదుషా యను తురక కొంత కాలముక్రిందట బేబరుచేత జయింపబడి ఢిల్లీరాజ్యముతో గల్పబడిన మాళవదేశము నాక్రమించుకొనెను అప్పటికి బేబరు చనిపోవుటయు బరమసాధువగు హుమాయూను సోదరులచేతను బంధువులచేతను పలుచిక్కులంబడి మనస్స్విమితము లేక యుండుటయు బహుదూరుషాకు మాళ్వారు బుచ్చుకొనుటకు మంచివీలు కలిగించెను.

ఇట్లు బహుదూరుషా ప్రక్కలో బల్లెమై మునుపు మాళవదేశపు ప్రభువులగు తురకల నిద్దరిని చిత్తూరు రాజులు ఖయిదీలుగా దీసికొనిపోయి వానిలో నొకని కిరీట మపహరించి యవమానించిన ప్రాతవృత్తాంతమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని సాటి తురకలకు జరిగిన దారుణ పరాభవమునకు దగిన ప్రతీకారము జేయుటకు సమయమును వెదకుచు నెట్టకేలకు విక్రమజిత్తొకసారి బూందీ నగరమునకు బోయి యున్నప్పుడు పెద్దసేనం గూర్చుకొని చిత్తూరుపై దండువిడిసెను.

విక్రమజిత్తు సహజముగ తొందరగలవాడగుటచే దన ప్రతికక్షులు తన సేనకన్న నధికసంఖ్య గలవారైయున్నను సరకుగొనక మహమ్మదీయ సైన్యములం దాక నిశ్చయించుకొనెను. విక్రమజిత్తు తత్సమయమున నేమి సేయుటకుం దోచక మనోవేదన నందవలసివచ్చె. కూలికివచ్చిన సిపాయిలు శత్రువుల

గొప్పసేనం జూచి భయపడి పోరుటకు సాహసింపరైరి. రాజపుత్ర సైనికులం బోరుమని రాణా యుడుగు తమ్మవమానించి జీతగాండ్ర బిలిపించిన రాజు పక్షమున నిలిచి పోరనొల్లరైరి. అట్లు పోరక పోవుటయేగాక యా రాజపుత్రులు యుద్ధభూమిని విడిచిపోయి రాణా సంగునకు నొక బూందీ రాజపుత్రికవలన బుట్టిన యొక చిన్నకుమారుని రాణాగా జేయదలచి కోట శత్రువులబారి బడ కుండ గాపాడుటకు జిత్తూరు బ్రవేశించిరి.

ఈ నగరమును గాపాడుట కా మీవారురాజపుత్రులకు రాజ స్థానమునందున్న రాజులందరు సాయపడిరి కణ్వాహా యుద్ధమున దమవారనేకులు నిహతులయినను హతశేషులగు చందావతు స్థులు చిత్తూరు సంరక్షణమునకు మరల సిద్ధపడిరి ఆబూ పర్వతమువద్దనుండి యా ప్రాంతముల నేలుచుండిన రావువచ్చి మీవారునకుం దోడుసూపెను. అట్లే మరి యిరువురు రాజులును దమ ప్రాత పగలు మరచి యీ యదనునవచ్చి మీవారునకు బాసటయై నిలిచిరి. వెనుకటి రాణాయగు రత్నసింగు బూందీ సంస్థాన ప్రభువగు వెనుకటి రావును వేటాడువేళ జంపెను. అతని వెనుక సింహాసనమునకువచ్చిన యర్జునరావు మనసులో నామాట నుంచుకొనక మెరియలవంటి తన సైనికుల నైదు వందలమందిని దోడ్కొని చిత్తూరునకు వచ్చెను. పృథివిరాజు నకును వాని పినతండ్రి యగు సురేశమల్లునకును నెంతెంత మహాయుద్ధములు జరిగినవో పృథివిరాజు సాహసముల జదివినవా రందరెరుగుదురు. ఆ సురేశమల్లుని కొడుకు భాగ్జీ యనునతడు గతించిన కార్యముల దలపక తన తండ్రి చిత్తూరురాణాలు దేశమునుండి వెడలగొట్టిరని క్రోధమునైన నిలుపక దేవలకోట నుండి కొంతబలముం దోడ్కొనివచ్చెను. ఈపైన పేర్కొనబడిన శూరులేగాక మరియు ననేక ప్రభువులు కత్తిగట్టుకొనివచ్చి చిత్తూరును సంరక్షించుచున్న యా దేవత యాపత్కాలమున రాజవంశస్థులను గాపాడకపోదని నమ్మి యుత్సాహముతో

రణోన్ముఖులైరి. కాని ప్రపంచములోనున్న శౌర్యమంతయు ముద్దచేసి యొకచోటికి బేర్చినను బహదూరుషా యొక్క ఫిరంగులముందట నెందుకుం గొరకాదు.

ఆ తురకరాజు తన గొప్ప ఫిరంగులను కోటబురుజుల సమీపమునకు లాగించుకొనిపోయి వాని సేనలో బనిచేయుచున్న పోర్చుగీసువారిచేత గడు నిపుణముగ బనిచేయింపజొచ్చెను. ఒక మూలనుండి దారుణములగు ఫిరంగిగుండ్లు కోటలోనున్న మనుష్యులమీద బడి నాశనము చేయుచుండ రెండవమూల నుండి మఱికొన్ని గుండ్లు వచ్చి కోడగోడలను గుభాలు గుభాలు మని పడగొట్ట జొచ్చెను పూర్వ మల్లాయుద్దీను ముట్టడించి నప్పుడువలెనే యిప్పుడును దక్షిణదిక్కుననున్న కోటభాగము బలహీనమై యుండెను. ఆ వైపు బురుజుమీద బూందీ ప్రభువగు నర్జునరావు తన యైదువందలమంది సైనికులతో నిలిచెను. తురకసేనలోనున్న పోర్చుగీసుదొర యా బురుజుల కెదురుగా నేల సొరంగము ద్రవ్వి యందు తుపాకిమందు కూరి దాని నంటించెను. ఆ గని బ్రహ్మాండము గడగడ వడకునంతటి ధ్వనితో బగిలి దక్షిణదిక్కున నున్న కోట గోడను నలువదియైదుమూళ్ళ పొడుగున గుభాలున కూల్చెను. అతి ధైర్యముతో నా భాగమును గాపాడుచున్న యర్జునరావును వాని జోదులును పేలిపోయి యానవాలైన లేకుండ నశించిరి ఈ రంధ్రమునుండి మహమ్మదీయులు కోటలో బ్రవేశింప జూచుచుండ వీరరసావతారులగు చందావతు వంశస్థులక్కడకువచ్చి శత్రువులు లోన బ్రవేశింప కుండ బోరిరి. ఎక్కడనుండియైన మరికొంతసేన జోడువచ్చిన గాని చిత్తూరుకోట నిలువదని యందరు గ్రహించిరి. అప్పుడు ముఖ్యసేనానాయకు లందరుగూడి సభజేసి యా యాపద గడువంబెట్టుట కుపాయము వెదుకజొచ్చిరి. వారికి మొట్టమొదట యాలోచన జెప్పినది విక్రమజిత్తు తల్లియగు జవాహీరుభాయి. ఆమె మగడు పోయిన స్వల్పకాలములోనే తన సవతికొడుకును

రాజ్యభ్రష్టునిజేసి తన కుమారుని రాజుని జేయుమని తురక చక్రవర్తిని బ్రతిమాలినందుకు నిటీవల జాల పశ్చాత్తాపము నొంది యా సమయమున తన కుమారుని లాభమునుగాని తన లాభమును గాని జూచుకొనక మీవారుయొక్కయు జిత్తూరు యొక్కయు గౌరవమును గాపాడుటకు సమస్త విధముల బాటు పడి తాను యుద్ధమునకు బోవుదునని సేనానాయకులతోజెప్పి వారి నొప్పించి తన మందిరమును తన ఘోషాను విడిచి కవచము దొడుగుకొని యాయుధముల ధరించి కొంతసేన నడిపించుకొనిపోయి యొడలు దాచుకొనక కయ్యముచేసి స్వర్గస్థురాలయ్యెను.

ఈజవాహిరుభాయి గాక రాణాసంగునకు మఱియొకభార్య యుండెను. ఆమెపేరు కర్ణావతి విక్రమజిత్తును రాజుగా నంగీకరింపక యీమెకొడుకగు నుదయసింగునే రాణాగా జేయదలంచి రాజపుత్రవీరులు నానాభాగములనుండి వచ్చి చిత్తూరులో బ్రాణములు విడుచుచుండిరి. వీరస్వర్గమును జూరగొన్న యర్జునరావీ దేవిసోదరుడే. మరణమునకు జంకని శూరుని గర్భమునబుట్టి శూరాగ్రేసరుడగు రాణాసంగుని చెట్టబట్టిన యీదేవియు భయ మెట్టిదో యెఱుగని సాహసికురాలేయై తనప్రాణములు విడువ దలంచెను; కాని చిన్నకుమారుని ప్రాణములు సంరక్షించుట కర్తవ్యమని యూరకొనెను. వీరందఱు గోసటంరక్షణమునకై యుపాయములు వెదకుచుండ కుమారరక్షణమునకై యామె యుపాయములు వెదకితుదకొకటి కనిపెట్టెను.

రాజపుత్రులలో నొక చిత్రమైన యాచారముగలదు. రాజపుత్ర స్త్రీ తన కేదేని యాపద వచ్చినప్పు డాయాపద దీర్పగల సమర్థుడని తనకుదోచిన పురుషుని శరణువేడి వానికి రత్నఖచిత మైన కంకణమునుగాని పట్టుతోరణమునుగాని పంపుచుండును. ఆ పురుషుడే రాజపుత్రుడు గావచ్చును లేక తురకగావచ్చును.

ఆస్త్రీవాని నెఱింగియుండనక్కరలేదు వానిపేరువిని శరణు వేడ వచ్చును ఆ పురుషు డా స్త్రీని జూడవలసిన యావశ్యమునులేదు, ఆ స్త్రీ బంపిన బహుమానము నా పురుషుడు ముంజేతికింగట్టుకొని యామెను రక్షించుటకు కంకణము కట్టుకొన్నశూరుడై యానాడు మొదలామెకు పెంపుడు సోదరుడై యామె యేదిగోరిన నది చేయునట్లు ప్రమాణము చేయును; ఒకవేళ నా స్త్రీ యీ పురుషు నకు ప్రాణహాని కలుగు పనులు చేయుమన్న నతడు చేసి తీర వలయును. ఆపత్సమయమునందున్న స్త్రీ లీవిధముగ గంక ణమును బంపుట తమకెంతో గౌరవమని మహమ్మదీయ చక్రవర్తులు హిందూరాజులుం గూడ దలంచిరి.

కర్ణావతి యీ యాచారము నడపి తన కుమారుని సంరక్షించుకొనవలయునని సంకల్పించి యంతఃపురమున మెత్తని పట్టుదారములతో గడువిన్నాణముగ నొక పట్టుతోరము నల్లి నమ్మికగల యొక బంటును బిలిచి యిట్లనియె. "శత్రు సేనల బారిపడకుండ తప్పించుకొని యెట్లయిన హుమాయూను చక్రవర్తివద్దకుబోయి యీ తోరమును వానికిచ్చి యీతోరము వలన మీవారు రాణీయగు కర్ణావతికి నతడిప్పుడు సోదరుడయ్యెం గావున యాపద గడువంబెట్టవలయునని చెప్పుము" ఆ తోరము దీసికొని యా బంటు నిరంతర ప్రయాణంబుల ఢిల్లీపురమునకు జేరి యా సమయంబున నక్కడ చక్రవర్తి లేమింజేసి యాశా భంగ మొంది యా గ్రామనగరమున బేబరు వేయించిన గులాబి పూలతోటతో నతడు విహారము జేయుచుండునని నిశ్చయించి కాళ్ళీడ్చుకొనుచు నచ్చటికిబోయి యచ్చటను వానిం గానక నిర్విణ్ణహృదయుడై హుమాయూ నా సమయమున పితూరీల నడచుచు రాజద్రోహుల శిక్షించుచు బంగాళా దేశమం దున్న వాడని విని ఉత్తూ రెక్కడ శత్రువుల పాలైపోవునోయను భయము తన కాళ్ళకింతిం తనరాని సత్తువ గలిగింప నెట్టకేల కచ్చటకుం బోయి హుమాయూనుని సందర్శించి యాదేవి యిచ్చిన పారి తోషిక మతనికి సమర్పించెను. సమర్పించుటయు హుమాయూను

మహానందభరితుడై దానిం గ్రహించి యా తోరము ముంజేతికి గట్టుకొని రాజపుత్ర స్త్రీ రక్షణకు దీక్షవహించి "కర్ణావతి కేమి కావలయును, ఆమె యేమడిగిన నది యిచ్చెద చెప్పు" మని యడిగెను. "స్వామీ! ఆమె కేమియు నక్కరలేదు. ఆమె మీ తోబుట్టు వగుటచే చిన్నవాడగు మీ మేనల్లుని రక్షింపుడు. ఇదియే యామె కోరిక" యని యా సేవకుడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆ పలుకులు విని వల్లెయని హుమాయూను బంగాళమునం దింకను దాను చేయవలసినపని యున్నను దానిం గట్టిపెట్టి విపత్సముద్రమునందున్న స్త్రీని సముద్ధరించుట ప్రథమ కర్తవ్యమని నిశ్చయించి మహా సేనాసమేతుడై రాజస్థానమునకు బోవ బయనమయ్యెను.

అప్పటికి బహదూరుషా యింకను జిత్తూరుకోటలో బ్రవేశింపలేదు. హుమాయూ నించుక త్వరపడిన పక్షమున పట్టణము పరులచేతం బడకయుండును కాని యెందుచేతనో పట్టణసమీపమునకు వచ్చియు బహుదూరుషా పయిం బడక కాలహరణముచేసి యుదాసీనుడయ్యెను. మహమ్మదీయ మత ద్వేషులగు హిందువులను గెల్చుచున్న సాటితురకమీద గత్తికట్టి పోరుట తనవంటి తురక కనుచితమనియు మతవిరుద్ధమనియు దలంచి హుమాయూను డట్లుపేక్షించెనని కొందరు చెప్పుదురు. రాజపుత్రులకు బ్రత్యక్షముగ సహాయము సేయకున్నను ఢిల్లీ చక్రవర్తి యిట్టి యకార్యములు చేసినందుకు బహుదూరుషాను మిక్కిలి చీవాట్లుపెట్టి యధిక్షేపించెనందురు.

కోటలోనున్న రాజపుత్రులు లోపలిబలము క్రమక్రమముగ క్షీణమగుటయు పయి సహాయము రాకుండుటయు జూచి చిత్తూరున కంత్యకాల మాసన్నమయినదని గ్రహించి సర్వము సిద్ధముచేసికొనిరి. బాలుడగు నుదయసింగుని విశ్వాసముగల యొక సేవకున కప్పగించి పగతురచేత జిక్కకుండ నావలకు దాటించి తొల్లి లక్ష్మసింగునకు గలిగిన దేవతాసాక్షాత్కారమును

జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని తమకు రాజుండవలయునని రాజపుత్ర సేనాపతు లెవ్వని రాజుం జేయుదమని యోచించుచుండ దేవల కోటనుండి వచ్చిన సురేశమల్లుని కుమారుడు భాగ్జీ యనునతడు ముందరికివచ్చి నేను చిత్తూరు రాజులకు రక్తస్పర్శగల జ్ఞాతి వర్గములోనివాడను. నేను నాయకుడై మిమ్ము నడపెద. నన్నుం రాజుం జేయుడని కోరగా నప్పుడు యథావిధిగా పట్టాభిషేకము చేయుటయు వీలులేక వారందరు వానిని రాణాగా నేర్పరచిరి. కోటగోడ లొక్కటొక్కటిగా నేలం గూలజొచ్చెను. చిత్తూరు నలుమొగంబులును శత్రువులు చుట్టుముట్టిరి. ఒక్కగడియలో కరకుతురకలు బెబ్బులులవలె వచ్చి కోటలో బడుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. అప్పుడు స్త్రీలు ప్రత్యేకముగా చితుల నేర్పరచుకొని యందుబడి చచ్చుటకు వీలులేదు. అందుచే పుట్లకొలది యెండుపుల్ల లొక్కచోట కాడుగా పరికించి దానిపై బారువుల కొలది తుపాకిమందు పోయించి రాణీ కర్ణావతి పదమూడువేల రాజపుత్ర స్త్రీలతో గూడి యా కాడుం బ్రవేశించి చిచ్చుపెట్టుకొని యగ్నిహోత్రమున కేకాహుతి సమర్పించెను. మిగిలిన స్త్రీలు కొందరు విసముదినియు కొందరు ఖడ్గములతో బొడుచుకొనియు కర్ణావతి మార్గము ననుసరించిరి.

ఇట్లు నిశ్శేషముగ నంతఃపుర కాంత లందరు గులాచారము నడిపి గౌరవంబును నిలుపుకొన్న పిదప హతశేషులగు రాజపుత్ర వీరులు నిర్విచారముగ రక్తాంబరములు ధరించి యాయుధపాణులై మృత్యుదేవతం దృణీకరించి కోటతలుపులం దీయించి ముట్టడివేయు మ్లేచ్ఛసైన్యముపయిం బడిరి. ఆ దినము ముప్పదిరెండువేల రాజపుత్రులు దేశాభిమానము నిమిత్తము ప్రాణములు విడిచిరి. రాజస్థానమునందున్న శూరు లందరు నానాడు పంచత్వము నొందిరి.

అనంతరము బహుదూరుషా చచ్చినవారితోడను చచ్చుచున్న వారితోడను నిండియున్న చిత్తూరుకోటలో పదునైదు

దినములవరకు కొలువుదీర్చి యుండెను. అట్లుండ హుమా యూను దండెత్తి వచ్చుచున్న వాడనువార్త విని దానికిందగిన ప్రయత్నముల జేయ నారంభించెను బహుదూరుషాయొక్క సేనలో పోర్చుగీసు వారు కొందరుండి ఫిరంగులను మిక్కిలి నైపుణితో బ్రయోగించి కోట లోబరచుకొనిరి. అందుచే నతనికి పోర్చుగీసువారి మీదను వారి ఫిరంగుల మీదను గడు విశ్వాస ముదయింప నతడు వారెంత చెప్పిన నంత సేయుచుండెను. ఆ పోర్చుగీసువారి సహాయమున హుమాయూను రాక నడ్డగింప గల శిబిర మొకదానిని నిర్మించి దడులు గట్టించి కందకముల ద్రవ్వించి యా శిబిరము దుర్భేద్యముగ జేసిరి. దానిబలము జూచుకొని బహదూరుషా యింక తాను సురక్షితుడ ననుకొని నిర్భయముగ నందు గూర్చుండెను.

ఆ వ్యూహము పన్నిన నేర్పరులు మిక్కిలి బుద్ధిమంతులే యగుదురు. కాని శత్రువులు లోపలికివచ్చుట యెంతకష్టమో లోపలివారు బైటికి బోవుటయు నంతియే కష్టమనుమాట వారు మరచిరి. వ్యూహము పన్నిన యతడు పరాజయము గలిగినప్పుడు సేన పారిపోవుటకు దగిన వీలుండునట్లు పన్నవలయును, పోర్చుగీసువారు బహదూరుషా సేన కట్టివీలును కలుగజేయరైరి. హుమాయూను సేనలు నాలుగుదెసలం జుట్టుముట్టి యెక్కడ చూచిన దామెయై కనబడుచుండెను. తన సేనలకు తిండిసరకు లంతకంతకు తరిగిపోవుటయు వానిని దెప్పించుకొనుటకు మరల వీలులేకపోవుటయు సేన యావలకుం బారిపోవుటకు దుస్సాధ్యమగుటయు శత్రుసేనను జయించుట స్వప్నవార్త యగుటయు నెరిగి బహదూరుషా తన యవస్థకు దానే సిగ్గుపడి యైదుగురు బంట్లను సాయము దీసికొని మారువేసము వేసికొని యర్ధరాత్రమున నావలబడి ప్రాణములు దక్కించుకొని సేన కర్మము సేనదని యూరకొనెను. సేన మేలుకొని ప్రభువును

గానక వానకు గరిగిపోయిన యుప్పులాగున నదృశ్యమయ్యెను. బహదూరుషా కష్టపడి జయించిన చిత్తూరుకోట హుమాయూనుని స్వాధీనమయ్యెను.

బహదూరుషా తరుమబడి యొక నెలవునుండి యొక నెలవునకు బరువులెత్తుచు గొంతకాలమున కెచ్చట గానబడడయ్యె. హుమాయూను సమయమునకువచ్చి చిత్తూరునగరమును గాపాడలేకపోయినను బహదూరుషా యొక్క మంత్రుల తెలివి తక్కువ ప్రయత్నమువలన వానిం గెలిచి వాని రాజ్యములగు మాళవ ఘూర్జర దేశములను స్వాధీనము చేసికొనియెను. తన సహాయమును గోరిన కర్ణావతిదేవి మృతినొందుటచేతను నామె కుమారుడగు నుదయసిం గెచ్చటనున్నవాడో తెలియక పోవుట చేతను హుమాయూను దేశములందున్న విక్రమజిత్తును బిలిపించి రాణాగ జేసెను. మొదట చిత్తూరు రాజ్యము యొక్క నాశనమునకు గారకుడైన బేబరు యొక్క కుమారుడే మరల చిత్తూరు రాజ్యమునకు సంరక్షకుడై యుపకారముజేసి విక్రమజిత్తును సింహాసన మెక్కించి యతడు తనకు మిత్రుడు విధేయుండు నగునట్లు లేర్పాటు చేసెను.

ఉదయసింగు కథ

చిత్తూరుయొక్క రెండవముట్టడి ముగిసినకొలది కాలము లోనే విక్రమజిత్తు మరలవచ్చి సింహాసనమెక్కి పరిపాలన మారంభించెను. కాని యత డనుభవించిన కష్టములను నత డించుకేనియు బుద్ధి దెచ్చుకొనక మునుపటివలెనే మంత్రులను సామంతులను రాజబంధువులను నవమానించుచు వచ్చెను. వానికి లోబడిన రాజపుత్రప్రభువు లందరు విక్రమజిత్తును బారదోలి చిత్తూరు సింహాసన మెక్కగల సాహసుడు మరియొకడు లేమిచే గొంత కాలమువరకు నత డేమిచేసిన నదియే సహించి యుండిరి. విక్రమజిత్తుయొక్క సవతి తమ్ముడగు నుదయసిం

గప్పటి కారు సంవత్సరముల వయసువాడు. అతనిని రాజుగా జేయుదమన్న నట్టి బాలకుని రాజుగా జేయవలసిన సమయముగాదు.

ఒకనాడు విక్రమజిత్తు నిండుకొలువుండి యజమీరుదేశపు రాజుపై నెందుకో గోపించి వానినొక దెబ్బకొట్టెను. అది చూచిన తోడనే సభాసదులయిన రాజపుత్ర ప్రభువు లందరు నొక్కమారు దిగ్గునలేచి సభవిడిచి యావలకు బోయిరి. ఆ యవమానము నొందిన యజమీరు రాజు కడు వృద్ధుడు, గౌరవనీయుడు నిండు కొలువులో సాటిదొరల యెదుట నట్టి యవమాన మెవరికైనను దుస్సహమే. అందులో విక్రమజిత్తే యా యవమానమునకు గారణు డగుటచే రాజపుత్రుల కోపమునకు మేరలేకపోయెను. అంతియగాక యా పరాభవము నొందిన రాజపుత్రుడు తొల్లి రాణాసంగుడు తలదాచుకొనుటకు పంచయైన లేక నడవులం దిరుగులాడుచున్న కాలమున వాని కభయమిచ్చి సాయముచేసిన శ్రీనగరరాజు, సంగు డాతనియెడ గృతజ్ఞుడై వానిచేసిన మేలుం దలంచి వాని కజమీరు రాజ్యము బహుమానముగా నొసంగెను.

రాజపుత్ర వీరులు కొలువువిడిచి యావలకు బోయినతోడనే చందావతు కులజుడగు వీరుడు తక్కినవారిం జూచి యిట్లనియె. "సోదరులారా! ఈవరకు మనము పువ్వు వాసన జూచితిమి. రేపు ఫల మనుభవింపవలయును గదా!" అనవుడు నజమీరు రాజు పండు రుచియు నిప్పుడే తెలియుచున్నదని మెల్లగ ననియెను ఈ మాటలు చెవినిబడినతోడనే రాజపుత్రవీరుల కందరకు విక్రమజిత్తుపై యలుక నినుమడింప కోపావేశమున విక్రమజిత్తుయొక్కగాని సంగుని వంశస్థులలో నెవనియొక్కగాని యధికార మంగీకరింపగూడదని యందరు ప్రతిన జేసికొనిరి. ఆ ప్రతినానంతరమున మరల నెవ్వని రాణాగా జేయవలయునని సంశయ ముదయించెను. ఈ వరకు సంగుని కుమారులిద్దరు పడుచు తనపు గరువముచేత విజృంభించి రాజవంశమున

కప్రతిష్ఠయు రాజ్యమునకు దురవస్థను సంఘటించిరి. అందుచేత మరల రాజ్యము సుప్రతిష్ఠముగ జేయగల బాహుశాలి యుండిన గాని వారి మనంబునకు దృప్తిగలుగదు. అట్టివా డెవ్వడని యోచింపుచుండ వారి మనంబుల కొక్క పురుషుడు పొడకట్టెను సంగుని సోదరుడును మహాబల సంపన్నుడును సాహసికాగ్ర గణ్యుడును దిగంతవిశ్రాంత కీర్తియునగు పృధివిరాజు కొక కుమారుడు గలడు. వానిపేరు వనవీరుడు. హిందీభాషలో వానిని బన్బీరు డందురు అతనిని చిత్తూరు రాజ్య సంరక్షకునిగా నేర్పరచు టుచితమని వారు నిశ్చయించిరి. అతడు బలసంపన్నుడును సింహవిక్రముడు నగు పృధివిరాజునకు గుమారుడు నగును, గాని దాసిపుత్రుడగుటచే వానిని వారు రాణాగా జేసికొనజాలక కొన్ని సంవత్సరములపాటు చిత్తూరు రాజ్యమున కతడు సంరక్షకుడుగా నుండి దానిని గ్రమస్థితిలోనికి దెచ్చిన పక్షమున నింతలో నుదయసింగు యుక్తవయస్కుడై పరిపాలనకు దగినవా డగునో కాడో తెలిసికొనుటకు వీలుగలుగునని నిశ్చయించిరి.

వనవీరుడు తొలుదొల్త సందేహించి సూర్యవంశప్రదీపకులు మహా సాహసులు నగు చిత్తూరు రాజులు పాలించిన రాజ్యమును తనవంటి హీనకులజుడు పాలింపదగదనియు గావున తనకది యిష్టములేదనియు వారిం బ్రార్థించెను. కాని రాజపుత్రవీరు లందరు జిత్తూరు రాజ్యము యొక్క దురవస్థను వర్ణించిచెప్ప రాజ్యలక్ష్మి నట్టి దురవస్థనుండి తప్పింపగల సమర్థు డతడు తక్క వేరొకడు లేడని నొక్కిపలికి బ్రతిమాలుటనే వారిమాటం ద్రోసిపుచ్చలేక యెట్టలేక కత డంగీకరించెను.

కార్యగతు లిట్లుండ విక్రమజిత్తుని సవతితమ్ముడగు నుదయసింగు పసిబాలుడగుటచే రాజపుత్ర ప్రభువులుచేయు కుట్రలెరుగక యాకలి యగునప్పుడు భుజించుటయు వేడుక గలిగినప్పు డాడుకొనుటకు నిద్రవచ్చినప్పుడు పవ్వళించుటయు వ్యాపారములుగ నంతిపురమున పెరుగుచుండెను. తల్లిదండ్రులు

చిన్నతనమందే గతించుటచే పున్నయను నొకదాసి వానికి దల్లియై పెంచుచుండె. అది తల్లిగా తన యీడువాడగు దాని కొడుకు తనకుం జెలికాడుగ నుదయసింగు క్రమక్రమముగా నభివృద్ధి పొందుచుండె

ఒకనాడు సాయంకాల మెప్పటియ ట్లంతఃపురసేవకుం డగు మంగలి ఉదయసింగునకు నన్నముదెచ్చి పెట్టి యారగింప జేసెను. రాజపుత్రగృహములలో మంగలివాండ్రు తక్కిన పనులకు దోడుగ వంటలుగూడ చేయుదురు. ఉదయసింగు భోజనముచేసియొకపాన్పుపై నిద్రపోయెను. వాని మంచముప్రక్కనే దాసీపుత్రుడును పండుకొని నిద్రించెను. పున్నయు దన కన్నకుమారునికన్న నెక్కుడుప్రేమం బెనుచుకొనుచున్న రాజకుమారుని గాపాడుకొనుచు నించుక మేలుకొనియుండె. అట్లుండ నాకస్మికముగ నంతఃపురమునుండి గోలయు రోదనము విన వచ్చె. పున్న తొందరపడి యదియేమో తెలిసికొనుటకు లేచి చెవియొగ్గి వినజొచ్చెను సాధారణముగ నంతఃపురములో దప్పుచేసిన బానిసలను శిక్షించునప్పుడును నంతఃకర్త్రియగు సవతులొండొరులతో కలహించునప్పుడును నార్తనాదములు వినబడుట కలదు; కాని యానాటిధ్వను లట్టివిగా నుండవయ్యె. శ్రవణదారుణమై గర్భనిర్భేదకమై వినబడిన యా రోదనము మరణసంబంధమైనదిగా గ్రహించి పున్న యేదో యుపాయము వాటిల్లెనని తలంచి తాను తన జాగ్రత్తమీద నుండెను.

అంతలో వంటలవాడగు మంగలి పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచువచ్చి యాకళవళమునకు గారణ మేమని పున్న యడుగ నిట్లనియె "నీ వెఱుగనేయెఱుగవా ? ఈ మూల నుండుటచే నీకేదియు దెలియలేదు గాబోలు! మనదొరలందఱు విక్రమజిత్తును సింహాసన భ్రష్టునిజేసి వనవీరుని చిత్తూరునకు సంరక్షకుడుగా నేర్పఱచిరి. ఆవనవీరుడె రాజ్యము స్వాధీనము చేసికొని విక్రమజిత్తును వధించినాడు ఆ రాజు నిమిత్తము వాని భార్యలు చుట్టములు నేడ్చుచున్నారు. ఈ రోదన మది"

ఆ పలుకులు విని పున్న నిశ్చేష్టయై యేమియు దోచక పండుకొనియున్న రాజపుత్రుని జూచి తనలో "విక్రమజిత్తును జంపినవా డుదయసింగును బ్రతుకనిచ్చునా? రాచపురు గేది మిగిలినను వనవీరునకు క్షేమకరము గాదుగదా" యనుకొని చప్పుచప్పున రాజపుత్రుని మేననున్న విలువగల బట్టలు నగలు నొలిచివైచి వానినొక పండ్లగంపలో పండుకొనబెట్టి మీది కొన్ని యాకులను పండ్లను గప్పి యది యొరులకంట బడకుండ జాగరూకతతో దీసికొనిపొమ్మని మంగలి వాని కప్పగించి "నీవీ క్షణమే యిచ్చటనుండి పోయి నదిలో నిసుకతిప్పమీద నీ గంప పెట్టుకొని కూర్చుండుము నేనుం ద్వరలోవచ్చి మిమ్ముం గలసి కొనియెద" నని చెప్పి వానిని సాగదోలెను.

మంగలి యా గంపెత్తుకొని కావలివాండ్ర యెదుట నుండియే యనేక కవాటములు దాటిదాటి కోట వెలుపలికిం జనియెను. రాజభటులు వానిం జూచి రాజులు తినగా మిగిలిన కూరలు నన్నము మంగలి తన యాలుబిడ్డల నిమిత్తము పట్టు కొని పోవుటకు నిత్యము జరుగుచుండుటచే నా దినమునుగూడ నట్లే మంగలి కొనిపోవుచుండ బోలునని గంప పరీక్షించి చూడకయే వానిని విడిచిపుచ్చిరి. పున్న యింకను కొంతపని చేయవలసియున్నది. రాజపుత్రుని మీదనుండి తీసిన విలువ బట్టలు తన కొడుకునకు దొడగవలసి యుండెను.

ఆ బట్టలు నిద్రించియున్న తన కొడుకునకు విసవిస దొడిగి రాబోవు దురవస్థ కెదురుచూచుచు నామె గూర్చుండెను. అంతట యచిరకాలములోనే యామెకు మనుష్యుని యడుగుల చప్పుడు వినబడియె. వనవీరుడు తలుపులు దీసికొని ఖడ్గపాణియై యామె యెట్టయెదుట నిలిచి "అమ్మి! నీ యధీనమునందున్న రాజకుమారుడేడీ? ఉదయసింగును నాకు జూపు" మని గంభీర ధ్వనితో బలికెను. కన్నకడుపగుటచే యా దాసి హృదయము నీరైపోయినందున నేమియుం బలుకజాలక యొక్క నిముస

మూరకుండి పిమ్మట ధైర్యము దెచ్చుకొని యతడే రాజ కుమారుడని చేతితో నిదురించుచున్న తన కొడుకుం జూపెను. క్రూరకర్ముడగు వనవీరుడు ఖడ్గముతో వానితల రెండు ముక్క లుగ నరికెను. నిదురించుచున్న దాసిపుత్రుడు నిదురించు చుండగనే కన్నతల్లి కన్నులముందట యొక్క కేకవేసి ప్రాణములు విడిచెను. వనవీరుడును రాజ్యము నిష్కంటక మైనదని నమ్మి తాను రాణానైతినని సంతసించి సంతుష్టితో నంతఃపురము విడిచిపోయెను.

రాజకుమారుడు బ్రతికియుండిన పక్షమున దనవంటి దీనుల ననేకుల కన్నవస్త్రములిచ్చి పోషింపగలడని యెంచి దాసియగు పున్న తనకు జిత్తూరు రాజకుటుంబమువారు చేసిన మేలు మరువక కృతజ్ఞత గలిగి రాజపుత్రుని ప్రాణములు గాపాడుటకై తన కుమారుని ప్రాణముల నర్పించి యుత్తమ చరిత్రగలదై యెల్లరచేతం గొనియాడబడుచున్నది. రాజకుమారు నకు దహనక్రియలు వాని ఠీవికి దగినంత గొప్పగా జరుపబడెను. అవి ముగియువరకు పున్న కన్నీరు సంతతధారగా గారునట్లేడ్చి యనంతరమున క్రొత్తరాణావద్దను తక్కిన రాజబంధువులవద్దను సెలవుగైకొని రాచనగరుబాసి యావలకుం బోయెను పోయి పురము వెలుపల నేటిలో నిసుకతిప్పమీద గంపతో దనరాక కెదురుచూచుచున్న మంగలిం గనుగొనియె. నల్లమందు పెద్ద మోతాదు ప్రయోగించుటచేతనో మరి యే కారణముచేతనో యుదయసింగు గంపలోనుండి యంతవరకును మేలుకొనలేదు. మారుమూల త్రోవలంబడి నొరుల కంటబడకుండ నడచి యా పున్న మెల్లమెల్లగ దేవలనగరం జేరెను. ఆ నగరము జిత్తూరు రాజ్యము నిమిత్తము తన ప్రాణముల విడిచిన బాగ్జీయను శూరశిఖామణి కుమారుడు పాలించుచుండెను. ఆతనివలన రాజపుత్రునకు సంరక్షణము జరుగునని దాసి పుట్టెడాస పెట్టు కొని యరిగెను. ఆ రాజును రాజకుమారుని దాసిని సత్కరించి

యాదరించెను. కాని చండశాసనుడు వనవీరునకు జడిసి తన రాజ్యమునం దా రాకుమారుని నిలిపిన పక్షమున దేవలకోట చిత్తూరునకు సమీపమున నుండుటచే నావార్త వేగులవాండ్ర వలనగాని మరియొకరివలనఁగాని వనవీరునకు దెలియకపోదనియు దెలిసినచో నతడు తన కెగ్గుసేయుననియు జెప్పి వారిం దన రాజ్యమున నుండనీయక వేరొకతావునకుం బంపె. దాదియు మంగలియు మరల గంప నెత్తుకొని పయనమై యిట్టట్టు దిరిగి దంజరుపురమను గ్రామము చేరిరి.

ఆ యూరిరాజు నుదయసింగునకు దగ్గరిచుట్టమేకాని తాను బలవంతుడను కాననియు బాలునకు శరణమిచ్చినట్లు దెలిసినచో వనవీరుడు తన ప్రాణముల దక్కనీయడనియు గావున దాను సహాయము చేయజాలననియు జెప్పి యతడు వారి నక్కడ నిలువనీయక పయనముచేసి వేరొక తావునకు బంపెను.

ఇట్లిరువురుచేత నిరాకరింపబడియు పున్న మనోధైర్యము విడువదయ్యె మున్ను పృథివిరాజు కొంతకాలము వసియించిన కమలమియరు కోటలో నా కాలమున జైనమతస్థుడగు నొక వర్తకుడు కొంతసేనం గూర్చుకొని వాసముచేయుచుండెను. శూరులమని వీరులమని చెప్పుకొను సమయమగునప్పుడు రాజ పుత్రునకు శరణ మొసంగలేని యా క్షత్రియుల నాశ్రయించుట కన్న మతాంతరుడగు కోమటి నాశ్రయించుటయే యుక్తమని తలంచి పున్న బాలుని మంగలిని వెంటబెట్టుకొని కమలమియరు కోటకు బయనమయ్యె.

ఆ పున్న తానెంత రాజపుత్ర స్త్రీయైనను ఉక్కునరములు నిండు పౌరుషముగల మగవానికన్న తానెంత ధైర్యము గలదైనను నొరులెరుగకుండ నా మహారణ్య మధ్యమున నా కొండలమీద కనుమలం గడచి శిఖరంబుల నెక్కిదిగి సెలయేళ్ళ దాటి ఘాతుమృగంబుల బారినుండి తప్పి యెట్లు కమలమియరుకోట జేరినదాయని యా చిక్కుమార్గముల నెరిగినవారంద రాశ్చర్య

పడకపోరు. ఆమె యసహాయురాలై యా వనమధ్యమున బోవు నప్పుడు ఘాతుక మృగంబుకన్న నెక్కుడు ఘాతుకులగు భిల్లులు మొదలగు నడవి మనుష్యులు సహిత మామె కథను విని జాలిపడి యామెకుం దోడుపడిరి.

పూర్వకాలమున బప్పరావులకు భిల్లు డొకడు మొగమున టీకావేసి, యనగా నెర్రని చిహ్నమువేసి జాతి కతడు రాజనిచెప్పి వానికి లోబడియెను. అట్లే యాభిల్లులందరు నుదయసింగు తమకు రాజని యంగీకరించి వానికిం దోడ్పడుదుమని వాగ్దానము చేసిరి. కమలమియరు కోటలో జైనుమతస్థుడగు కోమటి యసాసా యనునత డొకనాడు తల్లియుం దానును కూరుచుండి మాట లాడుచుండగా తన నిమిత్త మొక యాడుదివచ్చి వేచియున్నదని విని యామెను లోపలికి రమ్మని యానతిచ్చెను. అప్పుడు మేలిముసుంగు వేసికొనియున్న యొక రాజపుత్ర స్త్రీ వాని యెట్ట యెదుట నిలిచెను. నావల్ల నీకేమి కావలయునని యసాసా యడుగ నామె తన ప్రక్కనున్న రాజకుమారు నెత్తుకొని "యితడు నీ రాజు, యీ బాలకుని రక్షింపు" మని యా బిడ్డను వాని పాదములపై బడవైచెను. అసాసా కొన్ని ప్రశ్నలడిగి పున్న వలన బాలకుని వృత్తాంతమంతయు నెరిగి యేమిచేయుటకు దోచక కళవళ పడజొచ్చెను. స్వామి భక్తినిబట్టి చూచినను మతమునుబట్టి చూచినను గౌరవమును జూచినను బాలకుని రక్షించితీరవలయునని యతనికి దోచెను. కాని దుర్జను డగు వనవీరునితో గయ్యమునకు గాలుద్రవ్వుట కిష్టములేదు. జైను మతస్థునకు రాజపుత్రున కున్నంత సమరోత్సాహము లేదు. అదిగాక రాదలంచిన యవస్థ తనస్వవిషయము కాకపోవుటచే నసాసా యుద్ధమునకుమొదలే సమ్మతింపడయ్యె. అందుచేత నతడు సందేహించుచు దీర్ఘాలోచనము చేయుచు ననేక కష్ట ములు పడిపడివచ్చిన పున్న కేసిచూచుచు తనకు రాగల యిక్కట్టులనెల్ల జెప్పుచు గాలయాపనము చేయుచుండ

నంతలో నతనితల్లి కుమారుని పిలిచి 'నాయనా' యేలసందే హించి భయపడెదవు? స్వామిభక్తిగలవారు కష్టముల గణింపరు గదా, ఇతడు నీ రాజగు సంగునికుమారుడు. మనయదృష్టము బాగున్నచో మనకే జయము కలుగగూడదా, యని పలికి వాని కుత్సాహము గలిగించెను. అసాసా తల్లిపలుకులచే రోషము దెచ్చుకొని వారి కభయ మిచ్చెను. కాని మహాసాహసికురాలగు నా స్త్రీ యింతకంటె నెక్కువకష్టమగు పని యొకటి చేయవలసి యుండెను ఉదయసింగు నాడు మొదలుకొని యసాసాయొక్క మేనల్లుడని చెప్పుటకువారు నిశ్చయించిరి. అసాసా కోమటి యగుటచేత నతనివద్ద రాజపుత్ర స్త్రీ పరిచారికగా నుండిన లోకు లనుమానింతురు. అది కారణముగా తన కొడుకునైనం జంపు కొని వానినే నమ్ముకొని యున్నయాదాది యాబిడ్డను విడిచి పోవలసి వచ్చెను. బాలకుని విడువలేక విడువలేక వున్న యెట్టెటో విడిచి కన్నులు వాచిపోవున ట్లేడ్చి యెక్కడనైనం బాలుడు బాగున్న చాలునని యథేచ్ఛం జనియెను.

ఆ కొండలో నుదయసింగు పెరుగుచుండ బంధుగులందరు నతడు వనవీరునిచేతిలో మృతినొందినాడని యొక్క యేడుపేడ్చి యూరకొనిరి. వనవీరుడును రాజకుటుంబములో వారి నందర గడతేర్చి తన పదవి దిట్టపరచుకొని తాను దాసిపుత్రుడనుమాట మరచి రాజపుత్రప్రభువుల యనుగ్రహముచేత దనకింత మహై శ్వర్యము పట్టినదని తలంపక తానా గర్భశ్రీమంతుడే యనుకొని గర్వించి తిరుగజొచ్చెను. అతని రాజ్యసంరక్షకునిగా నేర్పరచిన రాజపుత్ర ప్రభువు లందరు దమచేసిన లోపమునకు పశ్చాత్తాపము నొంది రాజపుత్రవంశమెల్ల నిర్మూలింపబడిన దనుకొని చేయునది లేక యెట్టెటో యేడుసంవత్సరములు వాని పాలనకు లోబడి యుండిరి.

అటులుండ నొకమారొకపండుగకు కమలమియరు కోట కనేక బంధువులు వచ్చి యసాసా చేత సత్కరింపబడి విందుల

నారగించిరి. వచ్చిన రాజపుత్రుల కందరకు లోపలమందిరము నను తనవర్ణమువారగు వర్తకులకు మరియొక మందిరమునను నతడు వడ్డనల జేయించెను. భోజనమువేళ నసాసా మేనల్లుడు రాజపుత్రుల బంతిలోనికి బోయి యచ్చట నొకకంచములో పెరుగన్నము తిన నారంభించెను. ఆ బాలుడు కోమటి యను కొని వానిని పంక్తిబాహ్యుడుగా నెంచి యావలకుం బొమ్మని రాజపుత్రులు కొందరు బ్రతిమాలిరి. కొందరు వేడుకొనిరి, కొందరు బెదరించిరి, బాలుడు వేడికోలు వినిపించుకొనడయ్యె, బెదరింపులకు బెదరడయ్యె, అసాసా యా బండబాలు నేమియు సేయలేక యూరకొనియె నని కొందరు తలంచిరి. అందులో నొకరిద్దరు బుద్ధిమంతులు బాలునియొద్ద కోమటిగుణము లేవియు లేకపోవుటచే నతనికి నసాసాకు నేమియు సంబంధము లేదని నిశ్చయించిరి.

అనంతరము కొంతకాలము జరుగ నొకనాడు కమల మియరు మార్గమున నొక రాజపుత్రుడు మార్గవశమున బోవుచు దనరాక నసాసాకు దెలియబరచెను. వానిని సగౌరవముగ దోడి తెచ్చుట కసాసా తన మేనల్లుని పంపెను రాజచిహ్నములు ధీరలక్షణములు గల యా బాలుని ముఖవైఖరిజూచి యా వచ్చిన యత డాశ్చర్యపడి యత డసాసాకు చుట్టము గాడని నమ్మి వాని వృత్తాంతము దెలుపుమని యసాసాను నొక్కి యడిగెను. అసాసాయు దగినపని చేయవలసిన కాలము వచ్చినదని గ్రహించి యా బాలుడు తన మేనల్లుడు కాడనియు సంగుని మూడవ పుత్రుడగు నుదయసింగనియు జెప్పి నిజము నొప్పుకొనియెను. ఈ వచ్చిన రాజపుత్రవీరుడు తొల్లి రాణా హమీరునకు వితంతు వయిన తన కూతునిచ్చి వివాహముచేసి వంచించిన మాల్ దేవుని వంశస్థుడు సోనిగుర్రయను సంస్థానమునకు ప్రభువు.

ఈ కొండకోటలో సంగుని కుమారుడగు నుదయసింగు వసించుచున్నవాడన్న వార్తలు దేశమంతట కొలది కాలములో

నలముకొనెను. ఆ మాట నిజమో యబద్ధమో తెలిసికొని రాజ పుత్రుని కన్నులార చూచుకొనుటకై మీవారునుండియు దక్కిన సంస్థానములనుండియు రాజపుత్రప్రభువులు విరామములేక కమలమియరునకు రాదొడగిరి. ఇటులుండ చందావతు కులస్థు డగు రాజపుత్రప్రభువు వనవీరునివలన పరాభవమునొంది వానిని విడిచి కమలమియరుకోటకువచ్చి రాజపుత్రుని కలిసికొనెను. వాని పరాభవకారణ మిది. పూర్వమునుండి మీవారు రాణా రాజబంధువులను విందులకు పిలిచినప్పుడు తన కెవ్వరిమీద నత్యంత గౌరవము గలదో వానిని గౌరవించుటకు తనకంచములో నుండి కొంచె మెంగిలియన్నము వానికి బంపుట యాచారమయి యుండెను. ఈ యాచారము రాణా సరిగా నడుపనప్పుడు రాజ పుత్ర వీరు లనేకపర్యాయములు రాణాపై గోపించుచువచ్చిరి.

ఒకమా రొక రాజపుత్రవీరుడు తనకు రాణా పంపవలసిన యన్నము మరియొకనికి పంపుటచే గోపించి విందారగింపకయే లేచి పోయెను. వనవీరుడు తన స్థితిని మరచి తాను నిక్కముగా రాణాయే యనుకొని యా యాచారమును నడుపజూచి తన యెంగిలి యన్నము మీవారు ప్రభువులగు కొందరికి పంపగా వారా యుచ్ఛిష్టమును గుడువక యూరకొనిరి అభిమాన ధను డగు చందావతు వంశజుని గారవించుటకు మరియొకమా రెంగిలి యన్నమును పంప నతడు కోపోద్దీపితుడై యా కంచము పొత్తును నిరాకరించి మీదు మిక్కిలి యిట్లని వానికి వర్తమాన మంపెను. "బప్పరావుల వంశస్థుని యుచ్ఛిష్టము దినుటయే మాకు గౌరవము కాని దాసీపుత్రుని యెంగిలికూడు తినుట మాకు గౌరవము కా" దని చందావతు వంశస్థుడు చివాలునలేచి [illegible] యూరికిబోయి వనవీరునకు లోబడక వానిని రాజ్యభ్రష్టుని [illegible]కై యోచించుచు సంగుని కుమారుడు కమలమియరు [illegible]వాడని విని మహానందభరితుడై యచ్చటికిజనియె. [illegible]గూడ ననేక రాజపుత్రు లా కోటకుంజని కొలువు

దీర్చి కర్తవ్యము విచారింపదొడంగిరి. అప్పుడు పున్న వెనుకటి మంగలిం దోడ్కొనివచ్చి యా కొలువుకూటమున నిల్చి రాజ పుత్రుని పూర్వవృత్తాంత మంతయు వానికిం బూసగుచ్చినట్లు చెప్పి వనవీరుడు విక్రమజిత్తును వధించిన నాటిరాత్రి చంప బడిన బాలుడు తన కుమారుడుగాని రాజపుత్రుడు కాడనియు గడుపుదీపియైనను మానుకొని తాను రాజపుత్రుని రక్షించితి ననియు నతడు సంగుని కుమారుడగు నుదయసింగనియు గోమటి మేనల్లుడు కాడనియు బ్రమాణముఁజేసి వానికి నమ్మకము పుట్టునట్లు పలికెను. అక్కడకువచ్చిన రాజపుత్ర ప్రభువులలో నప్పుడు చోహణవంశస్థుడగు వీరుడుండెను. అతడు చిత్తూరు రాణాలకు దగ్గరచుట్టము, కులవృద్ధుడు, అసాసా యా సభవారి యెదుటకువచ్చి యా బాలుడు తన మేనల్లుడు కాడనిచెప్పి వానిని చోహణవంశస్థుడగు రాజపుత్రులకు జేతిలో జేయిఁవేసి యుప్పగించి తన భారము తొలగినదని సంతసించెను.

అప్పుడా వృద్ధరాజు బాలుని గౌగలించుకొని యతడు తన యేలినవాడని వానితో గలిసి వాని యెంగిలియన్నము భుజించెను. అప్పు డుదయసింగు మొగమున లత్తుకటీకా యనగా రాజ చిహ్న ముంచబడెను. వెంటనే యచట జేరిన రాజపుత్ర ప్రభువు లందరు నతడు తమ రాజని వాని పాదములకు సాగిలబడి మ్రొక్కిరి.

ఉదయసింగునకు సహాయముచేయ మిత్రులు వందల కొలదివచ్చి వానికి గావలసిన సాధనసామగ్రు లన్నియు సమర్పించిరి. అట్లు వచ్చినవారిలో మొట్టమొదటివాడు ముందుగా నీబాలుని వృత్తాంతము బయలుపెట్టిన సోనిగుఱ్ఱ సంస్థానప్రభువు. అతడు రాణాతోగలియుటయేగాక తనకూతు వానికిచ్చి వివాహము చేయదలచెను; సోనిగుఱ్ఱ ప్రభువు బలవంతునితో సంబంధ బాంధవ్యములుండుట యుదయసింగుయొక్క ముఖ్యబంధువులు దానిని

కాని యీ సోనిగుఱ్ఱ ప్రభువుయొక్క వృద్ధప్రపితామహుడగు మాలదేవుడు తన పితంతుపుత్రికను రాణా హమీరునకు మోసమున వివాహము చేసినప్పుడు హమీరు మహాకోపోద్దీపితుడై తన సంతతివారెవ్వరు మాలదేవుని సంతతివారితో వియ్యమందగూడదని శాసించెను. ఆ మాట కొందరు రాజపుత్రవృద్ధులు జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని యుదయసింగు సోనిగుఱ్ఱప్రభువు కూతునుబెండ్లి యాడగూడదని పట్టుపట్టిరి. అయిన నుదయసింగుని బంధుమిత్రులు కలిసి యోచించి సోనిగుఱ్ఱ ప్రభువుతో వియ్యమొందుటవలన గలిగెడు ననేక లాభముల నుగ్గడించి హమీరుని శాసనము రెండువందల యేండ్లనాటి దనియు దేశకాల పాత్రములనుబట్టి తామది మార్చుకొనవచ్చుననియు నప్పటి స్థితిని జూచిన పక్షమున రాణా హమీరే తన ప్రతిన మార్చుకొనుననియు నొక్కి చెప్పి యా పట్టుపట్టినవారి నొడంబరచి వివాహముచేసిరి.

ఉదయసింగున కన్నియు శుభసూచకములే యయ్యెను. ఆ దినములలోనే వనవీరుడు తన కూతునకు వివాహచేసి యామెకు నైదువందల గుఱ్ఱములను బదివేల యెద్దులపైవేసిన యమూల్యవస్తువులను సారె పంపెను. ఉదయసింగుని మిత్రులు కొంద రాదారి నడ్డముగొట్టి యా సరకులను దోచుకొని ఉదయసింగు వివాహమునిమిత్త ముపయోగించిరి. ఇరువురుతప్ప పేరు ప్రతిష్ఠలుగల రాజపుత్రులందరు వివాహమునకు వచ్చిరి. వివాహమహోత్సవములు మహావైభవముతో జరిగినపిదప పెండ్లికి రాని యా యిరువురు దొరలకు బుద్ధిచెప్పుటకై తక్కిన రాజపుత్రులు వారిపై దండువెడలిరి. ఆ యిరువురిలో నొకడు రణరంగమున వధియింపబడెను. రెండవవాడు తెలివిగలిగి యుదయసింగునకు లోబడియె. వనవీరుడు ఇరువురు రాజపుత్రులకు సహాయము చేయదలచి తన సేనలం గూర్చుకొని పోయెను. కాని మంచిసమయమున వాని సైనికులే వానిని విడిచి పగవారితో గలిసినందుకు నతడు నిర్విణ్ణుడై పారిపోయి చిత్తూరు కోటలో దాగెను.

రాజపుత్రు లెన్ని ఫిరంగులుతెచ్చి యెన్నియేండ్లు కోట ముట్టడించినను వనవీరుడు నిశ్చయముగా గోటలో సురక్షితుడై యుండవచ్చును. కాని వనవీరుని మంత్రి పైకి తన స్వామి శిష్టముగనున్నను లోలోపల నుదయసింగునకు కడుగూర్చును. ఒకమారు చిత్తూరుకోటలోనున్న వనవీరుని సైనికులు భోజన సామగ్రులు కావలసి యుండినందున వేయిబండ్లమీద సరకులు వచ్చుచున్నవని మంత్రి వనవీరునితోజెప్పి తలుపులు పూర్తిగా దీయించెను. వేయి బండ్లను గోటలో బ్రవేశించినపిదప బండ్లలో నుండి సరకులకుమారు వేయిమంది రాజపుత్ర వీరులు వడివడి దిగి కావలివాండ్ర నందఱ దెగటార్చిరి.

ఉదయసింగు విజయుడై భేరి భాంకరణములతో గోటలో బ్రవేశించెను. వనవీరుడు వెనుక విక్రమజిత్తును నుదయసింగును జేసినట్లు వాని నప్పుడు రాజపుత్రప్రభువులు చేసినచో బాగుండును; కాని తామే వాని జిత్తూరు సంరక్షకునిగా నేర్పరచినందున తామే వానిం జంపుట యనుచితమని కరుణించి వానిం గడతేర్పక సకుటుంబ సపరివారముగ కోటవిడిచి యావలకు బొమ్మని వానిని విడిచిరి. వనవీరుడును రాజ్యభ్రష్టుడై బంధువిరోధియై నిర్భాగ్యుడై యసహాయుడై తన వస్తువులను దాను తీసికొని కోట విడిచి దక్షిణహిందూస్థానమునకుం బోయి యచ్చట నొక చిన్న సంస్థానమున కధిపతియై కాలము సుఖముగ గడిపెను. ఉదయసింగు చిత్తూరు రాణాయయ్యెను పున్న యనగా హిందీభాషలో వజ్రమని యర్థము. ఆశబ్దమునకు నిజముగా పున్న దగినది యగుటచే నామెకీర్తి యాచంద్రార్కము లోకమున నిలుచుగాక !

చిత్తూరు మూడవ ముట్టడి

చిత్తూరు దేశములోని సమస్త జనులకు గన్నులు చల్ల బడునట్లు ఉదయసింగు రాజ్యపాలన మారంభించెను ఆతడు చిత్తూరునకు వచ్చిన సంవత్సరమే చిత్తూరుకోటను పూర్ణముగ

బాడుచేసిన యొక మహాశత్రువు జన్మించెను. ఆ శత్రువు ప్రసిద్ధి కెక్కిన అక్బరు చక్రవర్తియే.

ఉదయసింగు కొండకోటలో గోమటియింట బెరుగు చున్నప్పుడు ఢిల్లీలో మార్పు లనేకములు జరిగినవి. హుమాయూను చక్రవర్తి పరమసాధు వగుటచే దనమీద పితూరీలుచేసి జనులను తనపై దండెత్తివచ్చి తన్ను జాలచిక్కులు పెట్టుచువచ్చిన తమ్ములను క్షమియించి కనికరించి యెప్పటియట్లు గౌరవమున జూడదొడగెను. యుద్ధములో నత డెంత శౌర్యవంతుడై యొడలు మరచి పోరుచేయునో తదితర కాలములయందు నత డంత భోగపారాయణుడై నిశ్చింతతో గాలము పుచ్చును. వేయేల? వాని దయాస్వభావమును వాని సోమరితనమును తుట్టతుదకు వానిని సింహాసన భ్రష్టుని జేసినవి. అతడు కష్టపడి చెమట యూడ్చి మాళవదేశమును జయించెను. కాని లొంగినదానిని పూర్తిగ లోబరచుకొనక సంతోషపరవశుడై బంధుమిత్రులతో విందుల నారగించుటతోను మహా భోగములతోను గాలము వెళ్ళబుచ్చెను.

ఇట్లుండ 'షర్ఖాను' అను పఠాణిజాతిలో జేరిన యొక తురక బంగాళమునందు చక్రవర్తి యధికారమునకు తిరుగుబాటు చేసి యొక సేనం గూర్చుకొని దానిం జయించి తాను నవాబగుటకు దలచుచుండెను. వెనుక హుమాయూను బంగాళా దేశమును జయించుచుండగా జిత్తూరునుండి కర్ణావతీదేవి వానిని రమ్మని వర్తమాన మంపుటయు నతడు బంగాళము పరిగ లోబరచుకొనకయే కర్ణావతి కుమారుని రక్షించుటకు ద్వరపడి చిత్తూరునకు బోవుటయు జదువరులంద రెరుగుదురు. షర్ఖానుడు రేగినవాడని వినినతోడనే హుమాయూను సేనాసమేతుడై వాని నణచుటకు బంగాళమునకు బోయెను. అత డక్కడకు బోయిన తోడనే తొల్లి వానిచే దెబ్బతిని రాజ్యమును విడిచి యనామకుడై యెందో బడగియున్న బహదూరుషా మరల దలయెత్తి గుజరాతు

మాళవదేశముల నాక్రమించుకొనెను హుమాయూను కనబడిన తోడనే షర్ఖాను కొంచెము వెనుకదీసెను. చక్రవర్తియు బంగాళ మున బ్రవేశించి పగతుడు పారిపోయెనుగదా యని గర్వించి యెప్పటియట్లు భోగాసక్తుడై కేళీవినోదములతో గాలము బుచ్చు చుండెను. వాని జాడయెరిగి షర్ఖానుడు దారి లరికట్టి చక్రవర్తికి ఢిల్లీకి నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగకుండ నాటంకము గలిగించెను. హుమాయూనుని తమ్ము లప్పుడయినను వానికి సాయము చేయరయిరి. అందొకడు హుమాయూను సేనకు భోజన పదార్థములు నంపుదునని వెళ్ళి యాగ్రామనగరమున దానే చక్రవర్తినని లోకులకు జాటబంచెను. రెండవసోదరుడు గద్దె యెక్కిన యాతమ్ముని నావలకు బారదోలెను. కాని గట్టిపగతు డగు షర్ఖాను విషయమున నేమియు జేయడయ్యె. అందుచే హుమాయూను తన పగతునితో సంధిచేసికొనవలసి వచ్చెను. అంతట సంధిమాటలు జరుగుచుండగా బ్రాతపగలు మరచిపోయి హుమాయూనుని సైనికులు శత్రుసైనికులతో మనసిచ్చి మాట లాడుచుండగా నాకస్మికముగా నొక్కనాడు షర్ఖానుడు తన సైనికులం దీసికొని చక్రవర్తి సేనపయింబడి నిద్రపోవుచున్న సిపాయీల నందరను గటికవాడు మేకలం గోసి చంపినట్లు చంపెను. అప్పుడు హుమాయూను బ్రాణములు దక్కుటయే దుర్ఘటమయ్యెను.

పరాజయమునందిన యా చక్రవర్తి తాను తప్పించుకొని పారిపోవుట కేయుపాయమును గానక గంగానదిలో దుమికి యీదిపోవుటకు బ్రయత్నించి మిక్కిలి శ్రమపడుచుండగా నీళ్ళ కావడివా డొకడువచ్చి మేకతోలుతో గుట్టిన యొకసంచి తెప్పగా చేసి దానిపై హుమాయూనుని గూర్చుండబెట్టి యెట్టెటో నావలకు దాటించెను. అవలబడి యతడొక సంవత్సరము మంచి సైన్యమును పోగుచేసి రాజపుత్ర వీరులకు నిలయమని పూర్వము పేరుపడిన కన్యాకుబ్జ నగరమువద్ద షర్ఖానుని గలసికొని యుద్ధముచేసెను. అత డప్పుడు తెచ్చినసైన్యము వెనుక వాని

తండ్రియగు బేబరు తీసికొనివచ్చిన సేనవంటివి. ఆ సేనలో లెక్కలకు లక్షమంది బంట్లుండిరి కాని వారందరు చావుపేరు చెప్పిన నదలి పారిపోవువారే. అందుచే గొందరు యుద్ధ ప్రారంభముకన్న మున్నే యాచోటు విడిచిరి. కొందరు శత్రువుల మొదటి ఫిరంగిచప్పుడు వినినతోడనే గుండెలు చెదరి చెల్లాచెదరై సిగ్గులేక కాలికొలది పరుగెత్తిరి. హుమాయూను మరల ప్రాణ ములతో దాటిపోయి కొలది పరివారముతో నొక తావునుండి మరియొక తావునకు బోవుచు నుండుట కిల్లులేక భగవంతునిపై భారమువేసి తిరుగుచుండెను.

ఎంత మెత్తని మనసుగలవాడైనను హుమాయూనునివద్ద తండ్రికడనున్న పట్టుదలయు బ్రజ్ఞయు గొంతవరకున్నట్లు గనబడుచున్నది ఏలయన నతడు తనకు కలిగిన దుఃఖముచే నుత్సాహభంగము నందక నాపగలు గడచుచు క్రొత్తస్నేహితుల సంపాదించుకొనుచు దారపుత్రాది వియోగదుఃఖము ననుభ వించుచు పదునైదు సంవత్సరములు గడిపెను. మొట్టమొదట కొంతకాల మత డతి దారుణములగు దుఃఖముల ననుభ వించుచు నెప్పటికప్పుడు తల గొట్టుకొనిపోవునట్టి యాపదలను గడచుచు సింధుదేశమునందు రాజపుత్రస్థానమునందు గల యెడారులలో దిరిగెను. ఆ యవస్థను గనిపెట్టి రాజపుత్ర ప్రభువులు చక్రవర్తికి తమ యోపికకొలది ధనమును సైన్య మును నిచ్చి సాయముచేసి వానిని సింహాసనప్రతిష్ఠితుని జేసిన పక్షమున మొగలాయి వంశస్థులు సూర్య చంద్రవంశస్థుల నెల్లకాలము కృతజ్ఞులై యుందురు. కాని యట్లు జరుగలేదు. హుమాయూను సహాయము చేయుమని జసల్మీరు సంస్థానప్రభువు నడుగ తన కతనితో స్నేహముచేసికొనుట కిష్టములేదని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అనంతరము చక్రవర్తి మార్వారు సంస్థాన ప్రభువగు రావుమాల్దేవును దోడుపడుమని యడుగ నతడు సహాయము జేయకపోవుటయే గాక మీదుమిక్కిలి యా హుమాయూనుంబట్టి చెరసాలలో బెట్టింప బ్రయత్నించెను.

ఆ చక్రవర్తి రాజ్యభ్రష్టుడై తిరుగుచున్న కాలముననే యొక మహమ్మదీయ యోగికూతురు హామిడా యనునామె వానిని మోహించి తినుట కన్నము నిలుచుటకు నీడలేని యా రాజును వివాహము చేసికొనియెను మంచియవస్థలో నున్నప్పు డెందరు భార్యలైన రావచ్చును, దురవస్థలో నున్నప్పుడు మరల రాజ్య ప్రాప్తి యగుననియైన లేనపుడు తనయంతనేవచ్చి తనతో గలిసి తన కష్టములనే యనుభవించుటకు దన్ను వివాహమాడిన యా కాంతను వెంటబెట్టుకొని హుమాయూను ప్రాణభీతి బరుగెత్త నారంభించెను.

ఆ బాలిక కష్టదినములు వెంటనే బయలుపడెను. దేశమునం దెచ్చట దలదాచుకొనుటకు వీలులేక యా దంపతులు స్వసంరక్షణ నిమిత్తము సింధుదేశపు టెడారిం బ్రవేశించిరి. ఈ యెడారి నీళ్ళులేని సముద్రమయి యంతము లేనిదై యుండెను. ఇందు ప్రచండవాయువు లప్పుడప్పుడు వీచుచుండెను, ఆ గాడ్పులు విసరునపు డిసుకనేలనుండి నూరడుగుల యెత్తు వరకు బెద్ద కెరటములాగున లేచి బాటసారులను మట్టిలోగప్పి చంపివేయును. అక్కడక్కడ నెన్నో యామడల కొకచోట నొక నూయి యుండును. అది రమారమి యెనుబది నిలువుల లోతు గలిగియుండును. అందుచే నా యెడారిలో నీరు దొరకనే దొరకదు. ఇట్లు దుర్గమమగుటచేతనే యీ యెడారి మరణ భూమియని పేరు గలిగినది. ఎంతో జాగ్రత్తతో బోయినవారికే యనేక యాపదలు సంభవించుచుండును ఇట్టి భయంకర ప్రదేశమును క్రొత్తభార్యను కొలది పరిజనమును వెంటబెట్టుకొని హుమయూను బ్రవేసించెను నడచినకొలది మధ్యమధ్య వారికి యెండమావు లగపడి భ్రమపెట్టి మోసముచేయుచు వచ్చినవి.

వారి ప్రయాణములు వారి గుఱ్ఱముల బలముసే యాధారము చేసికొనియుండెను. అవి కదలలేకపోయిన వారి ప్రయాణములు తుదముట్టినవని చెప్పవచ్చును. మార్గ మధ్య మున వడగొట్టి యెవడైన పడిపోయెనా వానిగతి యంతే. కాని

తక్కినవారు వానికొరకాగుటకు వీలులేదు. ఒకనాటి యర్ధ రాత్రమున హుమాయూను గుఱ్ఱమునెక్కి స్వల్ప సేనాపరివార సమేతుడై కుటుంబము తోడ్కొని యమరకోటయను నగరమును జేరుటకు బయనమై పోవుచుండెను. అప్పుడాయన యెక్కిన గుఱ్ఱము మార్గాయాసమునబడి చచ్చెను. చక్రవర్తి తనకుం దోడై వచ్చుచున్న "టార్డీబేగ్" అనువాని యొద్దకు బోయి దృఢముగా నడచుచున్న యాతని గుఱ్ఱమును తనకిమ్మని యడిగెను చక్రవర్తి యాదినములలో మిక్కిలి యల్పుడగుటచే "టార్డీబేగ్" వానిమాట లెక్కసేయక నిర్దయాత్ముడై నేనియ్యను పొమ్మని బదులు చెప్పెను.

మాల్దేవుయొక్క సైనికులు హుమాయూనుం బట్టుకొన వలెనని వెనువెంట దరుముకొని వచ్చుచుండిరి కాబట్టి యెక్కుటకు గుఱ్ఱమైనను లేని యా చక్రవర్తి వెంటనే యపాయము తప్పించుకొనుటకొక యొంటె నెక్కెను అతని యవస్థ జూచి జాలినొంది పరిజనులలో నొకడు నీడంకోలా యనువాడు గుఱ్ఱముమీదనుండి తన తల్లిని దింపి యా గుఱ్ఱమును చక్రవర్తి కిచ్చి చక్రవర్తి యెక్కిన యొంటెమీద యామె నెక్కించి యామె ప్రక్కనే పాదచారియై తాను నడచెను. వారు పోయెడు దారి జలశూన్యమగు గొప్ప యెడారి యగుటచే దాహమునకు నీరు దొరకక కొందరు మృతులైరి కొందరు పిచ్చివాండ్రయి కేకలు వేయ నారంభించిరి ఆక్రందన ధ్వనులతోడను హాహాకారముల తోడను నింగి నిండిపోయెను. ఈ కష్టములకు దోడు పగవారు దానవుకు వచ్చిరను వర్తమానము దెలిసెను. యుద్ధము చేయ గలవారి నందరిని పయనము మానిపించి తన వద్దనున్న స్త్రీలను సామగ్రులను సాగిపొమ్మని పంచెను. శత్రువు లెంతసేపటికి రానందున చక్రవర్తి తన కుటుంబ మెట్లున్నదో చూచుటకు ముందు వెళ్ళెను. ఆ కారుచీకటిలో హుమాయూను సైనికులలో గొందరు దారితప్పి శత్రువుల కంటబడిరి. అప్పుడు రాజపుత్రు లకు మొగలాయీలకు నొక చిన్న యుద్ధము జరిగెను. మొగలా

యీాలు ప్రాణములపై నాసవిడిచి ఘోరముగబోరి రాజపుత్ర సేనాపతిం జంపి సేనం బారదోలి వారి యొంటెలను గుర్రములను సామగ్రులను దోచుకొనిరి.

ఎన్నిదొరికినను మూడుదినములవఱకు నీటిచుక్కయైన వారికి దొరకదయ్యె. నాలుగవనాడు వారికి గన్నులపండువుగ నొకబావి గనబడెను అది యెంతలోతున్నదో చెప్పజాలము కాని మోటగట్టి నీళ్ళుతోడునప్పుడు బొక్కెనపైకి వచ్చినదని మోట యెద్లను తోలువానికి తెలియజేయుటకై మాట వినబడక పెద్ద భేరీ వాయించవలసి వచ్చెను. యిట్లతిప్రయత్నమున వచ్చిన యా నీటినిమిత్త మడివఱకే నోళ్ళు తెఱచుకొనియున్న యా జనులలో గొందఱు దాహాతురులైనిలువలేక తిన్నగా బొక్కెన నూతి యంచువఱకు రాకమునుపే దానిపయింబడి నీరు త్రాగబోవ వెంటనే యాత్రాడు తెగిబొక్కెన నూతిలోబడెను. బొక్కెనతో గూడ కొందరు మనుష్యులా నూతిలోబడి మృతినొందిరి. కొందరు మితిమీరిన దాహబాధ కాగలేక నాలుకలు దెరచుకొని వగర్చుచు వేడియిసుకపైబడి దొర్లసాగిరి. మరికొందరా బాధ కోర్వలేక నూతిలో గుభాలున నురికి తక్కినవారికంటె త్వరగా ప్రాణములు విడిచి సుఖపడిరి మరునాడు వారు మరల నొక నీటిపట్టుం జేరిరి గాని వారి దురవస్థ వెనుకటిదినముకంటు తక్కువకాలేదు.

అదివరకు చాల దినములనుండి నీరుద్రాగి యెరుగక పోవుటచే నొంటెలు నీరు పోసినతోడనే మితిమీర ద్రావి యెక్కసముచే యెన్నియో తక్షణమే మృతినొందెను. ఆ యొంటెలవలెనే మనుష్యులును గొందరు నీరుత్రావిన కొంతసేపటికి గుండెల బరువువలన బాధపడి చనిపోయిరి. ఎట్టకేలకు హుమాయూను కొందరు పరిజనులతో చచ్చిచెడి యమరకోట జేరెను. అమరకోట మృతుదేవత కోటలలో నొకటియని చెప్పదగియున్నను అక్కడికోట యిటుకగోడలు రాతి బురుజులు చుట్టుగుడిసెలు గలిగి దర్శనీయముగ లేకున్నను నిరాధారులగు నా జనులకు నయనోత్సవము గావించెను. ఆ యూరి కుత్తరమున మంచినీళ్ళ

కాలువ యొకటి యుండెను. హుమాయూను పరిజనులందరు దమ కా దినము పండగదినమట్లు భావించి కరవుదీర నీత్రావి సుఖించిరి. ఆ యూరి రాజు వారిబాధలు తొలగించుటకు తనకు జేతనైనంతపని చేసి చక్రవర్తికి విధేయుడై యుండెను. హుమాయూనుని క్రొత్తభార్య యగు హామిదా నిండుచూలాలై యా యెడారులలో మగవారికంటె నెక్కుడు ధైర్యముగలిగి యద్భుత శక్తి బయనముచేసి దారుణ కష్టముల గడచి యమరకోటజేరెను. అక్కడవారున్నకాలముననే 1542 వ సం॥ అక్టోబరు నెలలో నక్బరుపుట్టెను. అతడు చక్రవర్తి చూడామణి యనియు రాజన్య చూడామణి యనియు భరతఖండమును బాలించిన దొరలలో నగ్రగణ్యుడనియు పేరువడసెను. తన భార్యలను బిడ్డలను ప్రాణప్రదాతయగు నమరకోట రాజు సంరక్షణములోనుండి హుమాయూను బయన మారంభించెను. ఇట్లు కొంతకాలము తిరిగితిరిగి యతడు పారశీకదేశము జేరి యా రాజు ననుగ్రహమున తన పిత్రార్జితమగు కాబూలు గాంధార దేశములను జయించెను. అది మొదలతడు కొంచెము నిలువద్రొక్కుకొని క్రమక్రమముగా బలపడజొచ్చెను. వాని సోదరులలో గొందరు మృతినొందిరి, కొందరు రాజ్యభ్రష్టులై దేశముపాలైరి.

ఇక్కడ ఢిల్లీలో షర్ఖాను హుమాయూనుం బారదోలి గద్దె యెక్కి ధర్మాత్ముడై దేశమును జక్కగా పాలించి చివరకు యుద్ధములలో మృతినొందెను వాని వంశస్థులు నీతిదూరులు బలహీనులు నగుటచే రాజ్యము వారికి దక్కదయ్యె. ఆ యప్రయోజకులు దేశమునంతయు బాడుచేసి యరాజకమగునట్లు గావించి ప్రజల కరాతులగుటంజేసి యాయద నెరిగి హుమాయూను ముందుగా పాంచాలము జయించి తరువాత శత్రువుల నోడించి ఢిల్లీని పట్టుకొని మరల చక్రవర్తియయ్యెను. అతడు మరల సింహాసన మెక్కినపిదప జిరకాలము రాజ్య మేలలేదు. గద్దెయెక్కిన యారు నెలలకే యతడు తన మేడమీది స్ఫటికపు

రాళ్ళమీదినుండి జారి మెట్లమీదనుండి దొర్లి క్రిందపడి తత్కార ణమున కొన్ని దినములలో మృతుడయ్యెను

అతని యనంతరమున రాజ్యమును వహించినయతండు తొల్లి యమరకోటలో నుదయించిన బాలుడే. తండ్రి పోయి నప్పటి కతడు పదమూడేండ్ల ప్రాయమువాడు. అక్బరు పాంచా లమును ఢిల్లీని మరియు దండ్రిపాలనము క్రిందనున్న కాబూలు గాంధారములను జేకొనియెను. చిత్తూరు బాలించుట కుదయసిం గెంత చిన్నవయస్సులో నారంభించెనో యక్బరు ఢిల్లీ నేలుట కంత చిన్నతనమున నారంభించెను. వీరిరువురు వేరువేరు స్వభావములవారు.

ఉదయసింగు రమారమి ముప్పది సంవత్సరములు రాజ్య పాలనము చేసియున్నను వాని యేలుబడిలో మంచి పనియని చెప్పదగిన దొకటియు జరుగలేదు శూర శిఖామణులలో నగ్ర గణ్యుడని చెప్పదగిన రాజకడుపున బుట్టియు నుదయసింగు సింగముకడుపున బుట్టిన మేకపిల్లవలె సమయమువచ్చినప్పుడు పిరికియై మూర్ఖుడై నగుబాట్ల నొందుచు వచ్చెను. వేయి మాట లేల? బప్పరావుల వంశస్థులయొద్ద గానబడవలసిన శుభ చిహ్నములు రాజలక్షణములు వాని యొద్ద కానబడకపోవుటచే వెనుక పున్నయను దాసిచే బెంపబడిన మీవారు రాజపుత్రు డతడు గాడనియు నెవరో యొక దొంగపిల్లవానిం దెచ్చి యతడే రాజపుత్రుడని భ్రమపెట్టి రనియు గొందరు దలంచిరి.

అది యటుండ నిచ్చట హుమాయూనునకు నమ్మిన చెలికాడును మంత్రియు నైన బేరాంఖా ననునత డక్బరుయొక్క చిన్నతనమందు నాలుగు సంవత్సరములు చక్కగా పరిపాలించి పిదప నక్బరున కప్పగించెను. అక్బరు చక్రవర్తియై తాను బాలు డైనను దృఢమనస్కుడై తన మాటయందు ప్రజలకు మంత్రికి గౌరవము నిలుచునట్లు నడచుకొనజొచ్చెను. అతడు రాజ్యము బూనిన కొద్దిదినములకే రాజపుత్రులమీద దండయాత్రచేసెను. వానితండ్రి సింహాసన భ్రష్టుడై దేశాంతములపాలై పోయినప్పుడు

రాజపుత్రప్రభువులు చేసిన యనాదరణము ద్రోహము బలుమారు తల్లియగు హామిడాదేవివలన వినియుండుటచేతనో లేక తల్లిపడిన బాములన్నియు గర్భములో నున్నపుడు వాని మనస్సుమీది ముద్రితము లయ్యెనో లేక శూరులను జయించి కీర్తి జెంద గోరుటచేతనో యతడు రాజస్థానము మీదికే వెడలెను.

ఆ మహాశూరుడు తొలుదొల్త మారువారు దేశముమీదికి జని మాల్దేవుని నోడించెను అంబరు సంస్థానప్రభువు చక్రవర్తికి జడిసి కప్పముగట్టి తన కూతును వానికిచ్చి వివాహము చేయుటచే నక్బరు వానిం గరుణించెను. తురకరాజునకు దమ కూతునిచ్చి పెండ్లిచేసి యుత్తమ క్షత్రియవంశము నపవిత్రము చేసిన రాజపుత్రులలో మొట్టమొదటివా డితడే. తక్కిన రాజ పుత్రప్రభువు లందరు తెలిపి దెచ్చుకొని జాగ్రత్తపడి చక్రవర్తికి లోబడి కప్పము గట్టిరి. అక్బరును వారి మతముజోలికి బోక లోబడిన పిదప వారినందర సన్మానించెను. హిందువులు తమ పుణ్యక్షేత్రములకు యాత్రనిమిత్తము పోవునపుడు తురక చక్ర వర్తులు వారియొద్ద నొక పన్ను గ్రహించుచు వచ్చిరి. అదిగాక తురకలు గానందుకు హిందువు లేడాదికి తలకొక రూపాయ వంతున పన్నియవలసివచ్చెను హిందువులమీద నన్యాయముగా గట్టబడిన యీ రెండు పన్నుల నక్బరు చక్రవర్తి తీసివేసెను. ఇట్లనేక రాజపుత్రులు ఢిల్లీశ్వరునకు లోబడినను సంధికిరాని మూర్ఖుడొకడుండెను అతడు చిత్తూరు రాణాయగు నుదయసింగు.

అయన గర్వముచేత బౌరుషముచేత నక్బరునకు లోబడక పోలేదు. సోమరి తనముచేత మూర్ఖతచేత నతడు చక్రవర్తి దర్శనముచేసి సంధి కోరడయ్యె. ఉదయసింగు బాల్యము నతిక్ర మించి యౌవనమును బ్రాపించి తన సంరక్షకుల నావలకుబంపి యొక యుంపుడు కత్తెను జేరదీసి దానివలలో జిక్కి రాజ్య వ్యాపారాది విముఖుడై దానితోడిదే బ్రతుకని యొడలుమరచి యుండెను. అక్బరు మాళవదేశమును జయించి దాని రాజగు రాజబహుదూరును బారద్రోల నుదయసింగు వానికి శరణమిచ్చి

యట్టి పనివలన గలుగు నష్టము నాలోచింపకయే వానిం దనకడ నుంచుకొనెను అందుచే నక్బరు కుపితుడై పగదీర్చుకొనుటకు మీవారుపై దండు వెడలెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి యంతటివాడు మహా సేనాసమేతుడై తనపై కెత్తివచ్చుచున్నాడని వినియు నుదయ సింగు వినినవాడువోలె నే ప్రయత్నములు చేయక మొద్దువలె నూరకుండెను

ఉదయసింగు స్త్రీకన్న నధముడై యింట గూర్చుండుటం జేసి వాని యుంపుడుకత్తె నగరమునకు రాదలచిన దుస్థితిని జూచి రోసము దెచ్చుకొని పనిజేయబూనెను. సిగ్గులేనిదియు వంచకురాలు నైనను నా పడతి రాజస్థానమున బుట్టినదగుటచే దేశాభిమానముం గలిగి పౌరుషవంతుడగు పురుషునట్లు పనిచేయ జొచ్చెను వెనుకటి చిత్తూరు ముట్టడిలో రాణి జవహీరీభాయి చేసినట్లే యీామెయు గవచము ధరించి పురుషునివేషము వేసికొని సేనలం దోడ్కొని మొగలాయి శిబిరముం బ్రవేశించి యొకమా రక్బరు చక్రవర్తియున్న స్థలమునకే సాహసించి పోయెనట. ఇట్లీమె పనిచేయుచుండ దైవవశమున నక్బరుచక్రవర్తి పనుల దొందరచే జిత్తూరువిడిచి సేనాసమేతుడై మరియొకచోటికి బోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి చిత్తూరు విడిచిపోవుటకు దన యుంపుడుకత్తెయే కారణమనియు నామె తనకుజేసిన మహోపకారమువలననే తన రాజ్యము తనకు దక్కెనదనియు నుదయ సింగుచెప్పి సంతోషించెను రాణాకు దన యుంపుడుకత్తెమీద నున్నంతమాత్రపు గౌరవమైన దనమీద లేదనియు దాము కష్టపడి ప్రాణముల కాశపడక పోరాడుటయెల్ల నిరర్థకముజేసి మెప్పు నంతయు తుద కతడు తన వలపుకత్తియకే యిచ్చెననియు రాజబంధువులు కోపోద్దీపితులై యా వలపులాడిని జంపించిరి. అప్రయోజకుడగు రాణా దన రాజ్యమును నిలిపి యా పడతి ప్రాణరక్షణము జేయం బ్రయత్నింపలేదు సరిగదా దానిం జంపినవారిని శిక్షింపనైనలేదు. ఈ పర్యాయ మక్బరు రాణా యొక్క భోగభార్యవలన పరాజితుడయ్యెనని మహమ్మదీయ

చరిత్రకారు లెవ్వరు వ్రాయలేదు. చరిత్రకారులు వ్రాసినదేమనగా 1567 వ సంవత్సరమున నక్బరుచక్రవర్తి రాజస్థానము నను దండెత్తి చిత్తూరుకోటను బట్టుకొనుటకు నాలుగువేల సేనతో వచ్చెనని ఈ సంవత్సరమున చక్రవర్తి కోటను ముట్టడించి పట్టుకొనుటచే నదిమాత్రమే వారు వ్రాసి వెనుకటి పరాజయమును వారు వ్రాయలేదు అక్బరు మంచి ఫిరంగులతోడను సాధన సామగ్రులతోడను వచ్చియున్నను చిత్తూరుకోటలో భోజన సామగ్రులు, జలము సమృద్ధిగా నుండుటచే దుర్గసంరక్షకులు మొగలాయిసేనం జూచి వీరా మనల జయించువారని బరిహ సించిరి. అక్బరు సైనికులును మొట్టమొదట కోట దుస్సాధ్యమని యాస వదలుకొనిరి. కోటగోట దూర్పున నుత్తరమున నల్లరాతితో గట్టబడుటచే నావైపుల గోడకు ఫిరంగులవలన నేమియు భయములేదని వారలనుకొనిరి. అట్టి కోట ప్రపంచమం దెచ్చట లేదని విదేశీయు లనేకులు వ్రాసిరి. బురుజులు మిక్కిలి ధృఢముగానుండెను. తుపాకిమందు కొట్లుగొలది యుండెను, అక్బరు కోటకు దూరముగా నొక కొండమీద బసచేసి తన సైన్యమునకు రాత్రులు వెలుతురు కలుగునట్లు తనుయున్న పర్వతముయొక్క శిఖరముమీద పెద్ద మంట వేయించుచు వచ్చెను. ఆ మంటలు చిత్తూరుకోట కావలివాండ్రకు బ్రతి రాత్రమును స్పష్టముగ గనబడుచువచ్చెను. ఉదయసింగు మహా రాజు ప్రాణముల కాసపడక చిత్తూరు గౌరవము నిలుపుటకై రేయింబవళ్ళు పోరాడుచున్న వీరయోధులకు బ్రోత్సాహము గలుగజేయుటకు మారు దుర్గరక్షణ మన్యులపాలుచేసి తాను కోటవిడిచి హర్రావళీపర్వతములకుం బారిపోయెను. అయినను మీవారు దేశముపై నభిమానముగల తక్కిన రాజపుత్రులు తత్సహాయార్థము రాకపోలేదు బదునూరు ప్రభువగు జయ మల్లుడును చందావతు వంశస్థుడై 'ఖేల్వా' సంస్థానప్రభువైన పుట్టాయను పదునారేండ్ల బాలుడును వచ్చి తోడుసూపిరి. వారిలో నప్పుడు పుట్ట తక్కిన రాజపుత్రులకన్న జిన్నయయ్యు, చందా

వంశస్థు డగుటచే తాను రాణాకు ముఖ్యుడనియు రాణా లేనవుడు కోట సంరక్షించు భారము తన దనియు దాను మొనగాడై సేనల నడుపుదుననియు జెప్పి కయ్యమునకు మొదట సిద్ధమయ్యెను. దేవలనగరాధిపతి తన పితృపితామహుల జన్మస్థాన మగు చిత్తూరుపై మహాభిమానముగలిగి యీ విపత్సమయమున దానికిం దోడ్పడుటకు దనకొడుకు నంపెను.

అక్బరు చక్రవర్తి యీ కోట బట్టుకొనుట కెన్ని ప్రయత్నములు చేయవలయునో యన్నియు జేసి హిందూదేశ మంతట నుండి నేర్పుగల పనివాండ్ర ననేకుల బిలిపించెను. కోట బురుజులమీదనుండి రాజపుత్రులు నిప్పులవర్షము గురియించు చున్నను వెఱువక మొగలాయీసేన లంతకంతకు నరికి బోవ సాగెను. గెలిచిననే చాల బహుమానము లిత్తునని చక్రవర్తి యాశపెట్టుటచే బనివాండ్రు సైనికులు నొడలు చాచుకొనక యెవరు చేయవలసినపని వారు చేయబూనిరి. సొరంగములు త్రవ్వువారు సొరంగములు త్రవ్విరి. అందులో మందులు కూరువారు మందులు కూరిరి. మొగలాయి సైనికులు దినమునకు నూరుగురు చొప్పున చచ్చిరి. చావనివారు చచ్చినవారి కళేబరమునకు దమకు దెబ్బలు తగలకుండ నడ్డుపెట్టుకొనుచు బని చేసిరేగాని జంకి వెనుకంజ నిడరైరి. కోట సంరక్షించుచున్న రాజపుత్రులు తమ దురవస్థ నప్పుడు దెలిసికొని భయపడజొచ్చిరి. రాణా యిదివరకే తమ్ము విడిచిపోయి తనదారి తాను జూచుకొనుటచే వారు నిరుత్సాహులై ధైర్యలక్ష్మియే తమ్ము విడిచినట్లు కళవళ పడజొచ్చిరి. కోటదెసచూడ రాజుతోగూడ రాజ్యలక్ష్మి యా తావు విడిచిపోయినట్లు పొడువారు చుండెను.

అందుచే రాజపుత్రు లేమియుం దోచక తడబడుచుండ నింతలో తుపాకిమందు కూరిన యొక నేలసొరంగ మంటుకొని చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశమంతయు నాశనము చేసెను. ఒకప్రక్క కోటగోడ గుభాలున గూలెను. దానితో ముట్టడించు తురకలు, ముట్టడింపబడు రాజపుత్రులు వందలకొలది జచ్చిరి. తరువాత

నుభయసేనలు కలియంబడి సందడికయ్యము జేసెను. అంతలో మరియొక నేలసొరంగ మంటుకొన తురకలు రాజపుత్రులు మేనులుడెగి తుత్తునియలై మృతినొందిరి. బ్రహ్మాండము పగులు నట్లు మహాధ్వనితో నా సొరంగము లంటుకొనుటచే కోటగోడలు కూలిపోయెను. ఆ ప్రాంతమం దాకాశమంతయు దుమ్ముతోను పొగతోను నిండియుండుటజేసి మనుష్యుల కూపిరి సల పదయ్యె. ఆకసమున కెగిరిన మనుష్యావయవశకలములు మట్టిముద్దలు రాతిముక్కలు వర్షము కురిసినట్లు క్రింద రాలజొచ్చెను. దుర్గ సంరక్షణము చేయవచ్చిన వీరులలో వృద్ధులు కొందరు ముందుగా వీరస్వర్గము నలంకరించుటచే సైన్యాధిపత్యము బాలుడగు 'పుట్ట' మీదబడెను. ఆ బాలుని తల్లి చిత్తూరునగరమునందే యా సమయమున నుండుటచే దన కుమారు డదివరకు గొన్ని దినముల క్రిందట నూతనముగా వివాహమాడిన బాలికపై గల యనురాగాతిశయముచే జావునకు వెరచి వెనుకదీసి యప్రతిష్ఠ తెచ్చునేమొ యని బెంగబెట్టుకొనెను. కాని యా వీరమాత కడుపున బుట్టిన బాలకుడు కులమున కప్రతిష్ఠ రానీయలేదు. చిత్తూరుకోటలో దలనెరసిన వృద్ధులు, మీసములురాని బాలురు మహాయుద్ధములలో గాయములుపని బ్రతికిన శూరులు నంతః పురము విడిచి యెఱుగని పుష్పకోమలులగు స్త్రీలు, సేవకులు మొదలగు నందరు గెలువవలయు, చావవలయు నను మాట మీద నిలువబడియుండిరి. ఈ యుద్ధములోనే నూతనముగ భర్తను గోల్పోయిన యా బాలుని తల్లియు వానిం గోరి వరించిన క్రొత్తపెండ్లి కూతురును కవచముల దొడుగుకొని బల్లెములు బూని యుద్ధసన్నద్ధులై మీవారు రాజపుత్రులతో గలసి పోరుసలిపి వీరస్వర్గమును జూరగొనిరి. ఆడువాండ్రే యంత సాహస మొనర్చి నపుడు మగవాండ్రు వెనుకదీయక సమరోన్ముఖులైరి. చిత్తూరు ముట్టడి కథ యన్నిటికంటె నెక్కువ దుఃఖకరమయినదియు నతి సాహసవంతమయినదియు నని చెప్పవచ్చును. అక్బరు తాను వసియించు కొండచివరనుండి చూచుచు నడుమనడుమ

మంట వెలుతురులో గోటమీద నెవరైన మనుష్యులు నిలిచినట్లు గనబడినపుడు తన తుపాకితో వారిం గొట్టుచుండెను. ఆ దినమున సాయంకాలము నమాజువేళ నక్బరు చక్రవర్తి మ్ఘన్ను వేట కరణ్యమునకు బోవునప్పుడు పట్టపుటేనుగు నెక్కి పెద్దపులిరాకకై యెదురు చూచునట్లు పర్వత శిఖరమునుండి మెలకువతో నెవరి నిమిత్తమో కనిపెట్టియుండెను.

అప్పుడు దుర్గసంరక్షణచేయుచున్న జయమల్లుడను రాజపుత్రవీరుడు తన బంట్లకు గొంత యుపదేశము చేయవలసి బురుజుమీదికి వచ్చెను. కొండమీదనుండి జాగరూకతతో జూచుచున్న యక్బరునకు వాని యాకృతి చూచాయగ గనబడియె. కనబడినతోడనే చక్రవర్తి సంగ్రమను తన తుపాకిని బట్టుకొని గురిజూచి కొట్టెను, వెంటనే జయమల్లుడు ప్రాణములు విడిచి నేలబడియెను.

అతడు పడుటయు గోటలోపల సైనికులు జయమునం దాశవదులుకొని కడపటి కృత్యమును జేయబూనిరి. ఆడువాండ్రు బారుకట్టి జోహారుచేయుటకు సిద్ధమైరి. మగవారు రక్తాంబరధారులై తాంబూలములు సలుపుచు నూరేగింపు మహోత్సవమునకు జనునట్లు యుద్ధమునకు జనిరి పర్వత శిఖరమునందున్న యక్బరునకు గోటలో పొగలు మంటలు గనబడి కమురుకంపు కొట్ట నారంభించెను. మొగలాయి సైనికులు తత్కారణము లెరింగి రక్షణము బొత్తిగా లేకయున్న యుత్తరపువైపునుండి లోపల బ్రవేశించిరి. కాని అప్పటికిని జిత్తూరుకోట పగతురచే జిక్కలేదు. ఏలయన నిర్భయముగా నగ్నికుండములబడి మృతినొంది వీరపత్నులయొక్కయు వీర మాతల యొక్కయు గన్యలయొక్కయు భర్తలు పుత్రులు తండ్రులు రక్తవస్త్రములు గట్టి కోటలో బ్రవేశింపబోవు మొగలాయి సైనికుల హుమ్మని దలపడిరి. ఆ యుభయవీరులు పోరు సల్పినతావున బ్రత్యంగుళము రక్తముతో దడిసి యడుగు జారు చుండెను. తురకసైనికులు చిత్తూరునగరమునందలి యిరుకు

సందులను వంకరవీధులను జొచ్చి యడుగడుగునకు నొక్కొక్క రాజపుత్రవీరుని వధియించుచు గ్రమక్రమంబున జొరుచుకొని లోలోపలకు బోయిరి. ఆ దుర్దినమున నెనిమిదివేలమంది రాజపుత్రవీరులు మృతులై రణరంగము నలంకరించిరి. మృతినొందిన యాండువాంగ్ర బలగములో దొమ్మండుగురు పట్టపుదేవులు నైదుగురు రాజపుత్రికలు నుండిరి. అనాటితో చిత్తూరు యొక్క భాగ్యము కడముట్టెను. అదిమొదలు ఆనగరము మీవారు రాజ్యమున కెన్నడు మరల రాజధానిగ నుండలేదు.

అట్లు చిత్తూరునగరమును నిర్వీర్యముగజేసి యక్బరు చక్రవర్తి 1567 వ సంవత్సరము మెయినెలలో నొకదినమున కోటలో బ్రవేశించెను. మీవారు రాణా తరువాత నెన్నడు నాభయంకర ప్రదేశమునకు వచ్చి కాపురముండలేదు. మరల మీవారు దేశస్థులు పగతురకబారి బడకుండ దానిని సంరక్షింపలేదు. రాజస్థానకథావళిం జదివి మీవారు రాజ్యముయొక్కయు జిత్తూరు నగరముయొక్కయు మహావైభవమును దెలిసికొన్న వారందఱు జిత్తూరుయొక్క యీనాటి యవస్థం జూచినపక్షమున మున్ను సకలైశ్వర్యసంపన్నమై బహుజన సంకులమైన యానగర మంతపాడుగ నుండుటకును రాజ్యలక్ష్మి కిట్లు వైధవ్యము గలుగుటకును గారణమేమని తలంపకపోరు తలంచి విచారింపక పోరు. ఉదయసింగు హారావళీపర్వతములోనికి బారిపోయి మరల నెన్నఁడు జిత్తూరురాక యా పర్వతముల సమీపముననె యుదయపుర మనుపేరున నొకపట్టణమును గట్టించి దానిని రాజధానిని జేసికొని దేశమును పాలించుచు దనజీవితకాల శేషమును గడపెను. అందుచేతనే నేటికిని మీవారు రాణా యుదయపుర మహారాణా యనుపేరం బిలువబడుచుండును. ఉదయసింగు తనజీవితకాలమంతయు మరల జిత్తూరును బట్టుకొని విజయము నొందవలయునని తలంచుచుండువాడు. అందుచేత దనయుద్యమము నెరవేఱువఱకు గడ్డమును కత్తిరించుకొనననని యతడు ప్రతినజేసెను ఆ ప్రతిన నెరవేరకమునుపే

యతడు లోకాంతరగతుడగుటంజేసి యాతని సంతతి వారగు నుదయపుర మహారాణాలు నేటివఱకు దమవంశకర్తవలెనే గడ్డములు కత్తిరించుకొనక యుందురు.

చిరకాలమునుండి మీవారు సంస్థానమునకు రాజధాని యగు చిత్తూరునగరమును నామావశేషముగ నొనర్చిన యక్బరు చక్రవర్తి చరిత్రము సంగ్రహముగా నిచ్చట దెలిపెదము. ఢిల్లీ పాదుషాలలో నక్బరువంటి యోగ్యుడు గుణసంపన్నుడు మఱి యొకడు లేడని చెప్పవచ్చును. తండ్రి రాజ్యభ్రష్టుడై సింధు దేశపు టెడారులలో జరియించుకాలమున 1542 సం॥రమున నమరకోట పట్టణమునం దతడు జన్మించెననియు జనకుని మరణానంతరము 1556వ స॥రమున బదునాలుగేండ్ల ప్రాయము వాడై యున్నపుడు సింహాసన మెక్కెననియు నిదివఱకు జెప్పి యుంటిమి. ఇతడు గద్దె యెక్కిన తోడనే షర్షాయొక్క సంతతి వారికి మంత్రియగు హేముడను హిందువుడు తనస్వామిపక్షమున నభిమానము గలిగి మహాసేనం గూర్చుకొని యక్బరుమీదికి యుద్ధమునకు వచ్చెను. అక్బరును వాని గుండెకాయయు సంరక్షకుడు నగు బేరాముఖానును గలసి హేమునిమీదికి బోయి వాని నోడించి పట్టుకొనిరి. హేముని స్వహస్తముతో జంపుమని బేరాముఖాను డక్బరుతో జెప్పెను. అసహాయుడై చెరలోనున్న దీనునిజంపుట యనుచితమని యత డట్టిపని కొల్లడయ్యె. బేరా ముఖానుడు హేముని స్వహస్తముతో నరికిచంపెను. బేరాముఖాను డక్బరును పుత్రప్రేమతో నాదరించి యుక్తవయస్కుడైనపిదప రాజ్యము నప్పగించెను అక్బరు రాజ్యభారమును వహించి హిందువు లొక కన్నుగ మహమ్మదీయులు రెండవకన్నుగ నెంచుకొని భరతఖండమును న్యాయముగ బాలించెను. ప్రజ లందఱు అక్బరుని కేవలము ధర్మరాజని కొనియాడిరి. మహమ్మదీయు లని పక్షపాతము లేక హిందువులని క్రోధములేక యిద్ద ఱను సమానముగ నమ్మి యిరువురకు గొప్పగొప్ప యుద్యోగములు భేదము లేకుండగ నిచ్చెను. సేనాధిపతులు వానిక్రింద హిందువు

లనేకు లుండిరి. రాజపుత్రులకు దనకుమైత్రి హెచ్చునట్లు వారి పిల్లలం దాను బెండ్లియాడి పట్టపుదేవులం జేసెను. ఈతని జ్యేష్ఠ పుత్రుడును వానియనంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చినయతడు నగు జహంగీరు చక్రవర్తి యొక రాజపుత్రస్త్రీవలన గలిగినకుమారుడే రాజపుత్రవీరులును దమయెడల జక్రవర్తి చూపు గౌరవమునుబట్టి తాముగూడ జక్రవర్తికి విధేయులై చుట్టములై నెచ్చెలులై యవసరమగునప్పుడు తమ ప్రాణములనైన నడ్డము వేసి వాని ప్రాణమును గాపాడుచు వచ్చిరి. అక్బరు మిక్కిలి పండిత పక్షపాతి. ఆ చక్రవర్తి యాస్థానమున అరబ్బీ పారసీ భాషలు నేర్చినపండితులే గాక సంస్కృతమును దేశభాషను నేర్చిన పలుపండితులుండి యనేక బహుమానముల నందుచు వచ్చిరి. అతని స్వమతమునందు గౌరవము దక్కినమతములందు నిరసనము లేదు. ఖురానునేర్చిన మౌలవీలను క్రైస్తవమత బోధకులను బౌద్ధపండితులను వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులగు బ్రాహ్మణులను పారసీమతస్థులను దనకొలువునకు బిలిపించి వారిచే వాదములు చేయించి సర్వమతముల సారములం గ్రహించుచుండు వాడు. వానిని హిందువులు వేదాంతి యనియు క్రైస్తవుడనియు మహమ్మదీయులు మహమ్మదీయుడనియు జెప్పుచుందురు. ఉపనిషత్తులయెడ నక్బరునకు గడుప్రేమయని చరిత్రకారులు చెప్పుదురు. ఆయన వితంతు వివాహములు హిందువులలో జేయింపవలయునని కొంతప్రయత్నముచేసెను. ఘోరదురాచారమగు సహగమనమును దన దేశమున జాలవఱకు మానిపించెను.

ప్రజలకు భారముగానున్న పన్ను లనేకములు దొలగించెను. రాజాటోటడర్‌మాల్ అను హిందువునకు గొప్ప యుద్యోగమిచ్చి దేశమునందున్న యీనాం జిరాయితీ భూములను వానిచేత జాగ్రత్తగా కొలిపించి పంటనుబట్టి యా భూములను పన్నులుగట్టించెను. పండిన పంటలో నాలుగవవంతు చక్రవర్తి పన్ను క్రింద గ్రహించుచుండును. అక్బరుచక్రవర్తి విద్యావంతుడు మహావీరుడు లోకవ్యవహారములు చక్కగ దెలిసిన

వాడు ఈతనివంటి చక్రవర్తి నేటివరకు హిందూదేశమునకు మరల రాలేదని జనులు చెప్పుకొనుచుందురు. ఆయన రమారమి యేబదిసంవత్సరములు భరతఖండమున బాలించి సకల జనస్తవనీయుడై క్రీస్తుశకము 1605 వ సంవత్సరమున లోకాంతర గతుడయ్యెను.

హల్దిగట్టు యుద్ధము

అక్బరు చక్రవర్తి చిత్తూరును నాశనముచేసి పోవునప్పుడు దేశమునందంతట దారిద్ర్యమును, మనుష్యుల హృదయముల యందు నిరుత్సాహమును నెలకొలిపి పోయెను. మీవారుయొక్క గొప్పతనమంతయు గధావశేష మయ్యెను. పుణ్యభూములు పుష్పవనములు కోటలు కోవెలలు సంపూర్ణముగ నాశనము నొందెను. దేవతాచరిత్రములను రాజపుత్రవీరుల దిగ్విజయము లను దెలుపుటకు దేవాలయపు గోడలమీదను వ్రాయబడిన చిత్రరువు రూపుమాసెను. విన్నాణములుదెల్పు వింతసరకులను తీసికొనిపోవుటకు వీలైనంతవరకు శక్తివంచనలేక మహమ్మదీయు లెత్తుకొనిపోయిరి. దిగ్గజములను జెవుడు వఱుపజాలు రణభేరులు మ్రోగెడు కాలము పోయినది. నగరరక్షణము చేయుమని ప్రార్థించి నగరదేవత కఖండ దీపారాధనము జరుగు మేలు దినములు గతించినవి వేయేల? రాణావారి మందిరద్వారములే యక్బరు కట్టింపదలచిన క్రొత్తపట్నమునందలి మందిరము నిమిత్తము తీసికొని పోబడెను. దేశమునంతను దుడిచివేయు చున్న యుద్ధతరంగ మంతతో నిలిచిపోయెను.

రతంభారుకోట వెనుక బహుదూరుషాచేత జిక్కెనని చదువరు లెఱుగుదురు. తరువాత దాని నా మహమ్మదీయ ప్రభువువద్ద నుంచి బూందీ సంస్థాన ప్రభువగు హర యనునతడు జోహణవంశస్థుడగు మరియొకడు మరల బట్టుకొనిరి. ఆ కోట యీ కాలమున బూందీ ప్రభువగు సూర్జను డనునతని యధీన మున నుండెను. అతడు మీవారు రాణాకు లోబడి యరిగాపై

యాకోట నేలుచుండెను. ఈ సూర్జనుడు వెనుక చిత్తూరు ముట్టడిలో బహదూరుషాతో యుద్ధముచేసి మృతినొందిన యర్జున రావు కుమారుడు అక్బరుచక్రవర్తి యీ కోటను కొంతకాలము ముట్టడించి పట్టుకొనలేక పోయెను. దానికి తోడుగ నతడు కార్యాంతరములమీద మరియొకచోటికి బోవలసివచ్చినందున నీముట్టడి నాపదలంచుచుండెను. అంతలో నక్బరునకు నమ్మిక బంట్లును రాజస్థానమునకు ద్రోహులునగు నిరువురు రాజపుత్రులు మోసముచేసి యీ కోట చక్రవర్తి కప్పగించిరి అంబరుదేశ ప్రభువగు భగవానుదాసుడును వాని యన్నకొడుకగు మానసింగు ననువారే యా మహానుభావులు ఈ యిద్దఱు ద్రోహముచేయని పక్షమున రతంబరుకోట శత్రుదుర్గమమై నిరపాయస్థితి నుండి యుండునుగదా!

సూర్జనుని గలిసి మాటలాడిన పక్షమున జక్రవర్తికి చాల లాభము గలుగునని నమ్మి మానసింగు దర్శనముచేసి మాటలాడ వలయునని యున్నది గనుక కొంతకాలమువరకు యుద్ధము మానవలసినదని సూర్జనునకు వర్తమానమంపెను సూర్జను డందుకు సమ్మతించినందున మానసింగు తాను చక్రవర్తి రాయ బారినని పేరుపెట్టుకొని కొంత పరివారముతో గోటలోనికిబోయి యాతనిచేత సబహుమానముగా గౌరవింపబడెను మానసింగు సూర్జనుడు నొండొరులతో సంభాషింపుచుండ హఠాత్తుగ సూర్జనుని మేనమామ కూర్చున్నచోటనుండి లేచి రాజా మానసింగుయొక్క వెనుక నిలిచియున్న చోపుదారువంక జూడదొడంగెను అటు కొంతసేపు చూచి యతడు సోపుదారు జేతిలోనుండి వెండికఱ్ఱను వినయమున దీసికొని సూర్జనుడు సాధారణముగా గూర్చుండు స్థలమున నా చోపుదారుం గూర్చుండబెట్టెను. అపుడందఱు తెల్లబోయి చూడదొడగిరి. నిగనిగలాడునట్టి యా కాటుక కన్ను లును మేని చామనచాయను ముక్కుమీద నెడమప్రక్కనున్న పుట్టుమచ్చను జూచి యతడు తప్పక యక్బరుచక్రవర్తియని మున్ను వాని నెరింగినవారు కొందఱు నిశ్చయించిరి. కాని

గ్రహించినవారు సందేహించి చెప్పక యూరకొనిరి. గ్రహింపని వారు వెలవెలబారి చూచుచుండిరి. ఇంటికివచ్చినయతిథికిహానిచేయుట రాజపుత్ర ధర్మవిరుద్ధము, హానిచేయక యుండవలయునన్న దుర్భేద్యమై పోతుటీగకైన జొరరాక సింహగుహయని చెప్పదగిన యీ కోటలోనికి దనకు దానై చక్రవర్తి వచ్చి లోటుపాటులనెల్ల గ్రహించెగదా! చక్రవర్తిమాట యటుండ తమకంత మహా ద్రోహము జేసిన మానసింగు నేమి చేయవలయునని యక్కడ నున్న రాజపుత్రుల కందరకు సందేహములు దోచెను

రాజపుత్రు లిట్లు కళవళమందుచుండ నక్బరు నదరు బెదరులేక నిర్భయముగ గూర్చుండి కొంతసేపటికి గంభీరమగు స్వరముతో "సూర్జనా! ఇప్పుడు కర్తవ్య మేమని" యడిగెను. సూర్జనుడు తెల్లబోయి యప్పలుకుల కేయుత్తర మిచ్చుటకు దోచకయుండ మానసింగు ధైర్యము తెచ్చుకొని "కర్తవ్య మేమున్నది? రంతబారుకోట దేవరవారికి సమర్పించి సూర్జనుడు మీవాడై గౌరవమునుందుటయే" యని పలికెను చేయునదేమియు లేక కోట యక్బరున కప్పగించి తొలగెను ఈ విధముగ బంధు ద్రోహముచేత రంతంబరుకోట మొగలాయీలపాలైనదని రాజస్థాన చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. అట్టి యవస్థలో నెంతటి మానవంతుడైన నట్లే చేయవలసియుండునుగదా! రాజస్థానమునందలి సంస్థాన ములు తమలో తమ కైకమత్యములేక దేనిమేలు నదియే చూచు కొనుచు బనిచేయుటయే గాని యావద్దేశము యొక్క మేలును జూడకపోవుటచే స్వనామమును గ్రమక్రమముగ దెచ్చుకొన జొచ్చెను దేశమునందు గల శూరశిఖామణుల నెల్ల రావించి దేశాభిమానము గలిగించి యుద్ధములు చేయింపగల సమర్థుడు రాణాసంగుడు గతించుటయు సూర్యవంశపు రాజులు గద్ది యెక్కుట కనర్హుడగు నుదయసింగు రాజగుటయు నాశనము నకు ముఖ్యకారణములు. అక్బరు చూపిన సాహసమును మనో ధైర్యమును 'రంతంబరు' కోటలో నున్నవారి కత్యద్భుతమును గలిగించెను. విశేషించి యతడు ధీరోదాత్తుడగు పగతుడనియు

నీచశత్రువుడు కాడనియు వారికి దోచెను. మఱియు నతడు రాజ పుత్రస్త్రిని వివాహము జేసికొని యామెను తన మతములో గలియుమని బలవంతపెట్టక యామె యిచ్చవచ్చిన దేవతల నారాధించుకొనవచ్చునని సెలవిచ్చుటం జేసి యా చక్రవర్తి మహోదారుడని యా రాజపుత్రులు గ్రహించిరి. బూందీసంస్థాన ప్రభువు లదివఱకు మీవారునిమిత్తము పోరి చాల నష్టపడిరి. అందుచే నక్బరు వారియభిమానమునకు లోపముగలుగకుండు నట్లు సంధి జేయదలంప 'సూర్జనుడు' సంతోషముతో నంగీక రించెను. ఆ సంఘబంధనలివి. సూర్జనరావు తన యేబదిరెండు జిల్లాల నెప్పటియట్లు పాలించుకొనవచ్చును అవసర మగు నపుడు ఢిల్లీ పాదుషాకు గొంతసేన నతడుపంపవలెను. బూందీ రాజులు మొగలాయిలకు నెప్పుడు తలపన్ను నీయనక్కరలేదు చక్రవర్తి బూందీప్రభువులను సింధునది దాటి యావలకు యుద్ధములకు బంపగూడదు. బూందీరాజకన్యను మొగలాయీలు పెండ్లియాడ దలంపగూడదు. బూందీవారి భేరీలు ఢిల్లీకోట గోడలు నడుమ వాయింపవచ్చును. ఆ రాజులు ఢిల్లీచక్రవర్తి దర్బారు బ్రవేశించునపుడు తమ యాయుధములనెల్ల ధరించి యుండవచ్చును. చక్రవర్తికి దక్కినరాజులవలె నేల సాగిలం బడి మ్రొక్కనక్కఱలేదు పరతు లింతయనుకూలముగనున్న పుడు సూర్జనుడు వాని కంగీకరించుట యొకవింత కాదు కాని యతడు సమ్మతించిన మాత్రమున పోరణగలేదు. ఏలయన తొల్లి బహదూరుషా యా కోటంబట్టుకొన్నపుడు వానివద్దనుండి 'శాంతహారు' డనునొక రాజపుత్రవీరుడు దానిని వదలించి సూర్జనరావున కప్పగించి మీవారు రాణాలకులోబడి దాని నేలు కొమ్మని చెప్పెను. అందుచే నతడిప్పుడు జరిగిన స్వామిద్రోహ మును సహింపక సూర్జనుడు చేసికొన్నసంధి కొడంబడక చక్రవర్తి నెదిరింప నిశ్చయించుకొనెను. కాని యతనివద్దనున్న సైన్యమతిస్వల్పముగనుండెను అయిన నేమి! చేజేతుల కోటను పగతుని కప్పగించి సుఖించుటకంటె నిష్కళంకచరిత్రులై

దేశమునిమిత్తము గౌరవముగ బ్రాణముల విడుచుటయే యుత్తనుమని యతడు నిశ్చయించుకొనెను. అట్లు కృతనిశ్చయుడై హరవంశజుడగు రాజపుత్రు డెవ్వడు ప్రాణములు కంఠమునం దుండగా రంతంభారు కోటవిడిచి పోవగూడదని యొట్టుపెట్టి యది యొక స్తంభముమీద వ్రాయించి యనంతరము రక్తాంబరధారుడై దేశాచారప్రకారము తాంబూలము వేసి తన పరిజనులతో గూడి చక్రవర్తిసేనల నెదిర్చి ప్రాణములు విడిచెను. అది మొదలు నేటివఱకు హరవంశజుడగు రసపుత్రు డాకోటదరిం బోవునపుడు సిగ్గునం దలవంచుకొని పోవుచుండును.

అనంతర మక్బరు చిత్తూరుం దోచుకొని యాద్రోపుడు ధనముతో ఢిల్లీ ప్రవేశించెను. అతడు మహమ్మదీయుడైనను హిందువులలో బరాక్రమవంతుడగు శత్రువు డుండినపక్షమున వాని నతడు తగునట్లు గౌరవించుచు వచ్చెను. ఈ చిత్తూరు దండయాత్ర ముగిసినది మొదలు, అక్బరుచక్రవర్తి రాజపుత్రులకు గొప్పయుద్యోగము లీయ నారంభించెను. అతనిప్రధానమంత్రులలో గొందరు సేనాధిపతులలో గొందఱు రాజపుత్రులుండిరి. చక్రవర్తి మీవారు విడిచిపోయిన పిదప నుదయసింగు తానదివఱకు దాగియున్న యడవులలోనుండియు గొండలలోనుండియు వెలువడివచ్చి తనగౌరవహీనమయిన జీవితమును నిచ్చటచ్చట కొంతకాలము గడపి వసియించుటకు బట్టణమైన లేకపోవుటచే యొకనగరమును నిర్మింప దలంచి ముందుగా నొకసరస్సు గల్పించి యా సరోవరతీరమున నుదయపుర మనుపేర రాజధానిం గట్టి యందు బ్రవేశించె. ఆ సరోవర మిప్పటికి నుదయసాగర మనుపేరం బరగు చున్నది. అది యేమిదోసమో కాని మీవారు రాజధానిలో శూరశిఖామణు లనేకులుండగ వారిలో నెవరిపేరంబరగక పౌరుషహీనుడగు నొక యపాత్రునిపేర నేటికి బఱగుచున్నది. ఉదయసింగు మహారాజునకు నిరువదియైదుగురు కుమారులు గలరు. బహుపుత్రులకు జనకుడై యుండుట దప్ప యుదయసింగునివద్ద లోకులు సంతసింపదగిన యోగ్యత మఱి

యేదియు లేదు. అతని ప్రియపుత్రుడు జగ్మల్ అను నతడు. తన యనంతరమున వానినే రాజుంజేయుట కతడు నిశ్చయించు కొని సింహాసనమునకు న్యాయముగ రాదగినవాడును ప్రథమ భార్య కుమారుడగు ప్రతాపుని రాజ్యహీనుం జేసెను. కొడుకుల యెడల నుదయసింగు మిక్కిలి కఠినుండని చెప్పవచ్చును వేఱొకమారు సూక్తుడను మఱియొక కుమారుని జంపింప దలంప బంధువులందఱు బ్రతిమాలి యాపి యా కుఱ్ఱవాని దేశమునుండి యవ్వలకంపిరి.

సూక్తుడు పుట్టగానే వానిజాతకమును వ్రాయమని తండ్రి జ్యోతిష్కులం బిలిపింప వారు మీనమేషములు లెక్కపెట్టి గ్రహచారముల జూచి నోరు చప్పరించి "ఈబాలుడు స్వదేశము నకు శత్రు డగుటయేగాక స్వకులమునుగూడ నిర్మూలముజేయు నని చెప్పిరి. అప్పలుకులువిని తండ్రి భయబడి యది మొదలు వానిని గడుజాగరూకతతో జూచుచుండెను. సూక్తుడైదేండ్ల ప్రాయము గల బాలుడైనప్పు డొకనాడు తండ్రివద్ద నాడుకొను చుండగా లోహకారు డొకడు పదునైనగత్తిని దెచ్చి రాణా కిచ్చెను. అది వాడి గలదో లేదో చూచుట కుదయసింగు దానితో దూది బుంగ నఱికి యది పదునైనదే యని సంతసించి యక్కడ పెట్టెను. వెంటనే సూక్తుడా ఖడ్గమును బట్టుకొని "కత్తులు మనుష్యులను నరకుటకు గాని దూది నరకుటకుగా"వని పలు కుచు నొక్కయేటున నెముక గనబడునట్లు తనచేయి నరకు కొనెను. ఆ చేతినుండి క్రొన్నెత్తురు జొటజొటగారి నేలబరచిన రత్నకంబళమును దడిపి చూపఱకన్నులకు వెరపు గొలుపు చున్నను బాలుడుమాత్రము బెదరక నొప్పి యని యేడ్వక యెప్పటియట్లు నిశ్చలుడై నిలిచెను. కడుపిఱికియగు నుదయ సింగు కుమారుని మహాసాహసమునుజూచి సహింపలేక యా యీడు బాలునియందంత వైపరీత్యము గనబడుట దేశమున కరిష్ట మని భావించి తత్క్షణమే యా బాలుని వధియింపుడని తలారుల కప్పగించెను. తలవరు లాకుఱ్ఱని వధియించుటకు

గొని పోవుచుండ మార్గమధ్యమున చందావతుకులస్థుడగు రాజ పుత్రు డగపడి యావద్వృత్తాంతము విని తెలివి యుట్టిపడు చున్న యా బాలుని మొగము జూచి విడువలేక కనికరము పెంపున వానిం జంపనీయక వెంటబెట్టుకొని రాణావద్దకు వచ్చి బాలుని బ్రతికింపు మని ప్రార్థించి "నాకు సంతానము లేదు. నేను వీనిం బెంచుకొనియెద. వీడు నా కులదీపకుడై యుండు గాక!" యని పలుక దగ్గరచుట్టమును మిక్కలి ప్రబలుడు నగు చందావతువంశస్థునిమాట కెదురాడలేక యుదయసింగు తలయూచి యూరకొనియె. చందావతుడును బాలుని తన రాజ ధాని యగు సాలుంబ్రానగరమునకు గొంపోయి నేల నడవ నీయక కడు గారాబమునం బెనుచుచుండె.

చిత్తూరు విడిచివచ్చిన నాలుగుసంవత్సరముల కుదయ సింగు శరీరస్థితి చెడినందున తన మరణ మాసన్నమగు చున్న దని యెఱింగి లోకాంతరప్రయాణమునకు వలయుప్రయత్నము చేయసాగెను. అది వసంతకాల మగుటచే మీవారుసంస్థానమున గల సామంతరాజు లందఱు రాణాతో గలిసి యడవిపంది వేటకు బోవునట్టి సమయము. ఈ వేటకు బోవునపుడు రాణా సామంత ప్రభువుల కాకుపచ్చని బట్టలు కొన్ని బహుమానముగ నిచ్చి వారిని వెంటబెట్టుకొని వేట సలుపు వాడుక గలదు. ఆ వాడుకం బట్టి ప్రభువులందఱు నుదయసింగు మంచముచుట్టు జేరిరి ఉదయసింగు చావకమునుపు నోటమాట యున్నపుడె తన యనంతరమున జగ్మల్ రాణా కావలయునని చెప్పెను. అతని మనసులో నేమున్నదోకాని యపుడైన జ్యేష్ఠపుత్రుడగు ప్రతాపుని మాట యెత్తనేలేదు. అనంతరము కొన్నినాళ్ళ కుదయసింగు మృతినొందెను. ఆ దేశాచార ప్రకారము పీనుగును పురోహితుని యింట బాఱవైచి దహనాదికర్మములు జరుపుమని చెప్పి రాజ బంధువులు కుమారుని పట్టాభిషేకము నిమిత్తము మందిరము నలంకరింప జొచ్చిరి.

ఉదయసింగు జగ్మల్లును రాజ్యార్హుడుగ జేసినప్పుడు సోని
గుఱ్ఱసంస్థానప్రభు వొకడుండెను. ఉదయసింగుని పట్టపుదేవి
యాతనికి జెల్లె లగుటంజేసి యాప్రభువు ప్రతాపునికి మేనమామ.
అందుచే దన మేనల్లుడు సింహాసనభ్రష్టుడుగ జేయబడుటకు
సహింపనోపక యావీరుడు దాపుననున్న చందావతువంశస్థులు
జూచి మీరు దగ్గరనుండియే యిట్టియక్రమము జరుగుచుండ
నుపేక్షింతురా? యని యడిగెను. చందావతు దాపలుకులు
విని మఱియొక మాటమీద బెట్టి యిట్లనియె "చావునకు సిద్ధ
ముగనున్న యతడు పాలిమ్మని యడుగుచుండగ మనము
వద్దననేల? వృద్ధినొందుచున్న వానిమాట కడ్డము చెప్పనేల?
వానికోరిక యాలాగే చేయుదమని తరువాత మన యిష్టము
వచ్చినట్లు చెసికొనగూడదా" యని యామాటల యభిప్రాయము
అట్లుపలికి తనపలుకుల యర్థము విస్పష్టముగునట్లు ప్రభువునకు
వెండియు నిట్లనియె. "అయ్యా! నేను నీ మేనల్లుని పక్షము
వాడనై తప్పక నేను ప్రతాపునకి సహాయము చేయుదును."

ఇట్లు వాగ్దానములు జరిగిన జగ్మల్లునకు పట్టాభిషేకము
చేయుటకె ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. సామంతరాజు
లందఱు నుదయసింగు కోరిక చొప్పున జగ్మల్లును రాణాగా
జేయుటకు వచ్చికూర్చుండిరి. ప్రతాపుడు సోదరుని రాజ్యమున నుం
డుటు తనకు సేమముకాదని తలంచి యే దేశాంతరములకైన
బోవ నిశ్చయించి గుఱ్ఱములకు జీనువేసి పయనముగమ్మని
సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. జగ్మల్లు పట్టాభిషేక మహోత్స
వమునకై లేచి గద్దె యెక్కబోయెను పట్టాభిషేక మప్పుడు
చందావతు కులవృద్ధు రాజానకు నడుమునకుం గత్తికట్టవలసిన
యాచారముగలదు ఆ యాచారము నడుపుటకు జగ్మల్లున
కొకప్రక్క చందావతువంశస్థుడును రెండవప్రక్క [illegible]
పట్టుకొని తారువంశస్థుడగు వేరొక వీరుడు నుండిరి [illegible]
చందావతుడు గద్దె యెక్కబోవుచున్న జగ్మల్లుయొక్క [illegible]
బట్టుకొని "దేవా! మీరు పొరబడుచున్నారు.

యెక్కవలసినది కాదు, ఇది మీ సోదరుడగు ప్రతాపు డధిష్ఠింప వలసినది" అని నిర్భయముగ జెప్పెను. జగ్మల్లు వానిపలుకులు సరకుసేయక యతని చేయి విదల్చుకొని యాగడము చేయ దలంచెను. కాని చందావతుడు వానిని సందిట నిరికించి యొక చోట గూలవైచి ప్రతాపునిం దోడితెచ్చి గద్దెయెక్కించి వాని మొలకు గత్తిగట్టి సాగిలంబడి మువ్మారు వాని చరణములకు మ్రొక్కి మీవారు రాణా ప్రతాపసింగేయని మేఘగంభీర భాషణములతో నొక్కిచెప్పి చప్పట్లుకొట్టెను.

అంతకుమున్ను రాజ్యభ్రష్టుడై దేశములపాలై పోవలసిన యవస్థలోనుండి యాకస్మికముగ మండలాధిపతియై సింహాసన మెక్కగలిగినందులకు గర్వించి విజృంభింపక ప్రతాపుడు నిశ్చలమనస్కుడై శాంతముతో నుండెను. పట్టాభిషేక మహోత్సవము ముగిసినతోడనే ప్రతాపుడు సామంతప్రభువులం బిలిచి యది వసంతకాలమసియు నడవిపందిని వేటాడి గౌరికి సమర్పించి ముందు సంవత్సరము తన యదృష్ట మెట్లుండునో తెలిసికొనవలయునని జెప్పి గుఱ్ఱమెక్కి వారిం దోడ్కొని వేటకు బయలువెడలెను. రాజస్థానమునం దంతట గౌరి యిప్పటికి ననేక నామములతో బూజింపబడుచున్నది ఇట్లు వెడలి వా రడవిపందిని జంపి దానిని దేవి కర్పించి యామెను సంతుష్టిపరచి మరచటి యేడు తమకు జయకరముగ నుండునని తెలిసికొని సంతసించిరి. అది మొదలు రాణా ప్రతాపసింగు పలుమా రీవిధముగ బలుకుచువచ్చె. "రాణా సంగునకు నాకును నడుమ మా తండ్రి యుదయసింగు లేకుండ నేనే సంగుని కుమారుడనైన పక్షమున గొడ్డుమాంసము తిను తురకవాడువచ్చి యీ దేశమున నడుగు పెట్టగలడా! రాజపుత్రులను లోబరచుకొనగలడా!"

మీవారు రాజ్యమునకు స్వాతంత్ర్యమును దేవలయునని ప్రతాపునకు గోరికయున్నది కాని యిది నెరవేఱుట యసాధ్యము. ... ప్రతాపసింగునకు ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములే కాక ...ములలో గూడ శత్రువులుండిరి. మార్వారు బూందీ

బికనీరు అంబరు మొదలగు సంస్థానముల యధిపతులు చక్ర వర్తికి దాసులైయుండిరి. అందు బూందీసంస్థాన ప్రభువు దక్క దక్కినవారు దాసులగుటతో దనివినొందక తమ యాడుపడుచుల దురకకిచ్చి పెండ్లిగూడ చేసిరి. వారిమాట యేల? ప్రతాపుని సోదరులలో నొకడగు సూక్తుడనువాడు తీన యన్నను విడిచి యక్బరు చక్రవర్తి శరణంబుసొచ్చి యాతనిచేత నేలుటకు గ్రామంబులం బడసి మాన్యుడైయుండె. అతడును బిడ్డలును సూగ్రవతులనుపేర చక్రవర్తి కొలువులో బ్రతిష్టితులైయుండిరి. మీవారు దేశము నిరంతర యుద్ధములచేత ధనశూన్యమగుటయే గాక యాయుధశూన్యమై వీరశూన్యమై యడవియటులుండె. ఆ యవస్థలో మహావీరుడగు ప్రతాపు డొక్కడు చక్రవర్తితో బగ సాధించెను గాని మరియొకడైనపక్షమున నందు దొరికినదే చాలునని చప్పుచప్పున చక్రవర్తితో సంధిచేసికొని యాతని మన్ననలకుం బాత్రుడై సుఖముగ నుండియుండును.

మీవారుదేశములో బుట్టిన రాచవాడు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లొంగి సలాము చేయగూడదనియు వానిని తాము గెలువలేకపోయినను తరిమి దోచుకొని బెదరగొట్టి సిలుగులం బెట్టవచ్చుననియు వీలు దప్పి వచ్చినప్పుడు గౌరవముగ రణముఖంబున జచ్చి వీర స్వర్గము జూరగొనవచ్చుననియు నందుచే సంధిచేసికొనగూడ దనియు వాని యభిప్రాయము. ఆ యభిప్రాయముంబట్టి తురక లను స్వదేశములనుండి వెడలగొట్టి మీవారును తొల్లింటి గొప్ప దశలోనికిం దెచ్చువరకు గడుపార కూడుతిననినియు గంటినిండ నిదురపోననియు నతడు ప్రతిన జేసెను.

ఇట్లు సంకల్పించి యాగడియ మొదలు ప్రతాపుడు సంకల్పసిద్ధి యగువరకు గొన్ని నియమముల నేర్పరచు కొని యెను. సేన బయలుదేరినపుడు ముందుమ్రోగు రణదుందుభు లది మొదలు వెనుక వాయింపవలయును. శత్రువులను జయింపలేని పిరికివాని రణదుందుభులు వెనుక నుండవలయునే గాని ముందుండదగదని యిట్లుచేసెను. 2. రాణావారు భోజనము

చేయు వెండి బంగారు పళ్ళెములు పాత్రములు తీసివేయించి తనకును తనతోడి సామంతప్రభువులకును శత్రునాశనము సేయువరకు భోజనార్థము విస్తళ్ళు చాలునని యానతిచ్చెను.
3. అయన నిత్యము పవ్వళించు హంసతూలికా తల్పము లవ్వల బారవైచి తన గుర్రమును శత్రువులకోటలో గట్టివేయువరకు దాను గడ్డిపాన్పుమీదనే పండుకొనునట్లు శపథము జేసెను.
4. చిత్తూరునగర మెప్పటియట్లు రాజస్థానమునకు దీపమై వెలయునంతవరకు ప్రతాపుడు తాను తన సామంతులు గడ్డములు కత్తిరించుకొనగూడదని శాసించె. ఆ దినము మొదలు చిత్తూరు రాజధానిం జేసికొనువరకు మరల రాజధానిలో నుండ గూడదని యుదయపురమును విడిచి కమలమియరు కోటలో గాపురముండి యెందేని బోవలసివచ్చినప్పుడు గుడారములలోనే వసించుచు వచ్చెను.

ఇట్లు సంకల్పించిన తోడనే మున్ను తన తండ్రి మూర్ఖత వలన యన్యకుటుంబమునకు బోయిన తన తమ్ముని సూక్తుని రావించెను ఆ బాలుని పెంచుకొన్న తండ్రికి ముసలితనమున గొడుకు లనేకులు పుట్టినందున దత్తతపుత్రుపై మోహముతగ్గెను. కావున సూక్తుడును పాలకపితను విడిచి వచ్చుటకు వగవక కడుసంతోషమున నన్నవద్దకువచ్చి యతని యనుగ్రహంబునకు బాత్రుడై వానిఁ గొల్చుచుండెను. వచ్చిన క్రొత్తలో నన్నదమ్ము లిద్దరు మిక్కలి సౌహార్దముతో నుండిరి. కాని దినములు గడచిన కొలది స్థితి వెనుకటియట్లే యయ్యెను. తమ్ముని కన్నపై నసూయ పొడమెను. రాజ్యమేలుటకు తన యన్నకంటె దానె యెక్కువ సమర్థుడనని సూక్తుడు తలచి యప్పుడప్పుడు దుర్వినయములు జూపుచుండ నొకనాడు వేటాడుతరి నన్నదమ్ములకు మాట పట్టింపు వచ్చెను. ఆ మనస్పర్థ యంతంతకు బ్రబలవైరముగ బరేణమింప సూక్తు డన్నతో నిట్లనియె. "మన మిరువురము గుర్రములనెక్కి బల్లెముల చేతబట్టుకొని ద్వంద్వయుద్ధముచేసి యెవడెక్కువ బలవంతుడో నిర్ణయించుకొందము" పూర్వము

తన తాత వ్యాఘ్రగిరియొద్ద జయముగొన్నట్లె తానును జయము గాంచవచ్చునను ధైర్యమున బ్రతాపుడా యుద్ధమునకు సమ్మతిం చెను. దేశాచార ప్రకారము గౌరవముల నడపదలచి వారుభ యులు ముందు నీవు కొట్టుము, ముందు నీవు కొట్టుమని యొకరి నొకరు హెచ్చరించుకొని ముందారంభించుట కెవనికిం జేతులు రాకపోవుటచే నొక్కసారిగ నిరువురు నొకరిపై నొకరు దుముకుటకు సిద్ధముగ నుండ నంతలో బురోహితుడు వారి యిరువురనడుమ నడ్డముగ నిలిచి యతిదారుణమై కులనిర్మూల కారణమైన యాపోరుడుగుమని వేడెను.

అప్పటికా వీరులక్రోధములు మేరమీఱినందున గురువు మాట మీది గౌరవముచేతగాని బంధుత్వముచేతగాని వారు పోరు మాన నొల్లక పొడుచుకొనుటకు బల్లెముల దూసిరి. ఏయుపాయ ముననైన నీకుటుంబ కలహమును నివారింప దలచి పురో హితుడు కర్తవ్యమేమియుం దోపక యెట్టకేలకు దనచేతిబల్లె ముతో దాను బొడుచుకొని యిరువురకు నడుమ నేలబడియె. ఆ యమానుషకృత్యముజూచి రాజపుత్రు లిరువురు సంభ్రాం తులై గురుప్రాణరక్షణము చేయుటకు గుఱ్ఱములమీదనుండి క్రిందికి గుభాలున దుమికిరి. కాని గురువుగా రంతకుమునుపే మేనుదొరగిరి పవిత్రమగు గురువుగారి శరీరరక్తము సోదరుల కిరువురకు మధ్యగ బాఱుటచే నదిదాటి యొకరిపైనొకరు దుముకుటకు వారికి మనసొప్పదయ్యె. గురువు పోయిన బోయె గాని కలహము మాత్రము నివారితమయ్యెను ప్రతాపుడు కొంత సేపటికి దెలివి తెచ్చుకొని సోదరునిం జూచి నీవు నా యెదుట నుండి దేశాంతరమునకుం బొమ్ము. ఇచట నిలువవలదని పలికెను. చిత్తమని కపట వినయముతో నమస్కరించి సూర్తుడు గుఱ్ఱమెక్కి వెంటనే ఢిల్లీకి బోయెను. ఆనాటిపోరువలన రాణా ప్రతాపునకు సోదరవియోగమును ఢిల్లీచక్రవర్తికి గొప్ప మిత్ర లాభమును గలిగెను.

ఇట్లు కొందఱాప్తబంధువులు కొందఱు రాజపుత్రులు విడిచినను ముఖ్యసామంతప్రభువు లనేకులు ప్రతాపునకు దోడుపడిరి. జగ్మల్లును సింహాసన మెక్కింపదలచిన నాడెట్లుండెనో యట్లే చందావతుకులజుడు నేటికిని రాణాపక్షము వహించి యుండెను. జయమల్లుని కొడుకులును, పుట్టయొక్క కొడుకులును తండ్రిమార్గము ననుసరించి రాణాకు విధేయులైరి. అక్బరు చక్రవర్తి వారి కెంతెంత లంచముల నియ్యదలచుకొన్నను వారు తమ స్వామిభక్తిని దుచ్ఛధనమునకై విక్రయింప నొల్లరైరి.

శౌర్య మెంతయున్నను సేనాబలము తక్కువగుటచే రాజపుత్రులు తురకలను బ్రత్యక్షముగ నెదిరింప జాలరైరి అందుచే వెనుక రాణాహమీరు "అల్లాయుద్దీను" మీద బ్రయోగించిన మాయోపాయములే రాజపుత్రులు మరల బ్రయోగింపవలసి వచ్చెను. అంతట రాణాప్రతాపసింగు కొండలలో వసియింప బోవుచుండుటచే దేశమునందలి జనులందఱు వానిని వెంబడింపవలయుననియు రానివారు కానివారే యనియు దేశమందంతట నతడు చాటబంపెను. ప్రజలు రాజాజ్ఞ శిరసావహించి నేలదున్నక పొలముల పైరుసేయక తమ పశువులనెల్ల శత్రుదుర్గములగు హారావళి పర్వతములలోనికిం దోలి తాము రాజువద్దకు జనిరి. పట్టణములు పల్లియలు నిర్జనములై భయంకరములయ్యెను. మహావీరులు వసియించినతావుల వనములనుండి వెలువడివచ్చి ఘాతుక మృగములు సంచరింప జొచ్చెను. బాటసారులు నడువకపోవుటచే మార్గములన్నియు ముండ్లతోనిండి బయనంబునకు నిరోధము గలిగించెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి ప్రతాపుని మీద దండువిడియ వానిసైనికులకు దినుట కన్నముగాని ద్రావుటకు జలంబులుగాని లభింపవయ్యె. ఆ యిక్కట్టులకు దోడుగ మహారాణాప్రతాపసింగు నడుమ నడుమ కమలమీయరుకోటలో నుండియో మఱియే యడవిలో నుండియో నాకస్మికముగ బయటకువచ్చి సూరతునగరమునుండి ఢిల్లీచక్రవర్తి నిమిత్తము

విలువగల సరకులం గొనిపోవు బిడారములను కొల్ల గొను చుండెను. మరియొకమారు తన యాజ్ఞ జెల్లింపక బుద్ధిహీను డెవండైన కన్కొరితిచే నేలదున్నుట పశులమందలను బెంచుట మొదలగు కృత్యముల జేయుచున్న వాడేమో పరీక్షించి చూత మని రాజస్థాన మధ్యభాగమునకువచ్చి శోధించుచుండెను. ఇట్లు విహరించుచుండ నొకనాడొకచోట మందభాగ్యు డొకడు రహస్య ముగ దన మేకలమందను పచ్చికబీళ్ళ మేపుకొనుచుండెను. అది రాణా చూచి వానిం బిలచి నాలుగుమాటలు వాని నడిగి సంగతి తెలిసికొని తత్క్షణమే వానికి మరణదండన విధించెను. ఆ నిర్భాగ్యుని శవము దహనముచేయుటకైన దిక్కులేమిచే గాకుల గ్రద్దలపాలయ్యెను;

అక్బరున కీ కార్యములన్నియు నసహ్యములుగనుండెను అత డీవిరోధమును మితిమీఱునట్లు చేయుట కిష్టపడడయ్యెను. సహజముగ పరిశుద్ధమనస్కు డగుటచే నక్బరు భరతఖండము నంతయు దానేక ఛత్రముగ బాలింపవలయు ననియు, దన చల్లని పాలనముక్రిందట నన్ని తెగలవారు సుఖముగ బ్రతుక వలయుననియు సంకల్పించెను. అందుచేతనే యతడు రాజ పుత్రుల నదివఱకే తక్కిన తెగలవారికంటె నెక్కువ గౌరవించు చుండెను అతని పట్టపుదేవి యగు జహంగీరుతల్లి రాజపుత్రుల యాడుపడుచు. ప్రధానమంత్రులలో నొకడైనతోడరుమాలు రాజ పుత్రుడు మఱియు నంబరుసంస్థానాధీపతి యగు భగవానుదాసు డును వానియన్నకొడుకగు మానసింగును సేనాపతులై చక్రవర్తి గొలుచు చుండిరి. ప్రజలనిమిత్తము చట్టములు చేయునప్పుడు అగ్బరుచక్రవర్తి యతిబాల్యవివాహము, యజ్ఞములలో జీవహింస, బలత్కారసహగమనము, మొదలగు దురాచారములు జరుగ గూడదని నిషేధించి హిందువులకు గొంచె మనిష్టమే గలిగించి నను మొత్తముమీద సర్వమతసహనము గలిగి యెవరి మతము వారి పూజలు తనకోటలో సయితము జేసికొనవచ్చునని యొప్పు కొని గోవుల నితరజాతులవారుగూడ చంపగూడదని కట్టుబాటు చేసి ధర్మోత్తరముగ బ్రజాపాలనము చేసెను. ఈ సామ్యతవలన

నగ్బరునకు ననేక రాజపుత్రులు లోబడి కప్పము గట్టుటకు సమ్మతించిరి; కాని చిత్తూరునగరమును నాశనముచేసి తాను గొండలలోనికిం బాఱదోలినను రాణాల కింకను బుద్ధిరాలేదనియు అక్బరు విచారింపజొచ్చెను. రాజపుత్రునియెడల చక్రవర్తి చూపు దయ గౌరవాదులంబట్టి స్వమతాభిమాన మెక్కుడుగల మహమ్మదీయుల కక్బరుపై కోపముగూడగలిగెను. కాలక్రమమున రాణాకును చక్రవర్తికి దొంగపోటుయుద్ధములు కడముట్టి ప్రబలయుద్ధములు జరుగ నారంభించెను. దానికి కారణము రాజపుత్రకవు లిట్లు చెప్పియున్నారు.

అంబరు రాజవంశస్థుడగు మానసింగు చక్రవర్తిపంపున నేదేశమునకో పోయి పగతుఱ జక్కడచి మరల ఢిల్లీకి బోవుచు మార్గవశమున మీవారు దేశములోనుండి పోవలసివచ్చెను. ప్రతాపసింగు ధనహీనుడై దుర్బలుడై యుండినను ముప్పది యాఱు రాజపుత్ర కుటుంబములకు నాయకుడై వెలయుచుండు టచే "మహారాణావారి దర్శనము నేను జేసికొనవలయునని యున్నది. రావచ్చునా!' యని మానసింగు వినయముగ వర్తమాన మంపెను. అప్పుడు ప్రతాపుడు కమలమియరుకోటలో నున్నందున వాని నక్కడ కలిసికొన ననియు నుదయసాగర మనుసరస్సుతీరమున గలిసికొందు ననియు, వర్తమాన మంపెను. దానికి సమ్మతించి మానసింగు సపరివారముగ నటకుంజన వాని నెదుర్కొనుటకు బ్రతాపుని పెద్దకొడుకగు ఉమ్రాయను నతడు మీవారు ప్రభువులను దోడుకొని యక్కడకు వచ్చెను? వచ్చి మానసింగును సన్మానించి తలనొప్పిబాధచే రాణావారుస్వయముగ రాలేక తన్ను బంపిరని చెప్పి పిండివంటలు చేయించి విందారగింపుమని వానిం బ్రార్థించె.

ఉమ్రాకు నక్కడ నున్న తక్కిన రాజపుత్రులకు బ్రతాపుడు స్వయముగ వచ్చి మానసింగునకు నెందుకు విందు సేయలేదో కారణము తెలియదు. అంబరురాజులు తురకలతో వియ్యమందుటచే ప్రతాపుడు వారిపంక్తిని దినడు. ఆసంగతి గ్రహించి మానసింగు "ప్రతాపుని తలనొప్పికి కారణము నేనెఱుగుదును

అతడే స్వయముగ వచ్చి నాకు విందు సేయవలయునుకాని వానిస్థానమున వేఱొకరు పనికిరా”రని పలికెను. ఆ పలుకులువిని ప్రతాపసింగు నిర్భయముగ నిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. “ తన యింటి యాడుపడుచును దురకకిచ్చి పెండ్లిచేసి వానితో గలసి కూడుదిను నతనితో నేను భుజియింప జాల.”

ఆ పలుకులువిని క్రోధలజ్జాపరవశుడై మానసింగు విందారగింపక దిగ్గునలేచి “ దేవున కారగింపుచేసి తెచ్చినయన్నమేగాని మీచేతియన్నము నేను దినను మీ మానముల గాపాడుటకే మీ రాజ్యములు నిలుపుటకే మేము తురకలతో వియ్యమంది వారికూడు తినుచుండుట; సరే యికమీద నీవేమాత్రము పౌరుషశాలివో చూతము కాచుకొమ్ము” అని పలికి తన పరిజనుల నందరిని లెమ్మని పయనమయి పోవుచుండ నింతలో ప్రతాపుడీవలకువచ్చి మానసింగును జూచుచుండెను. చిక్కిశల్యమయి మనోవ్యధచే పాలిపోయి మాసిన బట్టల గట్టుకొని సామాన్యునట్లుండియు రాజతేజంబుచే మెరయుచున్న ప్రతాపసింగును జూచినతోడనే మానసింగున కెక్కడలేని కోపమురాగా నాపుకొనలేక ప్రతాపునితో “ నేను నీపొగరణగింపకపోదునేని నా పేరు మానసింగు కాదుసుమీ” యని పలికి యొట్టుపెట్టుకొని పోవదొడంగెను. ప్రతాపుడా పలుకులకు గోపింపక మానసింగుతో యుద్ధముచేయుట నాకును సంతోషమేయని గౌరవముగబలికెను. కాని ప్రతాపుని పరిజనులలో నొక్కడు కోపమాపుకొనలేక చప్పట్లుగొట్టి మానసింగును వెక్కిరించుచు మీ యక్బరు నీమారు తీసికొనిరా! ఈసారి వారికి నీకునుగూడ దగినట్లు బుద్ధి చెప్పించెదనని బిగ్గరగజెప్పి యిక్కడ వ్రాయుటకు వీలులేని తిట్లు చక్రవర్తిని వానిని దిట్టెను. మానసింగు సపరివారముగ బయనమయి పోయినవెనుక నతడు నతని సైనికులు బసదిగిన చోట గూర్చున్నచోట నడచినచోట పవిత్రమగు గంగాజలము తెప్పించి చల్లించి పుణ్యాహవాచనము చేయించి యంతతో బోక వారి మైలగాలి తమపై సోకినందుకు ప్రాయశ్చిత్తముగ దానును

దన బందుగులును శిరస్నానముచేసి వెనుకటి బట్టలు విడిచి మంచిబట్టలు కట్టుకొని కమలమీయరు కోటకుం జనిరి.

పరాభవము నొందిన మానసింగు వడివడిం బయనముచేసి ఢిల్లీకిబోయి యక్బరును దర్శించి ప్రతాపుడు తన యెడలం జూపిన యగౌరవంబును జక్రవర్తి యధికారము నెడం జూపిన తిరస్కారమును ప్రతాపుని బరిజనులు చక్రవర్తినిజేసిన నిందలను మరచిపోక యొకటికి బదిజేర్చి పూసగ్రుచ్చినట్లు విన్నవించెను. ఈ కొండెములువిని యక్బరు మీవారుపై దండెత్తుటకు సేన సిద్ధముచేసెను ప్రతాపునితో మానసింగు చెప్పినవిధమున నక్బరు స్వయముగ దండయాత్రకు రాలేదుగాని తన కుమారుడగు సలీమును సేన కధిపతిగజేసి మానసింగును వానికి ముఖ్య మంత్రిగ నొనర్చి దండయాత్ర నడపించెను.

ప్రతాపసింగు తన చిన్నసేనతో నెనుబది చతురపుమైళ్ళ వైశాల్యముగల నుదయపుర జిల్లాలో నొక యడవిలో నుండెను. మొగలాయిసేన నానాటికి రాణానుజుట్టి నలుదెసలం గ్రమ్ముకొనెను. ఆ యడవి కొండలలోనుండి సమప్రదేశములేక నిమ్నోన్నతముగ నుండుటచే నిలిచి యుద్ధముచేయుట కిద్దరకు వీలులేదయ్యె. ప్రతాపుడు దాగొనియున్న కారడవికి సమీపమున హల్దిఘూటను బయలుండుటచే నది యుద్ధమునకుం దగిన భూమియని యిరువు రచ్చటజేర నిశ్చయించి 1576 వ సంవత్సరము జూలైనెలలో జేరిరి

ప్రతాపవంతుడగు ప్రతాపుడు కైటకమను పేరుగల తన గుఱ్ఱమునెక్కి రాజలాంఛనమగు శ్వేతఛత్రమును సేవకులుపట్ట కవచము ధరియించి ఖడ్గపాణియై యుద్ధమున నిలిచినతోడనే ప్రాణము లెంతో తీపియని చావునకు వెరచి మూలదాగిగొన్న పిరికి సహితము తెగించి కత్తిబూని తన రాణాకు దోడుపడియెను శత్రుసైన్యముల జూచినతోడనే మనోనిశ్చలమగు ప్రతాపుని మనస్సుగూడ నించుకజంకెను దీనింబట్టి యక్బరుపంపిన గొప్ప ఫిరంగులు సాధనములు మహా యంత్రములు మొదలగువానిం

జూచి రాణా జంకెనని దలపరాదు. అన్నను జంపుటకు తమ్ము డును తమ్ముని దెగటార్చుట కన్నయు నొండొరులం జంపు కొనుటకు జుట్టములు నచ్చుట జేరినందున కతడించుక వగచె. ఆ మహాసైన్యములో బ్రతాపుని సోదరుడగు సూక్తు డొకమూల నుండెను. మరియొక సోదరుడగు సూగ్రుని కుమారుడు కొంత సేన కధిపతియై నిలిచెను. చక్రవర్తి పుత్రుడగు సలీము రాజ పుత్రుల యాడుపడుచు కొడుకేగదా! ఈ సేనాచక్రము నంతను ద్రిప్పుచున్న యంబరరాజపుత్రుడు మానసింగు బ్రతాపునకు జుట్టమేగదా! అతనిం జూచినతోడనే ప్రతాపుడు రోషావేశపరవశుడై యుద్ధమేమయినసరే వానిపై కసితీర్చుకొనవలయునని బ్రతిన చేసెను.

ప్రతాపుని పక్షముననున్న సైనికులందరు నిరువది రెండు వేల మంది. వారు మహా పౌరుషశాలురే గాని సకల సాధన సంపత్తిగల ఢిల్లీసైన్యమున కీడగువారుకారు. వారిలో ననేకులు రాజపుత్రులు గడు విశ్వాసముగల భిల్లులు గలిసియుండిరి. ఆ యడవిలో గొందరు వనచరులుండిరి, వారిని యుద్ధమునకు రప్పింపవలయునని కొన్న గ్రమమయిన యుద్ధమున నిలుచుట యెట్లో పోరుటయెట్లో వారెరుంగరు. ఆ కారణమున వారు రణమునకు రాకయే రాణాకు సాయము జేయదలంచి కొండ లెక్కి చెట్లచాటుననుండి వీలగునప్పు డొకటి రెండు బాణముల విడుచుచు శత్రువులు కొండలనడుమనుండి పోవునప్పుడు వారి పయిన పెద్దపెద్ద రాళ్ళను దొర్లించుచు యథాశక్తిగ స్వామి భక్తిని జూపుచుండిరి. అంతట నుభయ సేనలకు ఘోరయుద్ధ మారంభమాయెను.

కొండకనుమ నాక్రమించినచో దమకు సేమమగునని తురకలు ప్రయత్నించిరి రాజపుత్రులు వీరావేశముతో గొండ దాటి తురకలపాల బడకుండ గాచుగొనిరి. ఎక్కడ యుద్ధము సంకులమయ్యెనో యక్కడ భానుబింబ చిహ్నముగల ధ్వజము తోడను వెల్ల గుబ్బగొడుగుతోడను తప్పక ప్రతాపుడు గానబడుచు వచ్చెను. అతని ముఖ్యాభీష్టము మానసింగును గలసి వాని

నోడింపవలయు ననిఅందుచే నంతకంతకు ముందుకు చొరుచు కొని వచ్చి ప్రాణములపై నపేక్షవిడిచి యతడు బోరజొచ్చె. రణరంగమున నతడు కొంతదవ్వు పోవునప్పటికి వివిధాలంకారములచేత నలంకృతమయి బంగారపు టంబారీగల యొక పట్టపుటేనుగు వాని కగపడియెను. దానిచుట్టు వందలకొలది జనులు జేరుటచే నది చక్రవర్తి పుత్రుండగు సలీముని యేనుగని గ్రహించి ప్రతాపుడు విజృంభించెను విజృంభిచుటయు సలీముని యంగరక్షకులు రాజపుత్రులచే సహతులై నేలనొరిగిరి మావటివాడు కూర్చున్నచోటుననే క్రుంగిపొయె అంబారీకి నలుప్రక్కల నున్న యినుపపలక మూలమున సలీము బ్రతుకగలిగెను గాని లేకున్నచో ప్రతాపుని బాణప్రహారములచేత చక్రవర్తి పుత్రుడు నాడే కడతేరియుండును. అప్పుడు పోరు మరింత సందడియయ్యెను. చక్రవర్తి కుమారుని రక్షించుటకు మొగలాయిసేనలన్నియు నచ్చటికి వచ్చె రసపుత్రవీరులందరు తమ స్వామికి బాసటయై నిలిచిరి ప్రతాపుడు మూడు బల్లెపు పోటులచేతను మూడు కత్తిదెబ్బలచేతను గాయములనుండి నెత్తురు సంతత ధారగ గారుచున్నను లెక్కసేయక పోరుచుండ నొక తుపాకి గుండు కవచమును భేదించుకొని వాని శరీరమున జొచ్చెను. ప్రతాపుని గుర్రము కైటక మా మదగజమును డీకొన నింతలో నా మదపుటేనుగు దెబ్బలచే నొడలునొచ్చి పిచ్చియెత్తినట్లు విజృంభించి వేరొకయెడకుం బాఱిపోయెను. అందుచే సలీము పులినోటి కండవలె దాటి యావలబడియె.

మొగలాయి సైనికులు మిడుతల దండువలె రాజపుత్రులం జుట్టుముట్ట నారంభించిరి. ప్రతాపుడు ముమ్మారు పగతురచే జుట్టు ముట్టబడియు ముమ్మాఱును వారిం దనశక్తికి బలియిచ్చి యప్రతిహతుడై నిలిచెను. రాజపుత్రులు క్రమక్రమంబుగ నశించుటయు దురకసేన నెందరుబంట్లు చచ్చిన నిసుకపాతరవలె తఱగకుండుటయు జాలవంశస్థుడగు నొక రాజపుత్రవీరుడు చూచి ప్రతాపుని యపాయస్థితిని దప్పించుటకు సూర్యబింబధ్వజమును తనచేతం బట్టుకొని గబగబ పరుగెత్తెను. తురకసైనికు

లది చూచి ధ్వజమెక్కడనుండునో రాణాయు నక్కడనే యుండుననుకొని జాలవంశస్థుని వెంటబడిరి. ఇంతలో గొందఱు రాజపుత్రులు ప్రతాపుని గుఱ్ఱపు క్ళ్ళెమును బట్టుకొని వానికిష్టము లేకున్నను రణరంగమునుండి వాని నవ్వలకు దీసికొని పోయిరి.

ఆ రాజసింహ మావలకు జనినపిదప, వెనుక చిత్తూరు ముట్టడిలో జెక్కు చెదరక బ్రతికిన తువారువంశస్థుడును వాని కుమారుడును రాజప్రాణ సంరక్షణార్థము ధ్వజముపట్టుకొని పోయిన జాలవంశస్థుడును ఉక్కుతునుకలవంటి మఱియేనూరు రాజపుత్రవీరులును హెూరాహెూరీగా దురకలతో యుద్ధముచేసి మృతినొంది వీరశయన మలంకరించిరి. నాడు యుద్ధమునకు వచ్చిన యిరువదిరెండువేల రాజపుత్రులలో నెనిమిదివేలు మాత్రము గాయములతో బలాయతులైరి. అప్పుడు శూరశిఖామణి యైన ప్రతాపుడు వెంటనొక్క బంటయినను లేక యొంటరిగ గుఱ్ఱమునెక్కి దనకు శరణమీయగలతావు లవియేయని కొండల లోనికి బోవుచుండెను. రాజపుత్రసైనికులు శత్రువులు తమ రాణామీదికి బోకుండ వారినాపి పోరుచు చేతనయినంత సాయము చేసిరి. తనకుమారుడగు సుప్రమా తాను మృతినొందినచో స్వదేశ మును గాపాడి దురకల నెదిరింపలేడని రాజ్యలక్ష్మి నిమిత్తము ప్రతాపుడు కొంతకాలము బ్రతుక నిశ్చయించుకొనియు దనతోడి వీరులు గౌరవముగ రణరంగమున బ్రాణమువిడిచి వీరస్వర్గ మును గొల్ల గొనుచున్నందుకును దాను పిఱికివాడై యేకాకియై ప్రాణములు గాచుకొనుటకు బ్రతికివచ్చినందుకు నతడు తద్దయు విచారించుచు గైటకమునెక్కి మెల్ల మెల్లగ రాళ్ళనడుమ ఖయనముసేయుచుండ నంతలో వాని వెనుక గుఱ్ఱపుడెక్కల చప్పుడయ్యె. అప్పుడేమది యని యతడు తిరిగి చూచునప్పటికి నిద్దరు తురకలు వానిం బట్టుకొనుటకు వెంట దగిలివచ్చు చుండిరి. వారికంటెదూరముగ నింకొకడు వచ్చుచుండెను. గుఱ్ఱముకంటె ప్రతాపుడును ప్రతాపునికంటె గుఱ్ఱమును నలసి యుండిరి. గోరుచుట్టుపై రోకలిపోటువిధమున వారి దారికడ్డుగ కడువేగమునబారు నొకకొండయే రద్దమువచ్చెను ప్రతాపుడు

కైటకమును కొంచెము తరటచేయ నది యెక్కడలేనియోపిక దెచ్చుకొని నొక్కయెగురెగిరి యేరుదాటి యావలంబడియె. తరుముకొనివచ్చిన తురకలిద్దరు రాళ్ళమీద జారిపడితిమా చావ వలసివచ్చుననియు ప్రతాపునివంటి యసహాయశూరుని మీదికి తమరిద్దరు చనగూడదనియు దమవారు మరికొందరు వచ్చువరకు నిలచుట మంచిదనియు దలచి యేరుదాటరైరి.

ప్రతాపుడు పలుగాయములతో నెట్టుకొని కొంతదూరము పోయి నడచుటకు గుర్రమునకు దానిపై గూరుచుండుటకు దనకు బొత్తిగ నోపిక లేకపోవుటచే నేమిసేయదగునని యోచించుచుండ నంతలో వెనుకనుండి కడువేగముగా దరుముకొనివచ్చు నొక శత్రువుడు కనబడెను వాని బారినుండి తప్పించుకొని పోవుటకు వీలు లేదని తెలిసి పోరాడి గౌరవముగ మృతినొందవలయునని నిశ్చయించి ప్రతాపునిగుండెదురుతిరిగి నిలిచెను నిలిచినతోడనే "యోమహావీరుడా! యుద్ధమునుండి పారిపోవు వీరుని మన సెట్లుండునో యిప్పుడు చెప్పగలవా?" యనుమాటలు వానికి వినబడియె. ఆమాట లెవరివో యని యతడు చూచునప్పటికి దన మరణముగోరి శత్రుపక్షములో గలిసిన తన సోదరుడు సూక్తుడే యతడని గ్రహించి యాపలుకుల కుత్తర మియ్యక ప్రతాపుడు పోరునకు సిద్ధముకాగా కైటకము నిలువలేక నేలబడి మృతినొందెను. అప్పుడు చేయున దేమియులేక ప్రతాపుడు నిశ్చేష్టుడై నిలువ "నీవు భయపడనక్కరలేదు నేను నీకు హానిసేయుటకు వచ్చినవాడను గాను. నీప్రాణములు పుచ్చు కొనుటకు వచ్చిన తురక లిద్దరు నది కావలనే యున్నా"రని చెప్పి సమీపమునకు బోవ నన్నదమ్ములిరువురిలో నడగియున్న చిరక్రోధానలము చల్లబడునట్లు వైరము మరచి యొండొరులం గౌగిలించుకొని కన్నీరు విడిచిరి అట్లు కొండొకతరి వగచినపిదప సూక్తు డన్నతో నిట్లనియె "అనేక మహావీరులచే నిరంతరము కొలువబడు శూరశిఖామణులగు మీరు గాయములచే బడలి కొండలరిబట్టి పోవుచుండుటజూచి సహింపలేక యేకగర్భజనితున కింతకంటె సాయము చేయవలసిన సమయ ముండదని నేను

పరుగుపరుగున వచ్చి మిమ్ము తరుముచున్న తురకల నిద్దరను నేనే పొడిచి చంపితిని. ఇదిగో నాగుఱ్ఱము దీనినెక్కి మీప్రాణముల దక్కించుకొనుడు. నేను ప్రస్తుతము సలీమువద్దకుం బోయి కొలవికాలమున మీపాదసేవ చేయుటకు వచ్చెద" నని పలికి సూక్తు డన్నకు తన గుఱ్ఱమిచ్చి తనదారిం జనియె. చిర కాలము తనకు గడువిశ్వాసముతో బనిజేసిన కైటకము తనవైపు జూచుచు నప్పుడే ప్రాణములు విడుచుటచే బ్రతాపుడు దాని కాపత్సమయమున దగు నుపచారములు చేయలేనైతినని క్రొత్త గుఱ్ఱము నెక్కి మరల బయనమయ్యెను

సూక్తుడు సోదరునివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని పాదచారియై మొగలాయి శిబిరముం బ్రవేశించెను. అంత యాలస్యముగ నొంటిగ గాలి నడకను వచ్చుటకు గారణమేమని సలీము వాని నడుగ సూక్తుడొక పెద్దకథ కల్పించి యిట్లని చెప్పెను. "అయ్యా! దేవరవారియెడ ద్రోహియగు ప్రతాపుడు రణరంగము విడిచి పలాయితుడగుచుండ నాదురాత్ముని బట్టుకొని దేవర పాదపద్మములయొద్ద బడవేయ వలయునని నేనును ముల్తాను కొరసాను ప్రభువులగు నిద్దరు తురకలును బయలుదేరితిమి ఆ ప్రతాప హంతకుడు నీతురకబంట్ల నిరువుర గడతేర్చి నా గుఱ్ఱము నపహరించి నన్ను గూడ జంప నుంకించెను; కాని యేలినవారి పాదములు మరల జూడ నోచుకొనుటచే నెట్టెటో గండముగడపి నేను బయటపడితిని." అనవుడు నాపలుకుల యందొక్క యక్షరమైనను సలీము నమ్మడయ్యె. నమ్మకపోయి నను మహాక్రూరస్వభావుడగు నత డెందుచేతనో సూక్తుని వెంటనే చంపింపక వానితో "జరిగిన నిజముకు నీ వొప్పుకుంటివేని నీ కభయమిచ్చెద నున్న దున్నట్లు పలుకు" మని నిర్బంధిం చెను. అట్టిసమయమున నిజ మొప్పుకొనుటయే మంచిదని వానికి సూక్తు డిట్లనియె "మీవారు రాజ్యభారము మా ప్రతాపుని భుజ ములపై నిలిచియున్నది అతనిదురవస్థ జూచి నా మనసు కరిగి పోవ నేను నా సోదరునిం గాపాడుకొంటి" నని యావద్వృత్తాం తము జెప్పెను. అది విని సలీము వాని జంపింపక తన సేన

విడిచిపొమ్మని యానతిచ్చెను. సూక్తుడు బయలుదేరి వచ్చుచు నొక చిన్నసేనం గూర్చుగొని మార్గమధ్యమున మొగలాయిల యాధీనములో నున్న భిల్సురారను పట్టణమును బట్టుకొని యాకస్మికముగ నొకనాడు ప్రతాపునియొద్దకు వచ్చి నమస్కరించి నిలిచెను. అతడు విస్మయమంది తమ్మునిరాకకు గారణ మడుగ సూక్తుడంతయు జెప్పి "నేను మీసేవకుడ నైతిని. మీ దర్శనమునకు వట్టిచేతులతో రాక భిల్సురా పట్టణము పట్టుకొని వచ్చితిని; అది కానుకగ గ్రహించి మీరు నన్ను మన్నింపదగు" నని ప్రార్థించుటయు బ్రతాపుడు కృపాయత్తుడై భిల్సురా రాజ్యమును సూక్తునకిచ్చి తనకు లోబడి పాలింపుమని యానతిచ్చె అదిమొదలు సూక్తునిసంతతి వారు సూక్తావతులను పేరం బరగి రాణాకు విధేయులై యుండిరి. సూక్తునిపేరుగాక యీ యుద్ధమున మనము జ్ఞాపకముంచుకొనదగిన మరియొక వీరుని పేరుగలదు. ధ్వజమును మరియొకచోటికి గొనిపోయి రాణాప్రాణములను గాచి మృతినొందిన ఝాలవంశస్థుడే యీ రెండవవీరుడు అతడు చూపిన స్వామిభక్తికిమెచ్చి ప్రతాపుడు వాని సంతతివారికి రాజబిరుదమును నగారానౌబతుల నిచ్చి చాలా గౌరవించెను. ఆవంశస్థుడు రాణా బయలుదేరునప్పుడు వానికి గుడిప్రక్కను బోవునట్టి గౌరవము గలిగియుండె. ఈ విధముగ హల్దిగట్టు యుద్ధము ముగిసెను.

రాణా ప్రతాపసింగు

హల్దిఘాటుయుద్ధమునందు రాణా ప్రతాపసింగు సంపూర్ణముగ నోడింపబడినాడను నమ్మకముచేతను, యుద్ధయాత్రలు చేయుటకనర్హమై వర్షకాలము వెంటనే ప్రాప్తించుటచేతను జహంగీరుచక్రవర్తి తాను గెలిచిన గెలుపు సఫలమగునట్లు రాజపుత్రుల నడుగంట దొక్కక విడిచి తనసేనలను ఢిల్లీనగరమునకు దీసికొనిపోయెను; అందుచేత స్వేచ్ఛగా నూపిరి విడుచుకొనుటకు నలుదెసలకుం జెదిరిపోయిన తనమూకల మరల జేర్చుకొనుటకు బ్రతాపునకు వీలుదొరకెను. మరుచటి

సంవత్సరము దండయాత్రలుచేయుట కనుకూలమగు వసంత కాలమున జహంగీరు తన విజయమును సంపూర్ణము సేయుటకు మరల రాజస్థానముపై నండువిడిసెను. అప్పుడు ప్రతాపుడు రణరంగమున మొగలాయిసేనలం దాకిదారుణయుద్ధము చేసెను. కాని దైవయోగమున రాజపుత్రులు పూర్ణముగ బరాజయము నొందిరి అందుచేత మున్ను పృథివిరా జేకోటలోనుండి శత్రువుల దృణప్రాయముగ జూడగలిగెనో యాకమల్మీయరుకోటకు బోయిన తాను సురక్షితముగ నుండవచ్చునని ప్రతాపసింగు సపరివారముగ నక్కడికిం జనియె.

ఎచ్చటికి బోయిన నాపదలు వెంటవచ్చునన్నట్లు ప్రతాపు నకు నక్కడ గూడ దన కపాయము సేయనెంచిన మహాద్రోహి యొక్కడుండెను; వెనుక పృథివిరాజునకు విషము పెట్టిన దేవరకోట రాజు వంశస్థులలో నొకడు ప్రతాపునిపక్షమున నున్నట్లై యుండి కోటలోని సైనికులు త్రావు నీటిలో విషము గలిపించెను. అది కారణముగ ప్రతాపుని నిమిత్తము రాజపుత్రమహావీరులు ప్రాణములు విడువవలసివచ్చె. ఆ వీరులు చాటుచాటున దమ రాణాను గోడ దాటించి యావలకు బంపి సోనిగుర్ర సంస్థాన ప్రభువును నాయకుని జేసికొని మొగలాయిసేనల నెదిరించి తుట్టతుదవఱకు దుర్గమును గాపాడి ఖడ్గహస్తులై యొక్కడు లేకుండ వీరమరణము నొందిరి. ఆ జనముతో పాటు ప్రతాపుని పరాక్రమములు పాటలుగ పద్యములుగ జేసి పాడుచు వాని సైనికులకు మహోత్సాహమును గలిగించుచు వచ్చిన యాస్థాన కవి కూడ మృతినొందెను.

అనంతర మొకదానివెంట నొకటిగ గోటలన్నియు మొగలా యీల సేనాధిపతియగు మానసింగు చేజిక్కెను. రాజు దాటి పోయెనని గ్రహించి మొగలాయీ సేనలు ప్రతి పర్వతమార్గము నరికట్టి నలుదెసల జుట్టుముట్టి వానికి విశ్రాంతి నొసగక తరుమ జొచ్చిరి. వేయేల! ప్రతాపుని రాజధానియగు నుదయపురమే పగతుర యధీనమయ్యెను. అందుచే పులులు వసించుపొదలు సింగములుండు గుహలు నుదయపుర మహారాజుగారికి విడిదు

లయ్యెను. అడవిమృగములతో గలసిమెలసి చాలాకాల ముండ టచే బ్రతాపమహారాజు వనమృగంబులవలెనే దాగియుండ టయు, పొంచుండుటయు, నదను వెదకి తన పగతురమీఁ దుముకుటయు మొదలగు లక్షణముల నేర్చికొనెను. పలు సారులు తాము ప్రతాపుని జుట్టుముట్టి పట్టుకొనగలిగితిమని మొగలాయిసేనలు సంతసించుచు నుండగనే వారి యాసలు భంగమగునట్లు ప్రతాపుడు తనసేనతో నింకొకమూల శత్రుసేనల దరుముచు గానబడుచు వచ్చె. ఒకప్పుడు రాణా చాలాదూరమున నున్నాడని విని తురుష్కసైన్యము నిర్భయముగ బోవుచుండ నాకస్మికముగ నేమూలనుండియో ఇదె రాణా వచ్చె వచ్చెనని కేక వినబడుటయు వినబడినతోడనే ప్రతిపాదనుండి ప్రతిమూల నుండి వీరుల చేతులనుండి బాణవర్షములు గురియుటయు దళుచుగ సంభవించుచు వచ్చెను. ఈ విధముగ వారిం దప్పు దారుల బెట్టుచు నొకమారు ప్రతాపుడు మొగలుసేనలలో నొక పెద్దభాగమునే పట్టుకొని నిశ్శేషముగ సంహరించెను. వనవాసు లగు భిల్లులు విధేయులై మిత్రులై వానికి గన్నులట్లు చెవులట్లు నుపచరించిరి. ఒకానొకప్పుడు అతడు పలాయితుడగుటకు వీలులేనపుడు దైవమే వానికి సాయముజేయుచు వచ్చె. అది యెట్లన నయ్యడవులలో నాకస్మికముగ గారుమబ్బులు పొడమి జడివానలు దిమ్మరించి మొత్తుచుండును. అందుచే వాగులు నేరులు కొండకాలువలు నిండి మార్గ మరికట్టుటయే గాక దేశ మంతయు జలమయమయి యుండును. చక్రవర్తి సైన్యము లాకారణమున బ్రతాపుని విడువవలసివచ్చుచుండును.

ప్రతాపు డెక్కడనున్న నక్కడనే యతని కొలువుండును, రాజ్యపరిపాలనము చేయుచున్నపుడు భ్రష్టుడై తిరుగుచున్నపుడు గృహమునందున్నపుడు కారాగృహమం దున్నపుడుగూడ ప్రతాపుడు రాచరికమే చేసెను. సింహాసనముమీద నున్నపు డెంత గౌరవమొ నిరాధారముగ జెట్టుక్రింద కూర్చున్నపుడు వాని

యెడ వాని యనుచరుల కంతే గౌరవముండెను. చెట్లనుండి గోసిన పండ్లు, బీడుగడ్డితో జేసిన రొట్టె తప్ప వారికి వేరాహార మేదియు లేదు. రాణా తన కొలది యాహారములోనుండి యొక భాగమునుదీసి దయతో నా సేనాధిపతికైన నిచ్చెనేని తొల్లి యుదయ పురమున మహైశ్వర్య సంపన్నులైననాడు దీయచే నిచ్చిన బహు మానముల కెంత సంతసించుచు వచ్చెనో యిప్పుడు నతడంతియు సంతస మొందుచుండెను. కడుపునిండ గూడులేక కట్ట సరియైన గుడ్డలేక తల దాచుకొనుటకు దావులేక యర్ధచేత ప్రాణము లుంచుకొని యొక యడవినుండి యొక యడవికి దిరుగు నా శూరశిఖామణులవద్ద గనబడు పరస్పరప్రేమయు గౌరవము వేరొండు తావున గనబడుట యరిది అతని యనుచరు లీకష్టముల బడుటకంటె ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోబడితిమని యొక్కమాట నోట నుచ్చరించినజాలు, వెంటనే వారి కేలుట కూళ్ళు నడుపు సేనలు. వహించుటకు బిరుదులు, కావలసినన్ని వచ్చి పడి యుండును. కాని యైశ్వర్యము రాని రాకపోని యన్నముండనీ లేకపోనీ వారామాటమాత్ర మనరు. రాణా వారియెడ దయగా నున్నన్నినాళ్ళు వారు వానియెడ కృతజ్ఞులై యుందురు. యీ కష్టములకు నపాయములకు దోడుగ ప్రతాపుని యాలుబిడ్డలు వానివద్దనే వనములలో నుండిరి. బంగరుతొట్లలో నూగవలసిన యీ మహారాజు చిన్నపాపలు చెట్లకొమ్మలకు వ్రేలగట్టిన గుడ్డ వుయ్యేలలలో నూగవలసివచ్చె. ఒకప్పుడు మగవాడు యుద్ధములకు బోయిన సమయమునను నాడువాండ్రు పగతురకు జంకి పొదలలో దాగొన్నసమయమునను జిన్న బిడ్డలను బులులు దీసికొని పోకుండ బుట్టలలో బెట్టి చెట్లకొన కొమ్మలకు గట్టవలసి వచ్చెను. ప్రతాపుడు గతించిన రెండువందల యేబది యేండ్ల తరువాత ననగా నేడు సయితము వనవాసులు ప్రతాప మహా రాజు కునికిపట్లగు చెట్లను రాచబిడ్డ లుయ్యాల లూగిన కొమ్మలను జూపుదురు. శత్రుభీతిచేత బలుమారు లాడవాండ్రు మగవాండ్రు బరుగులెత్తవలసి వచ్చుటచే నొకమారు ప్రతాపుడు తన బిడ్డలను దనతో తీసికొనిపోవుటకు వీలులేకపాయెను. అప్పుడు భిల్లులు

కొందరు కనికరముబూని యా శిశువులను గంపలలో బెట్టి తీసికొనిపోయి తగరపు గనులలో దాచి శత్రువులు దాటిపోవు వరకు పాలుపోసి పెంచి మరల తలిదండ్రుల కప్పజెప్పిరి.

వీరిగతి యిట్లుండ నక్బరునకు లోబడిన రాజపుత్రులు సమస్త సంపదలు గలిగి సుఖపడుచుండిరి. చక్రవర్తి చరణు జొచ్చిన రాజపుత్రులలో ముఖ్యు లిరువురుగలరు బికనీరు సంస్థాన ప్రభువుయొక్క నిరువురు కొడుకులు రాయసింగు పృధివిరాజు ననువారు. అక్బరుచక్రవర్తి యయ్యిరువు రాచ కొమరులను కడు గౌరవమున నాదరించి యందు రాయసింగు కూతును దన కుమారుడగు జంహంగీరునకిచ్చి పెండ్లిచేసెను. పృధివిరాజు మహావీరు డగుటయేగాక మంచి కవియు నగుటచే రాజపుత్రులలో నెల్ల నత డగ్రగణ్యుడని యక్బరు వానిని తద్దయు సమ్మానించె మానవతియు సౌందర్యవతియు ప్రతాప సోదరుడగు సూక్తుని పుత్రికయు నగు నొక యువతి నా పృధివి రాజును వివాహమయ్యెను.

అక్బరుచక్రవర్తి తన వినోదము నిమిత్తము తన్ను గొలుచు వారి వినోదము నిమిత్తము ప్రతిమాసము తన యంతిపురమున నొక సంత జరుపవలయునని యానతిచ్చె. చక్రవర్తి యాదరణమున జరుగుటంజేసి యా సంతకు విదేశములనుండియు స్వదేశముల నుండియు వర్తకుల భార్యలువచ్చి విలువసరకుల నమ్మజూపుచు వచ్చిరి. చక్రవర్తి భార్యలు కొమార్తెలు వారి చెలికత్తెలు దాసీజన ములు మంత్రులు సేనాపతులు మొదలగువారి భార్యలు వచ్చి యాసంతలో దుకాణములు పెట్టి తాము స్వయముగ గుట్టి సిద్ధము జేసిన పట్టుదుస్తులు మొదలగువాని నమ్మవలయును, అమ్మ యున్న వర్తకుల భార్యలవద్దనుండి కొననైన గొనవలయును. చక్రవర్తి యంతఃపుర స్త్రీలు దుకాణములు పెట్టి యమ్ముటచే విలువలేని సరకులసయితము మితిమీరిన వెల వచ్చుచుండెను. ఆ సంతకు స్త్రీలేగాని పురుషులు గూడదు. చక్రవర్తి యప్పు డప్పుడు స్త్రీవలె మారువేసము వేసికొని యా సంతయొక్క వైభ వమును జూచుచుండును. ఆ సంగతులు వెల్లడియైనప్పుడు

రాజపుత్రులు కోపించి చక్రవర్తి దురుద్దేశముతోడనే యీ పని చేసెనని నమ్మిరికాని యక్బరు వివిధ దేశములనుండి వచ్చిన వింతవింత సరకుల వెలలు నాణెములు స్వయముగ దెలిసి కొనుటకు వాణిజ్యము నభివృద్ధిచేయుటకు నట్లు చేసెనేగాని చెడ్డతలంపున నా తావునకు బోవలేదని మహమ్మదీయ చరిత్ర కారులు వ్రాసిరి. ఎట్లయినను రాజపుత్రుల కీవిషయమున గట్టి యనుమాన ముండుటచేత వెనుక నక్బరునకు లోబడి రతంబరు కోట నప్పగించిన మోందీసంస్థాన ప్రభువు తన యాడువాండ్రను సంతకు రమ్మని బలవంత పెట్టకూడదని యొడంబడికలో స్పష్టముగ వ్రాయించెను.

ఈ వింతసంతలో నొకమా రక్బరు తన పియ్యాపురాలగు రాయసింగు భార్యను జూచెను. ఆ చూపు మిక్కిలి యనర్థమును దెచ్చెను. ఆ రాజు దృష్టి తగిలిన కొలదికాలముననే రాయసింగు భార్య యమూల్యములగు మణులను వెలలేని బంగారు నగలను చక్రవర్తివద్దనుండి తెచ్చుకొని కులుకుచుండె. మహాకవియగు పృధివిరాజు తనయన్నకు జరిగిన యీ దారుణ పరాభవము వర్ణించుచు గొన్ని పద్యములు వ్రాసి వాని యవస్థకు చాల దుఃఖించెను. ఇది యెరింగియు పృధివిరాజు భార్య సంత జరిగినపుడెల్ల సంతఃపురమునకు బోక తప్పదయ్యెను. అట్లు పోవునపు డొకసారి యామె చక్రవర్తి దృష్టిపథమునంబడియెను. పడినతోడనే యత డామె జగన్మోహనాకారమునుజూచి మోహ పరవశుడయ్యెను.

ఆమె సంతలో తనకు గావలసిన సరకులనెల్ల గొని చీకటి పడినవెనుక దన మందిరమున కరుగదలచి నిర్జనములగు గదులుదాటి పలుచిక్కు దారులంబడి చనుచుండ గొంత దవ్వరుగునప్పటికి యెట్టయెదుట నొక మనుష్యుడు దారి కడ్డముగ నిలిచెను. ఆ మనుష్యుని చూడగనే యత డెవ్వడో యేలవచ్చెనో యామె తక్షణమె గ్రహించెను. చక్రవర్తి మానభంగము చేయ దలచి యెదుట నిలిచినపుడు రాత్రి చేత నాయుధమైనలేక నొంటికత్తెయగు నాడుది యేమిచేయగలదు? బప్పరావుల వంశపు

మొలకయగు నీ మానవతి తన తోడికోడలువంటిది కాదుకనుక వెంటనే ధైర్యము దెచ్చుకొని యసహాయురాలగు తనకు దోడుపడి మరణముకంటె దారుణమగు నీ పరాభవమును దప్పించుమని తన యిష్టదేవతను వేడుకొనెను. ఆ దేవియు భక్తురాలిమొర నాలకించి పులివాహన మెక్కి వచ్చి ప్రత్యక్షమై యొక ఖడ్గమును రాజపుత్రికకిచ్చి యంతర్హిత మయ్యెనట. ఆ కత్తి చేబూని యా వీరపత్ని వేగపగిది చివాలున చక్రవర్తిపై దుమికి యతడు మరల నామెను గొట్ట ప్రయత్నింపకమునుపే ఖడ్గము వాని కంఠముపై మోపి మరల దయదలచి యతనితో నిట్లనియె. "నీవు బ్రతుక దలతువేని యికముం దెన్నడు రాజపుత్రస్త్రీకి మానభంగము చేయనని ప్రమాణము సేయుము" ఆ పలుకులు విని యక్బరు చక్రవర్తి యట్లే ప్రమాణముచేసి గండము తప్పించుకొని చల్లగ నావలకు బోయెను. రాజపుత్రికయు మానరక్షణము జేసికొన గలిగెనని సంతసించి గృహమునకు బోయెను.

అనంతర మొకనాడు చక్రవర్తి పృధివిరాజును పిలువనంపి యొక యుత్తరమును జేతికిచ్చి చదువుమనియె. ఆ యుత్తరము ప్రతాప మహారాజు తనపై యనుగ్రహము చూపవలసినదని చక్రవర్తిని వేడుకొనుచు వ్రాసెను. పృధివిరాజు కాల వశమున ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోబడవలసివచ్చినను వాని మనసున బ్రతాపునిపై నతిగౌరవముండెను. చక్రవర్తి కొలువులో నున్న మహాకవులు మహాశూరులు సైతము సంపదలను సౌఖ్యములను రోసి యాకలముల దినుచు వనముల వసియించుచు వీరధర్మము నడపుచు నా మహాశూరునియందే గౌరవము గలిగి యుండిరి. చక్రవర్తులిచ్చు నైశ్వర్యము మాన్యములు మన్ననలు నశించునుగాని కీర్తినశించదుగదా! రాజపుత్రరక్తముగల పృథివి రాజు దృష్టికి, తురక చక్రవర్తి కెన్నడు తలవంచి సలాము చేయని ప్రతాపుడు దేవుడువలె గనబడుటజేసి ప్రతాపుడు లోబడెనా ప్రపంచమంతము గావలసినదే యని యతడు నమ్ముచు వచ్చెను. పృథివిరా జాయుత్తరము జదివి క్రింద బెట్టుచుండ "నీ యభిప్రాయమేమి? అతడు లోబడునా?"

యని చక్రవర్తి యడిగెను. పృథివిరాజు మొగమున కోపవిషాద ములు దేటపడ “ అతనిని నేనెరుంగుదును అతడు దీనిని వ్రాసినట్టు నమ్మను. శత్రువు లెవ్వరో వానిపేరుపెట్టి యిట్లు వ్రాసియుందురు. ఈ రాజ్యమంతయు ధారవోసిన నతడు లోబడువాడుకాడు, అయిన నతడు లోబడదలచుకొనునేమో వానికి వ్రాసి కను గొనియెద ” నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

నిజస్థితి యేమన నొకనాడు ప్రతాపుడు మహాకష్టములో నుండి నిరుత్సాహుడై యా జాబు చక్రవర్తికి వ్రాసెను. ఆయేటి కాయేడు గడచుచున్నదన్నమాటయేగాని యతని కష్టము మాత్రము గడువక యంతకంత కెక్కువ కాసాగెను. అతనిం నమ్ముకొని యనుచరులు కష్టములచేతనో గాయములచేతనో క్రమక్రమముగ నంతరించిరి. శత్రువులుమాత్రము విసుగులేక వారిని బాధించుచునే యుండిరి. వేటకాండ్రపగిది పగవాండ్రు వెనువెంటనంటి తరుముచుండుటంజేసి యొకనాడు వారైదుసారు లన్నము వండుకొని యైదుసార్లు దినుటకు వీలులేక విడిచి ప్రాణభీతిం బరచిరి. ఒకసారి అడవిలో నొక చెట్టుక్రింద గూరు చుండ చిన్నకూతు రేడుపు వానికి వినబడె. తల్లి యా పిల్లలకు దినుమని యొకరొట్టె యిచ్చెను. ఆబిడ్డ సగముదిని యాకలి పూర్ణముగ దీరకున్నను రాత్రికుండదను భయమున తక్కిన సగమును దాచుకొనెను. అంతట నొక మానుపిల్లి చెట్టుమీద నుండి దిగివచ్చి యా సగమురొట్టె నెత్తుకొనిపోవ బాలిక వెక్కి వెక్కి యేడ్చెను. అదివర కెన్ని కష్టములకైన లరుగని ప్రతాపుని మనసా చిన్నబిడ్డ యేడ్పులతో గరిగి నీరైపోయెను. “ నా మట్టుకు నేను సకల సౌఖ్యములను రాజ్యవైభవమును విడిచి యీవరకు బడినట్లే యెంతకాలమైనను గష్టముల బడగలను. కాని దార పుత్రాదులను నా నిమిత్తము సుఖములను జుట్టములను బాసి వచ్చిన మిత్రులను బాధపెట్టి చంపుట న్యాయముకాదు. వారంద రింతవరకు నభిమానము నిమిత్తము పడవలసినన్ని కష్టములను బడినవారు పరువుగల వీరులంద రింతకుమున్నె చక్రవర్తికి లోబడియుండ నేనిప్పుడు లోబడుట తప్పుగా ” దని తనలో

తాను విచారించి ప్రతాపుడు తాను లోబడుదునని చక్రవర్తి కాయుత్తరము వ్రాసి పంపెను.

ఎట్టకేలకు ఢిల్లీనుండి యుత్తరము పట్టుకొని యొక దూత వచ్చెను కాని ప్రతాపుడు సకుటుంబముగ ఢిల్లికివచ్చి చక్రవర్తి సింహాసనమునకెదుట మ్రొక్కవలయునని యా యుత్తరమందు లేదు. ఆ జాబు పృథివిరాజే వ్రాసెను. అతడు మంచికవి యగుటచే దన విచారము విస్మయము రసవంతములగు పద్యములుగ వ్రాసి యీ లేఖలో బంపెను. అందుల సంగతు లిట్లున్నవి. "హిందువుల కష్టసుఖములకు హిందువులే తోడుపడవలయును. అయినను రాణా యిప్పుడు వారిని విడుచుచున్నాడు. ప్రతాపుడు లోబడెనేని అక్బరు రాజపుత్రుల నందర హీనముగ జూచును. ఈవరకే మనలో మగవారు శౌర్యధనమును ఆడువారు మానధనమును గోల్పోయిరి అక్బరు మన జాతివారిని వెలకు గొను వర్తకుడై యుదయపురాధీశుని దక్క దక్కినవారిని క్రయమునకుం దీసికొనిపోయెను. నిజమయిన రాజపుత్రుడు గౌరవము నమ్ముకొనునా? అయిన నెందరివరకు విక్రయించిరో మీరె యెరుగుదురు. ఉదయపురముగూడ నిపుడీ బజారునకు వచ్చునా? ప్రతాపుడు తన సర్వధనముల గోల్పడినను మానధనమును మాత్రము నిలుపుకొనియెనని మేము తలంచుచున్నాము అశలడుగంటుటచేత రాజపుత్రు లీవిధమున నొకనికి జేయొగ్గిరి. అట్టి యపమానము పాలబడకుండ హమీరుని వంశస్థు డొక్కడే ఇప్పటికి మానము దక్కించుకొని యున్నాడు. ప్రతాపున కెక్కడ నుండి సహాయము వచ్చుచున్నదని లోకులందరు విస్మయమందుచున్నారు. వాని యభిమానము వాని ఖడ్గము వానికి సహాయము లగుచున్నవి. వాని ధైర్యము చూచుకొనియే యత డింతకాలము రాజపుత్రులపేరు నిలువబెట్టెను, వీరపురుషులను క్రయమునకు గొను నీవర్తకు డెప్పటికైన గడతేరకపోడు. మనుష్యు డెల్లకాలము జీవించునా? అప్పుడు మన రాజపుత్రు లెల్లరు నిస్సారములగు తమ హృదయక్షేత్రముల మీద దేశాభిమాన బీజములను జల్లుమని యుదయపురాధీశ్వరునివద్దకు

వత్తురు. ఆ యభిమానము నిలుపవలసినదనియు మునుపటికన్న మెరయునట్లు జేయుమనియు రాజపుత్రులందరు వేడుచున్నారు"

ఈ యుత్తరము జదువుకొన్న పిదప ప్రతాపుడు చక్రవర్తితో సంధిచేసికొను తలంపు మానుకొనెను. తన స్వజనమంతయు దనమీదనే యాసలు పెట్టుకొని యున్నవారు గావున వారి యాస లడుగంట జేయగూడదని యేమయినగాని నేను లోబడనని యతడు నిశ్చయించుకొనెను. ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి చిత్తూరు మరల బట్టుకొనుటకు వీలులేదని గ్రహించి యతడు మీవారు రాజ్యమును విడిచి తురకలబాధలేని మరి యే దేశాంతరములకైన బోయి తన్ను నమ్ముకొన్న బంటుతోగలసి క్రొత్తరాజ్యమును స్థాపించి యచ్చట సుఖింపదలచుకొనెను.

మొగలాయీలకు మూలపురుషుడును రాజపుత్రులకు మహా శత్రువునగు బేబరు తన పిత్రార్జితమగు సమర్కండు విడిచి కాబూలు రాజ్యము స్థాపించి యటనుండి మరల పగతురచే దరుమబడి ఢిల్లీ రాజధానిం జేసికొని తనవంటివారికి మార్గదర్శి యయ్యెనని జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని ప్రతాపుడు తన తలంపు నెరవేర్ప దలచెను. రాణా సింధునదీ పరిసరభూములకు బోయి కాపుర ముండుననియు వానితో నెవ్వరెవ్వరు పోయి వాని సుఖదుఃఖముల ననుభవింపదలచిరో వారందఱు బయలుదేరవలయుననియు మీవారెల్ల మ్రోగజొచ్చెను. అప్పు డనేకులు రాణా ననుసరింప దలంచిరి. వారినందరం దీసికొని ప్రతాపసింగు కొండలుదిగి యడవులుదాటి సింధుదేశపు టెడారి మొగకు వచ్చెను అక్కడ విడిసియుండ 'భామసా' యను నతనివద్దనుండి యొక రాయ బారి రాణాకడకు వచ్చెను. భామసాయు వాని పూర్వులు పలు తరములవారు మీవారు రాజులవద్ద మంత్రులైయుండి యింతింత యనరాని ధనమును గణించిరి. అప్పుడు భామసావద్ద నిరువది యైదువేల సైనికులకు పండ్రెండు సంవత్సరములవరకు నెంత ధనము కావలయునో యంతధన మింట మూలుగుచుండెను. ఆ వచ్చిన రాయబారి ప్రతాపుని దర్శనముచేసి భామసా కావల సిన ధన మంతయు నీయదలచుకొన్నాడనియు పారిపోవక

మీవారు దేశముయొక్క ప్రతిష్ఠను నిలువబెట్టుటకు మరియొక మాఱు యుద్ధప్రయత్నము జేయుదగుననియు బ్రార్థించెను

ప్రతాపుడు దేశమును విడిచిపోయెనని విని చక్రవర్తి సైనికులు సంతసించి యతడు సింధుదేశపు ఎడారిలో నెక్కడనో త్రాగ నీరులేక వడగొట్టి చచ్చియుండునని నమ్మి కోటలలోను పట్టణములలోను మిక్కిలి యశ్రద్ధగా నుండిరి. అటులుండ నాకస్మికముగ ప్రతాపుడువచ్చి పడెపడెనని యడవుల గొండల గొప్పవాడుక పుట్టెను. పుట్టినతోడనే ప్రతాపుని సైన్యము నడచిన దారి యంతయు పీనుగుపెంటపై యతడు వచ్చిన యానవాలు జూపెను.

మీవారుదేశమున జక్రవర్తికిస్వాధీన మయినభాగమంతయు బ్రతాపుడు నాశనము చేసెను. ఇది ప్రారంభించిన సంవత్సరము లోపుననే యజమీరు చిత్తూరును దక్క తక్కిన మీవారుదేశము రాణాస్వాధీన మయ్యెను. అట్లయినపిదప గొంతశాంతినొంది ప్రతాపుడు తన ప్రాతపగతుడగు మానసింగు మీదగల యక్కసు దీర్చుకొనదలచి యాతని రాజ్యమందలి ముఖ్యవర్తకస్థానముం గొల్లగొని యపారమగు ద్రోపుడుధనమును మీవారునకు దరలించుకొని పోయెను.

పరాభవము నొందిన మానసింగునకు దప్ప దక్కిన రాజపుత్రుల కందఱకు రాణామీద మహాభిమాన ముండుటచే నక్బరు నాతని నేమియుం జేయజాల డయ్యె దానికిం దోడుగా గొన్ని జిల్లాలు చక్రవర్తి యధికారమును దిరస్కరించెను. అదిగాక యక్బరునకు వార్థకావస్థ వచ్చెను. ఆ సమయమున గృహకలహములు గూడ నెక్కువయ్యెను. అతని కొడుకులలో నిద్దరు తెగ త్రాగి యొడలు తెలియక చచ్చిరి జ్యేష్ఠకుమారుడగు సలీము (జహంగీరు) తండ్రిని ధిక్కరించి గృహమువిడిచిపోవుటయేగాక తండ్రికి బ్రాణమిత్రుడు, మహాపండితుడు, సజ్జనుడు నగు నబులుఫజలనువానిని నిష్కారణముగ జంపించెను. ఈ గృహచ్ఛిద్రములచే మనోవైకల్యము నంది యక్బరు రాజస్థాన వ్యవహారములను మునుపటియట్లు శ్రద్ధగా జూచుట మానెను.

అయిన నక్బరు చక్రవర్తియై ప్రతాపునికన్న నెక్కుడు కాలము బ్రతికెను ప్రతాపుడు బహుకష్టములబడి చీమునెత్తురు శత్రువులకు ధారవోయుటచే సకాలమునందే ముసలివాడై త్వరగ మృతినొందెను. ఎంతశ్రమపడినను ప్రతాపుడు చిత్తూరును బట్టుకొన జాలడయ్యెను తనకొడుకగు నమ్రూ యప్రయోజకుడగుటచే ముందుముందానగరును బట్టుకొను నాశయు విడచెను. చిత్తూరు పట్టుకొనక తన రాజధానిం బ్రవేశింపగూడదని యతడు ప్రతిన జేసినందున నుదయపురసరోవరము చెంత దా నిర్మించుకొన్న గుడిసెలోనే యా మరణాంతము వసించెను.

అడవులలో గాయలు పండ్లు తిని పగతురతో యుద్ధములు చేసి నంతకాలముప్రతాపు డేయాయాసము నెరుగడు గాని కష్టములు గడచి యిల్లుచేరినపిదప వానిదేహము క్రమక్రమమున దుర్బలమై రోగభూయిష్ట మయ్యెను. వ్యాధి యంతకంత కెక్కువకాగా రాణాకు మరణసమయ మాసన్న మయినదని బంధుమిత్రు లందరు చుట్టుజేరిరి. అతడు మరణవేదన బడుచు నోటిలో నేదియో గొణుగుకొనుచుండ నది చందావంశస్థుడు విని దగ్గరకు బోయి 'నీ ప్రాణము సుఖముగా పోకపోవుటకు నీకున్న విచార మేమి?' యని యడిగెను. ప్రతాపు డానీరసములోనే కొంచెమోపిక దెచ్చుకొని మెల్లగ నిట్లనియె. "నాయనా! మీరు కంఠములో ప్రాణము లుండగా మన రాజ్యమును తురకవానికి లోబఱచమని నాచేతిలో చేయివేసి ప్రమాణము చేయువరకును నాప్రాణము పోదు. ఆమాట శ్రవణానందముగా విని పోవలెనని యున్నది.' అని చెప్పి తనకొడుకును గూర్చి వెండియు నిట్లనియె 'ఉమ్రా నావలె నీచిన్నగుడిసెలో గాపురము సేయ నొల్లడు. ఈ పర్ణశాలలు పీకి యిచ్చోట వాడు పెద్దపెద్ద భవనములు కట్టును. అటుపిమ్మటనతిసుకుమారుడై కూర్చున్న చోట నుండి లేవలేకపోవును. మననెత్తురు ధారవోసి మనము సంపాదించిన యా మీవారుదేశమును వాడు సుఖముమరగి నిష్కారణముగ గోల్పోవును"

మరణమునకు సిద్ధముగ నున్న యా మహారాజుమాటలు విని రాజబంధువులైకకంఠ్యముగ నిట్లనిరి. 'చిత్తూరుమరల బట్టుకొనువరకు, మీవారునకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము వచ్చువరకు యీ గుడిసె గుడిసెపాళమునవే యుండునుగాని యచట మేడలు గీడలు కట్టము. మేము మీగద్దెయానగా ప్రమాణము జేయుదుము. ఉమ్రాకూడ మియాన దప్పకుండునటుల నడిపించెదము.'

ఈ మాటలు వెడలినతోడనే రాణా వెనుకకుపడిపోయి ప్రాణములు విడిచెను ప్రతాపసింగు రమారమి యిరువదియారు సంవత్సరములు మీవారురాణా యయి యుండెను కాని యా కాలమున స్వల్పభాగమే రాజ్యపాలన మందును. విశేషభాగము కష్టముల బడి యుద్ధములు చేయుటయందును జరుపబడెను.

షోడశ రాజ కుమార చరిత్ర

తనకుమారుని విషయమై రాణాప్రతాపు డనుకొన్న దంతయు నిశ్చయమయ్యెను. ప్రతాపునిశరీరము దహనమయిన తోడనే వాని పుత్రులు మంత్రులు సామంతులు వాని చెప్పిన మాటలు మరచిరి పెద్దకొడుకగు నుమ్రా సింహాసన మెక్కెను కాని యతడు బాల్యము నుండియు గడుపునిండ గూడు, కంటి నిండ నిదురయులేక కష్టపడుచు నడవుల జరియించుటచే రాజ్యప్రాప్తి యయినపిదప నింటిపట్టుననుండి సుఖపడదలచి భోగపరాయణుడై వీరకర్మముల మరచెను. అదియునుగాక నిరంతరము రణకేళి బురికొల్పు తండ్రి లేకపోవుటచే జక్రవర్తి యంత వానితో దనవంటి యల్పుడు వైరము గొనుట యనుచిత మని యుమ్రా కయ్యమును మానుకొనెను.

ప్రతాపుని మరణానంతరము ఉమ్రా మునుపు తండ్రి నిర్మించుకొన్న కుటీరము తీసివైచి స్ఫటికపురాళ్ళతో నొకదివ్య మందిరము గట్టించి యందు హంసతూలికాతల్పంబులం బొరలుచు వేశ్యాంగనల యాటపాటలం జొక్కుచు నిలువుటద్దంబులలో దనముద్దియల చెలువంబులు గనుంగొని మురియుచు విషయాసక్తుడయి లోకంబు మరచి కొంతకాలంబు

పుచ్చె. అటులుండ నట ఢిల్లీపురమున 1605 వ సంవత్సరమున నక్బరు చక్రవర్తి మృతినొందెను. అనంతరము వాని కొడుకులలో హతశేషు డగు సలీము జహంగీరను బిరుదుతో సింహాసన మెక్కెను జహంగీరన జగమంతయు గెల్చినవాడని యర్థము అత డక్బరునకు రాజపుత్రస్త్రీవలన కలిగిన కొడుకగుటచే హిందువులయెడ గొంత యభిమానము గలదు. కాని యతడు వట్టి త్రాగుబోతు. హిందువులమీద నెంత యభిమానమున్నను తన యధికారము నిరాకరించు రాజపుత్రుల బంటుతనము సహింపని వాడగుటచే జహంగీరు తండ్రిపోయిన కొన్నినాళ్ళకు యొకసేన గూర్చి యమ్రామీదికి బంపెను.

మొగలాయి సేనలను జూచినతోడనే రాజపుత్రులకు గోపాగ్ని మరల గొంచెము ప్రజ్వరిల్లెను. ఆ మహావీరులందరు క్రొత్తగా జనభ్యాసము జేసికొన్న భోగములను విడచిపెట్టి వీర రసశోభితులయి పగతుర జంపుటయో తాము దెగటారుటయో కావలయునని నిశ్చయించుకొని గుర్రము నెక్కి మహారాణాయగు నమ్రాకడకు జని తమకు సేనాధిపత్యము జేయుమని వాని నడిగిరి. ఆ శూరులు వచ్చునప్పటి కమ్రా మేనొత్తని మెత్తని పాన్పులం బవ్వళించి వారి విన్నపముల జిత్తగించి వారి కిట్లని యెను. " నేను నూగు మీసముల వయసునాడే మహాయుద్ధముల జేసి విసిగియుంటిని. చక్రవర్తితో బోరుట మన నాశము గోరుట. కావున యిపుడయిన బుద్ధిగలిగి వైరము మానుకొనుట యుచితము. "

అప్పలుకులు చెవులబడుటయు రాజపుత్రవీరులు తెల్ల పోయి యొండొరుల మొగంబులు చూచుకొని లోలోపల గొణుగు కొనుచుండ నపుడు చందావతువంశజుడగు శలుంబ్రా కర్తవ్యము యోచించి యూరకొనిన గార్యము చెడునని యొక సాహసము చేసెను. రాణా యున్న మేడమీద విలువగల రత్నకంబళములు పరువబడియుండెను. ఆ కంబళముపై పరపుచేసి యాబట్టలు కదలకుండ కొనల నిత్తడిగుండ్లెత్తెట్టి యుంచిరి. శలుంబ్రా యా యిత్తడిగుండ్లలో నొకటి తీసికొని రాణా కెదురుగానున్న

పెద్ద నిలువు టద్దముపయి విసరెను. తోడనే యాదర్పణము వేయి తునకలయి పడియె. పిమ్మట శలుంబ్రా సాటి రాజపుత్రుల జూచి వీరులారా! గుర్రము లెక్కు డెక్కుడని పురికొల్పి రాణా చేయి పట్టుకొని పాన్పునుండి బలవంతముగ లేవదీసి యతని యిష్టము లేకయే "గుర్రమెక్కు మెక్కుమని" బరబర లాగి కొనిపోవజొచ్చెను. శలుంబ్రాయొక్క మొండితనమునకు మహారాణా కడు కినుకబూని "వీడు రాజద్రోహి రాజద్రోహి" యని యరచుచు వానిచేతినుండి వదలించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనజొచ్చెను. కాని సాటిసామంతు లందరు శలుంబ్రాపక్షము బూనుటచే వాని రోదన మరణ్యరోదనము కాగా నతడు కోపము పట్టజాలక రోషమున వానిని విడచి యేడ్వసాగెను. అతండేమి జేసినను లెక్కసేయక శలుంబ్రా రాణాను గుర్రముమీద గూలవేసి నడిపించుకొని పోవజొచ్చె.

అట్లు కొంతదూరము చనినపిదప నమ్రా కోప మణచుకొని యేడుపుమాని యందరియెడల బ్రసన్నుడై వారి వందనము లందుకొని శలుంబ్రాను బిలిచి "నీవు మంచిపని చేసితివి, నీ మోటతనముచేతనే నాకిప్పుడు బుద్ధివచ్చినది లేనిచో నప్రతిష్ఠ పాలయిపోదునుగదా? ఇదె చూడు నాదెబ్బ, మీ పూర్వపు రాణా చేసినంతపని చేసెద" నని వీరాలాపము లాడుచు సంగరమునకు సైనికుల దోడ్కొనిపోయె.

అవ్విధంబున నమ్రా పౌరుషోక్తులు పలుకుటచేత రాజపుత్ర సైనికుల కుత్సాహము పొంగిపొరలెను. ఆ యుత్సాహముతో రణమునకు జని వారు తురకసేనల నవలీలగా నోడించిరి. ఓడిపోవుటచే మరింత పౌరుషము తెచ్చుకొని యెట్లైన రాజపుత్రుల నోడింపవలెనని చక్రవర్తి యమ్రామీదికి రెండేండ్ల తరువాత మరియొక సేన నంపెను. ఈ సేనయు వెనుకటి సేన గతినే పొందవలసివచ్చె. అందుచే జహంగీరు రోసముజెంది మోసముచేత రాజపుత్రుల జయింపవలెనని యెంచి చిత్తూరుపుర మన్న రాజపుత్రులకు మిక్కిలి ప్రేమయనియు దాని నిమిత్త మెంద రెందరో ప్రాణములను విడిచిరనియు నెరిగినవాడు

ధానికి వానిని రాణాను జేసి యేలుకొమ్మనియె. ఈ సూగ్రుడు ప్రతాపుని తమ్ముడు. ఈతడన్నతో గలహించి దేశద్రోహియయి ఢిల్లీచక్రవర్తి గొలువబోయిన నాటనుండియు నచ్చటనే యుండెను.

సూగ్రా పాడుపడిన చిత్తూరులో రాజ్యము చేయుటవల్ల కాటిలో రాజ్యముచేయుటగా భావించెను. పాడుపడిన దేవాలయములలోను దిబ్బలయిన మేడలలోను వానికంటికి దయ్యములు భూతములు దేవతలు నప్పుడప్పుడు కనబడుచున్నట్లు దోచెను. తురకబంట్ల సాయముతో దనపూర్వుల పట్టణము నేలుటకు వచ్చిన యా వీరునకు వీరరసము జారి వెనుకటి సంగతులు జ్ఞప్తికి వచ్చి భయము క్రమ్మజొచ్చెను. ఎంతకాలమత డక్కడ వేచియున్నను తనవెంటవచ్చిన తురకబంట్లు దానును దప్ప దేశస్థులు బంధువులు నెవ్వరు నచ్చటికి రారయిరి. అట్లుండగా నొకనాడు పురదేవత వానికి గనబడి వాని నచ్చోటు విడిచిపొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. అందుచే నతడు కడువెరచి యచ్చట నుండజాలక నగరమును స్వాధీనము చేసికొనవలసినదని యుమ్రాకు వర్తమానమంపి వాని భటులకు గోట నప్పగించి యతడు ఢిల్లీకి బోయెను. చక్రవర్తి వానిపై నలిగి యేల వచ్చితివని యడుగ నత డా మాటకుత్తరముచెప్పక యొరలోనుండి కత్తియూడబెరికి పొడుచుకొని చచ్చెను. చేసిన రాజద్రోహమునకు నాత్మహత్యకు వానిని హిందువులు తురకలు నేకగ్రీవముగ నిందించిరి.

చిత్తూరు దొరకుటచే రాజపుత్రుల కుత్సాహము మరింత హెచ్చెను. పాడుపడియుండుటచే జిత్తూరురాజపుత్రులకంత ప్రయోజనకారి కానందున నుమ్రా వెంటనే దానిని ఖెప్పటియట్లడవి మృగములకు విడిచిపెట్టి యప్పటికిని మొగలాయీల స్వాధీనములో నుండి ప్రధానములగు దుర్గముల గొన్నిటిని బట్టుకొన దలంచెను.

అట్లు యుద్ధసన్నాహము సేయుచుండ వానికి బదునార్గురు రాజకుమారులు వచ్చి తోడ్పడిరి. ఆ కుమారులచరిత్ర యీక్రింది సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాము. కలడుగదా ప్రతాపసింగనకు సూక్తుడను సోదరు డొకడు. అతడును దేశద్రోహి యయి తురకలలో గలిసి యన్నతో యుద్ధముచేసి హల్దిఘాటు యుద్ధములో బ్రతాపుడు పారిపోవుచుండ వాని దరుముకొనిపోయి యెట్టకేలకు సోదరునిప్రాణములు కాపాడెను. అతడు తనకడపటిదినముల చక్రవర్తిని విడిచి భింసురాకోటలో గడపెను. చనిపోవునప్పటి కతనికి బదునేడుగురు కుమారు లుండిరి. అతడు మృతినొందిన తోడనే పెద్దకొడుకు భాంజీ యనునతడు తమ్ముల వంచింప దలంచి వారిం జూచి "నేను కోట గాచుచు నిక్కడ నుండెదను. మీరుపోయి నాయనగారి కుత్తరక్రియలు సేయు" డని చెప్పెను. అన్నమాటలు నమ్మి వారంద రవలకుం జని తండ్రి కగ్ని సంస్కారము నుత్తరక్రియలను చేసి మైల వెళ్లినవెనుక మరల గోట కరుగ భాంజీవారిని లోపలికి రానీయక కోటతలుపులు వేయించి యందరను బోషించుటకు దనకు శక్తిచాలదుగావున వేరొకతావునకుంబోయి యెవరిపాట్లు వారు పోసికొండని యానతిచ్చెను.

షోడశరాజకుమారులు సోదరునాజ్ఞ శిరవసావహించి తమ యాయుధములను తమగుఱ్ఱములం దమ కిచ్చినచో దొలగి పోదుమని చెప్పిరి. భాంజీ సరే యని వాని నీయ వారందరు విదేశములకు బయలుదేరి తమలో నొకడగు యచలుని సేనా పతిగ జేసికొని మహాబలశాలియగు బలుడను వానిని రెండవ సేనాపతిగ నియమించి చనిరి.

ఆ సోదరు లట్లుబయలుదేరి మీవారునకు దక్షిణమున రహతూరువంశస్థుల పాలనములోనున్న మేడూరుగ్రామమునకు బోవ

సమకట్టిరిగాని పయనము తుదముట్టకమునుపే యచలునిభార్య ప్రసవవేదన పడ నారంభింప వారందరు మరుగుతావు వదుక నారంభించిరి. అత్తరి వర్షము విరామములేక దిమ్మరించెను. ఎంత వెదకినను వారికి గోష్పదమంత చోటయిన నాయాపత్స మయమందు దొరకక పోవుటచే నెట్టకేలకు వారొక పాడు దేవాలయమును గనిపెట్టి కొంచెముబాగుచేసి యామెను దాని యందు బ్రవేశపెట్టిరి

ఆ జడివానకు నానినాని యాగుడి రాతిదూల మొకటి జారి యామెపై బడుటకు సిద్ధముగనుండ దైవవశమున బలుడు దానిని జూచి వెంటనే యత్తావున కరిగి తనతల బోటుపెట్టి రాయి పడకుండ జేసెను. ఇంతలో నచలుడు మొదలగుసోదరు లాస్థితి జూచి చేరువ చెట్టునరికి దానిందెచ్చి బోటుపెట్టి భీమబలుం డగుబలు నీవలకులాగిరి.

ఆ రాత్రి యచలునిభార్య యా పాడుగుడిలో నొక కుమారుని గనియెను. ఏదోభాగ్యముగల్గునని పుట్టెడాశతో వారు పోవుచుండు టచే నపుడు గల్గిన యా బిడ్డకు వారాశుడని పేరుపెట్టిరి. అనంతర మాసోదరులు యీడూరుగ్రామమునకుం జన నాపురాధీశుడు వారి నాదరించి తగినబసలు మాన్యములు నిచ్చెను. అక్కడ వారు సుఖముగ కాలక్షేపము సేయుచుండ నొకనాడు మీవారు దేశపుమంత్రి యాదారిం బోవుచు భార్యాసమేతుడయి యాయూరు బయిటిగుడారములో విడిసెను అప్పుడు పెద్దగాలి వాన సంభ వింప దానిచే గుడారము లెగిరిపోవసాగెను. మంత్రియు భార్యయు నిలువలేక యిబ్బంది పడుచుండ బలుడు నచలుడు వారి దుస్థితి విని తొల్లి తాము నట్టి దురవస్థనే బడియుంటి మను మాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని వారిం దమ యింటికి బిలుచుకొనివచ్చి యుపచారముచేసి యాదరించిరి.

ఆ మంత్రియు వారియాదరంబునకు మహానందభరితుఁ డయి వారినందఱ దనతోనుదయపురమునకు రమ్మనియు వచ్చినచో రాణావద్ద దగినయుద్యోగముల నిప్పింతుననియు వారియన్న యగుభాంజీ మఱియొకలా గనుకొనకుండ తాను సర్ది చెప్పెదు ననియు నొక్కిచెప్పెను. కాని యచలుఁడు వానిమాటల కీయకొనక పిలువనిపేరంటముగ పోయినచో లోకువ యగునని స్వగౌరవము కాపాడుకొన దలచి మాజ్ఞాతియగు రాణా వర్తమాన మంపినచో వత్తుమనియు లేనిచో నచ్చటనే యుందుమనియు జెప్పెను.

మీవారు రాణా ఢిల్లీచక్రవర్తిపై కప్పుడు పోవ యత్నించు చుండ మంత్రి సూక్తుని కొడుకులగ్గెకొన యాపదునార్గుర నచ్చటికి రావించెను. అంతకుమున్నె సూక్తవంశమునం దగ్ర గణ్యుఁడగు భాంజీ రాణాకు దోడునూపుట కచ్చటికి వచ్చి యుండెను. అత డందరికన్న బెద్దవాడైనను వానిమాట సరకు చేయక నెల్లవారును వాని తమ్ములయందే యనురక్తులయిరి. మహాసాహసుఁడగు బలుఁడు శూరులగు తన సోదరులు కడు విధేయులయి పనులు సేయుటవే రాణాకు వారియందే యను గ్రహముండెను అందు ముఖ్యముగ బలుఁడు రాజానుగ్రహ పాత్రుఁడు, రాత్రులు మంచు గురిసెనా వెంటనే బలుఁడు చెట్లు చెట్లనరికి రాణాకొఱకు నెగళ్ళువేయును. సేనలు తురకలతో దలపడెనా? పగతురం బారదోలుటలో మొదటివాఁడయి యా బలుడే యొడలెరుంగక యుద్ధముచేయును. అట్లొడలు దాచు కొనక పనిచేయు నా షోడశరాజకుమారులమీద నింతింత యన రాని యనుగ్రహముగల్గి సంతోషపరవశుఁడయి రాణా యొకనాడు తనసేన లికముందు యుద్ధమునకు బోవునపుడెల్ల యీ సూక్త వతులే సేనలను నడవవలసినదని శాసించెను. ఇది రాజపుత్రు

లకు రాణా చేసెడి గౌరవములలో మిక్కిలి గొప్పది. చిరకాలము నుండి యీ గౌరవము చందావతు వంశస్థులకు చెల్లుచుండెను. వెనుక చండుడు చిత్తూరునుండి వగతుచ బారదోలుటచే రాణా యా వంశస్థుల కా గౌరవము జూపెను ఉమ్రమా సూక్తవతుల కీగౌరవ మిచ్చునప్పుడు తన మాట చెప్పుకొనుటకు చందావతు వంశజుడగు సలుంబ్రా యచ్చట లేకపోయెను. తక్కినవారు రాణాకు జంకి యెదు రాడజాల రయిరి.

మరునాడు తురకలతో యుద్ధము చేయుటచే నా రాత్రి కొంచెము నిద్రపోవలయునని సలుంబ్రా తన గుడారమున నుండెను. కాని యతనికి నిద్రపట్టకుండ వాని బిరుదనామములు గట్టిగ కేకలు వేయుచు జదువనారంభించెను.

ఆ కేకలు విని విని సలుంబ్రా విసిగి "యోరీ! యేలరా! యిట్లరచెదవు! నన్ను నిద్రపోనిమ్ము. శత్రువులు దాపున లేరు గదా! ఇప్పుడు మన బిరుదులు చదువ నవసర మేమున్న" దని మందలించెను. ఆ పలుకులు విని యా భట్టువాడు "స్వామీ! మీ బిరుదులు నేను కైవారము సేయుట కిదియే కడపటిసారి. ఇకముందు ప్రాయశః మీ బిరుదు లుచ్చరింప నవసరముండదు, సేనను నడిపించు అధికారముతోపాటు మీ బిరుదులు నులేవు, సూక్తవతులకే యీయబడు" నని యుత్తరము చెప్పెను.

అప్పలుకులు విని సలుంబ్రా దిగ్గునలేచి పరుగుపరుగున రాణా యొద్దకు బోయి తరతరంబులనుండి తన కుటుంబమునకు జరుగుచున్న యా గౌరవమును తీసివేసి యింకొకరి యధీనము చేయుట తగదని గట్టిగ వాదించెను. సూక్తవతులును వెనుదీయక రాణాయొద్దకుబోయి "మీరు సేనల నడుపు నధికారము మా కిచ్చితిమని మీ నోటితో మీరే సెలవిచ్చియున్నారు. చందు డెన్నడో యేమోచేసెనని మాకిప్పు డిచ్చినవరము మరల పుచ్చు

కొనుటకు న్యాయముకాదు. ఎవరడ్డము వచ్చినను సేన నడుపక మాన" మని ప్రతిఘటించి నిలిచిరి.

అప్పుడు పొడమిన యీర్ష్యచేత సూక్తవతులు చందావతులు మహారోష పరవశులయి యొకరి నొకరు నరుకుకొనుటకు గత్తులదూసిరి. కాని యుగ్రమా వారి నడ్డగించి "మీకీ పోరాటము లెందుకు? మీ వివాదము నేను దీర్చెదను ఇప్పుడు మొగలాయీల యధీనములోనున్న యంతల్లాకోటలో మీ యిరువురలో నెవరు ముందుగా బ్రవేశింతురో వారే నాసేన నడిపించు గౌరవమునకు బాత్రులగుదు" రని యానతిచ్చెను.

అంతల్లాకోట యప్పటికిని మొగలాయీల యధీనములో నుండెను. ఇది దుర్గమములయిన కోటలలో నొకటి. ఇది యుదయపురమునకు పదునెనిమిది మైళ్ళదూరమున చిత్తూరునకు బోవు దారిలోనున్నది. ఆ కోట యడుగున నొక చిన్ననది పారుచుండును. ఆ కోటలో నొక చిన్నకోట గలదు. అందులోనే దుర్గరక్షకుడు వసించుచుండు. రాణా యానతి చొప్పున సూక్తవతులు చందావతులు మరునా డుదయమున నంతల్లాకోటకు బయలుదేరిరి. కాని సూక్తవతులు పదునాలుగురు చందావతులు రాకమున్నె దుర్గముజేరి తాము పెందలకడ వచ్చినందుచే చందావతులు రానందుకు సంతసించి గోడలెక్క బ్రయత్నించిరి. కాని పయనపు గడబిడలో నిచ్చెనలు తెచ్చుకొనుట మరచినందున వారు కోటగోడ లెక్కజాలరైరి అందుచే సూక్తవతులు సింహద్వార భేదించి కోటలో బ్రవేశింపవలసియుండెను ఈ పనికయి అనే కాయుధము పుచ్చుకొని వారు తలుపుగోడల గొంతవరకు శిథిలపరచిరి. తలుపులు కొంతవరకు పదులయినవని గ్రహించి యచలుడు తన మదపుటేనుగుచే ద్రోయించి తలుపులు విడగొట్టవలయునని తలంచి యేనుగుం బురికొల్పుమని మావటి

వాని కాజ్ఞాపించెను ఇంతలో నక్కడ కోట కావలివాండ్రువచ్చి కోటగోడలపయి నిలిచి సూక్ష్మవతులతో ఘోరయుద్ధ మారంభించిరి. మావటీడు యజమానుని యాజ్ఞబూని కవాటభేదనము సేయుమని యేనుగుం బురికొల్పి ముందుకు ద్రోసెను గాని యది తలుపులవరకు జని యటనుండి కదలదయ్యె. మావటీని బెదరింపులు బతిమాలుటలు వాడిగల యంకుశపు పోటులు వ్యర్థములై మదగజము నొక్క గజమయిన కదపజాలదయ్యె. తలుపులను ఇనుప బొంగరములట్లు మొనలుదేరిన వాడిబొగడలు వందలకొలది యుండెను. ఆ బొగడలు గ్రుచ్చుకొనినచో దట్టమయిన తన కుంభస్థలము గూడ బగిలి నెత్తురు వరదలు పారునను భయమున తలుపులం ద్రోయక మదపుటేనుగు మొద్దువలె నిలిచెను. అటులుండ నంతలో దుర్గముయొక్క రెండవప్రక్క నొక కలకలము వినబడెను. చందావతులువచ్చి నిచ్చెనలు వేసికొని కోటగోడల నెగ్రబాకి తమవంక బిరుదులం జదువుకొనుచు సింహనాదముల జేయనారంభించిరి. ఆ కలకలము సహింపక కార్యము దప్పిపోవుచున్నదని భయపడి యచలుడు మదగజమునుండి గుభాలున నేలకురికి విసవిస బోయి తన యేనుగునకు దలుపులకు నడుమ నిలిచి మావటీని బిలిచి " యోరీ! యీసారి తలుపులు పగులద్రోయుట కేనుగును బురికొల్పుము, ఏనుగు కుంభస్థలమునకు నా మెత్తని శరీరము తగులును గాని మేకులు గుచ్చుకొనవు, నీవు సందేహించితివా చచ్చితివని నమ్ము " మని యాజ్ఞాపించెను.

స్వామి యానతి యలంఘ్యమగుటచే మావటీడు విధిలేక యేనుగు నంకుశముతో బొడిచి కవాటభేదమునకు బురికొల్పెను. కొల్పుటయు నమ్మదగజంబు హుమ్మని యుంకించి కుంభస్థలముతో దలుపులను ద్రోయుటయు తలుపులు పెళపెళ పగిలి

విపోయెను. శూరశిఖామణియగు నచలుఁడు ఆనుప బొగడల పోటులచేత మేనెల్ల జల్లెడవలె జిల్లులుపడ నెత్తురులు గ్రక్కు కొని క్షణములో శవమయి నేలబడియె. కవాటంబులు విడిపోవు టయు మదగజంబులవెంట బలుఁడు మొదలగు సూక్తవతులు యచలుని శవముమీదనుండి నడిచి కోటలో బ్రవేశించిరి. అట చందావతులు వచ్చినవిధము వినుఁడు, ముందుగా వారు తెల్లి వారు జాముననే బయలుదేరి దైవవశమున దారితప్పి యొక వఱ్ఱలో బ్రవేశించి తన్నుగానక సిలుగులంబడిపడి సూక్తవతులు ముందుగా గోటజేరిరి కాబోలునని వగచుచు జేనడిలేక యెట్టకేల కొక గొల్లవాని గలిసికొని వానిసాయమున దారినెరిగి కోటంజేరిరి. సలుంబ్రా నిచ్చెనలుకూడ దెప్పించి గోడలకు వేయించి తన సైనికులు తాను బురుజులపయి కెగబ్రాక మొదలుపెట్టిరి. అప్పుడు దుర్గరక్షకులు తత్తరపడి కొంద రామూలకుం జేరుకొని చందావతుల నిచ్చెనల పడద్రోసి తుపాకులతో బెక్కండ్ర గొట్టి చంపి విజృంభించిరి. అట్లు చచ్చినవారిలో మొదటివాడే సలుంబ్రా చందావతుల యీ దురవస్థకు దోడు సూక్తవతుల జయధ్వనులు చెవులకు శూలములట్లు దాకెను.

నా దక్కడకు వచ్చిన చందావతులలో నొక చండశాసను డుండెను. అతఁడు దేవఘురుకోట కధిపతి వేటలలో నడవి మృగములను యుద్ధములలో మనుష్యులను నిర్భయముగా నతఁడు చంపినట్లు ఎవరును చంపజాలరట. ఆ జగజెట్టి సలుంబ్రా మృతినొందిన తోడనే నిర్విణ్ణుఁడుగాక రౌద్రమూర్తియయి యా శవమును తన శాలువలో బొట్టి భుజముపై బెట్టుకొని గోడపయి కెక్కజొచ్చెను. అత్తరి దుర్గరక్షకులు వానిం గత్తులతో నరుకను, బల్లెములతో గ్రుమ్మను తుపాకులతో గాల్చను బాల్పడిరి గాని యా జోదు చెక్కుచెదరక యుక్కుతునకలాగున బురుజుపై

కెక్కెను. ఎక్కి యటనుండి గంభీరస్వరముతో " రాణా సేనను నడుపుటకు చందావతులే యర్హులు, మేమే కోటముందు జొచ్చితి " మని పలికి శవము జేతపట్టుకొని విసరి కోట గోడల నడుమ పారవైచెను.

అనంతరము చందావతులు మిడుతలదండుం బోలె కోట పయికెక్కి తమయేలిక చచ్చినం బ్రతికినవానినె యనుసరింతు మనుమాట రూఢిచేసిరి. అంతలో సూక్తవతులు కులగౌరవము నిమిత్తము తమ నాయకుడగు యచలుని బలియిచ్చి కవాటంబు భేదించి లోనం జొచ్చిరి. కోట యెవరు ముందుజొచ్చిన నెవరు వెనుకజొచ్చిన యీ మాట యటులుండనిచ్చి యీరెండు తెగల వారు సామాన్యశత్రువులగు తురకల దరిమితరిమి కొట్టిరి. అందుచే రాజపుత్రులకు గన్నుల పండువుగ మీవారు రాజుల విజయధ్వజము అంతల్లాకోటబురుజుపై నిల్చెను.

కోట స్వాధీనము చేసికొని రాజపుత్రులు లోపలిమందిరం బులకుంజన వారికొక చిత్రము కనబడెను. ఆ మందిరమున నొక గదిలో నిద్దరు గొప్పతురకలు నిర్విచారముగ చదరంగ మాడుచుండిరి. ఒకవిధమయిన కలకలము వారిచెవులం బడి యెనుగాని పగతురు వచ్చి యంతల్లాకోటను బట్టుకొనుట యసాధ్యమని వారు నరకు సేయరయిరి. ఆట మంచి రక్తియగు పట్టునకు వచ్చినప్పుడు రాజపుత్రులు యమదూతల వలె యాయుధపాణులయి వచ్చి నిల్చి వారిం జంపబోయిరి. అప్పు డాకరకుతురక లిరువురు రాజపుత్రులం గనుంగొని " అగుడు అగుడు. ఆట మిక్కిలి రక్తిగానున్నది. ఈయాట ముగియువరకు మమ్ము జంపవల" దని బ్రతిమాలుకొనిరి. రాజపుత్రులు వారి పట్టుదల కాశ్చర్యమునొంది సరేయని యాయుధపాణులయి యచ్చటనే నిల్చి యాట ముగిసినవెనుక తురకల నరికిరి.

కోటస్వాధీన మయినదని వారు రాణాకు వర్తమాన మంప నతడు తత్క్షణమే యచ్చోటికిం బోయెను. పోయి చూచునప్పటికి

గోటలోపలను, వెలుపలను, గుమ్మముకడ, బురుజులమీదను తన నమ్మినబంట్లు పీనుంగులయి పడియుండిరి. సలుంబ్రా యొక్క శవము పగతుర మధ్యమున గానబడియె. అచలుడు నలుగురుతమ్ములనడుమ వీరశయన మలంకరించె. అందులో బలుడు మాత్రము రాణా వచ్చునప్పటికి కొనయూపిరితోనుండి యెట్టటో సలాముచేసి "దానద్వయము నష్టచతుష్టయ" మ్మని పల్కి ప్రాణమువదలెను. తనకతమున నిష్కారణముగా నంతటి మహాబలశాలి మృతినొందవలసివచ్చెనని రాణా తద్దయు విచారించెను.

ఆ దినము మొదలు సూక్తవతులు యుద్ధరంగమున "దానద్వయము నష్టచతుష్టయ" మ్మని కేకలువేయుచు వచ్చిరి, బలుఁడవసానసమయమున బల్కిన యా నిష్ఠురంపు బల్కులే యా తెగవారి కందరకు జయునాదమయ్యెను. చందావతుడే ముందుగా గోటలో ప్రవేశించుటచే రాజసేన నపుడు నధికారము వానికే చెందెను.

ఉమ్రాచేసిన తెలివితక్కువవలన మహావీరులు మహాసాహసులు పలువురు నిష్కారణముగ నిధన మొందిరి. బలుడన్నమాటల కర్థ మదియే, దానద్వయ మనగా నాలుగురెట్లు నష్టమని యర్థము నాడు మొద లారెండు తెగలకు మితిమీరిన మనస్పర్థ పొడమెను. అందుచే రాజస్థానమునకు దురకలవలన గలిగిన యాపదకంటె వీరి మనస్పర్థలవలన నెక్కుడాపద సంభవించెను.

ఢిల్లీకిని, మీవారునకును సంధి

ఒకసారి కార్యనిర్వాహము సేయవలెనని పూనుకొనెనా రాణా యమ్రా చేయవలసినంతపని చేసి యాతండ్రికిం దగిన కొడుకే యని ప్రఖ్యాతి బడయజాలునుగదా! అతడు ఢిల్లీ చక్రవర్తి సైన్యములతో నొకసారిగాదు; రెండుసారులుగాదు; పదునేడుసారులు పోరాడెను. పోరాడినపుడెల్ల దానె జయము

నందుచు వచ్చెను. చక్రవర్తియగు జహంగీరు, ఉమ్రామీదికి దనమూడవకొడుకగు పార్విజును బంపెను. కాని యతడు ప్రతి పర్యాయము పరాజయమును నొందుటచే వానిని తిరిగి ఢిల్లీకి బిలిపించెను.

ఎన్నిసారు లోడిపోయినను ఢిల్లీ చక్రవర్తి సైన్యము లిసుక పాతరలవలె తరుగక మరల రాణామీదికి వచ్చుచుండెను. రాజ పుత్రసేన లన్నినో యుదయసింగు పరిపాలన మొదలు నిమిష మయినను నూపిరిపుచ్చుటకు దెరపిలేక యెల్లకాలము కలహమే కార్యముగా గ్రమక్రమముగ క్షీణించుచుండెను. అందుచేత యుద్ధము సరిగా జరుగుటకు వీలులేవయ్యె. ఏలయన నోడి పోయిన సేన యోడిపోవుచుండగా జక్రవర్తి పక్షమున వచ్చెడు క్రొత్తసేన వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రుల పస కడముట్టెను. 1613 వ సంవత్సరమున జహంగీరు చక్రవర్తి మహాసేనాసమేతు డయి మీవారుపై బోవదలచి యజమీరువద్ద విడిసి ముందు మార్గము సరిగా నుంచుటకు దనరెండవ కుమారుడగు షాజ హానును బంపెను. అదివిని యుమ్రా మీవారునకు వినాశకాలము సమీపించినదని నిశ్చయించుకొనెను. చక్రవర్తి నెదిరించుటకు రమ్మని రాజపుత్రులను బిలువనంప ననేకు లదివరకే స్వదేశ రక్షణము నిమిత్తము ప్రాణములు గోల్పోవుటచే హతశేషులగు వీరులు కొలదిమంది మాత్రమే రాణాయొద్దకు వచ్చిరి.

ఈ స్వల్పసైన్యముతోడనే రాణా యుమ్రా కొంతకాలము చక్రవర్తిసేనల నెదిరించి శౌర్యముచూపెను. కాని యెట్టకేలకు తురకలబారికి నిలువలేక రాణా లోబడవలసివచ్చె. ఈ రాణా యెట్లు లోబడెనో యా వృత్తాంతము జహంగీరు స్వహస్తముతో వ్రాసిన దినచర్యను బట్టి తెలిసికొనవచ్చును అందిట్లున్నది. "నేను సింహాసన మెక్కిన 9 వ సంవత్సర ప్రారంభమున (అనగా 1614 వ సంవత్సరమున) నా కుమారుడు "జగద్గర్వ" మను బిరుదుగల రాణా పట్టపుటేనుగు భద్రజాతి గజముల మరి పదునేటింటిని బట్టుకొని యొక మంచిదినమున నాకుం

గానుకగా బంపె, నేను మహానందభరితడనై మరునాడు జగద్గర్వముపై నెక్కి యూరేగి లెక్కలేని సొమ్ము పంచి పెట్టితిని"

చక్రవర్తిసైన్యములు తన దేశమును నిరంతరము నాశనము చేయుటయు దనకు కుడిభుజములట్లు పనిసేయు రాజపుత్ర వీరులు రణభూమిం ద్రెళ్లుటయు నస్మహావీరుల దారపుత్రాదులు తురకలచే జిక్కి బంధింపపడుటయు విశేషించి తన ప్రాణపదమగు పట్టపుటేనుగు పరుల పాలగుటయు చూచి విహ్వలుడై రాణా యుమ్రా తొల్లింటి గర్వమెల్ల డీలుపడి వినయముతో జక్రవర్తికుమారున కిట్లు రాయబార మంపెను "మీరు నన్ను క్షమియించి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకు బాత్రుడుగ జేయుదురేని నేను మీకు లోబడుదును తక్కిన రాజకుమారులట్లే నా కుమారుడును జక్రవర్తిసేవ చేయుగలవాడు"

రాణా పంపిన యీ సందేశము విని జహంగీరు మేరమీరిన సంతోషము నొంది తన దినచర్యలో నీ క్రిందివిధమున వ్రాసికొనెను "ఈ గొప్ప కార్యము నా పరిపాలనలోనే జరిగినందుకు నేను పొందిన యానంద మింతింతకాదు. అతి ప్రాచీనులగు నా రాజపుత్రులను వారి రాజ్యమునుండి తరిమివేయవలదని నా కుమారునకు నాజ్ఞాపించితిని ఈనాటివరకు రాణా ఉమ్రాయు వాని పితృపితామహప్రపితామహులు తమ సైన్యములు మిక్కిలి శౌర్యవంతములనియు దమ దేశము పర్వతమయ మగుటచే శత్రుదుర్భేద్యమనియు నమ్మి యెవ్వరిని లక్ష్యము సేయక హిందూస్థాన చక్రవర్తి నెన్నడు జూడబోక యితరుల నెన్నడు తమ దేశములో నడుగుపెట్టనీయక గర్వభూయిష్ఠులైయుండిరి. అట్టి గర్వోన్నతులు నా యదృష్టవశమున నా కాలములోనే లోబడుటచే నిట్టి సమయము దాటిపోగూడదని నిశ్చయించి నా కుమారుని ప్రేరణంబున రాణాను క్షమియించి యతనిని జాగరూకతతో రక్షింతునని స్నేహపత్రిక నొక దానిని వ్రాయించి నా హస్తము మంచిగంధమున నలది యా చేతిముద్ర కాగితము మీద వేసి రాణాయొద్ద కంపితిని. అట్లు పంపుటయేగాక సుప్రసిద్ధు

డగు నీ రాజపుత్రుని వాని మనసు నచ్చిన తెరగున సగౌరవముగా నాదరింపుమని నా కుమారుని నియమించితిని"

అదివరకే గుండెలు చెదరిపోయియున్న రాణా ఈ లోబడుట వలన మరింత దుఃఖపడకుండునట్లు చక్రవర్తి వానియెడ దయామయుడయి యుండెను. జహంగీరు సహజముగ మదగజమువలె పొగరుగలిగి యప్పుడప్పుడు మద్యపాన మత్తతచేత మిక్కిలి క్రూరుడై యుండినను కొన్ని వేళల జాలిగుండె గలిగి చేజిక్కిన శత్రువులనైన నత్యంత గౌరవముతో జూచుచుండును. అందుచేత మీవారు రాణా లెవ్వరు స్వయముగ చక్రవర్తిని గొలుచుటకు ఢిల్లికి బోనక్కరలేదనియు, యే రాణాయయిన నూతనముగ మీవారు సింహాసన మెక్కినప్పుడు చక్రవర్తి దాని యాధిపత్యమును స్థిరపర్చుచు బంపెడు ఫర్మానా రాణాకోటలోనుండి వెలుపలకువచ్చి పుచ్చుకొనవలసినదనియు చక్రవర్తి సైన్యమునకు రాణా వేయి గుఱ్ఱపుదండు బంపవలసినదనియు జహంగీరునకు నుమ్రాకు నొడంబడికలు జరిగెను, ఇదియే నుమ్రా కోరిక. సంధియయిన పిదప నుమ్రాచక్రవర్తి దర్శనమునకు బోవలసియున్నను వార్ధకముచేత నిల్లు కదలి రాలేనని వర్తమాన మంప జహంగీరు వానిని క్షమించెను.

చక్రవర్తిని జూచుట తప్పించుకొన్నను రాణా వాని కుమారుని దర్శనముచేయక తప్పదయ్యె. అందుచేత నుమ్రా షాజహాను దర్శనమునకు బోయి వాని మోకాలుమీద జేయివేసి తన్ను క్షమింపుమని ప్రార్థించెను. షాజహాను వానిని మన్ననతో గౌరవించి వాని పరివారమునకు గుఱ్ఱములు విలువగల నగలు బహుమానములిచ్చి పంపెను.

షాజహాను తల్లి రాజపుత్రస్త్రీ యగుటచే నతని శరీరమున గూడ రాజపుత్రరక్తమే ప్రవహింపుచున్నందున గాబోలు కడు దీనుడై ముఖవిలాసము డీలుపడియున్న రాజపుత్ర ప్రభువును జాల బహూకరించెను. ఉమ్రా షాజహానున కెన్ని మన్ననలు చేసినను కొట్టకొసకు ఢిల్లీనుండి చక్రవర్తి ఫర్మానా వచ్చి

నప్పుడు కోటవెలుపలకు వచ్చి దానిని పుచ్చుకొన్నం జాలు నొక్క తురకబంటైన మీవారు దేశమున నుండకుండ జేసెదనని షాజహా నెన్ని విధముల వర్తమాన మంపినను వినక రాణా షాజహానుని యందుగల సుగుణములబట్టి యతని దర్శనము మాత్రముచేసి వెళ్ళిపోయెను.'

ఇదియైన కొన్నినాళ్ళకే రాణాకుమారుడు కరుణుడు చక్రవర్తి కొలువుసేయుట కజమీరునకు బోవలసి వచ్చెను. అప్పుడు కరుణుసభలో దన సింహాసనమునకు గుడివైపున దగు పీఠముమీద గూర్చుండ బెట్టవలయునని జహంగీరునకు షాజహాను వ్రాసెను ఆ రాజకుమారుడు మిక్కిలి మొగమాటము గలిగి యెవరితో గలిసిమెలసి మాటాడక సిగ్గుపడునట్లు సభలో గూర్చుండవచ్చినాడని జహంగీరు తన దినచర్య గ్రంథములో బలుమారు వ్రాసెను. అందరికంటె నెక్కువ నల్లమందు మద్దతు పీల్చుచు సాయంకాలమునందు హాలిర్డు అనియెడు నింగ్లీషు వాని నొకని గూడ నోటిలో సున్నపుముద్దనయిన బెట్టుకొనుట కయిన నోపికలేనట్లు చెడత్రాగి యొడలు తెలియకుండ దొర్లు చుండ నా షోకులమారి చక్రవర్తి గుణముల జూచుటచేతనో మరి యెందుచేతనో తెలియదుగాని యా బాలుడు చక్రవర్తి యెంత యాదరించినను డగులు జెందినవానివలెనే సభలో నుండుచు వచ్చెను. షాజహాను వానిని కొంచెము సంతోష పెట్టుటకు ప్రతిదినము వానికొక క్రొత్తబహుమానమిచ్చుచు అప్పుడప్పుడు నూర్జహాను కొలువునకు దీసికొనిపోవుచుండెను. చక్రవర్తిని తన వలలో వేసికొని యతడు తన గీచినగీటు దాట కుండ జేసికొని మగనిమనస్సునేగాక హిందూస్థానమునంతయు నేలగలిపిన యా నెరజాణ నూర్జహాను యా రాజపుత్రకుమారునకు మంచి యేనుగు యొకటి గుఱ్ఱమొకటి కత్తియొకటి బహుమాన మిచ్చెను అంతియేగాక రతనాలు చెక్కినకత్తులు మేలిమి యుంగరములు పారసీక తురంగములు ముత్యాల హారములు గత్తుకంబళములు సుగంధ ద్రవ్యములు బంగారుపాత్రలు మొదలగు పారితోషికముల షాజహాను డా క్రొత్తసామంత రాజ

కుమారునకు విసుగులేక యర్పించెను. అట్లు రాజపుత్రుడు బడసిన బహుమానములగూర్చి తన గ్రంధమున నిట్లు వ్రాసెను.

"ఆ రాజకుమారుడు నా సభకు వచ్చినది మొదలు తిరిగి వెళ్ళువరకు నా కుమారుడు షాజహాను డిచ్చిన యేదేనుగులు నూటపది గుఱ్ఱములు గాక నేను స్వయముగా నిచ్చిన రత్నములు బంగారు నగలు గజతురంగములు మొదలగు బహుమానముల విలువ పదిలక్షల రూపాయలు" ఈ యల్ప బహుమానముల జేకొని కరుణుడు రాణా యుమ్రాయు "మీవారు రాజ్యపు పరువు ముందర పదిలక్షల రూపాయిలన నెంత? మనము పొరపాటు పడి నిష్కారణముగ దేశస్వాతంత్ర్యము తురకల కమ్ముకొంటి" మని తద్దయు విచారించి లోలోపల కుళ్ళుచుండిరి. జహంగీరు సభలో గరుణుడుగూడ ముఖవికాశము తక్కియుండుటకు గారణమిదియే. సంగభూపాలుని కాలమునుండియు దురకల బారినుండి స్థిమిత మెట్టిదో యెరుంగని మీవారురాజ్యము నేడు మొదలు దండయాత్రలు కలహములులేక సేమముగ నుండునని సంతోషింపవలసినపని లేదయ్యె. ఏలయన నది మొదలు మీవారు ప్రభువులు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోబడినవారయి స్వాతంత్ర్యము గోలుపోవుటచేత రాణాకు రాజకుటుంబమునకు కాల క్రమమున ఢిల్లీనుండి వచ్చు బహుమానములు దుఃఖకరములుగ నుండెను, యుద్ధము మానుకొని చక్రవర్తిని గొలుచువారికి యుద్ధపు గుఱ్ఱములు మహాయుధము లెందుకు? జహంగీరు రాణాయొక్కయు వాని కుమారుని యొక్కయు బ్రతిరూపములను స్ఫటికశిలలతో జేయించి తన యుద్యానవనమున బెట్టించుకొనియె. అవిచూచి వారందఱు చిత్తూరు రాజవంశమునకంతకన్న నవమానకరమగు పనిలేదని భావించిరి. అదియటుండ రాణాయొక్క మనుమడగు జగత్సింగు సయితము ఢిల్లీలోనే యుండి చక్రవర్తి యిచ్చు బహుమానముల కుబ్బి వారినే మెచ్చుచుండెను. జహంగీ రొకసారి కొన్ని బంగారు బొమ్మల జేయించి రాణావద్దకు వాని మనుమనిచేతనే పంపెను.

రాణా యాబొమ్మలజూచి తనయొక్కయు తనకుమారుని యొక్కయు బొమ్మలే చక్రవర్తి యుద్యానవనములలో దాస్యము చేయునట్లుండి హృదయము నెప్పుడు గాల్చుచుండ నీబంగారు బొమ్మలు మాకేమి యానంద మీయగలవని విచారించెను. విచారించుటయేగాదు, ఈ మహాపరాభవము నతడు సహింప జాలడయ్యె. తొల్లి ప్రతాపరాశియగు ప్రతాపసింగు జీవించియున్న కాలమున వాని చేతిక్రిందనుండి మహమ్మదీయులతో బోరిపోరి నతని పరోక్షమున దాను గద్దెయెక్కి సేనలం బురికొల్పి నడపించి యప్రతిహతపరాక్రములగు ఢిల్లీచక్రవర్తుల ననేక పర్యాయముల రణరంగంబున బరాజయము నొందించి పావనచరిత్ర యగు రాజ్యలక్ష్మిని గోహంతకుల పాలుగాకుండ జేసి పితృపితామహుల ప్రతిష్ఠ నిలిపిన తాను నేటికాలమున నిట్లధోగతి పాలయినందుకు దద్దయు సిగ్గుపడి యుగ్రమా యీ విధముగ జేసెను.

తన కుమారుడగు కర్ణుఁడు చక్రవర్తి సేవచేసి ఢిల్లీనుండి వచ్చినపిదప నొకనాడు మంత్రిసామంతుల నందర బిలువనంపి కొలువుదీర్చి రాణా వారినందర జూచి "నాపని యయినది, ఇక రాజ్య మెంతకాల మేలినను ఢిల్లీచక్రవర్తికి దాసుడనయి యేల వలయును, అట్లభిమానము జంపుకొని యేలుట నాకిష్టములేదు" అని పలికి కుమారుని బిలిచి "నాయనా! కులప్రతిష్ఠలు నీవు నిలుపదగిన వాడవు, రాజ్యమునందు నిన్ను బ్రతిష్ఠించెద" నని వాని మొగమున స్వయముగ దనహస్తముతో టీకావేసి పట్టాభిషిక్తుని జేసి యప్పుడు సభవిడిచి కోటవదలి కొంతదవ్వుననున్న సరోవరము పొంతకుబోయి యక్కడమున్నుదయసింగు గట్టించిన మందిరమున బ్రవేశించి దలుపులు మూసికొనియె. ఆ దినము మొదలా మహారాజెన్నఁడు మరల ప్రజలకంటబడలేదు. ఆయిల్లు విడిచి యీవలకురాలేదు. అటుపిమ్మట నైదేండ్లకతడు మృతి నొంద దహనము నిమిత్తము కొనిపోవుచున్నప్పుడు వాని మృత కళేబరముమాత్రము ప్రజలు చూచిరి.

అది మొదలు మీవారురాజ్యమునకు గ్రొత్తశకము ప్రారంభమయ్యెను అంతకుముందా రాజ్యము ఢిల్లీతో సంబంధములేక తన కున్నంతవరకు తృప్తినొంది ప్రజాసౌకర్యముగా నుండెను. కాని యీ సంధియైన పిదప నదిగూడ చక్రవర్తిగారి రాజ్యతంత్రపు సుడిగుండములలో బడక తప్పదయ్యె. అదృష్టవశమున ఢిల్లీ మీవారులకు నూతనముగా సంధి జరిగినప్పుడు మీవారు మంచిరాజులచేతిలో బడినందున దాని గౌరవము దక్కె. కరుణుని కంటె నెక్కుడు ప్రతాపవంతులు విశేష ప్రజ్ఞావంతులు నగు రాజపుత్రు లనేకులు చక్రవర్తి సభలో బెక్కుసారులు పరాభవము నొందినట్లు చాలకథ లున్నవి. గాని కరుణుని విషయము నట్లులేదు అతడు మీవారును పాలించిన యెనిమిదియేండలో దేశమును జక్కని స్థితిలోనికిందెచ్చి పాడిపంటలతో దులదూగునట్లు జేయుటయేగాక కొమ్ములేనుగులవంటి రారాజులకయిన మానములు దక్కని ఢిల్లీశ్వరుని దర్బారులో నొక్కనాడయిన నవమానమందక యేపని జేసిన బుద్ధికుశలత జూపి జేయుచు ఢిల్లీకి లోబడియే వెలితిలేకుండ నేలెను.

జహంగీరునకు మీవారు రాణాలమీద నెందుచేతనో యత్యంతాభిమానము గలిగెను. రాణా కుమారుని చక్రవర్తి తన ప్రక్కన పీఠమువేయించి కూర్చుండ బెట్టుకొనును. ఈ రాణా బంధువులను తక్కిన రాజుల బంధువులకంటె నెక్కుడుగ గౌరవించును. జహంగీరు పుత్రుడగు షాజహానునకును రాణా తమ్ముడగు భీమునకును గాఢముగా మైత్రియయ్యెను ఈ భీముడు రాణా చక్రవర్తికి గానుకగాబంపు సేన కధిపతియయి దర్బారులోనే యుండువాడు. అందుచేత షాజహాను దానియందలి స్నేహంబు పెంపున తండ్రితోజెప్పి భీమునకు రాజబిరుదమిప్పించి యంతతో బోక లోడాయను చిన్న జిల్లాకు వానిని రాజుగ జేయించి బహువిధముల గారవించెను. జహంగీరు కొడుకు ప్రేరణంబున భీమున కనేకోపకారముల జేసిన కొన్నినాళ్ళకే యేల మేలుచేసితినని విచారింపజొచ్చెను.

జహంగీరునకు నలుగురు కొడుకులు. అందు జ్యేష్ఠుడు ఖుస్రూ యనువాడు తండ్రి నెదిరించి పట్టుబడి బంధింపబడి తుదకు చెరసాలలోనే మృతినొందెను. రెండవవాడు షాజహాను, ఇతనిమీద జహంగీరు ప్రియురాలగు నూర్జహానున కనిష్టము. అది కారణముగ జక్రవర్తికి వానిపై నంతయిష్టము లేదు. అందు చేత నాగ్రతాగుబోతు చక్రవర్తి షాజహానుని ద్రోసివైచి తన మూడవ కుమారుడును త్రాగుబోతు తనమున దన కుజ్జియగువాడునగు పార్వేజును దన యనంతరము జక్రవర్తి యగునట్లు నియమించెను నూర్జహాను జహంగీరుని నాల్గవ కుమారుడగు పార్యారునకు సింహాసన మిప్పింప బ్రయత్నించుచుండెను. స్థితిగతు లిట్లుండుట చూచి షాజహాను తాను రాజ్యమును స్వాధీనము జేసికొను నుపాయము వెదకుచు బ్రియమిత్రుడగు భీముని తోడను వాని చుట్టము చెలికాడు సూక్తవతు వంశస్థుడునగు మానసింగుతోడను గట్టి యాలోచన చేయసాగెను. ఆకుటలసడి యెరింగి చక్రవర్తి యీ మిత్రుల నొకచో గలసి యుండనిచ్చినచో బ్రమాదము పాటిల్లునని భీముని గుజరాతీ దేశమునకు బాలకుని జేయు మిషతో నక్కడకు బొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఈ ఉద్యోగము తన కక్కరలేదని నిర్భయముగ జెప్పి యక్కడకు బోనని రాజపుత్ర సాహసమంతయు మూర్తీభవించిన ట్లతడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అంతవరకు వచ్చిన తరువాత నూరకున్నచో దన ప్రాణము మీదికి వచ్చునని భయపడి షాజహాను తండ్రితో బ్రత్యక్షవైరము బూనెను అత్తరి భీముడు మానసింగు మొదలగు సూక్తవతులు చక్రవర్తి సర్వసేనాధిపతియగు మహబతు ఖానుడును షాజహానుతో జేరిరి. ఈ నడుమ నతిక్రూరుడని పేరు వహించి జనవిరోధి యయియున్న పార్వేడు నెవరో చంపివేసిరి.

జహంగీరు మహా సేనాసమేతుడయి తనపై ధ్వజమెత్తిన కొడుకును దండించుటకు బయలుదేరెను. షాజహాను ఎంతో యంతఃకరణ శుద్ధియు దయాస్వభావము గలవాడగుటచే రాజ

పుత్రులు వానిపై నభిమానము గలిగి తత్పక్షము జేరజొచ్చిరి. షాజహాను తల్లి మార్వారుదేశపు రాయసింగుయొక్క కూతురు. ఈ కుటుంబకలహమునందు వృద్ధుడగు గజసింగు తన యల్లుని పక్షము వచ్చునా మనుమని పక్షము వచ్చునా యని లోకులు సందియము పడి దాని పర్యవసానము ప్రతీక్షించుచుండిరి.

ఎట్లయిన లోకానుభవముగల గజసింగు దూర మాలోచించి రహతూరుబలముతో గూడి చక్రవర్తిపక్షమునకే వచ్చెను. అప్పుడు జహంగీరు మితిమీరిన యానందము నొంది సామంత రాజ మండలమునెదుట మామగారి చేయిపట్టుకొని ముద్దు పెట్టుకొని వానిని గౌరవించెను. అప్పుడు కొడుకును దండ్రియు గాశీ పట్టణమువద్ద యుద్ధసన్నద్ధులయి గలసిరి. ఉభయసైన్యము లొండొరుల దాకుటకై సిద్ధమగుచునపుడు చక్రవర్తి యెవరి దురాలోచనమో విని మహావీరుడు నుత్తమకులస్థుడునగు తన మామగారికి సైన్యాధిపత్య మియుక యంబరదేశపు రాజు గజసింగున కంటె తక్కువవాడునగు జయసింగునకిచ్చెను. అభిమాన ధనులగు రహతూరు వంశస్థులు తమ రాజునకు సైన్యాధిపత్యము లేనిచో గత్తియే ముట్టమనిరి. గజసింగును నిర్భయముగ దనవారి యభిప్రాయము జక్రవర్తితో జెప్పి తన సేనం దీసికొని దూరముగ బోయెను. అట్టి సమయమున భీముడు గజసింగు తనతో గలియునేమోయని యాసపడి వానికి బౌరుషము గలుగునట్లీవిధముగ వర్తమానమంపెను. "రహతూరువంశస్థు లూరకున్నారేమి? కలసిన మాతో గలిసియుండు లేనిచో గత్తిదూసి యుద్ధము సేయుడు" సందేశమును గనుగొనినట్లే ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను. సందిగ్ధ మనస్కుడగు నా ముసలిరాజు భీముని పలుకులకు రోసముం జెంది చక్రవర్తి పక్షము జేరి రహతూరులం బురికొల్ప వారు విజృంభించి యుద్ధభూమి బీనుగు పెంటలుజేసి యాదినమున షాజహాను నోడించిరి. భీముడు రణరంగమునబడి చచ్చెను. మానసింగు గాయపడుటచే రహతూరులు వాని

నెక్కడికో మోసికొనిపోయిరి. మహబత్ఖానుడు షాజహాను ప్రాణ భీతిచే రణరంగమువిడిచి యుదయపురమునకు బారిపోయిరి.

రాణా కరుణుడు తమ్ముడగు భీమునిచేత సమరసంబంధము మానిపింపలేకపోయినను సహజముగ బాల బుద్ధిశాలియగుటచే మొదటినుండియు దానుమాత్ర మీ కలహమునకు జోక్యము గలుగజేసికొనడయ్యె అతని సంకల్పము చక్రవర్తికి గృతజ్ఞుడై యుండుటయే. అట్లు కృతనిశ్చయుడయినను జక్రవర్తి కొడు కంతటి వాడు దీనుండయి తన దేశమున దలదాచుకొన వచ్చి నప్పుడు వేరుభంగి నుపేక్షించుట పాడిగాదని కరుణుడు వానిని గరుణించి సగౌరవముగ నాదరించెను. ఉదయపుర సమీపమున నున్న సరస్సులో నొక లంకమీద రాణా మనోహరమగు మంది రము నొకదానిని కట్టించి మహమ్మదీయులకు రాజపుత్రులకు సంబంధ మేమియు లేకుండునట్లు షాజహానుని వాని సేనాపతి నందు విడియించెను. కరుణుడా మందిరమున షాజహానున కే సౌఖ్యమునకు వెలితిలేకుండున ట్లేర్పాటులు చేసెను. అతని కెక్కము మేడపయి నాటించెను. లోపల స్ఫటికశిలతో జక్రవర్తి పుత్రుల కొక సింహాసనము జెక్కించెను. వేయేల? ఆ హజా రమున కెదుట నమాజు సేయుటకు మసీదుగూడ కట్టించెను.

ప్రాణమిత్రుడగు భీమరాజు నేల గూలుటయు వాని చెలికాడగు మానసింగు మిత్ర వియోగముచేత జీవితాశ విడిచెనని వినుటయు షాజహాను మనోహర మందిరంబునుండి సుఖ మనుభవించుచున్నను వాని మనస్సుమాత్రము స్థిమితముగలిగి యుండదయ్యె. మానసింగునకు భీమునకు గల స్నేహము లోకా తీతమయినది. భీముడు మృతినొందినచో మానసింగు బ్రతుకనని ప్రతినపట్టెను. అందుచేత మానసింగు సేవకులు భీముడు మృతి నొందినవార్త వానితో జెప్పక దాచి ప్రతిదినము పళ్ళెములతో ననేక భక్ష్యములుతెచ్చి యవి భీముండే పంపినాడని తెలియ జేయుచు గొంతకాలము గడపిరి. దురదృష్టవశమున నెట్లో

భీముని మరణవార్త యొకనాడు మానసింగుని దుస్సహమగు మిత్రవియోగమునకు దాళజాలక దేహమాపాదమస్తకము నిండి యున్న యెనుబది గాయములమీద పట్టీల నూడబెరికి తాను చావక మాననని బండుకొని ప్రాణముల విడిచెను.

అనంతరము షాజహాను తన కుదయపురమే నెలవుగా జేసికొని దేశదిమ్మరియై కొంతకాల మిందు, కొంతకాలమందు తిరుగుచు వచ్చెను. ఎంత తిరిగినను లాభము లేమిచే షాజహాను స్వలాభము జూచికొని తండ్రితో సంధి చేసుకొనుటయే యుత్తమ మని యెంచి తాను లోబడితినని రాయబారమంపి విశేషించి తండ్రి జాల నమ్మిక పుట్టుటకు దన యిరువుర కుమారుల ద్వారా యౌరంగజేబులను వారిని తండ్రివద్దకు జామీనులుగ బంపెను. మహబత్ఖానుడు పేరు తురకపేరు పెట్టుకొన్నను కులమున రాజపుత్రుడే. అట్లగుటచే నతడు షాజహానునీ విధమున జక్రవర్తికి లోబడక సంధికంటె సాహసమే లెస్సయని నిశ్చ యించి సూక్తవతులు మొదలగు కొందరు రాజపుత్రుల సహా యముగ బడసి యే రాజపుత్రుడు నెన్నడు కలలోనయిన జేయ దలపని యొక మహాసాహసమును గావించెను. కుమారుడు లోబడిన పిదప మహబత్ఖాను రెక్కలు తెగిన పక్షి విధమున నొంటిగాడయి యున్నాడని గ్రహించి జహంగీరు వానిపై ధనాప హరణము జనపీడనము నను రెండు నేరములు మోపి తన యెదుటికివచ్చి యా నేరముల కుత్తరము చెప్పుమని వాని కాజ్ఞా పించెను. ఎందు నిమిత్తము చక్రవర్తి తన్ను రమ్మనియెనో యా సంగతి పూర్తిగ నెరిగినవాడు గావున వెళ్ళుట కిష్టములేక ఇదిగో అదిగో యని కొన్నినాళ్ళు జరిపెను. సత్వరముగ రాక తప్పదని చక్రవర్తి పట్టుపట్టెను. అటుమీద నొకనాడు మహబత్ ఖాను నైదువేల రాజపుత్ర పరివారముతో వచ్చి శిబిరము జేసినా డని చక్రవర్తికి దెలిసెను. ఆ సమయమున జహంగీరు కార్యాంత రముమీద కాబూలు నగరమునకు బోవుచు సింధునది కుపనది

యయిన జీలమును దాట బ్రయత్నించెను. సేనయంతయు ముందు నదిదాటి యావలియొడ్డు జేరెను. చక్రవర్తి నూర్జహాను వారి పరివారములు మాత్ర మీవలయొడ్డున గుడారములో నుండి సందడి తగ్గినతోడనే యేఱుదాట తలపోయుచుండిరి. అప్పుడే తెల్లవారుచుండెను. నూర్జహాను తక్కిన యంతఃపురాంగనలతో గలసి యొక గుడారమున నుండెను. చక్రవర్తి రాత్రి తాగిన సారాయముల యొక్క నిషా యింకను దిగనందున నొడలు మరచియుండెను.

అంతలో మనుష్యుల యడుగుల యలుకలు చేతులలోని యాయుధముల చప్పుడులు వాని చెవులకు వినంబడ చక్రవర్తి యులికిపడి డిగ్గునలేచెను. చూచునప్పటికి గుడారమంతయు యమదూతలవంటి రాజపుత్ర సైనికులతో నిండియుండెను. అయిన నతడు జంకక ధైర్యము చిక్కబట్టి ఖడ్గముపై జేయి వైచి పైకి దీయుచుండ మహావీరుడగు మహబత్‌ఖానుని మొగము వాని కగపడెను. ఆ ఖానును జూచుటకుగాని వానిపేరు వినుటకు గాని యతనికి లేశ మిష్టము లేనందున యతని ముఖదర్శనము చక్రవర్తి క్రోధమును బెంచెను. అయిన నత డప్పటి తన యవస్థను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని తొందరపడిన గార్యము పాకము తప్పునని మహబత్ఖానుని జూచి "ఓ రాజద్రోహీ! ఇదియేమి?" అని యడిగెను. ఆ పలుకులువిని మహబత్ఖాను చక్రవర్తి కాళ్లపై బడి యనేక విధముల దీనాలాపములం బలుకుచు నిట్లనియె. "నా శత్రువులు దేవరవారితో నామీద నేరములుచెప్పి నాకు మీ కెడబాటు చేసిరి. అందుచేతనేగదా నేను కొన్నినాళ్ళక్రిందటనే మీ శిబిరము బ్రవేశించినను మీరు నా మొగము జూడరయిరి, నాతో బలుకరైరి. ఎట్లయిన దేవరవారి దర్శనము బడయగోరి యిట్లు చేసితినిగాని ద్రోహముచేయుటకుగాదు" అని మొరపెట్టు కొనెను. అతని పలుకులు చక్రవర్తి క్రోధాగ్ని కాజ్యధారయ్యెను. అయినను సమయము గాకపోవుటచే జహంగీరు కోపము దిగ మ్రింగి పయికి మంచిమాటలే చెప్పుచు నదను దొరికినప్పుడు

మహబత్ఖానుని కొంపదీయవలయునని నిశ్చయించుకొని యతఁ డేమన్న నదియే సరి యనసాగెను. అప్పుడు మహబత్ఖాను చక్రవర్తితో "దేవా మీరు పట్టపుటేనుగుపైనెక్కి సామంత రాజులకు సైనికులకు దర్శన మీయవలసిన సమయము వచ్చినది. మీరగపడకున్న వారందరు కళవరపడుదురుగదా! కావున నేనుగు నెక్కు" డని మనవిచేసెను. చక్రవర్తి సరేయని తన దుస్తులు తొడుగుకొనుటకు ప్రక్క గుడారములోనికి వెళ్ళివత్తునని చెప్పెను. అక్కడికి వెళ్ళినా చక్రవర్తి యింక దనకు దక్కక నూర్జహాను చేతిలో జిక్కిపోవుననియు దన పన్నిన పన్నుగడ లన్నియు నిష్ఫలములయి పోవుననియు శంకించి మహాబత్ఖాను దెవరవారు దుస్తులిక్కడనే తొడుగుకొన వచ్చునని చెప్పెను

జహాంగీరు వానిమాట కడ్డము చెప్పక యక్కడనే దుస్తులు వేసికొని బయలుదేరుటకు గుర్రమెక్కెను. అప్పుడు మహబత్ఖాను డడ్డమువచ్చి "స్వామీ! గుర్రమెక్కుటకంటె నేనుగు నెక్కుట మంచిది ఏను గెక్కినచో నందరకు మీరగపడుదురు అది నిరపాయము కావున దాని నెక్కదగునని పలికెను. అప్పుడు జహంగీరు తనయేనుగుపయి నెక్కదలంప రాజపుత్రులు వాని మావటివానిం జంపిరి. అప్పుడు మహబత్ఖాను చక్రవర్తి దన యేనుగుపై నెక్కించి నిరుప్రక్కల ఖడ్గపాణులగు నిరువురు రాజపుత్రులను గావలిపెట్టి తన శిబిరమునకు దీసికొనిపోయెను.

ఆ శిబిరముచుట్టు మెరియలవంటి రాజపుత్రులను మహబత్ఖాను కావలివేసి జీలము నదిమీదనున్న పడవలవంతెన నూర్జహాను పాలబడకుండ గాపాడుటకు మరి రెండువేల రాజపుత్రులను నియమించెను. మహబత్ఖాను తన్ను ఖయిదీగా బట్టుకొనియెనని తెలిసికొనినను చక్రవర్తి కాలము దప్పివచ్చినప్పు డేమిచేయగలమని యూరకుండి "నా సారాబుడ్డి" కావలసినప్పుడు సారా యందిచ్చు సేవకుని నాకిచ్చినారుగదా తక్కిన ప్రపంచ మేమయిన నాకేమి యని సరిపెట్టుకొని యక్కడనే హాయిగా నుండెను.

చక్రవర్తి పక్షమునను్న జనములో ధైర్యము సాహసము గలది నూర్జహా నొక్కతియె. చక్రవర్తికి జరిగిన భంగపాటు వినినతోడనే నూర్జహాను పిరికిపడక నిరుపేదవానివేసము వేసి కొని చిన్న సవారినెక్కి యాడంబర మేమియు లేకుండ నావలి యొడ్డు జేరుటకు బయలుదేరెను. చక్రవర్తి శిబిరమువెంట వచ్చిన పేదరా లెవ్వతియో పోవుచున్నదనుకొని వంతెనగాచు రాజపుత్రు లామెను నిర్భయముగ బోవనిచ్చిరి. అట్లు నిరపాయ ముగ నావలియొడ్డుజేరి సేనాపతులను సామంతులను రావించి వారి పాలుమాలిన తనమునకు మూర్ఖతకు గట్టిగా జీవాట్లుపెట్టి చక్రవర్తిని విడిపింపకున్నచో నందరి ప్రాణముల దీయింతునని బెదరించెను.

పరాక్రమవంతుడగు నొక తురకజోదు రోషము దెచ్చుకొని చక్రవర్తిని విడిపించుట కారాత్రి యత్నించెను, కాని వాని యత్నము నెరవేరదయ్యె. మరునాడుదయమున నూర్జహాను స్వయముగ నేనుగునెక్కి కత్తియు విల్లు నమ్ములు చేబూని తన సేనలం బురికొల్పుకొని మహబత్ఖానుని దాకుటకు రాబోవు చుండెను. అప్పుడు రాజపుత్రులు పడవలవంతెన గాల్చి వారిని రాకుండ జేయ వారు పాటిరేవులందిగి రాజొచ్చిరి. రాజపుత్రులు వారిపై శరవర్షంబులు గురియించియు తుపాకిగుండ్ల ప్రయో గించియు నూర్జహాను సేనల నురుమాడి నీటనున్న వారిని నీటను మెరకనున్న వారిని మెరకను జంపిరి. కొందరు ప్రవాహవేగమున కొట్టుకొని పోయిరి. అన్ని గండములను గడిపి దరిజేరిన వారిని కత్తులతో నరికి చంపిరి. మహబత్ఖానుడు వాని రాజపుత్ర సైనికులు విజయము సంపూర్ణముగ నందిరి. కాని యాతని జయము చిరకాలము నిలువదయ్యె. ఏలయన నూర్జ హాను పౌరుషంబులగు చేతలు జేయలేక పరాభవము నొంది యాగడును పోగడలం బోయి కార్యము సాధించుకొనియె. ఆమె నిర్భయముగ మహబత్ఖాను శిబిరము బ్రవేశించి నా భర్తతో

పాటు నన్నుగూడ ఖయిదీగా జేయుమని యాతనిం గోరెను. మహబత్ఖాను మిక్కిలి యుబ్బిపోయి సరేయని యూరకుండెను. అది సందుజేసుకొని యామె సేనాధిపతుల మనస్సులు విరువ నారంభించెను. అదవరకే ఖానుయొక్క యనుచరులలో గొంద రతని గర్వమును జూచి వానిని ద్వేషించుచుండిరి. కొందరు వాని రాజపుత్ర పక్షపాతమును జూచి కడుపుమంట గలిగి యుండిరి. అందుచేత నూర్జహాను పన్నుగడ లవలీలగ వారి మతముల ద్రిప్పెను కొన్నిదినము లామె ఖానుశిబిరములో నుండి యెట్టకేలకు చక్రవర్తిని జెరనుండిపిలిపించి స్వతంత్రుని జేసెను అప్పుడు ఖానుడు రాజపుత్రసైనికులు భగ్నమనోరథులై తమ యవివేకమునకు జింతించుచు దొలగిపోయిరి.

ఈ నడుమ మీవారురాణా పరలోకగతు డయ్యెను. కరుణుని కుమారుడగు జగత్సింగు తండ్రి పరోక్షమున రాజ్యప్రతిష్టితుండై యెప్పటియట్ల షాజహానుతో నెయ్యము బాటించుచుండె. జగత్సింగు రాజయిన పిదప షాజహానుడు కొన్నిదినము లుదయపురమున వసియించి యుండెను. అతడక్కడ నుండగనే జహంగీరు చక్రవర్తి కాశ్మీరదేశమునందు దగ్గుబాధచేత గాలధర్మము నొందెనని వర్తమానము తెలిసెను. షాజహానుడు సరోవర మధ్యముననున్న మేడలో నున్నపుడె రాణా మొదలగు సామంతరాజులు తమ క్రొత్తచక్రవర్తి దర్శనము ముందుగజేసి కానుకలు సమర్పించిరి. షాజహానుడు సింహాసన మెక్కుటకు ఢిల్లీకి బయనమయి పోవునపుడు మీవారురాణాకు వెనుక వాని వద్దనుండి తీసికొనిన యయిదు జిల్లాలను మరల వానికిచ్చి వెలలేని కెంపొకటి బహుమానమిచ్చి యవసర మయినపక్షమున జిత్తూరుకోట బాగుచేసికొని యుపయోగించు కొమ్మని సెలవిచ్చి యుదయపురము వెడలెను.

జగధీశ్వరుడగు ఢిల్లీశ్వరుని పుత్రు డుదయపురమున నుండినట్లు రెండుమూడానవాళ్ళిప్పటికి గలవు. షాజహాను డాలొకటి కుసుంబావర్ణముగల వాని తలపాగయొకటి ఈ తల పాగ షాజహానుడు తన తలమీదనుండి తీసి రాజపుత్రులిచ్చిన శిరొవేష్ట మొకటి ధరియించెను. మొదట చుట్టినప్పు డెన్నిమడత లున్నవో యన్నిమడతల నిప్పటికి గలిగి చుట్టినట్లున్నది. జగ త్సింగు బుద్ధిశాలి యయి యిరువదియారు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకు బాత్రుడయి కాలము గడపె. షాజహాను ఱక్కన సంస్థానములకంటె మీవారు నెక్కుడు దయతో నాదరించుటచే నా రాజ్యము పాడిపంటలు గలిగి వర్ధిల్లెను.

మొదటిభాగము సమాప్తము.

రాజేశ్వరి ప్రెస్, రాజమండ్రి.

రాజస్థాన కథావళి

మారువారురాజుల చరిత్రలు

ఈవరకు మీవారు సంస్థానప్రభువుల చరిత్రములు తెలుప
బడినవి. ఇకమీద మారువారు సంస్థాన ప్రభువులలో గొందరి
చరిత్రములు సంగ్రహముగ దెలుపబడును. రాజపుత్రులు
సత్కులప్రసూతులు శౌర్యరాసులు నగుటచే నెట్లయిన నమ్మహా
వీరులను రప్పించి తమ కొలువులో నిలుపుకొనుటయే మొగలాయి
చక్రవర్తులకు ముఖ్యసంకల్పమయి యుండెను ఆ సంకల్పము
సంపూర్ణముగ నెరవేరుచునేవచ్చెను. ఎట్లన దమరాజులచేత
రాయబారులుగ బంపబడి కొందరు రాజపుత్రులును దమరాజుతో
కలహమాడి దేశమునుండి వెడలగొట్టబడి కొందరు రాజ
పుత్రులును నేదో యుద్యోగము సంపాదించుకొనుటకు గొందరు
రాజపుత్రులునువచ్చి చక్రవర్తిం గొలుచుచువచ్చిరి. చక్రవర్తి
వారిపై నభిమానముండుటకు గారణమిది. రాజపుత్రులు తమ
స్వజాతివారితో బోరవలసివచ్చిననుసరే తదితరులతో బోరవలసి
వచ్చిననుసరే యుద్ధమున భయమనుమాట నెరుగక మడమ
దిరుగక తమ్ము నమ్మినవారిం జెరుపక పగతుం గెలుతురు.
గెలువజాలనియెడ ప్రాణములు విడుతురు యుద్ధములులేక
దేశము నెమ్మదిగా నున్నపుడు ఢిల్లీకోటలో గాపురముండి యా
రాజపుత్రులు చీటికి మాటికి నెవరితోనో గయ్యమునకు గాలు
దువ్వుచు గర్వోన్మత్తులై యెల్లప్పుడు నేవో గొడవలు నేయుచునే
యుండువారు. వారు చక్రవర్తికి లోబడి వంగి సలాముచేసి
నమ్రములై యుండినను దైవవశమున నేదో కోపకారణము

గలిగినప్పుడు తమ యెదుటి వాడెంతవాడైనను సరే సరకుగొనక సభాసదులతో సభలోనే గలహింతురు. సభాసదులతో ననవేల యొకప్పుడు నల్లమందు మద్దతు మత్తుచేత నొకప్పుడు క్రోధాతిరేకముచేత వారొండలుమరచి తమ్ముపోషించు చక్రవర్తినే సంహరింప జూచెడువారు. రాజపుత్రులిట్టి యుగ్రస్వభావులని యెరింగియే చక్రవర్తులు తరచుగా వారిని బట్టణములో ప్రత్యేకముగా నొకస్థలమందు విడియించి సాధ్యమయినంతవరకితరులతో సంబంధములేకుండ జేయుచువచ్చిరి. అటులుంచినను వారి మూలమున సంభవించు కలహము లంతము నొందవయ్యె.

షాజహాను చక్రవర్తియయిన కాలములో నవని కొలువున జగజట్టియగు నుమ్రమాయను రాజపుత్రు డొకడుండెను. అతడు రహతూరు వంశస్థుడు. మారువారు సంస్థాన ప్రభువగు గజమహారాజు పెద్దకొడుకు జ్యేష్ఠుడగుటచే నతండు యువరాజై తండ్రికి చేదోడువాదోడుగ నుండవలసినదే. కాని సహజముగ మహా క్రోధస్వభావులగు తన దేశప్రజలకు బంధువులకుగూడ నతడు మిక్కిలి దుండగుడై భయంకరుడై మెలంగుటచే రాజ్యభ్రష్టుడయ్యె అతడు బాల్యమునుండియు దుండగులు దుస్స్వభావులు దుర్నయులునగు పల్లరిపిల్లలను వెంటబెట్టుకొని ప్రజలకెంతయు బాధను గలిగించుచువచ్చెను.

కొంతకాలము బాధలు పడిపడి ప్రజ లెట్టకేలకు వాని యాగడములకు సహింపజాలక గజమహారాజువద్దకువచ్చి, " దేవా ; మీ కుమారుని దేశమునుండి బారదోలినగాని మేము బ్రతుకజాలము. మనకెవరైన శత్రువులున్నపక్షమున వారిమీదికి మనసేనల నడపించుటకు మీకొడుకు కడుదిట్టరియే కాని యేశత్రువులు లేనప్పుడు ప్రజలనే యితండు శత్రువులుగానెంచి చంపుచున్నాడు. ఇతని కతమున బ్రజలు కంటినిండ నిదుర

కడుపునిండ కూడు నెరుంగరు. ఇతడు దేశములో నున్నయెడల ప్రజలు గాపురము సేయజాల" రని విజ్ఞాపనముజేసిరి. గజ మహారాజు కొడుకు నడపులలో నుంచజాలకపోవుటచే ప్రజాభి మతమున కంగీకరించి మంత్రులను సామంతులను బంధువులను పురోహితులను సేనాపతులను బిలిపించి నిండుకొలువుదీర్చి కుమారునిరావించి యందరియెదుట వానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసి నటు శాసనము వ్రాసి దేశమును విడిచి తక్షణమే పోవలసినదని యాజ్ఞాపించెను ఉమ్రాయు దేశమువిడిచి పోవువారు చేయ వలసిన విధముగ నల్లబట్టలు కట్టుకొని నల్లనిడాలు మూపున దాల్చి నల్లనికత్తి చేబట్టుకొని నల్లజీనువేసిన నల్లగుఱ్ఱముపై నెక్కి యందరివద్ద సెలవు పుచ్చుకొని యాశలెల్ల వదలుకొని జన్మభూమి విడిచి దేశాంతరములకుం బోయెను.

రాజకుమారు డెంతదుష్టుడైన నతండు వెళ్ళినదినము దుర్దినమేయని దేశస్థులందరు విచారించిరి ఆ రాజకుమారునితో ననేక సామంత రాజపుత్రులుగూడ బయలుదేరి వాని స్నేహమును బాయలేక దేశము విడిచిపోవుటచే రాజకుటుంబమేగాక బంధు కుటుంబములన్నియు దుఃఖమగ్నములయ్యెను అట్లు వెడలి యుమ్రా పయనంబుల జేసిచేసి యాగ్రానగరంబునకుబోయి షాజహానుని సందర్శించి వానిం బ్రసన్నుని జేసికొని తనకథ వాని కెరిగించి తనతండ్రిని శిక్షించి తన్ను మంటల మారువారు నకు బంపుమని ప్రార్థించెను. షాజహానునకు నలుగురు కొడుకు లుండిరి. వారతిదుండగులై మాటిమాటికి నొండొరులతో గల హించుచు వచ్చిరి. దుర్వినయముగల కొడుకులవలన గలుగు బాధలు షాజహాను స్వయముగ ననుభవించుచుండుటచే గజ మహారాజుకూడ తనకొడుకు కతమున నెంతబాధ పడియుండునో యని యూహించి వాని కేసాయమును జేయననిచెప్పి "కావలసిన

యెడల నావద్ద కొలువుండుము. నేనొక యుద్యోగమిచ్చెద" నవి పలికెను. గత్యంతరమేమియు లేకపోవుటచే నారాచబిడ్డడు మంచిదని వానికొలువున గుదిరెను. కుదిరిన కొలదికాలముననే వానిని మూడువేల సైనికుల కధిపతినిజేసి రావు బిరుదమునిచ్చి నాగూరుతాలూకా వానికి ముఖాసాగానిచ్చి పలువిధముల నాదరించెను.

ఉమ్రాకు జిన్ననాటినుండియు యుద్ధమే యభిమాన వ్యాపారము. అది లేనినాడు వేట పరమప్రీతికరము. ఈ రెండును లేక కడుపునిండ తిని చక్రవర్తి కొలువులో స్వర్థకముగ గూర్చుండుటయు ప్రతిదినము దర్బారులోనికి బోవుటయు నచ్చట మితిమీరిన మొగలాయి మర్యాదలు నడుపుటయు రాచవిందులకుబోయి యొదిగి యొదిగియుండుటయు భోగము బోటులయాటలు చూచుటయు బాటలు వినుటయు మొదలగు పనులన్నియు వానికి మిక్కిలి నసహ్యములుగ నుండెను. హాయిగా నడవులలో దిరుగుచు సెలయేటినీళ్ళు ద్రాగుచు యడవి పందిని దరుముట పెద్దపులిని జంపుట మరల నెన్నడయిన తనకు గలుగునాయని యూటలూరుచు నతడక్కడ కొంతకాలము గడపెను. ఒక్కనాడు షాజహాను విందుకొలువుదీర్చి కూర్చుండి ఉమ్రా సభలో కనబడకపోవుటచే నతడేడని సభాసదుల నడిగెను. సభలోనివా రెవ్వరెరుగమనిరి. ఎవ్వరితోడం జెప్ప కుండ నతడాగ్రా నగరము విడిచిపోయె గావలయునని యెల్ల వారు నూహించిరి. అనంతరము రెండువారములు గడచుటయు నొకనాడా రాజకుమారు డెప్పటియట్ల సభకరిగి షాజహానుని కంటబడియె. పడుటయు జక్రవర్తి వానిపై నలిగి "మావద్ద సెలవుగైకొనక యెవ్వరితో నొక్క మాటయైన జెప్పక యెందఱు గుదువో తెలియక యేలపోయితివి. నీకు గొప్ప జరిమానా

వేయదలచుచున్నార" మని కఠినముగా బలికెను. "నేను వేటకు బోయితిని. కత్తియే తప్ప వేరుధనము లేనివానికి ధన దండన విధించుట యేమిలాభ" మని నిర్భయముగ నతడుత్తరము జెప్పెను.

ఈ పలుకులు చక్రవర్తి యలుకను రెండురెట్లుగజేసెను. తరువాత ఉమ్రా కొలువువిడిచి తనబసకు బోయిన కొంత సేపటికి షాజహానుని సైన్యమునకు ప్రతిమాసము జీతములు పంచిపెట్టునట్టి యుద్యోగస్థుడు సలబత్ఖానునతడు పోయి "చక్రవర్తిగారు నీకు జరిమానా వేసిరి. ఆ ధనమిమ్ము" అని యడిగెను. "జరిమానా కాదు ; చిల్లిగవ్వయేని నేనియ్యనని చెప్పు" మని యుమ్రా యతిగర్వముతో ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. మాటమీద మాటవచ్చుటచే నిరువురు తీవ్రముగ సంభాషించి యొండొరులను నిందించి యధిక్షేపించి తిరస్కరించుకొనిరి. "కోపావేశమున నుమ్రా సలబత్ఖానుని దన యింటనుండి మెడ బట్టి యావలకు గెంటెను. ఖాను తద్దయుగంపితుడై రాజపుత్రుని పొగరెక్కిన నణచవలయునని కసిబూని చక్రవర్తి కడకుబోయి "స్వామీ : యా దురాత్ముడు మీ యాజ్ఞను ధిక్కరించెను. నన్నెగాక మిమ్ముకనుగూడ నవమానించె" నని యొకటికి పది బన్ని చెప్పెను. అప్పలుకులువిని చక్రవర్తి కాలరుద్రుడై యుమ్రాను 'తక్షణము దోడ్కొనిరమ్మని యొకబంటు నంపెను. వాడును పరుగు పరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి పిలుచుటయు సరేయని యుమ్రా తీవ్రమైన యొక ఖడ్గము జేతబూని చిన్న సూరకత్తి మొలలో దోపుకొని యేటుతిన్న బెబ్బులివలె చక్రవర్తి యెదుటికిం బోయెను. అప్పుడు చక్రవర్తి కొలువులో ననేక రత్నఖచితమై విన్నాణపు నగిషీలతోనిండి సొంపుల నింపు స్ఫటిక సింహాసనముమీద గూర్చుండి కోపారుణిత నేత్రుడై

రాజపుత్రునిరాక కెదురు చూచుచుండెను. సలబత్ఖాను గద్దె యెదుట నిలువంబడి రాజపుత్రుడు గావించిన దుర్వినయమును దౌర్జన్యమును గంఠమెత్తి తన యేలికతో జెప్పుచుండెను. రాజపుత్రు డాపలుకులువిని మితిమీరిన బిట్టలుకం బట్టజాలక "సూర్య వంశమునందు ప్రభవించిన సుక్షత్రియుడను. నేను గోమాంస భక్షకుడైన యీ కరకు తురకచేత వచింపబడుదునా" యని లోదలంచి చక్రవర్తి గద్దెచుట్టునున్న సామంతులను సరదారులను గడచి సలబత్ఖాను వద్దకుబోయి యందరు నివ్వెరపడునట్లు ఖడ్గమునెత్తి యొక్కయేటున యాఖానుని నేలంగూల్చెను. సభాసదులందరు రిచ్చవడి యేది సేయుటకుందోచక యుండ నంతలో రాజపుత్రుడు నరసింహమూర్తి వడువున లోకభీకరుడై యుచితానుచితము లెరుంగక చక్రవర్తిం దెగటార్పవలయునని వానిపై ఖడ్గము విసరెను. అదృష్టవశమున ఖడ్గము షాజహానునకుం దగులక స్ఫటిక స్తంభములలో నొకదానిం దగిలి విరిగి పోయెను. అప్పుడు సభాసదులు భయసంభ్రమాక్రాంతులైరి. చక్రవర్తి యొక చిన్నగుమ్మమున నంతఃపురమునకుం బారి పోయి యెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొనియె

రాజపుత్రుడు ఖడ్గపాణియై పిచ్చియెత్తిన మదపుటేనుగు విధమున సభామందిరమున విచ్చలవిడిగా దిరుగుచు మిత్రుడనక శత్రుడనక కత్తికందిన వారినందర దెగటార్చుచొచ్చె ప్రళయకాల రుద్రునివలెనున్న వానియెదుట నెవ్వరు నిలువ జాలరైరి. ఎట్టకేలకు వాని మరది వానిచేసిన పరాక్రమంబుల మెచ్చుకొనుచు మిత్రునివోలె చల్లని మాటలు జెప్పుచు వాని దాపునకుంబోయి యల్లన చేతిలోని కత్తిలాగి యొకపోటు బొడిచి వానినేలంగూల్చెను. దారుణమయిన గాయము తగిలియు రాజపుత్రుడు కొనయూపిరి యున్నంతవరకు సభాసదులకు

దేరిచూడ శక్యముగాక యుండెను. ఆ దినమున నుమ్రాచేత నైదుగురు మొగలాయి దొరలు నిహతులై పడిరి. అయిన నుమ్రా వృత్తాంతమంతతో ముగియలేదు ఈ రాజకుమారుడు పాదుషా కొలువులో మృతినొందెనని వాని సైనికులు విని రోష విహ్వల చిత్తులై క్రిందుమీదుకానక యెర్రబట్టలు కట్టుకొని యాయుధపాణులై దర్బారు ప్రవేశించి నేలంగూలియున్న తమ దొరంజూచి రెట్టించిన యలుకతో సింగంబులట్లు విజృంభించి యడవిలో వృక్షములు నరికినట్లు మొగలాయిబంట్లను నరికి నేల యంతయు రక్తముతో జారునట్లు చేసిరి. ఆ సభాభవనములోని స్తంభములు జూచువారికి నాడుజరిగిన చర్యలు నేటికైన జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండును.

అట్లనేకులం బరిమార్చి యా వీరసైనికులు పలుగాయములంజెంది తమ స్వామిరుణము దీర్చుకొని నేలనుగూలిరి. అనంతరము దర్బారున జరిగిన వృత్తాంతమంతయు నుమ్రా భార్యవిని కొందరు పరిచారకులతో సభాభవనముం బ్రవేశించి తననాధుని శవము వెదకి యానవాలుపట్టి సేవకులచే దాని మోయించుకొని శ్మశానభూమి కరిగి భర్తృసహగమనము జేసెను.

నాడు రాజపుత్రులు సభాభవనముల జొచ్చిన ద్వారము షాజహాను మూసివేయించి మరల నెన్నడు తెరువనీయలేదట. అక్కడ గోడకలుగలలో నొక కాలసర్పము వసియించి యెవ్వరి నాదారిని నడువనీయదని లోకులు చాలకాలము జెప్పుకొనిరి. వారిమాట నిశ్చయమేయయ్యెను. ఆగ్రానగర మింగ్లీషువారి స్వాధీనమైనపిమ్మట రమూరమి నూరేండ్లక్రిందట నొక యింజనీరుదొర యా గోడలం బగులగొట్టించెను. అక్కడ పామున్నది, ఆ గోడజోలికి పోవద్దని పురవాసులు చెప్పినను వినక యాదొర

పగులగొట్టింప నొక కలుగులోనుండి యొక మహాసర్పము బయలుదేరి దొరగారి కాళ్ళసందునంబడెను. కూలివాండ్రు భయ భ్రాంతులై చెల్లాచెదరైరి అదియేమి అదృష్టమోకాని పాము దొరగారి నేమియు జేయజాలక వానిచే జచ్చెను.

ఈ కథ నిక్కడ ముగించి మరియొక వీరుని చరిత్రము దెల్పెదను. ఉమా తమ్ముడగు రాజా జస్వంతురు మారువారు నేలుచుండ కుంపావతి వంశస్థుడు అనోపుసంస్థాన ప్రభువగు ముకుందదాసను రాజపుత్రుడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుడై జస్వంతుని కొలువులో నుండెను. వానిసాహస మెరిగి యట్టివానిని విడిగ నుండనియ్యగూడదని షాజహాను కొడుకగు నౌరంగజీబు చక్రవర్తి వానిని బలవంతముగ రావించి వాని కనిష్టమయినను దనసభలో నుంచుకొనియె. ఒకనాడు చక్రవర్తి తనయొద్ద కేదో వర్తమానమంప ముకుందదాసు నిర్లక్ష్యముగ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెనట. అది సహింపక యౌరంగజీబు మహాకంపితుడై తక్షణమే యా రాజపుత్రుని నిరాయుధునిజేసి పెద్దపులిబోనులో బారవేయుడని యాజ్ఞాపించెను. ఆ వైచిత్రమును జూచుటకు జక్రవర్తియు వాని పరివారమును నొకచోట జేరిరి రాజ పుత్రుడు బోనులో విడువబడెను. బెబ్బులి యా శూరునింజూచి కనులెఱ్ఱజేసి తోకయాడించుచు ముందుకు వెనుకకు దిరుగ జొచ్చెనుగాని వానిమీదికిం బడజాలదయ్యె పులికన్నులకంటె నల్లమందు మద్దతునేత రాజపుత్రుని కన్నులు మిక్కిలి యెఱ్ఱ బడి యుండెను.

అట్లు నిరాయుధుడై కొంతసేపు బోనులో నిలిచి ముకుందదాసు బెబ్బులి జూచి, "ఛీ! తురకపులీ! రాచపులి మీదికి రావేమే" యని బిగ్గరగా బలికెను. ఒక్కనిముషము వరకు బెబ్బులియు రాజపుత్రుడు నొండొరులను రెప్పవాల్చక

జూచుకొనిరి. ఏమి జరుగునోయని చూపరులు విశ్చేష్టులై యుండు నంతలో వ్యాఘ్రము తలవంచుకొని బోనులో వెనుక ప్రక్కను బోయెను. అది చూచి ముకుందదాసు చక్రవర్తివంక దిరిగి "చూచితిరా! మీపులి నామీదికి రాజాలక తోకముడిచినది. బెదురుచున్న శత్రువును సంహరించుట రాజధర్మముగాదు కావున నేనీ వ్యాఘ్రమును జంపక విడిచితి" నని కంఠమెత్తి పలికెను.

జన్మమధ్యమున నట్టి మహాదురితమెన్నడు గనివిని పోవుటచే నౌరంగజీబు లేని సంతోషము కొంత తెచ్చిపెట్టుకొని ముకుందదాసును బోనులోనుండి బయటికి రావించి వానికి బహుమానములు కుప్పతిప్పలుగనిచ్చి "అసాధారణమగు నీ పౌరుషధనము గని స్వీకరించి నీకుం బ్రతిష్ఠతేగల కొడుకులున్నారా" యని యడిగెను. ఆ పలుకులకు ముకుందదాసు "మీరు మాయిండ్లకు బోనీక మమ్ము చిరకాలము మీ కొలువులోనే బడవేసి నిలుపుచుండగ మాకు సంతానమెట్లు గలుగగలదని నిర్భయముగ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆదినము మొదలు ముకుందదాసు పులిదొరయను పేరంబరగెను.

ఈతని రెండవ సాహసకార్యము చక్రవర్తి కుమారులలో నొకనితో వివాదము సంభవించునప్పుడు చేయుబడెను. రాజపుత్రులలో మిక్కిలి కష్టమైన గుఱ్ఱపుదౌడొకటి కలదు. అది చేయువారికి హానికరము, చూచువారికి భయంకరమునై యుండును. రౌతు గుఱ్ఱముమీద నెక్కి యది పరుగెత్తు దీయుచుండగా దానినొక చెట్టుకొమ్మ క్రిందనుండి పరుగెత్తించి గుఱ్ఱము నాపకుండగనే యతడు చెట్టుకొమ్మను పట్టుకొనవలయును. ఇట్టి మహాసాహసమును జేయ బ్రయత్నించి మీవారు రాజపుత్రుడొకడు ప్రాణముల గోల్పోయెనట. ఈతని

చేయునపుడు సాధారణముగ నెట్టిశూరుడైనను గుఱ్ఱముమీద నుండి నేలబడనివాడుండడు. ఈ విద్యలో ముకుందదాసు నిరుపమాన ప్రజ్ఞగలవాడు అట్లగుటచే నౌరంగజీబు కొడుకులలో నొకటి చిత్రగతులజూడ వేడుకనడి యాపనిసేయుమని వానికి వర్తమానమంపెను. దొమ్మరివానినో గారడివానినో బిలిపించి చక్రవర్తి పుత్రుడు విద్యలు సేయుమన్నాడనియు దనకు జాల గౌరవభంగము గావించెననియు గోపించి ముకుందదాసు ముప్పొద్దు తిని గూర్చుండి పనిపాటలులేని సోమరిపిల్లవాని యెదుట నేనా నావిద్య జూపించుట యని యభిమానముజెంది "నేను కోతిని" గాను; నావిద్యలు జూడవలసినపక్షమున నా ఖడ్గము తళతళ మెరయుచున్నప్పుడు చూడవలసినచోట జూడ వచ్చు" నని యా బాలునకు వర్తమాన మంపెను ఆవార్త దెచ్చినవాడు ముకుందదాసు పలుకులు తూచదప్పకుండ నబ్బాలునకు విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నతండు తండ్రితో జెప్పి యతని పొగరడపదలచి యాకాలమున చక్రవర్తికి లోబడక తిరుగుబాటుజేసిన సిరోహి ప్రభువగు సూర్తానును లోబరచుకొని రావలసినదని ముకుందదాసున కానతిచ్చెను: అట్లెయని ముకుందదాసు బయలువెడల వానియనుచరులగు రాజపుత్రులును వెంట జనిరి కాని సూర్తాను వసియించు కోట యీపులి దొరకును, వాని యజమానుడగు నౌరంగజేబునకును సాధ్యముకానిదియు వానిఫిరంగి దెబ్బలకు సరకుగొననిదియునై యుండె. అచలఘురని దాని పేరు. అనగా చలము లేనిది యని దానియర్థము సూర్తాను కోటవిడిచి బైటికివచ్చి యుద్ధమెన్నడు సేయక లోపలనే చిరకాలము దాగియుండెను.

అట్లు కొంతకాలముండి శత్రుభయము పోయినదనుకొని యా సూర్తా నొకనాడు రాత్రి యజమీరు ప్రాంతముననున్న

కొండనడుమ వేటకువచ్చి యొక చెట్టుక్రింద నిజపరివార సమేతుడై నిద్రించుచుండెను. అక్కడకు శత్రువులెవ్వరు రాజాలరని నమ్మి పర్వతముఖ ద్వారమున నొకజోదును గావలి యుంచి రాజుతోపాటు పరివారముగూడ గాఢనిద్రజెందెను. అట్లు కొంతసేపు నిద్రించి సూర్తాను మేలుకొని మంచముమీద నుండి లేవబోవగా నితని కాలుచేతు లతనికి స్వాధీనము గాక పోయెను. ఎవరో యెట్లోవచ్చి తన తలపాగతోనే తనమంచము నకే తన కాలుచేతులు తనకు దెలియకుండ గట్టిపెట్టిరని యత డప్పుడు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని కన్నులుదెరచి చూచు నప్పటికి తనయనుచరుల విగ్రహములుగాక మున్నెప్పుడు చూడని క్రొత్తవిగ్రహములు గానబడెను. ఇదియేమని కలవ రము పడుచుండ మారువారు రాజుల యుద్ధపుకేక మేఘగర్జనము వంటి గంభీరస్వరముతో వాని చెవులంబడెను. ఆ ధ్వనివిని సూర్తానుయొక్క పరిచారకులు దిగ్గునలేచి మేలుకొంచి యాయుధ పాణులై చూచునప్పటికి గావలివాడు చచ్చిపడియుండెను. రాజు బంధింపబడి శత్రుహస్తముల జిక్కెను. వానిచుట్టు యమదూత లట్టు శత్రుయోధులు గ్రమ్ముకొనిరి. వారినడుమ ఖడ్గపాణియై పులిదొర నిజముగా బెబ్బులియట్లు మెరయుజొచ్చెను. సూర్తాను యొక్క యనుచరులు తమ యేలికను విడిపించుటకు బ్రయత్న ములు సేయుటజూచి ముకుందదాసు వారలకిట్లనియె. మీరాజు ప్రాణములు నాచేతనున్నవి అతని విడిపింప బ్రయత్నించి మీరు నాపైకి గవియుదురా యిప్పుడే మీదొర చచ్చెనని నమ్ముడు. ఆ ప్రయత్నము మానుకొందురా మీరాజు చెక్కుచెదరక మరల మీకడకువచ్చు. మీతో జెప్పకుండ తీసికొని పోగూడదని మీరు మేలుకొనునట్లు కేకలు వేసితినిగాని రహస్యముగ దీసికొని పోజాలకగాదు. కావున మీ ప్రయత్నము మానుడు ఆ పలుకులు

విని వారు వివేకులై యూరకొనిరి. తొల్లి పృథివిరాజు మావ రాజుం జెరపట్టి తెచ్చిన విధమున ముకుందదాసు సూర్తానుం బట్టుకొని తనమొదటి యజమానుడగు రాజాజస్వంతసింగున కప్పగించెను జస్వంతసింగు తక్షణమే సూర్తానును ముకుంద దాసుని వెంటబెట్టుకొని చక్రవర్తివలన నేయుపాయములేకుండ జేసెదనని సూర్తానున కెనోక్కబాసలుచేసి యౌరంగజేబువద్దకు బోయెను. చిరకాలమునుండి దొరకక మొగలాయి సేనలను ముప్పతిప్పలు పెట్టిన సిరోహిరాజు వచ్చెనని విని యౌరంగజేబు వానిం దనయెదుటకు రప్పింపుమని యానతిచ్చె. ఇరువురు సేనాపతులు సూర్తానునకు జెరియొకప్రక్క నిలిచి వానిం గొలువునకు దోడ్కొనివచ్చి యెదుట నిలువంబెట్టి చక్రవర్తికి నమస్కరింపుమనిరి. రాజపుత్రుడు కన్బొమలు ముడిచి రోషా యత్తుడై "నేనా నమస్కరించుట. నాప్రాణము చక్రవర్తి చేతులలో నుండినను నుండుగాక: నా గౌరవము నాచేతులలో నే యున్నది. ఈవరకెన్నడు నేను మనుష్యమాత్రునకు వంగి నమస్కరించి యెరుగ ఇకముందు నమస్కరింప" నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ప్రక్కనున్న సేనాపతులిద్దరు బలవంత పెట్టి వానిచేత నమస్కారము జేయింపవలయునని యూహించిరి కాని యతడు జస్వంతసింగుయొక్క సంరక్షణమునం దుండుట చేతను జస్వంతసింగు మాటయనిన జక్రవర్తికి జాలగౌరవ ముండుటచేతను తెగించి వారేమియు జేయజాలరైరి. దండము పెట్టింపక పోయినచో జక్రవర్తి యేమనునో బాధించి పెట్టించినచో జస్వంతసింగేమనునో యనుభయమున సేనా పతులు వేరొక గడసుపోకడ పోదలచి చక్రవర్తి కూర్చుండిన గదికి రెండవప్రక్కనున్న దిడ్డిదారిని దీసికొని లోనం బ్రవే శింపుమని వానికానతిచ్చిరి. ఆదారిం బోవునపుడయిన సూర్తాను

తలవంపక తప్పదుగదా ? యదియే తలవంచి చక్రవర్తికి నమస్కరించినట్లు భావించుకొనవచ్చునని యా సేనాపతులూహించిరి. కాని సూర్తాను డాఖలించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టువాడగుటచే వారుపన్నిన యీకుట్రను గ్రహించి తలుపువద్దకు బోయి ముందుగా తలదూర్చక కాళ్ళు లోపలికిబెట్టి యాగది ప్రవేశించెను. అదృష్టవశముచేత నప్పుడౌరంగజీబు రాజపుత్రుని గౌరవాసక్తిని వాని పెంకితనమునకు గోపించుటకుమారు వినోదమునొంది సూర్తానును క్షమియించి వానికి గొప్పగ్రామములు ముఖాసాగా నిచ్చెను. ఆ ముఖాసా పుచ్చుకొన్నచో చక్రవర్తికిదాను కప్పము గట్టవలసివచ్చునని శంకించి సూర్తాని ట్లనియె " స్వామీ ! దేవరవారు నాకెన్నియిచ్చినను నాయచలఘురుకోటకవి సమానములుగావు. కాబట్టి నాకోట నాకు దయచేయుడు " అనవు డౌరంగజీబు కప్పముమాట దలపెట్టకయే వానికోట వానికిచ్చెను. పులిదొర పట్టితెచ్చిన యారాజపుత్రుడు తనకోటకుబోయి తలవంచి యొకరికెన్నడు నమస్కరింపకయే కాలము గడపెను.

ఔరంగజీబు చక్రవర్తి మార్వారురాజగు రాజాజస్వంతసింగుమీద మనస్సులో మిక్కిలి యీర్ష్య వహించియుండెను. ముకుందదాసు కుక్కవలె జస్వంతసింగునియెడ విశ్వాసముగలిగియుండి యెప్పటికప్పు డతని కంటికి రెప్పవలె గాపాడుచు పలుసారులు గొప్ప యపాయములనుండి వానిని దప్పించెను. ఆయపాయము లన్నిటికంటె నెక్కువయిన యపాయమొకటి జస్వంతుల కొకసారి సంభవించెను. అదియేదియన జస్వంతునకు దయ్యముపట్టెను. కష్టపడి దానిని ముకుందుడు వదలించెను.

ఉదయసింగు మహారాజు కుమారుడగు ప్రతాపసింగు మీవారు నేలుచుండిన కాలమున మరియొక యుదయసింగు

మారువారు రాజ్యము నేలుచుండెను. అతనికి మూటరాజాయని రెండవపేరుగలదు. అనగా లావురాజని యర్థము; అతనితండ్రి మహాపరాక్రమశాలి. అతడు తండ్రికడుపున చెడబుట్టి యశ్వరునకు లోబడి ప్రతిష్ఠ జంపుకొని యిరువదియేడుగురు కన్యలం బెండ్లియాడి భోగపరాయణుడై నిరంతర మంతఃపురములో నివసింపుచు వచ్చెను. ఆరాజు మనము నమ్ముటకు వీలులేనంత లావుగానుండుట సంస్థానములోనున్న గుఱ్ఱమేదియు వానిని మోయలేకపోయెనట. అందుచేత నతడు తనబంధువులగు రహతూరులతో గలసి యుద్ధమునకు బోవుటకు వీలులేక యాడువాండ్రతో గోడిగంబు లాడుచుండవలసివచ్చెను.

ఈలావురాజు తన రాజ్యములోనున్న యొక బ్రాహ్మణుని కూతురును జూచి యతిసుందరియగు నామెను మోహించి యామెను బలిమిని దన యంతఃపురమునకు దీసికొనిపోవ నిశ్చయించెను. ఆ బాలిక తండ్రి రాజు నెన్నోవిధముల వేడుకొనెను. బెదిరించెకాని యవియన్నియు నిరర్థకములయ్యె. మరణమువల్లగాని బిడ్డమానము దక్కదని బ్రాహ్మణుడు నిశ్చయించి తన ముద్దుకూతురును ఖడ్గముతో ముక్కముక్కలుగ నరికి చితిపేర్చి కాల్చి రాజునకు ఘోరశాపముబెట్టి యామంటలో దానుగూడ దుమికి యగ్నిహోత్రుున కాహుతియయ్యె. అప్పుడతడిచ్చిన శాపమిది. "నేనే సత్యవంతుడనగు బ్రాహ్మణుడనయితినేని యీ దురాత్ముడగు రాజీగడియ మొదలుకొని మూడు సంవత్సరముల మూడుమాసముల మూడుదినముల మూడు గడియలలో మృతినొందుగాక. నేమృతినొంది యీదినము మొదలు బ్రహ్మరక్షస్సునయి యీయూరి చెరువువద్దనుండెద" బ్రాహ్మణుని యీ దారుణకృత్యమువిని యారాజు బెంగపెట్టుకొని క్రమక్రమముగ కృషించి బ్రాహ్మణు దేర్పరచిన

కాలముననే మృతినొందెను. రాజాజస్వంతసింగు లావురాజని పేరుబడిన యా యుదయసింగుని మునిమనుమడు. ఈరాజు వద్దనున్న యుద్యోగస్థులలో నొకని కూతును మోహించి యామె నొదంబరచి తనముత్తాత మోహపరవశుడై చేడియెనుమాట మరచి బ్రహ్మరాక్షసుడున్న సంగతి యెరుగక యా చెరువు గట్టుననే ప్రియురాలుం దాను రాత్రి కలిసికొనునట్లు సంకేత మేర్పరచుకొనెను సంకేతము మరచిపోక రాత్రివేళ యిరువు రక్కడ కలసికొనిరి. కాని సౌఖ్యమునకుమారు వారికి దుఃఖము ప్రాప్తించెను. జస్వంతసింగు తన వలపుకత్తెయను మక్కువ మెయి గౌగిలింపబోవ వారిరువురి నడుమ నొక భూతమువచ్చి నిలిచెను. రాజా భూతముతో బోరదలచెను. కాని వెంటనే స్మృతి యెరుగక నేలంబడియె. ప్రియురాలి దారిని ప్రియురాలు పోయెను. పిదపనతడు కొంతతడవునకు దెప్పిరిలి యింటికిబోవ దనవెన్నంటి యెవడో వచ్చుచుండినట్లు మాటిమాటి కతని నొడలు జల్లుమనియెను. తరువాత నయిత మతదెక్కడకు బోయిన నేపని నేయుచుండిన వెనుక నెవరో వచ్చినట్లై కాన బడుచువచ్చె. పిమ్మట గొన్నినాళ్ళ కతనికి మతిచెడి పిచ్చి యెత్తెను. చెరువుగట్టు నాశ్రయించియుండిన బ్రహ్మరాక్షసుడు రాజుం బట్టుకొనియెనని ప్రజలు చెప్పుకొనసాగిరి. మహారాజు గారి దయ్యము విదల్చుటకు దేశమంతటినుండి మంత్రవేత్తలు బ్రాహ్మణోత్తములు వచ్చి ధూపములువేసి జపములుచేసి మంత్రములుజదివి యెన్నో ప్రయత్నములునేయ నెట్టకేలకు బ్రహ్మరాక్షసు డిట్లుపలికెను. "నేనొక బ్రహ్మరాక్షసుడను. ఈరాజును బట్టినమాట నిజము మరియొకరెవరయిన మనుష్యుడు నాకు లభించినగాని నేనువీనిని విడచిపోను. రాజు ముఖ్య మంత్రులలో నెవడయిన నాకు గావలెను." జస్వంతసింగునకు

ముకుందదాసుకంటె ముఖ్యమంత్రు లెవ్వరులేరు. అతడు మంత్రియై రాజునకు రాజనీతి నుపదేశించుటయే గాక సేనాధిపతియయి రహతూరువంశపు దొరలను రణరంగమునకు నడిపించెడు నధికారము గౌరవముగలిగి యుండెను. అందుచేత నీభారము నతడే పూనవలసివచ్చె.

ముకుందదాసుడు వెరపుగొనక ముందరికివచ్చి రాజును విడిచి భూతమతన్ను పట్టుకొనుట కిష్టపడి యపక్షమున దానాకష్టము ననుభవింతునని విస్పష్టముగ జెప్పెను. బ్రహ్మరాక్షసు డందు కొడంబడియె అప్పుడు మంత్రవేత్తలొక గిన్నెలో నీరువోసి యాగిన్నె మూడుసారులు రాజుతలద్రిప్పి దానిని ముకుందదాసు చేతికిచ్చిరి. ముకుందుడొక చుక్కయైన మిగల్చక యానీరు ద్రావెను. వెంటనే దయ్యము జస్వంతసింగునువదలి ముకుందుని పట్టుకొనియెను. ఆదినము మొదలు ముకుందుని వంటి రాజభక్తుడు కృతజ్ఞుడు లోకములోలేడని జనులు జెప్పుకొనిరి. కాని ముకుందుడీ పెనుభూతముచేత మితిలేని బాధల పడియెనట. ఆ కారణముచేతనే యతడు మరణకాలమున తన కుమారుని బిలిచి "నాయనా! మారువారు రాజునకు మంత్రిగా నుండి నేబడిన సౌఖ్యము జాలును. నీవీదినము మొదలు మంత్రిగా నుండవద్దు. మంత్రులమైతిమా రాజునకువచ్చు యాపదలన్నియు మనమే భరింపవలయును" అని హితోపదేశముచేసెను. ఆ హితోపదేశమును వాని కుమారుడు మన్నించి పితరుసంతరమున మంత్రిపదమును వదలుకొనియె. అది మొదలు చంపావతి వంశస్థులగు రాజపుత్రులు మారువారు దేశమునకు మంత్రులగుచు వచ్చిరి.

జస్వంతసింగు

మరూరువారు సంస్థానమునకు జాద్పురము రాజధాని. మారు వారనునది మరువారను శబ్దము చెడిపోయి పుట్టినది. మరువా రనగా మరణభూమియని యాభాషలో నర్థము. మీవారు రాజ్యమునకు బడమటనున్న దేశమునకంతకు మరువారను పేరు చెందుచున్నది. ఆ దేశములో నెటలేని యిసుకమెరారులు, నిర్జల స్థానములు, నిస్సారభూములు విశేషముగ నుండుటచేత దానికి మరువారను సార్థకనామము గలిగినది. జాద్పురముగాక బికనీరు జసల్మీరు మొదలగు ననేక చిన్న సంస్థానములుగూడ నీమారు వారులోనే జేరియుండును. అయినను మారువారు శబ్దము జాద్పురను రాజధానిగగల సంస్థానమునకే ముఖ్యముగ జెందు చున్నది. ఈదేశ మధ్యమునందే యజమీరులో బుట్టిన లూనీ యను నది ప్రవహించుచున్నది దీనిపొడవు నూటయేబది మైళ్లు; మరువారుదేశము నేలునట్టి రాజులు రహతూరు వంశస్థులు, క్రీ.శ. 1193 సం. నందు మహమ్మదుగోరీ కోహాణ వంశస్థుడగు పృధివిరాజును జయించి ఢిల్లీనాక్రమించుకొని మరుచటి సంవత్స రము మరల హిందూస్థానముపై దండెత్తి కన్యాకుబ్జము నేలు చుండిన రహతూరు వంశస్థుడగు జయచంద్రుపై యుద్ధమునకు బోయెను. జయచంద్రుడు పరాజితుడై మృతినొందెను. అతని యనంతరము వాని మనుమలిద్దరు కొంతకాల మచ్చటనుండి తురకలదాడి కోర్వలేక తమ పితృపితామహార్జితములగు గంగా తీరక్షేత్రములు విడిచి రెండువందలమంది యనుచరులంగూడి యెందేని సుఖముగ బ్రతుకదలంచి వెడలిరి. కొంతకాలము తిరిగితిరిగి యారాజనందనులు లూనీ నదీతీరముజేరి యచ్చట రాజ్యము స్థాపించిరి. తరువాత నూటయేబది సంవత్సరముల

వరకు దద్వంశస్థుల చరిత్రము రాజ్యములో స్థాపించినవారి ప్రారంభదశ లెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. అనగా దగ్గర రాజులతో సంబంధ బాంధవ్యంబులు జేసికొనియు బలహీనులతో బోరిగెలిచియు సాగినప్పుడు ద్రోహముచేసియు జుట్టుప్రక్కల రాజ్యముల గలుపుకొని యావంశస్థులు ప్రసిద్ధులయిరి ప్రప్రథమమున వారికి మండూరునగరము రాజధానిగ నుండెను. అటులుండ కొంతకాలమునకు జోడాయను నతడు జాడ్పురమును గట్టించి రాజధానిగ జేసికొనియెను. అది నానాటికి యోధ్పురమని ప్రసిద్ధికెక్కెను. చాలకాలమువరకు మారువారురాజులు దేశచరిత్రములో నంతగా ప్రసిద్ధికెక్కలేదు. ఢిల్లీచక్రవర్తియగు హుమాయూను రాజ్యభ్రష్టుడై యీ మారువారులో దిరుగుచుండ నప్పటి జాడ్పురరాజగు మాల్దేవుడు. పాపము వానికి నిలువనీడయైన నొసంగక దేశమునుండి తరిమెను. వాని మనుమడగు శూరసింగు శూరుడై యక్బరు చక్రవర్తికి హితుడై యుండుటంజేసి యా చక్రవర్తి వానిం దనశత్రువులమీది కప్పుడప్పుడు పంపుచు వచ్చెను. ఆ శూరసింగు కుమారుడే మున్నొకసారి జహంగీరునకు విపత్సమయమున సహాయముచేసిన గజుడు. ఆ గజుని కుమారుడే రాజనీతి విశారదుడగు జస్వంతసింగు. ఈ జస్వంతసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తులకు షాజహాను ఔరంగజేబుల కాలములలోనుండి యాకాలపు దేశచరిత్రమునందు జాలప్రసిద్ధిగాంచెను. 1658 వ సంవత్సరమున షాజహాను చక్రవర్తి ప్రబలమైన వ్యాధిచేత పీడితుడయ్యెను. అతని నలుపురు కుమారులు తండ్రి చనిపోవువరకైన వేచియుండలేక యతడు జీవించియుండగనే సింహాసనమునకై బోరిరి. తండ్రి చక్రవర్తియైన కాలమున నీనలువురు నాలుగురాజ్యములు నేలుటకు దండ్రిచేత నధికారముపొంది ప్రజలిచ్చిన కప్పపుసొమ్మంతయు నొకరి

నొకరు గెల్చుటకొరకు ; సేనలం గూర్చుటకే వినియోగించిరి. షాజహాను పుత్రులలో జ్యేష్ఠుడు దారాయను నతడు. ఇతడు తండ్రివద్దనే యుండెను. రెండవయతడు షుజా. ఇతడప్పుడు బంగాళమును పరిపాలించుచుండెను మూడవయ ు డౌరంగజీబు. ఇతడు దక్షిణదేశమున బాలించెను. నాలుగవవా డు మురాదు. ఇతడు గుజరాతు నేలుచుండెను. తండ్రి రోగపీడితుడై చావు మీద నున్నవాడని విని ముందుగ రెండవకొడుకగు షుజా తానే హిందూస్థాన చక్రవర్తినని దేశమంతట జాటబంచి తనపేరుతో నాణెములు ముద్రింపించి మహాసైన్యముం గూర్చుకొని తన యన్నయగు దారామీదికి యుద్ధసన్నద్ధుడై పోయెను. కడపటి వాడగు మురాదు వానికంటె ఘనుడై తానే చక్రవర్తినైతినని తనదేశమున జాటంబంచి తనపేరగూడ నాణెములు వేయించి విశేషించి సూరతు నగరము దోచుకొనియు పురజనులవద్దనుండి యారులక్షల రూపాయలు బలిమి దీసికొని సేనలం గూర్చుకొని బయలుదేరెను; కాని యౌరంగజీబు మొదటినుండి టక్కరి తనమున మహాపండితుడగుటచే దనకు ప్రపంచ సంబంధ మేమియు లేనట్లు వైరాగ్య మభినయించి తక్కిన సోదరుల ప్రయత్నములెట్లు పరిణమించునో చూచుటకుగాబోలు కొంత కాల మూరకొనెను. రోగపీడితుడగు ముసలిచక్రవర్తియు జ్యేష్ఠ కుమారుడగు దారాయు నాసమయమున దగుసహాయము జేయ గల సహాయులు రాజపుత్రులేయని గ్రహించి ముందుగా షుజా మీదికి విశ్వాసపాత్రుడైన యంబర సంస్థానాధిపతియగు జయ సింగును పంపిరి. సార్థకనాముడగు జయసింగు యుద్ధమున షుజా నోడించి వాని ధనమును ఫిరంగులను గొల్లపెట్టి తరిమెను. షుజా యోడిపోయినతోడనే యౌరంగజీబు మురాదుతోగలసి దారాతో బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తనకు రాజ్య

మక్కరలేదనియు మురాదును సింహాసనమెక్కించి పిమ్మట దాను ఫకీరై మక్కాలో జీవయాత్ర గడపుదుననియు మూర్ఖుడగు మురాదునకు నమ్మిక పుట్టబలికి వానిసైన్యమును దన సైన్యముతో గలిపికొని యన్నమీదికి దండువెడలెను.

ఈ వార్త వారిరువురు కలియకముందే దారావిని జస్వంత సింగునకు సైన్యాధిపత్యమిచ్చి వారిరువుర మీదికిం బంపెను. వీరరసావతారులగు తన రాజపుత్ర సైనికులను కాలకింకరుల వంటి మొగలాయిబంట్లను గూర్చుకొని జస్వంతసింగు నర్మదా నదీతీరమున విడిచెను. అప్పటి కౌరంగజేబు మురాదుల సైన్యములు గలియలేదు. ఆ తరుణమెరిగి వెంటనే జస్వంతసిం గౌరంగజేబు సైన్యము నడచినచో బిమ్మట గోరలుదీసిన పామును గొట్టినట్లు మురాదు నవలీలగ నోడింప వీలుగలిగి యుండును. అట్లు వేరువేరుగ నిద్దరను దాకక జస్వంతసింగు గర్వోన్మత్తుడై యిద్దరను జెరియొకసారి గెలిసి శ్రమపడనేల? ఇద్దరు గలసినను మనమవలీలగ వారిని గెలువగలము. ఇందరి నొకసారి జయించుటయె యెక్కువ ప్రతిష్ఠయని వీరాలాపము లాడుచు సోదరు లిరువురు గలసికొనువరకు నూరకుండెను. వానిగర్వమే వానిం జెరిపినది. ఈ రాజపుత్రు డిట్లుదాసీను డగుటచే నౌరంగజేబు మురాదులు గలసికొనిరి. జస్వంతసింగు వద్దనున్న తురకసైనికు లౌరంగజేబువద్ద లంచములు గ్రహించియో పిరికితనముచేతనో యుభయులు గలసినతోడనే రణ రంగమువిడిచి పారిపోయిరి. కాని జస్వంతసింగువద్ద నుక్కు తునుకలవంటి ముప్పదివేల రాజపుత్ర సైనికులుండుటచేత నత డించుకేనియు భయముందక నిశ్చలుడై వారిందాక నిశ్చయించు కొనెను. తనసేన యల్పమైనను శత్రువులు గొప్ప సేనతోబోరి ప్రాణములు విడుచుట రాజపుత్రునకు బండువుగదా! జస్వంతుడు

మాబూబను తనగుఱ్ఱమునెక్కి చేతబల్లెముబూని నిర్భయముగ నేనలం బురికొల్పుకొని పగతురపై గవిసెను.

అసంకులసమరంబున బదివేలమంది తురకలు పదునేడు వందలమంది రహతూరు రాజపుత్రులు మరియు ననేకులు తక్కిన రాజపుత్రులు ప్రాణములు విడిచి సమరరంగము నలంకరించిరి. ఔరంగజేబు మురాదులు పరాజితులై వెన్నిచ్చి పారిరి, జస్వంతసింగు వాని గుఱ్ఱము గాయములతోనిండి రక్త స్నానము చేసినట్లుండెను సమరమున మిక్కిలి యలసిపోయి జస్వంతసింగు చేజిక్కిన మృగమును జారవిడిచి యాకలిచే మలమలమాడు సింగము విధమున నసహాయులై పారిపోవు చుండిన చక్రవర్తి కొడుకులం దరిమి బట్టుకొనలేక యూర కొనెను. అందుచేత నౌరంగజేబు మురాదులు పరాజితులయ్యు చెదిరిపోయిన తమమూకలను గ్రమ్మర గూర్చుకొని యదివరకే మిక్కిలి పరిశ్రాంతులైన రాజపుత్రులను వెండియు దాకిరి. ఆంరినిలిచియున్న యెనిమిదివేలమంది రహతూరులలో నారు వందలమందిదక్క తక్కినవారందరు వీరస్వర్గమున కతిథులైరి. జస్వంతసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుడై హతశేషులగు నారు వందల రహతూరులతో రాజధానికిం బోయెను.

ఈ జస్వంతసింగు మహారాజుయొక్క పట్టపుదేవి మీవారు రాజుల యాడుపడుచు. అందుచేత బ్రతాపమున నగ్నిశిఖలను బోలిన సంగుడు ప్రతాపుడు మొదలగు మహావీరుల నెత్తు రామె శరీరమున బ్రవహించుచుండెను. ఆ వీరపత్ని తనభర్త కోటకు పోయి ప్రాణభీతిని బరతెంచి కోటలో జొరబడుటకు వచ్చు చున్నాడని విని హృదయమున క్రోధరోషంబులు సందడింప "మహారాజుగారు పరాజితులై వచ్చుటకంటె రణమునుండి మరల రాకపోవుటయే ప్రతిష్ఠాకరముగ నుండునుగదా!" యని

పలికి యట్టి పిరికిపందను గోటలోపలకు రానీయగూడదని కోట తలుపులు మూసి వేయించెను. ఆమె రోషమునకు జస్వంత సింగు మిక్కిలి యక్కజపడి నేను మొదట శత్రువులను సంపూర్ణముగ గెలిచితిని. పిమ్మట దైవవశమున శత్రువుల సైన్యములు మెండగుటచే బరాజయము నొందవలసివచ్చె. ఓడినను గౌరవము జంపుకొనలేదు. రణరంగమున నుండగలిగినంత నేపుండి పగతుర క్రోధమునకు బలియీయ గలిగినంత మందినిచ్చి నిలువశక్యము గానప్పుడు బయలుదేరి వచ్చితి" నని యెన్నో తెరంగుల నతడు తనదేవితో విన్నవించుకొన్నను నామె పట్టినపట్టు విడువక "మీరు నాకు భర్తగా నుండదగరు. చిత్తూరు మహారాణావారి యల్లుడింత నీచముగ నెన్నడు ప్రవర్తింపడు. మీకు సహజముగ బరాక్రమము లేకున్నను శౌర్యరత్నాకరుబగు మా పుట్టినింటివారితో వియ్యమందిన కారణముననైన నెక్కుడురోషము జూపవలయు. వేయేల! పగతుర బొడువవలయు లేదా ప్రాణములు విడువవలయు ఇవి రెండే మానవంతులకు పద్ధతులుగదా!" అని క్రోధావేశమున నొకమారును, వెంటనే తన పరిచారికలం బిలిచి ఓసీ నాభర్తగారు మృతినొందిరి గావున కట్టియలందెచ్చి చితిపేర్చుడు, రాజకన్యక కుచితమైన మార్గము ననుసరించెదనని యభిమానవశమున నొకమారును, మరియు నప్పుడే ముఖవిలాసమును మార్చి కెందామరరేకులవలె కనులెఱ్ఱజేసి శూలములవంటి పలుకుల నాతనినొప్పించి యొకమారులు, నొడ లెఱుంగనిదానివలె సంభాషింపసాగెను.

శత్రుబాణములకంటె నెక్కువ దారుణములగు పట్టపుదేవి పలుకులచేత జాలనొచ్చి యెట్టకేలకామెయనుమతిబొంది జస్వంత సింగు కోటలో బ్రవేశించెను. కాని యభిమాన ధనమగు నా

రాజపుత్రిక యాపిరికిమగని మొగము జూడనని కొన్నిదిన ములు తలుపులు మూసికొని తన యంతఃపురముననేయుండి వాని దర్శనమునకు బోవదయ్యె అంతట నావార్తవిని యామె తల్లి బిడ్డయొద్దకుబోయి భర్తపై గోపింపకుమని పలువిధముల నామెను బ్రతిమాలి " అమ్మా! నామాటవినుము, ఈ యుద్ధమున గలిగిన శ్రమ నివారణమైనతోడనే నీభర్త మరల గొప్ప సైన్యముం గూర్చుకొని యౌరంగజేబును గెల్చి పోయిన తన గౌరవమును మరల సంపాదించుకొని నీమెప్పు నొందగలడు. అంతవరకు వాని ననుగ్రహించి ఓపిన ఉపచారముచేయు " మని మందలించి భర్తసన్నిధికిం బంపెను.

మానవతులగు నిట్టిస్త్రీల భర్తలు సోదరులు పుత్రులు మూడులోకము లెత్తివచ్చినను మడమదిరుగక పోరుదురన్న చో నేమి యాశ్చర్యమున్నది? ఇట్టి యంగనలున్నచోట పిరికి పందలకైనను బౌరుషము పుట్టునుగదా? రాణిచూపిన యీ పౌరుషము పైకి దుర్వినయముగ దోచినను జస్వంతసింగునకు మహోపకారము చేసెను. ఔరంగజేబు మురాదులుకలసి దారా నోడించి తండ్రియగు షాజహానును జెరసాలలోనునిచి తమ మీదికి మరల మహాసైన్యముతో వచ్చుచుండిన షుజాను దండిం చుటకై బోవుచు " వెనుకటి మాటలు దలంపక మాకువచ్చి సాయము చేయవలయును. మీరు మేము నిప్పటినుండి పరమ మిత్రులుగనుంద " మని జస్వంతసింగునకు జాబువ్రాసి పంపిరి.

జస్వంతసింగు సరేయని యొప్పుకొని మిత్రుడుగానే యుండి యౌరంగజేబునకు జేతనైనంత యపకారము చేయదలచి యతని శిబిరము బ్రవేశించి షుజాకిట్లని వర్తమానమంపెను. ఔరంగజేబు నేనను ముందుప్రక్క నీవు దగుల్కొందువేని వెనుకప్రక్క నేనుదాకెద. అట్లు వర్తమానమంపి జస్వంతసింగు

తనమాట దప్పక నిలుపుకొనియె. ఎట్లన ; నౌరంగజేబు సేనలలో వెనుకభాగము దీర్ఘప్రయాణములచేత నలసియుండ. నీరాజపుత్రుడు వెనుకప్రక్కజేరి వారివద్దనున్న సమస్తవస్తువుల దోచుకొని యానరుకు లొంటెలమీదవేయించి యౌరంగజేబు షుజా లొకరినొకరు నిర్మూలము చేసికొందురుగా నాకేమియని యాగ్రానగరమునకు బోయెను. పోయి యక్కడ సుతులచే బంధింపబడిన షాజహానుని బంధవిముక్తునిజేసి యతడు తనతో గలియుమని దారాను పురిగొల్పెను. గాని యా దారా వానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరమీయక యాలస్యము చేయుటచే నచ్చోటు విడిచి తన రాజధానికిబోయి కొల్లగొన్న సరకులతో దనకోట యంతయు నింపెను.

ఈనడుమ నౌరంగజేబు తన స్థిరబుద్ధిచేతను శాంతస్వభావము చేతను షుజాను నిశ్శేషముగ జయించి తాను చక్రవర్తియై మరల జస్వంతసింగు మైత్రింగోరి వెనుకనైనదేమోయైనది, ఇంకముందైన నీవునాకు మిత్రుడవై దారాపక్షముబూనుట మానుదువేని నిన్ను గుజరాతు దేశమునకు బరిపాలకుని జేసెదనని వానికి రాయబారమంపెను. అభిమానములేని యౌరంగజేబు యొక్క సందేశమును సిగ్గులేని జస్వంతసింగు వెంటనే యంగీకరించి యప్పుడే చక్రవర్తి శివాజీ నడచుటకు మహారాష్ట్ర దేశమున కంపుచున్న సైన్యములో దాను రాజపుత్ర వీరులకు సేనాపతియై దండునడుపుట కొప్పుకొనెను. జస్వంతసింగు మొగలాయి సేనకంతయు నధికారిగాడు మొగలాయి సైన్యమునకు షేష్టాఖానుడు సర్వాధిపతియై యుండెను. జస్వంతసింగు మొగలాయి సేనలలోజేరి శివాజీని సంహరింప బ్రయత్నించుటకు మారు వాని మైత్రిగోరి "నీవును నేనునుంగలసి ముందుగ షేష్టాఖానునిం గడతేర్చివేయుదము. పిమ్మట మనయుభయ

సైన్యములకు నేను సేనాధిపతినైయుండిన యిచ్చవచ్చిన తెర గున జేసెదనని వానికి వర్తమానమంపెను. కాని అతడుచేసిన కుట్రయంతయు బయలుపడెను. అప్పుడైన నౌరంగజేబు వానిని దండింపక యెప్పటియట్ల దయతోను గౌరవముతోను జూచుచు సమయము వచ్చినప్పుడు సైన్యాధిపత్యమునుండి జస్వంతుని దొలగించి రాజపుత్రులలోనెల్ల విశ్వాసపాత్రుడు సత్ప్రవర్త కుడు నగు నంబరు సంస్థానాధిపతిని జయసింగును సేనాపతిని జేసెను. అదిమొదలు జస్వంతసింగు జన్మాంతరవరకు జక్రవర్తి మీద వాని బగతురతోనో బంధువులతోనోచేరి కుట్రలు పన్ను చునేయుండెను. ఎన్నిసారులు కుట్రలుపన్నెనో యన్నిసారులు నతనిపన్నుగడలు బయలు పడుచునేవచ్చెను ఎన్నిసారులు బయలుపడెనో యన్నిసారులు వానిని జక్రవర్తి క్షమించుచునే వచ్చెను. చెరుపుజేయుటకు జస్వంతున కెంత విసువులేకుండెనో వానిదుండగములు సైరించుటకు జక్రవర్తికి నంతియ విసుగు లేకుండెను. జస్వంతసింగును దండింపజాలక చక్రవర్తి యూరక కొనియుండలేదు జస్వంతసింగునంతటి చండశాసనుని నంతటి సాహసుని నంతటి పరాక్రమవంతుని వేరొకభంగి చేసినపక్ష మున రాజపుత్ర ప్రపంచమంతయు దనపై దిరుగబడునేమో యనుభయమున నతడూరకొనెను. అప్పటికి రాజపుత్ర సంస్థా నములన్నియు సంక్షోభములేక నెమ్మదిగ నుండెను. జస్వంతుని మీదికి మొగలాయి సేనలు వెడలి మారువారు జొచ్చెనా కంది రీగల తుట్టవలె రాజపుత్రస్థాన మంతయు గలచి భయంకర మగునని యతడు వెరచి యూరకుండెను. అదియునుగాక గొడ్డు నేలయగు మారువారు దేశమునకు బోయిన సేనలన్నియు నిర్మూలమగుటయేగాని తిరిగివచ్చుట లేనందున జక్రవర్తి జస్వంతునిపై నెప్పుడు దయయే చూపుచు వచ్చెను. మారువారు

దేశస్థులగు కవీశ్వరులందరు జస్వంతుడు మహాశూరుడని తమ గ్రంథములలో వ్రాసియుండిరి. వారిపొగడ్తల కేమిగాని వాని చరిత్రము మిక్కిలి యసందర్భముగ నుండెను. ఏలయన చక్రవర్తికి లోబడినవాడు లోబడినట్లుండి కృతజ్ఞుడై విశ్వాసము గలిగి మెలగలేదు. పౌరుషముగలవాడు చేయవలసినట్లు స్వదేశ స్వాతంత్ర్యనిమిత్తము నిలిచి పోరాడి ప్రతిష్ఠనిలిపినవాడుకాడు. షాజహానుడు ప్రబల రోగపీడితుడై మంచమెక్కినప్పుడు వాని కొడుకు లొకరిగొంతులొకరు కోయజూచుచుండిన సమయమున జస్వంతసింగు రాజపుత్ర ప్రభులందర గలియగట్టుకొని ప్రయత్నము చేసినచో రాజస్థానమునకు స్వాతంత్రము కొంతకాలమైన నుండియుండును. కాని యప్పటి మీవారుప్రభువగు జయసింగు, మారువారు దొరయగు జస్వంతసింగు నెవరిమట్టుకు వారే చూచుకొని స్వలాభపరాయణులై దేశస్వాతంత్ర్యముమాట మరచిరి. జస్వంతసింగువద్ద తక్కినవారివద్దకంటె నొక విశేషము గలదు. ఈతనిపేరు చక్రవర్తి కీశ్వరవేరు; జస్వంతసింగు బ్రతికి యుండినంతకాల మౌరంగజేబొకనాడైన సుఖముగ బ్రతికియుండలేదు.

ఈ రాచసింగమును దనవలలో బడవేసికొనుటకు వీలైనప్పుడు వానిని బాతాళలోకమునకు ద్రొక్కుటకు జక్రవర్తి యెన్నెన్నోవిధముల నయమున భయమున వానిం దనసన్నిధికి రావింప బ్రయత్నించెను. కాని యావులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టగల జస్వంతసింగునమ్మి యొకసారియైన జక్రవర్తిసన్నిధికి రాడయ్యె. కుటిలోపాయము లెన్నిపన్నినను జస్వంతసింగు లొంగలేదని తెలిసి చక్రవర్తి మైత్రి యనియెడు ఉరి వానిమెడకుబోసి దేశమునుండి వానిని వెడలించి యెన్నడు తిరిగి రాని దూరదేశములకు బంపెను. కాబూలు రాజధానిగాగల

యాపుగనిస్థాన మిప్పటివలె వేరొక తురకరాజు పాలనమువలె మండక యా కాలమున ఢిల్లీ చక్రవర్తికి లోబడియుండెను. ఆ దేశస్థులు మిక్కిలి మోటవాండ్రు. చక్రవర్తికొక కన్నెప్పుడు వారిమీదనే యుండెను. ఆ దేశమందు జనులు చక్రవర్తిపై బితూరుచేయ వజ్రమును వజ్రముచేతనే గెలువవలయునన్నట్లు కాబూలులోని దుర్మార్గులను మారువారులోనున్న దుర్మార్గుల చేతనే జంపింపవలయునని నిశ్చయించి జస్వంతసింగును బొగడి నీవు పోయినగాని యా యల్లరులడగవని చెప్పి బ్రతిమాలి వానిని సేనాధిపతిని జేసిపంపెను.

ఈతడు వెడలుటచే జక్రవర్తికి మనోభారముడిందుపడి యెను. కాబూలులో నిరంతరము పితూరీలుచేయు జనులు వీని చేత జచ్చినను జక్రవర్తికి మంచిదే. ఆకాబూలు దుండగులచేత జస్వంతుడు కడతేరినను మంచిదే. ఒకశత్రువు పోయినను మేలేగద. జస్వంతసింగు తన యేలికవలన మహాధికారము బొంది తనకు బ్రతినిధియై రాజ్యము పాలించుటకు దనజ్యేష్ఠ కుమారు నియోగించి సైన్యసమేతుడై కాబూలునకు బోయెను. అతడుచన్న కొన్నిదినములకే యౌరంగజేబు జస్వంతసింగు పెద్దకొడుకగు పృధుసింగును దన కొలువుకూటమునకు రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. పృధుసింగు చక్రవర్తియాన శిరసావహించి చక్రవర్తి కొలువునకుబోయెను. చక్రవర్తియు వానిందద్దయు గౌరవించె.

ఒకనాడు పృధుసింగు మొగలాయి దర్బారులో జక్రవర్తి యొట్టయెదుట పాదములురెండు దగ్గరజేర్చి తలవంచి చేతులు జోడించి యాకొలువున నెట్లుండవలయునో యట్లు నిలిచియుండ జక్రవర్తి వానిని దనదాపునకు రమ్మని చేసన్నచేసి వచ్చిన పిదప జోడించియున్న యతని చేతులపై తనహస్తమువైచి

"ఓయీ రహతూరుడు: నీభుజము మీ తండ్రి భుజమట్లు బలిష్ఠమైనదనివిందు. ఇప్పుడేమిచేసెద" వని యడిగెను. అడుగుటయు రాజపుత్రుడు నిర్భయముగ నిట్లనియె.

దేవా: భగవంతుడు మిమ్ము రక్షించుగాక: నరలోక చక్రవర్తి తన పాలనమునకు లోబడిన యధమునిమీద చేయి వైచుటయేచాలు. అంతకన్న కావలసినదేమున్నది? అమను ష్యుని కోరికలన్నియు సిద్ధించినట్లై. ఇప్పుడు నా రెండుచేతులు మీరు పట్టుకొనుటచే నేను ప్రపంచమంతయు జయించినట్లు సంతసించుచున్నాడ.

ఈమాట లనుచున్నపుడు పృథుసింగు మొగము జేవు రించుటయు మేను పులకలెత్తుటయు జక్రవర్తి రెప్పవాల్పక చూచి "ఇతడు రెండవ ఖూటన్‌సుడీ" యని సభవారితో బలికెను. ఖూటన్ అనగా నౌరంగజేబు జస్వంతసింగునకు బెట్టినపేరు. ఆపేరు దరుచుగా చక్రవర్తి జస్వంతసింగు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు నిందాగర్భముగ నుపయోగించుచు వచ్చుటచే ఖూటన్ అనుమాట వినగానే సభికులు పృథుసింగున కేదో మూడినదని తలంచిరి. అంతలో నౌరంగజేబు రాజ కుమారుని భాషణంబులకు సంతసించినవాడవోలె నటించి వానికి బహుమాన మీయదలచి వెలలేని పట్టుదుస్తులు తెప్పించి యక్కడనే వాటిని ధరింపుమని యాజ్ఞాపించెను. అతండట్లే యా వలువలు ధరించి తన యదృష్టము లెస్సగనుండెనని భావించి బసకుంజనియె. కాని దర్బారు విడిచిన కొలదికాలము ననే వానికి దారుణమైన యొక రోగము సంభవించెను. దానిచే నతడపరిమితముగ బాధపడి వికృతరూపుడై కొన్నిగంటలలోనే కాలధర్మము నొందెను. ఆ దుర్మరణము రాజపుత్రులందరు నదియాగంతుకమైన రోగము కాదనియు జక్రవర్తి గౌరవించి

పారితోషికముగనిచ్చిన యాదుస్తు విసముపూతగలదనియు నది ధరించుటచేతనే వానికా యకాలమరణము గలిగెననియు దలంచిరి.

ఈ దుర్వార్త కాబూలులోనున్న జస్వంతసింగునకు దెలిసి నప్పుడతడు తనపైగల కసిదీర్చుకొనుటకు జక్రవర్తి తన కుమారుని ఘోరముగ గడతేర్చెనని యూహించెను పృథుసింగు తనకులప్రదీపకుండనియు దనమనోరథమనియు నమ్మి జస్వం తుడు వానిమీదనే పంచప్రాణములు బెట్టికొని యుండుటచే నీవార్తవిని యడగంటిపోయెను. పిమ్మట నతడెన్నడు తల యెత్తుకొని తిరుగలేదు. ఇది జరిగిన కొన్నినాళ్ళకే యతని తక్కినకొడుకు లిద్దరు కాబూలు కొండలలో దగిలిన మన్నెపు జ్వరముచే పీడితులై మృతినొందిరి.

తనంత కొడుకుల ముప్వురం జంపుకొని వార్ధకమున సంతానహీనుడై జస్వంతసింగు దుఃఖభాజనమగు జీవయాత్ర నడుపుచుండియు దనకొడుకుం జంపినవానికే మేలుజేయుచు విదేశముల నుండవలసివచ్చె. అతని నోదార్చుటకు రాణులిద్దరు మాత్రము వానికడ నుండిరి.

అందొక్కరిత మున్ను తాను పరాజయమునొంది వచ్చి నపుడు కోటతలుపులు మూసివేయించిన మీవారు రాజపుత్రిక అమె దుఃఖితుడగు భర్తను శాంతవచనములచే నోదార్చునట్టి స్వభావముకలది కాదుగదా; రెండవభార్య యొక్కతె యూరడించినను వానికి యూరడిగలగదయ్యె. ఉత్తమ రాజవంశమునం బుట్టి ప్రతాపనిధియై జగచ్చక్రవర్తియగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సయి తము తనపేరు వినినపుడెల్ల గడగడవడంకునట్లు జండశాసనుడై మెలంగి నలువదిరెండు సంవత్సరములు పరిపాలించి జస్వంత సింగు తుట్టతుదను బిడ్డలులేక దిక్కుమాలిన కానిదేశములలో మృతినొందెను.

వాని యిద్దరురాణులు వానినమ్మిన బంట్లగు రహతూరులు చేయునదిలేక యేన్నోవందల యామడల దూరమువనుండి పలు మారు మొగలాయి సేనలకు దుర్భేద్యమైన మారువారు దేశము నకుబోవ విశ్చయించి ప్రయాణమైరి. జస్వంతసింగు మృతి నొందినను జాడుపుర రాజకుటుంబమునకు ఢిల్లీచక్రవర్తికిని వైరమంత మొందలేదు. ఈ రెండు కుటుంబములకు జిరకాలము యుద్ధము జరిగెను అది ముప్పదియేండ్లు జరుగుటచే దానికి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధమని పేరువచ్చెను.

ముప్పదియేండ్ల యుద్ధము

మారువారు సంస్థానాధిపతియగు జస్వంతసింగు పైనుదహరింప బడిన ప్రకారము కాబూలు నగరములో మృతినొందినప్పుడు వాని పట్టపుదేవి మీవారురాజుల యాడుబడుచు మగని మృత కళేబరముతో సహగమనముజేయ సమకట్టెను. కాని యామె యప్పటికి గర్భవతియయి యుండుటంజేసి గర్భమునసున్న శిశువు మగశిశువో యాడుశిశువో తెలిసికొనువరకు ననగా ప్రసవమగువరకు నట్టిపని జేయగూడదనియు నొకవేళ మగ శిశువే జనియించినపక్షమున నక్కుమారుడు తండ్రికి జక్రవర్తి చేసిన యుపకారమునకు బ్రతీకారము నేయగలుగుననియు నందు చేత నామెతప్ప తక్కిన రాజపత్ను లిష్టపడినచో సహగమనము చేయవచ్చుననియుజెప్పి యక్కడనుండిన రాజపుత్రులలో బ్రధానుడగు కుంపాతివంశస్థు డామెను వారించెను. కాబట్టి జస్వంతుని పట్టపుదేవి సహగమనము చేయక శత్రుమండల మధ్యమున రెండు మాసములుండెను. అతని తక్కిన భార్యలు మగని కళేబరముతో సహగమనముచేసిరి. ఒకభార్య తనపుట్టి నింట ననగా మండూరు నగరమున నున్నందున వెంటనే భర్త

శవముతో నిప్పులం జొచ్చుటకులేక మగని తలపాగ దెప్పించు కొని యా వస్త్రము గప్పుకొని చిచ్చు ప్రవేశించెను.

ఆరాజు పోయిన రెండు మాసములకు బట్టపుదేవియగు నావీరపత్ని యొక కుమారునింగని వీరమాతయయ్యెను. ఆ కుమారున కామె యజితుడని పేరుపెట్టెను. అద్భుత చరిత్రలుగల యట్టి మానవతుల కడుపున శూరులుగాక భీరులు పుట్టరుగదా? ఆరాణికి నామె కొలువుననున్న తక్కిన రహతూరు వంశ రాజపుత్రులకును మాయోపాయ కుశలుడైన యౌరంగ జీబు చక్రవర్తి యేదో పన్నుగడపన్ని మారువారు రాజవంశపు మొలకయగు నాపసిబిడ్డను నపహరించి తనకోటలో బెట్టుకొని మారువారును గతిలేనిదానినిగ జేయునని భయపడజొచ్చిరి. అందుచే జక్రవర్తికి దెలియకుండ నీవలబడవలయునని నిశ్చ యించి తమపోకనుగూర్చి యౌరంగజీబునకు తెలియపరచకయే వానిసెలవు గైకొనకయే యారాణి బిడ్డయుం దాను నొక పల్లకీలో గూర్చుండి హతశేషులగు సైనికులు పరిజనులు తన కంగరక్షకు లయి వెంట నరుదేర స్వనగరాభిముఖియయి బయలుదేరెను.

ఈ పయనమునందా రాణి కర్ణావతి వంశస్థుడు గంగ పురాధిపతి రహతూరులలో గడుబుద్ధిశాలి బాహుశాలియగు దుర్గదాసను వీరుని నమ్మి తనశిశు సంరక్షణము వాని కప్ప గించెను. జాడుపూరునకు బోను నీ ప్రయాణమునందును బిమ్మటను దుర్గదాసే యామెకు గుడిభుజమయి నమ్మినబంటై మెలంగి స్వామిఋణము దీర్చుకొనెను.

ఆ చిన్నగుంపు సింధునదీతీరము జేరునప్పటికి వారూహిం చినదంతయు నిజమయ్యెను. ఆ నదియొడ్డుననున్న యట్టకపురము వారుచేరి రేవుదాటి యావలగట్టునకు రాబోవ చక్రవర్తి రక్షక భటులు తమస్వామి యానతిలేక వారిని పోనివ్వమని నిరో

ధించిరి. రహతూరులు చక్రవర్తి సైనికులతో బోరాడ నుంకించిరి గాని కార్యముగాదని యూరకుండి మొగలాయి సైనికులులేని మరియొక రేవు రాత్రి వెదకుకొని యెవ్వరెరుగకుండ నచ్చట సింధునది దాటి యీవలబడిరి.

ఆట్టకపురివద్దనున్న రక్షకభటులు మరునాడావార్తవిని చక్రవర్తికి దక్షిణమే యెరిగింప సవారులంబంపిరి. ఔరంగజీబు తద్వార్తవిని కార్యము చెడివచ్చెనని పేసరపడి రాణివద్దనున్న సేనకంటె గొప్ప సేనంగూర్చి రాజపుత్రుల నిరోధింపుమని పంపెను. పుత్రసమేతయయిన యా రాణి ఢిల్లీసమీపమునకు వచ్చునప్పటికి చక్రవర్తిసేన యామెభటులం గదిసి చుట్టుముట్టి ముందుకుగాని వెనుకకుగాని పోనీయమని మార్గ మరిగట్టిరి. ఎటులయిన ఢిల్లీనగరము ప్రవేశించినచో నచ్చటనున్న రాజపుత్రులు తప్పక తనకు సహాయము చేయుదురనినమ్మి తన్ను నగరము ప్రవేశింపనిమ్మని మొగలాయిసైనికుల నడిగెను. ఆమె వేడికోలు వారు నిరాకరించిరి. అందుచేత నామె తనరాజధానికి బోవుటకుగాని ఢిల్లీ ప్రవేశించుటకుగాని వీలుగానక శత్రుసైన్యములు చుట్టుముట్టియుండ ఢిల్లీకి దూరముగా నొకచోట విడిచి యుండవలసి వచ్చెను. రాజపుత్రులతో కయ్యములు కోడె త్రాచులతో నెయ్యములవి చక్రవర్తి యెరుగును. అందుచే రాజపుత్ర వీరులను సామదాన భేదములచే వశపరచుకొన చక్రవర్తి నిశ్చయించి దుర్గాదాసు మొదలగు రహతూరు నాయకులను దనదర్బారునకు సగౌరవంబుగ రావించి సబహుమానంబుగ నాదరించి మచ్చికచేసి యిట్లనియె. "మీ రాజపుత్రుని నా వశము చేయుదురేని మీరేమికోరిన నదియిచ్చెద వేయేల? మారువారు రాజ్యమే మీకందరకు బంచియిచ్చెద. కావున లాభము పోగొట్టుకొనక వానిని నాకప్పగింపుడు."

ఆ పలుకులకు వారందరు మహాభిమాన పరవశులయి యేక కంఠ్యముగా చక్రవర్తితో జస్వంతసింగునకు లేకలేక గలిగిన యీ కుమార రత్నమును మేము విడుచువారముకాము. మా దేశమున మాకు గావలసినంత సహాయసంపత్తిగలదు. కాబట్టి కంఠములలో ప్రాణము లున్నంతవరకు మేము మా దేశమును మా రాజపుత్రుని రక్షించెదమేగాని విడువమని నిర్భయముగజెప్పి క్రోధావేశమున నెఱ్ఱబారిన కన్నులతో భయంకరములగు ముఖములతో సభాభవనము విడిచి రాణియున్న నెలవులకుం బోయిరి. ఆ ప్రదేశమును మునుపటికంటె నెక్కుడు జాగరూకతతో గాపాడమని చక్రవర్తి యధికబలము బంపెను. మోసగానిని మోసముచేతనే జయించుట కర్తవ్యమని దుర్గదాసు ప్రముఖులు కృతనిశ్చయులయి దాసదాసీజనములను స్వదేశములకు బంపుదుమని వంకపెట్టి రాణికి దాసీవేషమువేసి యామెను మరికొందరు పరిచారికలను ప్రాతపల్లకులలో నెక్కించి శిబిరముదాటించి మంచితనముగల యొక తురకబంటును జేరదీసి మిఠాయిగంపలో రాజకుమారునిం గూర్చుండబెట్టి వానిచే నది యావలకుబంపి కృతార్థులయిరి. దేవియు గుమారుడు నెక్కడ యని చక్రవర్తి యడిగినచో జూపుటకు నొకదాసికి విలువ బట్టలు గట్టబెట్టి నగలువెట్టి రాణివేషమువేసి కొడుకునకు రాజపుత్ర వేషమువేసి యతిగౌరవముతో వారింజూచుచు నొకచో దాచిరి చక్రవర్తి సైనికులు పోవుచున్నది దాసీజనమనుకొని లెక్కసేయక మిఠాయిగంప నెత్తుకొన్నవాడు తురక యగుటచే ననుమానింప నక్కరలేదని దొరకిన రాణిని రాజపుత్రుని జేతులార విడిచిపెట్టిరి. రాజపుత్రశిబిరములో జరిగెడు పరమ రహస్యముల నెరుగలేక యేదోకుట్ర జరుగుచున్నదని యనుమానించి యౌరంగజేబు తల్లిని కుమారుని తనకు తక్షణ మప్ప

గింపవలసినదని రాజపుత్రులకు వర్తమానమంపెను. కొడుకుం దల్లియు దాటిపోయిరని చెప్పినచో జక్రవర్తి తోడనే సైనికుల నంపి వారింబట్టి తెప్పించునేమో యను భయమున నావృత్తాంతము వానికి దెలియుట కెంతయాలస్యమయిన నంతమంచిదని రాజపుత్రులు తలంచి రాణియు బిడ్డయు నింక నక్కడనున్నట్లె బాదుషా యనుకొనునట్లు " మా దేహములలో నెత్తురుచుక్కలుండగ పిల్లవానినిగాని తల్లినిగాని మేమప్పగించుట స్వప్నవార్త " యని ప్రత్యుత్తరమంపిరి. ఈ ప్రత్యుత్తరమువిని యౌరంగజేబు తనకు గావలసిన యిరువురు నప్పటికి దాటిపోవలేదనినమ్మి శిబిరము ముట్టడించి రాజపుత్రులందర సంహరించి మాతా పుత్రులంబట్టి తెమ్మని తనసైన్యమున కాజ్ఞాపించెను.

ఆ వార్తవిని రహతూర్లు లందరు పరమానందభరితులయి దాటిపోవలసినవారు దాటిరి ఇంకమనము కడతేరిన భయము లేదని యుద్ధసన్నద్ధులై పితృదేవతలకు తర్పణము చేసికొని నల్లమందుమద్దత్తు మామూలుకంటె రెండురెట్లెక్కువగ నెక్కించి గుఱ్ఱములెక్కి యొండొరులతో " అహాహా ! మంచియదను దొరకె, నేడు యుద్ధమను నది నీదియద్దరికి బోవుటయో లేక నడుమ మునిగి చచ్చుటయో జరుగవలయుగాని మరల నద్దరికి రాగూడ " దని చెప్పుకొనిరి. మొగలాయి సైనికులాయుధపాణులయి శిబిరమును జుట్టుముట్టుటయు జస్వంతసింగుయొక్క పుత్రికలు తక్కిన యంతఃపురస్త్రీలు మునుముందె ప్రాణముల బాసి స్వర్గలోకమును జూరగొనిరి.

ఆ దారుణకృత్యము నిర్వర్తింపబడిన పిదప మానవంతులగు రహతూరులు ఖడ్గపాణులయి శత్రువులపైబడిరి. ఆనాడు పారిన రక్తప్రవాహములలో కెరటములు బయలుదేరినవని నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును. ఈ సంగరమున రసపుత్రకుల

మున నుద్భవించిన ప్రతితెగ ప్రతిమనుష్యుడు దన కోపినంత శౌర్యముంజూపి కొందరు మహమ్మదీయుల నుసురులంబాపి కీర్తి సంపాదించెను. దుర్గాదాసు పలువురు పగతురను దెగటార్చి కుల గౌరవమును స్వగౌరవమును నిలుపుకొనెను. చక్రవర్తి బారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన కుమారరాజు పక్షమున నింక నెన్నియో యుద్ధములు జేయవలసియుండును గనుక కర్ణదాసు మొదలగు మహావీరులుకొందరు రణరంగమును విడిచి యావలకు బోవుట కిష్టములేనివారయ్యు దూరమాలోచించి యనేక శత్రువులం జంపి తిమిగదా? ఇంక రాజపుత్రరక్షణ నిమిత్తము యుద్ధరంగము విడిచినను మన క్రప్రతిష్ఠ యుండగూడదనుకొని పగతురచేత జిక్కక కృత్రిమ రాజపుత్రుని వానికృత్రిమ మాతను విడిచి తప్పించుకొని పారిపోయిరి.

దుర్గాదాసు మొదలగు శూరశిఖామణులు రణరంగము విడిచి కొంతదూరము చని మిఠాయిగంప నెత్తుకొనిపోవు చుండిన తురకం గలసికొని గంపలోనున్న రాజపుత్రుని వెలికి దీసికొని పగతుర బారిపడకుండ వానిని సురక్షితమగు స్థలము నకు జేర్చిరి. పాపమా బాలు డెంత మందభాగ్యుడోగాని తన రాజధానియగు జాడుపురములో నున్నను వానికి నేమము చేత పోయెను. ఔరంగజేబు చండశాసను డగుటచే వాని యాయుధ ములు కడుదూరముననున్న జాడుపురము సయితమువచ్చి బాలకుని బ్రతుకు సంశయావస్థకు దెచ్చెను. రాజస్థానమునందు ఆబూయను పర్వతశిఖర మొకటిగలదు. అది శైవమతస్థుల పుణ్యక్షేత్రము. సందెచీకటివేళ నక్కడనున్న స్ఫటికగోపుర ముల కాంతి దూరముననుండి చూచువారికి సముద్రపు నురుగు వలె గానబడును. అచ్చటి దేవాలయములలో నతిరహస్యము లయి పరమపావనములయిన గదులు కొన్నిగలవు. దుర్గాదాసు

తన చిన్నరాజుయొక్క క్షేమమునుగూర్చి చాలభయపడి యా పుణ్యస్థలములలో వానిం దాచెను. ఆ బాలకుడు తానెవ్వరో తన పుట్టుక యెట్టిదియో యెరుంగకయే మారుమూలల బెరుగు చుండెను.

ఈ నడుమ నబద్ధపురాణియు నబద్ధపురాజ పుత్రుడును జక్రవర్తి సన్నిధికిం గొంపోవబడిరి. వారిం జూచినతోడనే యౌరంగజేబు రాజపుత్రులు తనకన్ను బ్రామిరని గ్రహించియు గ్రహింపనివాడవోలె నటించి రాజపుత్రుల వంచనకు బ్రతి వంచన చేయుదలంచి యా దాసినే రాణిగాను దానిబిడ్డనే రాజు గాను సమాదరించి గౌరవించుచు నందరతో మారువారు రాణియు గుమారుడు దన సంరక్షణములో నున్నారని చెప్పుచు మారు వారుపై దండెత్తిపోయి జోడుపురము ప్రవేశించి తనవద్దనున్న దాసీపుత్రుడు జస్వంతసింగు కుమారుడని పట్టాభిషేకము చేయించి వానిని సింహాసన మెక్కించెను. అంతతో తృప్తి నొందక యతడు జస్వంతసింగు తమ్ముని కొడుకులలో నొకనిం జేరదీసి రాజ్యము నిమిత్తము పోరాడుమని వానిం బురి గొల్పెను. ఈ రెండు పన్నుగడలతోను మారువారు దేశమంతయు సంక్షోభస్థానమయ్యెను. దాసీపుత్రుడు జస్వంతసింగుయొక్క యన్నకొడుకు నేను రాజును నేను రాజునని బయలుదేరినను రహతూరులు వారిపక్షము జేరలేదు. ఏలయన జస్వంతసింగు కన్నకొడు కెక్కడనుండెనో కర్ణదాసుతక్క తక్కినవారనేకు లెరుంగకపోయినప్పటి నేరహస్య స్థలములనో సుఖముగ గర్ణ దాసు సంరక్షణములో నుండెననియు రాజ్యభారము బూనదగిన వయసు వచ్చునప్పటి కాబాలుడు బయలువెడలుననియు నమ్మి వారు కర్ణదాసు చెప్పినట్లు నడచిరి. పైనపేర్కొనబడిన ప్రతి పీరులిద్దరు వారి నెంతబ్రతిమాలినను బెదరించినను వారు

లెక్కసేయక చెవులతో వినుటయేగాని కన్నులతో నెన్నడు జూచి యెరుగని తమ రాజకుమారుని రాక కెదురుచూచు కృతజ్ఞులై యుండిరి. అప్పుడేగాదు; ఔరంగజీబు దండెత్తివచ్చి రాజధానియగు జోదుపురమున దక్కిన పట్టణములను బట్టు కొన్నప్పుడును పుణ్యక్షేత్రముల బాడుచేసి దేవాలయముల బడగొట్టి యాస్థానముల మసీదులను గట్టించి దేశమంతయు గొల్లపెట్టినపుడును రహతూరులు వారిమొనగాడగు దుర్గాదాసు లేశమును లోబడక రాజకుటుంబము పక్షము నిలిచిరి.

అజితుని తల్లియగు రాణియు తనకుమారుని నిమిత్తము మగవాండ్రు కవచములు దొడుగుకొని యుద్ధములలో నెంత శ్రమపడిరో యంతిపురమునుండి తాను నంతియ శ్రమలం బొరయజొచ్చెను. ఔరంగజీబు సైనికులువచ్చి దేశము గొల్లపెట్టి నాశనము చేయుచుండుటచే దనకుమారుడున్న యాబూ పర్వతము బాలకునకు సురక్షితస్థానముగా నుండదని భయపడి యీ యాపద గడవంబెట్టుకొనుటకు తన పుట్టినయిల్లు శరణమని యెంచి యప్పటి చిత్తూరురాణాయగు రాజసింగును సహాయము రమ్మని పిలిచెను. మీవారుకంటె మారువారే యుద్ధములలో శత్రువులధాటి కాగగలదేశము. ఏలయన మారువారుతో జాల భాగ మిసుకపఱ్ఱ యగుటచే సైనికుల కాహారము జంతువులకు మేతదొరుకుట దుర్లభము. ఇంక మీవారునందన్నవో భూములు సారవంతములగుటచేతను గొండలదారులు సుగమములగుట చేతను నక్కడ శత్రువుల యాగడములు మిక్కుటముగ సాగును. దేశస్థితి యిట్లున్నను దమయింటి యాడుపడుచు విపత్తులోనుండి వేడికొనుటచే నామెమొఱ్ఱ ద్రోసిపుచ్చరాదని రాణారాజసింగు తక్షణమే యామెకుం దోడ్పడనియ్యకొనెను. బలములోగూడ రాజసింగు మిక్కిలి యధికుడుగాడు. చిక్కులు

సంభవించెనా తొల్లి సంగుడు ప్రతాపుడు దాగిన యడవులు హారావళీ పర్వతప్రాంతములు దప్ప రహతూరులకు శరణ మిచ్చుటకు వానియొద్ద మరియేదియులేదు. ఏమైననుసరే రాజ సింగు వారికిదోడ్పత నిశ్చయించుకొనియె. మారువారురాణి తాను స్వదేశమును విడిచివచ్చుట లేదనియు దనపుత్రు విపక్ష మున బనిసేయువారికి నుత్సాహము గలిగించుచు నచ్చటనే యుందుననియు జెప్పి కుమారునిమాత్రము మీవారునకంపెను. కర్ణదాసు బాలకునిం దోడ్కొని మీవారు బ్రవేశించి రాణా యేర్పరచిన కేయిల్వాకోటలో బాలకునిబెట్టి సంరక్షించుచుండెను.

చక్రవర్తికి మీవారుపై నలుకబుట్టుట కిదిగాక మరియొక కారణముగూడ గలిగెను. మారువారు దేశములో రూపనగర మని యొకపట్టణము గలదు. అది ముఖ్యపట్టణముగ జస్వంత సింగు బంధువుడగు రహతూరు వంశస్థుడు రాజపుత్రు డొకడు చిన్నరాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతనికి మిక్కిలి యంద కత్తియయగు నొక కొమరితగలదు. ఆ బాలికను దనకిచ్చి వివాహము సేయుమని యౌరంగజేబు వానినడిగి యిచ్చిన పక్షమున మామగారికి రెండువేల గుఱ్ఱపుదళమును బహుమాన ముగ నిచ్చివేయుదునని యాసపెట్టెను. ఆశచేతను భయము చేతను రాజు కూతు నౌరంగజేబున కియ్యదలచి యామెను ఢిల్లీకి బంపుటకు నంతయు సిద్ధముచేసెను. తనవంశమునకు బరమ శత్రుండగు మ్లేచ్ఛరాజునకు దండ్రి తన్నీయదలంచినాడని విని యా రాజపుత్రిక మనసున జాల ఖేదపడి యట్టివివాహము చేసి కొనుట లేదనియు బెండ్లిమాని తండ్రిదన్ను రక్షించిననుసరే లేనిచో మరియొక రాజపుత్రుని యింటికి బంపిననుసరే, కాని యీ దుర్నయము పనికిరాదనిచెప్పి యేదియుం జేయుటకు వీలు లేనియెడల కరకుతురకను బెండ్లియాడుటకంటె మరణమునే

తానుబొంద నిశ్చయించుకొన్నట్లు నిర్భయముగా బలికెను. తండ్రి యామెకుందగిన యుత్తరము నొసంగకపోవుటచే నా బాలిక తనదారి తాను జూచుకొనవలయునని జనకసమానుడు వృద్ధుడునగు పురోహితుని బిలిపించి తన్నా విపత్సముద్రము నుండి దరిజేర్చుమని ప్రార్థింప నతడు సరేయని రూపనగరము విడిచి పలుకొండలెక్కి చాలయడవులు గడచి యెన్నెన్నో యేరులుదాటి మీవారురాజ్యము ప్రవేశించి యుదయపురము జొచ్చి రాణాను సందర్శించి వానిచేతికొక యుత్తరమువిచ్చెను. రాణా యా జాబును జదువుకొనెను. అందలి ముఖ్య వాక్యములివి.

" ఈహంస యా పాడుకొంగకా భార్యయగుట. పరమ పవిత్రమైన రాజకన్య పందుకోతి మొగమువంటి మొగముగల యామ్లేచ్ఛుని పాణిగ్రహణము చేసికొనవలసినదేనా ? మీరు రక్షించిన రక్షింపుడు : లేనిచో ప్రాణత్యాగము చేసికొందునుగాని పాణిగ్రహణము చేసికొనను "

ఈనడుమ చక్రవర్తి తన ప్రియురాలి దోడితెచ్చుటకు సైనికులం బంపెను. పంపుటకు తండ్రి ప్రయత్నించుచుండెను. కన్యనిమిత్తము బంగరుపల్లకులతో బోయలు మొగసాలలో గనిపెట్టుకొనియుండిరి. అంతలో నెక్కడనుండియో యొక రాజపుత్రులగుంపు వేచియున్న తురక బలగముపై బడి వేటాడ జొచ్చెను. ఉదయపుర రాణాయగు రాజసింగు బాలిక వ్రాసిన జాబును జూచుకొని కొంత సైన్యముతో రూపనగరమునకు బోయి యడ్డమువచ్చిన తురకల నరికి తొల్లి శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణీ దేవిని దెచ్చిన తెరంగున కన్యారత్నమును కీర్తిసమేతముగా సంపాదించుకొని మహావైభవముతో బురముం బ్రవేశించెను. ఔరంగజీబు " రాజపుత్రులు తాముచేసిన యీ సాహసమునకు ఫలమనుభవింపకపోరని తలయూచి మహమ్మదీయ మతస్థుడు

కాని ప్రతిమనుష్యునకు తలపన్ను విధించి తనసైన్యమును రాజస్థానముపై వేటకుక్కల విడిచిన చందమున విడిచెను. ఈపన్ను తొల్లి దయాళుఁడగు నక్బరు మంచిదిగాదని కొట్టి వేసినదే. ఔరంగజేబు మీవారునకు సమీపముననున్న యజమీరు పట్టణములోనుండి స్వయముగానే సైన్యమునకు గాలోచితము లైన యాజ్ఞలను బంపుచు సేనను మూడుభాగములుగ విభజించి తనకుమారులగు నజాము. ముజాము. అక్బరు అనువారల సైన్యాధిపతులుగా నియమించెను. ఆధాటికాగలేక రాణాయు వానిబలగము మున్ను సంగుడు ప్రతాపుడు చేసినట్లు హారావళి పర్వతములకుంజని యయ్యడవులలో దాగిరి. చేయునదిలేక మొగలాయిలు దేశము నాశముచేసి వారికి భోజనపదార్థము లందనీయక ఫలవృక్షముల బడగొట్టి గ్రామంబులు పరశురామ ప్రీతిచేసి స్త్రీలను బసిబిడ్డలను చెరబెట్టి దేశమంతయు మంగలములోబెట్టి వేసినట్లు మాడ్చిరి.

తురకలుచేసిన యీ దౌర్జన్యముచేత హిందువుడైన ప్రతి మనుష్యుడు స్వదేశమునందు స్వమతమునందు స్వగౌరవము నందు బట్టుదలగలిగి పోయినం గ్రుక్కెఁడు ప్రాణమేగదా యని కత్తిబట్టి రాణాకడకు బోయెను. అదివరకే ప్రాణములకుం దెగించిన రాణాయొక్క చిన్నబల మీజనులచేత గొంతవరకు బలపడెను. అడవులలో జరించు భిల్లులు మొదలగు వనచరులు గూడ తురకలం జంపవలయునని వింధ్లమ్ములుబూని రాజునకు దోడుచూపిరి. కారుమబ్బులు భూమిమీద జడివాన గురిసినట్లే మొగలాయిసేనలు దేశముపైబడియెను. నౌరంగజీ బైదు దినములుమాత్రమే యజమీరునందుండి పిమ్మట చిత్తూరు ముట్టడించెను. ఆకోట యనాయాసముగా పగతుర చేజిక్కెను. ఆకోటపై పడినప్పుడు కొండవిరిగి క్రిందబడెననియే ప్రజలు

భయపడిరి. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రాణా మారువారు రాజ పుత్రుడగు నజితుని విడువక సంరక్షింపజొచ్చెను. చక్రవర్తి సైన్యము మితిమీరి యుండుటచే నేవేళ నేమి కీడు మూడునో యని రాజపుత్రు లాయర్భకుని గుండెలో దీపము బెట్టినట్లెట్లనో దాచిరి.

చక్రవర్తి చిత్తూరును ముట్టడించుచుండ దుర్గాదాసు వానిదృష్టి మరలించుటకు జాల్వారుపట్టణమును ముట్టడించెను. తురకలయెదుట నిలిచి యుద్ధము సేయుటకు జాలకపోవుటచే రాజపుత్రసేనలు మొగలాయి సేనలకు మార్గమధ్యమున గష్టములు గల్పించుచు వారికొరకు బోవు సరకులు దోచుకొనుచు నొకమూలనుండి యొకమూలకు మారుత్రోవలం బోవుచు నుండినవిగాక పోయినవిగాక కంటిలో నలుసులవలె నుండెను. దేశమంతయు నాశనదేవత విహరించు స్థానమయ్యెను. రాజపుత్రులు హారావళీ పర్వతములలో నడుమనడుమ దిగివచ్చి మొగలుసేనలు నిమిత్తము పండించిన పంటల నెత్తుకొనిపోయి కొండలమీద కుప్పలు వేసికొనుచువచ్చిరి. రాజపుత్రు లెంత కాలమునకు లోబడక మేరమీరిన సిలుగుల బెట్టుటచే జక్రవర్తి విశ్రాంతి నెరుంగక బాధ పడజొచ్చెను.

అట్లుండ నొకమారు రాణా చక్రవర్తిని శ్రమపెట్టి పట్టుకొనవలయునని యొక యుపాయముపన్నెను. చక్రవర్తి వారినిమించిన జిత్తులమారి యగుటచే నా వలలోబడక తప్పించుకొని యుదయపురమును బట్టుకొమ్మని యేబదివేల సైన్యమిచ్చి తన కుమారుడగు నక్బరును పంపెను. ఆ సైన్యమును రాజపుత్రు లెవ్వరు నడ్డగింపలేదు ; ఉదయపురము వచ్చినప్పుడును చక్రవర్తి కుమారుని కంటి కొక్క మనుష్యుడైన కానబడ లేదు. అంతఃపురములు ప్రమదావనములు సరస్సులు నిర్జనములై

యుండెను. అంతయు ప్రశాంతముగ నుండెను. తనధాటి కాగలేక పౌరులందరు నగరమునువిడిచి పారిపోయిరని చక్రవర్తి పుత్రు డూహించి మరల వెనుకకు బోయినచో దనతండ్రి యెల్లప్పు డేదో పనిచెప్పి వేధించుచుండునని యతనిపోరు తప్పించుకొని సుఖపడదలచి యా నగర సరోవర తీరమున గూడారములు వేయించి యందువిడిచి శత్రుదర్శనములేమి నిర్భయమున భోగపరాయణుడై యొడలు మరచి విహరింప జొచ్చెను.

రాణాయొక్క మంత్రులలో సూక్తావతువంశ వృద్ధు డొకడుండెను, అతడు విపత్సమయమున రాణాను జూచి "మును ముందు చక్రవర్తి సైన్యమును నిర్భయముగా మనదేశము ప్రవేశింపనిమ్ము. మనము వారి నెదిరింపవద్దు. వచ్చినవెనుక నవ్వలివార్త నివ్వలకు నివ్వలివార్త నవ్వలకు నందకుండ మనము దారు లరికట్టి కరవుపాలుచేసి చంపుదమని యాలోచ నము చెప్పెను. ఆ హితోపదేశమును బట్టియే రాణా పురజనుల నందర నుదయపురమునుండి పొమ్మని" దాని నిర్జనముగ జేసెను. ఇట్లువచ్చిన యక్బరు సేనలను నలుమొగంబులనుండి పగతురు కనిపెట్టుచునే యుండిరి, అక్బరు సరోవర తీరమున యధేచ్ఛముగా భోగపరాయణుడై యుండ నొక్కనాడు మీవారు రాజకుమారుడు జయసింగను వాదేమూలలనుండియో యాక స్మికముగా మొగలు సేనలపయిం బిడుగువడుపున బడియెను. ఆ సమయమున మొగలాయిలలో గొందరు నమాజు చేయు చుండిరి, కొందరు విందు లారగించుచుండిరి, కొందరు చతురంగ మాడుచుండిరి, కొందరు నిద్రించుచుండిరి. దొంగలింపబోయి బద్ధకించి నిద్దురపోయిన దొంగలాగున మొగలు సైన్యము

వచ్చినపని యొకటి చేసినపని యొకటి అనేక లానిద్దురనుండి యెన్నటికిని లేవనేలేదు.

హతశేష సైనికులతో నక్బరు తండ్రి వద్దకుంబోవ పయనమయ్యెను. కాని రాణా సైనికులు దారి నరికట్టిరి. అక్కడ నుండి మొగము ద్రిప్పి యతడు కొన్ని కొండకనుమల దారిని మారువారులో బడిపోవలయునని యావంకకు మరలెను. కాని యక్కడ భిల్లులు మొదలగు నాటవికులు వారిమీద నమ్ములు రాళ్లు విరజిమ్మి వెనుకకుం దరిమిరి. ఆ భిల్లుల బారి తప్పించు కొని యతడు మరల వెనుకకు మరలగా నచ్చట జయసింగు కనిపెట్టుకొనియుండి సేనలం బటాపంచలు చేసెను. మొగలు సేనలకు కత్తి చేయుచున్న యీ నాశమునకుదోడు కరవుగూడ తనపనిచేయ నారంభించెను. ఆ రెంటిచేత తురకలు నిశ్శేషముగ వధింపబడియే పోవుదురు. కాని యంతలో రాజపుత్రుల యౌదార్యము దయాస్వభావము దశాభేదము గలిగించెను. అక్బరు సందికి వేడి యుద్ధము నంతతో తుదముట్టింతునని వాగ్దానముచేసి జయసింగును బ్రార్థింప కౌటిల్య మెరుంగని యా రాచబిడ్డ వాని వాక్యములు సత్యములుగా నగచి యాయుధములు దించియైన వెళ్ళుమనక యా తురక దళమును జిత్తూరునకు బారిపోవ నిచ్చెను.

ఔరంగజేబున కనేక భార్యలు గలరు. అందు సర్కేషియన్ జాతి స్త్రీ యొకతె యుండెను. ఉదయపురి యామె పేరు. చక్రవర్తియొక్క యీ దండయాత్రలో నాతని ప్రియ భార్యయగు నుదయపురి దైవవశమున రాణాచేత జిక్కెను. రాణా యామెను మిక్కిలి గౌరవముతో నాదరించి కొంతపరివారమిచ్చి సగౌరవముగా భర్తవద్దకు బంపి తనుచేసిన యుపకారమునకు ప్రత్యుపకారముగా గోవులను వధింపవద్దని వేడు

కొనుచు సందేశమంపెను. చక్రవర్తి యీ మాటలు చెవిని బెట్టనేలేదు. చక్రవర్తికి మితిమీరిన సేనలుండినను కావలసినన్ని సంభారములుండినను రాజపుత్రులు క్రమముగా నిలిచి యుద్ధము చేయని వారగుటచే వారిని నిశ్శేషముగ జయింపలేక పోయెను. విశేషించి పలుమారు జయము రాజపుత్రులకే గలుగుచుండెను. ఒకసారి చక్రవర్తి యేనుగులు జెండాలు రాణా చేతజిక్కెను. వేరొకసారి వాని కుమారుడగు నక్బరును సమగ్రముగా జయించెను. ఈ జయము సూక్ష్మబుద్ధిగల యొక రాజపుత్ర వీరుని యుపాయముచేత లభించినది; ఆ వీరుడు మొగలాయిల యొంటెల నైదువందల బట్టుకొని వాటి మొగములకు కాగడాలు గట్టి వెలిగించి రాత్రి యా తురక సేనలమీదికి త్రోలెను. తురకలా వైచిత్ర్యమును జూచి భయపడి పారిపోయిరి. యుద్ధ మెంతకాలమునకు ముగియనందున దుర్గాదాసు మనసులో నొక యుపాయము పన్నెను. ఔరంగజేబు వానిసోదరులు మున్ను తండ్రిపై గత్తిగట్టి యా ముసలివానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినట్లె యిప్పుడు యుద్ధము చేయుచున్న యీ చక్రవర్తి కుమారులు మువ్వురు తండ్రిమీద తిరుగబడినచో బాగుగదా యని యోచించి తండ్రి కొడుకులకు భేదములు గల్పింప నతడు సమకట్టెను. అతని సంకల్పమున కనుకూలముగ రాజపుత్రుల శౌర్యమునకు వారు తనయెడల జూపిన నెనరునకు జాల సంతసించి యక్బరును వానియెడ ననురాగము గలిగియుండెను. ఈ యనురాగమునకు దోడుగ నక్బరు దెంపులేని యీ యుద్ధముతో విసుగుజెంది తండ్రిపై మిక్కిలి యనిష్టముగలుగ విధిలేక పోరుచుండెను.

ఇట్లుండఁ గొన్నినాళ్లకు తన కుమారుఁడగు నక్బరు హిందూస్థాన చక్రవర్తి యను బిరుదమును బూని స్వతంత్రుడై డెబ్బదివేల సైన్యముతో తనమీదికి దండెత్తి వచ్చుచున్నాడని

యౌరంగజీబునకు వార్త దెలిసెను. రాజపుత్ర ప్రేరణమున నక్బరట్లు చేసినమాట నిజమే. అప్పుడు చక్రవర్తి యజమీరులో నుండెను. అతనివద్ద దేహసంరక్షణార్థ మొక వేయి సైనికుల కంటె నెక్కువలేరు. తక్కిన కుమారు లిద్దరు చాలదూరమున నుండిరి. సైన్యబలము లేకపోవుటచే నతడు బుద్ధిబలమే ప్రయోగించి మనోధైర్యము నించుకేనియు బీరువోసియక యా యాపదను దప్పించుకొనియెను. తన కుమారుని రాజపుత్రులను బడద్రోయుట కతడు గట్టి యుపాయముల వల యొకటి పన్నెను. అవల యిది. అతడు తన వేగులవాండ్రలో నొకనిం బిలిచి వానిచేతి కొక యుత్తరమిచ్చి యిది దుర్గాదాసు డేరాలో బడవేయమని చెప్పెను ఆ యుత్తరమును జూచుకొనగా జక్రవర్తియు గొడుకు మనసులో నొకటే యనియు మహమ్మదీయ సైనికుల విశ్వాసమును బరీక్షించుటకును రాజపుత్రులను బట్టి యప్పగించుటకును గొడుకును తండ్రియు గలసి యా పన్నుగడ పన్నిరనియు దుర్గాదాసునకు దోచెను. ఈ సంగతులు వెల్లడి యైనతోడనే తురకసైనికు లక్బరును విడిచి చక్రవర్తింజేరిరి. రాజపుత్రులు విడిచిపోయిరి. పాప మక్బరు దుర్గదాసు సమేతుడై మూడువేల సైనికులు కొలువ ప్రాణభీతిం బారవలసి వచ్చెను.

అక్బరు మనసులో నెవరికి ద్రోహము తలపలేదనియు నిష్కారణముగా జనకుడు పన్నిన పన్నుగడచేత నీ యిక్కట్లు సంభవించినవనియును రాజపుత్రులు మరునాడు తెలిసికొనిరి. తెలిసికొనిననేమి? కార్యము చేదాటెను. ఇంతలో జక్రవర్తి యొక్క తక్కిన కొడుకు లిద్దరు తండ్రిని గలిసికొనిరి. కాబట్టి యక్బరు చేయదగిన దేదియు లేకపోయెను. రాజపుత్రులు తమ కొండలలో నతనిం దాగుమని యభయమిచ్చిరి. కాని యతడు సాధ్యమైనంత వేగముగ క్రూరుడగు తండ్రి బారినుండి తప్పించు

కొని యావల బడవలయునని సమకట్టి దుర్గాదాసు మొదలగు నైదువందల వీరులు వెంటరా రాజస్థానము నిర్గమించెను. ఇంతలో జక్రవర్తి కొడుకుం దరుముచురాగా నతనికడనున్న రాజపుత్రులు కొడుకు దారి వానికి జూపక తప్పుత్రోవ-ద్రొక్కిరి.

ఇట్లు తనకుమారుడు తప్పించుకొని పోయెనని చక్రవర్తి విని మిక్కిలి కోపించెను. తనయుని పలాయనములో మారువారు రహతూరులు సహాయులైరని తెలిసి యౌరంగజీబు మరల మారువారు దేశము పైబడెను. దండయాత్రకు ద్రోడుగ విశూచి జాడ్యము మారువారునం బ్రబలి పగతురకత్తుల వాతబడకుండ మిగిలిన వారిని దనపొట్టం బెట్టుకొనెను. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రహతూరులు మాత్రము లోబడలేదు. ఈతడు మన జస్వంతసింగు కుమారుడగు నజితుడు దినదినాభివృద్ధి నొందు చుండెను. రహతూరు లనేకులు వాని యునికి వినుటయేగాని విగ్రహమెన్నడు జూచి యెరుగని ప్రభువు జూడగోరి "మా యేలికం జూడకపోవుటచే నన్నము నీళ్ళను నోటికి రుచించుట లేదు. కావున తప్పక చూడవలయు" నని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు దుర్గదాసు బాలకుని దెచ్చి రహతూరులకు జూపెను. అప్పటికి దాదాపుగ నతనికి యుక్తవయస్సు వచ్చుటచే రహతూరు లాకుమారునకు నేనుగులు గుఱ్ఱములు ముత్యములు రత్నములు కానుకలిచ్చి మొగమున రాజలాంఛనమగు టీకానువేసి యేలికగా నంగీకరించిరి. యుద్ధమప్పటికి ముగియనందున రహతూరులు మరల సన్నద్ధులైరి. కుమారరాజు కయ్యముల నారితేరిన వాడయ్యె తన జన్మవంశములకు బ్రతిష్ఠగలుగునట్లు పోరాడెను. ఇంతలో గలహము మిక్కిలి సందడిగ నున్నపుడె మీవారు ప్రభువగు రాజసింగు మృతినొందుటయు ఢొల్లి యక్బరును దయాళువై విడిచిన జయసింగు మీవారు గద్దెనెక్కుటయు

సంభవించెను. జయసింగు యుద్ధమున సింహమై యోడిన శత్రువులకు గృపాళువై శ్లాఘుడయ్యెను. అతని దయామయ స్వభావమే కడకు వాని కమితోపకారము చేసెను. చక్రవర్తి దక్షిణ హిందూదేశములో గొన్ని యల్లరుల నడచుటకు బోదలచి రాజస్థానమును బీడించుటకు గాలముచాలక జయ సింగుతో సంధి జేసికొనియెను. కాని యాసంధి చిరకాలము నిలువలేదు. తక్కిన రాజపుత్ర సంస్థానములన్నియు మొగ లాయిన దాడిచే నెన్నరాని సిలుగుల బడుచుండ మీవారు ప్రభువు తన్నుగానట్లు తులుకుచు నూరకుండగలడా ; అందుచేత నతడు తన బంధువులకు దోడ్పడెను. ఈసంధి చెడిపోవుటకు తప్పు వారిపై వీరు వీరిపై వారు మోపిరి. చక్రవర్తి ద్రోహము జేసెనని జయసింగు పలికెను. జయసింగు నీతిమాలి సంధి తప్పెనని చక్రవర్తి యనెను.

ఔరంగజీబు చిరకాలము బ్రతుకుటచే ననేక రాజపుత్ర ప్రభువుల మరణము జూచెను. ఈయుద్ధ మిట్లుండగానే బాహు శాలియగు జయసింగు లోకాంతరగతుడయ్యెను. వాని కుమారు డగు రెండవ యమ్రమా మీవారు సింహాసన మెక్కెను. అతడు సింహాసన మెక్కిన యేడుసంవత్సరములకు రాజస్థానమంతయు మహానంద సముద్రమున నోలలాడున ట్లౌరంగజీబు చక్రవర్తి మృతినొందెనను వార్త తెలిసెను. ఔరంగజీబు క్రీస్తుశకము 1707 సం॥రం మార్చి నెలలో చనిపోయెను.

వీనులవిందగు నావార్తవిని యజితుడు గుఱ్ఱమెక్కి జొడుపురముబోయి మొగలాయిలం దరిమి సింహాసనమెక్కి తనతండ్రి తాతల దర్బారులో కొలువు దీర్చెను. ఎదిరించిన తురకలలో గొందర నరకి కొందర జెరబెట్టి కొందర దరిమి కొట్టి వారు కసిదీర్చుకొనిరి. తురకలు రాజపుత్రుల బారి కోడి

పిక్కబలముకొలది పరుగెత్తుచు తురకవేషముల దీసివేసి బైరాగుల వాలకములుదాల్చి హరిగోవిందా సీతారామా యని పలుకుచు బగటిపూటల బిచ్చమెత్తుకొనుచు రాత్రులు పోగలిగినంత దూరము పోవుచు వీలైనంతవరకు ప్రాణరక్షణము చేసికొనిరి. తురకల గురువులగు ముల్లాలు జపమాల త్రిప్పునపుడు మహమ్మదు పేరుమాని రామనామము స్మరించిరి. మంగళ్ళను బ్రతిమాలి సొమ్మిచ్చి గడ్డములను గొరిగించుకొనిరి. రాజపుత్రులకు గడ్డములు లేకపోవుటచే తమ గడ్డములు జూచి తమ్ము తురకలుగ వారు గుర్తింతురని భయపడి యట్లుచేసిరి.

ఔరంగజీబు అనంతరము వాని కుమారుడు బహదూరుషా ఢిల్లీ చక్రవర్తి యయ్యెను. అతనికి నౌరంగజీబునకున్న దారుఢ్యము లేనందున నదివర కేచక్రవర్తి పడని కష్టము లతడు పడవలసివచ్చె. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులు సీకులు వాని తండ్రివలన గష్టములు పడిపడి యీతని కాలమున రేగి రాజ్యమును ముక్కముక్కలుగ జీల్చనారంభించిరి. మొగలాయి వీరులు సౌఖ్యములు మరగి బంగరు పల్లకులలో గూర్చుండి యుద్ధములకు బోవనలవడి తొలుదొల్త బేబరుతో హిందూస్థానమునకు వచ్చిన తమ పూర్వుల నెందుబోలక పౌరుషహీనులైరి. బహదూరుషా కాలగతు లెరిగియున్న చిక్కులకుదోడు రాజపుత్రులకు గోపము తెప్పించినచో మరిన్ని బాములు బడవలసివచ్చునని తొల్లి యక్బరు కాలమున వారనుభవించెడు సకల స్వాతంత్ర్యములను వారికిచ్చి రాజస్థానముపై తనకుగల యధికార మొకవిధముగా వదలుకొనెను. రాజస్థానములో మూడు ముఖ్యస్థానము లుండెను. అవి యంబరు మీవారు మారువారులు. అంబరు ప్రభువగు జయసింగు మీవారు ప్రభువగు రెండవ యమ్రా మార్వారు నాయకుడగు నజితుడు

ముప్వురొకచోటజేరి ఢిల్లీతో నేవిధమైన సంబంధము లేకుండ జేసికొనవలయునని యొట్లు పెట్టుకొని యొడంబడిక జేసికొనిరి. ఈ యొడంబడిక మరింత కట్టుదిట్టముగ నుండుటకు దక్కిన యిద్దరు ప్రభువులు మీవారు రాజుపడుచులను వివాహము చేసికొని వారి సంతతులకే రాజ్యమిచ్చుట కొడంబడిరి.

ఈ విధముగా రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నాశన కారణమైన ముప్పదియేండ్ల యుద్ధము ముగిసెను. ఔరంగజేబు తన ముత్తాతయగు నక్బరువలె రాజపుత్రుల నాదరించి వారితోడి సంబంధ బాంధవ్యములు నిలుపుకొన్నచో మొగలాయి రాజ్యము మహారాష్ట్రుల చేజిక్కి విపద్దశ నుండకుండ ఈ రాజపుత్రులు సంరక్షించి యుందురుగదా! ఔరంగజేబు రాజపుత్ర సహాయము లేమి కుడిభుజము కోల్పోయి మహారాష్ట్రులతో బోరవలసి వచ్చెనని చెప్పవచ్చును. రాజపుత్రులు ఢిల్లీనుండి విడిపోవుట మొగలాయిలకేగాక యా రాజపుత్రులకును నష్ట మాపాదించెను. వీరిరువురు విడిపోవుటచే మహారాష్ట్రులు ప్రబలి వీరి నిరువుర జెరియొకసారి నడంచిరి. మీవారురాజుల యాడుపడుచులను తక్కిన రెండు సంస్థాన ప్రభువులు పెండ్లియాడుటచే రాజపుత్రులలో రాజపుత్రులకే గద్దెయెక్కుడు విషయమున బలుమారు కుటుంబ కలహములు గలిగెను. ఆ వివాదములు చక్కబెట్టు నెపమున మహారాష్ట్రులు వచ్చి వారి రాజ్యము నాక్రమించుచు వచ్చిరి.

అజితుడు మారువారు చిరకాలము పరిపాలించెను. అతని పాలన మన్నివిధముల మెచ్చదగియుండెను. కాని యొక విషయమున నిందాస్పదమై యుండెను. ఆనాటి రాజపుత్రుల నందరిలో దుర్గాదాసు జనులకు మిక్కిలి యిష్టుడు. ఔరంగజేబు చక్రవర్తి యావజ్జీవ మిద్దరి శత్రువులంగూర్చి బెంగగొని

యుండెను. ఒకడు మహారాష్ట్రుడగు శివాజి; రెండవవాడు రాజపుత్రుడగు దుర్గాదాసు. ఆ చక్రవర్తికి వీరి పేరు లీశ్వర పేరులు. అతడా యిద్దరు పగతుర చిత్తరువులు వ్రాయమని యొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించెనట. ఆ చిత్రకారుడును వల్లెయని మంచముమీద బవ్వళించిన స్థితిలో శివాజీ చిత్తరువు వ్రాసి గుఱ్ఱమెక్కి తీరికలేమి దాని మీదనేయుండి యుద్ధములో రొట్టెలు తినుచున్న స్థితిలో దుర్గాదాసు చిత్తరువు వ్రాసి చక్రవర్తికి సమర్పించెను. ఆ రెండు పటములు దగ్గర బెట్టుకొని యా ముసలి పాదుషా గుండె బాదుకొని యీ పాడు శివాజీ నెటులైన బట్టుకొని గెలువగలను గాని, యీ రాచకుక్క దుర్గాదాసును మాత్ర మీ జన్మమున బట్టుకొనగలనని ధైర్యము లేదుగదా యని పలుకుచుండునట. ఆ దుర్గాదాసేగదా యజితుని కాబూలు నుండి సేమముగదెచ్చి జీవితమంతయు ధారవోసి పెంచి విలు విద్యనేర్పి రాజ్యమప్పగించి సంరక్షించెను. అట్లు తండ్రికంటె నెక్కుడైన యా దుర్గాదాసున కజితుడు మహాద్రోహము చేసెను. ఇందుకే యా రాజు చరిత్రము నిందాస్పదమైనది. కొండెములు విని యో యోర్వలేమికి లోబడియో యెందుచేతనో నజితుడు వృద్ధుడగు దుర్గాదాసును ధనమెల్ల దోచుకొని సర్వ భ్రష్టునిజేసి దేశమునుండి వెడలగొట్టెను. చరమదశలో దుఃఖ భాజనుడైన యా మహావీరునకు మీవారు రాజగు రెండవ యమ్రా శరణమిచ్చి యుదయసాగరము చెంత నొక మేడ గట్టించి యందుంచి దినమున కైదువందల రూపాయల బత్తె మిచ్చి పోషించి గౌరవించెను. ఒకమారు బహదూరుషా దుర్గా దాసును బట్టి తన కప్పగింపవలసినదని మీవారు రాణాకు జాబు వ్రాసెనట; కాని ధీరోదాత్త పురుషుడగు రాణా యట్టి దుర్ణయ మున కొడంబడుట లేదని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

అజితుడు చాలకాలము నేల యేలిన పిదప 1730 సం॥న నొకనాటి రాత్రి బూందీరాజుల యాడుపడుచగు నొక భార్య మందిరమున బవ్వళించియుండగా నా దంపతులకు జన్మించిన కొడుకులే యిద్దరు రెండు జాములవేళ మందిరముజొచ్చి తండ్రిని వధించిరి. స్వహస్తములతో దండ్రిని జంపినవాడు రెండవ కొడుకు. జ్యేష్ఠుడు తాను గద్దె నెక్కవలయునని దగ్గరనుండి తమ్మునిచేత దండ్రిని జంపించెను. ఆ దుర్మార్గుని నామధేయము అభీసింగు. ఈ దుష్కార్యము జరిగినది మొదలుకొని మారువారు సంస్థానమున కభ్యుదయము లేదని జనులు తలంచుచున్నారు.

రాణా సంగ్రామునికథ

సంగ్రాముడు క్రీ.శ. 1716 వ సంవత్సరమున మీవారు సింహాసన మెక్కెను. పూర్వపురాజుల శౌర్యమును జూపిన యుదయపూరు రాజులలో నితడే కడపటివాడు. అతడు దృఢమనస్కుడనియు న్యాయప్రధాతయనియు నాడంబరము లేనివాడనియు దెలుపుట కనేక కథలు గలవు. అతని కాలములో ప్రజలు మహారాష్ట్రులవలన మొగలాయిలవల్ల బాధలులేక చాల సుఖపడిరి

ఆతడు కడుబాలుడయి యున్నపుడె తండ్రి మృతి నొందుటచే దల్లి బాల్యకాలమున రాజ్యపాలనము జేసెను. యుక్తవయస్కుడయిన పిదప నతడు రాజ్యభారమును బూని తల్లి పెత్తనమేమియు లేకుండ బాలించెను. ఒకమారు వానితల్లి యనవసరముగ దనకు సంబంధములేని వ్యవహారములలో జోక్యము కలుగజేసికొనగ నత డామెకు నెంతో చమత్కారముగ బుద్ధిజెప్పెను. సంగ్రాముడు సర్వకాల సర్వావస్థలయందు

మిక్కుటమగు మాతృభక్తిం జూపి యామె యడుగుల గన్నుల నద్దుకొని విధేయుడయి యుండుటంజేసి కొడుకు తన పలుకులు వినకపోవునాయని తలంచి యామె యడుగరాని కోరికల నడిగెను.

దేరియావదు పేరుగల యొక్క చిన్న సంస్థానముగలదు. ఆ సంస్థాన ప్రభువు సంగ్రామమునకు రక్తస్పర్శగల చుట్టము అతడు దుర్జయుడయియుండ వాని సంస్థానమును సంగ్రాముడు తన యధీనము చేసికొనెను. రాణా చిన్నవాడయ్యు యుక్తా యుక్తము లెరిగి పౌర్వాపరకార్యములు విమర్శించి ప్రతికార్యము నేయుటజేసి సామంతరాజు లెవ్వరు దేరియావదు ప్రభువు పక్షమున రాణాను ప్రతికూలురై రి. అట్లు రెండు సంవత్సరములా ప్రభువు రాణావారి దర్బారునకు దూరుడై నానా బాధలుపడి యెట్లకేల కేదోవిధమున రాజానుగ్రహము బడయ నిశ్చయించు కొనెను. సంగ్రాముని తల్లి వద్ద నూడిగములు చేయు పనికత్తెయ లలో గొందరి నాప్రభు వెరుగును అందుచే వారిం గలిసికొని యతడు వెలలేని నగలు వారికి బహుమానములుగ నిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి రాణావారి తల్లితో దన సంగతి మనవిచేయుమని చెప్పి యామెకొరక యర్జీయును రెండు లక్షల రూపాయలు కానుక యిచ్చిన ట్లొక పత్రమును వ్రాసి వారిచే నామెకు బంపెను. రాణా సంగ్రాముడు పూటపూట భోజనమునకు బోవకముందు తల్లియున్న యంతఃపురమునకు బోయి యామెకు బాదాభివందన మొనరించి పిమ్మట నారగించుటకు బోవుచుండును. ఒకనాడు సాయంకాలము రాణా యెప్పటియట్లు తల్లి యడుగు లకు మ్రొక్కి భోజనమునకు వెడలదలచుచుండ దల్లి కొడుకు నొకకోరిక కోరెను. "కుమారా ! దేరియావదు ప్రభువు నీచేత దగినట్లు దండింపబడియెను ఇప్పుడతడు పశ్చాత్తాపము నొందు

చున్నాడు. క్రమ్మర వాని సంస్థానము వానికిచ్చి నీ యను గ్రహమునకు పాత్రుని చేయగూడదా" యని యడిగి యామె తనకా ప్రభువు వానిపక్షమున చెప్పినందున కిచ్చెదనన్న రెండు లక్షల రూపాయిల మాటకూడా దాచక చెప్పి ,యెట్లయిన వాని ననుగ్రహింపుమని ప్రతిమాలెను ఆ కోరిక విని రాణా విసుగుకొనక లేశము సందేహింపక యట్లె చేయుదునని చెప్పెను. రాణా యేకార్యమును జేయదలచుకొన్నను వాగ్దానము చేసినపిదప నొకవారము గడపి పిదప దానిని వ్రాసి చర్య జరిగించుట మీవారులో వాడుకగ నుండెను. రాణా నాడు తొల్లింటి వాడుకలు విడిచి తాను తల్లి సమక్షముననుండి యావలకు బోవక మునుపే దేరియావదు ప్రభువును రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేసినట్లు శాసనము వ్రాయుమని చెప్ప రెండు లక్షల రూపాయలు మాత్రము వానివద్ద లంచము పుచ్చుకొనవద్దని యామెను ప్రతి మాలి వినయముతో మరల నమస్కరించి భోజనమునకు జనియె.

రాజామాత తన తెలివికి మిక్కిలి సంతసించుచు కొడుకుం బొగడుచుండెను. కాని మరునాడు సంగ్రాము డెప్పటియట్ల తల్లికి వందనము సేయుటకు రాడయ్యె. అట్లు సేయుటకు గారణమేమని తల్లి వర్తమానమంప నెప్పటికంటె నొకగడియ ముందు భోజనము చేసెనని యామెకు దెలిపెను. పోనీ సాయం కాలము వచ్చునని యామె వేచియుండ నప్పుడును రాలేదు. ఆమె బిడ్డను రమ్మని ప్రేమాస్పదముగ మరల సందేశమంపెను. రాణా మునుపటికంటె వినయముగ బ్రత్యుత్తర మంపెను. కాని తానుమాత్రము మాతృదర్శనమునకు బోవడయ్యె.

అంతట రాజమాత తనతప్పు దెలిసికొని దుఃఖితయయి మూడు తరములనుండి మీవారునకు మంత్రిగానుండి రాణాలకు

హితోపదేశము జేయుచున్న మంత్రి సలహా నడుగవలయునని వానిం దనవద్దకు రమ్మని యానతిచ్చెను. బుద్ధిశాలియగు నా మహామంత్రి "రాజ్యాంగ విషయములను రాణా వారితో దక్క మరియెవ్వరితో నేను మాటలాడగూడదని నాకు రాణావారు శాసించిరి. కావున నేను రాజాల" నని యామెకు సవినయముగ వర్తమానమంపెను. ఈ ప్రయత్నము విఫలమగుటయు నామె తనకు శక్యమయిన యత్నములన్నియు జేసెను. ఎన్నిచేసినను కొడుకు దర్శనము గాదయ్యె. అప్పుడు కోపము హెచ్చ జొచ్చెను. పనికత్తెలెదుట నిలువబడుటకు వీలులేకపోయె. తుద కామె యన్నము దినుట మానుకొని యెవరికి గానబడక విలపింప జొచ్చెను. అప్పటికయిన గుమారుడు లక్ష్యము సేయడయ్యె. ఎట్టకేల కామె దేశము విడిచి గంగాయాత్రకు బోదునని కొడుకునకు జెప్పిపుచ్చెను. వెంటనే కుమారుడు తల్లి ప్రయాణమున రవంతయు కష్టపడకుండునట్లు కావలసినన్ని సదుపాయములుజేసి వలయు పరివారమిచ్చి కోరిన ధనమిచ్చి వెళ్ళుమని వర్తమానమంపెను. ప్రయాణ సమయమున బల్లకి యంతఃపురమువద్ద సిద్ధముగానుండు నప్పుడైన దన్ను సాగ నంపుటకు గడసారి తనకొడుకు తనవద్దకు వచ్చునని యామె యూహించి యుండెను. గడుసరియయిన యామె కొడుకు సందేహములతోనె వెళ్ళుచ్చెనుగాని యప్పుడయిన తల్లికంటి కగుపడడయ్యె. అన్నివిధముల నిరాశజెంది సిగ్గుపడి యా రాజ మాత చల్లని గంగానది జలములయిన నార్పలేని హృదయ సంతాపముతో బల్లకినెక్కి పయనమయి పోయెను.

పోవుచు నామె మార్గమధ్యమున నంబరు పట్టణమున నొకపూట విడియ నా దేశపు రాజగు జయసింగు భక్తి పెంపున నామె దర్శనము జేయవచ్చెను. అంబరురాజు మీవారు రాజు బావ

మరందు లగుటచే జయసింగు బాంధవ్యముచేతను భక్తిచేతను రాజమాతం గనుగొని తాను క్రొత్తగా కట్టిన జయపురమను మహా నగరమును జూచి పొమ్మని యామెను బ్రతిమాలి యామెకు మితి మీరిన యుపచారములుచేసి యెంతకు నామె సమ్మతింపకపోవుటచే నామె యెక్కిన పల్లకిదండె తన భుజముపై బెట్టుకొని కొండాక మోసి తనభక్తి జూపెను. ఈ యుపచారమునకు రాజమాత మిక్కిలి సంతసించి జయసింగు తన యింటిగుట్టు వెళ్ళబోసి కొనవలసినంత యాప్తుడు గాకున్నను తన మొర వినువారు మరెవ్వరులేమి యాతనితో దన హృదయతాప మెరింగించెను. అతడును విని యామె దుస్థితినిగూర్చి విచారించి కొడుకునకు నామెకు మధ్యవర్తియయియుండి పొత్తుసేయుటకు బూను కొనియె.

రాజమాత సరేయని తీర్థయాత్రలెల్ల సేవించి మరల వచ్చునప్పు డంబరు పట్టణమునకురాగా జయసింగు తనమాట నిలుపుకొనుటకు నామెతో నుదయపురమునకు బోవదలచి తగు పరివారముతో బయలుదేరెను. తల్లి జయసింగును వెంటబెట్టు కొని వచ్చుట విని సంగ్రాముడు వారియుద్దేశ మెరిగి గృహ చ్ఛిద్రముల విషయమున నొకరిచేత జెప్పించుకొన దగునాయని సపరివారముగ పురమువెడలి తల్లి కెదురుగ బోయెను. పోయి జయసింగు విడిసియున్న తావునకుబోక తల్లియున్న నెలవులకు బోయి తనరాక నామె కెరిగించి దర్శనముచేసి వెనుకటియట్ల దీవనలు వడసి యామె నభ్యంతర మందిరమునకు దోడుకొని వచ్చెను. ఆమె నింట విడియించిన పిదప వెండియు నతడు బయలుదేరి జయసింగు వద్దకుజని వానిని సగౌరవముగ బురికి దోడితెచ్చెను. ఆ నాటితో గొడుకునకు దల్లికి మనస్పర్థ లంత రించెను. గృహచ్ఛిద్రములు వచ్చినప్పుడు జనులు తమయింటి

గుట్టు పరులెరుగకుండ కార్యములు చక్కజేసికొనుట కడులెస్స యని యతడు పలుమారు ప్రజల కుపదేశించుచుండును.

అతని పాలనమున మీవారు సంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశ నొందుచున్న మొగలాయి రాజ్యముతో గయ్యమునకు గాలుదువ్వక యుదాసీనముగా నుండెను. ఇట్లని యత డెవ్వరి తోడ యుద్ధములు చేయలేదని మనము తలంపరాదు. అతడు పదునెనిమిది యుద్ధములు చేసెను. అన్నియు స్వదేశసంరక్షణము నిమిత్తమే చేసెను. తనసాటి రాజులగు మారువారు ప్రభువగు నజితుడు, అంబరరాజగు జయసింగు మొగలాయిల దౌర్బల్యము కనిపెట్టి యదేసందని క్రొత్తనేలలు కొన్ని కలుపుకొనుటకు బ్రయత్నించుచుండగ సంగ్రాముడు పర రాజ్యములు గలుపుకొనుమాట దేవుడెరుగు తన రాజ్యములో నున్న ప్రజలు కుడువగూడు కట్టబట్టగలిగి సుఖించిన నంతె చాలునని యావజ్జీవము ప్రజాసౌఖ్యము నిమిత్తమే పాటుపడెను.

ఒకనాడత డప్పుడే భోజనమునకు గూర్చుండెను. సకల పదార్థములు బంగరు పళ్ళెరములలో వడ్డింపబడి సిద్ధముగ నుండెను. అప్పుడొక పరిజనుడు పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి, "స్వామీ! మాళవ దేశమునుండి కొందరు తురకబంట్లు మనగ్రామములలో గొన్నిటిపై బడి దోచుకొని పరశురామ ప్రీతిజేసి స్త్రీల పురుషుల పశువుల జెరబట్టుకొని పోవుచున్నారు" అని విన్నవించెను. అప్పలుకులు చెవులం బడుటయు సంగ్రాముడు సిద్ధాన్న మొక కబళమయిన భుజింపక దిగ్గునలేచి రణభేరి మ్రోయించి దుర్భేద్యమగు తనకవచము దెమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. రణదుందుభుల మ్రోత వినంబడిన తోడనే కవచధారులై మహాశూరులయిన రాజపుత్రులు వందలకొలది రాజమందిర ద్వారములకడ నిలిచి మేము పోవలసినతావెద్ది

ఒక్కపరుగున బోయెదము. సెలవిండని యడుగజొచ్చిరి. పోవలసినతావు మాళవదేశమనియు వైరియా నవాబనియు వినినతోడనె యా జోదులు "స్వామీ! గడ్డిపోచవంటి మాళవేంద్రునిమీదికి దేవరవారు స్వయముగ రాదగదు. మేము మీ నమ్మిన బంట్లము, మమ్ము బంపు డొక్కనిముసమున గెలిచి వచ్చెద" మని సీగాలాప పూర్వకముగా వేడుకొనిరి. ఆ వేడికోలు విని రాజు వారిపోకకు సమ్మతించి తాను బలవంతము మీద రాజధానిలో నుండ నియ్యకొనెను.

ఆ జోదులు వెడలిన కొంత సేపటికి రోగముచే నవయవ పాటవము దప్పిన బడుగుమేని పురుషు డొక్కడు రాజదర్శనము నకు వచ్చి తక్కిన జోదుల నంపినట్లు తన్నుగూడ బగతుర మీది కంపుమని ప్రార్థించెను. అతడు కనోరుదేశపు ప్రభువగు సామంతరాజు. రాణావారి రణదుందుభి మ్రోసినప్పు డతడు జ్వరపీడితుడయి కదలి రాజాలక పోవుటచే నంతయాలస్యముగ రావలసివచ్చెను, దేశాభిమానము రాజభక్తి వాని హృదయమున మిక్కుటముగ నుండుటచే నతడు కడు రోగపీడితుడయ్యు సమరమునకు బోర సమకట్టి రాణావారి యుత్తరువేమని యడిగెను, రాణా వానింజూచి దయదలచి నీ వింటికిబోయి పండుకొని మందుదినుమని నాయుత్తరు వని చెప్పెను. ఆ మాటలా శూరుని కపథ్యము లగుటచే నతడు రాజుమాట పెడచెవింబెట్టి మరల నింటికిబోవ గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరి వెనుకటి సేనతో మాళవసేనతో గలియునప్పటికా తాపుజేరి రణమొనరించెను. తురక సేనలలో జచ్చినవా రెక్కువ బ్రతికినవారు తక్కువ. మీవారురాజ సామంతులు సంపూర్ణ విజయమునొంది మెరసిరి. కాని కనోరు రాజకుటుంబమునకు మాత్ర మా దినము దుర్దినము. ఏలయన రోగపీడితుడగు నారాజు వీరస్వర్గ మధిష్ఠించెను.

సింహకిశోరమువంటి వాని నందనుడు తీవ్రమయిన గాయము నొంది బాధపడెను.

ప్రతిదినమున దర్బారు ముగిసినతోడనే కొలువవచ్చిన సామంత రాజులకు దప్పక తాంబూలము నిచ్చుటయు నందు మిక్కిలిగౌరవనీయులయి సంస్థానమున కుపచారముజేసిన మహా వీరులకు రాణావారు స్వయముగనే వానిని యిచ్చుటయు జిరకాలం నుండి యీ దివాణమున మరియాదగ నుండెను. కనోరు ప్రభువుల కుటుంబ మదివరకు రాణావారి స్వహస్తమునుండి తాంబూల మందుకొను గౌరవము నెన్నడు పొందలేదు. ఈ యుద్ధమయిన పిదప సంగ్రాముడా కుటుంబము కట్టి గౌరవము గలిగించి యీ చిన్నకుమారునకు తాంబూలమిచ్చెను. అదిచూచి తక్కినరాజు లీసుజెందక కనోరుప్రభువు రోగపీడితుడయ్యు నొడలు దాచు కొనక చూపిన శౌర్యమునకు వాని కొడుకు గాయములచే బడిన బాములకు నీ గౌరవ ముచితమే యని తలచి సంతసించిరి.

సామంతులకు సంగ్రామునియం దెంత గౌరవముగలదో సామంతులమీద సంగ్రామునకు నంత ప్రేమగలదు. ఒకసారి చందావతువంశ ప్రభువయిన సలుంబ్రాయను శూరుడు రాణాచేత నియుక్తుడయి మాళవదేశమునకు సైన్యముం దోడ్కొనిపోయి యచ్చట పగతురం జయించి విజయభేరీ ఝాంకరణములతో మరల నుదయపురమునకు వచ్చి ముందుగా రాణావారి దర్శనము సేయకయే స్వకుటుంబమును జూచుట కింటికిబోయెను. ఇది సందుగ జేసికొని సలుంబ్రాపయి గిట్టనివాండ్రు కొందరు రాణా వద్దకుబోయి యిట్లని కొండెములు చెప్పిరి. "స్వామీ! సలుం బ్రాను మీరు నమ్మగూడదు. ఎల్లప్పు డతనిమీద నొకకన్ను వేసియే యుండవలయును. అతడు ఢిల్లీ చక్రవర్తితోనో లేక మన యితర శత్రువులతోనో తప్పక కుట్రచేయుచుండవలయును.

కానిచో నేల మునుముందు మీ దర్శనము చేయకుండ నాలు బిడ్డలం జూడదలచును? పెండ్లాము బిడ్డ లెక్కడైన బారి పోదురా? మీరు వేయిచెప్పుడు నూరుచెప్పుడు యితడు మీమీద తిరుగుబాటు చేయుటకయి తాను వచ్చునప్పటికి స్వపక్షమువారి నిటనుండుమని వాని గలిసికొనుటకు బోయియుండును.

అని పలికిన కొండెగాని వాక్యములు సంగ్రామ దెప్పటి శాంతముతో గొనముట్ట విని చిరునవ్వు నవ్వి "నాసామంతు లెవ్వరు నన్ను బగతుర కప్పగింపరు. సలుంబ్రా నుగల రాజ భక్తిని మనము వేర పరీక్షింప నక్కరలేదు. కాని నీవంటివాని యనుమానము దీర్చుటకయి నే నిప్పుడు దర్బారునకు రమ్మని వానికి వర్తమాన మంపెద చూడు" మని వెంటనే తన్నిమిత్తము సేవకుల నంపెను. ఈనడుమ సలుంబ్రా తన సైన్యమును విడగొట్టి సైనికుల గృహముల కంపి దన సంస్థానమునకు కరిగి యంతిపురి జొచ్చి తన రాక కెదురు చూచుచుండిన భార్యలను బిడ్డలను బంధువులను పరిజనులను జూచుటకయి లో నడుగిడుచుండ నంతలో నొకసేవకుడు వచ్చి యొక యుత్తరము చేతి కిచ్చి రాణావారు మిమ్మున్నవారి నున్నట్టుగ రమ్మని యానతిచ్చినారని చెప్పెను. పాపము సలుంబ్రా తిన్నగా లోని కరుగనయినలేదు బిడ్డల ముద్దాడలేదు. భార్యల బలుకరింప లేదు. సేవకులవందనము లందుకొనలేదు: అయినను రాజ శాసనము జూచినతోడనే దానిం గన్నుల కద్దుకొని గుఱ్ఱము దెప్పించుకొని దానినెక్కి రాజదర్శనమునకయి యుదయపురము నకు బోయెను.

అప్పుడే యుద్ధముచేసి ఇంటికయి మనసుదీర స్వకుటుం బమును జూడవచ్చిన వీరుని నిలువనీయక మరల రాణా గొంపోయినందులకు పురజనులు నంతఃపురజనులుగూడ విచా

రించిరి. ఆవీరు డుదయపురము వచ్చునప్పటికి వాని విడిదికయి యేర్పరచిన గృహములో వంటలులేవు. సేవకులులేరు! ఆత డాశ్చర్యపడి అట్లుండుటకు గారణమేమని వితర్కించుచుండ నంతలో రాజసేవకులు మందలుమందలుగ వచ్చిరి. కొందరు గుఱ్ఱములకు దాణాపెట్టిరి. కొందరు పాన్పు లమర్చిరి. కొందరు పలుపిండివంటలతో నిండి వంటకముల రాజుగారి వంటలోనుండి తెచ్చి సలుంబ్రాకు పరిజనులకు నారగింపపెట్టిరి. మరునా డుదయమున సలుంబ్రా రాణా దర్శనముచేయ నతడు వానిని మునుపటికంటె నెక్కువ గౌరవమున నాదరించెను.

రాజదర్శనమయిన పిదప సలుంబ్రా నెలవునడసి మరల నింటికి బోవునపుడు రాణా వాని సాటివారి కందరకు నిచ్చు నగలు గుఱ్ఱములు మొదలగునవి బహుమాన మిచ్చుటయేగాక కొన్ని భూములుగూడ వానికి దాన మియ్యదలచెను. సలుంబ్రా తన కెన్నడు లేని భూదాన మిచ్చుటకు గారణమేమని యడిగి రాణాచేత గారణములనెరిగి యిట్లని పలికెను. "అయ్యా! ఈ భూములు కష్టార్జితములుగావు. కాన నాకక్కరలేదు. బుఱ్ఱ పోయినను నేనిల్లు కదలగూడదని యనుమయమున నన్ను మీరు పిలిపించితిరి. అయినను మీ శాసనము తలదాల్చి నేను వచ్చితిని. ఇంతమాత్రమునకు నేను భూములు బహుమానము బడయుటకు దగను. దేవరవారు నిజముగ నీ సేవకుని ననుగ్రహింపదలతు రేని కోరుకొనుటకు నాకు సెలవొసగుదురేని యొక కోరిక కోరెద. నాకు మాన్యములువద్దు. అగ్రహారములువద్దు. రాణా వారికి వండిన వంటలోనుండి పదార్థములను భుజించుట రాజ పుత్రులకు మిక్కిలి గౌరవముగాన దేవరవారికుముందు నన్ను గాని నా వంశస్థులనుగాని రాజకార్యములమీర నుదయపురము నకు బిలిపించునప్పుడెల్ల మాకు వేరువంటకముల జేయింపక

మీయింట మీ నిమిత్తము వండిన వంటకములనే యీ దినము పంపినట్లై పంపి నన్ను గౌరవించి యనుగ్రహింపవలయు " నని ప్రార్థించుచున్నాడ.

ఈకోరిక సంగ్రాముడు నిర్విచారముగ వానికొసగెను. చందావతుల కామర్యాద మొన్న మొన్నటివరకు జరిగెను. రాణా తన సౌఖ్యములకయిన లెక్కసేయక తనకుం బరమాప్తు లగు చందావతులకు దనమాట బోటుపోకుండ నెల్ల వస్తువుల శ్రద్ధతో నొసగుచుండెను. తన పూర్వులు పలుమారు ధనము చాలక యిక్కట్టులు పడుట పెద్దలవలన విని సంగ్రాముడు వ్యయము దగ్గించవలయునని చాల ప్రయత్నించి కొన్ని యేర్పాటుల జేసెను. సంస్థానమునందుగల ప్రతి గ్రామమువల్ల రావలసిన సొమ్మెంతయని యేర్పాటు చేసికొని యా సొమ్ము వసూలుచేసి పంపుట కొక యధికారి నేర్పరచి యొక్కొక్క గ్రామపుశిస్తు నొక్కొక్క కర్చుక్రింద నుపయోగించుచు వచ్చెను. అనగా నొక యూరిమీద వచ్చిన శిస్తు తన భోజనము నిమిత్తము మరియొక గ్రామముమీది శిస్తు రాణుల నిమిత్తము వేరొకపల్లె శిస్తు బట్టలు నిమిత్తము నుపయోగించెను. భోజనము నకు జాలనిపక్షమున కర్చు తగ్గించుకొనునేగాని మరియొక గ్రామపుశిస్తు నందుకు వినియోగింపడు. ఒకసారి మరచియో యశ్రద్ధచేతనో సంగ్రాముడు తన గ్రామములలో నొకదాని నొకనికి దానమిచ్చెను. ఇచ్చినపిదప నొకనాడు రాణా భోజనము వద్ద గూర్చుండి పెరుగన్నము కలుపుకొని చిరకాలమునుండి పెరుగులో చక్కెర గలుపుకొని తినుట కలవాటుపడుటచే నది యేల వేయలేదని వంటవాని నడుగ నతడు వినయముతో నిట్లనియె. " దేవా! పంచదార నిమిత్త మేర్పడిన గ్రామము మీ రెవరికో దానమిచ్చిరట. అందుచేత మీకు చక్కెరలేదని

మంత్రిగారు మీతో మనవి చేయుమన్నారు" ఆ పలుకులువిని రాణా "నిజమే యతని లోపములే" దని చక్కెర లేకయే భుజించి పోయెను.

సామంతరాజు లందరిలో సంగ్రాముడు కోటేరియో సంస్థాన ప్రభువుమీద నెంతయు ననురాగము గలిగియుండెను. రాణావద్ద నతని చనువులు మెండగుటచే నతడొకసారి దర్శనము చేసి యిట్లనియె. "స్వామీ: మన పూర్వులు ధరించినట్లె ప్రాత పక్కీగా దుస్తులు ధరించుచున్నారు. అవి యందముగనులేవు. చాలుటయునులేదు. ఆమాదిరి మార్చి పొడవు నిడివియుగల నంగీలు దొడిగికొనిన శీవియు సౌఖ్యము చేకూరును ముందుగా మీరు క్రొత్తమాదిరి దుస్తులు తొడుగుదురేని మేమందరము మీ మార్గము ననుసరింతుము. కావున నట్లు సేయవలయు" నని వేడుకొనుటయు రాణా వానిపలుకులు శ్రద్ధగ నాలకించి యట్లే చేయుదు పొమ్మని యానతిచ్చె. రాణా చేసిన వాగ్దానము విని యానాడు మొదలు మీవారు దర్బారులలోని సామంతులు తక్కిన దర్బారులలోని సామంతులట్లే పలువన్నెల దుస్తులు దాల్చి కులుకవచ్చునని నమ్మి యింటికిబోయిరి. పోయిన కొంతసేపటికి రాణావద్దనుండి యొక దూతవచ్చి "అయ్యా! మీ గ్రామముల రెంటిని రాణావారు కలుపుకొని" రని చెప్పి పోయెను. రాణా యట్టిపని చేయుటకు దన యొనరించిన నేర మేమయి యుండునాయని యా సామంతుడు తలపగులునట్లెంత విచారించినను వానికి బొడగట్టదయ్యె. కారణములేక రాణా పిచ్చికోపముతో నిట్టి పనులు చేయువాడు కాడని గ్రహించి తక్షణమే ప్రయాణమయి యాతడు కారణమును దెలిసికొనుటకు

రాణావారి సన్నిధికిబోయి "మహాప్రభూ! మీకింత యను గ్రహము తప్పుటకు నే నేమి నేరము చేసితిని సెలవిం" దని బ్రతిమాలెను. అప్పుడతనితో రాణా యిట్లనియె. "ఓయీ! నేరమేమియు జేయలేదు. నీ గ్రామములు మేము గలుపుకొనుటకు గారణమిది. నేను నా లెక్కలు శోధించి చూచుకొనగా నాకు వచ్చెడు ప్రతి రూపాయయు నేదో కర్చునిమిత్త మేర్పాటు చేయబడి యున్నదనియు ధనమేమియు నిలువలేదనియు దేలినది. నీవు చెప్పిన దుస్తులకు ధనము చాల వ్యయమగును. అవి కుట్టించుట మానుకొందమన్న నాకుం బరమాప్తుడవయిన నీవు చిన్నబుచ్చుకొందువు. నిన్ను చిన్నబుచ్చుట కిష్టములేదు. అప్పుచేసి దుస్తులు కుట్టించుకొనుట కిష్టములేదు. కావున క్రొత్తగా కుట్టించు దుస్తుల నిమిత్తము మాకు దగులు కర్చుల కొరకు మీ గ్రామముల గలుపుకొన దలంచితిమి" కోషేరియో ప్రభువు రాణా వాక్యముల నాలకించి నిష్కారణముగ గౌరవితో తల గోకికొంటినని విచారించి "దర్బారుదుస్తులు మార్చనక్కర లేదు మహాప్రభూ" యని యేలికను వేసుకొని యెన్నడటువంటి సలహాలు చెప్పగూడదని నోటికి బుద్ధి చెప్పుకొని రాజుచేత ననుగ్రహింపబడి యింటికిబోయెను.

సంగ్రాముడు క్రీ. శ. 1734 వ సంవత్సరమున మృతి నొందెను. అనంతరము మీవారు సింహాసనమును దుర్బలు లధిష్ఠించుటచే నది తొల్లింటి గౌరవము నిలుపుకొనలేక మహారాష్ట్రుల దండయాత్రల పాలయి క్రమక్రమముగ క్షీణదశకు వచ్చెను.

అజితుని కొడుకుల కథ

మారువారు దేశప్రభువగు నజితుని గురించి యొక కథగలదు. అతడు ఛోహాణవంశజాతి యగు నొక రాజకన్యను వివాహమాడ దలచి పయనమై పోవుచుండ మార్గమధ్యమున వానికి రెండు సింగము లగపడియెనట. అందొకటి నిద్రించుచుండెనట. రెండవది మేల్కొనియుండెనట. ఆ శకునఫలమేమని యారాజు తనజ్యోతిష్కు నడుగగా నతడిట్లని చెప్పెనట. "రాజా! నీవు వివాహము కాబోవు కాంతవలన నీకిరువురు కొడుకులు పుట్టుదురు. అందొకడు మహాబాహుశాలియగు, రెండవవాడు నిదురపోతు. పనికిమాలినవాడునగు, ఇదియే శకునఫలము." ఆ సిద్ధాంతి యన్నట్లే యజితుని కిద్దరు కొడుకులుపుట్టిరి. పెద్దవాని పేరభయసింగు; రెండవవాని నామము భక్తసింగు. ఈ కనిష్ఠుడే తండ్రిని గడతేర్చిన పాపకర్ముడు. అజితుని ఘోర మరణమును విని జనులు హాహాకారములుచేసి యెంతో దుఃఖించిరి ఈ దారుణమరణము పాలైనందుకేగాక యజితుని కొరకు జనులు విచారింపవలసిన మేలుగుణము లతనియందు కొన్నియున్నవి. అజితుడు బలాఢ్యుడు కావున తనకును తండ్రికిని బరమశత్రువై మహాపకారములజేసిన యౌరంగజేబు మృతినొందినతోడనే వాని కొడుకులను బలుచిక్కులుపెట్టి కొంత దేశము వారివద్దనుండి సంగ్రహించెను. చిన్ననాడు తన్ను రక్షించిన దుర్గాదాసు విషయమున కృతఘ్ను డయ్యెనను కళంకముతప్ప వానియందు మరేలోపములేదు. అజితుని పట్టపుదేవులు సహగమనము చేయదలంచిరి. ఆపని చేయవలదని ఛోహాణ రాజపుత్రికను బలువురు వేడిరి. ఆమెయే తండ్రిని జంపిన భక్తసింగుతల్లి. ఎంతవేడిన నామె తనపని మానక

యిట్లనియె. నేను భర్త ప్రక్కను నిదురించుచుండ నిద్రలో పొడువబడిన యాయన దేహమునుండి ప్రవహించు క్రొన్నెత్తురులు నన్ను మేల్కొలిపెను. కన్నతండ్రియనక ప్రక్కను బవ్వళించిన తల్లిని నన్నైనన జూడక మా ముద్దుల బిడ్డడు భక్తుడే యీ యతిఘోరము చేసెను. అనుచుండ భక్తుడు చిన్న జాబొకటి వ్రాసి " నేనొక్కడన చంపలేదు, తండ్రిని జంపుమని మాయన్న నన్నుం బురికొల్పె. అతని స్వహస్తముతో వ్రాసిన యుత్తరమిదిగో చూడు " డని గుంపుగూడిన సామంతులమీద పారవైచెను. ఆ యుత్తరమును జూపినపిదప నారాణి " యీ కొడుకుల నమ్మికొనియా నన్ను బ్రతుకమనుచున్నారు? చాలు చాలు; నా కొడుకుల యింట నుంటకంటె నీమంట పాలగుటయే నాకెక్కువ సుఖ " మని పలికి సహగమనము చేసెను.

తండ్రిని జంపించి గద్దె యెక్కినాడనుమాట మరచితిమా, యభయసింగు మారువారు ప్రభువులలో నగ్రగణ్యుడని చెప్పవచ్చును; అతడు కదలక కదలక యొకసారి విజృంభించి లేచెనో శూరులను దలతన్నిన శూరుడై మెరయువాడు. ఆ కాలమున రాజస్థానమునం దంతట వానిం బోలిన విలుకాడు, పోటుమానిసి మరియొకడు లేడు. ఆ కారణమున నతనికి మిక్కిలి గర్వముగలదు. ఈ గర్వముచేత నే యతడొకసారి యొక గొప్ప ప్రమాదమును జేసెను. ఈతడు తన కుమార్తెను అంబరురాజు కచ్వావంశస్థుడునగు జయసింగునకిచ్చి వివాహము చేసెను. ఈ కచ్వావంశస్థులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె యుద్ధమునందంత దండిమగలుగారు. అందు ముఖ్యముగా జయసింగు యుద్ధపరాఙ్ముఖుడై కత్తులమీదకంటె చదరంగపు పెత్తులమీద నెక్కువ యాసక్తిగలిగి కాలము పుచ్చుచుండును అందుచే నభయసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సభలోనైననుసరే తనయల్లుని

బరిహాసముచేయుచు వచ్చె. ఒకనాడు చక్రవర్తియు గొందరు సామంతులు నల్లుడు గూర్చుండ నభయసింగు పరిహాసార్థకముగా జయసింగుతో "మిమ్ము లోకులు కచ్ఛ్వాలందురు; అది కచ్ఛ్వాగాదు. కస్వా: కస్వా యనగా గడ్డి; గడ్డిపోచ లెట్టిపోటుల బొడుచునో మీ కత్తులు నట్టిపోటులే పొడుచును."

ఈ యెగతాళి మాటలువిని జయసింగు మనసునం గ్రోధముబూని యదను వచ్చినప్పుడు మామగారిపై బగదీర్చుకొనదలంచెను. జయసింగు యుద్ధములలో గొప్పజోదు కాకపోయినను జగతురనెట్లో కడతేర్చి తన కార్యము చేసికొనుటలో గడుదిట్టరి. కాబట్టి మామపై గల యక్కసు దీర్చుకొనుట కతడు చక్రవర్తి కొలువులోనున్న యొక యుద్యోగస్థునితో గుట్రలు పన్ని యదను వెదకుచుండెను. అటులుండ నొకనాడు చక్రవర్తి కొలువులో మంత్రులు సామంతులు మొదలగువా రనేకులుండ జయసింగు నభయసింగుగూడ నక్కడకు వచ్చిరి. జయసింగుతో గలసి కుట్రలుపన్నిన యుద్యోగస్థు డభయసింగుయొక్క సామునేర్పులు బంటుతనము మొదలగునవి మిరిమీరినట్లు మెచ్చుకొనుచు జక్రవర్తి చెవులకు వినబడునట్లు పొగడ నారంభించెను.

ఆ పలుకులువిని చక్రవర్తి యభయసింగువంక జూచి "అన్నా, నీనేర్పును గురించి నేనును బలుమారు వినియున్నాడ" నని హెచ్చరింప నభయసింగు 'చిత్తము. దానికిం దగు సమయము వచ్చినపుడు నాప్రజ్ఞ కనబడు' నని యుత్తరము చెప్పెను. అప్పుడు జయసింగుని మిత్రుడగు నుద్యోగస్థుడు చక్రవర్తితో "ఇతడొక్క యేటున దున్నపోతు మెడ దెగవేయగలడట. ఎవరివా గెప్పుడైన నిది విన్నారా" యని యడుగ జక్రవర్తి "యోహో! యట్లయిన నాచిత్రము జూడవలసినదే.

సత్వరమే యొక దున్నపోతును దెప్పింపు" దని యాన తిచ్చెను. తోడనే యొక కారుదున్నపోతును సేవకులు దెచ్చి యెట్టయెదుట నిలిపిరి. అది రాదమునుపే యభయసింగు ఖడ్గమునుదూసి మెరపుదీగెలాగున ద్రిప్పుచు నట్టహాసము జేయు చుండ మంత్రి సామంత ప్రభృతులు చక్రవర్తియు వాని భుజా దర్పముజూడ నెంతయు నుబలాటపడిరి. నదగొండవంటి యా కారెనుమును సేవకులు గొనితేర దానింజూచిన తోడనే దుర్ని రీక్ష్యమయిన యభయసింగు మోము వెలవెలబోయెను.

ఆ యెనుబోతు సామాన్యపు టెనుబోతుకాదు. జయసింగు వాని మిత్రుడు గలసి యోచించి మిక్కిలి పొగరెక్కిన దున్నం దెప్పించి యది తెగబలిసిపోవువరకు మొలబోతు గట్టితో మేపిరి. చక్రవర్తి సమ్ముఖమున కదివచ్చునప్పటికి దాని మెడ ప్రపంచమునందే బలాఢ్యుడైన నెంతపదును కత్తితోనైన తానొక్కయేటుతో గాదుగదా నదియేటుల నయిన దెగవేయుటకు వీలులేనంత దిట్టముగ బలిసియుండెను. అందుచే దన్సక మామకు బరాభవము జరుగునని జయసింగు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అభయసింగు దాని నొక్కసారి తేరిపారజూచి చక్రవర్తితో "నేనొకసారి నా గదిలోనికి బోవుటకు సెలవీయ వేడెద" నని యడుగ నతడు దాని కంగీకరించెను. అభయ సింగు గదిలోనికింజని వల్లమందు ముద్దదీసి సాధారణముగా దాను పుచ్చుకొను మోతాదుకన్న రెండురెట్లెక్కువ పుచ్చుకొని కన్నులు జ్యోతులవలె నెఱ్ఱబడ నుగ్రమూర్తియై యూవలకు వచ్చి చేరియున్న సభికుల నందరవంక నొకసారి కలియజూచి దానికంతకు గారకుడు తనయల్లుడే యని గ్రహించి రెప్పవాల్ప కాతని నొకనిముసము చూచి పిమ్మట చక్రవర్తివంక దన దృష్టులు నిగిడ్చెను. జయసింగు మామజూచిన చూపులలో గీడు

శంకించి చక్రవర్తి కిట్లనియె. "దేవా ! రాజపుత్రు లవమానము పడినప్పుడు మీదుమిక్కిలి నల్లమందు మద్దత్తు పుచ్చుకొన్నపుడు పిచ్చివారలయి యెదుట నెంతవారున్నను లెక్కసేయక పరాభవకారణులగు వారలపై బడుదురు. కావున మీ రిటనుండి తొలగిపొండు" అట్లు జయసింగు మాట్లాడుచుండగనే యభయసింగు పట్టాకత్తి రెండుచేతులం బట్టి బిరబిర ద్రిప్పుకొనుచు జంతువును డాకెను. సభాసదుల కన్నులు చీకట్లు గ్రమ్మెను. పిడుగువంటి చప్పుడు చెవులకు వినబడియె. క్రొన్నెత్తురులు నేలగారె. సభాసదులు కన్నులు దెరచి చూచునప్పటికి దున్నపోతుతల నేలబడియుండె. ఆ దెబ్బచే నలసి యభయసింగును జంతువుప్రక్కను నేలంబడియుండె. అందరు బహువిధంబుల నభయసింగు దోర్బలము గొనియాడిరి. జయసింగును వాని మిత్రుడు తమయక్కసు దీరలేదని లోలోన సిగ్గుపడవలసివచ్చె. కాని యీ దారుణ కర్మమును చూచినపిదప చక్రవర్తి జన్మమధ్యమున నెన్నడు వేడుకనిమిత్తము దున్నపోతుం జంపుమని వాని నడుగడయ్యె.

అభయసింగు దేశ మిరువదేండ్లు పరిపాలించెను. ఆ కాలములో నిరంతరమును వానికి దమ్ముడు దుఃఖకారణుడయ్యెను. భక్తుడు బలము సాహసముగల యోధు డగుటచే సోదరులకు విధేయుడై నెమ్మదిగ గాలము బుచ్చడయ్యె. అభయసింగు మీవారు ప్రభువైనతోడనే తమ్మునకు నాగూరు సంస్థానమిచ్చెను. ఆ సంస్థాన మనుభవించుచు సంతుష్టుడై యుండక భక్తసింగు తనయందు దనయన్నకు నమ్మిక లేదనియు నట్లగుటచే దనకత డెపుడైన నపకారము చేయవచ్చుననియు లేనిపోని యనుమానములు తెచ్చి పెట్టుకొని యన్నగారి కేవైన నిబ్బందులు గలుగజేసినపక్షమున దనజోలి కతడురాడని

నిశ్చయించి యిక్కడిమాట లక్కడ నక్కడిమాట లిక్కడ చెప్పి చుట్టుపట్ల రాజులతో సోదరునకు గలహములు గలిగించెను. ఇట్టికలహము వాని ప్రయత్నముచేత నొకసారి యంబర ప్రభువునకు నభయసింగునకు సంభవించెను. అభయసింగు దండెత్తిపోయి జయసింగు నగరములో నొకటియగు బికనీరు ముట్టడించెను. జయసింగా నగరమును విడిపింపబోయి సంపూర్ణముగ నోడిపోయెను. ఈ గెలుపువలన జననష్టమేకాని యభయసింగునకు గలిగిన లాభములేదు. జయసింగు పరాజయము నొందినను బినమానుగారగు భక్తునియొక్క దేవతార్చనపు పెట్టెను మెల్లగా సంగ్రహించుకొని తనయూరు తీసికొనిపోయి యందులోనున్న దేవునకు దన దేవతార్చన పెట్టెలోనున్న యమ్మవారిని వివాహముచేసి తన్నిమిత్తమున గొప్ప యుత్సవములుచేసి యనంతరమా విగ్రహమును మరల భక్తునకు బంపివేసెను. కావలయునని కలహము దెచ్చినందుకు భక్తునికే పరాభవము జరిగినదని యందరు సంతసించిరి. అభయసింగు తన యల్లునితో వచ్చిన విష్కారణ కలహములకు విచారించి, యెట్టకేలకు మీవారురాజుల ప్రేరణముచేత సంధి గావించుకొనియె.

ఈ యుద్ధము ముగిసిన కొంతకాలమునకు మరల తన తమ్ముడెవరితో గ్రొత్తకలహము దేకమునుపే యభయసింగు మృతినొందుటయు వానికొడుకగు రామసింగు సింహాసన మెక్కుటయు సంభవించెను. ఈ కుమారునకు బినతండ్రివలన జిక్కులు మొదట పట్టాభిషేకమునాడే కానబడియెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు రహతూరుల రాజబంధువులలో ప్రధానపురుష డగుటచే భక్తుడు వచ్చి కానుకలు కట్నములు సమర్పించి యన్నకుమారునకు మొగమున టీకా స్వయముగ వేయవలసినది. అట్టిమర్యాద

లతిక్రమించి భక్తుడా సమయమున స్వయముగరాక తనకానుకలు తనవిన్నపములు క్రొత్తరాజాకు సమర్పించుటకు ముసలిదగు తనదాదినంపెను. రాజపుత్రులు తమ్ముపెంచిన దాదులను మిక్కిలి గౌరవముతో యావజ్జీవము రక్షింతురు. కొందరు రాజపుత్రులు రాజకీయ వ్యవహారములలోను గృహకృత్యములలోను తమ దాదుల మాటల కడుగుదాటక వర్తింతురు. ఎంత గౌరవమైన నంతఃపురములలో జరుగదగినదేగాని సభలలోనికి వారు రాజనదు. పినతండ్రికి బదులుగావచ్చిన యా ముసలిదాదిని జూచినతోడనే క్రొత్తరాజగు రామసింగునకు మహాగ్రహము పొడముటచే నతడిట్లనియె. "ఛీ! ఛీ! నీవు మరల విన్న బంపిన రాజువద్దకుబొమ్ము. పట్టాభిషేకపు సమయమున నా మొగమున టీకావేయుటకు తాను స్వయముగరాక తొక్కవలె నున్న తొంబదియేండ్ల తొత్తును బంపునా? నేను కోతి ననుకొని నాడా యేమి? మీరాజు పంపిన కానుకలు కట్నములు నాకక్కర లేదు. అతడు మామొద జేసిన యపరాధమునకు మేము మును పతనికి భరణము నిమిత్త మిచ్చిన నాగూరు సంస్థానమునం దర్థభాగము గ్రహింతుమని చెప్పుము."

ఇట్లు పరాభవము పడినదాది నాగూరునకుబోయి తన పెంపుడు బిడ్డయగు భక్తసింగుతో రామసింగన్న మాటలం దొకటియు మరచిపోక పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పెను ఆ పలుకులు విని భక్తసింగు కోపముచే మిడిసిపడక శాంతుడై "యర్ధరాజ్య మెందుకు? కావలసినపక్షమున నాగూరు సంస్థానమంతయు మీకు నేనర్పించెద" నని మరల నొక రాయబారిని రామసింగు వద్దకు బుత్తెంచెను.

రామసింగు గద్దెయెక్కినది మొదలు గద్దరితనమునం బెచ్చుపెరిగి తనతండ్రి కాలోచనలుచెప్పు మంత్రులయు వృద్ధు

లయు హితోపదేశములు వినక నిరాకరించుటయేగాక మీదు మిక్కిలి యాలోచనలు చెప్పునప్పుడు వారిని వెక్కిరింప జొచ్చెను. హృదయమును హృదయముతోబాటు నోరును మంచివి గాకపోవుటచే నతనికి స్వల్పకాలములోనే రాజబంధువు లగు రహతూరులలో సగముకంటె నెక్కువమంది శత్రువులైరి. రహతూరు దొరలలో నగ్రగణ్యుడగు కునిరామనువానికి మొగ మున ముడుతలు మెండుగానుండుటచే రామసింగు వానికి గొండ ముచ్చని పేరుపెట్టెను. చంపావతి కులాగ్రణియు దనతండ్రికి మంత్రియునగు కుసూలుసింగు పొట్టిగ లావుగ నుండువాడు. రామసింగు వానికి బొంతకుక్కయని పేరుపెట్టెను.

రహతూరులతో పరిహాసమాడుట పాముతో జరలాట లాడుట. రాణా తన్ను పలుమారులు వెక్కిరించినపుడు కుసూలు సింగు చెప్పుచు వచ్చిన మాటయుత్తరములనుబట్టి వాని స్వభావ మును, రాణా తెలిసికొనవలసినదేకాని మందుడగుటచే రాణా తెలిసికొనలేకపోయెను. ఒకనాడు రాణా వెనుకటియట్ల పరిహాస మాడ కుసూలు వానికిట్లనియె, “ అవును నేను కుక్కనేకాని యీకుక్క సింగము నెదురించు కుక్క ” పాపము రాణారామ సింగు మదోన్మత్తుడై వానిమాటల యర్థమును గ్రహింపలేక పోయెను. మరియొకనాడు చంపావతి కులస్థుడగు కుసూలు సింగుతో గలసి రాణా పువ్వులతోటలో గూర్చుండి యొక చెట్టునుజూపి యా వృక్షము పేరేమని యడిగెను. “ ఇది చంప కము మీ సేనకు నే నెట్టి శిఖామణినో యీ తోటకిది యట్టి శిఖామణి ” యని యుత్తరమిచ్చెను. చంపావతి కులస్థునిపై రాణాకు మిక్కిలి కోపముండుటచే నతడది పట్టలేక తక్షణమే దీనిని పడగొట్టి నిర్మూలము చేయుడు. మావారులో చంపక

మను పేరుగలదేదియు నుండగూడదని యా వృక్షమును నాశనము చేసెను.

అదిమొదలు కుసూలుడు రాణా దర్శనమునకు బోవుట మానెను. అట్లుండ రామసింగు తన పట్టాభిషేక సమయమున బినతండ్రియగు భక్తుడు తనకు గావించిన యవమానమునకు బగదీర్చుకొనుటకై వానిపై దండువెడల నిశ్చయించెను. దేశమునకు బరమశత్రువులగు విదేశస్థు లనేకులుండగ వారి నందరవిడచి రాణా పినతండ్రిమీద యుద్ధమునకు బోవుట స్వకులక్షయ హేతువని కుసూలుసింగు విచారించి యట్టిపని చేయవద్దని రాణాకు హితోపదేశము చేయుటకు మనసులో నిష్టములేకయే యొకసారి కోటలోనికివచ్చెను. అతడు సభలో గూర్చున్నతోడనే రాణా వానింజూచి వెక్కిరించి పరిహాసపు వచనములాడి “నీ పిశాచరూపము నేను జూడలేను, కావున మీరు శ్రమపడి మాకు తరుచుగా దర్శన మీయనక్కరలేదు” అని చెప్పెను. ఆ పలుకులు చెవిని బడినతోడనే తోకద్రొక్కిన త్రాచువలె చివాలున పీఠమునుండిలేచి ఖడ్గము నొరలోనుండి యూడబెరికి ఝళిపించి “యీ ఖడ్గమును త్రిప్పినంత సుళువుగా మారువారు దేశమునంతను ద్రిప్పివేయగల రహతూరు రాచవాని నవమానించితివి జాగ్రత్త” యని మరి యేమియుం బలుకక సభామందిరము విడిచి యావలకు బోయెను.

అనోపుసంస్థాన ప్రభువగు కుసీరామునువాడు రాణా చేష్టలురోసి లేచి పోబోవుచుండ రాణా వానింజూచి “ఓ ముసలి కోతీ! వెళ్ళకురా” యని పరిహాసముగ పలికెను.” కోతిగంతులు వేయుట యారంభించినప్పుడు మీ రానందింపవచ్చు” నని ప్రత్యుత్తరముచెప్పి యతడు గొలువును విడిచిపోయెను. సభ విడిచి యా యభిమానధను లిద్దరు గలసి కొంచెమునే

పాలోచించి యా దినము మొదలు రాణాతో తమ కేవిధమైన సంబంధము నుండగూడదనియు భక్తసింగునే రాణాగా జేయ వలయుననియు నిశ్చయించుకొని నాగూరుకోటకు సైన్య సమేతులై పోయిరి. ఆ యిరువురతో వారివంటి ప్రధానపురుషుడే చేరి నాగూరునకు బోయెను. అతడు మారువారు రాజుల యాస్థాన కవీశ్వరుడు.

కుసూలుసింగు కునీరామసింగు మారువారుదేశపు సరి హద్దులుదాటి నాగూరునకు వచ్చుచున్నారని విని భక్తసింగు ఏదో గొప్ప కారణము లేక మారువారు రాజ్యమును మోయు స్తంభమువంటి శూరు లిద్దరు నొక్కమారు తనదెసకు రారని నమ్మి వారికి సగౌరవముగ నెదురు సన్నాహము జేయుటకు గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరెను. అతడు వచ్చునప్పటికి వారిద్దరు నిదురించుచుండిరి సేవకులు తమ యజమానుల నిద్దరనుండి లేపుదుమని ప్రయత్నించినను వద్దనిచెప్పి భక్తుడు కుసూలు సింగు దేరాలోనికిబోయి యాతని పరుపుమీద గూర్చుండి యతడు తనంతట తాను లేచువరకు గనిపెట్టుకొని యుండెను.

తన గుడారములో కొంచెము సందడి జరుగుటచే కుసూలుడు మేలుకొంచి కనులు దెరవకయే హూక్కా దెమ్మని తన సేవకున కాజ్ఞాపించెను. సేవకుడు ప్రత్యుత్తర మేమియు నియ్యక కను తెరచినతోడనే యజమానునికి సంజ్ఞచే భక్త సింగును జూపెను. చూపుటయు దక్షణమ కుసూలుడు నిశ్చేష్టుడై మారుమాటేదియు నాడలేక భక్తసింగును దనయజమానునిగ నంగీకరింపవలసివచ్చెను. రాజపుత్రుల కోపము తాటియాకుల మంటవంటిది. దురాగ్రహవశులైన రాజపుత్రులు విద్రానంత రము భోజనాంతరము దమ కాగ్రహము తెప్పించినవారి ననుగ్ర హించుటగలదు. కుసూలుడు సుఖనిద్రజెంది కలతదేరిన మన

నుతో మేలుకాంచుటచే దనరాజు చేసిన తప్పులు మరచి వానిని క్షమియింపవలయునన్నను భక్తసింగు మిక్కిలి వినయముతో గూర్చుండుటచే నతనికి వీలులేకపోయెను. మొగమోటముచే నతడు భక్తసింగునకు విధేయుడు కావలసివచ్చె అందుచే నతడు పాన్పుమీదనుండి లేచి భక్తునకు నమస్కరించి "ఇదిగో నా శిరస్సు, ఇది యిప్పటినుండి మీది" యని పలికెను.

పాపము భక్తసింగు వారు వచ్చినదే చాలునని ముందుగా నంగీకరింపలేదు. తన యన్నకొడుకు బాల్యముచే వివేకహీనుడై యట్లు ప్రవర్తించి యుండవచ్చుననియు నిష్టమైనచో రాణాకు వారికి దాను సంధి జేయుదుననియు నందుకు సమ్మతింపవలయు ననియు వారి ననేకవిధముల బ్రతిమాలెను. ఆ రహతూరు శూరు లిద్దరు గార్యము మిగిలిపోవుటచే సంధి పొసగదని స్పష్టముగ జెప్పిరి. ఆ కవీశ్వరుడు మరల నెన్నడు మారువారునకు బోవనని ప్రమాణము చేసెను. దృఢనిశ్చయులైన వారిని చెందనాడుకొన రాదని వారి స్నేహముజేసి భక్తుడు మారువారులో బ్రధాన పురుషులగు నా ముప్వురను తన స్వాధీనము జేసికొనెను.

తనసేనలో బ్రధాన పురుషులు ముగ్గురు దాయాదితో జేరినారని విని రామసింగు కుపితుడై జహాలూరుకోట దన యధీనము చేయవలసినదని భక్తునకు వర్తమానముంపెను. భక్తుడు వానివలె కోపావిష్టుడుగాక వినయసంపత్తిగలిగి "నాకు నా యేలినవారితో యుద్ధముసేయుట కిష్టములేదు. మీరువచ్చి పుచ్చుకొనిన పక్షమున జహాలూరుకోట నిచ్చుటకే యాటంకము లే" దని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆ మాటలు సరకుసేయక రామసింగు భక్తుని వాని యనుచరులను నాశనముజేయ సంకల్పించుటచే జహాలూరుకోట యిచ్చెదనన్నను నాగూరుపై దండు విడిసెను. మారువారు దేశమంతయు నంతఃకలహములతోడ

నట్టుడికినట్లుడకజొచ్చెను. ఉభయసైన్యములకు గొన్ని చిన్న చిన్న పోరాటములు జరిగినమీదట మేర్తాయను గ్రామసమీప మున నొకగొప్ప యుద్ధము జరిగెను. రామసింగు సుసూలును గుర్రీరాముని బరిభవించినట్లే యనేక రాజపుత్రవీరుల నవమా నించుటచే పలువురు శూరులు వానిని విడిచి భక్తసింగుతో జేరిరి. అందుచే భక్తునిసేన గొప్పదిగ నుండెను. అయినను రామసింగు దేశ మేలుచున్న రాజగుటచే వాని పక్షమునగూడ ననేకులు చేరిరి వాక్పారుష్యములేక కొంచెము గౌరవమే పెద్దలయెడ నతడు చూపినయెడ నతనిసేనయే విస్తారముగ నుండియుండును. అతని స్వయంకృతాపరాధముననే సేన స్వల్పమగుటయు నాడు పరాభవమగుటయు సంభవించెను. రామసింగు యుద్ధమునకు వచ్చునప్పుడు తన భార్యలలో నొక్కతెను వెంటబెట్టుకొని వచ్చెను. ఆమె భూజదేశపురాజు కూతురు. భర్తకెంతో యుప యోగకారిణియై యుండెను. ఆమె తుపాకిలో మందు దట్టించు టయు సరిగా గురిజూచి తుపాకి పేల్చుటయు నేర్చెను. ఆ సేనలో నామెనుబోలు శూరు లరుదుగనుండిరి. అదియును గాక యామె జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. స్వప్నఫలములు శకునఫల ములు లెస్సగా నెరుంగును. అవియన్నియు నటుండ నామె పుట్టింటినుండి మెరియలవంటి యైదువేల సైనికుల రణమున దెచ్చి రాజునకు నిచ్చెను. యుద్ధము ప్రారంభమగునాడు రామ సింగు డేరామీద నొక మాలకాకి వ్రాలి కూయజొచ్చెను. ఆ కూత వినగానే తమకు దారుణ పరాజయము వినాశనము తప్పక కలుగుననియు నట్టి ప్రళయము నా దుశ్శకునము సూచించుచున్నదనియు నమ్మి సైనికు లుత్సాహమును విడిచి మొగములు వ్రేలవేసికొని యుండిరి. ఆ మాలకాకి కావు కావు మని రెండుసారులు కూసి మూడవసారి కూయబోవునప్పటికి

నేమూలనుండియో తుపాకిదెబ్బ వినబడెను. సైనికులదరిపడి యిదియేమని చూచునప్పటి కాకునపక్షి చచ్చి నేలబడియుండెను. అది జూచినతోడనే సైనికుల మొగములు మరల వికాసవంతము లయ్యెను. రామసింగు మహారాణా మ్రాను పట్టరాని బిట్టలుకచే బండ్లు పటపట గొరుకుచు "నీవల నేనుండగ సాహసించి నా దేరామీద తుపాకి పేల్చినవారెవ్వరు? ఆ దురాత్ము లెవరో తక్షణమె కనుగొనిరం" డని యాజ్ఞాపించెను అప్పుడు కొందరు లోలోన గొణుగుకొనిరి. కొందరు కళవళముపడిరి. కొందరు సందేహించి యిట్టట్టు దిరుగజొచ్చిరి. ఎట్టకేల కందరిలో ధైర్యవంతుడొకడు తెగించి రాణావద్దకుబోయి యీ తుపాకి రాణిగారు పేల్చినారని చెప్పెను. తన భార్యయే యాపని చేసిన దని వినినతోడనే రాణా కోపోన్మత్తుడై నోటికిరాని తిట్లుతిట్టి "తక్షణమే యామె నా రాజ్యమును విడిచి వచ్చినదారినే పుట్టి వింటికి బోవచ్చునని చెప్పు" మని వర్తమాన మంపెను.

ఆ వర్తమానము విని యాదేవి భయకంపితయై తన నేరము సైరింపుమని ప్రార్థనపూర్వకముగ వర్తమానమంపెను. అతడామె ప్రార్థనము నిరాకరించుటచే నొకసారి దర్శన మిమ్మని యాదేవి వేడెను. ఎంతో విశ్వప్రయత్నముమీద నత డామెకు గడసారి దర్శనమిచ్చెను. అపుడామె భర్త పాదము లపైబడి "యింతమాత్రమున దేవరవారి కింత కోపము గలుగు నని యెరుగక యీ దుశ్శకున భయమున సైనికులు వెలవెల బోవుటచే మీకు జయమును సేమమునుగోరి యట్లుచేసితి. కావున నీ తప్పుగాచి నన్ను రక్షింపవలయు" నని ప్రతి మాలెను. ఆమె వేడికోలు బూడిదబోసిన పన్నీరయ్యె. భార్యను జూచి రామసింగు "నా నోటిమాటకు తిరుగులేదు. ఇక్కడనుండి నీవు వెళ్ళవలసినదని నే నంటిని, నామాట చెల్లితీరవలయును.

నీవిటనుండి వెళ్ళితీరవలయు" నని యెంతో కఠినముగ జెప్పెను. తాబట్టిన కుందేటికి మూడే కాళ్ళని వాదించుచున్న యామోట రాజుతో వాదించిన కార్యములేదని యాదేవి "సరే! నన్ను విడుచుట మీ రాజ్యలక్ష్మిని విడుచుటయే. ఇదిగో నే బోవుచున్నా" నని రాజసముఖమును విడిచి తండ్రి తన కరణముగ నిచ్చిన యైదువేల సైన్యమును వెంటబెట్టుకొని యావలకు బోయెను.

అనంతరము యుద్ధము రెండు దినములయ్యెను. గెలుపెవ్వరికిని సరిగ చేకూరదయ్యె. జోదులు చేతులు చేతులు గలయున ట్లొండొరులం జంపువరకు హోరాహోరీగా బోర జొచ్చిరి. ఆ రెన్నాళ్ళ యుద్ధముతో మూరువారు దేశమంతయు శూరజన శూన్యమయ్యెను. అన్న తమ్మునిమీద తమ్ముడన్న మీద గత్తిగట్టి యొండొరుల రక్తము ప్రవహింపజేసిరి కొన్ని రహతూరు వంశములు నిర్వంశములయ్యెను. సమరములయందు గడతేరిన చంపావతి కుంపావతి వంశస్థులగు ముసలిదొరలు మొదలుకొని బాలుడగు మెహత్రి ప్రభువువంకుగల రాజపుత్రులందరా దినమున మృతినొందిరి మెహత్రి ప్రభువప్పుడే వివాహము జేసికొనెను. వివాహ సంబంధమైన కాళ్ళ పారాణి యానవాళ్ళయిన పోకమునుపే పసుపుబట్టలు విడువకమునుపే యుత్తర జందెములు తీయకమునుపే హస్తకంకణములు విప్పకమునుపే భార్యను గలిసికొనకమునుపే మహారాణా రామసింగు వర్తమానమంపుటచే నా బాలుడు దేశానురాగము భార్యానురాగముకంటె నెక్కువగనెంచి యొక్కదినమైన నామెతో సుఖింపకయే యుద్ధమునకుబోయి యచ్చట మృతినొందెను. పాపమాతని భార్య వివాహవేషమును దీసివేసి వైధవ్యవేషమునుదాల్చి మగని శరీరము యుద్ధభూమిలో నుండిపోవుటచే

సహగమనము చేయుటకు వీలులేక యాతని తలపాగ తెప్పించు కొని ధరించి చిచ్చురికి మృతినొందెను.

ఈ యుద్ధము జరుగుచుండిన స్థలమునకు సమీపమున నొక కోనేటి గట్టున నొక మఠముండెను ఆ మఠములో మహాత్ము లగు సన్యాసు లనేకులు వసియించుచుండిరి ఉభయసైన్యములు జేరి యొండొరులమీద ఫిరంగిగుండ్లు విసరుకొనుచున్నప్పుడు సన్యాసులు తమకవి తగులునేమోయని ప్రాణభీతిని మఠము విడిచి పరుగెత్తిరి. ఫిరంగిగుండ్లు వడగండ్లవలె వాని సమీప మున బడుచున్నను లెక్కసేయక యా సన్యాసుల గురువు మాత్రము నిర్భయముగ నిశ్చలముగ నామఠములో గూర్చుం డెను. ఆతని స్థితివిని యుభయ సైన్యాధిపతులు, సురక్షితమగు వేరొక్క స్థానమునకు బొమ్మని వేడుకొనుచు వానికి వర్తమాన మంపిరి. అయ్యిరువుర ప్రార్థనలుగూడ నాముసలి సన్యాసి చెవినింబెట్టక యిట్లని ప్రత్యుత్తరమంపె. ఫిరంగి దెబ్బవలన చావవలసిన యోగమున్నపక్షమున నెక్కడికిబోయిన నాకది తగలక తప్పదు, నేను చావకతప్పదు. అట్లుగాక భగవంతుం డింక కొంతకాలము బ్రతికింపదలచిన పక్షమున నిచ్చటనున్నను నాకొక గుండుదెబ్బయైన తగలదు. కావున నేనిచ్చటనుండి కదలను. అంతగా నాకపాయము సంభవించునని మీరు భయ పడుదురేని మీ రెండుసేనలు దూరముగబోయి పోరాడుకొనుడు అప్పుడు సాయంకాలమగుచుండెను, అందుచేత నప్పటికి రెండు సేనలు యుద్ధముమాని మరునాడు వేరొకచోటికిబోయి కయ్య మారంభించిరి.

రెండవనాటి యుద్ధమున రామసింగు సంపూర్ణముగ నోడిపోయి మేర్తాయను పట్టణమునకు బారిపోయెను. కాని యా పట్టణము వానికి శరణ మీయగలపాటి సామర్థ్యము గలది

కాదు. పట్టణ మతివిశాల మగుటచేతను కోటగోడలు సరిలేక పోవుటచేతను వాని కక్కనుడండుట చాల కష్టమయ్యెను. అదియును పరమనిర్భాగ్యుడగు తమరాణా నిమిత్తము రణరంగమున మృతినొందిన శూరులుగాక దక్కిన రాజపుత్రు లందరు భక్తునియెడ మిక్కిలి పక్షపాతము గలిగియుండిరి. ఈ స్థితిగతులు చూచి రామసింగు రెండుజాముల రాత్రివేళ గొందరనుచరులను వెంటబెట్టుకొని మేర్తాపట్టణము విడిచి పారిపోయెను ఈ పనికిస్ఫూలిన పనికితోడుగ జయప్పసింధ్యాయను మహారాష్ట్ర ప్రభువుతో సంధిచేసికొని వాని శరణముఁ జొచ్చెను.

ఈనడుమ భక్తుడు విజయమునందు తిన్నగా మారువారు రాజధానియగు జోధుపురమునకుబోయి యచ్చట నెల్లరహ తూరులచే ననుజ్ఞాతుడయి పిత్రీయమగు సింహాసన మెక్కెను. పిమ్మట స్వల్పకాలముననే రామసింగు ప్రేరణమున మహారాష్ట్ర సేనలతో సింధ్యా మారువారుపై దండెత్తెను. అప్పుడు స్వదేశ సంరక్షణార్థము రాజపుత్రు లనేకులు భక్తుని కొలువులో సైనికులుగ జేరిరి. భక్తుని సేన గొప్పదగుటచే నేదైనలాభ మున్నపుడెకాని పోరుసేయని మహారాష్ట్రులు పోరాటమువలన గలుగు లాభములకంటె నష్టమెక్కుడగునని చల్లచల్లగ జారిరి.

భక్తుడు సద్గుణాఢ్యుడై యదివరకేలిన రాజుల నందరిని మరపించి చక్కగ బరిపాలించెను శూరుడు మహాబలశాలి యున్నతచిత్తుడు గంభీరాకారుడు మహోధాత ఖడ్గమెత్తి శత్రువుల నేయునప్పుడు కలమెత్తి పద్దెములు వ్రాయునప్పుడు సమాన చాతుర్యము గలవాడునై లోకవంద్యుండుగ రాజ్యముం బరిపాలించిన భక్తునిజూచి ప్రజలు సంతోషించి యింతమంచివాడు నిజముగ తండ్రిం జంపియుండునా యని సందేహించిరి.

బంధువులగు రహతూరులు సయితము భక్తునితల్లి మరణకాల మందు పితృవధచేసిన భక్తునిగూర్చి పలికిన శాపవచనములు గూడ మరచి యొకవేళ మహాపతివ్రతయగు నామె శాపము తగులునేని యికముందెవ్వరికో తగులునుగాని భక్తునకు గాదనుకొనిరి.

మహారాష్ట్రులు రాజస్థానముమీద దండెత్తుచుండుటచే భక్తుడు వారిని బారదోలదలచి తన సంస్థానమునకు వంబరు సంస్థానమునకు నడుమనున్న యజమీరువకుబోయి మహా శూరులను కచవాహులను శూరులను వెంటబెట్టుకొని మహారాష్ట్రులను దరిమివేయుటలో దనకు సహాయము చేయవలసినదని యంబరురాజగు నీశ్వరసింగునకు వర్తమానమంపెను. ఈశ్వర సింగుస్థితి ముందుకువెళ్ళిన గోయి వెనుకకువెళ్ళిన నూయి యను నట్లుండెను. ఈశ్వరసింగు గూతురును రామసింగు పెండ్లి యాడెను. అదియునుగాక రామసింగు రాజ్యభ్రష్టుడై భక్తుని మీదికి మహారాష్ట్రులను బురిగొల్పి తీసికొనివచ్చెను. మరియు మహారాష్ట్రులు మిక్కిలి చండశాసనులు. అందుచే నీశ్వరసింగు మహారాష్ట్రులతోనే కలసి యుండవలయునని తలంచెను. కాని భక్తుడు పొరుగువా డగుటచేతను తనకన్న బలవంతుడగుట చేతను తనునమ్మిన స్నేహితులగు కచ్వాహోలు సయితము రహతూరులమీద పనికిరాకపోవుటచేతను భక్తునితో విరోధ పడినచో తనకు క్షేమములేదని యేమిచేయుటకుం దోచక యీశ్వరసింగు భార్య నాలోచన చెప్పుమని యడిగెను. ఆమె యజితసింగుయొక్క మనుమరాలు, భక్తునకు మేనగోడలు. అయినను భక్తునియందు ద్వేషముబూనిన దగుటచేత వానినెటులైన గడతేర్చెదనని యామె ప్రతినబూనెను.

అనంతరము కొంతకాలమునకు భక్తుడు సైన్యసమేతుడై యంబరుమేవారు మార్వారురాజ్యముల సరిహద్దులో నుండగ నంబరు రాణియగు మేనగోడలు వానిం జూడవచ్చెను. ఆమె రాకచేత భక్తుడు పరమానందభరితుడై సర్వవిధముల నాదరించెను. ఆమె మేనమామనుజూచి తనభర్త విధేయుడనిచెప్పి యనేకాభరణములు విలువగల బట్టలు బహుమానమిచ్చెను. భక్తుడాపారితోషికముల నంగీకరించి యావస్త్రముల ధరించెను. మేనగోడలు బహుమానమిచ్చి వెళ్ళిపోయిన కొంతసేపటికి భక్తుడు శిబిరమునందు "మహారాజు చనిపోవుచున్నాడు చనిపోవుచున్నా" డని గొప్ప కళవళముపుట్టి యెల్లవారిని దుఃఖసముద్రములో ముంచెను.

మొదట వైద్యులాలక్షణములనుబట్టి యది జ్వరమనుకొని చికిత్సచేసిరి. కాని పిదప రాజపుత్రస్త్రీలు బట్టలకు విషము పూసి మనుష్యులను జంపు నేర్పునగడుజాణలగుటచే నది జ్ఞప్తికిరా నెల్లవారు నది విషప్రయోగమే యని గ్రహించిరి. భక్తుడు మాత్రము తక్కినవారివలె భయపడక నెప్పటియట్ల ధైర్యముగనుండి మందులిమ్మని వైద్యునడిగెను. వైద్యుడగు సుజా యారోగమునకు మందులేదనిచెప్ప భక్తుడు "ఏమయ్యా! నావద్ద మాన్యములు గొప్పజీతములు పుచ్చుకొని యనుభవించుటయేనా మీపని? సమయము వచ్చినప్పుడు మందు లీయలేకపోయినచో మీ పాండిత్య మెందుకు? కాల్పనా" యని యడిగెను.

అడిగినను వైద్యుడేమియుం బలుకక యూరకుండెను. మరియొక రాజయినపక్షమున నప్పుడే వానిబుఱ్ఱ తీయించును. భక్తుడు యోగ్యుడగుటచే నట్లుచేయలేదు. కాని నిష్ఠురోక్తులు పలికెను. వైద్యుడాపలుకులు విని యెట్లకేలకు తనసామర్థ్యము

జూపదలచి యొక గొయ్యి త్రవ్వించి దానినిండ నీరుపోయించి రాజు చూచుచుండ నొక వేరుముక్క యానీటిలో పారవేసెను. వేసినతోడనే యానీరు గడ్డగా బేరుకొనెను, ఎల్లవారి కదిజూపి యా వైద్యుడు "ఇది నాప్రజ్ఞ నామందుల ప్రభావము" మనుష్య యత్నములకు లోబడినచో నేచికిత్సయైన జేయగలను, ఇది మనుష్యయత్నమునకు మించినది.

జీవితాశ యించుకయు లేదని విని భక్తుడు మనోధైర్యమును విడువక మంత్రి సామంతుల నందర బిలిపించి బాలుడగు తన కుమారుని బిజీయనువాని వారి కప్పగించి వాని పక్షముండు నట్లందరిచేత ప్రమాణములు చేయించెను. అవసాన కాలము సమీపించుటచే బిదప బ్రాహ్మణులు వానికి ప్రాయశ్చిత్తాది కర్మలు చేయించి షోడశమహాదానముల బడసిరి. అనంతరము భక్తుడు మరణోన్ముఖుడై తల్లి శాపము దలచి వెనుక తానుచేసిన పితృద్రోహమునకు విచారించి తన యెముకలు మూరువారు దేశమున నుండనీయవద్దని చెప్పి మృతినొందెను. పోయినచోటనే వానిని దహనముచేసి యొక సమాధిగట్టిరి. అది మొన్నమొన్నటివరకు నుండెను. భక్తుని మరణముచేత వాని కుమారుడగు బిజీసింగు పెదతండ్రియగు రామసింగు రాజ్యమునకై కలహింపజొచ్చిరి. బిజీసింగు పిన్నవాడగుటచే మహారాష్ట్రులు మూరువారును లోబరుచుకొనుట కదేసందని మేర్తా పట్టణమును ముట్టడించిరి. బిజీసింగు సైన్యసమేతుడై యక్కడకు బోయెను.

అంతట మూడు దినములు ఘోర యుద్ధమయ్యెను. ఉభయసైన్యములు చాల నష్టపడెను. మహారాష్ట్రులు కొండల లోను జెట్లచాటున దాగి చాటుపోరున కలవడిన వారగుటచే బయలుమీద జరిగిన యా యుద్ధమున వారి కంతగా నుత్సా

హము కలుగలేదు. బిజీసింగు సైనికులు పొరబాటుపడి రామ సింగు 'సైనికులనుకొని తమసేనతో మొరియలవంటి వారిని తుత్తునియలుగ నరికిరి. దైవికమైన యీ నష్టము రాజపుత్ర సేనకు గలిగినను మహారాష్ట్రులు పారిపోవుటకే నిశ్చయించిరి. అది కనిపెట్టి జయము తనకు తప్పక చేకూరినదని బిజీసింగు సంతసించి తన గుడారములో రహస్యముగ దైవమును ప్రార్థన చేయుచుండెను అట్టి సమయమున నిశ్చితముగ బలముల యదృష్టములు మారిపోయెను. ఆపదలో నున్నప్పుడు రాజ పుత్రులు కుటిలోపాయములబన్ని తరచుగ జయము చేకొనుట ప్రసిద్ధమేగదా! రామసింగు పక్షమునందున్న యొక సేనాపతి సేవకు నొక్కని బిలిచి బిజీసింగు సేనాపతులలో నొకనివద్ద నొకమాట చెప్పుమని పంపెను. ఆ సేవకుడు వచ్చి చందము పెట్టి బిజీసింగు సేనలో మనుష్యునివలె నటించి "స్వామీ! మనమింక నేల యుద్ధము సేయవలయును. మన మహారాజుగారగు బిజీసింగు గారు ఫిరంగి దెబ్బతిని చనిపోయినారు. ఈ మాట మీ రెరుగరు కాబోలు "నని చెప్పెను.

అత డదినమ్మి యుద్ధముమానెను. ఆ వార్త యడవి చిచ్చువలె నంతట వ్యాపించుటయు మంచుచేసగి యెండకు మంచువలె రాజపుత్ర సేన యంతయు గరిగిపోయెను. ఇది నిజమా యబద్ధమాయని యెవ్వరు నరయరైరి. బిజీసింగును జూడరైరి. మహాశూరులగు కృష్ణనగరు మహారాజా బికనీరు మహారాజు మొదలగు రహతూరు లందరు తిరిగి చూడక ప్రాణములమీది ప్రీతిచే బరుగెత్తిరి, కొందరు రామసింగు దయను సంపాదింప బ్రయత్నించిరి.

ఫిరంగులన్నియు మహారాష్ట్రుల స్వాధీనమయ్యెను. సాయంకాల మగునప్పటికి యుద్ధభూమి నిర్జనమగుటయు బిజీసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుడై రహిన్‌సంస్థాన ప్రభువగు లాలసింగొక్కడు దనకు సహాయుడై వెంటరా ప్రాణము దక్కించుకొనుటకు నాగూరునకు పారిపోవ గడగెను. ఆ చీకటి రాత్రి కతిపయపరిచారకులతో నతడెట్టులో నెట్టుకొనిపోవుచుండ గుళ్లములలసి సరిగా నడువవయ్యె. అనుచరులు గాయములచే బీడితులై బరువులగు కవచములు మోయలేక సకలావస్థలు బడజొచ్చిరి. అట్లు కొంతదవ్వరిగిన పిదప నా చిమ్మచీకటిలో తాము దారి తప్పినట్లు రాజునకు దోడగట్టెను. పొడగట్టుటయు నతడు లాలుసింగును బిలిచి వెనుకకు దిరుగుమని చెప్పెను. లాలుసింగు మొదట సందేహించి కొంచెము గొణుగుకొని యెట్టకేలకు దానివలన భయములేదని ధైర్యముచెప్పి యిట్లనెను. "మనము మరియొకదారిని వచ్చుచున్నమాట నిజమేకాని యిది నాగూరునకు మిక్కిలి దూరమునలేదు. మనమిప్పుడు మా యూరికి సమీపముగ నున్నారము. ఏలాగో యింత దగ్గరకు రానేవచ్చితిమి గనుక నన్నొకసారి మా గ్రామము బోనిండు. నేను నా యాలుబిడ్డలను జూచి తిరిగివచ్చెద"

అని పలుకుటయు బిజీసింగు నిర్విణ్ణుడై లాలసింగు దారి తప్పించవలయుననియే తప్పించినాడనినమ్మి యైదుగురు నేనలతో నా యర్ధరాత్రమున నాగూరునకుబోవ రెండవదారి పట్టెను. అంత లాభపరాయణుడగు లాలసింగు తను నమ్మిన రాజు నేకాకినిజేసి తనయూరు జేరెను. బిజీసింగు రహిన్ పట్టణము దారివిడిచి నాగూరుమార్గ మనుసరించి రేయంతయు గుఱ్ఱములు తీసికొని పోగలిగినంత మేరపోయిరి. నాగూరు రెండామడ దూరముననుండగ వాని గుఱ్ఱముపడి చచ్చిపోయెను.

వెంటనే యతడొక పరిచారకుని గుఱ్ఱమెక్కి మిట్టమధ్యాహ్నమయినను సూర్యుడు తన కిరణములచేత నిప్పుల జెరగుచున్నను ఫలహారము చేయుటకైన నీరు ద్రావుటకైన గుఱ్ఱము దిగక పయనముచేసెను. ఆ గుఱ్ఱములు మనుష్యుల నొకవిధంగా మోయగలిగినను వారి కవచములను మాత్రము మోయజాలక బాధపడజొచ్చెను. వారు మరిమూడు మైళ్ళదూరమందున్న దేశవాలు గ్రామము జొచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱము లడుగుతీసి యడుగు పెట్టలేక కుంటివయ్యెను. అందుచేత నాయారుగురు మనుష్యులు గుఱ్ఱములవిడిచి తామువిడిపోయి యెవరిదారిని వారు తోచిన చోటులకుబోయి తమతమ యదృష్టముల ప్రకారము బ్రతుకవలయునని నిశ్చయించుకొనిరి.

బిజీసింగు కవచమును రాజచిహ్నములను దూరముగ బారవైచి పేదవానివేషము వేసికొని దేశవాలు గ్రామముచుట్టు నిట్టటు దిరుగుచుండ రెండెడ్లబండివా డొకడు కనబడెను. ఆతడు వానితో సంభాషణలకుజొచ్చి "రేపుదయములోపున నన్ను నాగూరునకు దీసికొనిపోగలవా?" యని యడిగెను. అక్కడికి నాగూ రెనిమిదిక్రోసుల దూరముండుటచేతను రాత్రియంతయు బండి తోలవలసి యుండుటచేతను బండివాడు కొంచె మనుమానించెను. రాజు తన యాత్రముచేత నెటులైన దన్ను దీసికొని పొమ్మని యడిగి యైదురూపాయ లిచ్చెదని యాసపెట్టెను. బండివాడు బలవంతముమీద నెట్టెటో యంగీకరించి "నాకు క్రొత్తరాజగు రామసింగుగారి ముద్రయున్న రూపాయలే యివ్వవలయునుగాని బిజీసింగు ముద్రయున్న పాత రూపాయ లక్కరలే" దని చెప్పెను. సరేయని యారాజా బండియెక్కి బండివాని ప్రక్కను గూర్చుండి రెండవరాత్రి పయన మారంభించెను ఎడ్లెంత వేగముగ బోవుచున్నను వాని తొందరనుబట్టి

యవి మెల్లగా ప్రాకుచున్నట్లు బిజీసింగునకు దోచుటచే నతడు త్వరగా నాగూరు జేరవలయునని ఛోయి ఛోయి యని యెడ్లను త్వరపెట్టసాగెను. అందుచే బండివాడు మిక్కిలి కోపించి బిజీసింగును బలుమారు కసరి " నీ వెవ్వడవు ? నాగొడ్లను బ్రతుక నియ్యవా యేమి ? ఈ యెద్దులను దోలుటకన్న యుద్ధములోనికి బోయి బిజీసింగుగారి పక్షమునుండి పగవాండ్రను దోలరాదా ? నీ వైఖరిజూడ నిన్ను వెనుకనుండి యెవ్వరో తరుముకొని వచ్చుచున్నట్లు దోచుచున్నది. నీవెంత గొంతుక బ్రద్దలు చేసికొని యరచిననుసరే చచ్చినా నే నింతకంటె నెక్కువ వడిగా త్రోలను. ఇష్టమున్నయెడల గూర్చుండుము లేదా దిగి నడువు " మని కఠినముగ బలికెను.

ఆ పలుకులువిని రాజు " అవస్థాపూజ్యతేరామ " అను మాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని కాలానుసారముగ నడువక దప్పదని తలవంచుకొని మాటలాడక కూర్చుండెను. అక్కడికి నాగూరు క్రోసెడు దూరముండెను. అంతలో బల్లున తెల్లవారె, తెల్లవారినది మొదలుకొని బండివాడు వాని మొగమువంక పరీక్షపట్టి పలుమారులు చూడజొచ్చెను. చూచిచూచి యుద్ధములో నలిగి రెండుదినముల నిరంతర ప్రయాణముచే డస్సి త్రొట్రుపాటుతో మారువేషము వేసికొని సర్వవిధములచేత తేజోహీనుడై యున్నను బండిలో గూర్చున్నవాడు తనరాజని గుర్తెరింగి యా బండివాడు బండిమీదనుంచి దిగ్గున క్రిందకురికి రేని కాళ్ళమీద బడి తన్ను క్షమింపుమని పరిపరివిధముల బ్రార్థించి " నే నేలిన వారితో సమానముగా కూర్చుండి సామాన్యునితో మాటలాడి నట్లు దేవరవారితో మాటలాడితిని. నన్నేమిచేసినను బాప మున్నదా ? " యని విచారించెను.

అతని దైన్యమునుజూచి జాలినొంది "మన కిప్పుడు మరియాదలతో బనిలేదు; నిన్ను నేను క్షమియించితిని. భయములేదు, బండెక్కి తోలు" మని యాజ్ఞయిచ్చెను. ఇచ్చినను వాడు ధైర్యములేక "స్వామీ! నేనంత చనువునకు దగను. నేనేమి? యేలినవారితో సమముగా గూర్చుండి బండి తోలుటేమి! నడచుచు దోలెద" నని పలుక రాజు వానిం బల వంతపెట్టి బండి యెక్కించెను. వాడు బండియెక్కి తనవద్ద నున్న బిరుసు పిండిరొట్టెలు పెరుగు మొదలగు పదార్థములు రాజునకుబెట్టి యాకటిదీర్చి భోజుభోజు యని యెడ్లను తానే త్వరపెట్టి సత్వరముగ బండి నాగూరునకు జేర్చెను.

గ్రామముజేరి బిజీసింగు బండివానికై దుర్యాపాయలిచ్చి తనకు రాజ్యము ప్రాప్తించినప్పుడు మాన్యము లిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి వాని నంపెను. పిమ్మట కొన్నినాళ్లకు బండి వానికి భూములుకూడ నీయబడెను. బిజీసింగునకు త్రోవలో నిచ్చిన రొట్టెలవంటి రొట్టెలు పెరుగువంటి పెరుగు ప్రతి సంవత్సరము బండివాని పద్దనుంచియు వాని వంశస్థుల వద్ద నుండియు బుచ్చుకొనుచు బిజీ సంతతివా రామర్యాదలం జరిపిరి. అవి నేటికిని బండివాని వంశస్థులకు జరుగుచున్నవి.

మహారాష్ట్రులతో జరిగిన యుద్ధమునందు హతశేషులగు రాజపుత్రులువచ్చి నానాటికి నాగూరులో బిజీసింగును కలిసి కొనిరి. అంతట శత్రువులు నాగూరుకోట ముట్టడింప రాజపుత్రు లారు మాసములు కోట గాపాడుకొనిరి. ఈనడుమ మారు వారులోనున్న కోటలు పట్టణములు క్రమక్రమముగ మహా రాష్ట్రుల సహాయమొందిన రామసింగుచేతిలో బడజొచ్చెను. అందుచే బిజీసింగు బైటనుండి తనకు దగిన సహాయము వచ్చినంగాని తనకు సేమములేదని గ్రహించెను. నాగూరు

కోటలో నతనితో నైదువందల లొట్టిపిట్టలుండెను. బిజీసింగు తన్ను ముట్టడించుచున్న మహారాష్ట్ర లేమరుపాటుననుండ నొక్కనాడు చక్కని యుపాయముపన్ని యొక్కొక్క లొట్టి పిట్టమీద నిద్దరు రహస్యతూరులను గూర్చుండబెట్టి కోట వెలువడి శత్రువులపైబడి సురుమాడి యెనిమిది జాములలోపుగనే తన చిన్నసైన్యములతో బికనీరుపట్టణము జేరెను.

బికనీరు ప్రభువు బిజీసింగు పక్షముననుండి కొంతసేపు పోరాడి తనయేలిక మృతినొందినాడన్న యపవార్తవిని ముందుగా పారిపోయెను. రాజ్యభ్రష్టుడైన బిజీసింగునకు మరల సహాయముచేయుట కిష్టములేక యతడు వానిని నిరసించెను. అట్లు భగ్నమనోరథుడయ్యు బిజీసింగు ధైర్యమును విడువక మరల నొకదినము ప్రయాణముచేసి జయపురమునకుజని తన తండ్రిని జంపించిన యీశ్వరసింగును సహాయ మడిగెను. తనకు మిత్రుడై తనపక్షమున బోరాడిన బికనీరు రాజుకంటె ప్రాతపగతుడైన యీశ్వరసింగే మంచివాడయ్యెనని యతనికి దోచెను. ఆరాజు సన్మానపూర్వకముగా బిజీసింగును గోటలో బ్రవేశపెట్టుటయేగాక కొలదికాలముననే స్వయముగా వాని దర్శనము చేయుటకుబోయి వానిని మిక్కిలి గౌరవించి ప్రేమతో నాలింగనము చేసికొని వానితో సమానముగా బ్రక్కను గూర్చుండి కుశలప్రశ్నము లడిగెను.

అక్కడకు బిజీసింగుతోగూడ నొక రహతూరు శూరుడు వచ్చెను. అతనిపేరు జోవానుసింగు, అతడు బిజీకి నమ్మినబంటై యతని ప్రాణమునకు దనప్రాణ మడ్డమువేసి కంటికి రెప్ప యట్లతోడై యెల్లప్పుడు వాని కుడిప్రక్కనే యుండును. ఆదినమునమాత్ర మతడెందుచేతనో తన యజమానుని కుడి ప్రక్కనుండక ప్రక్కన గూర్చున్న ఈశ్వరసింగు సంగరకాల

కొంగులమీద గూర్చుండెను. అట్లు 'చేయుటకు గారణమేమో అని బిజీసింగును యోచించుచుండెను. అతనింజూచి ఈశ్వరసింగు మిక్కిలి యక్కజపడి "ఏమోయీ! నీవీ దినమున మీరాజు వెనుకప్రక్కను గూర్చుండుటకు గారణమే" మని యడిగెను. "ఈవేళ నట్లు చేయవలసి వచ్చిన" దని జోవానుసింగు ప్రత్యుత్తరముచెప్పి తన రాజువంక దిరిగి "తక్షణమే లెండు, లేచి యావలకుబొండు, పోవరేని మరణమో చెరసాలయో తప్ప" దని బిగ్గరగ హితోపదేశము చేసెను. బిజీసింగు కచ్చివాహుల దుస్స్వభావ మెరిగినవాడగుటచే తన బంటు చెప్పిన మాట తప్పక తక్షణమే యటనుండిపోయెను. ఈశ్వరసింగు బిజీసింగును సాగనంపుటకు లేవ ప్రయత్నించెను. కాని లేవలేకపోయెను. ఏలయన జోవానుసింగు వాని యంగరకాల కొంగుల మీద గూర్చుండి కదలకపోవుటయేగాక విశేషించి తన కైజారు వాని మెడకు సూటిగబెట్టి హెచ్చు తగ్గు వచ్చినచో బొడుప నిశ్చయించుకొని దాటిపోవుచున్న రాజుతో "మీరు లొట్టియ నెక్కగానే నాకు వర్తమాన మంపు" డని కేకవేసి చెప్పెను. ఈశ్వరసింగు చుట్టములగు కచ్చవాహాదొరలు తెల్లబోయి చూడ సాగిరి. తనరాజు లొట్టియ నెక్కువరకు జోవాను డదేవిధముగ నుండి కచ్చవాహుల నందర గడగడ వడంకునట్లుజేసి చెక్కు చెదరక లేచి యీశ్వరసింగునకు సలాముచేసి తనకు సెలవిమ్మని యడిగెను. ఈశ్వరసింగు తన మనోరథము భగ్నమైనదనియు జోవాను తన్ను పరాభవించెననియు సిగ్గుపడి మరల సలాముచేసి పంపెను. అంతట రహతూరు లందరు నొంటెలనెక్కి సాగిపోయిరి. అప్పుడీశ్వరసింగు తన సరదారుల "చూచితిరా వాని విశ్వాసము! రాజభక్తి యెట్లున్నదో? అట్టి తూరులుండగ నా రాజు నెవడు గెలువగల" డని పలుకుచు లోనికిబోయెను.

జోవానుసింగు పైవిధముగా చేయుటకు గారణమిది. జోవాను సింగు మామగా రీశ్వరసింగు సేనాధిపతులలో నొకడు. ఈశ్వర సింగు బిజీసింగునకు ద్రోహము దలంచినాడని తన మామలవలన విని జోవాను డావిధమున జేసెను. బిజీసింగు మరల పయనమై నాగూరునకు బోయి యనాయాసముగ గోటలో బ్రవేశించెను.

అనంతర మతడు తన జీవితకాలములో దనకు రాజ్య ప్రాప్తి కలుగునను నాసవిడిచియుండ నారుమాసములు గడచిన తరువాత నొకనాడు వానియొద్ద కొక రాజపుత్రుడు నొక మహారాష్ట్రీయుడు వచ్చి జోహారుచేసి పలిచి: 'స్వామీ: మా కుటుంబములను మీరు పోషించుటకు వాగ్దానము చేయుదురేని మీ పరమశత్రువు నొక్కనిని మేము గడతేర్పగలము. అతడు కడతేరినపిదప నంతయు చక్కబడునని బలికిరి. బిజీసింగునకు బరమశత్రువు లిరువురు మహారాష్ట్ర సేనాపతియగు జయప్ప సింధ్యా యొకడు: పెదతండ్రియగు రామసింగొకడు. ఈ యిద్ద రిలో నెవడు గడతేరినను వానికి మంచిదే కాబట్టి యతడు వారు చేసిన ప్రతిజ్ఞ నంగీకరించెను.

ఒకనాడు జయప్పసింధ్యా దంతధావనము చేసికొనుచు డేరా గుమ్మమువద్ద గూర్చుండ సైనికులకు సరకులమ్ము వర్తకు లిద్దరు లెక్కల పుస్తకములు ముందువేసికొని నీదితప్పు నీది తప్పని బిట్టుగ గలహించి తమతగవు దీర్చుమని జయప్పను వేడుకొందమని యొకరి యొకరు మాండ్ర నొకరు బూతులు తిట్టుచు చేతులుబారలు జాపుకొనుచు నొండొరుల వెక్కిరించుకొనుచు మీదమీదికి బోవుచు గ్రమక్రమముగా జయప్ప సమీపమునకు బోయిరి. అప్పుడాకస్మికముగా రెండుకత్తులు తళతళ మెరసెను. మెరసినతోడనే 'ఇది నాగూరుపోటు' 'ఇది జాడుపూరుపోటు' టని పలుకుచు నిరువురు రెండుకత్తుల జయప్పను రెండుపోటులు

పొడిచిరి. జయప్పయు వెంటనే బీనుగయై దేరా గుమ్మమువద్ద పడెను. పడుటయు శిబిరములో గొప్ప కళవళము పుట్టెను. ఆ త్రొక్కుపాటులో జయప్ప సైనికులు తమ యేలికను జంపిన యిరువురలో నొకని దుత్తునియలుగ నరికిరి, రెండవవాడగు రాజపుత్రుడా సైనికుల చాటునబడి చల్లచల్లగ నావలకు దాటి నాగూరునకుబోయి శుభవార్త బిజీసింగునకు విన్నవించెను.

రాజపుత్రుడు మహమ్మదీయుడు బిజీసింగుతో చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొనిరి. మహారాష్ట్రు లదివరకే యుద్ధములు చేసిచేసి విసిగి యుండుటచేతను, నాయకుడు సంహరింపబడుట చేతను సంధి కొప్పుకొనిరి, బిజీసింగు కొంతకప్పము నజమీరు దేశము మహారాష్ట్రులకిచ్చి సంధి చేసికొని తాను మారువారునకు రాజయ్యెను. లంచగొండులగు నా మహారాష్ట్రులు రామసింగు పక్షమున విడిచి బిజీసింగును రాజునుచేసి స్వదేశమునకు బోయిరి. రామసింగు రాజ్యము సంపాదించుట కిరువది రెండు యుద్ధములుచేసి జయము నందలేక క్రీ. శ. 1773 సంవత్సరము నందు రాజస్థానమందలి జయపూర నగరమున మృతినొందెను. బిజీసింగు సింహాసనమెక్కి యెడతెగని యుద్ధములు చేసిచేసి ముప్పదియొక్క సంవత్సరములు మారువారు దేశమును పాలించి 1794 వ సంవత్సరమున గాలధర్మము నొందెను.

కృష్ణకుమారి

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు హిందూదేశమంతయు మిక్కిలి దురవస్థలోనుండెను. ఔరంగజీబు మృతినొందిన తోడనే వాని సంతతి మొగలాయీలు దుర్బలులై స్త్రీలోలురై మద్యపాన మత్తులై రాజ్యము మంత్రులచేతి కప్పగించి దేశమునకు దమకు నాశనమును దెచ్చుకొనిరి. వారి దౌర్బల్యముం గనిపెట్టి మహా

రాష్ట్రులు మరింత విజృంభించి ఢిల్లీ రాజ్యమునందలి భాగముల నూడబెరికి బంచుకొని దేశమున కెంతయు క్షోభగలిగింప జొచ్చిరి. ఒక్కప్రక్క సీకులు తలయెత్తి రాజ్యము స్థాపింప జొచ్చిరి. మరియొకప్రక్క నింగ్లీషువారు ప్రెంచివారు దేశాక్రమణ మారంభించిరి. దక్షిణమునుండి మహారాష్ట్రులు నిర్నిద్రప్రతాపులై దేశమును మంగలములో బెట్టి వేచినట్లు తపింపజేసిరి. నవాబులు రాజులు తమలో తామైకమత్యములేక కయ్యములకు గాలుద్రువ్వుచు కారణములేకయే పోరుచు దేశమును రక్తభూయిష్టము జేసిరి. దేశమందు వ్యాధులు కంటకములు మెండయ్యెను. స్థిరముగా నొకరాజొక దేశమును గొంతకాలము పరిపాలించుననుమాట నిశ్చయములేమి, ఈ యాపదలకుదోడు పారసీకమునుండియు కాబూలునుండియు మహమ్మదీయులు దండువెడలి దేశములం గొల్లగొని స్త్రీలం జెరబెట్టి యెల్లయెడల నాశనదేవతను నెలకొలిపిరి. ఆ కాలమున హిందూదేశమంతలో రాజస్థాన మనుభవించిన కష్టము లెవ్వరనుభవింపలేదు. రాజపుత్రులు తొంటివలె దమ కులగౌరవమును దేశగౌరవమును నిలుపుటకు బాటుపడక యంతఃకలహములు పెంచుకొని పోరుచు దమ సహాయార్థము మహారాష్ట్రులను పిలుచుచు వారిచే నెడదెగని బాధలం బడజొచ్చిరి. ముందు ముఖ్యముగ మీవారు సంస్థానము పడినపాట్లు చెప్పనలవిగాదు.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు భీమసింగను నతడు రమారమి యెనిమిదేండ్ల ప్రాయమున మీవారు సింహాసన మెక్కెను. అతని యుక్తవయస్సు వచ్చువరకు వానితల్లి రాజ్యపాలనమును జేయుటకై పూని వయస్సువచ్చిన వెనుకగూడ వానికి రాజ్యమీయక తానే యధికారము చెల్లింపజొచ్చెను. అతడప్రయోజకులలో మొదటివాడు, మిక్కిలి దుర్బలుడు. వానికి

జగన్మోహనాకారియగు కృష్ణకుమారియను కూతురు గలదు. ఆ బాలికయే సంస్థానమునకు వచ్చిన మహాపత్తు మహాద్భుతముగా నివారించెను. ఆ భీమసింగు మీవారు నలువది సంవత్సరములు పాలించెను. అంతకాలము రాజ్యము దురవస్థలోనే యుండెను. తల్లియధికార మెట్టెటో యతడు వదలించుకొని యీవలబడ మంత్రులు వానిని మోసపుచ్చి తమ యాధీనము జేసికొనిరి. దేశము వెలుపల మహారాష్ట్రులు మహమ్మదీయులు కారుచిచ్చులట్లు జనులను బాదింపుచుండిరి. దేశములోపల రెండు రాజపుత్ర కుటుంబములు మంత్రిత్వము వహించి రాజుపేర నధికారము చేయుటకు దమలోతాము కలహించిరి. వీరు చందావతులు సూక్తావతులు. పూర్వము వీరిరువురు యుద్ధములలో నొండొరులను మించి పౌరుషముజూప బ్రయత్నింపుచు వచ్చిరి. కాని యిప్పుడు బుద్ధిలేని రాణాను బుట్టలోబెట్టి దేశమేలుటకు గలహించిరి. మొట్టమొదట చందావతు వంశస్థులే గెలుపుం గైకొనిరి. కాని వారు గర్వితులై యెవరిని సరకుగొనక యందర నవమానించుచుండ రాజమాత కలహించి యధికారము గైకొమ్మని సూక్తావతులం బురికొల్పెను. అది మొదలు మీవారు దేశము పడినపాట్లు పక్కలు నక్కలు సహితము బడియుండవు. ఆ సంగతులు నిద్దురలో జ్ఞప్తికి వచ్చినను భయము పుట్టకపోదు.

చందావతులు నాయకుడు సూక్తావతుల నాయకుని నిష్కారణముగా నధర్మముగజంపి వాని క్రొన్నెత్తురుతో దడిసిన చేతులతోనే రాణావద్దకుబోయి బీరములు కొట్టెను. అందుచే నా రెండు తెగలవారు విధివిరామములులేక పోరు సల్పుచు నొండొరుల మగవానిం జంపుచు గెల్చినవారు దేశమున నధికారులమని బయలుదేరి కప్పములిమ్మని ప్రజలం బీడించుచు రాక్షసకృత్యములు చేయసాగిరి. యీ యంతః కలహమును

సహింపలేక దుర్బలుడగు రాణాభీమసింగు విధిలేక తనకు సాయము చేయుమని సింధ్యాను గోరెను. యీ కోరుట కొరవితో దలగోకికొనుటయే యయ్యెను. మహారాష్ట్రులు మిడుతలదండు వలె వచ్చిపడి రాణాకు సహాయము చేయుదుమని వంకబెట్టి యకార్యములనెల్ల జేయజొచ్చిరి. సందావతులలో నొకడు సింధ్యావల్ల లంచము గ్రహించి చిత్తూరు పట్టణము వాని యధీనం చేసెను. అది స్వాధీనం జేసికొని సింధ్యా గార్యాంతరములమీద పునహా నగరమునకు బోయెను. పోవునప్పుడు దుష్టశీలుడగు సంబాజీయను మంత్రిని రాజస్థాన వ్యవహారముల చక్కబెట్టుటకై నియమించెను. వాడెనిమిదేండ్లు మీవారును నధికారము చేసెను. వాడెంత దుర్నీతిపరుడైనను రాణాపట్ల మంచివాడై మొండి వాండ్ర ననేకుల నడచి వారి యధీనములో నుండిన రాణా కప్పగించెను. అంతలో నతనికి మరియొక గొప్ప యుద్యోగము కాగా నతనికన్న నధమాధములు కొందరు మీవారునం దధికారము చేయుటకు వచ్చిరి. వారు వచ్చిన వెనుక ప్రజ లనుభవించిన దుఃఖము నెవ డనుభవింపగలడు?

అంతలో సింధ్యా మృతినొందెను. అతని వారసులు తమలోదాము కలహించి రాజపుత్రుల బంధముల నెక్కువజేసిరి. ఆ వారసులలో నెట్టకేల కెవడో యొకడు సింధ్యా యయ్యెను. అతడు మీవారు సంస్థానము తనకు సామంత సంస్థానమని యెంచి తనసేన గొంత నక్కడ నిలువజేసి వాని ఖర్చులు రాణా నిచ్చుకొమ్మనెను. ఎడనెడ సింధ్యాకు మరియొక మహారాష్ట్ర ప్రభువగు హోల్కారునకు వివాదములు, వాటితో యుద్ధములు సంభవించెను. ఆ యుద్ధములలో హోల్కారు గెల్చినప్పుడు హోల్కారు, సింధ్యా గెల్చినప్పుడు సింధ్యా మీవారునకువచ్చి తామే యధిపతులమని లక్షలకొలది ధనము కప్పమిమ్మని

రాణాను బీడించుచు వచ్చిరి. రాణాచే జిక్కిన ధనమంతయు నిచ్చి మహారాష్ట్రుల యాశ యెంతకు దీరకపోవుటచే నెట్టకేలకు నంతఃపురస్త్రీల నగలను వారి విలువగల వస్త్రములను సయిత మమ్మి యా దురాత్ముల ధనదాహము తీర్పవలసి వచ్చెను.

దేశ మాస్థితిలోనుండ రాణాభీమసింగు కూతురగు కృష్ణ కుమారి యుక్త వయస్కురాలయ్యెను. ఆమె కప్పటికి పదు నైదవయేడు. ఆ ముఖలావణ్యము, ఆ శరీరకాంతి, ఆ యంగ సౌష్ఠవము, ఆ పలుకుల మార్దవము వానినన్నిటిని మించిన యా మంచితనము వర్ణించుటకు కాళిదాసునివంటి కవులు గావల యునుగాని తదితరులు చాలరు. మూర్తీభవించిన చక్కదనము వలెను గలియుగమునకు వచ్చిన జగన్మోహనావతారము వలెను కృష్ణకుమారి ముద్దులు మూటగట్టుచుండెను. ఆబాలిక సోయగము నా నాటి రాజులందరు విని యామెను దేవిగాబడయుట యెట్లని యువ్విళ్ళూరు చుండిరి. అందు మొదటివాడు సింధ్యా. అతడు తన కామెనిమ్మని భీమసింగునకు సందేశ మంపెను. కూతును సింధ్యా కిచ్చినపక్షమున రాణాకు మిక్కిలి లాభమైయుండును. రాణా యెంతచెడిపోయి దుస్థితిలోనున్నను స్వలాభ మావిష యములో జూచుకొనక కులగౌరవమునెంచి కుమార్తెను సింధ్యా కియ్యననెను. అనంతర మంబరు సంస్థానప్రభువగు జగత్సింగు బాలిక నిమ్మని యుదయపురమునకు దూతనంపెను. అంబరు రాజులు కులగౌరవమున మీవారు రాణాలకు నొకవన్నె దీసి పోదురు. ఏలయన మొగలాయీలకు దమ కూతులనిచ్చి పెండ్లి చేసిన మొట్టమొదటి రాజపుత్రులు వీరే వంశముమాట యటుంచి వరుని గుణములు చూచినపక్షమున నవియు దృప్తికరములు గావు. జగత్సింగు కుటిలుడు, భోగపరాయణుడు, దుర్వ్యసనా సక్తుడునని వాని కదివరకే యప్రతిష్ఠ సంభవించెను. అట్టి

యవస్థలో బుత్రికకు దగినభర్తను వెదకువాడై భీమసింగు మిక్కిలి పరితాపము నొందజొచ్చెను. ఇట్లు మూడునాలు గేండ్లు వివాహముగాక కృష్ణకుమారి విలిచెనా వయసు ముదిరినదని యెంత యధముడు నామెం జేకొనడు. షరిగియెరిగి కులహీను లకు గుణహీనులకు నీయబుద్ధి పొడమదుగదా!

ఎన్నివిధముల యోచించినను దొరికినవారిలో జగత్సింగు సంబంధమే మంచిదని తలంచి భీమసింగు వానిదూతను గౌర వించి సబహుమానముగా బంపెను. పిదప జగత్సింగును ప్రధానము చేసికొన రమ్మని యమూల్యాభరణములు వస్త్రములు నిచ్చి మంత్రి పురోహితుల నుదయపురమున కంపెను. ఆ ప్రధానమైన కొన్నినాళ్ళకు జగత్సింగుకన్న బలవంతుడు గుణములలో వానికన్న నధముడునగు మరియొక వరుడు కృష్ణ కుమారి నిమ్మని యడిగెను. అతడు మారువారు సంస్థాన ప్రభు వగు మానసింగు అన్న చనిపోవుటచే మానసింగు స్వల్ప కాలము క్రిందటనే రాణాయయ్యెను. ఈతడు కన్య నడుగుటలో నొక క్రొత్తపుంత ద్రొక్కెను. కృష్ణకుమారి యదివరకే మృతి నొందిన మానసింగు సోదరునకు వాగ్దత్తము చేయబడెనట. అందుచేత మానసింగు భీమసింగున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "మీరు మీ కన్యకను మాయన్నకు వాగ్దానము చేసిరి. అతడు వివాహము కాకమునుపే మృతినొందెను, మీ వాగ్దానము మారు వారు రాణాకుగాని ప్రత్యేకము మాయన్నకుగాదు. నే నిప్పుడు మారువారు రాణాగ నైతిని. కనుక మాయన్నగారి తక్కిన యాస్తి నాకు రావలయును."

ఈ వాదమునకు దోడుగ నతడు సింధ్యాతోడుగూడ సంపా దించెను. సింధ్యాకు జగత్సింగునకు వైరముండుటచే సింధ్యా వీనిపక్షమే యవలంబించి జగత్సింగుతో సంబంధ బాంధవ్య

మును మానుకొని కూతును మానసింగునకిచ్చి పెండ్లిచేయుమని రాణా భీమసింగు నాజ్ఞాపించెను. కులగౌరవము నిలుపుటకై భీమసిం గదివరకే యొకసారి సింధ్యా కోరిక నిరాకరించుటచే నిప్పుడు నట్లే వాని యాజ్ఞను తిరస్కరించెను. అట్లు చేయుటచే వాని కాపద మూడెను. సింధ్యా తన యాజ్ఞాతిరస్కారము గావించిన రాణాను దండింపదలచి తన ఫిరంగు లుదయపురము మీద బారుపెట్టి పట్టణము భస్మీపటలము చేయుటకు సన్నద్ధుడై యుండెను. అది చూచి రాణా భయపడి సింధ్యా చెప్పిన చొప్పున చేయుట కొప్పుకొనెను. జగత్సింగు సాహసుడౌటచే మారువారు రాజ్యమునకు మానసింగు గాక మరియొక వారసు డున్నవాడని విని వానిని లేవదీసి తాను వాని పక్షము బూని మానసింగును సింహాసన భ్రష్టుని జేయదలచెను. మారువారు సేనలో సగము మొదటనే యా వారసుని పక్షము జేరెను. అటు లంబరు మారు వారు సంస్థానములు పరస్పర వినాశమునకై ప్రయత్నించి యుద్ధములు చేయజొచ్చెను. మానసింగు పరాజయము నొంది సిగ్గుపడి కత్తితో బొడుచుకొని చనిపోవలయునని సమకట్టెను. కాని యాతని మిత్రులలో నొకడు వాని సాహసమునుండి తప్పించెను. ఈ జయము గలిగినతోడనే జగత్సింగు మానసింగును దరిమి చంపి యుదయపురమునకు బోయి కృష్ణ కుమారిని వివాహమాడి తన రాజధానియగు జయపురమునకు తీసికొని పోయినచో నెంతయు బాగుగ నుండియుండును, కాని యెందుచేతనో జగత్సింగు నట్లు చేయక యూరకొనుటచే మానసింగు తన రాజధానియగు జొడుపురమునకు బారిపోయి కోటలో దూరి బలపరచుకొని దృఢస్థితి గలవాడయ్యెను.

జగత్సింగు కొందరు రాజపుత్రులను సహాయము గైకొని జొడుపూరు కోటం జుట్టుముట్టి మారుముట్టడించెను. క్రమక్రమ

ముగా జగత్సింగు సేనలో నాహారపదార్థములు తక్కువగుటయు బరస్పర కలహములు జనించుటయు మొదలగు నరిష్టములు కలిగెను. ఈ కలహముచేత జాడుపూరుకోట యొకవేళ స్వాధీన మైనను మానసింగును వారు పట్టుకొనలేనంత దురవస్థకు వచ్చిరి. మానసింగు కోటలోనుండి చెక్కుచెదరక పగతుర నిరాకరింప జొచ్చె. ముట్టడించు సైనికు లొండొరులం జెరుపదలంచు చుండుటచే వారికి జయము గలుగుట యరిదియని వెల్లడియయ్యెను. అంతలో జగత్సింగుతల్లి మారువారుసైన్య మొకటి తమ సైన్యములో గొంత భాగమును దుత్తునియలుగా ఖండించి రాజధానియగు జయపురము మీదికి వచ్చుచుండెనని కొడుకునకు వర్తమాన మంపెను. జగత్సింగు విషాదమగ్నుడై మానసింగు వద్ద బట్టుకొన్న నలువది ఫిరంగులను స్వసైన్యములో జాల భాగమును దన రాజధానికి బంపదలచెను. అదివరకు మానసింగుతో గలహించి జగత్సింగు పక్షమువచ్చిన మారువారు రాజపుత్రులు జగత్సింగుచేసిన పనికి గోపించి తమ రతనితో జేసికొన్న యొడంబడికను సరకుసేయక తమ రాజుమీదగల క్రోధమును మరచిపోయి తక్షణమే మానసింగుతో జేరి జగత్సింగు భటులపైబడి తమ ఫిరంగులు తాము పుచ్చుకొనిరి.

మారువారు రాజపుత్రులు తన్ను త్యజించినతోడనే జగత్సింగు పిచ్చివాడై యెద్దియుం దోచక తన్ను సురక్షితముగ బారిపోనిమ్మని మహారాష్ట్ర సేనాపతికి లంచమిచ్చి తన పట్టపు టేనుగును సయితము యుద్ధభూమిలో విడిచి ప్రాణము లరచేత బెట్టుకొని రాజధానికి బలాయితుడయ్యెను. ఎట్లయిన నతడు సురక్షితముగ నిల్లుచేరెను. ఈ బ్రతికియుండుట యపకీర్తి నిమిత్తమేయయ్యె. అతడు ప్రాణము దక్కించుకొనెను గాని వాని సైనికు లనేకులు మార్గమధ్యమునంబడి చచ్చిరి. వారి

యెముకలు చాలకాలమువరకు జయపురము దారిలో పోగులు పోగులుగ బడి చూపరులకు భయము గొలుపుచు వచ్చెను.

ఈ విధముగ బరరాజులతో సంభవించిన యుద్ధమున మానసింగు విజయమునొంది యంతశ్శత్రువగు తన జ్ఞాతిని నిర్మూలింప బ్రయత్నించెను. ఈ కార్యమున నతనికి సింధ్యా సేనాపతియగు నమీరుఖానను మ్లేచ్ఛుడు చాల సహాయము చేసెను. ఆ తురక వాని జ్ఞాతికడకుబోయి మానసింగు పక్షము తాను మానినట్లు వానికి సహాయము జేయబూనినట్లు డియ్యని మాటలు జెప్పి వాని పక్షముననున్న గొప్ప సరదారులను తన శిబిరమునకు సంధిమాటల నిమిత్తము రమ్మని పిలిచెను. ఆ సర దారులు వాని మాటలు సత్యములుగ నగచి వాని గుడారమునకు వచ్చి యతడు చేయించిన మేజువాణి చిత్తగించుచుండిరి. అంతలో నమీరుఖాను దేరావిడిచి యావలకుబోయెను. వెంటనే గుడారము గుభాలున వారినెత్తిని గూలిపడెను. అందరు ప్రాణ వశిష్టులై గిజగిజ తన్నుకొనుచుండ మహారాష్ట్రసైనికులు వారి తలలు నరికి వెలుపలనున్న వారి సేవకులను దుపాకులతో గొట్టి చంపిరి.

ఇత్తెరంగున మానసింగు శత్రుసంహారము గావించి తన దేశము నిష్కంటకముగ జేసికొని కృష్ణకుమారిని వివాహ మాడ నిశ్చయించుకొనెను. అప్పుడు సింధ్యా "నీ కూతును మానసింగునకిచ్చి వివాహము చేసినను సరే లేక యన్యుల పాలు గాకుండ నామెను జంపినను సరే" యని భీమసింగుతో జెప్పుమని యమీరుఖాను నుదయపురమున కంపెను. కృష్ణకుమారిం దన కిమ్మని వెనుక సింధ్యా భీమసింగు వేడినప్పు డతడు నిరాకరించి నందున నాటిపగ దీర్చుకొనవలయునని సింధ్యా యిట్లుచేసెను. పాపము భీమసింగు కడుఖతిపిచే నట్టిపని యన్యాయమని

దారుణమని యెన్నివిధములనో మొరపెట్టుకొనెను. కాని ప్రయోజనము లేదయ్యె. పిమ్మట నతడు తన నమ్మిన మంత్రియగు నజితసింగును బిలిచి యాలోచన చెప్పుమనియె. దురాశాపాతకుడు దుస్స్వభావుడు దుర్నీతిపరుడు నగు నజితసింగు లంచగొండియై యమీరుఖాను వద్దనుండి కొంత ధనము స్వీకరించి యీ క్రింది విధమున దురాలోచనము చెప్పెను. "మీ వారు రాజ్యరక్షణము నిమిత్తము కృష్ణకుమారి చచ్చితీరవలయు మీరు జగత్సింగునకు గూతునిత్తురేని మానసింగు సింధ్యా ప్రముఖులతో దేశమును భస్మీపటలము చేయును. మానసింగు కిత్తురేని బలగర్వితుడగు జగత్సింగు దండువెడలి మీవారు నెత్తురువరదలు చేయును. కన్యక నెవ్వరికియ్యక యంతఃపురమున దాచుదురేని సింధ్యా మరాటి మూకలతో గోటజుట్టుముట్టి పురుషులనెల్ల గత్తికి బలియిచ్చి యాడువారిని నింతింత యనరాని పరాభవము పాలు సేయును. మన మెటులైనను మన యాడువారి గౌరవము గాపాడవలయుగదా! కాబట్టి రాజ్యము గోల్పోయి యనేకు లిడుమల బడుటకంటె రాజ్యరక్షణనిమిత్త మొక్కతె మృతి నొందుట చాల మంచిది.

అని మంత్రి చెప్పిన సహేతుకమైన యుపదేశమును విని దుఃఖముచేత మతిచెడియున్న రాణా యది లెస్సగానున్నదని యొప్పుకొనెను. కృష్ణకుమారి గతియు నిశ్చయము చేయబడెను. కాని యా బాలికను జంపుట చంపింపుమని యుపదేశముచేసినంత సులభముకాదు. రాజకన్యను రాజబంధువులే వధింపవలయును. పరపురుషు లామెయం దేదియైన జూడరాదుగదా! రాజ బంధువులలో రాతిగుండె గలయట్టి పురుషుడు దొరకవలయు. చూచి చూచి యా జగన్మోహన విగ్రహము చేతులార నెవ్వడు జంపగలడు? ఎట్టకేలకు రాణా తన బంధువులలో నొకనిం బిలిచి

యా పని చేయుమని వేడెను. అతడాపలుకులు విని గడగడ వడంక నిర్విణ్ణహృదయుడై "నేనీ ఘోరకృత్యమును జేయజాల. ఇంతకంటె నన్ను నామరూపములులేకుండ జంపివేయు"డని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిమ్మట రాణా తనసవతితమ్మునిబిలిచి యా కృత్యము నిర్వహింపుమనియె. అతడును సాహసికుడై సరియని ఖడ్గపాణియై గంభీరముగ నంతఃపురము బ్రవేశించి నిష్కళంకమగు మనస్సుతో దేదీప్యమాన ప్రభలతో వెలయుచున్న యా లోకైకసుందరిని జూచి చంపుటకు జేతులురాక కత్తి నేల బారవైచి యేడ్చుచు నామె పాదములపయింబడి తనవచ్చిన పని జెప్పి యామెదగ్గర నిలువలేక మరల రాణావద్దకు బోయెను.

మహాపాతకహేతువై హృదయనిర్భేదకమగు నీ ఘోర కృత్యము నంతఃపురవాసు లెవ్వరు జేయజాలకపోవుటచే రాణా రాతిగుండెగలవాని నెవనినైన బయటనుండి బిలుపింపవలయునని తలంచుచుండ నంతఃపురమునందుండు నాడువాండ్రు కొందఱా కార్యము జేయుట కొప్పుకొనిరి. దానికి రాణాయును సమ్మతింప నా యాడువాండ్రును దారుణములగు కొన్ని విషములను గలిపి యొక గిన్నెలోవేసి సిద్ధముచేసిరి.

ఆ బాలికతల్లి తన ముద్దుల కూతునకు జరుగుచున్న మహోపద్రవమును గన్నులారజూచి యంతఃపురము ప్రతిధ్వను లిచ్చునట్లు దాపున నున్నవారి హృదయములు భిన్నములగునట్లు విలపించుచుండ జెలిమికత్తెలు కంటికి నేలకు నేకధారగ నేడ్చుచుండ గృష్ణకుమారియు మహాధైర్యముతో ముఖము వైవర్ణ్యము నొందకుండ భయము లేశము లేకుండ నంగము చలింపకుండ పానకము ద్రావినట్లు విసమున్ద్రావి తల్లింజూచి "యమ్మా! యేల నేడ్చెదవు? మరణమన్న నాకు భయములేదు. నేను నీ కూతురునుగానా! రాజపుత్రికలు దుఃఖింపనగునా! రాచబిడ్డకు

సాధారణముగ బలవన్మరణమే కలుగుచుండునుగదా! నన్నింత కాలము బ్రతకనిచ్చినందుకే నాతండ్రికి నేను గృతజ్ఞురాలనై యున్నా"నని జ్ఞానగర్భితములగు మాటలచేత నూరడించెను. ఆమె ధీరతత్వమునుబట్టియో పాళ్ళు సరిగా పడకపోవుటచేతనో యా విష మామెను జంపలేదట. అందుచేత మూడుసారులామెకు విషము కలిపి యివ్వవలసివచ్చెను. ఎట్టకేలకు వారు మఱియొక విషము తేనెతో గలిపియిచ్చిరి. ఆమె యది చేతబట్టుకొని చిరునవ్వు నవ్వుచు "నిదియైన నా యంతమును జూడకపోవునా?" యని త్రాగి నిర్మలముగా గన్నులుమూసి నిదురవోయెను. ఆ నిదురయే యామెకు బెద్దనిదురయయ్యె.

మంత్రియగు నజితసింగు సంతోషముతో నీ వార్త యమీరుఖానునకు జెప్పగా నతడును దారుణమగు నా కృత్యమునకు వగచికాబోలు "ఇదియా రాజపుత్రశౌర్య" మని వానిం బరిహసించెను. ఈ దుర్వార్త రాజస్థానమంతట వ్యాపించి నప్పుడు ప్రజలందరు హాహాకారములుజేసి యతిఘోరమనిరి. ఆవార్త వినినప్పుడేగాక తరువాత ననేక సంవత్సరములకుగూడ రాజబంధువులు లోకులు కృష్ణకుమారి మాట జ్ఞప్తికి వచ్చి నప్పుడు గోలుగోలున నేడ్చుచు వచ్చిరి. మందభాగ్యుడగు రాణా దుర్మంత్రి సమేతుడై నిశ్చేష్టుడై కొలువుకూటమున గూర్చుండి యంతఃపురమున జరిగినదారుణ వృత్తాంతమును వినియెను. తనకు గూతురుతోడిదే లోకమని యామెతల్లి మరల నన్నము ముట్టక నీరు ద్రావక స్వల్పకాలములోనే కృష్ణకుమారినిం గలుసుకొనెను. రాణా జీవచ్ఛవమై దారాపుత్రులం గోలుపోయి కూతు జంపించిన దురాత్ములతో గలసి బ్రతుకవలసివచ్చెను. రాణీ మరణమునుగూడ విని విలపించుచున్న రాణావద్దకు సుక్తావతుల నాయకుడగు సంగ్రాముడనువాడు వచ్చి రాజున

కెప్పటిమర్యాదలు నేయక నిర్లక్ష్యముతో రాజ సింహాసనము వద్దకు బోయి తలవంచి నమస్కారమైన జేయక యీ విధంబున బలికెను. "హా! పిరికిపంద! రాజవంశమునకు శాశ్వతమైన యప్రతిష్ఠ దెచ్చితివి. ఈవరకెన్నడు మనకులమునకు గళంకము రాలేదు. పాతకుడవగు నీ కతమున గొప్ప మచ్చగలిగినది. ఈ మచ్చ యెన్నటికిని మాయదు. బప్పరావుల వంశమింక నాశన మగును. దేవతలు మనమీద మహాగ్రహచిత్తులై యున్నవారు. ఇంక మనకు జయములేదు. జయములేదు" అని గడగడ వడంకుచున్న యారాణాను విడిచి మహాపాతకుడగు మంత్రి నుద్దేశించి "దురాత్మా! నీవు రాజపుత్రకులమున తప్పబుట్టితివిరా? నీతలగొట్ట ఛీ! ఛీ! నీ బ్రతుకెందుకురా? నీవంశము నిర్మూలమగుగాక. నీపేరు నశించుగాక. ఏమంతయాపద వచ్చెనని యింతపని జేయించితివిరా? తురకలు మనకోట గుమ్మము కడకువచ్చి ముట్టడించిరా? శత్రువు దంతఃపురము బ్రవేశించెనా? మనపెద్ద లీవిధముగానే గౌరవము కాపాడుకొనిరా? పూర్వము చిత్తూరు ముట్టడించిన పగతురను మన పూర్వులిట్లే చేసిరా? ఛీ! ఛీ! మీరు రాజపుత్రులుగారు. రాజపుత్రుడైనవాడు ఖడ్గపాణియై రణరంగమున జావవలయు, నంతఃపురస్త్రీలగ్నిహోత్రమునబడి మ్రగ్గవలయు అట్లుగాక దేశము నెమ్మదిగ నున్నప్పు డెవడో యొక యపాత్రుడు చెప్పినాడని నోరెరుంగని పసిబాలికను నిష్కారణముగ జంపింతువా? శూరులమై రణమున మనము మృతినొందినచో దైవానుగ్రహమున మనవంశము బుండును. ఇంక మనవంశము బుండదు"

అని సింహనాదముతో దూలనాడి యవ్వలకుం బోయెను. రాణాగాని వాని మంత్రులుగాని యా శూరశిఖామణి కెదురు మాటాడజాలక పిల్లులవలె నొదిగియుండిరి. కాలక్రమమున వాని

మాట లక్షరాల జరిగెను. ఈ దారుణ కృత్యము జరిగిన కొన్ని వారములకే మంత్రికొడుకు లిద్దరు భార్యయు నాకస్మికముగ మృతినొందిరి. లోకు లజితుని కాకులు బొడిచినట్లు బొడిచి నిందించుటచే లోకాపవాదము బడనోపక ,యతడు బైరాగి వేషము వేసికొని పాపపరిహారమునకు బోవుదునను వంకబెట్టి యొక పుణ్యక్షేత్రమునుండి మరియొక పుణ్యక్షేత్రమునకు బోవుచు దిరుగులాడ జొచ్చెను. కొన్నినాళ్ళట్లు తిరిగి మరల దేశమునకువచ్చి తన యెప్పటి కుట్రలు ప్రారంభించినతోడనే రాణా వానిని దేశమునుండి సాగదోలెను. రాణా కితరసంపత్తి యేదియు లేకపోయినను పుత్రసంపత్తి మెండుగలదు. ఈయనకు తొంబదియైదుగురు బిడ్డలుండిరట. అందులో నాతని కన్నుల ముందరనే తొంబదియిద్దరు కడతేరిరట. ఆ మిగిలిన మువ్వురిలో నిద్దరు కూతులు నొకకొడుకు నుండిరి. అక్కడ మానసింగు గతియు నట్లేయుండెను. అమీరుఖాను వానిని నానాబాధలు పెట్టి వాని ముఖ్యమిత్రుల నిద్దరజంపి మనస్థిమితములేకుండ జేసెను. మరాటి మూకలువచ్చి దేశమును దోచుకొనజొచ్చెను. ఈ సిలుగులు బడలేక మానసింగు రాజ్యము కొడుకున కప్పగించి తానన్ని వ్యవహారములు మానుకొని సుఖముగ గూర్చుండెను. అతని కుమారుడు స్వల్పకాలమే రాజ్యమేలి యవమానకరమగు మరణమొందెను. మానసింగునకు మతిపోయెను. పందొమ్మిదవ శతాబ్ది ప్రారంభమున నింగ్లీషువారు మారువారును వశపరచుకొని రాణాకు సహాయముచేసిరి. మానసింగు వారిసహాయము వడసి తన పూర్వపు శత్రువుల నందర బరిమార్చి దేశస్థులందరకు విరోధియై దేశమును బాడుజేసెను. జగత్సింగు చరిత్ర వర్ణించుటకు సయితము సిగ్గగునట్లుండెను. కర్పూరసారమను పేరుగల యొకతురక పడతి నుంచుకొని

రాజ్యముజంగములు. చిల్లరిదుకాణదారులు మొదలగు నీచుల కప్పగించి దానిపొత్తులుమరిగి యదేస్వర్గము మోక్షమని దానిని రాణింజేసి నాణెములమీఁద దాని పేరు ముద్రింపించి లోకమునే మరచి వర్తించెను. ఎట్టకేలకు సరదారులందఱు వానిచేష్టలకు విసిగి నా యుంపుడుకత్తెను బట్టుకొని చెరలోఁబెట్టిరి. అనంతర మాకులట వార్ధక్యముచేత మృతినొందెనోలేక సరదారులే వెనుక తమకది గావించిన యవమానములం దలంచి కడతేర్చిరో తెలియదుగాని యదిమొదలామెచరిత్ర మకుగంటినది. జగత్సింగు పదునేడు సంవత్సరము లేకవిధముగా దుష్పరిపాలనము జేసి పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతఁడు పోయినచాల సంవత్సరములకు వాని భార్యలలో నొకతెయొక కొడుకునుగనెను అతని జన్మమునుగూర్చి రాజబంధువులు చాల శంకించిరి. కృష్ణకుమారి జనకుఁడు నామెను వరింపఁదలఁచిన రాజకుమారులు తుదకీ విధంబుననైరి.

నూటతొంబది గుణములుగల జయసింగు

వీరువారు బూందూసంస్థానముల కుత్తరమునను మారువారుబికనీరు సంస్థానములకు బడమటను జయపుర సంస్థానము గలదు. దీనినే కొందఱు అంబరుసంస్థానమనియు గొందఱు ఢూనేధార్ సంస్థానమనియు జెప్పుదురు. ఆ సంస్థానమేలు రాజపుత్రులు కచ్ఛవాహులు. ఈ శబ్దమునకు వారిభాషలో దాబేలని యర్థము. వారు బాహుబలమందు దక్కిన రాజపుత్రులకు దీసిపోవుటచే స్వబంధువులకు వారియెడ గౌరవ మించుక తక్కువ.

పూర్వమంబరు రాజగు భగవానుదాసు తురకలని సందేహింపక ఢిల్లీ మొగలాయీ చక్రవర్తులకు దన గూతునిచ్చి వివాహము జేసెను తురకలతో వియ్యమందిన రాజపుత్రులలో నితడే

మొదటివాడు. అతని దత్తపుత్రుడు మానసింగు. భగవానుదాసు ననంతరమున సింహాసనమెక్కెను. అక్బరు పరిపాలనమునందితని పేరు తఱుచుగవచ్చుచుండును. ఇత డక్బరుచక్రవర్తికి నమ్మిన బంటై సోదరునిమీద దిరుగబడి ధ్వజమెత్తిన యక్బరు తమ్ములలో నొకనిని జయించుట, దిరుగబడిన పటానులను లొంగదీయుట, మారువారు ప్రభువగు ప్రతాపసింగుతో నక్బరు పక్షముజేరి పలుమారు పోరాడుట మొదలగు నుపకారములజేసి బంగాళము, బేహారు, దక్షిణదేశము, కాబూలు మొదలగు దేశము లకు నక్బరుచేత బ్రతినిధిగా నియమింపబడి తనయేలికకు జాల నమ్మికగలుగునట్లు బాలించెను. ఇవ్విధంబున తన యనుగ్రహము సంపాదించిన మానసింగు నధికారముజూచి యోర్వలేక యక్బ రొకమారు వానిం గడతేర్పదలచి మిఠాయిలో విషము గలిపించె ననియు నది మానసింగున కిప్పించుటకు బదులుగా బొరపాటున దానే తిని మృతినొందెననియు నొక కట్టుకథ గలదుగాని యది నమ్ముటకు వీలులేదు.

1615 వ సంవత్సరమున మానసింగు మృతినొందెను. ఇతని కాలమున నంబరు సంస్థాన మనేకాపదలుగడచి స్థిర మయ్యెను. అతని యనంతరమున రాజ్యమునకువచ్చిన యిరువురు రాజులు మిక్కిలి యప్రయోజకులై ఢిల్లీదర్బారులో దమకుగల గౌరవము పోగొట్టుకొని మారువారు రాజుల పాలుజేసిరి. అందుచే స్వబంధులగు కచ్ఛవాహులు వారిపై నలిగిరి. అప్పుడు జహంగీరు ఢిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను. ఆతనిభార్యలలో నొక్కతె బికనీరుప్రభువుల యాడుపడుచు. ఆమెపేరు జోదూబాయి. ఒక నాడు చక్రవర్తి జోదుబాయింగూడి మేడమీద నిలిచియుండ మానసింగుయొక్క మనుమడు జయసింగనువాడు క్రిందనడచి పోవుచుండెనట. జోదుబాయి వానిని మగనికిజూపి యంబరు

రాజ్యము వానికిమ్మని బ్రతిమాలెను. జహాంగీరు పట్టపుదేవిమాట దిరస్కరింపలేక సరేయని "ఓయంబరురాజా! నీకు రాజ్యమిచ్చితి నీరాజ్యప్రాప్తికి గారణమైన యీజోదుభాయికి జోహారు (సలాము) సేయు" మని వానివి బలుకరించెను. రాజపుత్ర పురుషుడు ప్రాణము పోయిననుసరే స్త్రీకి సలాముజేయగూడదని యొక యాచారముగలదు. తలవని తలంపుగా దనకు గొప్ప రాజ్యము చేయబడినందుకు జయసింగు మిక్కిలి సంతసించు చుండియు దన కులాచార విరుద్ధముగ నామెకు నమస్కరించు టకు కిష్టపడడయ్యె. అంతియగాక యతని మతమున జోదుభాయి స్వచ్ఛమగు రాజపుత్రవంశమున బుట్టి గోహంతకుడగు తురకను బెండ్లి యాడుటచే బొత్తిగా వందనమున కర్హురాలుగాదు. ఈ రెండుకారణములను లోదలంచి చక్రవర్తికి సలాముచేసి ధైర్యగాంభీర్యములతో "స్వామీ! మీయంతఃపురమున నున్న యే స్త్రీకైనను నమస్కరించెదను; కాని బుద్ధిపోయినను జోదు భాయికి మాత్రము సలాముచేయ" నని పలికెను. రాజపుత్రుల యాచారముల చక్కగా నెఱిగినదగుటచే జోదుభాయి వానిపై నలుగక గొప్పరాజ్యము ప్రాప్తించినను స్వకుల ధర్మము విడిచి పెట్టని బంధువుడు తనకొకడైన నున్నాడని పైపెచ్చు లోలోపల సంతసించి వానిమాటలకు జిఱునవ్వునవ్వి "పోనీ, నాకు సలాము చేయకపోయిననుసరే. నీకంబరు రాజ్యమిచ్చితిని పుచ్చుకొమ్మని" మేడమీదనుండి మెల్లగబలికెను.

అట్లు సింహాసనమెక్కి జయసింగు తన్నేర్పఱిచినవారికి సంతోషకరముగా బాలించి చక్రవర్తికి ననేకోపకారములుచేసి యంబరు సంస్థానమేలిన ప్రభువులలో నగ్రగణ్యు డనిపించు కొనెను. అతఁ డౌరంగజేబునకు జేసిన యుపకారములనేకములు గలవు. అతనికి జిరశత్రువై హృదయశల్యమటులుండిన శివాజీ

యను మహారాష్ట్ర ప్రభువును జయసింగు పట్టి యప్పగించెను. ఔరంగజీబు తన యధీనమందున్న శివాజీనిజంప బ్రయత్నించు చున్నట్లు విని శివాజీని బారిపొమ్మని దానికిందగిన వీలుగలుగ జేసెను. ఇతనికి మీర్జారాజా యని చక్రవర్తి బిరుదిచ్చెను. ఇతడు తన రాజధానియగు నంబరుపట్టణము మునుపటికంటె నెంతో యందముగానుండునట్లు చేయదలంచి యొక సరోవరము త్రవ్వించి దానిచుట్టు పూవుదోటలు వేయించి తన పూర్వీకుడు కట్టనారంభించిన యంతఃపురమును ముగించి యొక గొప్ప కొలువు కూటమును గట్టించెను. దీనికే దివానుఖానాయని పేరు. దీనిలో నెఱ్ఱరాళ్ళ స్తంభములు గట్టబడియున్నవి ప్రతిస్తంభముమీద మనోహరములగు విగ్రహములు చెక్కబడియున్నవి. అనేకు లిప్పటికి నానగరమునకుబోయి యా కొలువుకూటము జూచి సంతసించుచుందురు. ఆ కొలువుకూటము జహంగీరుకాలములోనే ముగిసెను. ఈ జయసింగు ముగ్గురు చక్రవర్తుల కాలములో నుండెను. అందుచే ముగ్గురు సంబంధములైన కథలు వచ్చు చుండును. ఆ కొలువుకూటము ముగిసినతోడనే జహంగీరువద్దకు గొందఱుపోయి జయసింగు గొప్పదివానుఖానాకట్టెననియు ఢిల్లీ యాగ్రానగరములలోనైన దానిసాటికొలువుకూటము లేదనియు జెప్పిరి. ఆ మాట చక్రవర్తికి దుస్సహముగా నుండుటచే నతడు వెంటనే కొందఱుద్యోగస్థులం బిలిచి యంబరునకు బోయి యా మందిరమును స్తంభమును బడగొట్టుమని యాజ్ఞాపించెను. ఆ యుద్యోగస్థు లంబరునకు బోయినప్పుడు మీర్జారాజా వారి నత్యంతగౌరవముతో నాదరించి వారు వచ్చినపని నెఱిగి "కాసంత యున్నదానిని లోకులు గంపంత జెప్పుకొందురు. నేనెక్కడ? జగధీశ్వరులవంటి ఢిల్లీచక్రవర్తు లెక్కడ? వారి రాజధానితో బ్రతివచ్చునట్లు నేను కళబూని మందిరము గట్టగలనా?

అయినను స్వయముగవచ్చి మీరే చూడుడు, దాని యాదార్థ్యము తెలియగల" దని వారి నాసభాభవనమునకు దోడ్కొనిపోయి చూపెను. ఆ యుద్యోగస్థులటకు బోయి తాము విన్నట్లు లేక పోవుటచే దెల్లబోయి యొకరి మొగమొకరు చూచుకొనిరి. వారు చూచునప్పటి కక్కడ మునుపటి విగ్రహములు లేవు. ఎఱ్ఱరాళ్ళ స్తంభములులేవు. ఆ యుద్యోగస్థులు తరువాత నాగ్రా నగరమునకుబోయి చక్రవర్తికి దమ చూచినదంతయు నెరిగించి తాము విన్న వార్తక యబద్ధమనిచెప్పి వానిని సంతుష్టినిజేసిరి. చక్రవర్తికి దనమీద నాగ్రహము గలిగినదని విని జయసింగు వాని యుద్యోగస్థులు రాకమునుపే స్తంభములు వానిమీది విగ్రహములు గనపడకుండ దట్టముగ గచ్చు పూయించెను. ఆగచ్చు కొన్నిచోట్లపోయి యిప్పుడిప్పుడు కొన్ని విగ్రహములు కానబడి చూపరకు మహానందము గలిగించుచున్నవి. కొన్ని యిప్పటికి గానబడుటలేదు. రాజులకే యోర్వలేనితన మున్న ప్పుడు ప్రజ లైశ్వర్యవంతులగుట కష్టము. పయికార్యమును బట్టి తెలివిదెచ్చుకొని వినయముగా నుండుటకుమారు జయసింగు ఢిల్లీ చక్రవర్తులయెడ లక్ష్యములేక గర్వితుడై యుండ జొచ్చెను. అందు ముఖ్యముగా నౌరంగజేబు నతడు నిర్లక్ష్యము జేసెను. అతనివద్ద నిరువదియిద్దరు సేనాపతులుండిరి. ఒక్కొ క్కనియొద్ద వేయిమంది సైనికులుండిరి. ఆ యిరువదియిద్దరు సేనాధిపతులు దన్ను బరివేష్టింప జయసింగు కొలువుదీర్చి కూర్చుండి రెండుచేతుల రెండద్దముల బట్టుకొని కుడిచేతిలో దానికి ఢిల్లీయనియు నెడమచేతిలోదానికి సతారాయనియు బేరు పెట్టి సతారాను క్రింద బారవైచి "సతారా పనియైనది. ఇంక ఢిల్లీ నాచేతిలోనున్నది, నేను దానిని బడగొట్టదలచితినా క్షణ ములో బడగొట్టగల" నని తనతో సమస్తమున్నదని గర్వో

క్తులు పలుకుచుండునట. ఈ మాటలు కర్ణాకర్ణిగ నౌరంగజీబు నకు దెలిసెను. తెలిసినతోడనే యతడు జయసింగువింక బ్రతుక నియ్యగూడదని నిశ్చయించెను. కాని బహిరంగముగ నౌరంగ జీబు జయసింగుమీదికి బోవ సాహసింపక విషప్రయోగముచేత వానిం గడతేర్పదలచి యా సమయమున దనవద్దనేయున్న జయసింగు కుమారుని బిలిపించి వానిచేతనే విషప్రయోగము జేయింపదలచెను

పితురనంతరము తనకు సింహాసన మిచ్చునట్లు చక్రవర్తి చేత వాగ్దానము జేయించుకొని యా రాజకుమారుడు నల్లమందు మద్దతులోగలిపి విషప్రయోగముజేసి తండ్రిని గడతేర్చెను. ఈ దుష్కార్యము నిర్వర్తించి యా పితృహంతకుడు తన్ను రాజ్యప్రతిష్ఠుని జేయుమని చక్రవర్తి నడిగెను. గాని యౌరంగ జీబు వానికి రాజ్యమీయక యొక చిన్నజిల్లా నిచ్చెను. అతని యన్నయగు రామసింగు తండ్రి గద్దెనెక్కి యప్రయోజకుడై యూరు పేరులేక కొంతకాలము పరిపాలించెను అతని యనంతర మున సింహాసనమెక్కిన విష్ణుసింగను నతడు వానికన్న నధము డగుటచే నంబరు సంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశకువచ్చి యెట్టకేలకు కచ్ఛవాహులలో నగ్రగణ్యుడగు నూటతొమ్మిది గుణముల జయసింగు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బొత్తుగ పేరులేక యుండెను.

ప్రస్తుత మంబరు సంస్థానమునకు రాజధానియైె జయ పురమును గట్టించిన మహావీరు డీనూటతొమ్మిది గుణములుగల జయసింగే ఆ నగరముయొక్క యందమును జూచిన వారందరు స్వర్గములో నొక భాగమే మోయని తలంపకమానరు. ఆ పుర మధ్యమున గులాబిరంగు గాలిమేడ యనన్య సాధ్యమగునట్లు జగదద్భుతముగ గట్టించిన శిల్పశాస్త్రవేత్త యితడే. ఒకశత్రువు

మీద నింకొకశత్రువునుం బురికొల్పి ఆరుపురగతులు జాగ్రత్తగా గనిపెట్టి వారి యుచ్చులిచ దశలవల్ల తాను లాభము నొందు చున్నట్లె జ్యోతిశ్శాలనొక దానిని నిర్మించి యనేక యంత్రములు తెప్పించి యాకాశముమీద సంచరించు గ్రహముల మార్గములం గనిపెట్టుచు నిరంతర మంకెల గుణించుచు మహానందము నొందుచుండును. జ్యోతిశ్శాస్త్రమం దీయనకుగల పాండిత్యము ప్రీతి యింతింతయని చెప్పనలవిగాదు ఆ సంస్థానమునకు బూర్వ రాజధానియగు నంబరు పట్టణమును విడిచి తనపేర జయపుర మను పట్టణమును గ్రొత్తగా గట్టుకొని యందు గాపురముండు నేడు పూర్వరాజధానిమీద యభిమానము విడువక యక్కడ పూలతోటలో స్ఫటిక శిలామందిరము గట్టించి గోడలలో నడుమ నడుమ నిలువుటద్దములు వేయించి మొదట జయసింగుచేసిన యలంకారమునకు వన్నె దెచ్చెను.

ఈ జయసింగు పయినచెప్పిన విష్ణుసింగుయొక్క కుమా రుడు. విష్ణుసింగున కిద్దరు భార్యలుండిరి. అందొక భార్య కుమారుడు విజయసింగు. ఒకరాజున కిరువురు భార్యలున్నప్పుడు వారికి గుమారులున్నప్పుడు సాధారణముగ రాజాంతఃపురముల నా శిశువులకు క్షేమముండుట యరిది. బహుభార్యలున్న రాజుల యంతఃపురములలో రాజపుత్రులకు బాహ్యశత్రు బాధలకంటె నంతశ్శత్రుబాధలే యధికముగ నుండును. అందుచేత విజయ సింగుతల్లి సింహాసనమునుగూర్చి యెప్పుడో యొకప్పుడు వివాదములు రాకమానవనియు వచ్చినప్పుడు తన కుమారునకు క్షేమముండదనియు గ్రహించి తనకుమారుని పుట్టినింటికంపెను. కాలక్రమమున విష్ణుసింగు మృతినొంద దగ్గరనున్న జయసింగే సింహాసన మెక్కెను. జయసింగు గద్దెయెక్కిన కొన్నినాళ్ళకు విజయసింగు వానియొద్దకొక రాయబారినంపి వానిచేత నిట్లు

సందేశమంపెను. "మనమిద్దర మొకతండ్రి కుమారుల మగుటచే వానియాస్తి నాకుగూడ రాదగునుగదా అందుచేత నాభరణ నిమిత్తము బుస్వాపరగణా నాకిమ్ము" ఆ సందేశము విని జయసింగు చిరకాలమునుండి తన సోదరుని వార్త తెలియక పోవుటచే వానికోరిక సంతోషముతో దీర్పదలంచెను. కాని యంతలో పిడుగువంటి వార్త వానికి దెలియవచ్చెను. ఢిల్లీ దర్బారులోనున్న ప్రియమిత్రు డొకడు "నీ రక్తస్పర్శగల బంధువు డొకడు నిన్ను రాజ్యభ్రష్టుని జేయదలచుచున్నాడు. కావున మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండుమని వర్తమానమంపెను. విజయసింగు వినయముతో జయసింగునకు సందేశములంపుచు గుటిలుడై ఢిల్లీ ప్రవేశించి యంబరుసంస్థాన ప్రభుత్వమును సంపాదించుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. వానితల్లి యంతః పురములోనుండియే కుమారునిం బురికొల్పు సందేశము లంపుచు దగు సహాయము జేయుచుండెను. విజయసింగు తల్లి పంపిన వెలలేని నగలు కానుకలిచ్చి కమారుద్దీనుఖానుయొక్క యను గ్రహము సంపాదించెను. ఈ కమారుద్దీనునకు జక్రవర్తివద్ద మిక్కిలి చనువుండెను. తనసోదరుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినపక్షమున గావలసినంత ధనము నైదువేల గుఱ్ఱము లిచ్చునట్లు వాగ్దానము చేసెను. కమారుద్దీను దాని కొప్పుకొని చక్రవర్తి యంగీకారమునుగూడ బడసి వలసిన దస్తావేజులు పట్టాలు వ్రాయించి సైన్యమును సిద్ధముచేసెను.

ఆ వార్త జయసింగు విని మంత్రియాలోచన మడిగెను. ఆతడు చక్కగా విచారించి "మన శాస్త్రములలో శత్రుసాధనమునకు సామదాన భేద దండములనియెడు నాలుగుపాయములున్నవి. ఇందులో నేదోయొకటి మనము బ్రయోగింపవలయు. దండము మనము నేయలేము. సామము వ్యర్థము. దానము వార

గ్రహింపరు. గావున భేదోపాయమే యుత్తమమయినది 'వజ్రం వజ్రేణభిద్యతే' యన్నట్లు 'మోసకాడు మోసముచేత పడిపోవు" నని రాజునకు విన్నవించెను. జయసింగు యుద్ధమందు మంచి పేరు సంపాదించలేదు. రాజనీతిలోన్ యుగంధర చాణుక్యుల వంటి నయశాలి. అందుచే జయసింగు మహావీరులగు పండ్రెండు తెగల రాజపుత్రులను బిలిపించెను. వారిలో నగ్రగణ్యుడు మోహనసింగు. అతడు కూమూ సంస్థాన ప్రభువు, నాధావతుల తెగలోనివాడు. జయసింగు, మోహనసింగు ప్రముఖులగు వీరులతో నిట్లనియె, "చూచితిరా నాయవస్థ యెంతవఱకువచ్చినదో. మీరు నన్ను గద్దె యెక్కించిరి. నా సోదరుడు విజయసింగు బుస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని సంతుష్టుడగుటకు నంగీకరింపనీక కమారుద్దీనుఖాను బలవంతముగ వానికి నాస్థానమిప్పించెదనని బురికొల్పుచున్నాడు. చేయవలసిన పని చేయుడు" ఆ పలుకులు విని యమ్మహావీరులు జయసింగునకు గావలసిన సహాయము చేయుదుమని యైకకంఠ్యముగ బలికి "నీ కార్యభారమంతయు మామీద వదలుము. ఈ యపాయము మేము తప్పించెదము. బుస్వాసంస్థాన మెప్పటికయిన విజయసింగునకీయవలయునుమా" యని కార్యాలోచనము వేరుగ నుపదేశించిరి. వారి యుపదేశము విని "బుస్వా సంస్థానము మీరెప్పుడిమ్మన్న నప్పుడు మాసోదరున కిచ్చెదను. అది విజయసింగుదే. మీ కనుమానమెందుకు? ఇదిగో పట్టా విప్పుడే వ్రాయుచున్నా"నని వ్రాసి ఘోరప్రమాణము జేసి కొలువు చాలించెను. ఆ వీరులు స్వగృహమునకు పోయి కర్తవ్యము విచారించుచుండిరి. ఆ రాజపుత్రులందరు దమలోతా మాలోచించుకొని విజయసింగువద్ద కొక రాయబారినంపిరి. "నీ వివాదము పరిష్కరించుకొనుటకు మావద్దకురమ్ము. బుస్వా తాలూకా నీ కిప్పించెదము. జయసింగు నీకది యిచ్చునట్లు

వాగ్దానము చేసె. అతడు మాటతిరుగడు." కాని విజయసింగు గూడ కచ్ఛవాహ వంశజుడే గావున సోదరుని మాట నెంతవఱకు నమ్మవచ్చునో యెఱుగును. అందుచేత నతడు "నా కపాయము లేకుండునట్లు తగినయేర్పాటులు మీరు చేయనిపక్షమున నేను మా సోదరుని నమ్మి జయపురములో నడుగుపెట్టను. అటుపైపు చూడ" నని వారికి ప్రత్యుత్తరమంపెను. రాజపుత్రవీరులు పండ్రెండుగురు భయము పడవలసిన యవసరములేదనియు దన మాటమీద వచ్చిన తమ కుటుంబములు పండ్రెండు వాని కంగ రక్షగా నుండుననియు జయసింగు చేయరానిపని యేదియైన జేయునేని వానిని రాజ్యహీనునిజేసి విజయసింగునే సింహాసన మెక్కింప బ్రయత్నము జరుగుననియు మరల సందేశమంపిరి. విజయసింగు వారిమాటమీద నంబరు సంస్థానమునకుబోయి ఖుస్వాతాలూకా గ్రహింపదలచి పోవుటకు సెలవిమ్మని కమారుద్దీనును కోరెను. కాని వానికంత యిష్టముగ లేకపోయెను. ఎందుచేత నన కచ్ఛవాహులు తమ లాభమును జూచుకొని స్వకార్యసిద్ధికొఱకు వాగ్దానములుచేసి కార్యంతరమందు విసర్జింతురని యా తురకమంత్రి యెఱుగును. ఎఱిగియు విజయసింగు పోవ నిశ్చయించుటచేతను. పండ్రెండుగురు రాజపుత్రుల సహాయమున నొకవేళ నంబరురాజ్యమే తన మిత్రునకు వచ్చినరావచ్చుననియు లోనెంచి కమారుద్దీను విజయసింగు పోకకనుమతించి యాఱువేల గుఱ్ఱపుదళమును దర్బారులోనున్న యిద్దరు సామంతులను వానికి సాయమిచ్చిపంపెను. ఆ యిద్దరిలో మునుపు జయసింగునకు రహస్యముగ వర్తమానమంపిన మిత్రుడొకడుండెను. కమారుద్దీను వానిసంగతి నెఱుగడు. ఈ నడుమ జయసింగు తమ్మునిమీద నెక్కుడలేని యనురాగమును బూని వాని రాక నెంతో ప్రేమతో నెదురు చూచుచుండెను. అతడంబరు

పట్టణములోనే మొదట విజయసింగును గలిసికొనదలచెను. కాని సోదరు డొప్పుకొనకపోవుటచే నచ్చోటుమాని కూమూ గ్రామమున గలసుకొన దలచెను. ఈ యూరు నాథావతుల ప్రభువగు మోహనసింగునకు రాజధాని. ఎందుచేతనో జయసింగు కూమూ గ్రామమున గలసికొనుట కిష్టపడక మరల సంగనేరుగ్రామమున గలసుకొనగోరి సోదరు నక్కడకు రమ్మనియెను. ఆ యూరు జయపురమునకు నైరుతి భాగమున మూడుమైళ్ళ దూరములో నున్నది. విజయసింగిక్కడకు సపరివారముగ వచ్చియుండెను.

జయసింగు సంగనేరునకుబోవుటకు బ్రయాణసన్నాహము చేసికొని దర్బారులోగూర్చుండ వానిమంత్రి ప్రవేశించి యిట్లనియె.- "మీ మీ సోదరులిద్దరు ప్రాత పగ లడంచుకొని సంధి చేసికొని మిత్రులై యుండగా మీ యమ్మగారు కన్నులపండువగా మిమ్ముల జూడదలచుచున్నారు. మీ సెలవైనచో నామెగూడ సంగనేరు వత్తునని మీకు జెప్పుమన్నారు" అని మంత్రి విన్నవింప జయ సింగు మహారాజు మిక్కిలి వినయముతో "నా మిత్రులు పండ్రెండుగుర యిష్టముకాని నా యిష్టముగా"దని చెప్పెను. అనవుడు నా పండ్రెండుగురు పెద్దది కన్నుల పండువుగా జూచు నపుడు మన కాటంకమేమున్నదని యందుకొప్పుకొనిరి. అప్పుడు రాజమాత పల్లకి బయలుదేరెను. ఆ పల్లకివెంట మూడువందల గవిసెనబండ్లు బయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున వేనవేలుజనులు గుంపులుగూడి "యాపల్లకిలో రాజుగారితల్లియున్నది. ఈ బండ్ల లోని వారు దాసదాసీజనంబు"లని చెప్పుకొనుచు విస్మయముతో జూచిరి. వారివెనుక జయసింగు వానిమంత్రులు రాజపుత్రులు పండ్రెండుగురు తక్కిన పరిచారకులు బయలుదేరివెళ్ళిరి. సంగనేరు జేరినపిదప జయసింగు మొగమున చిరునవ్వుదోప సోదరునత్యంత ప్రేమతో గాఢాలింగనం చేసికొని యానందబాష్పములు విడిచెను.

అచట జేరినవారందఱు వాని భ్రాతృవాత్సల్యమునకు వీని సౌజన్య తకుజాల సంతసించిరి. ఆ సమయమున జయసింగు సోదరునితో నిట్లనియె. "తమ్ముడా! బుస్వాతాలూకా నీకు పుత్రపౌత్రపారంపర్య మనుభవించుట కిచ్చుచున్నాను. ఇదిగో పట్టా. నీవింతతో దృప్తి నొందక రాజ్యము నాతో సమముగా బంచుకొన దలతువా నా కదియు నిష్టమే. లేదా నీవే యంబరుసంస్థాన ప్రభువు గాదలంతువా యదియును మేలే. నేనే బుస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని నీకు పట్టము గట్టిపోదును. మన కిరువురకు మాత్రము వైర మొద్దు" అని పలికిన జయసింగు పలుకులు వినినతోడనే విజయసింగు సోదరునకు దనపై గల ప్రేమను దలంచి తనకంత ప్రేమలేనందున సిగ్గువడి నోరెత్తలేక "నాకు బుస్వాతాలూకా చాలును. మఱి యేమియు నక్కఱలే"దని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

అట్లు చిరకాల దర్శనములచేత మహానందభరితులైన సోదరులంజూచి యా సభికులు సంతుష్టులై వారిం బ్రశంసించు చుండ నంతలో జయసింగుమంత్రి యక్కడకువచ్చి "అమ్మగారు మీ యిరువురంజూచుటకు మిక్కిలి వేడుకపడుచున్నారు. మీరిరువు రామెకడకువత్తురా? ఆమెనే యిక్కడకు రమ్మనెదరా?" యని యడిగెను. జయసింగు సభవారివంకజూచి "మీయిష్ట మెట్లో యట్లుచేయుడు. మమ్మక్కడకు బొమ్మన్నచో బోదుము. లేదా మీ రావలకు బోయినపక్షమున నామె నిటకే రప్పింతు" మని పలికెను. సభవారు రాజమాత నక్కడకు రప్పింపగూడదనియు వీరే యామెకడకు బోవు టుచితమనియు నైకకంఠ్యముగ పలుక సరేయని జయసింగు విజయసింగును జేయిపట్టుకొని స్త్రీలున్న బసకు దోడ్కొనిపోయెను. ఆ బస ప్రవేశించినతోడనే జయసింగు తన మొలలోని కత్తి నూడబెఱికి "ఛీ! మాతృదర్శనమునకు బోవునప్పుడు ఖడ్గమెందు"కని ద్వారపాలకుని జేతికిచ్చెను. జయ

సింగు దీసినప్పుడు తాను ఖడ్గము దీయకపోవుట మంచిదికాదని విజయసింగుగూడ తనకత్తి నాపలపారవేసి దేరాలలోని కరిగెను. వెంటనే గుమ్మముకడ కాచియున్న మంత్రి ద్వారము బంధించెను. విజయసింగు లోనికరిగినతోడనే వానికడ కెవ్వరోవచ్చి రెండు చేతుల మెడకుజుట్టి యాలింగనము చేసికొనిరి. ఆ హస్తములు తల్లి హస్తములుగావు. ఇనుప గడియవంటి మోటచేతులు. ఆ కౌగిలింతనుండి విజయసింగు తప్పించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనియెను. వానిపట్టు విడిపించుకొనలేదు. కేకలువేసి తన వారిని బిలుచుటకు నోరులేదు. పల్లకిలో గూర్చుండి వచ్చిన రాజమాత భట్టి సంస్థాన ప్రభువేకాని రాజమాతకాదు. అత దేనుగ వంటివాడు. వానిముందు విజయసింగు చేయునదిలేక పిల్లివలె నుండ వాడతనిని గాలుచేతులు గట్టి తన పల్లకిలో బడవైచి తానందుగూర్చుండి పల్లకిని యంబరు పట్టణమునకు బట్టించెను. వానివెనుక నెప్పటియట్లు గవిసెనబండ్లు మూడువందలు బయలు దేరెను. మార్గమధ్యమున వారిం జూడవచ్చిన జనులు మొదటి పల్లకి రాజమాతదనియు దక్కిన బండ్లు దాసదాసీజనంబుల వనియు దలంచిరేకాని యా మొదటి పల్లకిలో కాలుసేతులు బంధింపబడిన విజయసింగును బట్టుకొని భట్టియారా జుండె ననియు మూడువందల బండ్లలో నినుపకవచములు దొడిగికొనిన మహావీర పురుషులుండిరనియు నెరుంగకపోయిరి.

జయసింగు వారలంద రంబరుపట్టణము జేరువరకు నా గుడారములోనేయుండి విజయసింగు నిర్బాధకముగ నంబరు పట్టణముజేరి అచ్చట ఖైదీయైయున్నవాడని విని యాదేరా విడిచి కొంద రంగరక్షకులతో గలసి తన సభికులయొద్దకు వచ్చెను. అతడొక్కడే వచ్చుటజూచి యా సభికులు తెల్లబోయి యొకరిమొగము లొకరు జూచుకొని యెట్టకేలకు విజయసిం

గెక్కడ నున్నాడని యడిగిరి. ఆ మాటలు విని జయసింగు "విజయసింగా! నా కడుపులోనున్నాడు. మే మిరువురము విష్ణు సింగు కుమారులము. అందు నేను జ్యేష్ఠుడను గావున, నాకు మీరు రాజ్యమిచ్చిరి. వానిని రాజు జేయదలంతురేని నన్ను ముందు జంపి యటుమీద జేయు" డని వారికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చి యంతతో టోక వారేమనుకొందురో యని సందేహించి మరల నిట్లనియె. "నేను మీ క్షేమముకొరకే యిట్టి ద్రోహము జేసితిని. చూచితిరా, విజయసింగు మొగలాయి సేన దెచ్చి యెదురొమ్ము మీద కుంపటిలాగు మనదేశములో నిలిపినాడు. అతడా సేనను మనమీదికి నడపెనా మీరందరు జావవలసి యుందును" ఆ పలుకులు విని పండ్రెండుగురు రాజపుత్రులు తక్కిన సభికులు విశ్చేష్టులై నిష్కారణముగా తమమాటలు నమ్మి విజయసింగు దురవస్థ పాలయ్యెనని విచారించి రాజుస్థితి మిక్కిలి యుచ్ఛ దశలో నుండుటచే వాని నేమనుట కది సమయముగాదని మారు పల్కక తొలంగిపోయిరి. అనంతరము జయసింగు చేయవలసిన పని యింకొకటుండెను. అది యేదియన సోదరునకు సాయము చేయవచ్చిన మొగలాయీ సేనను వచ్చినదారినే పంపుట.

ఆ మొగలాయి సేనల కధిపతి విజయసింగు వార్త దెలియక యతడెక్కడ నున్నవాడని జయసింగు నడిగెను. అసంగతి నీ కెందుకు? మీ దేరాలు విప్పుకొని తక్షణ మిక్కడనుండి నడువుడు. లేనిచో గుఱ్ఱములను హరించి బుద్ధిచెప్పి పంపించెద" నని వాని ప్రశ్నకు జయసింగు బదులు చెప్పెను. మొగలాయీ సేన యా మాటలువిని విజయసింగు కర్మము విజయసింగుదని తమ మూట ముల్లెలు గట్టుకొని పయనమై పోయెను. విజయసింగుగతి యేమయ్యెనో యెవరికిం దెలియదు. జయసింగును గురించి జనులు చెప్పుకొను నూటతొమ్మిది కథలలో నిదియొక కథ.

ఇవ్విధంబున రాజ్యంబున సుస్థితుడై యదివరకు రాజపుత్ర సంస్థానములలో మిక్కిలి తక్కువదశలోనున్న యంబరు సంస్థానమును జాల వృద్ధిపరచుటకు సంకల్పించెను. ఇంతకు పూర్వము దానిపై శౌల్యము తక్కువగ నుండెను. మొగలాయీలు దాని పడమటి భాగమును జాలవరకు కలుపుకొనిరి. అంతకుముందు నంబరురాజునకు గప్పముగట్టుచు లోబడిన సిఖావతు వంశస్థుడగు నొకరాజు స్వతంత్రుడయ్యెను. అంబరుతోనున్న పండ్రెండుగురు చిన్నసంస్థానాధిపతులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె ప్రతిష్టలుగాంచక పేరు లేకుండిరి. మీవారు రాణావద్ద సామంతుడై సేనాధిపత్యముచేయు సలుంబ్రాయను నతడే యంబరు రాజుకంటె గొప్పవాడై యుండె. ఇంక తక్కిన రాణాలు గొప్పవారని వేరె జెప్పనేల? పైసంగతు లన్నియు జక్కగా గ్రహించి జయసింగు చల్లగా తనరాజ్యము వృద్ధి చేసికొనుట కారంభించెను. అతడు గుండెలు తీసినబంటు. నీతికి నతనికి వేయియామడదూరము. అతనికి దనజాతి రాజపుత్రు డన్న యభిమానములేదు. అన్యజాతివాడు, నన్యమతమువాడు నగు తురకమీద ద్వేషములేదు. అనవసరమగునపు డిద్దరియందు సమానద్వేషమే. ఇరుగుపొరుగురాజు లెంత యాపదలోనున్నను సరే యతడు తనలాభము జూచుకొని యా సమయములో వారి వద్ద నేదోగొంత యాస్తి సంగ్రహించును. ఔరంగజీబుతో జయసింగు చెక్కుచెదరక యెవరిపక్షము పోక యిరువురితో రాజస్థాన ప్రభువులు చేసిన ముప్పదియేండ్ల యుద్ధముతో నెయ్యములు సలుపుచు నొకనిమీద నొకని నెక్కించుచు తానభివృద్ధి నొందెను.

నీతిమంతులగువారు సేయనొల్లని యకార్యములనుజేసి సాధారణముగా లోకమున దుర్నీతిపరులందరు వృద్ధిలోనున్నట్లు యతడును వృద్ధినందెను. అందుచేత నంబరుస్థానము రాజస్థాన

మందలి దేశములలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కె. ఆ కాలములో దానిరాణా యందరి రాణాలం దృఢీకరించియుండెను. వెనుకటి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధములో నతడు పన్నినకుట్రలు చేసిన ద్రోహములు తక్కిన సంస్థాన చరిత్రలతో సంభవించియుండును గనుక నిచట వానిని చెప్పనక్కరలేదు.

ఇరుగుపొరుగు సంస్థానములతో నతనికెట్టి సంబంధములు గలవో తెలియజేయుట కతడు దియోతి సంస్థానము నెట్లు పుచ్చుకొనెనో చెప్పినంజాలు. అంబరు సరిహద్దులలో దియోతి యను చిన్నసంస్థానము గలదు. అది స్వతంత్ర రాజ్యము. అది చిరకాలమునుండి బిర్ఘ్నాజర్ వంశస్థుల పాలనముక్రింద నుండెను. దానికి రాజధాని రాజూరు. ఈ కుటుంబమువారు కచ్ఛవాహ కుటుంబమువారు నొకజాతివారే యైనను దియోతీ వారు తాము పెద్దకుటుంబమువారమనియు కచ్ఛవాహులవలె తమ కూతులను దురకలకిచ్చి పెండ్లి చేయలేదనియు నీరెండు కారణములచేత దాము గొప్పవారమనియు గర్వించుచుండిరి. కచ్ఛవాహులో ఢిల్లీ చక్రవర్తులతో వియ్యమందినవారమనియు దమకంటె గొప్పవారు లేరనియు విఱ్ఱవీగుచుండిరి. అందుచేత గాలక్రమమున నా రెండు తెగలవారికి రవరవలు పుట్టెను.

అప్పటి దియోతిప్రభువు ఢిల్లీచక్రవర్తులకు గొలువు సేయుటకు గొంత పరివారముతో ఢిల్లీకి బవియుండెను. అతడు తనులేని కాలమున దారపుత్ర సంరక్షణమునకు రాజ్యసంరక్షణము నకును దన తమ్ముని నియోగించి చనెను; ఆ తమ్ముడు మిక్కిలి వేటతమకము గలవాడు. అతడొక నాడడవిపందిని వేటాడ దలచి పయనమై భోజనముపెట్టుట యాలస్యమైనందున సేవకుల మీద మండిపడజొచ్చెను. వానివదినె నిష్కారణమగు వాని

కోపమును జూచి " ఇంతలోనే యింతతొందర యెందుకు? ఈ తొందర మన శత్రువగు జయసింగును బొడుచుటలో నుండిన బాగుండు " నని మంది నెగతాళిచేసెను. ఆ పలుకులువిని దుర హంకారముగల యీ రాజపుత్రుడు " సరే జయసింగును బొడిచియే నీయింట నేనన్నము తినియెద నంతవరకెక్కడ విస్తరివేసి భుజించ " నని తక్షణమే భోజనశాల విడిచి పది మంది రౌతులం దోడ్కొని కోటతలుపులం దీయించి రాజూరు విడిచి యంబరు మార్గమునుబట్టి పోయెను.

అట్లుపోయి యీ సాహసు డంబరు పట్టణముజేరి కోట వెలుపల బసచేసియుండెను. ఆయుధములతోను గుఱ్ఱములతోను వచ్చిన యీ క్రొత్తవా డెవ్వడో యెరుంగక పురజనులువచ్చి చూచి పోవుచుండిరి. అతడు మొదట నచ్చట కొన్నిదినము లుండదలచి పని ముగియకపోవుటచే గొన్నివారములుండి యప్పటికి గార్యముగామి కొన్ని నెలలుండెను. భోజనపదార్థ ములు తరిగిపోవుటచే నతడు తనతో వచ్చిన పరిజనులను నొక్కని నొక్కనినే యింటికిపంపి క్రమక్రమముగా నన్ని గుఱ్ఱముల నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వాని మనోరథము సఫలము కాకపోవుటచే నతడాస్థానము విడువక కనిపెట్టుకొని యుండెను. పిదప నా పంతగొండి యొక్కొక్కపూట భోజన మున కొక్కొక్క యాయుధము చొప్పున తన బల్లెముతక్క తక్కినవన్నియు నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వానిపని తీరక పోవుటయు నతడచ్చోటు బాయక పొట్టనిండమి గుంటలుపట్టిన కన్నులతో శుష్కించిన యవయవములతో నాకలిగొన్న పులి వలె గూర్చుండెను. ఎట్టకేలకు తినుట కేమియులేక మూడు దినము లుపవాసముచేసి నాల్గవనాడు తలపాగ రెండుముక్కలు చేసి యందొకముక్క యమ్మి యన్నము దెచ్చుకొని తిని కార్య

సాఫల్యము నిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. ఆ దినము జయ
సింగు చుట్టు గవిసెనలుజేసిన పల్లకినెక్కి కార్యాంతరముమీ
నెక్కడకో బోవుచు మార్గవశమున నీ చలపాదియున్న వైపు
నకు వచ్చెను. వెంటనే యా పంతగొండి యీటెను వానిపై
విసరెను. అది దైవవశమున జయసింగునకు దగులక తెర
చింపుకొని పల్లకిలో నొకమూలబడెను. అది చూచి రాజభటుల
మహాకుపితులై తత్క్షణమే యా దురాత్ముని తుత్తునియలుగ
దునిమెదమని వానిపై బడబోవ జయసింగు మహారాజు వారి
వారించి చంపనీయక వాని బట్టుకొనియుంచి తాను తిరిగి వచ్చి
పిదప తన కప్పగింపుమని యాజ్ఞాపించెను.

జయసింగు తిరిగి రాజధానికివచ్చి యా సాహసుని త
సమక్షమునకు రావించి "నీ వెవ్వడవు? ఏలయిట్లు చేసితి" వ
యడుగ నతడిట్లనియె. "నేను దియోతీప్రభువు సోదరుడను
నా వదినెగారు నన్ను దూలనాడుటచే రోషావేశమున నేనీపన
చేసితిని. నన్ను నీవు చంపిననుసరే విడిచిననుసరే. నేను చిర
కాలము నానావస్థలుబడి నీ ప్రాణములు గొనుటకు నిరీక్షించి
యుంటి. మూడుదినముల యుపవాసముచే జేతిలోసత్తువ లేక
పోబట్టి యీ యీటె యిట్లు నిరర్థకమయినది. కానిచో దానిపని
నది చేసియే యుండును" జయసింగు రాజనీతిసారము జూచిన
వాడగుటచే వెంటనే శిరచ్ఛేదము జేయింపక వాని కాలుసేతుల
కట్లువిడిపించి వానికి దొడిగికొనుటకు విలువ దుస్తులనిచ్చి గౌర
వించి మంచి గుఱ్ఱమెక్కించి యేబదిమంది సైనికుల వెంటనిచ్చి
మరల రాజూరునకు వానిని బంపెను. ఆ రాజకుమారుడు
రాజూరునకుబోయి తన కావించిన సాహసము నెరిగింప వాని
వదిన తద్దయు విచారించి మరది కిట్లనియె. "అయ్యయ్యో!
యెంతపని చేసితివి. జయసింగు చిరకాలమునుండి మనతో గిల్లి

కయ్యము తెచ్చుకొనవలెనని జూచుచున్నాడు. త్రాచుబామును త్రొక్కి వచ్చితివి. అది పగబట్టి మనల జంపకపోదు. ఇంక మనము రాజూరు సంస్థానమునకు నీళ్ళు వదలుకొనవలయును. జయసింగు మనమీదికి రాకమానడు"

అని యామె పలికినతోడనే మంత్రులు సేనాపతులు యుద్ధసన్నద్ధులై రాణితప్ప తక్కిన స్త్రీలను బిడ్డలను తమ రాజున్న తావునకు బంపి కోటలు బలపరచి జయసింగురాకం బ్రతీక్షించుచుండిరి. వారి రాజప్పటికి స్వదేశముజేరక గంగా తీరమున నొక గ్రామమున నుండెను. ఆ రాజకుమారుని బంపిన మూడవనాడు జయసింగు తనమంత్రి సామంతులం బిలిచి "దియోతిరాజు సోదరుడు నా ప్రాణములు దీయదలచెను. కావున మనమింక వారిమీదికి దండెత్తి పోవలయును. ఇష్టములేని వారు తమతమ యభిప్రాయముల జెప్పవచ్చునని యాజ్ఞాపించుటయు, వారందరు రాజునకు జడిసి యెదురాడరైరి. అందులో కూమూ సంస్థానప్రభువగు మోహనసింగు మాత్రము తనకిష్టము లేదని స్పష్టముగా జెప్పెను. ఏలయన దియోతీరాజు భార్య వాని చెల్లెలు. ఆమె యాడిన కఠినోక్తుల మూలముననే మరదివచ్చి యాపని జేసెను. అదియునుగాక దియోతీ సంస్థానముతో యుద్ధము వలదనుట క్రింది కారణముగూడ చెప్పెను. "దియోతీ ప్రభువు ఢిల్లీ చక్రవర్తికి మిక్కిలి యిష్టుడు. ఆప్రభు విప్పుడు స్వసైన్యముతో జక్రవర్తి కొలువునే చేయుచున్నాడు. దియోతీమీద మనము దండెత్తినవార్త చక్రవర్తి వినునేని యతడు మనమీద కక్ష సాధింపవచ్చు. అపుడు మనము పశ్చాత్తాప మొందినను గార్యములేదు."

అతనిమాటలు సహేతుకములుగ నుండుటచే మొదట నోరెత్తక యూరకున్న సభికులందరు మోహనసింగు మాటలు

బాగున్నవి. యుద్ధము వలదని యేకగ్రీవముగ బలికిరి. జయసింగు మహాకుపితుడై కొలువు చాలించెను. అప్పుడూరకుండి జయసిం గొకనెల గడచినపిదప మరల దన సభికులను బిలిపించి యుద్ధసన్నద్ధులుగమ్మని చెప్పెను. సభికులందరు నిష్టములేక వానిమాటల కుత్తరమీయరైరి. అప్పుడు ఫతీసింగను పేరుగల యొక చిన్న జమీందారుడు మిక్కిలి పేరు ప్రతిష్ఠలు లేనివాడు, నూటయేబది సైనికులకంటె నెక్కువలేనివాడు, లేచి తాను సైన్యమును నడపించి యుద్ధమునకు బోవుదునని చెప్పెను. జయసింగు వాని కైదువేల గుఱ్ఱపుసేననిచ్చి దండయాత్ర నడుపుమని పంపెను. ఈ యుద్ధము రాజూనకుదప్ప మరి యెవ్వరి కిష్టములేదు.

దియోతీరాజు సోదరుడు పరమ మూర్ఖుడగుటచే బంధువుల యింట పెండ్లికై రాజూరు విడిచి యెటకోబోయెను. అతడా వివాహ మహోత్సవములో మహానందభరితుడై యుండ వానికడ కిరువురు రాయబారులుపోయి "యంబరు సేనాపతియగు ఫతీసింగు వచ్చినాడు, మీకు నమస్కారములు చెప్పుమనినా" డని విన్నవించిరి. ఆ రాయబారుల సందేశమువిని యా ధూర్తుండు చేయుట కెద్దియుం దోపమి యా యిరువురు దూతలం బట్టి చంపించెను. ఆ వార్త విని ఫతీసింగు వానిని వానిసహచరులను దరిమితరిమి కొట్టిచంపెను.

అనంతరము ఫతీసింగు రాజూరుకోటం బట్టుకొనియె. రాణి యాత్మహత్యజేసికొని కులగౌరవము నిలుపుకొనియెను. అంబరు రాజసైనికులు రాజూరు సైనికులంజంపి చచ్చినవారి తలలు తెగనరికి చేరుమాళ్ళలో వానిని మూటగట్టి స్వదేశమునకుబోయిరి. జయసింగు తనపై వెనుక బల్లెము విసరిన రాజూరు రాజసోదరుని తల దెమ్మని యడిగి దానిం జూచి సంతుష్టుడయ్యెను. కాని

వృద్ధుడగు మోహనసింగు జ్ఞానహీనుడగు నా ధూర్తవీరునిశిరస్సు జూచి "వీని మోటతనమునంగాదె వండువంటి సంసారము భగ్నమయ్యెను. రాజ్యముల స్వతంత్రము పోయెను. మా చెల్లెలు దారుణ మరణమొందె"నని కొలకులనుండి కన్నీళ్లుదొరగ విచారించెను. జయసింగు మోహనసింగు విలాపముచూచి మహాకుపితుడై "ఓయీ! నీవు రాజద్రోహివి. నీ మొగము చూడరాదు. నీ మూలముననే నా పగ తీర్చుకొనుట కొకనెలతడవైనది. ఆ దురాత్ముడు నామీద బల్లెము విసరినప్పుడు నీకు దుఃఖములేదు గాని యిప్పుడెక్కడలేని దుఃఖము వచ్చుచున్నది" అని తూలనాడి యంతతో నిలువక వానిరాజ్యమును బుచ్చుకొని తన్ను సింహాసనమెక్కించి మహోపకారముచేసిన యా వృద్ధుని దేశమునుండి వెడలనడచెను. మోహనసింగు దేశమును విడిచి యుదయపురమునకు బోయి మీవారు రాణా యనుగ్రహమునకు బాత్రుడై యుండెను. దియోతీరాజు గంగాతీరమందలి యానష్షిహారే యను గ్రామమునందుండగా పగతురబారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన స్త్రీలవలన బాలకులవలన రాజూరునకు బ్రాప్తించిన దురవస్థవిని స్వసంస్థానమున కెన్నడు రాక యతడక్కడనే యుండిపోయెను. చక్రవర్తి వానికదియే మఖాసా నిచ్చెను. అతని వంశస్థులా మఖాసా ననుభవించుచు నూరేండ్లక్రిందటివఱకు నక్కడనుండిరి. మందభాగ్యుడగు నారాజు దూరదేశముననుండుటచేత స్వలోపము వలన గాక ధూర్తుడగు సోదరుని మోటతనమున రాజ్యమును గోల్పోయి విదేశముల పాలయ్యెను. ఈవిధముగా జయసింగు పరరాజ్యముల నాక్రమించుకొని యంబరు సంస్థానమును మిక్కిలి బలపరచెను వ్యవహారములో నతడు బొత్తుగ నీతినియమములేక వర్తించినను మొత్తముమీద నతడు వివేకముగలిగి స్వలాభము నెఱిగి పనిచేసి రాజ్యమును వృద్ధిచేసెను. పూర్వరాజధానియగు

నంబరుపట్టణమును. క్రొత్త రాజధానియగు జయపురమును గలిపివేసెను. అతని గొప్పమందిరము లన్నియు నొక జైనుని చేత నిర్మింపబడెను. శిల్పశాస్త్రాదులలో ప్రవీణులగువారినందరను తురకలు హిందువులు అను భేదములేకుండా నతడాదరించినను జైనులయందు బక్షపాతము మెండు. ఆ కాలమునందు జ్యోతి శ్శాస్త్రమం దంతప్రజ్ఞ యున్నందున కతడు మహారాజై పుట్టక సామాన్య పండితుడై యే బీదకుటుంబములోనైన బుట్టి నిరంత రము గ్రహచారముల నెన్నుకొనుచు గాలము శాస్త్రచర్చలయందే పుచ్చినపక్షమున నంతకంటె నెక్కువకీర్తి సంపాదించియుండునని యనేకులు తలంచిరి. ఆ శాస్త్రమం దిత డేడు సంవత్సరములు కృషిచేసి నేర్చుకొనువారికి సులభమగునట్లు రెండు గణితమాన ముల నేర్పరచెను. అంతతో తృప్తిబొందక జయసింగు పోర్చుగలు దేశమందు గొప్ప జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త లున్నారని విని యా దేశపురాజైన యిమాన్యుయలుగారివద్దకు రాయబారులనంపి యక్కడ వ్యవహారములలోనున్న గణితమానముల దెప్పించు కొనెను. అవి వచ్చినపిదప తన గణితములను వారి గణితము లతో బోల్చిచూచి మన గణితములే హెచ్చుతగ్గులులేక సరిగ నుండెననియు పోర్చుగలువారివి సరిగ లేవనియు జెప్పెను. వారివి సరిగ నుండకపోవుటకు గారణము తెల్లవారి నక్షత్రదర్శన యంత్రములలోనున్న లోపమేయని చెప్పెను. అతని సాధన యంత్రములు మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. వాని సహాయమున నతడు మిక్కిలి గొప్ప సంగతులం గనిపెట్టెను. యూరపుఖండ వాసుల యంత్రములు మంచివికావని యతడభిప్రాయపడినను వారివద్ద నేర్చుకొనవలసిన విద్యలుమాత్ర మత డలక్ష్యముచేయ లేదు. యూక్లిడ్డు వ్రాసిన రేఖా గణితశాస్త్రము మఱికొన్ని గణిత సిద్ధాంతములు సంస్కృతములోనికి వాని యాజ్ఞచేతనే

భాషాంతకరింపబడెను. విద్యావినోది యగుటచే నతడు కష్టపడి యెన్నో గ్రంథములజేర్చి యొక భాండాగార మేర్పరచెను. అతని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చినవారిలో నొక మూర్ఖుడు పుస్తకముల యుపయోగమెఱుగక వానిని తన యిచ్చవచ్చినట్లు పంచిపెట్టెను. జయసింగు మంచి చట్టముల నేర్పరచి జనులను న్యాయముగ బరిపాలించెను. జనులవిషయమున నతడు మిక్కిలి యోగ్యుడే. తన రాజ్యమున ననేక ప్రదేశములయం దతడు బాటసారుల నిమిత్తము సత్రములు కట్టించెను. ఆ కాలమున రాజపుత్రులు తమకుబుట్టిన కూతులకు దగినసంబంధములు తేజాలకయు వచ్చిన యల్లురకు లక్షలకొలది కట్నములు పెట్టజాలకయు నాడు పిల్లలను జన్మించినతోడనే జంపించుచుండెడివారు. ఈ దురాచారము నిర్మూలించుటకు వివాహవ్యయములదగ్గించుటకు జయసింగు కొన్ని చట్టముల నేర్పరచెను. అతడు తరచుగ త్రాగెడివాడుకగలవాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు మితిమీరి త్రాగుచుండును. రాజపుత్రుని దేహతత్వ మెక్కువ విషాను భరింపగలది యగుటచే నత డెంతత్రాగినను నొడలెరుగకుండ దేశమును పాడుజేయక యుంబరు సంస్థానమును నలుబదినాలుగేండ్లు పరిపాలించెను. ఇరుగుపొరుగు రాజులతో నెట్టి కలహములు ప్రాప్తించినను జయము జయసింగునిదే. అతని టక్కరితనము గనిపెట్టి ఢిల్లీ చక్రవర్తి వానికి శివేయియని బిరుదమిచ్చెను. ఈ శబ్దమున కర్థమొకటి 'పావు.' అనగా జయసింగు తక్కిన తనకాలపు రాజులకంటె నొక పావు ఘనుడని చక్రవర్తి యభిప్రాయము. అతని సంతతివారిప్పటికి శివేయియను బిరుదము నిలుపుకొనియున్నారు. జయసింగు తన జీవితకాలమున రెండుసారులుమాత్రమే యొకరికి జంకవలసివచ్చె. ఆ జంకు రెండుసార్లు నాదుదానికే.

జయసింగు తోబుట్టువు బూందీ సంస్థాన ప్రభువగు భూత సింగును వివాహమాడెను. ఆ ప్రభువున కామెవలన సంతానము గలుగలేదు. ఈ కారణమున నామె మిక్కిలి చింతించుచుండెను. ఆ చింతకు దోడుగ నామె సవాతియగు ఖీవారురాజుల యాడ పడుచునకు ముద్దులమూటగట్టు కొడుకులిద్దరు పుట్టిరి. దైవికమైన యీ పరాభవము సహింపలేక యామె మగడు రాజధాని విడిచి మరియొక రాజుతో యుద్ధముచేయుటకు బోయియుండగా గర్భవతియైనట్లు నటించెను. నటించి భూతసింగు వచ్చునప్పటికి జిన్నికుమారునొకని నొడిలో బెట్టుకొని కొలదికాలము క్రిందటనే వానిం గనినట్లు దెలియజెప్పెను. బూందీప్రభువు పుత్రజననమునకు సంతసింపక యా బిడ్డడు తనకు దనభార్యకుగూడ పుట్టలేదని విశ్వయించుకొని యెప్పుడేమియు ననగూడదని యూరకుండెను. ఆ దినములోనే జయసింగు తనబావను జూచుటకు బూందీపట్టణమునకు బోయెను. అప్పుడు బూందీరాజు తనభార్య చేసిన మోసమామెయెదుటనే యామెయన్నతో జెప్పెను.

జయసింగు మహోగ్రహమునొంది దాని నిజమరయుటకు సోదరి ననేక ప్రశ్నము లడుగజొచ్చెను. ఆమెయు దన పన్నుగడ యంతయు బయటకువచ్చునను భయమున వాని ప్రశ్నముల కుదికి సోదరుని నోటికి వచ్చినట్లుదిట్టి రాక్షసివలె మీదబడి మొలదట్టి పట్టుకొని కైజారుతో బొడువ ప్రయత్నించెను. అప్పుడు జయసింగు గడగడలాడి యేమియుజేయలేక యాడుదానికంటె నధముడై ప్రాణముల దక్కించుకొని యావలకు బారిపోయెను.

ఆతనికి జరిగిన రెండవ పరాభవము వాని భార్యలలో నొకతెవలన. ఆమె కోటా సంస్థాన ప్రభువుల యాడపడుచు; ఆమె పుట్టినింటివారు హారవంశజులు. ఆమె వారి యౌన్నత్యము వారి యాచారవ్యవహారములు నిలుపుకొనుచు వచ్చెను. ఆమె

చిన్ననాటనుండియు మిక్కిలి పొడవు వెడల్పులు దట్టముగల చీరలుకట్టుట కలవాటుపడి యత్తవారింటికి వచ్చినప్పుడు సయిత మవియే గట్టుచు వచ్చెను. జయసింగుయొక్క తక్కిన యంతః పురస్త్రీలు భార్యలు ఢిల్లీజనానాస్త్రీలు కట్టెడి విధము నొదలు గనబడెడు సన్ననిదువ్వలువలు గట్టుచుండిరి. తోడియువిద లెన్నిసారులు దన్నెగతాలిచేసి దెప్పినను మగడెన్నిసారులు సన్నదువ్వలువలు గట్టుమని ప్రేరణములు జేసినను కోటా ప్రభువుల యాడుపడుచు వినుపించుకొనక యెప్పటియట్లె ముతుకబట్టలు కట్టెను. ఒకనాడా దేవితోగూడి జయసింగుమహా రాజు తన యంతఃపురమున నేకాంతముగనుండి "తక్కిన యంతఃపురాంగనలు చీనిచీనాంబరములు గట్టుచుండ నీవీవిధంబున వీలుచాలులేనట్లు మోటబట్టలు గట్టెదవేల" యని యామెను పరిహాసము చేసెను. మగడెంత యెగతాళిచేసినను మహాపతివ్రత యగుటచే నామెయేమియు ననక తలవంచుకొని యుండెను. ఆమె మెత్తతనము గనిపెట్టి జయసింగు చేత నొకకత్తెరను బుచ్చుకొని నేల జిమ్ముకొనునట్లు వ్రేలాడుచున్న యామె కుచ్చెళ్ళను గత్తిరించెదనని లేచెను. అప్పుడా దేవి యీనిన పులి వడుపున మహాక్రోధ పరవశయై గుభాలున పాన్పుమీదనుండి యురికి ఖడ్గము చేతబట్టుకొని భయంకరాకారియై మగని నొక ప్రక్కకు ద్రోసివేసి యిట్లనియె. "జాగ్రత ! హారవంశము నందు బుట్టిన యాడుపడుచు లిట్టిపరిహాసమును సహింపరు. మోటహాస్యములు చేయవద్దు. సతీపతులలో నొకరియం దొకరికి గౌరవమున్నప్పుడే సౌఖ్యము మరియాదయునుండును. ఈసారి యిటువంటి హాస్యము చేసిచూడు, ఖడ్గముబూని యెక్కువపని చేయగలన" ని అంబరురాజు కత్తెరబూని చేయుపనికంటె కోటా

ప్రభువుల యాడుపడుచు గద్దముబూని యెక్కువపని చేయగల దని లోకమునకు వెల్లడించెను.

ఆమె క్రోధావేశమును జూచి రాజు భయపడిన వినయముతో నన్ను క్షమింపుమని యెన్నియో ప్రతిమలాడెనుగాని యామె శాంతమునొందక హారవంశస్థు లటుమీద నెన్నడు కచ్ఛవాహులతో సంబంధములు జేయగూడదనియు జేసినచో మరి యాడ యెరుగని కచ్ఛవాహులిల్లై భార్యల నవమానింతురనియు శాసించెను.

శివేలు జయసింగు 1743 వ సంవత్సరమున మృతి నొందెను. అతనితో వానిభార్యలు ముగ్గురు సహగమనముచేసి లోకాంతరము నొందిరి. అతని యనంతరమున దుర్బలులు దుర్నీతిపరులు దుస్స్వభావులు గద్దెయెక్కి జయసింగు తెచ్చిన యున్నతస్థితినుండి యంబరు రాజ్యమును మిక్కిలి యధమ స్థితికి దెచ్చిరి. అందు ముఖ్యుడు జగత్సింగు, ఈ భోగపరాయణుడే కృష్ణకుమారిని వివాహమాడుటకు ప్రయత్నించినవాడు. ఈతడు జయసింగు సంపాదించిన ధనమంతయు వెచ్చబెట్టెను. జయసింగు సొగసగు కొలువుకూటము గట్టించి వాని స్తంభముల మీదను సరంబీమీదను వెండిరేకు లతికించెను. ఆ మందిర ప్రవేశము చేయునప్పు డతడు సూర్యునకొక గుఱ్ఱమును బలి యిచ్చెను. జగత్సింగు నీతిలేక యా మందిరమందలి వెండి నంతను దీయించివేసెను. మూర్ఖుడగు నా జగత్సింగు తురక భోగముదాని నుంచుకొని జయసింగు చేర్చిన గ్రంథభాండాగారమునందు సగముపుస్తకము లామెకిచ్చెను. దాని బంధువులు ప్రాతపుస్తకములు చేతబట్టుకొని యిల్లిల్లుదిరిగి వానినమ్ముకొని జీవించిరి. ఈ విధముగ జయసింగు మాయోపాయనుచేత సంపా

దించిన రాజ్యము వాని వారసులు మిక్కిలి తక్కువకాలము లోనే విజస్థితికి దెచ్చిరి.

హారవంశసుల కధలు

రాజస్థాన మధ్యమున నొక మెట్టనేలగలదు. దాని పేరు సతారు. రాజశాసనముం దిరస్కరించినవారు దొంగలు మొదలగువారికా భూమి చాలాకాలము శరణ్యమైయుండెను. అది మీవారు రాణాలకు లోబడి యుండెనని చెప్పుకొనుటయేగాని యల్లా యుద్దీను చిత్తూరుకోట ముట్టడించి పాడుచేసినది మొదలా మెట్ట నేల యన్యాక్రాంతమే యయ్యెను. కొండకొనలమీద గొండల మొదళ్ళవద్ద నడవులనడుమ నిప్పటికిని మెట్టనేలలో బాడుపడిన కోట లనేకములు మనకు గనబడుచుండును. వానింబట్టి పూర్వ మా మెట్టనేలకూడా కొంతకాలము వైభవ మనుభవించినదనియు దానిరాజులు సుప్రసిద్ధులై ప్రతాపనిధులై వెలిగిరనియు గాల గతివల్ల నిట్టియవస్థ వచ్చెననియు జూచిన వారికందరకు దోచక పోదు. ఇందొక్కొక్కకోట కొక్కొక్క చిత్రకధ గలదు. ఆ మెట్టనేలలో బడమటివైపున బూర్వము బుమోడాయను నొక పట్టణముండెను. దానిరా జిరువదినాలుగు కోటల కధిపతియై యుండెను. ఇప్పుడా పురము పాడుపడియున్నది. ప్రస్తుతస్థితిని బట్టి కోటయొక్క మొదటి ప్రాకారమును రెండవ ప్రాకార మును మూడు దేవాలయములు నొక కొలువుకూటమును జూచు వారానవాలుపట్టి స్థలనిర్దేశము జేయవచ్చును. ఆ కోటక్రింద నొక రాతిగుట్టమీద హారవంశస్థుల కులదేవత విగ్రహమున్నది. దాని యాకారము భయంకరమై మిక్కిలి పెద్దదిగనున్నది.

బుమోడాగ్రామము పదునాలుగవ శతాబ్ద ప్రారంభమున నొక హారవంశస్థునిచే గట్టబడెను. హారవంశస్థులు చోహాణ

వంశములో జేరినవారే. చోహణ వంశస్థులు పేరెన్నికగన్న ముప్పదియారురాజు పుత్ర కుటుంబములలో జేరినవారు. హారవంశస్థులుగూడ మగటిమికి ప్రసిద్ధికెక్కిరి. ధైర్యమునందు బుద్ధికుశలతయందు రాజభక్తియందు సాహసమునందు హారవంశస్థులకు సమానులెవ్వరులేరని చెప్పవచ్చును. వేయేల! రాజపుత్రులలోనున్న సారమంతయు హారవంశమై పుట్టెనని కొందరనుకొనిరి. అందుబుట్టిన యాడుపడుచులు సయితము పౌరుషంబునకు మెప్పువడసిరి. ఇంత యెందుకు? రాజపుత్ర కుటుంబములలో నెక్కడైనను సరే పూర్వము సాహసముగల యాడుది యుండిన నామె హారవంశస్థుల యాడుపడుచేయని గ్రహింపవలయును.

మొట్టమొదట బుమోడా కట్టి యేలినరాజు పంద్రెండుగురు కొడుకులు తండ్రియై యంత్యకాలమున రాజ్యసంరక్షణము నేయుమని వారిని నియోగించి చనిపోయె. ఆ కొడుకులలో నొకడగు రావుదేవు సతారుదేశమునకు ప్రభువై చాకచక్యము చేతను మగటిమిచేతను నిరుగుపొరుగువారికి భయంకరుడై యుండెను. అతనికీర్తి ఢిల్లీనగరమువరకు వ్యాపింప ఢిల్లీ చక్రవర్తి మీవారును బాడుచేసినను దనకు పక్కలో బల్లెమట్లు మరియొక సంస్థానము బయలుదేరెనని విని యోర్వలేక వానిం జెరుపదలచి యారాజును ఢిల్లీకి రమ్మని సబహుమానముగ బిలిచెను. ఢిల్లీకి బోయినచో ప్రాణములతో మరల నింటికి వచ్చుట యరిదియని యెరింగియు నతడు చక్రవర్తి దర్శనమునకు బోయెను. పోవునప్పుడు తనకొడుకునకు రాజ్యమప్పగించి తక్కిన చుట్టములనెల్ల నతడు తనవెంట గొనిపోయెను.

రావుదేవునివద్ద మిక్కిలి యక్కజమగు గుఱ్ఱమొకటి యుండెను. అట్టిది చక్రవర్తి వద్దనైనలేదు. దానితండ్రి మీవారు

రాణావద్ద నుండిన గుఱ్ఱము తల్లి సతారుమెట్టలో బుట్టినదే. ఆ గుఱ్ఱమొక మాత్రపుచేరును దెక్కతడిగాకుండ దాటగలదట. అట్టిగుఱ్ఱమును వెంటబెట్టుకొని రావుదేవ ఢిల్లీకి బోవ చక్రవర్తి చూచినతోడనే దానిని తనకిమ్మని యడిగెను. చక్రవర్తి వేడి కొన్నను బెదిరించినను రావుదేవుడు గుఱ్ఱము నియ్యడయ్యెను. అందుచేత చక్రవర్తి తన పిలుపువలన దనయింటి కతిథియై వచ్చిన యా రాజశిఖామణిని జంపింపదలచెను. రావుదేవుడీసంగతి నెట్లో జాడకట్టి తనతోవచ్చిన బంధువులను రహస్యముగ నొక్క రొక్కరుగ స్వదేశమునకు బంపి తానొక్కడు మాత్రము మిగిలి యుండెను.

ఒకనాడు చక్రవర్తి యొకమేడమీద గూర్చుండియుండ నొక శూరుడు సర్వాయుధములు దాల్చి గుఱ్ఱమెక్కి సవారుచేయు చుండెను. అతడు రావుదేవుడే. అతడు గుఱ్ఱమెక్కి పోవుచు మేడమీదనున్న చక్రవర్తివంక దిరిగి "అయ్యా! నాకిదే సెలవు. మీకు మాకు నిక సంబంధములేదు. రాజపుత్రుల నడుగగూడని కోరికలు మూడున్నవి. మొదటిది కత్తి. రెండవది భార్య. మూడవది గుఱ్ఱ" మని యెలుగెత్తి చెప్పి వెడలిపోయెను. అతనిగుఱ్ఱము తరటు చేసినతోడనే వాయువేగ మనోవేగములం బరుగెత్తి క్షణములో దృష్టిపథము నతిక్రమించెను. చక్రవర్తి మహాకుపితుడై వానిం దరిమి పట్టితెమ్మని ఢిల్లీలోనున్న మంచి పారసీక హయముల నెక్కించి గొప్ప సరదారులనంపెను. కాన వానిం గలిసికొన నెవరితరము!

అట్లు ఢిల్లీవిడిచి రావుదేవుడు స్వదేశమువచ్చి బుమోడా పట్టణము చేరునప్పటికి వానికుమారుడు యద్ధసన్నాహముమీదనే యుండెను. అతనినట్లు జాగ్రత్తగా నుండుమని రావుదేవుడు తాను గంగానదీతీరమునకు బోయి యిప్పుడు బూందీనగరమున్న

ప్రదేశముల దిరుగులాడజొచ్చెను. అప్పుడా దేశమందలి జను లందరు చండశాసనుడగు నొక బందిపోటుదొంగ బారిపడి నిద్రాహారములు లేక బాధపడుచుండిరి. ఆ దొంగ పేరు రామగంగడు. వాడు రామఘురు గ్రామమున గట్టి కోట గట్టుకొని యప్పుడప్పుడు ద్రోపుడుచేయుటకు జుట్టుప్రక్కల గ్రామములపై బడుచుండును. రెండు మాసముల కొకసారి పున్నమనాటిరాత్రి రామగంగడు దండువెడలి తనకీయవలసిన కప్పము నొక సంచిలో బోసి యీయని గ్రామస్థులను జిత్రవధలుజేసెను. రావుదేవుడీ దారుణ కథలు విని యా దొంగ నేయు దుండగములకు రోసి వాని దండింపదలచి ముందునెల దొంగల బేడు వచ్చినప్పుడు కప్ప మీయవలదని గ్రామస్థుల కుపదేశము చేసెను.

రామగంగడును బున్నమినా డెప్పటియట్ల నిర్భయముగ గత్తి నొరలోవేసికొని ప్రజలు కప్పము దెచ్చి యందింతు రను కొని గ్రామములకు బోయెను. కాని కప్పమురాదయ్యెను. అప్పుడు వాడు మహా కోపమున మండిపడుచు నెదుటనున్న జనులజూచి "యెవడురా ! నాయెదుట నిలుచువాడ"ని కఠినముగ బలికెను. "నేనురా" యని ఖడ్గపాణియై రావుదేవుడు వానియెదుట నిలిచెను. అప్పుడిరువురకు నద్భుతమగు ద్వంద్వయుద్ధము జరిగెను. గంభీ రాకారమందు ధైర్యమందు వారిరువురు దీసిపోవరైరి. రావుదేవునకు విజయలక్ష్మివంటి గుఱ్ఱముండిన రామగంగనికిగూడ దానికి దీసిపోవని గుఱ్ఱమేయుండెను. వాని గుఱ్ఱముకూడ తన యజమానుని బలుమారుపద్రవములనుండి తప్పించి మహోప కారము చేసెను. కొంతయుద్ధమగునప్పటికి గంగడు మిక్కిలి యలసి తనకు బరాజయమే యగునని నిశ్చయించి గుఱ్ఱమెక్కి పరుగెత్తసాగెను. రావుదేవుడు తన గుఱ్ఱమెక్కి దొంగ వెంట నంటి తరుమజొచ్చెను. దొంగయు దూరపుకొండలలోనున్న

రామపుర గ్రామముదెస పారిపోయి చంబలునదీతీరముననున్న
గుట్టలపై కెక్కెను. అప్పుడు రావుదేవుడు "హా! అవ్వల
నదియున్నది. వీడిక నెందు బోగలడు. నాచేజిక్కెనా"దని
సంతసించుచు వానిదగ్గరకు వచ్చునప్పటికి గంగడు మహాసాహ
సమున కొండకొనమీదనుండి గుఱ్ఱముమీద నున్నపాళముతో
గుభాలున క్రింది ప్రవాహమునం దుమికెను. అదిచూచి రావు
దేవుడు తనచేత చచ్చుటకంటె శత్రువు గంగలో దిగి చచ్చుట
మంచిదని భావించి యట్లు దుమికెననుకొని తాను గుఱ్ఱముమీద
నెక్కి కొండకొనను నిలిచి పడినవాని గతి యేమయ్యెనో యని
చూచుచుండెను. అంత నొక గడియలో వానికి మహాశ్చర్య
మగునట్లు రామగంగడు చావలేదు సరిగదా! చెక్కుచెదరక గుఱ్ఱ
మెక్కి యవ్వలయొడ్డున చేరెను. చేరుటయు రావుదేవుడు
మహాద్భుతము మహానందమునొంది "వహ్వా రాజపుత్రుడా,
నీ పేరెవ్వర"ని యడిగెను. "నా పేరు రామగంగడు. కాని
నీపేరెవ్వర"ని యొదలు దుడుచుకొనుచు నతడు బదులుచెప్పెను.

"నా పేరు రావుదేవుడు. ఇకమీద మనమిద్దరము వైరము
మాని మిత్రులమగుదము; ఈ నదియే మనయిరువుర దేశములకు
సరిహద్దగుగాక" యని హారవంశస్థుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.
ఇట్లు రావుదేవుడు రామగంగనికి మొదట పరిచితుడై పిదప
మిత్రుడయ్యెను. అది మొదలు రామగంగడు వాని దొంగల
గుంపులు దేశములు దోచుటమానిరి. రావుదేవుడు బూందీయను
పట్టణమును గట్టి యది తనకు ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమేలెను.

అతని కుమారుడు బుమోడా పట్టణము చాలకాల మేలి
మృతినొంద వానికొడుకు రావుదేవుని మనుమడునైన యాలూ
హారుడు సింహాసనమెక్కెను. వానినిగూర్చి యనేక చిత్రకథలు
గలవు. రాజపుత్రు లందరివలె యతడును శౌర్యనిధియు

గాంభీర్యనిధియు నయ్యెను. అతని నోటనుండి యేదియైన మాట వచ్చెనా మరి తిరుగుటలేదు. ఎంత బహుమాన మిచ్చినను సరే, ప్రాణభయము వచ్చిననుసరే యత డన్నమాట దాటియెరుగడు. ఒకనా డతడు వేటనుండి మరలి వచ్చుచుండ నొకచారణుడు (స్తోత్రపాఠకుడు) వాని కగపడి దీవించెను. చారణు డాశీర్వ దించినప్పుడు రాజపుత్రుడేదైన తక్షణము వాని కిచ్చుట యాచార మగుటచే నేమి గావలయునని యాలూహారుడు వాని నడిగెను. ఆలూహారుడు తలపాగమాత్ర మడుగవద్దనియు దానికిబదులు కోరిన నగలుగాని మాన్యములుగాని ధనముగాని యిచ్చెద ననియు మిక్కిలి బ్రతిమాలినను చారణు డందు కొప్పుకొన డయ్యె. ఎట్టకేల కాలూహారుడు దాని నిచ్చుటలేదని పలుక చారణుడు వానిని శపింతునని బెదరించెను. ఆలూహారుడు సహజముగ నతిధైర్యశాలియయ్యు శాపమునకు భయపడి తల పాగ వానికిచ్చెను. అది తనతల బెట్టుకొని యాచారణు డరిగెను.

అనంతరమా యాలూహారు డొకనాడు బుమోడాపట్టణ మున గొలువు దీర్చియుండ వినయముతో నొకమనుష్యుడు వాని వద్దకువచ్చి నిలిచెను. అతడు వెనుకటి చారణుడే. అతడు ప్రయాణముచేత నలసి పైబట్ట జారుచుండ వెనుకటి రాజిచ్చిన తలపాగ చంకబెట్టుకొని మారువారురాజును నిందించుచు రాజున కెదుట నిలిచి యిట్లనియె. "నాడు నేను దేవరవారి తలపాగ దీసికొని సెలవు పుచ్చుకొని మారువారు రాజధానియగు మాండూరునకు బోయి కొలువుకూటముంజేరి నా తలమీదనున్న పాగాను కుడిచేతితోదీసి పట్టుకొని యెడమచేతితో నా మారువారు రాజునకు సలాముచేసితిని. అట్లు తలపాగ తీయుటకు నెడమచేత సలాముచేయుటకు గారణమేమని యతడు నన్నడుగ నేనిట్లంటి. "ఇది యాలూహారుని తలపాగ, ఆ రాజుపాగ మరియొకనికి

వంగి నమస్కరింపదు " స్వామీ ! యపుడేమిచెప్పుదు ? నాపలుకులువిని యారాజు బిట్టలుకతో నా చేతనున్నపాగ తనకాలితోదన్ని కొలువునుండి నన్ను వెడలనడిపించెను. నేనును దేవరవారి కది విన్నవించుటకు రోజుచువచ్చితిని. వానిమీద మీరు తప్పక కసిదీర్చుకొనవలయును."

ఆ పలుకులువిని యాలూహారుడు చారణుని శ్లాఘింపక "నేను నీకు గావలసినన్ని గోవులు, నగలు నిచ్చెదనని యెంత బ్రతిమాలినను వినక మోటపట్టుపట్టి మా తలపాగ పట్టుకొనిపోయి దానితో కయ్యము దెచ్చితివి ! ఈ గుడ్డపీలిక నిమిత్తమిపుడు నేను వానితో యుద్ధమునకు బోవుదునా ? " యని వానిం జీవాట్లుపెట్టి యవ్వలకంపెను. పంపినను వాని మనస్సులో మాత్ర మాపరాభవము రవులుచునే యుండెను. అందుచేత నతడు తనచేతి క్రిందనున్న యైదువందల రాజపుత్రులను సత్వరమ బిలిపించి వారి యాలోచన మడుగ వారేకగ్రీవముగ నిట్లనిరి. " మారువారురాజున కొకమారు బుద్ధి చెప్పవలయును. బుద్ధిచెప్పుటకు బోవుచున్న మనము మరల బ్రతికిరాకపోవుదుము గాక " యని వారు రాజుం బురికొల్పి సాధారణముగా యుద్ధమునకు బోవునపుడు చేయు ఘోర ప్రమాణములుచేసి గృహములకు జని యాలుబిడ్డలవద్ద కడసారిసెలవు పుచ్చుకొని కొండకోటదిగి యమ్మవారి విగ్రహము ప్రక్కనుండి నడిచి మారువారునకు దండువెడలిరి. ఆ దినమున వారితో జయులుదేరని మగవాడు కోటలో నొక్కడేయుండెను. అత డాలూహారుని యన్నకొడుకు బాలుడు. వానింగూడ తీసికొనిపోయిన తన వంశము నాశనమగునను భయమున నాలూహారుడు వాని నేడుప్రాకారముల మధ్యనున్న యొకగదిలో దాచెను.

అల్లూహారుడు చండశాసను డగుటచే జరిగిన పరాభవము నెట్టు ప్రతిక్రియసేయక మానడని మారువారు రాణాతో గొందరు ముందుగ జెప్పిరిగాని యతడదినమ్మక యలక్ష్యము చేసి "ఏమీ! ఒక చిన్న జమీందారుడు నావంటి మహారాజు మీద చందెత్తగలడా? ఎత్తునిమ్మతని నే నడుగులుపెట్టిన భూము లన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెద" నని బీరములు బలికెను. కొంతకాలముజరుగ నొకనా డారాజు నిద్రించుచుండగ నర్థరాత్రమున గొప్ప చప్పుడువిని యతడు లేచెను. ఆ చప్పుడు రణభేరుల మ్రోతతోను యుద్ధములలో నూదు కొమ్మను నాదము తోను గలసి వినబడెను. అది విని యతడు కోపముతో "యెవడురా! మండూరు కోటగుమ్మమువద్ద నింతధ్వని సేయ సాహసించినా" డని యడుగ "బుమోడా ప్రభువగు నాలూ హారుడు స్వామి" యని యెవడో ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అల్లూహారుడు వానిమూకలు గుఱ్ఱపువర్తకుల వేసములు వెసికొని సందడిసేయక పట్టణముజొచ్చి వెనుక తలపాగకు జరిగిన పరాభవమునకు బగ వడ్డీతో దీర్చుకొనుటకు గ్రామము నెత్తురు వరదలు జేయుటకు నిశ్చయించుకొని వచ్చిరి. మారువారు రాజుగూడ తానును రాజపుత్రుడే యగుట దగినట్లు ప్రవర్తించెను. శత్రుసైనికులు త్రొక్కిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెదనంటివి. యిప్పుడిచ్చెదవా? యని తల్లి మారువారు రాజుం దెప్పెను. వానిసైనికులు బెబ్బులులట్లు బగతురపై నెప్పుడు నడుదుమా యని తొందరపడుచుండిరి. శత్రువులగు హారవంశస్థులు యుద్ధమునకు రారమ్మని పిలుచుచుండిరి. అవి యన్నియు జూచియు మారువారురాజు తన కెక్కువ బల మున్నందున బౌరుషవంతులగు నందరి హారవంశజుల నొక్కనారి చంపుట మంచిదికాదని తలంచి శత్రువుల సైనికుల

సైదువందలతో బోరుటకు దన సైనికుల సైదువందలమంది
నేర్పరచెను. ఆ యాలోచనము బాగున్నదని యాలూహాదు
డొప్పుకొనెను. వీర ప్రతివీరు లొకస్థలమందు జేరిరి. నయ
నోత్సవముగ దాని జూచుటకు వేనవేలు జనులు చుట్టుమూగిరి,
ఉభయపక్షముల వీరులు యుద్ధసన్నద్ధులై యుండిరి. అప్పుడు
దూరపు ప్రయాణమున నలసిన యొక గుఱ్ఱపురౌతు వానినడుమ
నిలిచెను. అంతరాయముచేసి వచ్చినవాడు నేమనటకే గుఱ్ఱము
నురుగులు గ్రక్కుచు డొక్క లెగరవేయు చొచ్చెను రౌతు
చూడ మిక్కిలి బాలుడు. అటు లా రౌతు కొంచెమిట్టటుచూచి
మారువారురాజు కడకుబోయి యుద్ధమునకు మొట్టమొదట హార
వంశస్థులపక్షమున దానువచ్చుట నంగీకరింపుమని వానిం బ్రార్థిం
చెను. మారువారు జనులు వీడెవ్వడని తలచిరి. ఆలూహాదుడు
వంశ నాశనమగునను భయమున నేడుప్రాకారముల గదిలో
బెట్టి తాళమువేసి వచ్చిన గుఱ్ఱవాడితడే. ఆలూహాదుడు మొదట
మాటలాడలేనంత విశ్లేష్టుడై యెట్టకేలకు ధృతిదెచ్చుకొని
బాలుంజూచి. "ఓమూర్ఖ యాజ్ఞోల్లంఘనసంపన్న! హారవంశము
నకు మొలకయైనలేకుండ జేయుటకు వచ్చితివా?" యని
కోపముతో నడుగ నాబాలుడు "నేను బోయిన లేకపోవుగాక;
ఆపదసమయమున మీకక్కఱకు రానప్పుడు నేబ్రతికిన ప్రయో
జనమే" మని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఆ కుమారుడు నిర్భయముగ యుద్ధమున కుమ్మఱుదగుట
జూచి స్వసైనికులు వానికి దైవప్రసాదము కలిగెనని తలంచిరి.
అది నిక్కమేయగు, ఎట్లన, నాడుబాలుం డాదినట్లు పినతండ్రి
తన్నేడుప్రాకారముల నడుమగదిలో పెట్టి తాళమువేసి యుద్ధము
నకు రానీయనందుకా బాలుడు మహాభిమానవశుడై కోపముచేత
నొడలెరుంగక లోలోపల నెంతయు మరుగుచుండ గొంత

నేపటికి తలుపుగడియలు విడిపోయెనట, తలుపులు తమయంతట నవియే తెరువబడెనట. ఒక్కక్షణములో భవానిమాత ప్రత్యక్షమై వానికన్నుల యెదుట నిలిచెనట, నిలిచి బాలుంజూచి "వత్సా! నీ హృదయతాపము నేనెరిగి జాలినొంది వచ్చితిని. ఈ యాయుధము నీవు పుచ్చుకొని యుద్ధమునకుబోయి విజయుడవై నీవంశమునకు బ్రతిష్ఠ తె" మ్మని యామె పలికెనట.

ఆ బాలుని యుత్సాహముజూచి వానితో బోరుసల్పుటకు మారువారురాజ్యపక్షమునుండి పోరాటములలో నారితేరిన యొక మహాయోధు సిద్ధమైనిలచి మొదట దెబ్బ తన్నుగొట్టుమని బాలునిం బురికొల్పెను. కాని యాబాలుడు పెద్దలయందతి గౌరవము గలవాడగుటచే "మీరే మొదటిదెబ్బ కొట్టు"డని సగౌరవముగ బలికి యెంతసేపటికామేటిజోదు యుద్ధము మొదలుపెట్టక పోవుటచే విసికి తానే మొదలుపెట్టదలచి ఖడ్గము బూని యొక్కవేటువేయ నా మహాయోధు రెండు తునకలై నేలబడియె. అనంతర మా బాలుని మారువారిలో పేరుగన్న మేటిమగ లందరు రోసంబునందాకి మొదటివాడు పోయినగతికే పోయిరి. ఆ కుమారుని నిరంకుశ వీరవిహారముజూచి వారిపక్షము వారందరు "దేవి వాని ననుగ్రహించి మేను నిమిరి దుర్జయునిగా జేసినప్పుడు వాని యెట్టయెదుట నెవడు నిలువనోపు" నని యొండొరులతో జెప్పుకొనిరి. అట్లు కొంతసేపు విజృంభించి యెదుటబడిన వీరుల నందర దన కరకుకత్తి కెరచేసి శ్రాంతుడై యా బాలకుడు మరియొక మహావీరునిచేత మెడమీద దారుణమగు దెబ్బతిని మృతినొందెను.

దేవీప్రసాదముగాంచిన యతడు మృతినొందుటకు గారణమిది. ఆ దేవి కృపారస నిష్యందములగు తన హస్తములతో వానిమేను నిమిరి నిమిరినభాగమెల్ల వజ్రశరీరముజేసి మెడమీద

జేయివేయమరచెనట. అదికారణముగ రాజపుత్రుడు శత్రునిహతు డయ్యె. ఉత్తమోత్తముడగు నా రాజపుత్రుని క్రొన్నెత్తురులజూచి హారవంశస్థులు ఘోషాయత్తచిత్తులై శత్రువుల కుత్తుకలు గోయ నుంకించిరిగాని మారువారురాజు తల్లి దేశము నెత్తురువరదలగు నను భయమున కొడుకురంబిలిచి యీ పోరాటము మానిపింపదలచి యిట్లనియె. "ఇట్టి మహోవీరవంశము నిష్కారణముగ నాశనము కాగూడదు. తలవాగకు జరిగిన యవమానమునకు దగినట్లు కసి దీర్చుకొనుట యయినది. మన యాడుపిల్లలలో నొకతె నాలూహాడునకిచ్చి పెండ్లిచేయుదము. ఇప్పుడు పోయిన బాలుని వెలితి కనబడకుండ నామెవలన వీరసంతతి కలుగగలదు."

రాజమాత పలుకుల కందరు సంతసించి యట్లుచేయుమనిరి. మారువారురాజు తక్షణము తనకూతు నాలూహారునకిచ్చి వివాహము చేసెను. అతడు వధూసమేతుడై బుమోడాకు బోయెను. వారిరువు రకు బెద్దలు తలంచినట్లు కుమారుడు దుదయింపలేదు. కాని యొక కూతురుదయించెను. ఆలూహారుకు జనకు పుత్రసంతానము లేకున్నను గూతువలననైన వీరరసావతారులగు దౌహిత్రులు గలిగి వంశమునకు బ్రతిష్ఠాకారులు గావచ్చునని తలంచి యుక్త వయస్సు వచ్చినతోడనే యీ బాలికకు వరుని వెదకి పెండ్లి చేయ నిశ్చయించి యీ వివాహమునకు యిష్టదేవతయగు దేవిని రమ్మని స్వయముగ నాలయమునకుబోయి పిలిచెను.

అంతట వివాహ ముహూర్తము సమీపింప నంతయు సిద్ధ మయ్యె. రాజబంధుగు లందరు సమావేశమైరి. ఆ శుభకార్యము నందు గడుపునిండ కూడు దొరకుననీ పుట్టెడాసతో బిచ్చగాండ్రు వందలకొలది సభాభవన సమీపమున నిలిచియుండిరి. ఆ వచ్చిన నిరుపేదలలో నొక ముసలియవ్వ యుండెను. ఆమె మొగము ముడుతలువాడెను. తల ముగ్గుబుట్టవలె నెరసెను. ఆ యవ్వ

దట్టముగ మూగిన జనుల నొత్తిగించుకొని కొంచెము ముందుకు బోయి "నా కాలూహారునితో మాటలాడవలసిన పనియున్నది. కావున వానిం బిలువుమని ద్వారపాలకునితో జెప్పెను. వాడును దానిని బరిహాసముజేయుచు నీకు రాజుగారితో మాటలాడవలసిన పనియున్నదా? ఓసీ! అవకతవకముండా! చాలుచాలు. నీపాటి కవతలకు బొమ్ము. రాజుగారికి నీతో మాటలాడుటకంటె నెక్కువ యవసరపుబనులు లేవనుకొంటివా? నీ మాటలు చాలించి ముసలి కంపు కొట్టకుండ దూరముగబొమ్మని కసరికొట్టెను. "అయ్యో! అతదేవచ్చి స్వయముగ నన్ను బిలిచినాడయా!" యని యా ముదుసలి మరల యెలుగెత్తి పలికెను. ద్వారపాలు రామెను దరి జేరనీయక తరిమిరి.

ఆ యవ్వ ద్వారపాలురు తన్ను దరుముచుండ గిరుక్కు మనకుండ నావలకుబోయి యాలూహారుడు స్వయముగా దన నిలయమునకుబోయి వివాహమునకు రమ్మని పిలిచినప్పుడా వివాహమున నావాహనము విసర్జనములేకుండ ద్వారపాలకులచేత గెంటించినందుకు గోపోద్దీపితయై వానిని శపించి యంతర్ధానము నొందెను. అదిమొదలామె యెవ్వరికిం గనబడలేదు. అవచ్చిన ముదుసలి యవ్వయే యూలూహారుని యిలవేల్పగు దేవి. ఆమె యిచ్చిన శాపవశమున నాలూహారుడు స్వల్పకాలములోనే లోకాంతరగతుడయ్యెనట.

అతడు మృతినొందినను వానివంశస్థులశౌర్యము వానితో నంతమొందక తరువాతకూడ నప్పుడప్పుడు ప్రకటితమయ్యెను. ఈ హారవంశస్థులకు బర్వతద్వార సంరక్షకులని యొక బిరుదు నామము గలదు. అలూహారుడు పోయిన కొంతకాలమునకు గోమానుసింగను నొక హారవంశస్థుడు పర్వతద్వారసంరక్షకుడుగ నుండెను. అతడు ద్వార సంరక్షకుడుగనున్న పర్యంతము మాళవ

సంస్థానమునకు కోటాసంస్థానమునకు నడుమ హారవంశస్థుల దేశమునకు దక్షిణముగ నుండెను. పర్వత ద్వారసంరక్షకుడగు గోమానుసింగు మహావీరుడైన కోటాసంస్థాన ప్రభువునకు లోబడియుండెను. గోమానుసింగు తన ప్రభువునెడల భక్తిశ్రద్ధలు గలిగి తనపని నిర్వహించుచున్నను మచ్చరముచేత నెవ్వరో దురాత్ములు వానిమీద ప్రభువుతో గొండెములు చెప్పిరి. ఆ కొండెములు విని యజమానుడగు కోటాసంస్థాన ప్రభువు గోమానుసింగును బిలిపించి వానియుద్యోగము నధికారము ధనము భూములు మొదలగు సర్వస్వము నూడదీసికొని దేశమునుండి వెడలనడచెను. ధనము నధికారము బోయినందుకు గోమాను సింగు మిక్కిలి విచారింపలేదుగాని తన వంశస్థుల కందరకు జిరకాలమునుండి జరుగుచున్న పర్వతద్వార రక్షకత్వము దీసివేసి నందుకు మిక్కిలి చింతించి పోవుటకు బయలుదేరి కొంతదూర మరుగ మార్గమధ్యమున దనమీద ప్రభువుతో గొండెములుచెప్పిన దురాత్ముడు పల్లకినెక్కి కొంతపరివారము వెంటరా బెద్దకాగడాలు వేయించుకొని ఠీవితో బోవుచుండగ జూచెను. చూచి కోపము పట్టజాలక కాగడావాని నేలగూల్చి పల్లకిలోనున్న యామను ష్యుని దన యీటెతో బొడిచి పరివారము చెల్లాచెదరుగజేసి కొంతవరకు సంతుష్టుడై గోమానుసింగు తిన్నగా తన నివాస స్థలమునకుబోయి పరివారమును జేరదీసికొని కోటాప్రభువు తన కితరద్రోహమేదియు జేయుటకు వీలులేకుండునట్లు తక్షణమే మీవారు రాణావద్దకుబోయి వాని శరణుజొచ్చెను.

ఆ రాణా వానియందు దయాళువై పోషణమునిమిత్తము వానికొక చిన్న సంస్థానమునిచ్చి యాదరించెను. గోమానుసింగు తనదుఃఖమునుమరచి కొంతకాల మతనియందనుండెను. అటు లుండ సంబరు సంస్థాన ప్రభువు కోటా సంస్థాన ప్రభువుమీద

దండువిడిసి ముఖ్యపట్టణమును ముట్టడించుచున్నాడని మీవారులో
నొకవార్త బయలుదేరెను. ఆ వార్త వినినతోడనే గోమానుసింగు
పూర్వసంబంధమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని పూర్వవైరమును
దక్షణమే మరచి తన పూర్వయజమానుఁడగు కోటాప్రభువునకు
సహాయముజేయ నిశ్చయించుకొని మీవారు రాణావద్ద సెలవు
పుచ్చుకొని కొంత పరివారమునుజేర్చి రాత్రియనక పగలనక
నిరంతర ప్రయాణములు చేసి యతికష్టముమీద కోటాపట్టణ
సామీప్యమునకుజేరెను. అంతకుమును పే యంబరురాజ సైనికులు
కోటాపట్టణమును నలుదెశల జుట్టుముట్టి పోతుటీగయైన జొరబడు
టకు వీలులేనట్లు కాచియుండిరి. కావున నితరులకు గనబడకుండ
గోమానుసింగు కోటాపట్టణము ప్రవేశించుటకు వీలులేక బహి
రంగముగానే బోవలయునని నిశ్చయించుకొని తనరణభేరీ
వేయించి నిర్భయముగ స్వసైన్యము దీసికొని యంబరురాజ
సైన్యమధ్యమునుండి యారాజు గుడారమున కెదుటనుండి బోవ
సాగెను. అంబరురాజది చూచి "యెవఁడురా నాకు వినబడునట్లు
రణభేరీ వేయించుకొని నా యెదుటనుండి బోవ సాహసించినవాఁ"
డని యడిగెను.

ఆ పలుకులకు గోమానుసింగే యిట్లుత్తరము చెప్పెను.
"ఎవఁడా! గోమానుసింగు కోటాప్రభువునకు సహాయము
చేయుటకు మీవారునుండి వచ్చుచున్నాడు." ఆ మాట విని
యంబరురాజు "ఏమీ! గోమానుసింగా! అతడే నిజముగ
వచ్చినపక్షమున వానిని నావద్దకు గొనితెండు, అతడు మున్నొక
సారి చేత నే యాయుధమును ధరింపక పెద్దపులిని జంపెనని
మా తండ్రి చిన్ననాట నాకు జెప్పుచువచ్చెను. ఆ మహావీరు
నొక్కసారి కన్నులార జూడవలయునని యున్నది. తీసికొనిరం"
డని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను, సేవకులు గోమానుసింగును దమ

ప్రభువువద్దకు రమ్మనియడుగ నతడొక్కడు పోవుట కిష్టములేక పరివార సమేతుడై యంబరుదా జెదుటకు బోయెను. ఆరాజు గోమానుసింగును సగౌరవముగ నాదరించి కోటాప్రభువునకు సహాయము జేయవలదనియు దనపక్షమున నిలుపవలసినదనియు వాని బలువిధముల ప్రార్థించి తనపక్షమున నున్నయెడల జాల ధనమిచ్చెదనని వాగ్దానముజేసి మరియు నిట్లనియె. "కోటా ప్రభువు నిన్ను మున్నొకసారి పరాభవించెను. నిన్నంత యవమానము పాలుచేసిన ప్రభువునకు నీ వెదురుతిరిగినచో నందు తప్పేమియులేదు. అదియునుగాక పట్టణము నాకు లోబడక తప్పదు. అది యెరిగియెరిగి యేలనీవు మృతినొంద సాహసించెదవు? ఈ తములపాకుల చుట్ట నమలునంత నేపటిలో కోటా పట్టణము నాచేతబడును. చూడు నాదెబ్బ" ఆ రాజుపలుకులు చెవులంబడుటయు గోమానుసింగు మహాకుపితుడై కనులెఱ్ఱజేసి "ఇరువదివేలమంది హారవంశస్థుల నెత్తురులు ప్రవహింపకుండ నీవు కోటాపట్టణము పట్టుకొనలేవు. నీ లంచములు నాకక్కర లేదు. ఇదిగో సలాము పోయివచ్చెద" నని చివాలున లేచి పోయెను.

అంబరు రాజుకూడ మిక్కిలి సరసుడగుటచే దనయధీనములో నున్నను వాని నప్పుడేమియుననక గోమానుసింగును దనసైన్య మధ్యమునుండి కోటాప్రభువువద్దకు బోవనిచ్చెను. గోమానుసింగు వానివద్దనుండి తిన్నగవచ్చి కోటాపట్టణము ప్రక్కను బారుచున్న నది కావలియొడ్డున నిలిచి "సర్వతద్వార సంరక్షకులము. నావకావలయును పంపుడు పంపు" దని కేకలు వేసెను. కోటాప్రభువు తనకోటలో గూర్చుండి యా కేకలువిని యెవరో వారిని దెమ్మని నావ పంపెను. అదియెక్కి యేరుబాటి గోమానుసింగు ప్రభువు సన్నిధిజేరి నమస్కరించి నిలిచెను.

ఆ ప్రభువే మున్ను తనచేత నవమానింపబడి ధన మపహరింప బడి దేశభ్రష్టుడై యుండియు వెనుకటి పగలుమరచి మరల దనకుసాయము చేయవచ్చిన యాయున్నత చిత్తునిజూప లజ్జయు నానందసంభ్రమము దోప తెల్లబోయి చూచి కౌగ లించుకొనెను. వెనుక తానుచేసిన యపరాధములు క్షమింప మనుటగాని క్షమింపమని కోరుటగాని యపుడుచేసిన సాయము నకు జాలసేపు కొనియాడుటగాని కోటాప్రభువునకు వ్యవధిలేక పోయెను. ఏలయన, వారిరువురు మాటలాడుటకు మొదలుపెట్టిన తోడనే పగతుర ఫిరంగులతో కోటగోడ బగులగొట్టజొచ్చినారని వర్తమానములు వచ్చెను. అదివిని గోమానుసింగు మాటలు కట్టిపెట్టి ప్రభువునకు గడపటి సలాముచేసి తన పరివారమును వెంటబెట్టుకొని యుద్ధమునకు జొరబడెను. చొరబడి కంఠమున ప్రాణమున్నంతసేపు శత్రువులు కోట గోడవద్దకు రాకుండ నాతడు తరిమెను. ఎట్టకేలకు పగతురసంఖ్య యత్యధికమగుటచే నాతడు చేయునదిలేక తనబలగముతో మరణమొంది కీర్తిశేషు డయ్యెను.

హారవంశస్థుల యప్రతిహత ప్రతాపము పైకథలనుండి తెలిసికొనవచ్చును. వీరు తక్కిన రాజపుత్రులవలెనే మహాభి మానధనులై యశోవిశాలురై ప్రసిద్ధికెక్కిరి.

పతివ్రతాశాపము

ఒకనాడు మీవారురాణాయొక్క పరిచారకులు చెరువులో నీరు తోడివేయుచుండ జూపరకు మహాశ్చర్యముగ నాలుగు చేతులున్న విగ్రహమొకటి యందులో దొరికెను. వేరొకటి ముందుకు సాగియుండెను. నాలుగవది యిట్టివిధముగ నున్నదని చెప్పుటకు వీలులేనట్లుగ నుండెను. రాణా యా విగ్రహమును జూచి తన

యాస్థానమందలి విద్వాంసులను కవిత్వముజెప్పు చారణులను బిలువనంపి యాబొమ్మ మూడుచేతులు మూడువిధములుగ నుండుటకు గారణమేమని యడిగెను. కాని వాని ప్రశ్నమున కెవరు దగిన యుత్తర మీయలేకపోయిరి. అంతట రాణా మిక్కిలికోపించి సమయమునకు దగిన యుత్తరము చెప్పలేక చారణు లెందుకని వారిని దేశమునుండి వెడలగొట్టెను.

అంత గొంతకాలమున కొకనాడు దేశాంతరమునుండి యొక క్రొత్తచారణుడు వచ్చి యా బొమ్మ లట్లుండుటకు గారణము తనకు దెలియునని జనులతో జెప్పెను. రాణా వానిసంగతి విని దగ్గరకు రావించి యా విగ్రహ వృత్తాంతము చెప్పుమన నత డిట్లనియె, " పైని స్వర్గాధిపతియగు నింద్రుడొక్కడే యున్నా డని తెలియజేయుట కొకచేయి యెత్తియున్నది. అడుగున మహా నరకలోక మున్నదనియు దానికొక నాయకు డున్నాడనియు దెలుపుట కొకచేయి క్రిందికి జాపియున్నది. ఆ స్వర్గ నరకలోక ములకు నడుమ భూలోకమందు సత్పురుషుడు మీవారు రాణా యొక్కడే యున్నాడని మూడవచేయి చూపుచున్నది " ఆ చార ణుడు చెప్పిన యుత్తరము సతుహేకముగ నున్నదని రాజు కొలువులోనివారందరనిరి. రాణాయు వానినోట జక్కెరపోసి వానికి దగిన పారితోషిక మీయదలచెను. కాని యత డెవరివలన బహుమానము బడయుటలేదనిచెప్పి దానిని స్వీకరింపక యది వరకు దేశమునుండి వెడలగొట్టిన చారణులను వెండియు రప్పించి సన్మానింపవలయునని కోరెను. రాణా వానికోరిక ప్రకారము వారినెల్లర రావించి యాదరించెను. ఈ చారణుడును మీవారు నందె కాపురముండి రాణా పెద్దకొడుకున కనగా యువరాజునకు నాప్తమిత్రుడై యుండెను.

ఆ యువరాజొకనాడు షికారువోయి మరల మందిరమున కరుగుచుండ వానికంటి కొక వృద్ధ బ్రాహ్మణుం డగపడెను. వాని మొగము కడుదీనముగ నుండెను. చేతిలో నొక కొబ్బరికాయ యుండెను రాజపుత్రులు వివాహవిషయము లు మాటలాడబోవు నప్పుడు సాధారణముగ కొబ్బరికాయదీసికొనిపోవుట యాచారము. యువరాజు విప్రుని బిలిచి "అయ్యా! నీకేమి కావలయు? నీ మొగమిట్లు చిన్నబోయినదే"మని యడిగెను. వానికి బ్రాహ్మణు డిట్లనియె, "నేను బూందీనుండి వచ్చుచున్నాను. హారివంశస్థుడైన యా సంస్థానాధిపతి లాలాజీ తన కూతును మీవారు రాణా కీయదలంచి నన్ను బంపె. కాని రాణాహారికి లాలాజీ కూతును వివాహమాడుట కిష్టములేదు. కావున నేలవచ్చితినా! యని సిగ్గుపడి తలవంచుకొని పోవుచున్నాను"

అప్పలుకులు విని యువరాజు జాలినొంది యిట్లనియె, "నా తండ్రి వేరొక భార్యను స్వీకరింప నిష్టపడలేదుగావున నేనే మీ రాజపుత్రికను వివాహమాడెదను. అట్టిశూరున కిట్టి పరాభవము జరిగినదని నాకు విచారముగనున్నది. కాబట్టి సత్వరమెపోయి మీవారు రాజపుత్రుడు నీ కుమార్తెను బాణిగ్రహణము జేసికొని తీసికొనిపోవునని మీ రాజుతో విన్నవింపుము" లాలాజీ యా యువరాజు పంపిన సందేశము విని తద్దయు సంతసించి బుమోడ కోటలో వివాహముచేయ నిశ్చయించి దానికిగావలసిన సంభారము లన్నియు దెప్పించి పెద్దప్రయత్నము చేసెను. సుముహూర్తము నాటికి యువరాజు ప్రియమిత్రుడగు చారణుని దీసికొని మహా సన్నాహముతో దరలివెళ్లెను. అప్పుడెల్లవారు మహానంద భరితులై యుండిరి. లాలాజీ తన కంతవారితోడ వియ్యమంద గలిగెనని వచ్చిన చారణులకు గవీశ్వరులకు ననేక బహుమానము లిచ్చెను. ఆ సమయమున బెండ్లికొడుకు స్నేహితుడగు చారణు

నకు గూడ మంచిబహుమానము లీయదలంచి యొకసంచియు నర్పించెను. చారణుడు మొట్టమొదట బహుమానములు తాను స్వీకరింపనని కొంచెము బెట్టుచేసి విలువ యతిశయముగ నుండుటచే నెట్టకేలకు బరిగ్రహించెను. అంతట వివాహారంభ మయ్యెను. వధూవరుల పాణిగ్రహణ సమయము సమీపించెను. అప్పుడు పెండ్లికుమారుని మిత్రుడగు చారణుడు చచ్చెచచ్చెనని యొక ఘోరవార్త రాజబంధువుల చెవులంబడెను. ఆ చారణు నెవ్వరు జంపలేదు. ఎవ్వరివద్దనుండి బహుమానములు గ్రహింప నని మొదట విఱ్ఱవీగి కక్కుఱితిచేత నెట్టకేలకు లాలాజీవద్దనుండి బహుమానము స్వీకరించినందుకు దనలో దాను సిగ్గుపడి యా చారణుడు పొడుచుకొని చచ్చిపోయెను. పెండ్లికొడుకు మిత్రుని మరణవార్తవిని యెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లికూతురు చేయి వదలి పాణిగ్రహణము ముగియకుండగనే మిత్రుని జంపినవారి మీద బగదీర్చుకొనుట కావలకుపోయెను. అనంతరము మితిమీరిన కళవళము పుట్టెను. తనమిత్రు నెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లి కొడుకు వారింజూపుమని కేకలువేయసాగెను. పెండ్లికూతురువారు చారణుని చావుమాట దలపక పెండ్లికొడుకు దమకన్య పాణి గ్రహణము ముగియకుండ లేచిపోయి తమ్మును దమ కులమును మిక్కిలి యవమానపరచినాడని యా యగౌరవము భరింపలేక రోషావేశ పరవశులైరి. ఎట్టకేలకు హారవంశస్థులు పెండ్లి కొడుకును వాని చుట్టములను బుమోడాకోటలోనుండి యావలకు గెంటిరి.

అంత గొంతకాలమునకు మీవారు రాజు కొడుకు కొంత సేనం గూర్చుకొని బుమోడాకోట ముట్టడించెను. కాని యాకోట దుర్గమమై దుర్భేద్యమై యుండుటచే మీవారు యువరాజు పట్టు కొనలేక యేమిచేయదగునని యోచింపుచుండ నంతలో వసంత

కాలము వచ్చెను. వసంతకాలము రాగానే రాజపుత్రులు ముందుగ నొక యడవిపందిం జంపి గౌరికి బలియీయవలయునని యొక పూర్వాచారము గలదు. ఆయాచార ప్రకారము హార వంశస్థులు వసంతమున బుమోడాకోట విడిచి యడవిపందివేటకై వనములం దిరుగుచుండ మీవారు యువరాజు సేనాసమేతుడై యాకస్మికముగ వారిపయింబడియెను. అప్పుడు సంకులయుద్ధ మయ్యె. ఇరుతెగలవారు పిరుదివియక పోరిరి. యుద్ధము ముగిసినపిదప నిరుతెగలవారు స్వసైన్యములు జూచుకొనగా నుభయసేనాపతులు చచ్చినట్లు తెలిసెను. అనగా లాలాజీయును మీవారు యువరాజును మృతినొందిరి. అనంతరము బుమోడా కోటలో రెండు చితులు పేర్చబడియెను. అందొకదానిమీద లాలాజీభార్య భర్త శిరస్సు నొడిలో బెట్టుకొని కూర్చుండెను. రెండవదానిమీద వివాహము గాకమునుపే విధవయైన లాలాజీ కూతురు సహగమనము చేయదలచి కూర్చుండెను. రెండు చితులకు నగ్ని దరికొలుపబడినప్పుడు కోటలోనున్న పరివార మంతయు గ్రొత్త పెండ్లికూతురువద్ద సెలవుపుచ్చుకొని యామె యేమనునో వినగోరియుండ నంతలో నాబాల యిట్లనియె. "బూందీ ప్రభువులు మీవారు ప్రభువులు వసంతకాలమున బందివేటలో నెన్నడు గలిసికొనవద్దు. కలిసికొందురా మరణము తప్పక సిద్ధించును." అప్పలుకులుపలికి యాబాలిక యగ్ని కాహుతియయ్యెను.

అనంతరము స్వల్పకాలములోనే యామెపలికిన పలుకుల ఫలముగుపడెను. మీవారురాణా వెనుక మహమ్మదీయులు దండెత్తి పాడుచేసిన తన రాజ్యమును మరల జక్కజేసికొనదలచి మున్ను దనకు గప్పము కట్టునట్టి రాజులందర మరల లోబడియుండుడని చెప్పి బూందీప్రభువునకుగూడ నట్టి వర్తమానమంపెను. బూందీ

ప్రభువు లోబడియుండుటలేదని చెప్పి యంతతో బోక రక్త వస్త్రములు దాల్చిన యైదువందల సైనికుల వెంటబెట్టుకొని సరిహద్దులో నేమరిపాటున నున్న మీవారు రాణా సైనికులపై బడి వారిని దుత్తునియలుగ నరకెను. మీవారురాణా తన ప్రాణము దక్కించుకొనుటయే మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. పిమ్మట రాణా కోపావేశమున బరవశుడై బూందీపట్టణము పట్టుకొనువరకు నన్నము దినుటలేదని యొట్టుపెట్టుకొనెను. ప్రతిన నెరవేర్చుటకై రాణా సేనలంగూర్చుకొని తన రాజధాని కఱువదిమైళ్ల దూరమున నున్న బూందీపట్టణమునకుబోయెను. కాని యా కోట దుర్భేద్యముగ నుండుటచే గోట స్వాధీనమగులోపల రాణా యాకలిచే జచ్చిపోవచ్చునని భయపడి సేనాపతులు పట్టినపట్టు విడువమని రాణాను బ్రార్థించిరి. కాని యతడుచేసిన ప్రతిన నెరవేరవలయు ననియె. అంతట మంత్రిసామంతులు రాజునకు బ్రాణభయము వాటిల్లునని యోచించి రాణాతో నిట్లనిరి, "చిత్తూరులో మనమొక మట్టికోటగట్టి దానికి బూందీ యని పేరుపెట్టి యా కోటను ముట్టడించి పట్టుకొందము. నిజమైన బూందీకోటను బట్టుకొనజాల కున్నను మనమా క్రొత్త బూందికోటనైన బట్టుకొని ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొన్నవారమగుదుము" అనిరి. రాణాకు గడుపులో నాకలి హెచ్చినకొలది పంతము తగ్గగా మంత్రులు జెప్పిన యాలోచన మంగీకరించెను. వెంటనే చిత్తూరులో నొక మట్టికోట బయలుదేరెను. దానికి వారు బూందీయని పేరుబెట్టిరి. ఆ కోట ముగిసినతోడనే రాణా సేనాసమేతుడై దానిని ముట్టడించెను. కాని లోపల నెవరునులేరని వారు తలంచుచుండగా జిత్రముగా వారిమీద తుపాకిగుండ్లవర్షము గురిసెను. దాని కారణ మిది. బూందీ ప్రభువుల బంధువుడు హారవంశస్థుడగు నొక రాజపుత్రుడు చాలకాలమునుండి మీవారు రాణా కొలువులో నుండెను. అతడు

లేడివేటకు బోయి తిరిగి చిత్తూరు వచ్చుచు సేనాసమేతుడగు రాణాను నూతనమగు మట్టికోటనుజూచి యది యేమని యచటి వారి నడిగి రాణా ప్రతిన చెల్లించుకొనుచున్నాడని విని తన జన్మస్థానమగు బూందీకోటకు పేరునకైన నట్టియవమానము గలుగగూడదని తన పరివారమును దీసికొని మీవారు రాణాను దాకెను. అప్పుడు సందడికయ్యమయ్యెను. హారవంశస్థుడు వాని పరిచారకులు తుపాకులతోను ఖడ్గములతోను ఘోరయుద్ధము చేసి నిజమయిన బూందీపట్టణము ముట్టడిలో నెంతపని జేయుదురో నీ యబద్ధపు ముట్టడిలోగూడ నంతపని చేసి కోట గుమ్మమువద్ద ప్రాణములు విడిచిరి. హారవంశస్థుల యభిమానమును రాణా చక్కగా గుర్తెరిగి యటుపిమ్మట వారితో నెన్నడు గలహమునకు ఢీకొనడయ్యె. అది మొదలు రెండువంశములు మైత్రిగలిగి యుండెను. తరువాత వారుభయులు సంబంధ బాంధవ్యములు చేసికొని చాలకాలము సుఖించి పతివ్రతా శాపమును సంపూర్ణముగ మరచియుండిరి.

రత్నుడు మీవారురాణా యైయుండగా బూందీ ప్రభువులతో సంబంధము మరింత దృఢమయ్యెను. ఎట్లనగా నప్పటి బూందీప్రభువగు సురాజమల్లుని తోబుట్టువగు సుజాభాయిని రాణా వివాహము చేసికొనెను. రాణా చెల్లెలను సురాజమల్లు పెండ్లియాడెను.

సురాజమల్లునియొక్క తండ్రి బలమునకు ధైర్యమునకు సాహసమునకు జాల ప్రసిద్ధికెక్కినవాడయ్యు నల్లమందు మద్దతు మితిమీరి పుచ్చుకొనువాడు. సురాజమల్లు బలధైర్యసాహసములయందేగాక మద్దతులోగూడ నచ్చముగ దండ్రింబోలి యుండెను. సురాజమల్లు మద్దతు పుచ్చుకొనవలయునని కోరిక

పుట్టినప్పుడు సమయముగాని స్థలముగాని విచారింపక దానిం బుచ్చుకొని మత్తిలి నిద్రపోవును. ఒకనాడతడు రాణాను జూడ బోయి మద్దతువేసి రాణాయొక్క దర్బారులోనే తివాసిమీద ననేకరాజుల సమక్షమున నిద్రపోయెను. అప్పుడొక రాజపుత్ర ప్రభువు గుఱ్ఱుపెట్టి నిద్రించియున్న సురాజమల్లుతో బరిహాస మాడదలచి తనదురదృష్టము తక్కినవారి దురదృష్టముగలిసి ప్రేరేపింప నొకగడ్డిపోచ బుచ్చుకొని వాని చెవిలోద్రిప్పి చక్కిలిగింత గలిగించెను. కొలువులోని రాజులు దానింజూచి నవ్వుటకైన నెపములేనంతలో సురాజమల్లు నిద్రమేల్కొని మద్దతుచేత నయనంబులు జేవురుముద్దలట్లు మెరయుచుండ దెబ్బ తిన్న బెబ్బులివలె హుంకరించి కత్తిందూని యా రాజపుత్రుని శిరస్సు కొబ్బరిపుచ్చివలె నెగరగొట్టెను. కూర్చున్నరాజులు నిశ్చేష్టులైరి. రాజాధిరాజయిన తనకొలువులో దనయెట్టయెదుట ననేకరాజులు దన్ను గొల్చుసమయమున దనకన్న నన్నివిధ ముల దక్కువవాడగు బూందీరాజు నిద్రపోవుటయు నాదుండ గము చాలక తనపరివారములో నొకనిని చంపుటయుజూచి రాణా బూందీరాజుమీద మిక్కిలి కోపము వహించెను. చంప బడిన యా రాజపుత్రుని కుమారుడు రాణావద్దజేరి సమయమయి నప్పుడెల్ల సమిధలువేసి యా కోపాగ్నిని బ్రజ్వరిల్లజేయు చుండెను. అంతకుముందు సురాజమల్లు మొగమోటములేక వానియెంచక రాణాకు బెండ్లిచేయదలచిన యొకకన్య నెత్తుకొని పోయి వివాహమాడెను. అందుచేతగూడ రాణాకు వానియెడ జిరద్వేషముండెను. అపియన్నియు మనస్సులో బనిచేయుటచే నతడు చిత్తస్థిమితములేక సురాజమల్లు తరుచుగా తన రాజ ధానికివచ్చుట చెల్లెలను జూచుటకుగాక యేదో కుట్రపన్ని తన కొంపదీయుటకే వచ్చుచున్నాడని యనుమానించి యెట్లు వాని

నావలకు బంపనగునాయని యోచింపుచుండెను. రాణాభార్య యగు సుజాభాయి శౌర్యముగల యంగన. తక్కిన రాజపుత్ర స్త్రీలవలెనె నామెయు నత్తవారింటి కీర్తికంటె పుట్టినయింటివారి కీర్తి నెక్కుడుగ విస్తరింపజేయ దలంచుచుండును.

ఆదేవి యొకనాడు మగనికి సోదరుడగు సురాజమల్లునకు విందు జేయదలచి వంట స్వహస్తముతోజేసి వారిద్దరిని రావించి పసిడిపళ్ళెరములలో వడ్డించి తాను వింజామరముతో విసరుచు బ్రక్కను నిలిచియుండెను. సురాజమల్లు మిక్కిలి యాకలిగొనియుండుటచే వండిన పదార్థములు తమకముతో భక్షించెను. రాణా యాకలిలేకయో కోపముచేతనో తిన్నగ తినడయ్యె. సుజాభాయి మగడు తనవంటకము నట్లగౌరవించి నందుకు మనస్సులో నొచ్చుకొని పళ్ళెరములు దీసికొనిపోవు నపుడు "బూందీరాజు పులివలె నారగించినాడు. రాణాగారు చిన్నపిల్లడట్లు మెతుకులతో నాడుకొన్నారు." అని పరిహసించె.

ఆ పలుకులు రాణా చెవులకు శూలములట్లు నాటినందున తన మరదిమీద పగదీర్చుకొన నిశ్చయించి యది సమయము కాదని వానితో నెప్పటియట్ల మాటలాడుచు "రాబోవు వసంత కాలము మన మిరువురముకలసి బూందీ యడవులలో బందివేట సల్పుద" మనిచెప్పి బహుమానములిచ్చి వానిని స్వదేశమునకు బంపెను. సురాజమల్లు బావగారి మాటలకు మిక్కిలి సంతసించి స్వనగరమునకుబోయెను. అంతట వసంతకాలము ప్రాప్తింప బూందీరాజు వేటవెడలి చంబల్ నదీతీరమునందలి యడవులలో విహరించుచుండెను. మీవారు రాణాయును వేటకొరకాప్రదేశ మునకేబోయి మరదిం గలసికొనెను. ఇరువుర పరివారముతో నున్న రాజపుత్రకుమారులు వేటకు దమతమ తావులయందు నిలిచి మిక్కిలి విలాసముతోనుండిరి. బావమరదులిద్దరు సరససల్లా

పములతో గొంత ప్రొద్దుగడపి వేటకు సమకట్టిరి. ముఖ్య స్థానములలో రాణాయు బూందీప్రభువు నొకరితరువాత నొకరు నిలిచి పందికై యెదురు చూచుచుండిరి. రాణా సమీపముగ వాని దాదికుమారుడు సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్రుని కుమారుడు జెరియొకప్రక్క నుండిరి. సురాజమల్లు మిక్కిలి జాగరూకుడై యేనిమిషమున నడవిపంది కత్తులవంటి కోరలతో వెడలివచ్చి యెవనిమీదబడి చంపునోయని రెప్పవాల్పక వదలక చూచుచుండెను. అంతలో రివ్వుమని ధ్వనితో నొకబాణము సురాజమల్లు పైపునకువచ్చెను. ఆధ్వనివిని యతడు మెడత్రిప్పి వెనుకకుచూచి యా బాణము రాణావద్దనుండి వచ్చుటజూచి యేదోమృగముమీద వేయగా నది గురితప్పి తనవంక వచ్చెనే కాని యుద్దేశించి వేయలేదనుకొని యా బాణమును తనకత్తితో రెండుముక్కలుచేసి యపాయమును దప్పించుకొని యట్టిపొర పాటు రాకుండ జాగ్రత్తగనుండుమని రాణాతో జెప్పుటకు రెండడుగులుపెట్టెను. అంతలో రాణాయొక్క దాదికొడుకు మరియొకయమ్ము వింటదొడిగి సురాజమల్లుపై విడిచెను. బూందీప్రభువు దానిందప్పించుకొని విస్మితుడై జూచుచుండ నంతలో రాణా యేమరిపాటున గుభాలునవచ్చి వానిపయింబడి కత్తితో నొక్కపోటు పొడిచెను. సురాజమల్లుని పరిచారకులు దూరముననుండుటచేతను దగ్గరనున్నను స్త్రీవలె రక్షణకై సహాయమడుగుట వానికిష్టము లేకుండుటచేతనో నతడు క్రింద పడియు గేకలువేయక గాయమునకు దనశాలువను గట్టిగజుట్టి రక్తమురాకుండ యాపెను. పోటు పొడిచినతోడనే పిరికిబంటగు రాణా దనమరది చచ్చిపోయెననుకొని తిరిగి చూడక యచ్చోటు విడచి పారిపోయెను. "నీవెంత వేగముగ బరుగెత్తినను నీ ప్రాణముదక్కదు. నీకును మీవారునకును ఋణముదీరినది"

యని గాయముచేత బాధపడుచు నేలబడియున్న సురాజమల్లు కంఠమెత్తి కేకవేసెను. సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్రుని కొడుకు రాణాను జూచి "సగముసగముగా జేసినపనివలన లాభ ముండదు. చేసినపని పూర్తిగాజేయు" మని యుపదేశము చేసెను. ఈ యుభయుల పలుకులచే రాణా రోసముదెచ్చుకొని శత్రువుం గడతేర్చుటకు మరలబోయెను. సురాజమల్లు డాజాను బాహుండగుటచే వానిచేతులు తక్కిన రాజపుత్రుల హస్తముల కన్న పొడవుగనుండెను. ఆమాటమరచి రాణా వానిం జంపు టకు సమీపమునకుబోగా నేలబడియున్న బూందీరాజు మెల్ల మెల్లగ నోపిక దెచ్చుకొని చేతులుసాచి గుఱ్ఱముమీదనున్న రాణా కాళ్ళు పట్టుకొని క్రిందికిబడ లాగెను.

అంతట నేలబడిన యా యిరువురు శూరులు నొకరినొకరు దొరకకుండ గ్రిందమీదబడి కొంతసేపవస్థపడ నెట్టకేలకు దృఢ బలశాలుడగు సురాజమల్లుడు పగతు నడుగునబడవైచి మోకాలు వానిపై బెట్టి తనకైజారుతీసి వాని కుచ్ఛిత హృదయము పైకి వెడలివచ్చునట్లు పొడిచి లాగెను. రాణా కిక్కురుమనకుండ ప్రాణములువదలెను. సురాజమల్లుడును వెనుకటి గాయముచే నీరసపడి మృతినొందెను. వారిబంట్లు వారివారి దేశములకుబోయి యజమానుల దుర్మరణముల నంతఃపురస్త్రీలకు దెలిపిరి. ఆవార్త సురాజమల్లుని తల్లివిని యించుకయైన వగవక కంటితడిపెట్టక వార్త దెచ్చినవారితో నిట్లనియె. "నా పుత్రుడు చనిపోయినాడు సరే; పగవాని జంపకుండ దానొక్కడే చచ్చినాడా? నిశ్చయ ముగ నా చనుబాలు ద్రావినవా డొంటిగ బరలోకమున కెన్నడు బోడుగదా!" ఆ సమయమున నామెమనస్సున గర్వము దుఃఖము నొకదానినొకటి మించి పైకి వెడలవలయునని యత్నింప నెట్ట కేలకు గర్వమే వెడలెను. ఆ ముసలియవ్వ గర్వముతో విజృం

ధించియున్న యీ సమయమున జిరకాలముక్రిందట శుష్కించిన యామె పయోధరములు సంతోషమున మరల నుబ్బెననియు యుబ్బినతోడనే రెండు పాలచుక్కలు నేలబడెననియు బడినతోడనే నేలతాపటముచేసిన రాతిపలకలు నానితాకున బగిలెననియు బిడ్డ లిప్పటికి జెప్పుకొందురు. సుజాబాయి భర్తృమరణము విని యది యంతయు మున్ను తానుజేసిన పరిహాసఫలమేయని తెలిసి మగనితో సహగమనముచేసెను. ఆవిధముగానే రాజాచెల్లెలు భర్తయగు సురాజమల్లుతోగలిసి చితిపై బవ్వళించి మేను గొరంగెను. ఈవిధముగ మరియొకసారి వసంతకాలపువేట పతివ్రతా శాపప్రకారము ముగిసెను

అనంతరము గొంతకాలము రెండుదేశములు నెమ్మదిగ నుండెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దముయొక్క యంతమందు మేవారు సింహాసనముమీద గర్వపోగఁబోతునైన యరసీయను నతడు గూర్చుండెను. బూందీ రాజ్యమున నజితుడను నతడు ప్రభువుగనుండెను. అరసీరాజ్యమునకు వారసుడగు సోదర పుత్రుని జంపి సింహాసనమెక్కినందున బ్రజలు వానిపై నిష్టము లేనివారై యుండిరి బూందీప్రభువగు నజితునకు చిన్నతనముందే తండ్రియగు నొమీదాప్రభువు రాజ్యమప్పగించి తానెక్కడకో పోయెను. మేవారు ప్రభువులకు బూందీప్రభువులకు బూర్వము నుండియు సరిహద్దుల కలహముండెను. ఆ ప్రదేశములో నికేటాయను నొక చిన్నగ్రామముకలదు. ఆయూరు కడు చిన్న పల్లె. సారములేని పుల్లమామిడికాయలు దప్ప నక్కడ మఱి యేమియు బండదు. యా యూరెవ్వరికి లాభకారికాదు. ఆ యూరిలో గొందరు బందిపోటువాండ్రు గలరు. ఆ దొంగలు బూందీ సంస్థానముపైబడి యూళ్ళుదోచి ప్రజలను బాధించుటచే బూందీరాజు తానాగ్రామమునకు హక్కువదలుకొని యా దోపుడు

కొండ్రయాగడములు నివారించుటకై యా గ్రామసమీపమున నొక సేన నిలిపెను. కొండెములు చెప్పి జీవించు మహానుభావులు కొందరు రాణాకడకుబోయి బూందీప్రభువు తమరాజ్యము నాక్రమించుకొనుచున్నాడని నేరములుచెప్పిరి. రాణా యదివిని నిజమరయక బికేటా గ్రామమువద్దనుండి సేనల దీసికొనిపొమ్మని బూందీప్రభువున కాజ్ఞాపించెను. అంతట నిరుదెగల పెద్దలు కలహములు ముదిరిపోవునని భయపడి రాణాకు బూందీరాజునకు సమావేశము చేసిరి. ఆ కలహములో బూందీరాజు రాణాయొక్క తీవిని గౌరవమును జూచి సంతసించెను. అజితుని ప్రతాపధైర్యములజూచి రాణా మెచ్చెను. ఈ మెప్పువలన గలిగినలాభమే మన బికేటాగ్రామమునుగూర్చి వివాదపడగూడదనివారు కృతనిశ్చయులై మైత్రిమెరయ బూందీయడవులలో వసంతకాలపు వేట కలసి సలుపునట్లొడంబడి తమ పట్టణములకుబోయిరి. బూందీ సంస్థానమున నున్న యడవులలో నందతగుట్టలని కొన్ని చిన్నకొండలుగలవు. అక్కడ వేటాడుటకు గావలసిన జంతువులన్నియు ననగా బెబ్బులి మొదలగు క్రూరజంతువులు జింక మొదలగు సాధుజంతువులు లభించును. అందుచేత రాణా యాశపడి నందశగుట్టలలో వెనుక రెండుమూడుసారులు తమకులమువారికి ప్రాణహాని కలిగినదన్నమాటమరచి తిరిగి యా యడవులలోనే యా గుట్టలలోనే వేటాడుటకు నొప్పుకొనెను. వసంతకాలము రాగానే వారిరువురు వేటకు సన్నాహము సేయునప్పుడు పెద్దలు వారిని రావించిరి. వెనుకటి బూందీప్రభువగు నొమీడా రాజ్యము విడిచి విరాగియై తీర్థయాత్రలు చేయుచు తన కుమారుని వసంతమృగయాక్రీడమాట విని పతివ్రతాశాపము వానికి జ్ఞప్తికిదెచ్చి వేటవద్దని వర్తమానమంపెను. కాని యజితుడు నవ్వి యంతమాత్రమునకు భయపడి వేట మాననని చెప్పెను. అక్కడ

రాణాభార్య యజితునిభార్య సోదరి యగుటచేత వేటతోడియల్లుర కిద్దరకు నపాయము దెచ్చునని చెప్ప మానుమని ప్రతిమాలెను. కాని రాణా యామాట సరకుచేయడయ్యె.

రాణాతో మీవారులోనున్న మంత్రిసామంతు లందరు వేట జూడవచ్చిరి. అప్పుడు ప్రధానమంత్రి రాణారు రావునకు నొకచోట విందుచేసెను. ప్రభువులిద్దరు తమతమ పరివారము లతో వచ్చి విందు లారగించిరి. అంతవరకంతయు నెమ్మదిగనే జరిగెను. భోజనానంతరమున బూందీరాజు మరునాడు వేటలో గురి సరిగ నుండుటకు బెందలకడ నిద్రింప దన గుడారమునకు బోయెను. పోయి నిద్రించుచుండ నర్ధరాత్రమున నతని గుడార మునకు నొక క్రొత్తపురుషుడు పోయి వానిని మేలుకొలిపెను. అతడు మీవారు రాణాగారి ప్రధానమంత్రియే. అర్ధరాత్రమున వచ్చి యేల నిద్ర మేలుకొలుపవలసెనని బూందీప్రభువడుగ నాతడిట్లనియె. "స్వామీ! ఇది నాతప్పుగాదు. మా రాణిగారు వెనుకటి సంధిమాటలు మరచి బికేటా గ్రామమువద్దనుండి తక్షణమే మీ సేనల దీసికొనిపోయి యావలకు బోవలసినదని మీతో చెప్పుమనినారు. మిమ్ము నోట నుచ్చరించరాని బండ బూతులు దిట్టినారు" ఆ పలుకులు విని యజితుడు మిక్కిలి యక్కజపడి చూడసాగెను అందలి యదార్థమేమన రాణా నిజముగ యజితునివద్ద కట్టి రాయబారమంపలేదు. రాణాయొక్క పరిపాలనము క్రూరముగ నుండుటచే నది భరింపలేక యేదో కలహముపెట్టి యుద్ధములో గడతేర్చినపక్షమున దాము సుఖింప వచ్చునని మంత్రిసామంతులు యోచించి యా బూటకములు పలుకుమని ప్రధానమంత్రిని బూందీప్రభువు కడకంపిరి ఆ మాయవాక్యములు పలికి మంత్రి తన సంకల్పము కొనసాగునని సంతసించి తన నిలయమునకుబోయెను. మరునాటి యుదయమున

నిద్దరు ప్రభువులు వేటలో గలిసికొనిరి. బూందీరాజు తనయెడ రాణా కావించిన వెనుకటి ద్రోహముల నప్పటిద్రోహముల దలచి చంబల్‌నదియొడ్డున వానిం బలిపెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొని సమయము దొరకకనో మనోధైర్యము లేకనో వేటలోనే జంపక యూరకుండెను. దినాంతరమందు వేట ముగిసిన పిదప రాణా యజితుని బిలిచి మందహాసముతో మాటలాడి మరునాటి యుదయమున మరల కలిసికొనవలయునని చెప్పిపంపెను. అజితుడు సరేయని కొన్నియడుగులు నడచి మరల వెనుకకుబోయి మరల సందేహించి నడయాడజొచ్చెను. అజితునకు దనమాటలయర్థము దెలియలేదేమోయని రాణా విస్పష్టముగా జెప్పదలచి "మీరింక వెళ్ళవచ్చును. రేపుదయము గలసికొండ"మని పలికెను. మంచిదని యజితుడు మరలిపోయెను. పోయినట్లేపోయి యజితుడు చివాలున వెనుకకు దిరిగి యరిసిమీదబడి యీటెతో వానిని వాని యెక్కిన గుఱ్ఱము దూసివెళ్లునట్లు పొడిచెను. క్రూరుడగు నజితుడు రాణాను దుదముట్టింపదలచి మరల ఖడ్గమునెత్త మరణము నొందుచున్న రాణా "ఛీ! యేమిపనిజేసితివివయ్యా" యని పలికెను. రాణాయొక్క మంత్రిసామంతులు సేనాపతులు మహాభయావిష్టులై సూర్యబింబధ్వజమును బట్టుకొని బూందీప్రభువు జోలికిబోక తిరిగి జూడక చెల్లాచెదరై పరుగెత్తిరి. శిబిరము నిర్జనమయ్యెను. రాణా మృతినొందెను. కాని కళేబరము గాచువారుగాని జూచువారుగాని లేరైరి. అతడుదయమున వేటాడి తరిమిన క్రూరసత్వములే వానిశరీరము భక్షింప వచ్చెను. రాణా తనవెంటదెచ్చిన పరివారమంతలో విశ్వాసముగల దొక్కయాడుదియుండెను. ఆమె వానిభార్యకాదు. అదియొక ఉంపుడుకత్తె. ఉంపుడుకత్తె యయినను పతివ్రత. ఆమె పారిపోవక రాణా యున్నకడకుబోయి కొందరి సేవకులం బిలిచి మహా

రాజును దహనము చేయుటకొరకు చితియైన బేర్పడని ప్రార్థింప వారియ్యకొని యొక చెట్టుక్రింద చితిపేర్చి శవమును దానిపై బెట్టిరి. ఆకాంత యంతట నా చితిపైనెక్కి శవము నొడిలో బెట్టుకొని నలుదెసల నగ్ని దరికొల్పుమని సేవకుల కాజ్ఞాపించి నిప్పంటుకొన్నతోడనే యిట్లని పలికెను. "ఓ విశాల వృక్షమా! నే పలికెడు పలుకులువిని విన్నట్లు సంజ్ఞనేదైన జేయుము. ఈ దినమున శత్రువుడు పూర్వవిరోధ కారణమున జంపెనేని వాడు నిర్దోషియై సుఖించుగాక! అట్లుగాక ద్రోహబుద్ధితో నిష్కారణముగ జంపెనేని యాహంతకుడు రెండునెలలు దిరుగకుండ లోకమద్భుత మొందునట్లు దారుణమరణము నొందుగాక!" ఆవచనము లామె నోటనుండి వెడలినతోడనే చెట్టునుండి యొక పెద్దకొమ్మ విరిగిపడెను. ఆయింతి తన మాటలకు వృక్షము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనని సంతసించి రాణా ప్రక్కను బండుకొని యగ్నిలో ప్రమగ్గెను ఇదిజరిగిన రెండు నెలలకే యజితునకు దారుణమగు కుష్ఠవ్యాధి ప్రవేశించెను. ప్రతిదినము వాని యెముకలనుండి కుళ్లుమాంసము ముక్కలు ముక్కలుగ చెగిపడుచు వచ్చెనట. అదిప్రవేశించిన యల్ప కాలములోనే యతడు మృతినొందెను. అయిన ప్రభువులిద్దరు నడవి గలిసిపోవ మీవారు గద్దెమీదను బూందీగద్దెమీదను బాలకులిరువు రెక్కిరి. ఎక్కినదిమొదలు రెండుసంస్థానములకు కష్టములు పరంపరలుగ వచ్చెనట. ఈ విధముగ మూడవమారు పతివ్రతాశాపము ఫలించెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

కలియుగలో నీవిధముగ స్త్రీలు శాపము లిచ్చుటయు నిచ్చినట్లు సరిగా జరుగుటయు నుండునాయని కొందరకు సందియము తోచవచ్చును. ఆ సందియము మే మీ క్రిందివిధ ముగ నివారింపగలము. శాపమిచ్చి నంతమాత్రమున నట్టిశాపము

తగిలి యెవ్వరుజావరు. శపించినమాట మాత్రము నిజమై యుండవచ్చును. ఏలయన దుఃఖపరవశత్వముచేత మనఃక్షోభము నొందినవారు సాధారణముగ "మాయుసురు వారికి దగులక పోదుసుమీ? వారి వంశనాశనము కాగలదుసుమీ?" యని తరుచుగ దిట్టుచుందురు. దైవవశమున దిట్టిన కొన్నినాళ్ళకే యపకారముచేసిన మనుష్యుడు మృతినొందుట సంభవించెనా శాపము తగిలియే యతడు మృతినొందినాడని లోకులనక మానరు ఈపతివ్రతా శాపము నట్టిదె. పాణిగ్రహణ మహోత్సవమైనను ముగియకమునుపే తననిమిత్త మేర్పడిన వరుడు మృతినొందిన కారణమున మహాదుఃఖ విహ్వలయై యారాజ పుత్రిక విసుగున నట్లు దిట్టియుండవచ్చును. అనంతరము రెండు తెగలవారికిగల మనస్పర్థలచేత నిరుపక్షములనున్న వీరు లొండొరుల జంపుకొనిరి. చుట్టము లామె మాటయందు నమ్మిక గలిగి యామె శాపముచేతనే యాచావులు సంభవించెనని తలంచిరి. అంతియేగాని వేడినీళ్ళచేత నీళ్ళుకాలుటయు మాటల వలన మరణములు సంభవించుటయు లోకవిరుద్ధము. ఆశీర్వచనముల కాయువు వృద్ధియై శాపమువలన జావులు సంభవించిన యెడల లోక మీవిధముగా నుండదు.

జసల్మిారు రాజుల కథలు

జసల్మీరు సంస్థానము మారువారున కుత్తరమున నున్నది. ఇదియొక చిన్నసంస్థానము, రాజస్థానపు టెడారిలో నీచిన్న దేశము మిక్కిలి సారవంతమైనది. రాజస్థానమందలి తక్కిన రాజకుటుంబములన్నియు సూర్యవంశములని ప్రఖ్యాతిగాంచు చుండ జసల్మీరురాజ కుటుంబమువారు తాము చంద్రవంశస్థుల మని చెప్పుదురు. చంద్రవంశములో వీరు భట్టికులములో జేరిన

వారు. వారిరాజునకు రానను బిరుదుగలదు. ఈభట్టి వంశస్థులు చుట్టుప్రక్క దేశములలో గాపురముండిన తక్షకవంశస్థులతోను వరాహవంశస్థులతోను యుద్ధములు చేయుచు వచ్చిరి. తక్షకులు తక్షకుండను సర్పరాజ వంశస్థులట. వరాహులు వరాహదేవుని వంశస్థులట. ఈతక్షకులు మొట్టమొదట మీవారులో గాపురముండిరనియు వారే చిత్తూరు పట్టణము నిర్మించిరనియు జెప్పుదురు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దమందు జసల్మీరులో గొప్పయుద్ధములు జరిగెను. ఆకాలమున రావుటన్నో యనునత డాదేశ మేలుచుండెను. వాని శత్రువులగు వరాహులు మొగలాయిలు పటానులు మొదలగు తురకలతో గలిసి వానిమీదికివచ్చి వాని కోటను నాలుగు దినములు ముట్టడించిరి. అయిదవనాడు టన్నో కోటతలుపులు తెరపించి భట్టి వంశభూషణుడు శూరశిఖామణి యగు తనకుమారుడు బిజీరావును వెంటబెట్టుకొని సేనాసమేతుడై శత్రువులమీదికి దుమికెను పటానులు మొగలాయిలు వరాహులు రాజపుత్రుల దాడికి నిలువలేక పక్షులవలె నానాదిక్కులకు బలాయితులైరి. రాజపుత్రులు గెలుపును గైకొనుటయేగాక శత్రువుల శిబిరమంతయు గొల్లకొనిరి. అదిమొదలు శత్రువులెవ్వరు టన్నోజోలికి బోవవెరచిరి. అతని కోటలో విజయసేన యను దేవతయుండెను. ఆ కులదేవతయే వారిని రక్షించుచు వచ్చెనని చెప్పుదురు ఆదేవత రావుటన్నో భక్తికిమెచ్చి భూమిలోనుండిన సొమ్ముపాతును వానికి జూపెనట. అతడా నిక్షేపమును ద్రవ్వి తీసికొని సంపన్నుడై యొకకోట గట్టించి దానికి విజయనాటమని పేరు పెట్టెను.

రావుటన్నో యెనుబది సంవత్సరములు పరిపాలించి మృతినొంద వానికొడుకు బిజీరావు పితురనంతరము గద్దె యెక్కెను. అతడు భూత వంశస్థురాలగు నొక రాజకన్యను

బెండ్లియాడెను. ఆతని యేలుబడి చక్కగానేయుండెను. గద్దె యెక్కినతోడనే యతడు ప్రాతపగతురగు వరాహులను బలు కయ్యములలో దరిమి తరిమికొట్టి యోడించెను. అతనిధాటి సైపలేక యెట్టకేలకు వానిసంధికై ప్రార్థించిరి. బిజీరావు కుమారు డగు దేవరాజు వరాహరాజు కుమార్తెను బెండ్లియాడినపక్షమున నుభయవంశములు చిరక్రోధానలములను జల్లార్చుకొని శాశ్వత మైత్రి నుండవచ్చునని వరాహు లభిలషించిరి బిజీరావు వారి ప్రార్థనము నంగీకరించి నిష్కలుషమైన మనస్సుతో గుమారుని బరివారమును దోడ్కొని వివాహమునకై వరాహులసదనము నకు బోయెనుగాని యావియ్యము నెయ్యమగుటకుమారు కయ్య మయ్యెను. బిజీరావు దేవరాజు మొదలగు భట్టీవంశస్థులందరు దమ యాయుధములదాచి విందులారగించు సమయమున దురాత్ము లగు వరాహు లడవిపందులవలె వియ్యాలవారిపైబడి మారి మసలినట్లు సంహరించిరి. బిజీరావు నాడెనిమిది వందలమంది బంధువులతోగలిసి దారుణమరణము నొందెను. అంతతోబోక వరాహములు ముస్తల బెల్లగించునట్లు బగతుర బెల్లగింపదలచి విజయవాటపు కోటకుంబోయి యాడుది మగవాడను భేదము లేకుండ ప్రాణముతోనున్న జంతువులనెల్ల ఖడ్గమున కెరజేసి భట్టివంశము నిర్మూలమైనదని సంతసించి స్వదేశమునకు బోయిరి. కాని బిజీరావు కుమారుడగు దేవరాజు ప్రాణములతో నున్నాడని వారెరుంగరైరి. అతని పెండ్లినిమిత్తము భట్టీలందరు వరాహుల యూరికిం బోయినప్పుడు పుట్టిన సంక్షోభములో బెండ్లికుమారుడగు దేవరాజు మరణము దప్పించుకొని యొక యోగి యింట దాగియుండెను. ఆ బాలుడు యోగి గృహము బ్రవేశించి తనపేరు తనయూరిపేరు తిన్నగా జెప్పకమును పే పిధితలుపు పగులగొట్టినట్లు చప్పుడు వినబడెను. భట్టివంశస్థులలో

నొకబాలుడు తప్పించుకొని పోయినాడని తెలిసి వరాహులు జాడలుతీసి వాడు జోగియిల్లు చేరెనని గ్రహించి వెంటదరిమి వానితలుపు దట్టిరి. జోగి వరాహప్రభువునకు గురుడు పరమాప్తుడేకాని యెంత గురుడైనను శరణు జొచ్చినవానిని బట్టి యప్పగించుట కిష్టపడడయ్యె. ఆలోచనముచేసిన గార్యము మించునని యాజోగి చప్పుచప్పున రాచబిడ్డ మెడలో నొక జందెమువేసి తనపంక్తిని విస్తరివేసి యన్నము పెట్టి కలిసి భుజించుచుండెను. అంతలో వరాహులు తలుపు తీయించుకొని లోనికిబోయి గురువును వానిప్రక్కనున్న బాలునింజూచి వాడెవడో బ్రాహ్మణశిష్యుడని భావించి వానిని విడిచి రాచబిడ్డను వెదకుటకు వేరొకచోటికి బోయిరి.

దేవరాజు కొంతకాలము యోగి మఠమున బ్రచ్ఛన్నుడై బ్రాహ్మణ వేషముననుండి పౌరుషహీనమైన యావృత్తిలో నుండుట కిష్టపడక శత్రువులు తన తండ్రికోట నిశ్శేషముగా నాశనముచేసిరో లేక తల్లిగాని తక్కిన చుట్టము లెవరైన జీవించియుండిరో లేదో తెలిసికొనగోరి పరితపించుచుండెను. యోగి యెక్కడికైన బోవలసి వచ్చినపుడు దేవరాజు నొక్కని మఠములోనుంచి బోవుచుండును. అట్లొకనాడు యోగి వానినే కతమవిడిచి యెక్కడికోజన దేవరా జేమియుందోచక మఠములో నిట్టటుదిరుగుచుండ నొక స్రోతయుంగరక వాని కగపడెను అదిపైకి దీయుటయు నడుండి చిత్రమైన యొక రసముతో నిండియుండిన యొకపాత్ర క్రిందబడెను. దేవరాజా రసములో నొకబొట్టు తనఖడ్గము చివరవేసెను. వేసినతోడనే వాడిగల యాకత్తి మొన మెత్తనై పదునుతప్పెను. కాని యా భాగమంతయు సువర్ణమయమయ్యెను. అదిచూచి దేవరాజు మిక్కిలి యద్భుతపడి యా జోగిదివిజుల యనుగ్రహముచేత

ప్రతివస్తువును బంగారముచేయగల దివ్యౌషధము సంపాదించి సిద్ధుడైన మహాత్ముడని తెలిసికొనెను. తనప్రాణములు రక్షించిన మహాయోగి సొమ్మపహరింపదగునా యని గొంకుజంకులేక యా రాచపట్టి ఖడ్గమును రసపాత్రను తన బట్టచాటున నిరికించి యచ్చోటువాసి తన యమ్మవంక చుట్టములున్న భూతాపట్టణము నకు బోయెను. అక్కడకు బోవునప్పటికి నదృష్టవశమున "తనస్వామిగ్రామమున శత్రువుల బారిపడక బ్రతికివచ్చిన తల్లియే వానికన్నుల కగపడెను. ఆమె కొడుకు నానవాలుపట్టి కౌగలించుకొని దీవించి కొంచెముప్పు దిగదుడిచి నాయనా! నీశత్రువు లిట్లె తరిగి పోవుదురుగాక" యని పలికి యాయుప్పు నీటిలో వేసెను. ఆమె సోదరుడగు భూతమహారాజు సహజ ముగ భీరువగుటచే మేనయల్లునిరాక కిష్టపడక వానిరాకచే ననేక కష్టములు సంభవించునని భయపడెను. దేవరాజు తననివాసము నకు నొక గ్రామమిమ్మని మేనమామ నడిగెను. మేనమామ యెంతో కష్టముమీద నొక గ్రామము వానికిచ్చెను. ఆరాజు చుట్టము లదివిని తేనిఁజూచి యిట్లనిరి. "ఏమీ! మేనల్లునకు గ్రామమిచ్చితివా? అతడు పదిబల్లెములు ప్రోగుచేసి మొనగాడై చుట్టుప్రక్కలనున్న జనులం దోచుకొనును. వారందరు మన ప్రాణముల కుసురుమని మనపై తిరుగబడుదురు" మేనమామ దేవరాజు వద్దనుండి యిచ్చిన గ్రామము మరల బుచ్చుకొనెను. తోడనే దేవరాజు తలదాచుకొనుటకై యిల్లు కట్టుకొనుటకు కొంచెము చోటిమ్మని మేనమామను మిక్కిలి వినయమున బ్రార్థించెను. ఆ ప్రార్థనలచేత బ్రాణము విసుగ దేవరాజునకు మేనమామ యొక యెద్దుచర్మము పట్టినంత మేర స్థలమిచ్చెను. అంత స్వల్పస్థలమందు గృహము కట్టుకొనుట యసాధ్యమగుటచే దేవరాజు కర్తవ్యమునుగూర్చి వడ్రంగి

నడుగ నతడుపాయశాలి యైనందున నెద్దుచర్మము సన్నపేలి గలుగగోసి యొకదానికొకటి ముడిపెట్టి చాలభూమి నాక్రమించి యదియే యెద్దుచర్మము పట్టినంతమేర స్థలమని చెప్పెను. మేనమామ దానికి విచారపడక సమ్మతించెను. ఏలయన మేనల్లుడు కొలిచి పుచ్చుకొన్నస్థల మిసుక యెడారిలో నుండెను. మరియు దేవరాజు కోటనుగాని గృహమునుగాని కట్టుకొనుటకు ధనహీనుడై యుండెను. అట్లుండి దేవరాజు కొంతతడ వాలోచించిన వెనుక జోగివద్దనుండి దొంగిలించిన సువర్ణరసము మాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని యారసము కొన్ని వస్తువులపై వేయ నవి బంగారు వస్తువులయ్యెను. అవియమ్మి యతడొక గొప్ప కోట గట్టించెను.

అదివిని మేనమామ యీర్ష్యజెంది యాకోట నేలతో సమముగ మట్టము చేయుమని తనభటుల కానతిచ్చి స్వయముగ దండుతీసికొని కోటకుబోయెను. ఆ కోటగుమ్మముకడ కతడు పోవునప్పటికి వానిమీద బాణవర్షము గురియుటకుమారు కడుసన్మానము జరిగెను. భూతరాజు తోబుట్టు వనగా దేవరాజు తల్లి తాళుమని చేయిబట్టుకొని కుమారుని క్షమింపుమని వర్తమానము లంపుచు గుమ్మముకడ నిలిచెను. ఆ సమయమున నామెపలికిన పలుకులువిని "నిలువ నీడయైన లేనపుడు నా కొడుకునకు దలదాచుకొనుటకు స్థలమిచ్చిన మహోపకారిమీదికి నాబిడ్డ కయ్యమునకు గాలుదువ్వడు. ఈ కోటయు నాకుమారుని తలయుగూడ భూతరాజువే కావున లోనికిబోయి నాకొడుకిచ్చు కానుక లందుకొనుడు" అని పలికి కొన్ని కారణములమీద నొక్కసారి పదిమందికంటె నెక్కుడు జనమును గోటలోనికి రానియ్యకపోయెను. శత్రువులు దానికి సమ్మతించి పదుగురు చొప్పున గోటలో బ్రవేశింపగానే దేవరాజు వారిని దుత్తునియ

లుగ నరికి యావల బారవేయుచు వచ్చెను. అట్లు నూటయిరువది మహావీరులు మృతినొందినపిదప వారు మోసము తెలుసుకొని పలాయితు లయిరి.

అది జరిగిన కొన్నాళ్ళకు దేవరాజు కడకొక యోగి వచ్చెను. ఎవని మఠమునుండి దేవరాజు మున్ను బంగారము చేయు రసము దొంగిలించెనో యా యోగియే యితడు. దేవరాజు వానింజూచి భయపడెగాని యా యోగిమాత్రము వానిని దండించుటకురాలేదు. జసలుమీరుకోట బట్టుకొనుట దేవరాజు యొక్క సంకల్పమని యెరిగినవాడగుటచే దానికి దోడ్పడుటకే యా యోగి వచ్చెను. దేవరాజు తరుసువర్మ కరణి యపహరించిన దొంగయని యాజోగి యెరిగియు వానిం దిట్టక నీవు నా శిష్యుడ వగుదువేని నీచేసిన నేరము క్షమింతునని పలికెను. ఆమాట యన్నదేవాలునని దేవరాజందు కొడంబడియె. తోడనే జోగి యా రాజకుమారుని జరీబట్టలు విప్పించి కాషాయవస్త్రములు గట్టించి నిరాయుధునిచేసి యోగులుగాల్చు కమండలము లిచ్చి బిచ్చమెత్తుమనియె. దేవరాజు ప్రతి గృహమునకరిగి కొంతసేపు బిచ్చమెత్తినపిదప యోగి వానిననుగ్రహించి తన కడకు రావించి వానికి రావు బిరుదముతీసి రావుల్ బిరుదమిచ్చి భిక్షాపాత్రమునిండ వెండి బంగారముపోసి మొగమున రాజ చిహ్నమగు టీకావేసి నీవు రాజువగుదువని వరమిచ్చి యది మొదలు జసల్‌మీరు రాజులందరు పట్టాభిషేకసమయమున సన్యాసివేషముతో బిచ్చమెత్తెడు నాచారము నడపవలయునని శాసించి యంతర్థానము నొందెనట. నాడుమొదలు జసల్‌మీరు రాజులు పట్టము కట్టుకొనునప్పుడు కాషాయవస్త్రములు కట్టుకొని యా యాచారము నడపుచువచ్చిరి. దేవరాజు ననంతరము మున్నూరేండ్లవరకు వాని సంతతివారు ప్రసిద్ధులుకారు.

పంద్రెండవ శతాబ్దమున జయపాలుననత డాసంస్థానమునకు ప్రభువయి యొక బ్రాహ్మణుని యుపదేశమున జసల్మీరు పట్టణము గట్టెను. ఆరాజుపిదప గద్దెయెక్కిన రావులందరు పేరుప్రతిష్ఠ లేనివారు. వారిలో లక్ష్మణసేను డనునత డొకడు. అతడు మందమతి, పరమమూర్ఖుడు. ఆ రాజొకనాడు రాత్రి నక్కలు కూయుచుండ విని యేల యవి యేడ్చుచున్నవని యడిగెనట. చలిబాధ కోర్వలేక యరచుచున్నవని మంత్రి బదులుచెప్పెనట. అదివిని యా మూర్ఖుడు కుట్టుపనివానిం బిలిచి నక్కలకన్నిటికి చొక్కాలు కుట్టుమని యాజ్ఞాపించెనట. మంత్రులు దొరికినన్ని నక్కలకు చొక్కాలుకుట్టించి తొడిగిరట. అయినను నక్కలూరకొనక మరల రాత్రులు కూయుచుండవిని రాజు దానికి గారణము నక్కలకు వసియింప గృహములు లేకపోవుటయే యని తెలిసికొని మైదానములలో వానికొరకు కొన్నియిండ్లు కట్టించెనట. ఆయిండ్లు మొన్న మొన్నటివరకు నుండెను. ఈ రాజుకాలమున నధికారమంతయు భార్య చేతిలోనుండెను. ఆమె యమరకోట రాజు కూతురు. మితిమీరిన యధికారము చేతదాల్చినందు కామెకు దగినశాస్తి జరిగెను. ఆ దేవిసోదరు లొకసారి జసల్మీరునకు రాగా రావులు వారిని జంపించి కోటగుమ్మమునకు గట్టించెను.

ఆరాజు ననంతరము వానికొడుకు గద్దెయెక్కెను. కాని యతడు ప్రయోజకుడగుటచే లక్ష్మణసేనుని పినతండ్రి జయతీస్సి యనునతడు రావులయ్యెను. అతని స్వభావమువేరు. అతడు యుద్ధములలో ముక్కాకలదేరిన జోదు. ఆనాటి ధనుర్ధరులకెల్ల గురువు. అతని కొడుకులు మూలరాజు, రత్నసింగు ననువారు తమబిడ్డలను, రాజపుత్రకుమారులను విలువిద్యయందు గడు

నేర్పరులజేసిరి. అదియే ముందుముందు వారికి గొప్పయుద్ధము
లలో సాయముచేసెను.

అల్లాయుద్దీను ఖిల్జీ రాజస్థానముమీద దండెత్తి చిత్తూరు
నాశనముచేసిన కధ యీవఱకే యెఱుంగుదుముకదా! జసల్మీరు
ప్రభువులుగూడ నీ మహాప్రళయములో బుద్ధిపూర్వకముగ బోబడి
పోయిరి. ముల్తాను ప్రభువు చక్రవర్తియగు నల్లాయుద్దీనునకు
గట్టవలసిన కప్పము పదునైదువందల గుఱ్ఱములమీదను పదు
నైదువందల కంచరగాడిదలమీదను వేసి పంపెను. ధనము
దెచ్చుచున్న యా బిడార మొక నదియొద్దున నుండగా జయుత్సి
కొడుకులు దానిమాటవిని గొప్పసైన్యముం దోడ్కొని ధాన్యపు
వర్తకుల వేషములు వేసికొని యా బిడారము మీదబడి యా
ధనముం దోచుకొనిరి. అదివిని జయుత్సి చక్రవర్తి స్వభావ
మెరిగినవా డగుటచే జాల భయపడి కోటమరమ్మతు చేయించి
లోపలనున్న స్త్రీలను బిడ్డలను సురక్షితమగు తావునకు బంపి
యవధ్యులగువారి నిచ్చవచ్చినచోటికి బోవ నిచ్చి చుట్టుపక్క
గ్రామములు నిర్మానుష్యముగ జేసి తాను కొడుకులు మనుమలు
సంరక్షణకుసిద్ధమై చక్రవర్తిరాక కెదురు చూచుచుండిరి. అతని
చిన్నకొడుకులు కోటవెలుపల నొకచిన్న సేనం గూర్చుకొని
ముందుగ జక్రవర్తి సేనలందఱపడ నుద్యుక్తులై యుండిరి.
అల్లాయుద్దీను మాబూబనెడు సేనాపతిని గొప్పసైన్యమిచ్చి
జసల్మీరునకు బంపెను. ఆసైనికు లినుపకవచములు దొడిగి
కొని క్రొక్కారు మబ్బువలె భయంకరముగ నడువజొచ్చిరి.
జయుత్సి కోట సంరక్షించు నుపాయములు చక్కగా నెరుగును.
ఆకోట కేబదియారు బురుజులుండెను. [illegible] లా బురుజులమీద
కోటగాపాడు నిమిత్తము మూడువేల యేడువందలమంది సైని
కుల నేర్పరచి మరి రెండువేల సైనికులను సమయము వచ్చి

నప్పుడు రక్షించుటకు నిలువయుంచెను. శత్రువులు కోటముట్టడి నారంభించిరి. ఒకవారము ముట్టడి యగునప్పటికి చక్రవర్తి సైన్యములో నేడువేలమంది కడతేరిరి. ఆ ముట్టడి రెండేండ్లు నడచెను. ఆ కాలములో యుద్ధములు నిరంతరాయముగ జరుగుటచే నెవరు ముట్టడించువారో యెవరు ముట్టడింపబడువారో తెలియదయ్యె. రాజపుత్రులు కోటగోడల వెనుక నెండ వాన చొరని ప్రదేశములలో దాగొని సరకుల స్వేచ్ఛగా దెప్పించుకొనుచు యుద్ధముచేసిరి. తురకసేన జయత్సి కొడుకులు పగతురకు సరకులను రానియ్యరైరి.

దీర్ఘయుద్ధములు జరుగునప్పు డుభయపక్ష సైనికులకు దరుచుగా ప్రొద్దుపోదు అందుకు రెండుపక్షములవారు దరుచుగ నాటపాటలం జరుపుచుందురు. రావుల్ కొడుకులలో నొకడగు రత్నసింగు బగతుడగు మాబూబుతో నెట్లొ మైత్రిపాటించెను. ఇద్దరు చతురంగమాడుటలో నేర్పరులని యొండొరులకు దెలిసినపుడు వారిమైత్రి మరింత యధికమయ్యెను. ప్రతిదిన మేదో కాలమేర్పరచుకొని రాజకుమారుడు కోటవెడలియు నవాబు శిబిరము వెడలియు గలిసికొని చతురంగ మాడుచుందురు. సేవకులు చతురంగపుబల్ల నొక చెట్టుక్రిందవేయ వారిరువురు గడుమైత్రితో జాలసేపాడుచువచ్చిరి.

ఈకాలక్షేపము రమారమి యెనిమిదేండ్లు జరిగెను. అంతట రావుల్ జయత్సి మృతినొంద జ్యేష్ఠకుమారుడు మూలరాజుగద్దె యెక్కెను. నవాబు యథాపూర్వకముగ జతురంగ మాడుటకువచ్చి రాజపుత్రుల సంతోషమును గనిపెట్టి కారణ మేమని యడిగెను. మూలరాజు పితురనంతరము సింహాసన మెక్కినందున సంతోషము గలిగెనని సేవకులుత్తరము చెప్పిరి. అదివిని నవాబు మూలరాజు పట్టాభిషేకమునకు జాలసంతసించి

మేలుగోరి చెట్టుక్రిందగూడ చతురంగమాడుట యింకటినుండి సంభవింపదనియు నదియే కడసారియనియు విచార పూర్వకముగా జెప్పెను. దానికిగారణ మేమన నల్లాయుద్దీను తనసేనాపతి పగతురతో నతిమైత్రి జేసినాడనివిని చతురంగ మాడవద్దని వర్తమానమంపెను. అందుచేత నవాబావిధమునజెప్పి మరునాడు యుద్ధములో మరల గలిసికొన వచ్చునని రత్నసింగును వేడుకొనెను. మరునాడు నవాబు చెప్పినట్లు మహమ్మదీయులు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఆమాట ముందే వినుటచే రాజపుత్రులుగూడ రణోన్ముఖులైరి.

అప్పుడు సంకులసమరము జరిగెను. మహమ్మదీయులలో దొమ్మిదివేలమంది మృతినొందుటచే వారిసైన్య మెట్టకేలకు పారిపోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి యీ పరాభవమును సహింపక తనసైన్యమును వెండియు బలపరచి యుద్ధముసాగించెను. కోటలోనున్నవారికి భోజనసామగ్రులు క్రమక్రమముగ క్షీణించెను. లోనున్న రాజపుత్రుల సంఖ్యయు నంతకంతకు దిగజారెను. అంతట మూలరాజుమంత్రి సామంత సేనాపతి ప్రముఖులను బంధువులను బిలిపించి యిట్లనియె. "మనము మహాశౌర్యముతో శత్రువుల పాలబడకుండ దొమ్మిదేండ్లు కోటగాపాడితిమి. పదార్థము లయిపోయినవి. బలము క్షీణించినది. ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి ?" ఆ వచనములకు రాజపుత్రులిట్లని యుత్తరము చెప్పిరి. "కర్తవ్య మేమున్నది ? మనకులాచార ప్రకారము ముందుగా నంతఃపురస్త్రీలను బరిమార్చి పిమ్మట మనము రణరంగమున బ్రాణము విడుచుటయే గార్యము" అని కృతనిశ్చయులై వారు సన్నాహము చేసికొని మరునాడుదయమున జూచునప్పటికి జక్రవర్తి సైన్యము కానంబడలేదు. అంత గొప్పసైన్యమును జిరకాలము విదేశములలో నుంచుట కిష్టము

లేక చక్రవర్తి కోటముట్టడి యేమైననుసరే తక్షణము బయలు దేరి రమ్మని సైన్యమున కాజ్ఞాపించెను. అందుచేత మహమ్మదీయ సైన్యము గానబడదయ్యె. అది చూచి రాజపుత్రులు మృత్యుముఖమునుండి బయటబడినట్లు మహానందభరితులై యుండిరి. ఆయుత్సాహ సమయమున వారదివరకు చెరపట్టిన నవాబు తమ్ముడొకడదియే సమయమని తప్పించుకొని పారి పోయెను. పోయి జసల్మీరు కోటలోనున్న గుట్టంతయు సోదరునితో జెప్పెను. ఆ గుట్టెటిగి మహమ్మదీయ సేనాపతి తన సైన్యమును దీసికొని తలపెట్టినపని సంపూర్ణముజేయుటకు మరల జసల్మీరునకు వచ్చెను. ఆ సైన్యముంజూచి మూలరాజు రత్నసింగుతో నిట్లనియె " నీకు నవాబునకుగల స్నేహమదియేగదా ! వాని తమ్ముని జెరపట్టినప్పుడే మనము సంహరించినపక్షమున వాడు పోయి యన్నతో గుట్టుమెల్ల జెప్పకయుండునుగదా ? మన మూరకుండుటచే నీ యుపద్రవమువచ్చెను. మనమేమి చేయుదుము ?

అనవుడు రత్నసిం గిట్లనియె. " ఇప్పుడొక్కటే దారి యున్నది. ఆడువారందర గ్నిప్రవేశమగుటయు, మగవారందరు రణమున మరణమొంది వీరస్వర్గ మధిరోహించుటయు, గోటలోనున్న ప్రతివస్తువు నాశనముజేయుటయు" ప్రధానపురుషులందరు రత్నసింగుమాటల నామోదించిరి. మూలరాజును వారికందర కుత్సాహము గలుగునట్లిట్లనియె, " సరే మీరందరు శౌర్యముగల వంశములందు బుట్టితిరిగదా ! మరియు మీ రాజువిషయమున మీ ప్రాణములైన దాచనివారు మీకు లోకంబున నే శూరులు సాటిరారు. యుద్ధమున నేనుగులైన మిమ్మెదిరించి బ్రతికిపోలేవు. నా మానరక్షణము మీ చేతిలో నున్నది. మీ ప్రతాపమువలన జసల్మీరు వెలయుగాక ! "

అని పలికినపిదప మూలరాజు రత్నసింగు తమతమ యంతఃపురముల కరిగి తమ నిర్ధారణమును రాణుల కెరిగించిరి. ఆ వార్తలు విని రాణులలో నొక్కతె యిట్లనియె. "మీపనిమీద మీరుండుడు. మేమీరాత్రి పయనమై రేపుదయమున స్వర్గములో బ్రాత కాపులమైయుందుము." తక్కిన రాణులు రాజపుత్రస్త్రీలు త ద్విధముననే బలికిరి.

రత్నసింగునకు మనసులో నొక్క విచారముండెను. అతని కిరువురు కొడుకులుగలరు. పెద్దవాని పేరు గురుసింగు. రెండవవాని నామము కసూరు. అందు జ్యేష్ఠుడు పంద్రెండేండ్ల వాడు. తనయనంతర మా పసిబాలు రిరువు రేమగుదురోయని బెంగగొని రత్నసింగు వారిని రక్షింపుమని నవాబునకు వర్తమాన మంపెను. అతడు వానిమాటలయందు గౌరవముంచి బాలకుల నిరువుర సంరక్షించునట్లు ప్రమాణముచేసి వారిని దనకడకు తోడితెచ్చుటకు నమ్మికగల యిరువుర సేవకుల నంపెను. రత్నసింగు బిడ్డలను గడసారి కౌగలించుకొని యా సేవకుల కప్పగించెను. వారును జాగరూకతతో వారిని దోడ్కొనిపోయి మా బూబున కప్పగించిరి. ఆ మ్లేచ్ఛ సేనాపతి యా బాలకులను జూచి పగవాని బిడ్డలని వేరుభావముజూపక మిక్కిలి యాదరించి మంచిమాటలాడి వారి శిరస్సులమీద చనచేయిపెట్టెను. మహమ్మదీయులలో శిరస్సుమీద చేయివేయుట రక్షించుటకు ప్రమాణము చేయుట. అట్లుచేసి యా తురక పిమ్మట నిరువుర బ్రాహ్మణుల పిలిపించి యా కుమారుల వారికిజూపి రాజపుత్రుల గౌరవమునకు దగిన రీతిగ వారి కన్నపానాదుల పెట్టించి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి బాగుచేయమని యప్పగించెను.

ఆ రాత్రియే కడపటిదగుటచే గోటలోనున్న వారందరు గలసిమెలసి యెట్టెటో నలుజాములు గడిపిరి. తెల్లవారినతోడనే

ప్రాతఃకాల కృత్యములు దీర్చికొని యీశ్వర ప్రార్థనలుచేసి కోటలోనున్న యిరువదినాలుగువేలమంది స్త్రీ లొక్కచోట గుంపు గూడిరి. పాలుత్రాగెడు పసిబిడ్డయు దలనెరసిన వృద్ధయు వివాహముకాని కన్యయు పదుగురు బిడ్డల తల్లియు నాడచ్చటనే యుండిరి. వేయేల? ఆడ పురుగొక్కటియైన మిగులలేదు. కొందరు కత్తులతో బొడుచుకొని మృతినొందిరి. కొందరు తమ దేహముల నగ్నిహోత్రున కాహుతులు జేసిరి. శత్రువునివారి జిక్కుట కొక్క యంగనయైన మిగులదయ్యె. స్త్రీలట్లగుచుండ పురుషులందరు మేడలెక్కియు గోటగోడలెక్కియు నా ఘోర కృత్యములుజూచి తమభార్యల గలిసికొనుసమయము తమకు కూడ సమీపించుచుండెనని చాలా సంతోషమొంది యాయుధములు ధరించి యిదివరకు దాల్చిన రక్తవస్త్రములు గుర్రపుజీనులపై బరచుకొని యొండొరుల గడసారి గౌగలించుకొని వివాహమునకు జనినట్లు యుద్ధమునకు జనిరి. తొమ్మిది సంవత్సరముల ముట్టడి లోను గడతేరక యిప్పటికి మిగిలిన పురుషులు మూడువేల యెనిమిదివందలు. ఈ సైనికులందరు గోట తలుపులదెరచి యొక్కమారు శత్రువులగవిసిరి.

అప్పుడు ఘోరయుద్ధముజరిగెను. రత్నసింగు సింహము వలె విజృంభించి నూటయిరువదిమంది యమీరులను దనకత్తి కెరచేసి సమరమహాసముద్రమున మునిగిపోయెను. మూలరాజు తన బల్లెముతో దురకల శరీరమున గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి పొలియించెను. నాడు నెత్తురు వరదలై పారెననుట యతిశయోక్తిగాదు. మృత్యు దేవత తల విరియబోసికొని విచ్చలవిడిగ విహరించెనట. కవి చాతుర్యముకాదు. యుద్ధము ముగిసినపిదప నవాబు మూలరాజు రత్నసింగుల కళేబరముల వెదకించి తెప్పించి కోటలోనికి బంపించి తగిన గౌరవములతో దహనములు జేయించెను.

అనంతరము నవాబు రత్నసింగు కొడుకులను జాగరూకతతో గాపాడి వారు యుక్తవయస్కులైనపిదప రాజ్యభారము నప్ప గింపదలంచుచుండ నంతలో నతనికి మరణము సంభవించెను. ఆ నవాబు కొడుకులు తండ్రిచేసిన ప్రతిన నెరవేర్చుట కాకుమా రులను ప్రేమతో బెంచిరి. వారట్లు ఢిల్లీలో బెరుగుచుండ మొగ లాయీ లల్లాయుద్దీను రాజ్యముపై దండెత్తిరి. అప్పుడు రత్న సింగు కుమారుడగు గురుసింగు చక్రవర్తికి మహోపకారము గావించెను. ఆ యుపకారమునకు సంతసించి యల్లాయుద్దీను కృతజ్ఞుడై పితృార్జితమగు రాజ్య మా కుమారునకు బట్టముగట్టి యిచ్చి మున్ను తన సేనాపతియగు మాబూబుపాడు చేసినకోటను మరల గట్టుకొనుటకు సెలవిచ్చెను. ఆ గురుసింగు కొంతకాలమేలి పుత్రహీనుడై మృతినొంద రాజ్యము వాని జ్ఞాతులలో నొకని యధీనమయ్యెను.

పదునైదవ శతాబ్ద ప్రారంభమునందు జసల్‌మీరు మండలము రాజులు మహాయుద్ధమునందు దగిలి యనేకులు నాశనము నొందిరి. ఈ యుద్ధము వివాహముతో నారంభమై మరణముతో నంతమొందెను. జసల్‌మీరు సంస్థానములో 'పోగల్' అను పేరుగల చిన్నరాజ్యముగలదు. దానిని రాణింగ దేవరావు పాలించుచుండెను. అతనికొడుకు సాధువనువాడు. మేటివిలుకాడై చండశాసనుడని ప్రసిద్ధివడసెను. అతని పేరు విన్న రాజసంస్థానమునందలి మహావీరులు చండుడు మొదలైన వారు సైతము గడగడ వడంకుచు వచ్చిరి. ఇతర సంస్థానముల ద్రోపుడుజేయుటలో నందెవేసిన చేయి యని పేరువడిన హర్బ శంకరుడు సైతము సాధువుముందర దివిటీముందర దీపమని చెప్పవచ్చును. ఒకనాడు సాధువు స్వబలముతో నొక దండయాత్ర చేసి వచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున మోహాలువంశస్థులగు దొర

యగు మాణిక్యరావు వానింజూచి తనకోటకు బిలిచెను. సాధువు దూరమాలోచింపక పిలిచినతోడనే వానికోటకుబోయి యతిథి యయ్యెను. దేశమునంతను గడగడ వడంకించుచున్న యమ్మహా ఘోరుని గన్నులార చూడవలయునని కోటలోనివారందరుబలాట పడిరి. రాజబంధువులు సేవకులు నెపమేదో గల్పించుకొని తప్పక వానిం జూచిపోయిరి.

మాణిక్యరావు పుత్రికయగు కురందేవి తక్కినవారివలెనే వానిం జూడ నభిలషించి తెరలమాటుననుండి పలుమారు వానిం దొంగితొంగిచూచి వానిని మోహించెను. రాత్రి భోజనానంతర మున మిక్కిలి యవసరమయిన పనిమీద మాటలాడవలసి యున్నదని కురుందేవి మాణిక్యరావు నంతఃపురమునకు రమ్మని వర్తమాన మంపెను. అంత యవసరమగు పనియేమియని యోచింపుచు మాణిక్యరావు పుత్రికాంతఃపురమునకుబోవ నాబాలిక తాను సాధువునుదప్ప మఱియొక పురుషుని వివాహమాడుటలేదని యొట్టుపెట్టుకొని సత్వరమ పెండ్లిచేయుమని తండ్రిం బ్రార్థించెను. మాణిక్యరావు కూతురు పలుకులు విని విస్మితుడై "అమ్మా! ఈవఱకే నిన్ను మండూరు నాగూరు సంస్థానముల ప్రభువగు చందుని పెద్దకొడుకునకు బెండ్లిచేయదలచి ప్రధానముజేసితిని. ఇప్పుడు మరల నిట్లుచేయుట న్యాయమా? కావున నీ పంతము విడువు" మని బ్రతిమాలుకొనెను. ఎంత బ్రతిమాలుకొన్నను కురుందేవి తనమూలమున నెవ్వరి కేమికష్టములు వచ్చునో యని విచారింపక పట్టినపట్టు విడువదయ్యె. కూతురట్లు చేసినను లోకవ్యవహారవేత్త యగు సాధువావార్త విన్నప్పుడు తనకు సాయము చేయకపోవడనుకొని మాణిక్యరావు కురుందేవి ప్రతిజ్ఞ సాధువున కెరిగించెను.

రాజకన్య మోహపరవశయై వివాహార్థము పురుషుని వరించినప్పుడు రాజపుత్రు డాబాలికమాటం ద్రోసిపుచ్చగూడదని రాజపుత్రులలో నొక నీమముగలదు. అందుచే వృద్ధాచారము దాటగూడదని సాధువు మాణిక్యరావు, తన్నెంత నిరుత్సాహ బరచినను బీరువోక కురుందేవిని వివాహమాడక మాననని చెప్పెను. మాణిక్యరావు దయాళువు శాంతశీలుడు నగుటచే గుమా_ర్తెపంతమే చెల్లనిచ్చి కులాచార ప్రకారము కొబ్బరికాయ పసుపుకుంకుమ పోగలునకుబంపి ప్రధానముజేసివివాహ ముహూ_ర్తము ఏర్పరచెను. సాధువు బంధుమిత్ర పరివారముతో బాణి గ్రహణము నిమి_త్తము మాణిక్యరావు కోటకుబోయెను. కురుం దేవి యంతకుమున్నె రహతూరు వంశస్థుడు చండుని కొడుకు నగు నిరంకువలునకు వాగ్ద_త్తము సేయబడినది. ఇరంకువలుడు మున్ను తనకుప్రధానము చేయబడిన యొకకన్య యొక ద్రోపుడు కాని యధీనమగుచుండెనని విని పెచ్చుపెరిగిన యీసున నూర కుండజాలక యా క్రొత్త పెండ్లికొడుకు క్రొన్నె_త్తురు జూచి తీరవలయునని శపథముజేసి సహాయార్థము బంధువుల ననేకుల బిలిచి బయలుదేరెను. నాలుగువేలమంది రహతూరులు వానికి బాసటయైనిలిచిరి. కొల్లగాంద్రకు గురువగు హర్బశంకరుడు గూడ తనగుంపులతో వానికి దోడుసూపెను. ఈ సై_న్యమునకు మెహరాజను నతడు నాయకుడై_ నడపించెను. ఈ మెహరాజు కొడుకులలో నొకనిని బూర్వము సాధువుచంపిన కతమున వారిరువురకుండిన ప్రాతపగ దీర్చుకొనుటకై_ యీ ప్రభువు బయలుదేరెను.

వివాహము సుఖముగా జరిగెను. ఆ మహోత్సవానంత రమున సాధువు భార్యాసమేతుడై_ స్వదేశమునకుబోవ సమకట్టి

మాణిక్యరావు కూతునకు నిజముగా నప్సరసలవంటి పదముగ్గురు పరిచారికలను వెంట బంగారు వస్తువులను వాహనంబులను జాల నరణమిచ్చి ప్రయాణము నిరపాయముగ నుండుటకు వెంట గొంత సైన్యముం దీసికొని పోవుట మంచిదని " నాయనా ! నీ సెలవైనపక్షమున నాలుగువేల సైనికుల నీవెంటబంపెద. దీని కొడంబడు " మని ప్రతిమాలెను. మామ పలుకులువిని యల్లుడు నవ్వి " నాతో నేడువందలమంది భట్టీలు వచ్చినారు. వారుండక మరియెవ్వరు నక్కరలే " దని నిర్లక్ష్యముగ నుత్తరమిచ్చి మామగారి ప్రార్థనముమీద తన బావమరదులలో నొకనిని సైనికుల నేబదిమందిని వెంట గొనిపోవుటకు సమ్మతించెను. ఆ పెండ్లివారట్లు బయలుదేరి నిరపాయముగ గొంత దవ్వరిగి యన్నపానాదులకు ననుకూలముగనున్న యొకతావున విడిచి యూపూటనట గడపదలచిరి. సాధువు బంధువులలో జయతంగుడను కూరు డొకడుండెను. ఆతడు సైనికుల కోలాహలము లేనిచోట సుఖముగ నిద్రింపవలయునని బసచేసిన తావునకు గొంతదూరమున గుఱ్ఱపుజీను నేల బరచుకొని కళ్ళెము భుజమునకు జుట్టబెట్టుకొని పండుకొనెను. ఆతనిగుఱ్ఱము తెల్లనికాళ్ళు మొగమున తెల్లనిమచ్చ మొదలగు కళ్యాణ లక్షణములుగల యుత్తమజాతి తురంగము. ఆ హయము మేత మేయక నిద్రించుచున్న యజమానుని సంరక్షణమే ప్రధానముగ జేసికొని నలుగడలం బరికింపజొచ్చెను. అంతలో గుఱ్ఱముల డెక్కలచప్పుడులు వినబడెను. వెంటనే కొంతసేన గానబడెను. ఆసైనికుల మొగములు మున్నెన్నడు గుఱ్ఱమెప్పుడు జూడని క్రొత్తవి. అందుచే నాయశ్వము యజమానున కేదో యపాయము మూడనున్నదని గ్రహించి వానిం గాళ్ళతో ద్రొక్కసాగెను. ఊరక త్రొక్క

చున్నదనుకొని జయతంగుడు "ధవళపాదీ! నన్ను నిద్ర పోనిమ్ము త్రొక్కకు" మని బద్ధకముతో బలికి కాళ్ళావలకు ద్రోసివేసెను. త్రోసినను గుఱ్ఱమూరకొనక మాటిమాటికి మరల త్రొక్కుటచే జయతంగుడేదో యపాయమున్నదనుకొని తక్షణమే లేచి నలుదెసల జూచెను. చూచునప్పటికి రహతూరులు వానిం జుట్టుముట్టిరి.

మెహరాజు జయతసింగు నదివర కెరిగియుండుటచే నిరంకువలునకు వానింజూపెను. ఇరంకువలుడు తనరహతూరు భటులలో నొకనిని బిలిచి మాలో నెవరితోనైన ద్వంద్వ యుద్ధమునకు రమ్మని జయతంగుని బిలువుమని పంపెను. ఆ భటుడువోయి ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని బిలువ జయ తంగుడు "వచ్చుటకు నాకు భయములేదు, కాని యిప్పుడు రాజాలను, నా నల్లమందు మద్దతయిపోయినది. మెహరాజు వద్దనుండిగాని యిరంకువలుని కడనుండిగాని యొక మోతాదు నాకు దెచ్చిపెట్టి యించుకసేపు మరల నిద్రింపనిత్తువేని యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెద" నని చెప్పెను. ఆ భటుడువోయి యప్పలుకు లెరిగింప మెహరాజు కావలసిన నల్లమందు మద్దతు వానికంపెను. అదిచేకొని జయతంగుడు నసాళమంటునట్లుపీల్చి మరల గాఢముగ విద్రించి మెలకువ వచ్చినపిదప కలహమున కభిముఖుడై తన హయమునెక్కి గుఱ్ఱమున కుత్సాహకరములగు పలుకులు పలుకుచు వెడలెను.

అతడు కొంతదవ్వరుగు నప్పటికి శత్రుబలమునుండి యొకజోదు వానిమీది కురికెను. గుఱ్ఱము జోదుకలసి వానిని తక్షణమే కడతేర్చిరి. నెత్తురు కంటబడుటయు జయతసింగుడు

పులివలె భయంకరుడై శత్రుమండల మధ్యమున దుమికెను. ఇరంకువలుడు మెహరాజు సంకులయుద్ధమున కొప్పుకొనక తమ పక్షమునుండి యొకవీరుడు శత్రుపక్షమునుండి యొకవీరుడు గలిసి వేరువేరుగ యుద్ధములు సేయవలయునని యేర్పరచిరి. ఆ నీమమున కొడంబడి రెండుసైన్యములు దారుణముగబోరెను. ఇరంకువలుడు బలములో నారువందలమంది మృతినొందిరి. సాధువుసేనలో రమారమి నాలుగువందలు గడతేరిరి. అట్లు జరుగుచున్న యా కలహమును గలహకారణురాలగు కురుందేవి తెరచాటుననుండి చూచి యానందించుచుండెను అప్పుడు సాధువు గుఱ్ఱమెక్కి శత్రుబలముం జొరబడి ద్వంద్వయుద్ధమునకు వచ్చిన యిద్దరు మహావీరులనుజంపి తనశిబిరమునకుంబోయి భార్యమెప్పునందెను. శత్రువులు వానిజయమున కోర్వక మరల ఢీకొనుటయు నతడు తన శరీరమునిండ దగిలిన గాయములం బట్టి యటమీద జయమునొందుట దుస్సాధ్యమని మరణోన్ముఖుడై మరణమునకుబోవ సమకట్టెను. అప్పుడు క్రొత్త దంపతులు కడసారి దృఢాలింగనము చేసికొనిరి. కురుందేవి మూడునాళ్ల కాపురముచేసిన క్రొత్తపెండ్లికూతురయ్యు భర్త కుత్సాహము గలుగుట కిట్లనియె. " నేను మీ వీరకర్మమును గనిపెట్టుచునే యుండెదను. రణముననుండి మీరు మరల రాని యెడల నేనే మీకడకు సత్వరము వచ్చెదను.

సాధువు నిర్విచారముగ రణరంగమునకుబోయి ద్వంద్వ యుద్ధమున కిరంకువలుని బిలిచెను. అతడు తక్షణమే వచ్చి వాని నెదుర్కొనెను. తళతళమని కత్తులు మెరయ నిరువురు నొండొరులందాకిరి. సాధువు తన యెదిరి నొడిసిపట్టి యొక్క

యేటున నేలంగూలనేసె. ఇరంకువలుడు నేలగూలుచు సాధువుం బట్టుకొని తలపై నొక్కదెబ్బ గొట్టెను. ఆ దెబ్బతో సాధు వక్కడనే మృతినొందెను. ఇరంకువలు డప్పటికి ప్రాణముతో నుండుటచే సేవకులు వానిని శిబిరమునకుం గొంపోయిరి. ఆ యుభయవీరులట్లు పరస్పర ఖడ్గహతుల ద్రెళ్లుటగని సైనికులు యుద్ధముఁ మాసిరి.

కురుందేవి భర్తృమరణమును విని శోకింపక పనికత్తెల బిలిచి ప్రాణేశ్వరుడు బడియున్నచోటనే చితి బేర్చుమని యాన తిచ్చెను. సేవకులు కాష్టములం బేర్చి చమురువోసి సాధువు కళేబర మందు బెట్టిరి. అంతట కురుందేవి చితిచేరి యొకఖడ్గముం దెప్పించి దానిని కుడిచేతితో బట్టుకొని తన యెడమచేయి తెగవేసికొని పరిచారకులంబిలిచి " ఓసీ! యీ భుజము పోగల్లు నకు గొంపోయి నా ప్రాణేశ్వరుని తండ్రిగారికింజూపి మీ కోడ లిట్టిదనుడీ యని చెప్పు " దని యాజ్ఞాపించి రెండవచేతితో మగని తల యొడిలోనంబెట్టుకొని యంతతో నిలువక పరిచారిక నొకర్తు బిలిచి " ఓసీ! నా కుడిచేయి ఖండించి దానిమీద నున్న నా పెండ్లి నాటి నగలను మా తండ్రి యాస్థానములోనున్న చారణున కిచ్చి వేయుడ"ని యానతిచ్చెను. పరిచారిక యజమానురాలు చెప్పినట్లు చేసెను. అంతట నాయింతి కాంతునితో గలిసి యగ్నిదేవుని కాహుతియయ్యె.

ఇరంకువలుడు గాయములతో గొన్నినాళ్లు బాధపడి యెట్ట కేలకు మృతినొందెను. వీరుల కిరువురకు నంతము గలిగినను కలహముల కంతము గలుగవయ్యె. కుమారులు మృతినొందిన వార్తలు విని వారితండ్రులు కలహములకు ధీకొనిరి. సాధువు

తండ్రియగు రాణాంగదేవునాపు పుత్రుని మరణవార్త విని కోడలు బంపిన హస్తమునుజూచి శత్రువులపై బగదీర్చుకొనవలయునని చుట్టములనెల్ల బిలిపించి మూకలం గూర్చుకొని బయలుదేరి వెనుకటి యుద్ధములో ప్రధానముగ బనిచేసిన హాగ్యానసంక్లాయను నాతని దాకెను సంక్లాకు మిక్కిలి యపాయకరమగు గాయము తగిలెను. వాని సైనికులు మూడువందల యేబదిమందిలో నిరువదియైదుగురుమాత్రమే జీవించి పారిపోయిరి. రాణాంగ దేవుడు పగతురం గసిదీర జంపి దొరకిన సొత్తెల్ల దోచుకొని జయప్రాప్తికి జాల సంతసించి హాయిగా మరల దనకోటకుం బోవుచుండెను. అంతలో నెక్కడనుండియో యిరంతుపలుని తండ్రియు మండూరు సంస్థాన ప్రభువు నగు చండుడు ప్రచండ కోపముతో వాని కడ్డమువోయి తాకెను. అప్పుడు చాలసేపు సందడికయ్యమయ్యెను. రాణాంగదేవుడు తన యనుచరుల గలిసి యుద్ధభూమి బడియె. చండుడు జయశీలుడై శత్రుసంహారము జేయగలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించి మండూరునకు బోయెను.

వైర మప్పటికి నంత మొందలేదు. రాణాంగదేవుని పుత్రులగు మిహిరుడు, టన్నుడు గలహాగ్నిని మరల రవులుకొల్ప నమకట్టిరి. కాని పోగల్లు సంస్థానము మిక్కిలి చిన్నదగుటచే బలవంతులు ధనవంతులు నగు మండూరు రాజులధాటి కాగలేరని వారు తెలిసికొనిరి. క్రొత్త పెండ్లికొడుకగు సోదరుని, సోదరానంతరమున జనకుని వధియించిన చండుని జెండాడక విడుచుట కిష్టములేదు. చాలని పౌరుషములకుబోయి సంస్థానము దిబ్బ చేయుట కంతకన్న నిష్టములేదు. ఎట్లైన పితృపరాభవము మాన్పుకొనవలయునని కృతనిశ్చయులై యా సోదరు లిద్దరు

తమకు పోగల్లు సంస్థానమున గల హక్కులన్నియు వదలుకొని కట్టుగుడ్డలతో ఢిల్లీకిబోయిరి. పోయి చక్రవర్తియగు కిజరుఖానును జూచి స్వమతము విడిచి తురకలై పగతుడగు చండుని మీదికి దండెత్తి పోవుటకు సేననిమ్మని వాని నాశ్రయించిరి. చక్రవర్తి కొంతసేన నిచ్చెను. ఆ బలము గూర్చుకొని వారు చండునిమీద కరుగుచుండ జసల్‌మీరు రాణాయొక్క మూడవ కొడుకగు కేలన్ వారికి దోడుసూపెను. కేలన్ మొదటినుండి పోగల్లు సంస్థాన ప్రభువులమీద నిష్టమగుటచే నతడు వారింగలిసి శత్రుసాధనము కేవలము శౌర్యముచేతనేగాక మాయోపాయము చేత గూడ చేయవలయునని టన్నునకు మిహిరునకుగూడ నుపదేశించెను. పగ దీర్చుకొనుటకే తురకలయిన యా రాజకుమారులిద్దరు వాని యుపదేశము విని యతను చెప్పినట్లు నడువ నొడంబడిరి.

అప్పుడు కేలన్ ముందు మాయోపాయమే యుపయోగింప దలచి చండునకు వినయముతో నొకజాబువ్రాసెను. ఆ జాబులోని విషయము లివి. " మన రెండు సంస్థానములకు గల నిరంతర వైరము నాకు మిక్కిలి సంతాపము గలిగించుచున్నది. మనము సంధిచేసికొని నెమ్మదిగ నుండగూడదా ? మన దండయాత్రల మూలమున సరిహద్దులలోనున్న జనులు వేగిపోవుచున్నారు. సంధికి నేనే ప్రథమప్రయత్నము జేసెదను. నా కూతును నీకిచ్చి వివాహముచేసెదను. రాజపుత్రుల కులాచారప్రకారము నీవు మాయింటికి వచ్చి కన్యను పాణిగ్రహణము చేయవలసినదే. కాని నా గృహమునకు వచ్చుటకు నీ మనసులో ననుమానముండవచ్చు. కనుక నాచారవిరుద్ధ మయిననుసరే నా పుత్రికను వివాహము నిమిత్తము మీయింటికే పంపెదను. "

ఆ లేఖలోనున్న విషయములు చండునకు మిక్కిలి గౌరవము కలిగించునవియు కేలనుకు మానహాని కలిగించునవియునై యుండెను. రాజపుత్రుడైనవాడెవ్వ డొడంబడని యంత నైచ్యమునకు కేలన్ సమ్మతించుటచే జండుడు వానిని నమ్మి వివాహమున కంగీకరించెను. వివాహము నాగూరులో జరుగుట కేర్పడెను. కేలన్ తనకుమాత్రెం దీసికొని బయలుదేరి వచ్చెను. చండుడు చుట్టములను నెచ్చెలులను స్వల్ప పరివారమును వెంటబెట్టుకొని కోటవిడిచి పెండ్లివారి నెదుర్కొనుటకు కొంతదూర మరిగెను. పెండ్లికూతురు వారిపక్షమున మును ముందు చిన్న గుఱ్ఱపుదళము బరువుతో నిండిన కొన్ని యొంటెలు వచ్చెను. దానివెనుక తలుపులు మూసిన రథము లేబదివచ్చెను. ఆ యరదములచుట్టు గొంత రక్షకసైన్యముండెను. పెండ్లివారు వచ్చిన రాకజూడ జండునకు లోలోపల ననుమానముతట్టెను. సారెకావిళ్లుగాని వెండిమంచములుగాని బంగారునగలుగాని వానికగపడలేదు. గుఱ్ఱముదళము కొంచెము సన్నాహము చేయ నారంభించెను. అదిచూచి చండుడు వెనుకకు మరలవలసినదని స్వజనమున కాజ్ఞయిచ్చెను. కాని యాజాగ్రత్త లాభకారికాలేదు.

ఏబది రథములనుండి మహాధీరు లనేకులు గుభాలు గుభాలున నేలకురికి కత్తులుదూసి చండునిమీద బడిరి. దానితో గలిసి తురకల మూకలు మరియొక ప్రక్కనుండి వానిందాకెను. చండుడు పలుకత్తుల పోటులు దిని తన కోటగుమ్మము నెదుటనే మృతినొందెను. చండుని తులువంశస్థులగు రహతూరులు వడి వడి కోటలో దూరుచుండ పగతురగు తురకలు రాజపుత్రులు గూడ వారితోగలిసి కోటలో బ్రవేశించిరి. ఢిల్లీనుంచి వచ్చిన

తురకలు పట్టణమంతయు దోచుకొన నారంభించిరి. కొందొక నేపు వారు కొల్లగొనినపిదప రెండుదెసలనున్న రాజపుత్రులు తమపూర్వ వైరములువిడిచి యొండొరులం గలిసికొని మన మందరము జీవించియుండగా మనయెదుట మహమ్మదీయులు రాజపుత్రపట్టణము దోచుకొందురా? మనకిప్పుడు విరోధము లుండవలసినపనిలేదు. రెండువైపుల దండ్రికొడుకులు మృతి నొందినారు. రెండుకుటుంబములు గౌరవములు నిలబెట్టుకొన్నవి. కాబట్టి యికముందు మైత్రిగలిగి యుందమని యభిమానపర వశులై యాదోపుడు మాన్పదలసి యిద్దరకు సామాన్యశత్రులగు తురకల దుంపద్రెంప నిశ్చయించిరి. అట్లు నిశ్చయించుకొని రహతూరులు భట్టీలుగలిసి తురకలమీదబడి దొరికినవారిని తుత్తునియలుగ ఖండించి దోపుడుధనము మరల దోచుకొని సంతుష్టహృదయులై తమతమతావులకు బోయిరి. ఈ యుద్ధమున మిక్కిలి నష్టపడినవారు రాణాంగదేవుని పుత్రులు స్వమతము విడిచి బుద్ధిపూర్వకముగ తురకలైనవారు కులభ్రష్టులయిరి. చక్రవర్తి యిచ్చిన సైన్యమును గోలుపోయిరి. మాయోపాయ విశారదుడగు కేలను పోగల్లునకుబోయి వారిరాజ్య మాక్ర మించుకొనియెను.

కేలనుకొడుకు చాచకదేవుడనువాడు, పితురనంతరము గద్దెయెక్కెను. అతడు తండ్రికన్న నేర్పరి. అతడు దుండగుడై చుట్టుప్రక్కల దేశములను బలుమారు కొల్లగొని యొకసారి సేనలతో పంజాబుదేశమున కరిగెను. అప్పుడతని కొక దారుణ రోగము సంభవించె. మంత్రములుగాని మందులుగాని పనిచేయ నందున మరణము సిద్ధమయినదని యతడెరింగెను. రోగ

పీడితుడై పాన్పుమీద బండుకొని కుళ్ళిచచ్చుట రాజపుత్రుల కవమానకరమని యభిప్రాయపడి యట్టిచావు చచ్చుట కిష్టము లేక యెవరైన నప్పుడు తనతో యుద్ధమునకు వచ్చినపక్షమున సమరమున గత్తిపోటుతిని మేను చాలింపవలయునని యుత దభిలాషనొందెను. చాచకదేవుడు యుద్ధములయందు గడతేరిన పోటుమానిసి. అతని యెదుటనిలిచి యాకాలపు వాడెవడు యుద్ధము నేయలేకయుండెను. అందుచే వానితోపోరుట కెవ్వరు దొరకరైరి.

అతనికి బూర్వకాలపు శత్రు డొకడు కలడు. ఆశత్రువు ముల్తానురాజు. చాచకదేవుడు వానిని రెండుసారులు గొప్ప యుద్ధములలో నోడించి చాలా నష్టపరచెను. అతనికి వీని పేరు గర్భనిర్భేదకమై యుండెను. చాచకదేవుడు ఖడ్గమరణమునే బడయవలయునని యుబలాటపడి యతినీచమై రాజపుత్రప్రతిష్ఠకు దగని మంచపు మరణము దనకు దప్పించి ఖడ్గమరణ మిప్పింప వలయునని బ్రతిమాలుచు దన ప్రాతపగతుడగు ముల్తానురాజు నకు వర్తమానమంపెను. ముల్తానురాజు పేరు కాలుషుడు. కాలుషు డావర్తమానమువిని నమ్మక యదియేమి దొంగయెత్తో ముల్తానుపట్టణము మూడవసారి పట్టుకొనుటకు పన్నినపన్ను గడకు కూడదాయని సందేహించెను. ఆవార్తదెచ్చిన తరువాత వాని సందేశము వారింప నిట్లనియె. "చాచకదేవుడు నిన్ను ద్రోహము జేయదలచుకొనలేదని నేను ప్రమాణముచేసి చెప్పె దను. అతడు నీచేత గౌరవమైన మరణము నొందవలయునని కోరుచున్నాడు. ఆయన యైదువందల సైనికులకంటె నెక్కువ జనమును దీసికొనిరాడు" అనవుడు ముల్తానురాజు ప్రాత

పగతునిగూర్చి జాలినొంది వాని యిష్టప్రకారము యుద్ధమునకు పోవుట కొడంబడెను. చాచకదేవు డాపలుకులువిని సంతసించి లోకవ్యవహారోన్ముఖుడై భార్యలవద్ద సెలవుగైకొని యాస్తి కొడుకులకు సమానముగ బంచిపెట్టి యన్నిచింతలుమాని స్వల్పసైన్యముతో బయలుదేరి యుద్ధమునకుబోయెను. ముల్తాను రాజుగూడ మాటదప్పక వానిని నెదుర్కొనబోయెను. అప్పుడు చాచకదేవుడు స్నానముచేసి సంధ్యవార్చి భగవంతుని బ్రార్థించి దానములుచేసి కత్తికి బూజచేసి రెండవధ్యానములేక యుద్ధమునకు పోయెను. రెండుగంటలసేపు సంకులసమరము జరిగెను. ఇరువంకల జాలమంది సైనికులు మృతినొందిరి. చాచకదేవుడు ముల్తానురాజుచే ఖడ్గమరణమునొంది తన యభీష్టము నెరవేర్చుకొనియెను.

సమాప్తం.

రాజేశ్వరి ప్రెస్, రాజమండ్రి.